ISTORIA ROMÂNILOR

Mihai Viteazul
Portret de pictorul vienez Sadeler

Ioan Vodă cel Cumplit
In momentul ultimului atac in bătălia de la Cahul

ISTORIA ROMÂNILOR DIN DACIA TRAIANĂ

DE

A. D. XENOPOL

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAŞI, MEMBRU ACADEMIEI ROMÂNE
MEMBRU TITULAR AL INSTITUTULUI DIN FRANŢA.

EDIŢIA III-a, revăzută de autor
îngrijită şi ţinută la curent de

I. VLĂDESCU

CONFERENŢIAR DE ISTORIA ROMÂNILOR LA UNIVERSITATEA D N BUCUREŞTI

*„Nu sunt vremile sub cârma omului,
ci bietul om sub vremi".*
MIRON COSTIN.

VOLUMUL V

EPOCA LUI MIHAI VITEAZUL

EDITURA «CARTEA ROMÂNEASCĂ», BUCUREŞTI

21. 28. — 927.

In acest volum se expune partea a doua a luptelor Românilor contra Turcilor şi anume acele pentru redobândirea neatârnării pierdute, lupte tot atât de grele ca şi acele duse pentru păstrarea ei, şi care au fost povestite în cele două volume precedente. Aceste răscoale ale Românilor din Moldova şi Muntenia contra ameninţătoarei stăpâniri turceşti ne ieşind la nici o izbândă, aduseră o robire mai adâncă a lor sub această stăpânire. Totuşi este de samă împrejurarea că o întreprindere atât de îndrăzneaţă a fost cel puţin încercată, şi ea încunună capetele celor doi mari domnitori: Ioan cel Cumplit al Moldovei şi mai ales Mihai Viteazul al Munteniei, cu gloria de eroi.

Insemnătatea covârşitoare a domniei lui Mihai Viteazul face însă că acest volum este cuprins în cea mai mare parte de povestirea ei, cu toată prea scurta ei durată, o fulgerare sclipitoare între leagăn şi mormânt.

CAPUL V

DE LA MOARTEA LUI PETRU RAREŞ PÂNĂ LA MIHAI VITEAZUL

1546—1593

I

MUNTENIA DE LA MIRCEA CIOBANUL LA MIHAI VITEAZUL

1545—1593

1. DE LA MIRCEA CIOBANUL LA PETRU CERCEL

Mircea Ciobanul 1545—1554. — In veşnicele împerecheri între domni şi partidele boiereşti, nu erà cu putinţă, ca aceste din urmă să se păstreze curate şi neamestecate, în forma lor primitivă de partizani ai Drăculeştilor şi ai Dăneştilor; căci precum vârtejul mestecă apele din bulboane, aşà şi furtunoasele sfâşieri dintre boieri amestecau elementele lor. Adeseori un Băsărăbesc va fi luat parte în un complot urzit de Drăculeşti, precum se va fi întâmplat şi lucrul protivnic. Am văzut apoi cum însuşi domnii sunt nevoiţi, pentru a luptà contra unor noi competitori, să'şi caute sprijinul în partidul protivnic. In sfârşit Turcii, hotărând tot mai des şi mai cu deadinsul numirea domnilor, se întâmplà uneori ca domnul rânduit să nu fie pe placul nici chiar al partidului de care se ţineà, ceea ce aveà de urmare o împrotivire a celei mai mari părţi din boierime; aceasta cu atât mai mult cu cât, dela Teodosie înainte, 1522, nu se perindă pe scaunul Munteniei decât domnitori din familia drăculească, cum sunt Radu dela Afumaţi, Vladislav, Moisi, Vlad Innecatul, Vlad Vintilă, Radu Paisie şi Mircea Ciobanul. Competitorii din familia Basarab par'că s'au stins, şi ei apar sau numai sub formă de slabi pretendenţi, cum este acel Laiot Basarab ce vine cu Stroia Pribeagul, sau celalalt

Basarab ucis la începutul domniei lui Moisi; sau sunt domni trecuţi din partidul Drăculeştilor în acel a Băsărăbeştilor, cum sunt Radu dela Afumaţi, şi Vlad Vintilă, sau şovăitori între amândouă, ca Moisi [1]. Toate aceste împrejurări trebuiau să amestece partidele muntene.

Lucrurile acestea apar la lumină cu deosebire sub domnia lui Mircea Ciobanul, sub care se descompune cu totul jocul firesc al partidelor muntene.

Mircea Ciobanul erà finl lui Radu cel Mare, după cum reiesă aceasta din documentul lui cu data 1 Aprilie 1551, în care el vorbeşte de „părintele domniei mele răposatul Radu voevod, feciorul Vladului voevod Călugărul" [2]; deci erà frate cu Paisie. Mircea Ciobanul intră în domnie pe la începutul anului 1545, după cum se vede lucrul din socotelile Săbiului, în care se pomeneşte de trimiterea unui sol al lui Mircea voevod la Alba Iulia în 11 Martie 1545 [3]. Mircea Ciobanul care petreceà la Constantinopole, după cum ne spune cronica lui Reicherstorf [4], săpase acolo prin bani pe fratele său, şi hotărâse pe Turci să'l maziliască pe acesta şi să'l surguniască în Egipet, dându'i lui domnia. Reputaţia lui Mircea de om ce s'ar fi dedat la obiceiurile Turcilor şi zvonul, deşi neîndreptăţit, că ar fi trecut la legea păgână [5], fac domnia lui uricioasă chiar dela început, şi împing pe un mare număr de boieri din ambele partide să'i fie protivnici, lucru de care simţind Mircea, fire după cât se vede sângeroasă şi răzbunătoare, în care prin atavizmu fierbeà iarăşi sângele aprig al strămoşilor săi, Mihnea cel Rău şi Vlad Ţepeş, el face un măcel în aceşti boieri. Cronicarii munteni spun, că ar fi căzut capetele „lui Coadă vornicul, a fratelui său Radu comisul şi a altor încă, muncindu'i întâi pentru avuţie, până ce au dat ce au avut; după aceea i-a omorât". Cronicele transilvănene, mărind lucrul prin îndepărtare, vorbesc, una, acea a lui Ostermayer, de 18 boieri mari ucişi, adăogând că Mircea şi-ar fi început domnia ca un paşă, iar Chronicon Fucsio-Lupino-Oltardium dă chiar ca jertfiţi 200 de boieri [6]. Că măcelul a fost o realitate şi nu o poveste, se vede de pe aceea, că în socotelile Săbiului se vede notată, la 1 Sept. 1546, cheltueala

[1] Mai sus, vol. IV, p. 191 194 şi 196.

[2] Nicolaescu, p. 14.

[3] Hurmuzaki, XI, p. 859. In acelaş an pune suirea lui Mircea în tron *Chron.-Fucsio-Lupino Oltardium*, *l. c.*, I, p. 55: „1545 in Valahiae a Turca missus fuit Mirsche Wayda, tyrannus crudelis".

[4] In Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente*, III, p. 140.

[5] Dragomir Mohamed c. Isabella 1553 spune ca „Mircea nu erà nici Turc, nici Creştin". Dar dacă *ar fi fost Mahometan*, ţara nu l'*ar fi primit*, cum *o făcuse* cu Mohamed Bey. Mai sus, 186, vol. IV, p. 252.

[6] Căpitanul şi *Cron. anonimă* în *Mag. ist.*, I, p. 177 şi IV, p. 272. Ostermeyer în *Deutsche Fundgruben*, ed. Kemeny, p. 30 şi 32. *Chron. F. L. O.*, ed. Trausch, p. 55.

lui Ioan Leteratu trimis la rege spre a'i vesti „măcelul boierilor întâmplat în Valahia"[7].

Boierii ce scăpară de moarte fugiră peste munţi şi „trecând doi ani, au strâns oaste ce au putut şi au venit pe Prahova, întâlnindu-se cu Mircea vodă la Periş; acolo au avut războiu şi a biruit Mircea vodă şi au pierit Udrişte vistierul şi Teodosie banul".

Povestirea cronicilor muntene este întărită de cronica lui Ostermayer, care spune că „în 1518 luna lui August, câţivà boieri din acei fugiţi au adunat bani şi au năimit vreo mie de Săcui, spre a năvăli în Valahia, punându'şi un tânăr voevod, cu gând că se va răsculà ţara împotriva lui Mircea voevod" [8]. Dar au fost aşà de crunt loviţi de Mircea, încât au scăpat cu greu acei ce nu au căzut. Boierii cei fugiţi s'au adunat la Brăila şi au fost ademeniţi de voevod cu jurământ să vină la el, şi apoi au fost măcelăriţi cu femei şi copii de poporul lui.

Din boierii ce au pierit la Periş, Udrişte din Mărgineni [9] vistierul şi Teodosie banul, se vede că şi boierii craioveşti erau protivnici tiranului. Partidele muntene uitaseră rivalitatea lor, faţă cu acel ce voià să le nimiciască neamul. Dar acest domnitor, unealtă turcească şi dedat lor cu suflet cu tot, fusese impus de Turci. Se vede deci cum, sub apăsarea otomană, se desface jocul firesc al rivalităţei Dăneştilor cu Drăculeştii.

Boierii însă nu se lasă. „Câţi mai rămăseseră nemăcelăriţi au scăpat iar în Ţara Ungurească şi n'au zăbovit şi au strâns oaste şi, împreună cu Radu fratele lui Mircea, au venit în ţară şi, întîmpinându-se cu Mircea vodă la Măneşti, au biruit Radu vodă şi pribegii şi pre Mircea vodă până la Giurgiu l-au gonit şi mulţi oameni de ai lui au pierit" [10].

Când Mircea aude că s'au hotărât să vină boierii asupra lui, el scrie judelui Braşovului că ce'i lasă să vină? La care judele răspunzând că nu'i poate opri, Mircea îi întâmpină: „dar aceşti boieri au doar femei şi copii pe care ai puteà să 'i pedep-

---

[7] Hurm., *Doc.*, XI, p. 860. Alt doc. din 1552, *Ibidem*, II, 4, p. 677, vorbeşte chiar de 1600 de boieri ucişi, dând pe următorii ca pribegiţi în Transilvania (p. 678): Radwl wayda, Dragyz Zpathayr, Radwl Lwgophoth, Stausul Postelnik, Stanisla Clwtzeyrh, Twdor Wyzther, Zwkwl Ztholnyk, Dragwmyr Zpathayr, Bayda Komyz, Creczwn Paharnyk, Radwl Postelnyk. Iwan Wyzther, Nago Postelnyk, Myana Wyzther, Bayda Zpathayr, Zthay Costholnyck (=poate Staico stolnic). Reicherctorf în Papiu, *Tezaur*, III, p. 140, spune în deobşte că boierii „ne in manus illius inciderent. in Transilvaniam contulere.

[8] Ostermeyer, *l. c.*, p. 35—36: „auf dieser haben sie einem jungen Wayda aufgeworfen ea conditione, es würde alsdann das Landvolk bey falen wider den Mirsche Wayda".

[9] Aşà îl numeşte Ostermeyer, *l. c.*, p. 32: „diese Boyaren nach Cron (Kronstadt — Braşov) Kommen. als der Bahr (Iorga înţelege Banul) Udrist Marcinen und Kado". Ar fi deci Banul Udrişte de Mărgineni ce a pierit la Periş, si Coadă ce fusese tăiat de mai innainte.

[10] Căpitanul şi *Cron. anon.* citaţi.

seşti cum se cuvine". Iată la ce măsuri îngrozitoare se credeà că se poate recurge pe atunci, şi asemenea idei nu erau izvorâte numai din mintea tiranului, ci erau în obiceiurile timpului[11].

Răsturnarea lui Mircea vodă de Radu voevod este întărită şi de socotelile Săbiului[12] şi de cronica lui Ostermeyer, care adaogă însă că „s'a întors Mircea vodă cu mulţi Turci şi Radu a trebuit să fugă în Transilvania cu femee şi copii"[13].

Acest Radu duşmanul lui Mircea este denumit de Căpitanul, Radu Iliaşi, încât s'ar păreà că avem aface cu un alt competitor, nu cu fratele lui Mircea, Radu Paisie. Dar mai întâi acest Radu este numit voevod, ceeace arată că a trebuit să fi domnit sau să fi fost fecior de domn; apoi vre un Ilie al cărui fiu cată să fi fost acest Radu Iliaşi, nu s'a întâlnit în şirul domnilor munteni. In sfârşit comitele Natalis spune asemenea, în istoria timpului său, (1545 1581) deci contimporan cu evenementele, că „Mircea Voevodul Valahiei, pândind prilejul, scoase pe Radu şi uzurpă ţara pentru sine. Radu cerù ajutor la Castald ca să redobândiască scaunul, recuceri ţara şi intră cu mare solemnitate în Târgovişte". Este învederat că Radu acel scos de Mircea, adecă Radu Paisie, veni îndărăpt cu ajutorul lui Castald şi alungă pe Mircea la Giurgiu[14]. Drăculeştii se mâncau între ei mai rău de cum se înduşmăniau cu Băsărăbeştii.

Cum spune însă Ostermeyer domnia aceasta a lui Radu Paisie fu foarte scurtă; el fu răsturnat din nou de fratele său Mircea[15].

In timpul domniei lui Mircea, episcopul Martinuzzi desemnase şi mai lămurit poziţia lui protivnică Turcilor, închisese pe Isabela în Alba Iulia şi vroià să trădeze Transilvania imperialilor. Poarta trebuind să împedece cu orice preţ asemenea

---

[11] Mircea Vodă c. Ioan Begner (Benkner) 5 Noemv. 1552. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 295. Visteria lui Mircea. *Ibidem.* p, 299 şi 301.

[12] 22 Noemvrie 1552: „Duobus bogieris famam de Myrche Wayvoda profligato afferentibus, bibalia 9 f... Ittem 24 misso Anthonio in Valachiam ad intelligendum certos rumores de profligacione Vayvodae, expense ff. 3". Hurm., XI, *Doc.* p. 863.

[13] Ostermeyer, *l. c.*, p. 51.

[14] Nicolaescu, *l. c.*, p. 242, 261, 266, numeşte şi D-sa pe acest Radu, Radu Ilie, dar fără a aduce nici o dovadă. Prin urmare e zadarnică cearta între d-nii C. Cogalniceanu şi Nicolaescu asupra existenţei unui Radu Voda Ilie ca domn separat al Munteniei. Nicolaescu, *O lamurire istorică*, 1912, p. 7.

[15] Alungarea lui Mircea de Radu, după socotelile Săbiului (nota 12), este din 22 Noemvrie 1552. In 18 Decemvrie 1552 Radu e domn (Hurm. *Doc.*, XI, p. 864); la 31 August 1553 găsim în aceleaşi socoteli: „Misso Anthonio in Valachiam ad significandum Radul Wayvodam alpibus penes Petersdorff profligatum". A domnit deci Radu Ilie de la 22 Noem. 1552 31 August 1553. In 20 Martie 1553 el dă documentul. Exactitatea istorică este aici matematică. Ce păcat că acest privaz atât de precis nu este umplut de fapte, ci aşà de gol!

uneltiri, aveà mare nevoie de a fi sigură pe ajutorul domnilor români, Ea chiamă deci în anul 1550 pe ambii voevozi, Mircea al Munteniei şi Ilie fiul lui Petru Rareş al Moldovei, la Constantinopole, spre a se încredinţà despre scopurile lor[16].

Nu ştim dacă domnii făcură acel drum la Constantinopole. In orice caz el ar fi fost zădarnic, întru cât ei fuseseră câştigaţi de intrigile germane, şi la cel întâiu atac pornit de Turci contra imperialilor, nu stătură de loc la luptă, şi o rupseră de fugă. Ambasadorul german Veranţiu, care cunoştea secretul, scrie lui Neculai Olahul în 1550: „Drept au lucrat Românii şi sunt de lăudat că, sau prin bani câştigaţi, sau cuprinşi de iubirea creştină, se înţeleseră cu călugărul (Martinuzzi) ca să'i conceadă de bună voie victoria, prefăcându-se a fugi" [17]. Străinii luaseră însă la serioz fuga Românilor, după cum se vede aceasta din o depeşă a ambasadorului francez care îi tratează „de oameni rău înarmaţi şi cu puţină inimă" [18].

Mircea Ciobanul este din această pricină mazilit de Poartă în 1554, şi se dă tronul lui Pătraşcu fiul lui Călugărul (Radu), deci fratele cu el şi cu Radu Paisie. Cu acest prilej, Turcii care veniseră să iee pe Mircea, ard Bucureştii şi trec pe mulţi locuitori Români în Grecia[19]. Veranţiu scrie lui Ferdinand în Mạrt 1554: „S'a creat un voevod nou în Valahia, Patraşcu fiul lui Călugărul. Mircea însă este chemat la Poartă. Nu ştim cauza acestei schimbări. Totuşi ne temem că lui Mircea i-a stricat prietenia Maiestăţei Voastre. Nu este însă de pus vreo credinţă în pretenia acestor Valahi. Sunt uşori şi instrumente în mâna acestor bestii, după cum vreau să devină şi acei din Transilvania. Turcii vrau numai să câştige bani de la ei" [20], scrisoare care pe lângă explicarea căderei lui Mircea, caracterizează de minune adânca degradare în care domniile române căzuseră în ochii contimporanilor.

Pătraşcu (Petru al II-le) cel Bun, 1554 1558, ca fiu al lui Radu Călugărul şi frate cu Radu Paisie şi cu Mircea Ciobanul[21], aparţineà tot familiei Drăculeştilor, încât vedem că norocul favorizà pe acest neam şi pe boierii din Muntenia Mare, ajungând la tron tot domni din partida lor. La suirea lui în

[16] Ambasadorul francez din Constantinopole d'Aramon către Henric al II lea, din 24 Aprilie 1550, în Hurm., *Doc. I Supl.* 1, p. 4.

[17] Apud. Katona, *Historia critica regum Hungariae*, XXI, 2, p. 1160.

[18] De Salve, amb. Franţiei la Veneţia, către Henric al II-lea din 2 Noemvrie 1553 în Hurm., *Doc. I Supl.*, 1, p. 9.

[19] 1554. Hurm., *Doc.*, II, 5, p. 175.

[20] Apud Katona, XXII. p. 556.

[21] După unii Pătraşcu ar fi *fiul* lui Radu Paisie. Inscripţia de pe mormântul lui spune numai Iw Pătraşcu voevod şi domn a toată Ungro-Vlahia, fiul lui Iw Radu Voevod, mort în luna Decemvrie 26, anul 1557 (Nicolaescu, *l. c.*, p. 244 şi 298). nu precizează al cărui Radu erà fiu: al lui Călugărul sau al lui Paisie.

scaun, mai mulţi boieri, între care şi Stănilă Vornicul, fug la Braşov, neştiind ce'i poate aşteptà. Pătraşcu tratează însă cu ei prin mai mulţi trimişi şi'i hotărăşte să se întoarcă în ţară[22]. In deosebire însă de Mircea, Pătraşcu recheamă pe boieri cu gând bun, nu pentru a'şi răzbunà împotriva lor, şi el trăeşte bine cu ei până la moartea lui; de aceea cronicarii spun că acest domnitor a fost numit *cel Bun* „pentru bunătăţile lui, domnind ţara fără vrăjbi, fără morţi şi prăzi"[23].

Pe timpul lui Pătraşcu cel Bun se încheе tratatul între Ferdinand şi Soliman, prin care cel întâi se obligă a lăsà în pace pe Sigismund şi pe muma lui Isabela. In zadar oferise Ferdinand 150.000 de galbeni tribut anual pentru dreptul de a păstrà Ardealul pe sama sa. Ferdinand însă nu se puteà împăcà cu ideea ca să cedeze pentru totdeauna Ardealul Turcilor; de aceea el făcù greutăţi când fu vorba de a aplicà în realitatea lucrurilor, tratatul scris pe hârtie. Voevozii români sunt deci invitaţi să treacă munţii, spre a restitui în scaun pe regina Isabela.

Pătraşcu trece în Ardeal cu 12.000 de oameni, iar Ardelenii se lasă îndată de împăratul, şi jură în 12 Martie credinţă reginei şi fiului ei[24]. Voevozii români iesă până la Satu-Mare întru întimpinarea crăiesei, care reveniа în ţară, şi sunt dăruiţi de dânsa într'un chip strălucit, ceeace nu'i împedică, după obiceiul de atunci, de a prădà Ardealul, la întoarcerea lor, în modul cel mai crunt. Epitropul Petrovici murind, Turcii orânduiesc în locul lui pe Babak, pe care Isabela la început refuză a'l primi. Voevozii însă se interpun ca mijlocitori, îi împacă, şi apoi le ajută lor şi Turcilor a luà Muncaciul de la Ferdinand[25].

Pătraşcu trimisese după Isabela în Polonia, spre a o readuce în Ardeal, pe vornicul Socol, boier din partida Craioveştilor şi, după cât se vede, neam de domn şi care începuse a unelti în contra domniei lui Pătraşcu. Domnul îl alesese, spre a îndeplini această misiune, înadins, pentru a 'l îndepărtà măcar un moment, şi a înlăturà astfel un element ce ar fi putut provocà o turburare şi o vărsare de sânge, lucru care, nu prea erà în gustul şi caracterul lui Pătraşcu.

Socol însă se folosi de petrecerea lui între Unguri, spre a'şi întocmi domnia la ei şi, cum se întoarce înapoi pune să otrăviască pe domnitorul său, în 24 Decemvrie 1557, şi apucă pentru un moment stăpânirea ţărei[26]; este însă alungat de Turci

---

[22] Socotelile Braşovului, Hurm., *Doc.*, XI, p. 792: 13 Aprilie 1555 „venientibus legatis Patrasco Wayvode qui aderant ut pacem fecerint cum Stanylla".
[23] Căpitanul în *Mag. ist.*, I, p. 179.
[24] *Analele secueşti* în Şincai, p. 319 ed. II.
[25] Vezi izvoarele citate de Şincai, II, p. 320 321 ed. II.
[26] Siegler ap. Katona, XXII, 2, p. 1036, Fr. Forgacs, *ibid.*, XXIII, p. 66.

care restabilesc iarăşi în domnia Munteniei pe Mircea Ciobanul.

Mircea Ciobanul a doua oară, 1558 1559. — Mircea intrând în Muntenia cu oştiri tătărăşti care să'l pună în domnie, Socol care apucase a pune mâna pe vistieria ţărei, iesă cu averea răpită şi cu familia lui în Ardeal, împreună cu boierii olteni ce ţinea cu el [27]. De şi acest Socol este titluit numai de vornic, totuşi credem că va fi fost vre o rudenie, poate vre un fiu natural al unui domn din partidul băsărăbesc, care ţinuse scaunul mai înainte.

Socol îşi încredinţează averile sale Ungurului Francisc Kendy, iar el se duce la Constantinopole spre a câştigà domnia, şi anume ca ambasador al reginei Isabela [28]. Kendy însă care voià să pună mâna pe frumoasele comoare lăsate în păstrarea lui, trimite pe un om al său după Socol la Constantinopole, care face ca el să fie ucis de Turci [29]. Femeea şi copiii lui Socol cerură după aceea în zadar averea răpită de Kendy, avere nu e vorbă şi ea câştigată prin răpire din Muntenia de către Socol.

Se întâlnesc uneori stări sociale, în care numai nedreptatea unuia poate răzbunà nedreptatea celuilalt!

Impreună cu Socol fugise din Muntenia în Transilvania şi întreaga lui partidă. Mircea voind să pedepsească pe fugari pentru gândurile lor duşmăneşti în protiva lui, îi ademeneşte a se întoarce, făgăduindu-le iertare sub cele mai straşnice jurăminte, în care ne mirăm cum oamenii timpului mai puteau aveà încredere, văzând uşurinţa cu care ele erau călcate [30]. El întrebuinţează ca unealtă a scopurilor sale pe acel Stănilă care fugise fără temeiu de frica lui Pătraşcu. Stănilă scrie boierilor pribegi, îndemnându'i „a se întoarce la domnul său, la Mircea Vodă". Neizbutind nenorocitul Stănilă a convinge pe boieri, el plăteşte cu capul căzutul plan de răzbunare al hă-

---

[27] *Analele secueşti* în Şincai, II. p. 322. ed. II. Comp. Hurm., *Doc.*, II, 1, p 359: „Socol ha portato via tutto el thesauro de Petrasko: CCCC m. ducati". Socotelile Braşovului, *Ibidem*, XI, p. 797. dau la 1 Ian. 1558 ştirea morţei lui Pătrascu. Suirea lui Mircea de a doua oară in scaun. *Ibidem*, II, 1. p. 358. Un alt doc., *Ibidem*, spune: „il populo non vole acectar Myreze et che sono solevati tutti con l'arme in man et diccono che vuol per lor Signor Socolo p. 358". p. 359: „Socolo e scampato in Transilvania".

[28] Socol către De la Vigne amb. francez din Constantinopole, mulţămindu-i pentru salv-conductul ce i l'a procurat, din Mai 1558 in *Documente*, I Suplement, 1, p. 12.

[29] De la Vigne către episcopul d'Acqs din 22 Iulie, *Ibidem*, p. 13.

[30] Regina Isabela c. De la Vigne din 10 Fevruarie 1558, *ibidem*, p. 12: „nos ad mandatum potentissimi imperatoris bajarones profugos hortati sumus ut in Transalpinum regrederentur, assicurantes quod Myrche woyvoda illos non impediret; nuper quae etiam per litteras suas jurejurando Myrche nobis promiserat, et tamen intelligimus bayarones ad unum omnes atrocissima morte interemptos".

mesitului de sânge, Mircea Ciobanul. Boierii, în loc de a se plecà lui Mircea, încearcă o nouă lovitură, când tocmai Mircea moare pe neaşteptate[31]. Pribegiii veniră totuşi spre a se lovi cu soţia lui Mircea, Kiajna fiica lui Petru Rareş, care rămăsese epitroapa minorului ei fiu, Petru Vodă pronumit Schiopul. Kiajna cu boierii ei fură bătuţi la Româneşti şi fugiră peste Dunăre; însă întorcându-se în grabă cu ajutor turcesc, învinseră la rândul lor pe pribegi la Şărpăteşti, şi'i alungară iarăşi peste munţii, de unde veniseră[32].

Petru al III-lea Schiopul, 1559 1567. Odată cu Petru Schiopul care erà un copil numai de 12 ani, veni la putere în Muntenia una din femeile cele mai deştepte ce s'au perindat pe tronurile popoarelor, atâta numai că împrejurările în care a trăit şi făptuit făcuseră să înfloriască în sufletul ei contrapartea însuşirilor ce ne-am aşteptà să regăsim în fiica lui Petru Rareş şi nepoata lui Ştefan-cel-Mare. Apoi Kiajna, după cât se vede, moştenise mai mult părţile rele ale caracterului marilor ei născători şi anume ambiţia nesăţioasă fără scopuri mărețe, talentul de intrigi şi ghibăcia întorsăturilor puse însă în slujba unor interese mai mult personale, şi atrofiarea simţului moral, înviorat la antecesorii ei prin iubirea de ţară. Kiajna erà potrivit cu aceasta a ei stare sufletească, de o corupţie înspăimântătoare, după cum o caracterizază Ioan Zapolia, principele Ardealului, în o scrisoare către sultanul în care spune despre Kiajna că ar fi „o femee prea uşoară încunjurată de o droae de curtezani, Români şi Greci". Un raport al bailului veneţian din anul 1568 o califică de „meretrice publică", iar altul din acelaşi an spune că „Kiajna ar fi de o corupţie monstruoasă; că ar pune în lucrare asupra supuşilor ei o nepilduită tiranie şi ar fi dedată la cele mai cumplite desfrânări"[33]. Căderea ei morală însă nu'i atingeà numai corpul, ci şi sufletul ei. Pentru a înduplecà pe cumpliţii stăpâni ai ţărilor române, ea face pe unul din băieţii ei Turc. Din ceilalţi doi ce'i duce la Constantinopole, când cade în disgraţie, coboară pe favoritul ei, Petru Schiopul, la rangul de paj în întovărăşirea călare a sultanului, iar pe o fată a ei o trimite în haremul acestuia[34]. Tot pe ea o vom vedeà că, atunci

---

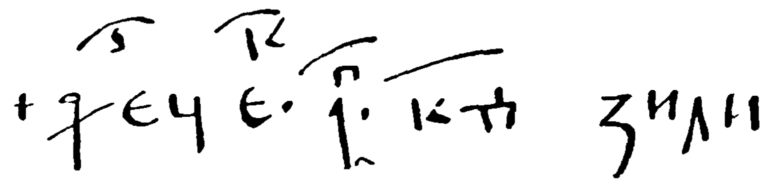
[31] Scrisoarea lui Stănilă în Bogdan, *Doc. şi Regeste*, p. 234. Comp. Căpitanul şi *Cron. anonimă. Mag. ist.*, I, p. 181 şi IV, p. 273.

[32] Căpitanul şi *Anon. românesc* în *Mag. ist.*, I, p. 182 şi IV, p. 274.

[33] Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 510: „mulier levissima". *Ibidem*, VIII, p. 132: „madre publica meretrice". *Ibidem*, II, 1, p. 586: „infrenatae, monstruosae libidinis".

[34] Carol Rym c. Imp., 1576. *Ibidem*, p. 607. Ferrari, raport din 19 Fevr. 1574: „La signora Mirza voevoda di Valahia diede una sue filie vergine... qual signor ora la tien per moglie et molto la amma", citat de N. Iorga în An. Acad. *rom.*,

când vra să pună pe odrasla ei în scaunul Moldovei, consimte la îndoirea tributului.

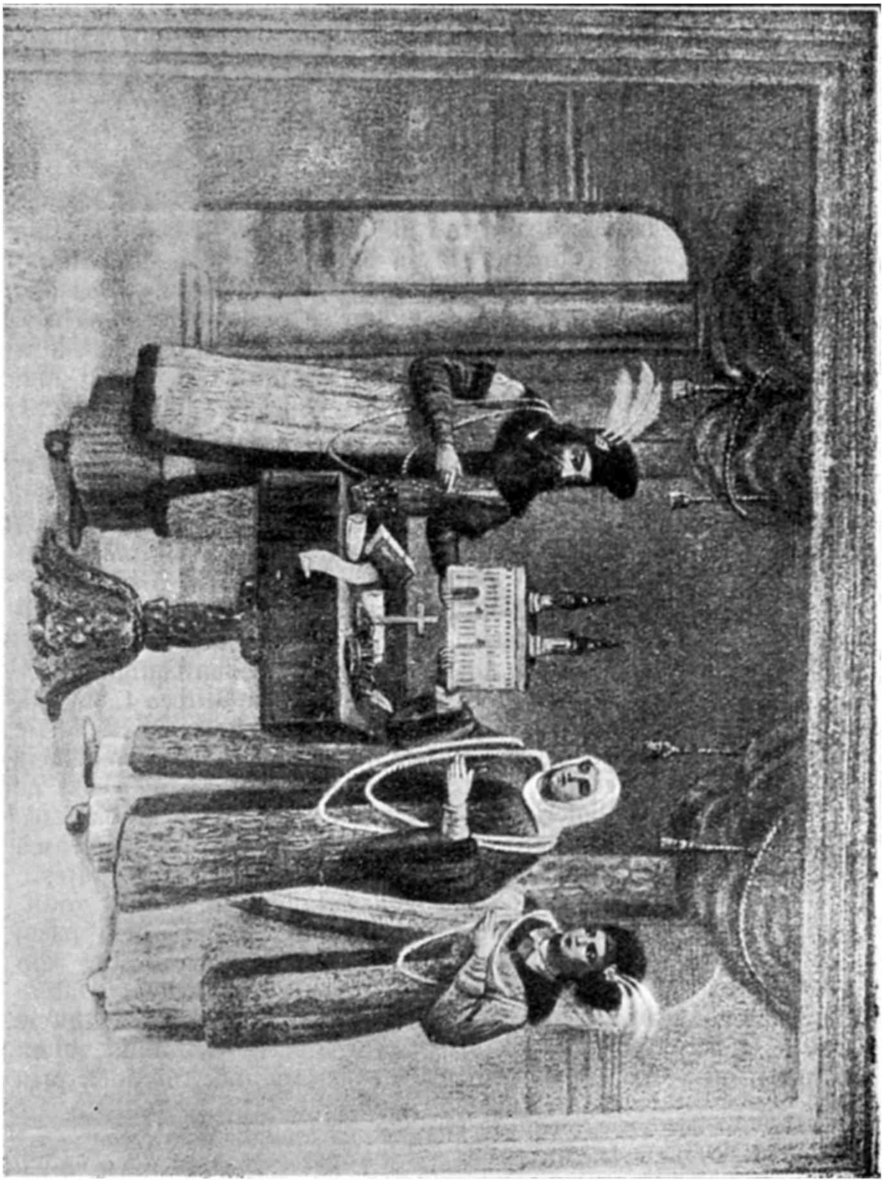
Scris de mâna lui Petru Schiopul
† Herțec, April 24 zili

Această femee, înzestrată de natură cu însuşiri aşà de primejdioase, odată urcată, în realitate însăşi ea, în scaunul Munteniei, fiul ei fiind minor şi pe deasupra schilod şi bicisnic, trebuià să caute a se mănţineà cu ori ce preţ, şi de aceea o şi vedem supunându-se la toate înjosirile, când erà vorba de a nu scăpà din mâni toiagul domniei. Kiajna erà cu atât mai greu de combătut cu cât, cum vom vedeà, ea introdusese o înnoire primejdioasă în câştigarea favoarei Turcilor, recurgând ca femee la femeile din haremurile sultanului şi ale marilor dregători ai Porţei Otomane, pentru a atrage prin ele, buna plăcere a meghistanilor din Constantinopole. Procedarea Kiajnei erà cu atât mai nimerită, cu cât sultanii ce se perindară pe vremea ei pe tronul otoman, Selim al II-lea (1566 1574) şi Amurat al III-lea (1574—1595) erau cu totul stăpâniţi de femei, şi anume cel dintâi de sultana valideà şi mama lui Amurat, Veneţiana Nurbanu, iar cel din urmă de Veneţiana Safigi.

Boierii cari duşmăniseră atât de mult pe Mircea Ciobanul, nu voiau să'i îngădue ca odrasla şi mai ales soţia lui să le fie stăpână şi, crezând că vor puteà mai uşor scăpà de o femeie şi de un copil, trec din nou din Ardeal în Muntenia, şi bat pe „Mirceaia" şi pe boierii ce o sprijiniau, la sat la Românești. Kiajna fuge peste Dunăre, de unde revenind cu oaste turcească câştigată prin bogate daruri, răzbeşte pe pribegi la Şerpăteşti. In lupta dată aici pieri Radu Clucerul. Nu trece însă mult, şi înverşunaţii pribegi reintră în ţară, de astădată prin pasul Turnului-roş, pe apa Oltului, dar la sat la Boiani sunt din nou bătuţi 'şi snopiţi. Aici pier Stanciul al Bugăi, Mateiu al Margăi, Radu, Vâlsan şi alţii. Cu toate că de atunci luptele par a fi încetat, grija despre pribegi mâncà necontenit inima Kiajnei, mai ales că lucrurile se încâlciseră mai reu încă prin

. II, tom XVIII. p. 5. Cf. Hurm., *Doc.*, II, 1. p. 711. Rueber c. Imp., 15 Mai 1575: „Daczue dann seine Muetter... allerly Mittel gebrauche Sy selbst ist sambt irer Tochter an die Porten verraiset hat die Tochter dem Amurath (sultan) irer haidnischen Brauch nach vermählet.

planurile lui Iacob Eraclide Despotul, domnul Moldovei (1501 1503), care se gândià să ocupe Muntenia şi, pentru aceasta, îndrumase o încercare de căsătorie cu sora lui Petru Schiopul[35].

Petre Schiopul cu familia lui. Pictură murală la Galata (Iaşi)

[35] Vezi două scrisori în Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 429 şi 410. Comp. *Anon. rom.* şi Căpitanul la domnia lui Petru Schiopul în *Mag. ist.*, IV şi I.

Totuşi susţinut de puternica Kiajna, Petru s'ar mai fi putut mănţine în scaun, dacă muma lui nu s'ar fi înduşmănit cu proteguitorul ei cel mai de seamă din Constantinopole, Grecul bogat şi cu mare trecere, aprovizionatorul tuturor palatelor din capitală, Mihail Cantacuzino, pronumit Şaitan-Oglu (finl satanei), pentru deşteptăciunea lui în învârtirea trebilor.

Mihail Cantacuzino peţise pe Maria fiica Kiajnei şi nunta se făcuse; dar în drumul către Anchialos reşedinţa bogatului Grec, o ceartă izbucni între noii căsătoriţi din care mirele aveà vârsta de 58 ani, iar mireasa 15, şi Kiajna înştiinţată prin o o grabnică stafetă că fata ei erà să'şi facă samă, trimite gonaci după ei care, ajungându'i în drum, răpesc fata cu toată zestrea ce o duceà cu ea şi cu o bună parte din lucrurile mirelui. Turcii trimit un firman lui Petru în care îi spun că „unul din raielele Impărăţiei mele spuindu-mi ca sora ta pe care i-o dăduseşi în căsătorie a fost apoi despărţită cu sila de tine, chiar în Ţara Turcească, îţi scrisesem să împaci lucrul. Imi spui acum că, după ordinul meu, ai trimis înapoi lui Şaitan-Oglu tot aurul şi hainele ce dăruise surorei tale la nunta sa şi că astfel lucrul e împăcat. Bagă de seamă că ori cum, nu te-ai purtat bine în această afacere. Pentru astădată ţi s'a iertat însă greşala"[36]. Dacă sultanul iertase pe Petru, nu făcuse tot astfel şi Şaitan-Oglu, soţul ocărât care, găsind mai multe motive de pâră contra lui Petru, mai ales în veşnicile nelinişti ce le pricinuiau pribegii, face ca Petru să fie chemat la Constantinopol, chemare totdeauna însoţită de primejdii : dare de bani, mazilire, ba chiar moarte. Petru se supune poruncei şi vine la Poartă cu tributul şi un dar de 100.000 de galbeni. Totuşi este pus la închisoare. Kiajna aleargă atunci după el, mai luând cu dânsa din bogatul tezaur al lui Mircea încă 130.000 de galbeni, pe lângă scule, juvaere, peste tot aproape jumătate de milion[37]. Totul fu însă în zadar, faţă cu atotputernicia lui Şaitan-Oglu. Petru fu destituit şi surgunit împreună cu mama lui la Konieh, apoi la Alep, unde stătù 6 ani. In 1579 Kiajna fu văzută de călătorul german Leonhardt Rauchwolfen, doctor în medicină al locurilor sfinte din Ierusalim, care spune, în însemnările lui de călătorie, că „a văzut în Alep o bătrână regină (Königin) a Valahiei cu copiii ei, din care cel mai mic s'a născut după moartea bărbatului ei. Ea trăeşte acolo în o casă privată şi se întreţine din mica pensie ce i-o dau Turcii în fiecare an. Este o femee cuminte care cunoaşte bine limbile turcă şi arabă. Din această pricină are ea o mare vază la supuşii din ţara ei, şi aceştia au

[36] N. Iorga după actele timpului în Introducere la Hurm., *Doc.*, XI, p. VI.

[37] Albert de Wyss c. Imp. Maximilian al II-lea, 26 Iunie şi 26 Iulie 1568. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 583. 584. Cf. Iorga introducere la Hurm., vol. XI, p. XIX-XX.

credinţa că Dumnezeu se va milostivì cu dânsa şi le-o va dărui din nou, sau cel puţin îi va trimite cu timpul o alinare" [38].

Alexandru al III-lea 1567—1577. Şi acesta este fiul lui Mircea Ciobanul, însă nu cu Kiajna ci probabil un fiu din flori avut de el înnainte de a luà pe fiica lui Petru Rareş. Alexandru erà de aceea şi mult mai mare decât fratele său consângean, Petru. El erà însurat când se urcă în tron şi petrecuse 10 ani în surgun la Alep. De aici se explică duşmănia lui cu Petru Schiopul, duşmănie ce ar fi mai greu de priceput, dacă şi Alexandru ar fi fost fiul Kiajnei [39].

Primul act al Domniei lui Alexandru fu un măcel între boierii partizani lui Schiopul. Acest măcel înfăţişază un însemnat interes istoric, prin aceea că cronicarii care'l amintesc ne dau locul de unde erau cei mai mulţi din boierii tăiaţi. Iată ce spune *Cronica anonimă*: „Deci atunci boierii câţi erau pribegi încă au venit de s'au închinat toţi la Alexandru Vodă. După aceea, trecând două luni, iar Alexandru Vodă a început de a tăiat mulţime de boieri, anume Radu Logofătul de la Drăgoeşti (Gorj), Mihnea de la Bădeni (Muscel) Stan Udrişte Vistierul şi Tudor de la Bucov (Prahova sau Teleorman) şi Vlad al Caplei, Pătraşcu şi Calota şi Stan fiul Drăguţescului şi Radu Stolnicul de la Boldeşti (Prahova sau Buzău) şi Radu fiul lui Socol Vornicul şi alţii în ziua de 1 Septemvrie".

Din numerarea boierilor ucişi, se vede că unii din ei ca Radu Stolnicul, Tudor şi Mihnea erau din Muntenia-Mare, iar Radu Logofătul şi Stan Udrişte, din Oltenia. Nu mai luptau boierii acuma pentru a pune pe cutare sau cutare partizan al lor în scaun, şi mai ales nu'şi mai despărţiau taberile lor împerechiate, după dunga Oltului, ci cu toţii din toate părţile săriau să'şi apere, nu numai averea, dar şi viaţa contra pacostilor de domni pe care le plăceà Turcilor să'i trimită pe capul Românilor.

Lupta dintre Dăneşti şi Drăculeşti încetase, şi cu dânsa întrase în mormânt viaţa politică mai neatârnată a Ţărei-Româneşti, oricât ar fi fost de dăunătoare acea rivalitate.

---

[38] *Reysebuch des hayligen Landes*, Franckfort am Mayn, 1609 reprodus de N. Bănescu, *Un poème en prose vulgaire relatif à Pièrre le Boiteux de Valachie*, 1912, p. 8, nota 2.

[39] Filiaţia lui Alexandru. Vezi în Iorga, *An. Acad. rom.*, II. tom. XVIII. Alexandru I iu Basarab; Alexandru al II-lea cel Bun. p 1 şi urm. Comp. Introducere la Hurm., *Doc.*. vol. XI, p. XVII şi urm. După un hrisov din 22 August 1575, *Arh. ist.*, I, 1, p. 49. s'ar părcà că Alexandru nu erà de loc fratele lui Petru Schiopul de oarece acest din urmă este cat ca fiul lui Mircea el însuşi fiu lui Radu cel Mare pe când Alexandru e fiul altui Mircea fiul lui Mihnea, Alexandru al II lea şi Petru erau însă înfrăţiţi şi Kiajnei îi conveneà să i privească pe amândoi de fraţi, Vezi Nicolaescu, *l. c.*, p. 81.

Kiajna însă lucrà din surgunul ei la redobândirea scaunului pierdut. Ambasadorul francez caută să o determine a'i da 30.000 de scuzi spre a da bacşişurile trebuitoare pentru restituirea ei în Muntenia. Kiajna care nu aveà atunci bani, dădù numai 2.000 şi făgădui că va da restul cât mai curând [40]. Se descoperi însă în urmă că Kiajna fusese înşelată de un om ce se dădù drept un trimis al ambasadorului francez [41]. Kiajna recurge atunci la alt mijloc. Prin relaţiile ei cu Muntenia ea unelteşte o revoluţie contra lui Alexandru al II-lea, ceea ce aduce pe domn a tăià 17 boieri ai căror capete sunt trimise Porţei [42]. Această faptă compromite destul de mult domnia lui Alexandru care, văzând că nu poate scăpà de primejdioasa competire a fratelui său Petru, se hotărăşte a se împăcà cu el şi cu Kiajna şi a cere pentru aceasta împreună cu Petru, coroana Moldovei, făgăduind Porţei îndoirea tributului, dacă l'ar mazili pe Ion Vodă cel Cumplit şi i-ar da lui Petru Schiopul Moldova.

Sultanul după ce somează pe Ioan Vodă cel Cumplit ca, sau să plătiască el acel spor de tribut, sau să lese scaunul în mânile lui Petru, întâmpinând împrotivire din partea domnului Moldovei, dă lui Petru steag de domnie în acea ţară, şi o oaste turcească ca să o iee în stăpânire. Petru Vodă, întemeiat pe ordinul sultanului, se aşteptà ca boierimea moldovană să'i iasă înnainte cu deplină supunere. Alexandru se împreună cu fratele său la Şăpăţeni unde fac un ospăţ strălucit. Oştirea moldovană sub vornicul Dumbravă, boier muntean refugit la curtea moldovenească, nu ştim din ce pricină, loveşte tabăra domnitorilor fraţi, prin surprindere, şi goneşte pe Petru Vodă până la Brăila, iar pe Alexandru până la Floci, după care Ioan Vodă pune domn în Bucureşti pe unul Vintilă Vodă, probabil acel ce mai domnise în Muntenia între anii 1532—1534 [43]. După patru zile însă Vintilă este răsturnat de oastea lui Alexandru, care'l prinde şi'l taie împreună cu toţii soţii lui. Un document de la Alexandru Vodă întăreşte spusele cronicarilor. Prin el „Alexandru Vodă fiul marelui Mircea, nepotul lui Mihnea" dărueşte nişte moşii vel-vornicului Ivaşcu pentru că „prilejindu-ni-se războiu şi bătălie cu Moldovenii care veniră asupra capului domniei mele cu înşălăciunea şi viclenia vornicului Dumbravă, şi fugind apoi acest Dumbravă vornicul în ţara ungurească la Bator Istvan voevodul Ardealului, mers'au atunci respectabilul dregător domnesc, jupân Ivaşcu, la Bator Istvan

[40] Nu trebue pusă în legătură această cerere de bani a ambasadorului francez cu dorinţa lui de a luà în căsătorie pe fata Kiajnei. Datele ambelor împrejurări nu corespund.

[41] Carol Rym c. Imp., 23 Oct. 1570. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 607.

[42] Alt raport al aceluiaşi din 7 Noemv. 1570. *Ibidem*. p. 608.

[43] Vezi vol. IV, p. 195.

şi cu multă bătaie de cap şi cheltuială a scos pe vornicul Dumbravă de l'a adus la domniea mea ca pe un trădător al sultanului şi al domniei mele [44].

După cât se vede, toţi boierii erau nemulţămiţi cu sistemul de domnie al lui Alexandru. In 1576 patruzeci de boieri merg la Constantinopole şi se plâng Porţei pentru abuzurile făcute de Alexandru. Ei îşi aleg de proteguitor şi stăruitor pe Mehmet-Paşa, pe când Alexandru aveà de sprijin pe Sinan-paşa, câştigaţi bine înţeles şi unul şi altul prin daruri de bani, Turcii rânduiesc o anchetă în Valahia. Boierii ştiind însă la ce va ieşì o asemenea măsură, nu se mulţămesc cu ea, ci pretind ca Alexandru să fie adus la Constantinopole. Sinan-paşa spre a pedepsì pe boierii ce nu se supuneau unei hotăriri a sultanului, pune să le dee un număr de beţe. Ei însă nu se lasă, şi cu toate că bătuţi, se întorc a doua zi în şi mai mare număr la divanul turcesc, cerând din nou cu mare glas să nu se facă cercetare, în Valahia, ci domnul să fie adus la Constantinopole. Sultanul văzând sumeţia lor, ordonă ca parte din ei să fie osândiţi la galere, iar zece să fie încărcaţi cu lanţuri şi înapoiaţi în Muntenia. Ancheta vine în ţară; dar după cum o prevăzuseră boierii, se face astfel ca să iasă în favoarea lui Alexandru [45]. Câtevà luni după aceasta, Alexandru moare în vrâstă destul de tânără, în Iulie 1577, lăsând un copil de 11 ani, numit Mihnea ca şi bunul său [46].

Mihnea al II-lea, 1577 1583. — Un competitor străin, medicul lombard Rosso, care „vroià astfel să'şi întocmiască originea încât unul cu numele său să fi fost odată domnitor în Muntenia", pune în primejdie prin stăruinţele sale suirea lui Mihnea, fiul lui Alexandru al II-lea, în tronul tatălui său. Rosso bine înţeles că sprijinià cererea lui prin făgăduinţa unor daruri bogate şi sporirea însemnată a tributului [47].

Vedem deci cum se desvoltase în chip fatal urmările unei succesii la tron aşà de puţin garantată în contra încălcărilor. Cât timp râdicarea domnilor pornise de la ţară, cu tot sprijinul ce'l puteau căutà în armatele turceşti, predominise vechiul

---

[44] Document din 1575 August în 22 în *Arhiva istorică*, I, 1, p. 49.

[45] Vezi patru rapoarte ale lui Giovanni Corraro c. dogele relative la această împrejurare, unul din 29 August, două din 3 Sept. şi al patrulea din 23 Oct. 1576, Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 95-97. Comp. Ungnad, raport din 18 Iulie 1576 în N. Iorga, *Acte şi Frag.*, I, p. 118: „Dise Tage seindt bis an die 70 oder 80 Walachen in Divan kommen, uber den Alexander Weida zu clag".

[46] Giovanni Corraro c. dogele, 8 Aug. 1577, Hurm., *Doc.*, IV, 2. p. 98: „sia morto Alexandro Vaivoda di Valachia et il signor manda quel stendardo a suo figliulo, puto di 11 anni".

[47] David Ungnad c. împăratul, 1577. Hurm., III, p. 4.

principiu, că nu poate încăpeà în scaunul domniei decât numai cine se trage din viţă de domn.

Acest principiu fu însă slăbit în ţările române, prin admiterea fiilor naturali în rândul urmaşilor la tron; căci care erà garanţia că acel ce se pretindeà fiul natural al unui domn, se trăgeà într'adevăr din sângele lui; „erà de osul lui", cum zice cronicarul? In unele cazuri puteà fi oare care siguranţă, când urmase între domn şi mumă o convieţuire mai îndelungată. Dar când întâlnirea erà întâmplătoare, când adeseaori erà destul ca o femeie să fi atras luarea aminte a domnului pentru a pretinde apoi lăsând ruşinea la o parte — că odrasla ei îl avusese se tată! Cu un asemenea sistem înţelegem cum şi oameni cu totul străini puteau pretinde la domnie, şi dacă Rosso nu isbuti, alţii mai fericiţi ajunseră a pune firea lor de străini pe tronul ţărilor române.

Mai trist încă decât această pretenţie a unui vânturăţară la un tron românesc, este împrejurarea că se găsesc 7 Români cari să sprijine năzuinţele lui. Astfel nu se sfiau aceşti copii ai ţărei a o vinde unui necunoscut, numai fiind că le făgăduise slujbe şi căpătuială! Aşà însă erau boierii români. Inainte de toate interesul personal sau acel al castei lor; acel al ţărei venià totdeauna la urmă. Ii vom vedeà plecând pururea capul în partea aceea de unde credeau că le vor veni foloase. Ei sfâşiau ţara prin lupte veşnice pentru domnie, susţinând când pe un candidat când pe altul, şi stăruiau necontenit să li se împartă averea ţărei, câştigată şi păstrată cu sângele tuturor. Indată ce un domn refuzà de a îndeplini nesăţioasele lor pofte, se răzvrătiau împortiva lui, îl răsturnau şi'l înlocuiau cu un altul care să le facă pe plac. Cum vedeau că nu pot izbuti cu puterile lor proprii, se adresau la străini, juruindu-le supunere, închinare, toate înjosirile, toate mişeliile, numai pentru a'şi mulţămi interesele lor personale. Că se întâlnesc uneori excepţii, acestea nu fac cum o spune adagiul, decât să întăriască regula.

Bunica lui Mihnea al II-lea trăia încă. Cum epitropisise pe copiii ei, aşà epitropisi şi pe nepot. Ea sfărmă la moment intriga organizată de Rosso în Constantinopole, făcând prin bogate daruri să se recunoască pe medicul lombard de înşelător, şi să fie osândit la galere, împreună cu cei şeapte Români care stăruiau pentru el[48].

Domnia lui Mihnea al II-lea şi a Kiajnei erà însă foarte urâtă în ţară. Pe la 1580 alţi 60 de boieri se duc la Constantinopole, unde se jăluesc că domnul lor ar fi prea copil, şi se roagă

[48] David Ungnad c. împăratul, 7 Iunie 1577, Hurm., *Doc.*, III, p. 4.: „Der Empiricus sonst medicus Rosso genant so umb die Walachey angehalten. ist auf leneblang wie man sagt zur Galeren veruhrtlt sampt siben Walachen".

să li se dee un altul. Mai mulţi competitori se iviră de îndată din toate părţile unde se găsiau adăpostiţi, din diversele oraşe ale Impărăţiei Otomane, dintre care patru mai ales stăruiau cu mai mare înfocare. Mai mulţi sorţi decât toţi aveà unul *Pătraşcu*, relegat până atunci în Cipru, care se dădeà drept fiul lui Pătraşcu-cel-Bun. Ambasadorul francez însă care ştieà că adevăratul fiu al lui Pătraşcu se afla la curtea regelui său, denunţă pe pretendentul din Cipru ca pe un înşălător, ceeace se dovedeşte în curând de adevărat, prin sosirea din Franţia a adevăratului fiu al lui Pătraşcu, care este găzduit la ambasada franceză. Sultanul îşi rezervă să aleagă dintre ei, poate chiar cu acel falş împreună, pe care va promite mai mare tribut şi mai ales care'i va făgădui lui însuşi un mai mare dar [49]. Cum aude Kiajna de acest nou pericol, răpède la Constantinopole o solie încărcată cu bogate daruri, şi ca prin minune pretendenţii care stăteau la tocmeală, sunt aruncaţi în închisoare [50].

Boierii văzând că nu pot face nimic cu pârile, se hotărăsc a recurge la violenţă şi se răscoală, având în fruntea lor pe partizanii Băsărăbeştilor din Mehedinţi (Oltenia). Mihnea însă îi bate, şi ucide o mare parte din ei. Ceilalţi aleargă iarăşi din nou la Constantinopole, unde jăluirile lor bazate acuma pe fapte, fac pe sultanul să maziliască pe Mihnea. Aceasta însă se făcù, nu atât din pricina stăruinţei boierilor munteni, cât din acea a curţei franceze care doriá, din motive pe care le vom expune în curând, a vedeà în tronul muntean pe proteguitul ei, Petru Cercel. Influenţa Kiajnei cedă de astădată pasul; însă chiar în căderea ei fu mare, căci trebui pentru a o învinge, puterile încordate ale unei mari împărăţii.

Seria istorică a rivalităţei între Drăculeşti şi Dăneşti. — Rivalitatea între Drăculeşti şi Dăneşti la început este curat personală şi domnii din cele două partide se razimă pe rând pe aceiaşi sfetnici în divanurile lor. Aşà găsim chiar pe la începutul izbucnirei luptei pe *Coico* logofăt în divanul lui Dan al II-lea (Băsărăbesc) în un document din 1422, şi apoi găsim pe acelaş boier în divanul lui Vlad Dracul (Drăculesc) la 1432

---

[49] Mai multe rapoarte veneţiane dintre Mai 1580 şi Fevruarie 1581, *Ibid.*, IV, 2, p. 110 şi urm. In raportul lui Paulo Contarini c. dogele din 4 Fevr 1581, p. 112, se spune: „Li governi della Valachia et Bogdania, che prima si soleva dare a benemeriti, hora sono dati a quelli che oferiscono maggior tributo et che innanzi tutto danno maggior donativo a sua Maesta".

[50] Raportul citat în nota precedentă a bailului veneţian Paulo Contarini către dogele ne spune că Mihnea aveà încă pe a lui mamă: „Tutti quelli che pretendevano la signoria della Valachia et erano stati chiamati qui, sono stati messi in priggione, da che pare che quei figliuolo, che di presenti e a quel governo, sia in miglior conditione de gli altri, havendo sua madre".

şi tot astfel şi pe *Voico* vornicul [51]. De asemenea întâlnim pe jupân *Albu*, pronumit şi Albu cel Mare, boier încă din încunjurimea lui Mircea cel Bătrân, constatat prin un document din 1445, ca boier în divanul aceluiaş Dan al II-lea (Băsărăbesc) în documente din 1421 şi 1424, în care divan stăteau şi Coico şi Voico. Dar acest Albu este atotputernic şi sub domnia lui Alexandru Aldea (Drăculesc) şi tot aşà rămâne Albu şi sub Vlad Dracul [52]. Albu este ucis de Ţepeş contra căruia se răsculase [53]. De asemenea aflăm aceleaşi nume de boieri în tagma lui Radu cel Frumos (Drăculesc), pe cari îi vedem trecând apoi în aceea a duşmanului şi înlocuitorului său Laiot Basarab. Aşà pe *Cazan Sahacov* vistierul, în hrisoave din 22 Ianuarie 1471 şi în Iulie 1467 şi pe *Neagoe al lui Radu* vornic mare sub Radu cel Frumos (Drăculesc) în 1467, care devine logofăt în 1475 sub Laiot Basarab [54].

Mai găsim pe marele boier *Dragomir Manev sau a lui Manea* mai întâiu în divanul lui Radu cel Frumos (Drăculesc) între 1462—1472. El trece apoi în acel al lui Laiot Basarab (Băsărăbesc) cel impus de voinţa lui Ştefan cel Mare, în anii 1475 şi 1476. Rămâne şi în divanul lui Basarab cel Tânăr (Băsărăbesc) 1480, şi trece după aceea în al lui Vlad Călugărul (Drăculesc) în care rămâne în o bună parte a domniei lui, probabil până la moarte [55]. Apoi pe *Staico*, co-comisul lui Basarab cel Tânăr (Băsărăbesc) 1481, trecând în slujba lui Vlad Călugărul (Drăculesc) sub care ajunge logofăţ şi este amintit în documente din 1483, 1488, 1489, 1490, 1491, 1493, şi 1494. El rămâne în aceeaşi însuşire şi sub Radu cel Mare (Drăculesc), sub care îl regăsim în 1496, 1497, 1498, 1499 şi 1501. Ultimul document în care apare Staico logofătul este din 1507 [56].

Chiar după ce domnii din familia Basarab se pun în legături mai temeinice cu Oltenia, dela sfârşitul domniei lui Ţepeluş înnainte, încă se întâlnesc boieri cari slujise sub Drăculeşti că se pleacă şi Băsărăbeştilor, şi nici că se puteà altfel. Scaunul domniei erà în Muntenia-Mare; în acest mediu trebuiau să trăiască şi să făptuiască domnii, fără cătare dacă ei se trăgeau din una sau din cealaltă familie rivală. Domnitorii din neamul Basarabilor nu'şi puteau doar rãzămà puterea numai pe boierimea de peste Olt, pentru a domnì în centrul Statului întreg. Ei trebuiau deci să caute a câştigà şi a atrage

---

[51] Vezi Bogdan, *Doc. şi Reg.*, p. 208, 209.

[52] Bogdan, *l. c.*, p. 202, 17, 32, 37, 38, 23. Mai vezi şi pag. 206.

[53] Nicolaescu, *Documente slavo rom.*, p. 14.

[54] Bogdan, *l. c.*, p. 214 şi 208.

[55] Bogdan, *l. c.*, p. 218, 208, 217, 18. Lăpădat în monografia Vlad Vodă Călugărul în *Conv. lit.*, XXXVI, 1907, p. 1148—151.

[56] Bogdan, *l. c.*, p. 221. Nicolaescu, *l. c.*, 1, p. 6.

la ei, chiar dintre acei boieri ce luptaseră în potriva lor înainte de a ajunge în scaun.

De aceea întâlnim bunăoară pe *Calotă* vistierul lui Radu cel Mare (Drăculesc), amintit în documente prin 1501, 1505 şi 1507, care rămâne în aceeaş boierie sub Vlăduţ (Drăculesc) 1511, şi devine mare vornic sub Neagoe Basarab (Băsărăbesc). In o scrisoare către Braşoveni, el pomeneşte cu vorbe bune de „domnul său Basarab"[57]. Tot aşă aflăm pe *Horvat*, mare spătar sub Mihnea 1508 şi 1509, şi vistier sub Vlăduţ (amândoi Drăculeşti), că devine mare vistier sub Neagoe Basarab (Băsărăbesc) 1512 1513, urcându-se apoi sub acelaşi domnitor la treapta de mare logofăt 1514, 1516, 1521. El rămâne însă în aceeaşi slujbă după toate luptele ce urmaseră morţei lui Neagoe Basarab şi'l aflăm tot logofăt şi sub Radu de la Afumaţi[58]. Apoi *Şerban*, mare stolnic sub Radu de la Afumaţi în 1523 şi chiar în 1526, după ce Radu trece prin căsătorie către partidul băsărăbesc, este mare vornic pe timpul lui Vlad V (Drăculesc) 1530, 1531, şi ajunge mare ban sub Radu Paisie (Drăculesc) în 1535, 1538 şi 1539[59].

Dar aceşti boieri singurateci cari treceau de la un domn la altul, nu caracterizează partidele boierimei muntene. Opoziţia boierească contra domnilor din partida drăculească se întrupează, de la atribuirea Olteniei de către Ţepeluş lui Laiot Basarab, unită cu căsătoria lui Ţepeluş cu o Pârvulească înainte[60], în marea familie cu acest nume din banatul Craiovei. Această familie urmează de acolo mai departe un fel de politică dinastică, alipită de familia Basarabilor, al cărei nume chiar şi'l însuşeşte, sau îi este dat de lume.

Sub acest nume nu trebue înţeles, curat vorbind, numai familia pârvulească, ci şi în deobşte boierimea din Oltenia, care se ţineà de casa lor şi urmà în totul îndemnurile lor. Aceşti boieri alcătuiau ceeace cronicarii numesc „cealaltă ceată de boieri" sau „alt neam al lor"[61]. Cât de mult ţineà familia pârvulească la o viaţa autonomă a părţei de ţară în care trăià, se vede de pe aceea că atunci când se numeşte Vlăduţ vodă (1510 1511) care nu'i erà pe plac, dar pe care împrejurările o siliau să'l primiască, membrii ei închee cu el o legătură cu jurământ, în care domnul şi familia pârvulească tratează ca două puteri, legându-se mutual prin jurăminte la respectarea credinţei făgăduite[62]. Apoi atunci când boierii Craiovei pri-

---

[57] Bogdan, *l. c.*, p. 221 228.
[58] Bogdau, l. *c.*, p. 298, comp. 270. Nicolaescu, *l. c.*, p. 37.
[59] Bogdan, *l. c.*, p. 276—277
[60] Mai sus, Vol. IV, p. 137 138.
[61] Mai sus, Vol. IV, p. 148
[62] Mai sus, Vol. IV, p. 177.

mesc pe Vladislav al III-lea după ce se opuseseră, ei merg de i se închină, ca o putere învinsă nu e vorbă, dar în sfârşit ca o putere de sine stătătoare [63]. La această poziţie mai neatârnată a boierimei oltene corespunde şi situaţia întregei Oltenii, privită ca o parte deosebită de ţară. Ambele regiuni, Muntenia Mare şi Oltenia, erau privite ca părţi de sine stătătoare; de aceea şi Teodosie, când fuge spre Oltenia, spune că s'a dus în *ceea parte a ţării*, din pricină că ţara erà mâncată *de partea cealaltă* Muntenia Mare cuprinsă de boierii pribegi şi de cei din Buzău [64]. De asemenea Nicolae Olahul spune că împotriva lui Petru Paisie se ridicase un domn din *partea cealaltă*, gândindu—se de sigur la Oltenia, şi acest protivnic erà un Basarab [65]. Din această poziţie pe jumătate neatârnată a Olteniei, şi deci şi a boierimei ei, se explică năzuinţele mai multor domnitori din familia drăculească de a şi-o legà prin simpatii şi interes. Mai întăi chiar Ţepeluş, când vrea să împace pe unchiul său şi să împartă domnia Munteniei cu el, dându'i, după cum se vede, Banatul Olteniei, nu procedează prin silnicie, cum ne-am aşteptà poate de la domnitorii acelui timp care nu prea cunoşteau hotarele dreptului, ci caută să se alipiască de Pârvuleşti prin încuscrire. Mai târziu Radu de la Afumaţi, pentru a domni mai liniştit şi a astâmpără opoziţia marei familii oltene, ieà în căsătorie pe o femeie din neamul băsărăbesc [66]. Moisi, la început duşman al Pârvuleştilor, se împacă şi se încuscreşte la sfârşit cu ei [67]. Vintilă iarăşi caută să se pună bine cu Oltenii [68]. Dacă boierimea olteană nu ar fi urmat o politică deosebită, ce nevoie ar fi avut Drăculeştii de a o cultivà aşà de mult?

Ce erà această politică? Ea se limpezeşte de la încuscrirea familiei pretendenţilor coborâtori din Dan I, Basarabii, cu familia Pârvulească, inaugurată prin căsătoria lui Ţepeluş cu Neaga, sora fraţilor Pârvuleşti [69]. De atunci înnainte totdeauna Basarabii vor găsi un sprijin în strălucita familie olteană. Aşà Pârvuleştii luptă mai întâiu pentru nepotul lor Neagoe Basarab, ceea ce le aduce duşmănia cea cumplită a lui Mihnea [70]. Acesta fiind înlocuit cu drăculescul Vlăduţ, ei uneltesc în ascuns ridicarea lui Neagoe Basarab, ceea ce aduce o nouă prigonire şi fuga Pârvuleştilor împreună cu domnul lor peste Dunăre, de unde revenind cu ajutor turcesc pun mâna pe pu-

63 Mai sus, Vol. IV, p. 189.
64 Mai sus, Vol. IV, p. 185.
65 Mai sus, Vol. IV, p. 199.
66 Mai sus, Vol. IV, p. 138 şi 191.
67 Mai sus, Vol. IV, p. 196.
68 Mai sus, Vol. IV, p. 198.
69 Mai sus, Vol. IV, p. 138.
70 Mai sus, Vol. IV, p. 172.

tere[71]. Fiul lui Neagoe, Teodosie, estė pus sub epitropia unui Pârvulesc, şi când este atacat de pribegi şi de boierii Munteniei Mari, din Buzău, el fuge spre Craiova, unde'i erà sprijinul[72]. La moartea lui Radu de la Afumaţi, drăculesc şi el, însă încuscrit cu Pârvuleştii, deci domn pe placul lor, ei opun lui Moisi, candidatul turcesc, pe fiul lui Neagoe Basarab[73] şi mai apoi în protiva lui Petru Paisie ei sprijinesc pe unul Laiot Basarab, competitor ce slujià mai mult ca steag de împreunare, pe când adevăratul cap al mişcării erà Stroia Pribeagul; dar în orice caz pentru a adunà pe Băsărăbeşti în jurul răscoalei, trebuià numele unui Basarab[74].

Boierimea olteană în frunte cu Pârvuleştii sprijinesc deci totdeauna pe competitorii din familia Basarabilor, şi când ei dau ajutorul lor unui domnitor din familia drăculească, ci o fac numai atunci când, neavând un candidat al lor, ei voiesc să combată pe un alt drăculesc, mai urât şi mai urgisit de ei. Aşà fac, bunăoară, când sprijinesc pe Bădica Radu în contra lui Radu de la Afumaţi, înnainte ca acest domnitor să se fi încuscrit cu ei[75].

Precum începutul desemnării unei opoziţii teritoriale a boierimei oltene în protiva boierimei Munteniei Mari, de la candidaţii de domnii, fusese opera familiei Pârvuleştilor, aşà şi descompunerea acestei închegări politice se manifestă prin şovăirile şi înnecarea finală a acestei opoziţii în valul a tot cuprinzător al silniciei otomane. In contra lui Mircea Ciobanul şi a lui Alexandru al II-lea, călăii şi ucigătorii boierimei cu grămada, nu se mai răscoală numai Pârvuleştii, ca duşmani fireşti al Drăculeştilor, ci întreaga boierime munteană; căci nu mai erà vorba de a pune pe cutare sau cutare domn pe tronul ţărei, ci de a scăpà de nişte tirani uricioşi şi sângeroşi care făceau din boieri adevărate hecatombe.

Ungaria, ţara aceea în care una din cele două partide muntene căutà sprijin contra celeilalte, dispărând în cucerirea turcească, toţi competitorii erau îndreptaţi acuma spre a'şi ajunge scopul, la singura putere mare ce mai rămăsese în preajma Munteniei, Poarta Otomană. Aceasta nu mai aveà deci interese politice în Muntenia, şi schimbările de domni se făceau numai din dorinţa de câştig bănesc. Dacă însă Turcii numiau în tron pe cine voiau ei şi când le plăceà s'o facă, este învederat că domnii nu mai căutau la partidele din ţară pentru a obţineà coroana, ci numai la puterea turcească care o dăruià cui

[71] Mai sus, Vol. IV, p. 178.
[72] Mai sus, Vol. IV, p. 185.
[73] Mai sus, Vol. IV, p. 195.
[74] Mai sus, Vol. IV, p. 198.
[75] Mai sus, Vol. IV, p. 187.

şi cum îi veniă mai bine la socoteală. Această schimbare în condiţiile exterioare ale desfăşurărei rivalităţei se petrecù tocmai atunci când şi întâmplarea, una din marile făuritoare ale evenementelor istorice, aduce stângerea reprezentanţilor de samă ai dinastiei Basarabilor, aşă că numai Drăculeştii îşi mai arată năzuinţele de domnie. *Membrii aceleiaşi familii, Drăculeştii, caută deci la aceeaşi putere, Turcii, sprijinirea reînnoitelor lor ambiţii.* Bine înţeles că asemenea împrejurări aduseră o desăvârşită zdruncinare în jocul partidelor muntene, care se întemeiă la început pe două case de domnitori şi pe două puteri exterioare care să le sprijine competirea. Domnii ne mai fiind decât numiţi de Turci şi după dări de bani, înrâurirea partidelor muntene la înnălţarea lor în scaun fusese nimicită. Turcii neluând în privire decât interesul lor bănesc pentru împărţirea domniei, se întâmplă ca domnul numit să displacă tuturor boierilor cari se uniau cu toţii în contra lui, spre a scăpă de dânsul. Legătura dintre partide şi candidaţii de domnii se sfărâmase şi rostul lor în viaţa politică a ţărei încetând, trebuiă ca ele să se descompună şi să se stângă.

2. PETRU CERCEL
1583—1585

Intrigile pentru întronarea lui Cercel[76]. — Petru Cercel eră fiul lui Pătraşcu cel Bun, prin urmare tot din partida boierilor Munteniei Mari. El rămăsese în vârstă de 17 ani la moartea tatălui său, (ce fusese otrăvit de vornicul Socol), şi ceruse de la Sultanul Soliman tronul părintesc. Acesta însă urmând sfaturilor vizirului celui mare, Mohamed Sokoli, proteguitorul lui Mircea Ciobanul, dete domnia acestuia, şi surguni pe Cercel la Rodos, de unde apoi, după moartea lui Soliman, fu strămutat de urmaşul său Selim întâi la Trapezunt, şi apoi la Cipru[77]. Petrecând el astfel o bună parte din tinereţa lui în Răsărit, şi purtându-se acolo printre Greci, Italieni şi Turci, el învăţă mai multe limbi, între care mai ales pe cea italiană, pe care o cunoşteà atât de bine, încât chiar făcù în ea nişte versuri îndestul de reuşite[78].

Petru Cercel de cum ajunse în vârstă mai coaptă se gândi a redobândi tronul părintesc; dar neavând averea trebuitoare pentru a puteà răpune pe intriganta Kiajna, el încearcă să pună

[76] Compară studiul lui Gr. Tocilescu asupra lui *Petru Cercel*, publicat întâi în *Columna lui Traian* din anul 1874, apoi în ediţia separată. Bucureşti, 1876.

[77] De Germigny amb. francez la Poartă către regele Henric al III-lea din 1 Octomvrie 1579, *Documente*, I, *Suplement*, 1, p. 49.

[78] Aceste versuri sunt păstrate în o carte veche, contimporana cu Cercel: Stephano Guazzo, *Dialogghi piacevoli*, Venizia, 1586, p. 15 şi urm.

politica în slujba năzuinţelor sale, şi să facă astfel ca, prin mijlocirea jocul intereselor generale, să poată dobândi tronul cel mult dorit.

Tocmai pe atunci politica franceză luase un zbor foarte mare în trebile Răsăritului. Murind anume Sigismund regele Poloniei, cel de pe urmă dintre Iageloni, Henric al III-lea de Anjou, fratele lui Carol al IX-lea regele Franţiei, este ales rege în acea ţară, fiind sprijinită candidatura lui de Turci, prietenii cei mai buni ai Francezilor. Intâmplându-se însă ca trei luni după întronarea regelui Henric în Cracovia, să moară fratele său, regele Franţiei, noul rege al Poloniei preferând coroana patriei sale fireşti celei a unei ţări străine, părăsi tronul Poloniei şi plecă la Paris. El vroi totuşi să treacă coroana lepădată de el tot unui membru al familiei sale, fratelui său, ducele de Alencon. Acesta însă refuzând, şi în Polonia triumfând partida lui Batori, principele Transilvaniei, acesta fu ales rege de Polonia [79].

Petre Cercel

Cercel cunoscând scopurile Franţiei de a'şi creà în Răsărit un mare imperiu infeodat ei, se duce la curtea franceză, în fruntea căreia tocmai stăteà a tot puternica regină mumă, Caterina de Medicis, o Italiancă, a căreia limbă Cercel o mânuià aşà de bine. El apare în 1579 la Paris, şi întocmeşte versiunea deposedărei lui de scaunul părintesc aşà, încât să o potriviască cu ideile şi obiceiurile urmate în Statele apusene. El spune că, fiind trimis de tânăr copil, în vârstă de 10 ani la Constantinopole, după cum erà obiceiul ţărilor tributare ale Impărăţiei Otomane, şi întâmplându-se moarte părintelui său, mai mulţi oameni răi care fuseseră rânduiţi de sultanul spre a ocârmui ţara în timpul nevrâstniciei sale, se uniră în contra lui spre a'l despoià. Tot odată el se arătă atât de devotat intereselor franceze, încât regina Caterina şi regele Henric al III-lea îşi puseră îndată ochiul pe el, pentru a realizà planurile lor de

[79] Vezi şi Ionescu Gion, *Ludovic al XIV-lea şi Const. Brâncoveanu*, Bucureşti, 1884, p. 23.

dominare în Răsărit. Regele Franţiei trimite, cu o scrisoare autografă către sultanul, în ambasadă specială pe magistrul palatului, domnul de Germigny [80].

Cercel trimite tot atunci şi el marelui vizir Mehmet-paşa, o scrisoare, în care îi făgădueşte urcarea tributului, şi lui însuşi un dar de 200.000 de scuzi, care este cum zice de Germigny, adevărata doctorie cu care nesăţioasa poftă a acestui bolnav poate fi săturată [81]. Mehmet-paşa bine înţeles se prefăcù a opune greutăţi. El spuneà că „principele ce ar fi recomandat de către regele Franţiei nu ar fi adevăratul şi legiuitul principe al Valahiei, ca acela care ocârmueşte astăzi peste acea ţară; că Cercel ar puteà cu atât mai puţin să fie legiuit, cu cât tatăl său Pătraşcu avuse de obiceiu 10—12 ţiitoare; că însuşi acest Pătraşcu, fost slugă la un călugăr, ar fi fost ales şi susţinut drept principe de câţivà turburători, în contra adevăraţilor moştenitori ai tronului, aşezaţi acolo încă de pe timpul lui Rustan-paşa [82], şi câte alte de aceste care nu aveau alt scop decât de a trăgănà lucrurile, până ce făgăduinţa din scrisoarea lui Cercel ar fi luat o formă sunătoare, după sosirea lui în Constantinopole.

Greutăţile puse de vizir erau cu atât mai fireşti cu cât Kiajna, simţind pericolul, venise ea singură la Constantinopole. Asupra isprăvilor ei, iată ce ne spune o interesantă scrisoare a ambasadorului francez: „O văduvă numită Mirceoaia pune cele mai mari stăruinţi pentru un nepot al ei bastard. Ea a fost nu de mult închisă la Alep; chemată însă în zilele din urmă de sultana, muma padişahului, au sosit aici Sâmbătă în 5 a lunei şi a fost găzduită în casa marelui vizir Ahmet, la sultana soţia lui. Domnul care se află în scaun şi pe care reposatul vizir Mehmet îl pusese, dă şi el din parte-i 150.000 de scuzi marelui vizir, şi numita văduvă, având favoarea sultanei mumă a Padişahului, care este acuma numită regină, putem zice că dispune de totul; căci această sultană are, din cauza înţelepciunei ei, aşà de mare influenţă şi credit la Poartă, încât

---

[80] Regele Henric al III-lea cătră sultanul Amurat din 2 Mai 1579 în *Documente*, I, supl. 1, p. 48: „Nous voulons bien que votre Hautesse sache, que l'un des plus grands et principaux plaisirs, satisfactions et contentemens que nous puissions recevoir de votre Hautesse est de voir le dit prince (Cercel) remis et réintégré". Aproape în aceeaş cuprindere scrie Regele lui Mohamed Sokoli marele vizir, 21 Aprilie 1579, Hurm., *Doc.*, XI, p. 96. Scrisoarea lui Cercel cu versiunea nenorocirilor lui, din 1579 în N. Iorga Act. şi Frag. I p. 29, Cercel era în Paris încă pela 1 Febr. 1579, de unde el scrià cardinalului Comendone că: „la sua Maesta Crestianissima abraciato la mia causa molto caldamento". El stă în Paris până după Ianuarie 1580, când pleacă la Constantinopole, trăind în tot acest răstimp din o pensie ce i-o dădeà regele Franţiei. Două scrisori ale lui Cercel din 23 Iunie 1579 şi 18 Ianuarie 1580. Hurm., *Doc.*, *supl.*, I, p. 376—377. In 23 Aprilie 1580 erà acum în Constantinopole. Scrisoarea din aceà dată *Ibidem*, p. 378.

[81] De Germigny c. Henric al III-lea din 26 Sept., 1579. *Doc.* I *Supl.* 1, p. 48.

[82] De Germigny c. Henric al III-lea din 10 Oct. 1579, *Ibidem*, p. 49.

conduce aproape singură afacerile cele însemnate, ajutată numai de împărăteasa femeia unică a Padişahului şi de sultana femeia vizirului Ahmet, fiica reposatului Rustan-paşa"[83].

De Germigny făgădui Caterinei de Medicis că va stărui şi el pe lângă regina mumă spre a obţinea punerea lui Cercel în scaunul muntean. El şi face un pas însemnat în această privire, dobândind de la sultan o scrisoare autografă către regele său, în care împăratul Otomanilor cere ca „Petru Cercel să fie trimis în acele părţi, spre a fi onorat pe cât va fi prin putinţă"[84]. Se vede că acest triumf al lui Germigny asupra Kiajnei, sprijinită de femei şi de marele vizir, provinea mai ales din câştigarea lui Scemisi-paşa, rudenie de aproape a însuşi sultanului[85]. Acesta trimeţând regelui Henric al III-lea, o carte de liberă trecere pentru Cercel, regele crezù că şi-au ajuns scopul, şi mulţămeşte călduros sultanului pentru că răspunsese la dorinţele sale, de a pune pe Petru Cercel înnapoi în scaunul părintesc, şi îl trimite către Constantinopole, însărcinând pe unul Berthier să'l însoţească până în Valahia, spre a raporta regelui despre starea şi guvernul acelei ţări[86].

Cercel ajunge în Veneţia unde se aflà ambasadorul francez *Du Ferrier* care primise instrucţii atât de la regele Henric al III-lea cât şi de la regina mumă Caterina. După recomandaţia ambasadorului francez, Cercel este foarte bine primit de signoria veneţiană. El povesteşte consiliului toate binefacerile ce le primise de la regele Franţiei, şi capătă de la guvernul veneţian o corabie care să'l ducă la Raguza şi suma de o mie de galbeni pentru cheltuială. Primirea strălucită a lui Petru Cercel în Veneţia, despre care nechibzuitul pretendent făcù prea mare zvon, deşteaptă însă teama Turcilor şi strică tot câştigul pe care cu-atâta trudă îl dobândise de Germigny până atunci. In o scrisoare a sa către regele, ambasadorul îi spune că ceauşul i-ar fu observat că „iepurii nu se prind cu doba şi că principele făcuse foarte rău de a cântà victoria înnainte de a o fi câştigat"[87]. Anume atunci se plănuià iarăşi o ligă în contra Turcilor sub protecţia papei. De şi recomandat de Francezi, prietenii nestrămutaţi ai Porţei de până atunci, totuşi primirea cea călduroasă făcută lui Cercel în Veneţia şi scrisorile

[83] De Germigny c. Caterina de Medicis din 8 Dec. 1579, *Ibidem*, p. 50.

[84] Sultanul către Henric al III-lea din 15 Iulie 1580, *Ibidem*, p. 52.

[85] De Germigny c. Henric al III-lea din Dec. 1580, *Ibidem*, p. 52.

[86] Instrucţiile lui Henric al III-lea catre Berthier, din 6 Ianuarie 1581, *Ibidem*, p. 54 : „que le dit sécrétaire Berthier l'accompagne lusque au dit pays de Vallaquie, pour après rapporter à leurs Majestés comme toutes choses y auront passées et leur faire relation de l'estat et gouvernement de la dite province".

[87] Du Ferrier c. Henric al III-lea din 17 Martie 1581 şi De Germigny c. Henric al III-lea din 15 Aprilie 1581, *ibidem*, p. 55—56.

de recomandaţie pe care se spuneà la Turci, că le-ar fi dobândit de la papa; apoi împrejurarea că şi ţarul Moscovei se bănuià a fi în alianţă, şi că Valahia se află în apropiere de această din urmă ţară [88], toate aceste răciră mult bunele dispoziţii ale Porţei către Petru şi compromiseră iarăşi trebile lui.

Petru Cercel însă nu vedeà de loc cât de rău îi stăteau afacerile. Orbit de mirajul apropiatei măriri, precum buciumase din Veneţia către Poartă triumful lui, astfel acuma îl buciumà din Constantinopole către capitala Franţiei [89].

Kiajna văzând apropiindu-se pericolul, lucrase din răsputeri spre a'l îndepărtà, şi întinsese chiar lui Cercel mai multe curse în călătoria lui, spre a'l face să piară, de care capcane acesta scăpă ca prin minune [90].

Cum veni Cercel la Constantinopole, dispoziţiile se schimbară de odată iarăşi în favoarea lui. Se aşteptau cu toţii ca el să vină cu grase prezenturi, şi nu vroiau să'l sperie prin o primire prea rece. Pe de altă parte însă, pentru a puteà stoarce cât mai mult de la el, i se dă răspuns că trebile lui vor fi puse la cale, după ce Mihnea va fi plătit tributul şi alte sume pe care le datorià, ceea ce lăsà a înţelege o trăgănare îndestul de îndelungată, timp în care lupta între noul competitor şi domnul din scaun trebuià să umple cu bani pungile tuturor dregătorilor. De Germigny observă anume că trăgănarea numirei lui Petru Cercel se făceà tocmai, pentru ca Turcii „să poată luà cât mai mult de la cela pe care voiau să'l scoată" [91]. După ce tributul de bani e răspuns, se mai iscodeşte un nou motiv de amânare, din nerăspunderea acelui al şoimilor [92].

Doi ani întregi încă se trăgănară negocierile pentru întronarea lui Cercel, în care răstimp regele Franţiei trimise scrisori, nu numai ambasadorului său şi sultanului, sultanei mume, marelui vizir, lui ciauş-başa, ci încă şi la alţi dregători ai Porţei

---

[88] De Germ. către Henric al III-lea din 29 Aprilie 1581, *ibidem*, p. 56: „jusque à le soubconner d'intelligence pour raison de la ligue de laquelle j'ay cy-devant donné advis à V. M., et attendu que la Vallaquie est assez voisine de la Moscovie" (aceste cuvinte erau cifrate în depeşa ambasadorului).

[89] Vezi scrisoarea autografă a lui Cercel c. regele Franţiei din 13 Maiu 1581, *ibidem*, p. 57: „Dio lo facia che succeda anco il bono et desiderato fine ne potendo sperar manco vedendo il gran credito ch'ha L' 'Ill-mo signore Imb-re suo qua". Sosirea lui Petru în Constantinopole adeverită şi de raportul lui Paulo Contarini c. dogele din 13 Martie 1581, *Doc.*, Hurmuzachi, IV, 2, p. 112 şi de un altul al ambas. german Sinzendorff c. împăratul din 13 Maiu 1581, *ibidem*, III, p. 62.

[90] De Germ. către Henric al III-lea din 13 Maiu 1581, *Documente. Suplement*, I, p. 58: „après avoir ledit Sr. prince couru fortune et danger par chemin de plusieurs ambuches que celluy qui jouist de l'etat (Michné) lui avoit dressées".

[91] De Germ. către Henric al III-lea din 10 Iunie 1581, *ibidem*, p. 59: „désirant d'ailleurs de retirer le plus qu'il pourra de celluy qu'il prétend démettre de l'Estat".

[92] De Germ. către Henric al III-lea din 16 Sept. 1581, *ibidem*, p. 63.

stăruind necontenit cu cea mai mare căldură pentru restituirea „iubitului său văr şi amic principele Valahiei” [93]. In tot acest răstimp Kiajna vegheà asupra nepotului ei, aşà că încă la 6 Iunie 1583, de Maisse, ambasadorul Franţiei pe lângă republica veneţiană, spuneà că „nu este nici o speranţă ca Petru să fie restituit în principatul său, oricare ar fi făgăduinţele şi cuvintele date de sultan şi marele vizir ambasadorului regesc, pentru că acel ce se află acuma pe tron este susţinut din toate puterile de muma sultanului, care are astăzi autoritate lângă fiul ei, cu atâta mai mult că acel din scaun are putinţa de a face daruri, ceeace lipseşte celuilalt” [94].

Cu toate acestea Kiajna trebuià să cedeze înrîurirei Franţiei, a căreia prietenie erà de mare preţ pentru sultanul, într'un moment când se vorbià iarăşi de o ligă a Creştinătăţei contra Otomanilor. Se trezise acuma, la apropierea primejdiei poate mai mult închipuite decât reale, iarăşi simţimântul păstrărei în spiritul Turcilor, şi ei se putură lepădà măcar un moment de degrădătoarea lor corupţie, spre a se interesà de soarta întregului. Şi apoi pare că Cercel vroià şi el degeaba să capete tronul?

Cercel fu învestit cu demnitatea de domn în Iulie 1583, când fu primit să sărute haina sultanului, şi la începutul lui August plecă spre Valahia [95].

Stăruinţa regelui Franţiei pentru Cercel fusese din cele mai călduroase. Ce motiv însă putuse împinge pe regele acelei ţări, a pune un aşà de viu interes în slujba unui personaj atât de străin lui, şi despre adevărul pretenţiilor căruia nu se putuse încredinţà decât din spusele lui însuşi? Nu credem că numai „afabilitatea sa plină de graţie, manierele sale elegante, cunoştinţele sale întinse şi variate, elocinţa'i puternică care după mărturia unui contimporan legà şi strângeà în perpetuă servitute ca printr'un lanţ inimile celor ce'l ascultau, frumoasele lui poezii care ştieau să încânte sufletul cel italian al Caterinei de Medicis” [96], să fi determinat pe Henric al III-lea şi pe muma lui a'l luà sub scutul lor, şi a intervenì pe lângă sultanul spre a'i înnapoià tronul părintesc. Fără îndoială că nu literatura,

[93] Regele Henric ai III-lea către de Germ. din 7 Iulie 1582, *ibidem*, p. 67: „que mon cousin et bon ami le prince de la grande Valaquie”. Acelaşi către sultana mumă 7 Iulie 1582, *ibidem*, p. 68: „notre très cher et bon ami le prince de la Grande Vallaquie”.

[94] De Maisse către Villeroi din 6 Iunie 1583, *ibidem*, p. 72.

[95] Ambasad. german. Preuner c. împăratul din 27 Iulie 1583, Hurm., *Doc.*, III, p. 87: „Der neue Princz aus der Walachay hat in gemelten Garten dem Sulthano... vestem deosculirt, und soll innerhalb dreyer oder vier Tagen nach der Walachay... verreisen', Compară Francesco Moresini c. dogele din 29 Iunie 1583, *ibidem*, IV, 2, p. 116 şi de Maisse c. Henric al III-lea din 30 Aug. 1583, *Suplement*, I, p. 73, care vorbeşte de Cercel ca de unul ce ar fi dobândit scaunul.

[96] Gr. Tocilescu, *Petru Cercel* în *Col. lui Traian*, 1874, p. 29.

ci politica a îndemnat pe regele Franţiei să îmbrăţişeze cu atâta căldură cauza principelui muntean.

Am spus că Francezii doriau să'şi întemeeze o mai puternică influenţă în Răsărit, şi planurile lor în Polonia ne putând fi realizate, Petru Cercel se arătă tocmai în momentul dorit, spre a le da fiinţă la Dunărea inferioară. Ca unul ce trebuià să bată în struna Francezilor, să le măguliască interesul spre a dobândì sprijinul lor, el le va fi spus multe asupra viitoarelor sale scopuri. Este probabil că le va fi pus în perspectivă întemeierea unui mare stat la Dunărea de jos sub protecţia Franţiei, prin cucerirea Moldovei şi a Transilvaniei, poate chiar şi a altor ţări [97]. In orice caz de sigur îl va fi încredinţat despre o politică duşmană casei de Habsburg, atât în Muntenia cât şi prin influenţa lui, în Transilvania. Intr'un cuvânt, cu toate că nu suntem informaţi de nicăieri asupra felului planurilor desfăşurate de Cercel, fără îndoială că ele trebuiau să favorizeze într'un chip interesele politice ale Franţiei, pentru ca şi el să fie favorizat într'un mod atât de văzut. Numai astfel se explică pentru ce regele Franţiei însărcinase pe Berthier să studieze starea Munteniei şi să'i raporteze impresiile sale.

Să nu credem însă că protecţia şi stăruinţele Franţiei îl scutiră pe Cercel de a face uriaşe cheltueli în Constantinopole. Urmând şi el exemplului Kiajnei, începuse a umpleà cu bani pe sultanele a tot puternice, după aceea pe viziri, ciauşi şi alţi favoriţi, şi cu toate că el erà sărac, de când steaua lui se urcase pe cerul Impărăţiei Otomane, speculanţii se îngrămădiau care de care a'l împrumutà cu bani pe procente neauzit de mari. In ziua de 15 August, când părăsì Constantinopolea, el se înconjură de o pompă împărătească: însoţit de o sută de capegii îmbrăcaţi de el cu o frumoasă şi bogată livreà, şi urmat de 400 de boieri care, de când văzuseră că norocul lui se apropià, se îngrămădiau în jurul lui, el străbătù stradele capitalei, aruncând poporului ce'l priveà înminunat sume însemnate de aur şi de argint, încât cum spune un contimporan: „toate neamurile erau târâte cu violenţă după el, la plecare, şi'l acoperiau cu iubire, credinţă şi închinăciuni, Cercel reprezintând maiestatea unui împărat triumfător". Pentru a'şi face numele său strălucit şi iubit între Români, el răscumpără un mare număr de robi creştini, ce se aflau în mânile Turcilor, faptă ce se răspândì în curând, prin depeşile ambasadorilor puterilor, în tot Apusul european.

---

[97] Tot aşà gândeşte şi Ionescu-Gion, *Ludovic al XIV-lea şi Brancovanu*, p. 28. Şi Tocilescu revine mai jos asupra motivelor curat personale prin care el explică dintr'ntâi sprijinul dat de Henric lui Cercel, şi arată cauzele politice ce împingeau pe regele Franţiei, a sprijini întreprinderea lui Cercel, *Columna lui Traian*, 1874, p. 53.

Domnia lui Cercel. — Cercel ajungând stăpânul Munteniei, trimise întâi pe un boier al său la curtea regelui de Franţia, ca să ducă proteguitorului său viile sale mulţumiri pentru sprijinul, încununat cu izbândă, ce'l dobândise de la el. Acest ambasador trebuià să treacă prin Veneţia, şi spre a transmite şi republicei semnele recunoştinţei sale.

Ocârmuirea lui la început păreà că va apucà pe o cale înţeleaptă. El luase împreună cu Berthier încă pe alţi Francezi din Constantinopole, după cât se pare şi nişte meşteri, cu ajutorul cărora Cercel puse să se verse câtevà tunuri din care

Inscripţia pe turnul lui Petru Cercel

s'au aflat o fărămătură cu o inscripţie slavonă care însamnă: „a făcut Ion Petru Voevod fiul lui Petru voevod, nepot Radului voevod" [98]. Pune apoi să repare mânăstirea Curţei de Argeş, zideşte mânăstirea Mislea şi sfârşeşte mitropolia din Târgoviştea, pe care se află o inscripţie din 1585. Dar chiar dacă Petru Cercel ar fi vrut să se pună pe treabă, spre a râdicà starea lăuntrică a ţărei sale, poziţia lui nesigură şi săparea la care erà expus din partea lui Mihnea nu'i îngăduiau asemene îndeletniciri. După obiceiul lor, Turcii reţineau în Constan-

[98] In *muzeul de antichităţi din Bucureşti*: „Stvori Io Petru W. sin Petraşko W. onuk Radul W". Această inscripţie adevereşte că Pătraşcu cel Bun erà fiul lui Radu Călugărul. Mai sus, p. 15.

tinopole pe domnul depus, ca o veşnică spaimă şi mijloc de stoarcere pentru cel din scaun. Cercel cunoscând uneltirile lui Mihnea, trimite un om la Constantinopole, care prin partizanii săi izbuteşte a face ca Mihnea să fie surgunit în Barbaria. Fiind însă că Cercel trecuse cu vederea pe puternicul beglerbeg al Greciei care nu se înfruptase şi el din bacşişurile româneşti, acesta se puse îndată la mijloc şi readuse pe Mihnea din surgun. Apoi pentru a'şi răzbunà contra trimisului lui Cercel, îi stârneşte o învinuire mincinoasă, că ar fi comis o prădăciune cu omor asupra unei femei şi a doi copii din casa ex voevodului Mihnea, ceea ce motivează arestarea şi punerea lui la tortură [99].

Astfel cu tot sprijinul Franţiei, Cercel simţià că rivalul său are şi el influenţă şi putere la Constantinopole, şi el trebuià deci să stee necontenit cu mânile pline spre a puteà combate pe competitorul său. Pe lângă această nevoie, Cercel mai erà încunjurat şi de creditorii acei ce'i uşuraseră prin banii lor apucarea tronului, şi se încărcase încă şi cu datoria detronatului Mihnea, de şi fusese scutit de o parte din ea, 140.000 de scuzi, prin stăruinţele sultanei favorite Hazaqui care'l proteguià [100]. Inţelegem că în asemene condiţi, el trebui să s'apuce de scos bani cu orice preţ din ţară, şi că domnia lui luă chiar de la început un caracter jăfuitor. Aşà cronicarii ne spun că Cercel ar fi pus birul curţei foarte mare şi ar fi scos goştina pe oi" [101].

Aceste stoarceri ale lui Cercel, unite cu tăierea a trei boieri, cu care el inaugură ocârmuirea lui, anume Mihailă vornicul, Gheorghiţă paharnicul şi banul Craiovei Dobromir, provoacă în curând nemulţămiri cu domnia lui şi tânguiri la Constantinopole, care veniau de minune în ajutorul intrigilor lui Mihnea [102]. Aceste aveau un joc cu atât mai uşor, cu cât Petru, spre a fi mai în siguranţă, alesese ca loc de reşedinţă cetatea Târgoviştea şi nu Bucureştii, ceea ce displăceà Turcilor care bănuiau că Cercel aveà de gând a fugì în Transilvania [103].

---

[99] Vezi cele două documente: Berthier către Henric al III-lea din 9 Aprilie 1585 şi De Germ. către acelaş din 22 Maiu 1584, în *Documente*, I, *Suplement*, I, p. 76 şi 93.

[100] De Germ. către Henric al III-lea din 21 Fevr. 1584, *Ibidem*, p. 74.

[101] Căpitanul în *Mag. ist.*, I, p. 220. Anon. rom., *ibidem*, IV, p. 276.

[102] Berthier către Henric al III-lea din 26 Martie 1585. *Documente*, I, *Suplement*, I, p. 92 : „Et quand aulx affaires de Monsieur le prince de Wallaquie, elles semblent aller de jour à aultre détériorans par plainctes sur plainctes à sa Haultesse de diverses parts sur ses déportements, si bien suscitées la plupart par artifices de ses compétiteurs".

Tot atunci vornicul Ivaşcu fugì din Muntenia pentru a scăpà de urgia lui Cercel, la Petru Schiopul din Moldova, şi întâmplându-se să moară în pribegirea lui, fu înmormântat la mânăstirea Bistriţa de lângă Piatra. Vezi inscripţia de pe mormântul lui cu data de 1548 în Melchisedek, *Notiţe istorice şi arheologice de la 48 de mânăstiri şi biserici antice din Moldova*, Bucureşti, 1885, p. 62.

[103] Berthier către Henric al III-lea din 9 Aprilie 1585, *ibidem*, p. 93.

Cercel erà sprijinit la Poartă mai ales de sultana Hazaqui, nu numai din cauza dăruirilor cu care o acoperià, dar şi din acea a rivalităţei acestei princese ambiţioase cu beglerbegul Greciei, care părea că voeşte a atrage la el toată influenţa asupra sultanului. Ea inspiră lui Cercel ideea de a veni la Constantinopole, spre a se îndreptăţi de învinuirile ce i se aduceau. Ambasadorul francez însă, neştiind cum va ieşi acea îndreptăţire, şi temându-se de a nu se interpune pentru o persoană compromisă, se ţineà mai în rezervă în sprijinirea domnului muntean [104]. Cercel astfel aproape părăsit de puternicul lui sprijin şi lăsat să lupte numai cu propriile lui silinţi, nu se mai putù ţineà în faţa intrigilor lui Mihnea. Acesta anume făgăduise sultanului suma colosală de 600.000 de scuzi şi 100.000 beglerbegului Greciei, afară de alte daruri potrivite celorlalţi mari dregători, încât sultanul hotărîse mazilirea lui Cercel [105].

Auzind despre depunerea lui, Petru Cercel se grăbeşte a fugi în Transilvania, în ziua de 16 April 1585, luând cu sine 4—500 de soldaţi ai săi şi 43 de cară încărcate cu bani, scule şi alte avuţii, pe care le putuse adunà în scurtul timp al domniei lui [106], şi care ne dau deplină idee despre ne mai pomenitul jaf căruia trebui să se supună Ţara Muntenească, pentru a puteà, pe lângă marile cheltueli la Constantinopole şi plata urieşilor sale datorii, încă să'i procure o aşà de însemnată avere la ieşirea lui din principat — bani albi pentru zile negre.

Astfel se curmase visul cel fantastic al regelui Henric al III-lea, de a creà în Răsărit un Stat vasal Franţiei; se sfărâmase de o putere fatală care domnià pe atunci fără împărţire asupra întregei acestei părţi a lumei europene, corupţia cea mai straşnică ce au putut vreodată să mănânce fiinţa omenească. Nu e vorbă, nici Petru Cercel nu erà tocmai omul ce ar fi putut realizà gândul regelui francez. Erà el doară însuşi prea fantast, prea uşor încrezător în norocul său pe care'l buciumase în toate părţile încă înnainte de a fi pus mâna pe el, pentru a îndeplini un rol, pentru care s'ar fi cerut cu totul alte însuşiri. Dar chiar dacă Cercel le ar fi avut, încă izbutirea lui trebuià să rămână mai mult decât problematică, de oarece el ar fi fost nevoit să pună în lucrare o concepţie politică, în o lume unde totul se închinà numai la bani; să fi încercat a

---

[104] Berthier către Henric al III-lea, din 17 Aprilie 1585, *ibidem* p. 95.

[105] Berthier către Henric al III-lea, din 9 Aprilie 1585, *ibidem*, p. 94.

[106] Berthier către Henric al III-lea, din 19 Aprilie 1585, *ibidem*, p. 96: „s'estant levé le soir avant le jour par luy assigné qui fut le mardi XVI du présent, avec tout son train de 4—500 soldats et quarante troys charriots chargés de deniers (du tribut et autres), meubles et autres facultez, qu'il auroit pu recueillir en ce brief temps, print la route de Transylvanie et a son lever fait tirer trois pièces d'artillerie conduites ensemble autre avec Soy"

introduce predominarea interesului general în o stare de lucruri ce nu recunoşteà dreptul de existenţă decât aproape numai celui personal.

3. DE LA A DOUA DOMNIE A LUI MIHNEA AL II-lea LA MIHAI VITEAZUL

Mihnea al II-lea a doua oară, 1585—1591. — Dacă Mihnea neliniştise şi amărâse domnia lui Cercel, apoi şi acesta îi plăti acuma cu dobândă îndărăpt năcazurile suferite. Totuşi nenorocirile ce lovesc pe Cercel îndată după ieşirea lui din ţară, mai întârzie pentru câtva timp loviturile sale, lăsând pe Mihnea să jăfuiască ţara în o mai mare linişte şi tihnă, de cum o jăfuise el.

Anume cum ajunge Cercel la Braşov, este oprit şi bunurile îi sunt sechestrate. Principele Transilvaniei adună, afară de însemnatele sume prădate de soldaţi, cu prilejul oprirei lui Petru, încă următoarele averi: bani în diverse monede în valoare de 125.520 de galbeni, 722 de galbeni de aur, o pecete de aur în greutate de 240 de galbeni, un mărgăritar mare pe care Cercel îl purtà în ureche şi alte multe lucruri de preţ [107].

Scăpând, probabil prin fugă, din închisoarea de la Braşov, Cercel se adăposti la un preot sas, Simion Massa, unde stătù trei zile. Descoperit aice, el fuge, urmărit de duşmani, şi se ascunde în grădina unui altui preot, de unde scapă în bordeiul unui ţigan, care'l ţine tăinuit vreo câteva zile. De aice pleacă la Holtoiu, apoi la Russbach, de unde vroià să se ducă la Francisc Kendi, guvernatorul Transilvaniei. Pe drum, tradat de Toma Cock, este dat pe mâna magistratului oraşului Mediaş, care'l trimite sub pază la Huszt, unde stă mai bine de doi ani în o temniţă umedă şi murdară. El trimite de aici mai mulţi agenţi ai săi în toate părţile, spre a cere ajutor: pe un nobil francez ce se află pe lângă el, îl trimite la papa, rugându'l să intervină pe lângă principele Transilvaniei, spre a'i redà libertatea. Papa scrie într'adevăr lui Ştefan Batori, ce erà şi rege de Polonia, ca să dee drumul din închisoare lui Petru [108]. Alt trimis al lui Cercel, Francesco Sivori, merge în Polonia, spre a mijloci scăparea stăpânului său. El găseşte aici un sprijin, mai ales în nunciul apostolic, Hannibal de Capua, pe care'l roagă să intervină în afacerea averilor sechestrate, ştiind bine

[107] Vezi inventario delle robbe del fuggito Voywoda mandato per il Voywoda di Transylvania a Sulthano, 21 Iunie 1585 in Hurm., *Doc.*, III, p. 90. Asupra arestărei lui Petru la Braşov vezi Berthier către regele Henric din 29 Aprilie 1585, *Documente*, I, *Suplement*. 1, p. 96.

[108] Sixt al V-lea către Ştefan Batori din 21 Iunie 1586. Hurm., *Doc.*, III, pag. 92.

că îndată ce domnul său ar pune mâna pe ele, libertatea lui ar fi mult mai uşor de dobândit [109]. Cea mai mare parte din aceste averi fuseseră însă trimise de guvernatorul Ardealului, la Poartă, încât ele erau pierdute pentru totdeauna [110]. Cercel stărue şi pe lângă regele Franţiei, dacă nu direct, cel puţin către ambasadorii lui din Veneţia; Francezii însă des încântaţi cu totul de proteguitul lor, pentru sprijinul căruia ei se compromiseseră atât de mult în ochii Porţei, îi arată o răceală foarte mare. Astfel regele Henric pune să scrie ambasadorului său din Constantinopol că „principele Valahiei Petru care fusese restituit mai înainte în scaun, prin stăruinţile Maiestăţii Sale şi ale ambasadorului de Germigny, nu s'a purtat cum trebuià, faţă cu oarecare bune şi cinstite persoane, precum abatele Strosi, medicul Lacorde şi alţii, care i-au împrumutat banii lor la nevoile sale, afară de libertăţile şi favorurile ce le-au primit de la Maiestatea Sa şi de la alte persoane însemnate, fiindcă el a avut destul timp şi mijloace spre a'şi plătì datoriile către acele persoane sărmane. Abatele are de luat 2000 de scuzi şi tot atâta medicul Lacorde" [111]. Regele însărcinează deci pe domnul de Lancosme, noul său ambasador la Constantinopol, să ceară a se plătì acele datorii din averea lui Cercel.

Agenţii lui Petru Cercel, doi nobili români şi unul francez, întorcându-se de la Roma cu scrisorile papei către Batori, prin Veneţia, arată într'o convorbire avută cu ambasadorul francez, de Maisse, speranţele lor de a izbutì să scoată pe domnul lor din închisoare, spunând că la caz când scrisorile papei nu ar slujì la nimic, ei sunt hotărîţi a dobândì eliberarea lui prin ciauşul din Constantinopol, căruia i'ar făgădui 5—6000 de scuzi din banii aflaţi la acei care'i reţin. Ambasadorul laudă mult ambele căi, „temându-se ca ei să nu recurgă cumva şi la intervenţia regelui Franţiei". Agenţii cercară pe ambasador, pentru a aflà ce părere aveà regele Franţiei asupra stăpânului lor, la care el le răspunse: „că nu ar aveà cunoştinţă despre modul cum judecà regele său purtarea lui Petru; dar se auzise îndestul, că nenorocirea în care se găsià îi venise prin reul său sfat şi prin marea cruzime pe care o arătase către poporul lui". Ei se încercară mult a dovedì ambasadorului că Petru fusese calomniat, şi de Maisse înţelese din toată vorba lor, că vroiau să afle dacă s'ar mai puteà sluji în interesul stăpânului lor cu autoritatea

109 Francesco Sivori către Hannibal de Capua, din 1 Iunie 1588, *Ibidem*, pag. 106.

110 Berthier către Henric al III-lea, din 22 Iunie 1585. *Documente*, I, *Suplement*, *1*, pag. 98.

111 Instrucţiile lui Henric al III-lea, către Lancosme, 23 Sept. 1585, *ibid.*, pag. 99.

regelui Franţiei, lucru pentru care ambasadorul nu le dete nici o speranţă [112].

Văzând Cercel toate încercările sale de a scăpà prin mijlociri şi stăruinţi, date de greş, se hotăreşte la un act desperat, anume să fugă din prinsoarea în care erà reţinut. El îşi împleteşte din vestmintele sale sfâşiate şi alte materialuri o frânghie, cu ajutorul căreia se dă jos pe fereastra închisorei, într'o noapte întunecoasă, lăsând în patul lui o păpuşă, care să amă giască pe păzitori măcar câtva timp, până el se va fi îndepărtat. După ce umblă mai multe zile rătăcind prin păduri, ajunge însfârşit la Kaschau, unde destăinueşte secretul său lui Ioan Veris. Acesta îl tratează cu onorurile cuvenite, şi'l trimite la împăratul Germaniei. Aice însă el nu putù izbuti la nimic, din cauza stărei de încordare în care se aflà Imperiul German cu acel Turcesc, care ambele sub masca unei păci înşălătoare, a unor ambasade şi daruri mutuale, erau într'un adevărat războiu, însemnat chiar prin lupte îndestul de mari şi sângeroase, cu toate că după fiecare din ele amândouă Statele îşi trimiteau scuze mutuale [113]. Singura speranţă a lui Cercel nu puteà fi decât în Franţia. Dar cum să se apropie de ea, pe care o vedeà că'l respinge? Nu'i rămâneà decât o singură cale. Aceea de a cere mijlocirea papei spre a dobândi putinţa de a se îndreptăţi faţă cu vechiul său proteguitor. Prin scrisorile sfântului pontifice către Batori, am văzut chiar că Petru Cercel căpătase oarecare speranţe. Petru Cercel aleargă deci la Roma. Aici el trebuià să câştige favoarea marelui pontifice. Precum altă dată el înduplecase pe regele Franţei a'l sprijini, făgăduindu'i o lăţire a influenţei franceze în Răsărit, astfel acum el hotărî pe papă în favoarea sa, arătându-se ca plin de râvnă şi de aprindere pentru biserica romană. Astfel se prefăcuse el către papă încă de pe când erà închis la Huszt, încât papa de pe atunci chiar numià pe Cercel: „bărbat catolic şi unit cu sântul scaun". Cercel făgădui fără îndoială plecarea poporului muntean sub autoritatea bisericei din Roma, ceea ce trebuià să convină papei, cu atâta mai mult că tot pe atunci şi în Moldova Catolicismul erà într'o minunată propăşire, prin silinţele ministrului catolic al lui Petru Schiopul, Bartolomeu Brutti [114].

---

[112] De Maisse către Henric al III-lea. din 15 Iulie 1586, *ibidem*, p. 100. Comp. de Villeroy către de Maisse, din 2 Aug. 1586, *ibid.*, p. 101 : „Sa Majesté trouve bon que vous n'ayez donné espérance aux gens du prince de Vallaquie de tirer faveur d'Elle en ses affaires, car Elle est très mécontente de lui".

[113] Zinkeisen, *Gesch. des osm. Reiches*, III, p. 582.

[114] Tot ce spune Tocilescu (*Col. lui Tr.*, 1874, p. 56), despre făgăduinţele lui Cercel către Papă, e pentru a întrà în liga contra Otomanilor provocată de Spania, este neexact. Pe la 1588. data petrecerii lui Cercel la Roma, Spania erà în pace cu Turcii, pe care o încheiase în 1580, şi care ţinù până la moartea lui Filip

Câtva timp după ajungerea lui Cercel la Roma, în Ianuarie 1588, după ce papa intervenise pentru el la fostul său proteguitor, îl videm mergând la Veneţia, unde stărueşte personal la ambasadorul francez, ca să reintre în graţiile regelui, ceea ce până atunci ştim că nu îndrăznise. El îl roagă să comunice regelui că „nici pierderea Statului şi a averilor sale, nici relele pe care le-a suferit în închisoare, nu i'au dat atâta muncă şi atâta neplăcere, ca ştirea că ar fi pierdut favoarea proteguitorului său; că regele a fost rău informat de cursul afacerilor sale, întâmplându-i-se toată nenorocirea numai prin intrigele duşmanilor săi care sunt totodată acei ai padişahului; că el roagă pe Maiestatea Sa să trimită un om de încredere pe cheltuiala lui, şi în cazul când îl va găsì vinovat cât de puţin, este gata a'şi duce capul spre a răspunde; dar şi dacă va descoperì că este o prigonire a duşmanilor lui, să'i placă a'l ajutà spre redobândirea Statului său" [115]. El nu stăruià însă să se reîntoarcă în Franţia, venindu'i ori şi cum greu a da iarăşi ochii cu fostul său proteguitor. Atâta numai vroià, spre a'şi câştigà iarăşi vaza înaintea sultanului, ca „lumea să ştie că regele Franţiei nu l'au părăsit" [116]. Regele întorcându'şi după stăruinţele papei, favorurile asupra lui Petru, scrie iarăşi lui Lancosme ambasadorul său din Constantinopol: „Am răspins până acuma pe principele Valahiei, după ce am aflat despre ajungerea sa în Italia, fiindcă credeam cu siguranţă că el pierduse tot creditul şi reputaţia lui la Poarta Otomană. Acuma însă când aflu din potrivă prin scrisorile voastre, şi recunosc că este încă oarecare speranţă de a'l ridicà din căderea lui, îi veţi face cunoscut că voi aveà plăcerea de a'l recomandà din nou şi favorizà pe cât îmi va fi prin putinţă. Veţi începe deci a aruncà temelia stăruinţelor noastre, dacă însă credeţi că veţi puteà izbutì; căci altfel n'aş vroì ca numele meu să fie întrebuinţat precum nici înterpunerea d-voastră" [117]. Regele Franţiei mai erà determinat şi de altă împrejurare a luà din nou în mânele sale cauza lui Cercel; anume tot pe atunci un pretendent la coroana Moldovei, Bogdan, căta a fi pus în tronul acestei ţări tot prin înriurirea Franţiei [118], încât ea vroià să realizeze acuma prin doi, planul de a'şi întemeià nişte State vasale în Răsărit, plan pe care mai înainte îl încredinţase lui singur Petru Cercel.

---

al II-lea, în 1598. Zinkeisen, în *Gesch. d. osm. Reischs*, (III, p. 308), care raportează toate amărunţimile, nu ştie nimic despre această ligă. Mijlocul prin care Cercel câştigă pe papa fu făgăduinţa întoarcerei Munteniei la Catolicism: singura favoare pe care Cercel o cerù de la papă, fu împăcarea lui cu regele Franţiei.

115 De Maisse c. Henric al III-lea, din 28 Ianuarie 1588. *Documente*, I, *Suplement*, 1, pag. 102.

116 De Maisse către Henric al III-lea, 4 Aprilie 1588, *Ibidem*, p. 102

117 Henric al III-lea către Lancosme, 4 Iunie 1588, *Ibidem*, p. 103.

118 Henric al III-lea către de Saucy, 24 August 1588, *Ibidem*, p. 103.

Domnul mazilit lucrase însă şi pe lângă Poartă, pentru a obţineà iertarea sultanului. Aceasta nu se puteà face fără bani, şi tocmai acest mijloc lipsià lui Petru aproape cu desăvârşire [119]. Totuşi el mai aveà, din vechile sale comori, un diamant foarte mare, în valoare de mai multe milioane, pe care'l trimise să'l vadă sultanul, căruia'i plăcù foarte mult, şi mai făgăduind şi vizirului 200.000 de scuzi [120], pe care sperà numai decât să'i găsască, de îndată de va fi chemat la Constantinopole, izbuti a dobândi această favoare [121].

Precum cânele pe lup, astfel pândise Mihnea toate aceste lungi manopere ale lui Cercel, prin care se apropià ca vulturul, restrângând tot mai mult cercurile zborului său, de mult râvnitul tron al Munteniei. Când îl văzù în Constantinopol, neastâmpărul lui Mihnea se prefăcù în o furie nebună, ce se năpusti asupra banilor săi, pe care îi aruncà fără a'i mai număra în sacul desfundat al lăcomiei otomane.

Mihnea făgădueşte anume vizirului atâţia bani cât vor puteà duce 600 de cai, dacă va ucide pe Petru vodă, şi acesta este aruncat în închisoarea celor 7 turnuri. Pentru a scăpà, Petru, la rândul său, făgădueşte un milion de sechini, din care 400.000 îndată, iar 600.000 până în termin de 3 ani. Aceste erau însă numai făgăduinţi, pe care la Poartă nu se puneà mare temei, cu atâta mai puţin pe ale lui Cercel care, căzând iarăşi în disgraţie, pierduse creditul ce începuse a se urcà cu venirea lui în Constantinopole. Mihnea numără suma reală de 70.000 de galbeni sultanului, 20.000 vizirului şi 2.000 capigi-agăi, pentru care Petru Cercel este gâtuit şi aruncat în mare, în Mart 1590 [122].

In jurul unei figuri cu o soartă atât de bântuită, care luptă o viaţă întreagă cu o îndărătnicie ne mai pomenită pentru obţinerea unui tron, nu se puteà ca legenda să nu ţese florile închipuirei. Se răspândì în curând în Europa asupra soartei lui Petru Cercel următoarea poveste : Fiind un om frumos „cu corpul drept, bine proporţionat şi sprinten, statura mai mult mare decât mijlocie, ochii vii şi graţioşi, arătarea şi mişcările marţiale, constituţia voinică şi sănătoasă", el făcù impresie

---

[119] Giovanni Moro către dogele, 22 Martie 1588. Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 136 : „et il maggio impedimento che ha è perchè si trova povero de danari".

[120] Giovanni Moro către dogele 19 Sept. 1588 şi 1 Oct. 1588, *Ibidem*, p. 136, 137.

[121] Giovanni Moro către dogele, 16 Maiu 1589, spune că s'a dat ordin căpitanului flotei a-l aduce pe Petru Vodă din Veneţia, *Ibidem*, p. 139. Un alt raport, al lui de Maisse către Henric al III-lea din 8 Iulie 1589, spune că Petru a sosit la Poartă. Hurm., *Doc.*, I, *Supl.*, 1, pag. 104.

[122] Asupra ultimelor peripeţii ale lui Cercel, vezi documentele din 16. 26 Maiu, 6 Iunie, 21 Iulie, 4 August, 2, 28 şi 29 Sept., 28 Oct. şi 11 Noemv. 1589, 17 Ian., 17 Martie şi 28 Aprilie 1590 în Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 139 150.

asupra unei surori a sultanului, care se înamoră de el, şi se hotărî a'şi pune toată influenţa spre a'l scăpà de la moarte. Se ziceà că atunci când Cercel erà să fie înnecat, sora sultanului izbutì a'l substitui pe el, travestit, în locul marelui vizir, care tocmai erà absent, şi a pune să înnece o păpuşă de lemn învestmântată în hainele lui Cercel, încât norocosul favorit al surorei padişahului preşezuse ceremoniei propriei sale înnecări. Numai după aceea, la a doua condamnare, fu înnecat de a binele. Oricine vede în această istorisire un basm, ce nu poate aveà nimic real, şi de aceea el şi este reprodus numai de un izvor îndepărtat, din Transilvania, Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum, pe când corespondenţa atât de bogată a timpului, atât cea veneţiană, cât şi cea franceză şi germană nu pomenesc nimic despre o asemenea minunată împrejurare care, fără îndoială, dacă s'ar fi întâmplat, ar fi găsit un răsunet în rapoartele ambasadorilor [123].

Asupra domniei interne a lui Mihnea Vodă, se ştie că a fost ceea ce trebuià să fie, o domnie jăfuitoare. Căpitanul spune că el „ar mai fi adaos pe ţară un bir ce s'a zis năpaste—ce arată cât de dreaptă erà considerată această dare în ochii poporului, — şi au pus peste Roşii un bir foarte mare şi peste megiaşi găleată de pâne şi *dijma* din *cinci* stupi unul [124]".

Ştefan Bogdan sau Surdul, 1591—1592. — Nici Mihnea însă, care avuse nespusa mulţămire de a vedeà pe rivalul său cufundat în valurile mărei, nu domni mult după moartea lui Cercel. Stors de bani, nu mai era bun de nimic; de aceia fu aruncat ca un netrebnic, şi în locul lui se puse unul *Ilie Voevod*, despre care spune un document că erà mai înnainte curălar, şi'şi aveà dugheana lui aice, şi fusese numit, dând 400.000 de coroane ca dar, jumătate îndată, iar restul făgăduind a'l răspunde până într'un an". Acest Ilie mai este numit în alte documente Bogdan şi Ştefan Bogdan, iar de cronicari Ştefan Surdul şi erà fiul lui Iancu Vodă Sasul, fiul lui Petru Rareş [125].

---

[123] Asupra morţei lui Cercel vezi raportul lui Pezzen către arhiducele Ernest din 27 Martie 1590, în Hurm., *Doc.*, III, p. 134. Nu înţelegem cum de Tocilescu a dat crezământ unei asemenea fabule (Col. *lui Traian*, 1874, p. 57).

[124] Căpitanul în *Mag. ist.*, I, p. 220.

[125] Pezzen c. arhid. Ernest, 2 Martie 1591. Hurm., *Dc.*, III, pag. 143: „Elias Veiwoda so nicht lengst ein Kürschner gewest". Tot aşà îi zice şi Hieronimo Lippomano c. dogele, 16 Fevruarie 1591: „il pellizzaro". *Ibidem*, IV, 2, p. 154. La cronicari poartă numele de Ştefan Surdul 1591—1592 (din anul identic al ur cărei în scaun se vede că erà aceeaşi persoană). Anon. rom. şi Căpitanul în *Mag. ist.*, I, p. 222 şi IV, p. 276. Numele de Ştefan în loc de Ilie al cronicarilor se regăseşte şi în documente. In 1594 Rudolf al II-lea, crezând că tot el domneşte în Muntenia, îi trimite o scrisoare sub adresa „Stephano Bogdan Hospodaro Valahiae", Hurm., *Doc.*, III, p. 185; compară p. 186. Fiind scos de Alexandru al III-lea din scaun, el cere un ajutor dogelui de Veneţia prin o scrisoare din 6 Mai 1593, prin care

Mihnea dus la Constantinopol, după ce încearcă în zădar să dobândiască scaunul Moldovei, trece la religia turcească împreună cu un copil mai mare al lui. Cel mai mic, Radu, este ascuns de mama lui, şi trimis la muntele Atos. De aice el trece la Veneţia, unde învaţă carte grecească şi latinească. După ce se face Turc, Mihnea crezând că are mai multe drepturi la bunăvoinţa sultanului, îi propune să prefacă Muntenia în paşalâc, pe care să i'o încredinţeze lui, iar pe Ştefan Bogdan să'l strămute în Moldova[126].

Ştefan Surdul însă nici nu apucase bine să răsufle pe tronul Munteniei, când un alt competitor, de astă dată Moldovan, fiul lui Bogdan şi nepotul lui Alexandru Lăpuşneanu, unul Alexandru Bogdan, îl înlocueşte. Turcii începuseră a nu mai luà în nici o băgare de seamă coborirea din sângele domnitorilor indigeni, spre a împărţi demnitatea de principe. Precum dăduse în 1574 tronul Moldovei lui Petru Schiopul, principe muntean, astfel acuma dau pe acel din Muntenia unei odrasle moldoveneşti. Prea fericiţi încă dacă ei menţineau cel puţin domni creştini în fruntea ţărilor române, şi nu numiau paşi turceşti în capul lor, ceea ce ar fi putut face cu atâta mai uşor, cu cât puterea de împotrivire a acestor ţări se stânsese aproape cu totul, şi în afară Românii nu întâlniau în jurul lor decât State care ascultau de bună voe sau de frică tot de puternicii lor stăpânitori. Ştefan Bogdan cere ajutorul şi al lui Henric al IV-lea şi subsemnă cu litere greceşti şi anume cu numele de Ilie[127].

Alexandru al III-lea, 1592—1593, vine în tron pe la Iunie 1592. El erà proteguitul regelui Franţiei Henric al IV-lea care stăruise în deosebite rânduri şi cu destulă căldură spre a'l pune în tronul Moldovei[128]. Neputând încăpeà acolo, el fu rânduit în poziţia încă mai bună de domn în Muntenia. Walther spune despre el: „Alexandru palatinul Valahiei, de neam Moldovan, vestit prin străbunii săi, asupreà reu pe supuşii lui, îngâmfat

---

se dă drept „io Bogdan figliolo... di Giancula legitimo succesore nel principato di Moldavia con la principesa Maria mia madre". *Ibidem*, III, 2, p. 31. Giancula este Iancu Sasul, fiul natural al lui Petru Rareş, cu femeia curălarului Veiss Iörg din Braşov (vezi vol. IV al acestei istorii. p. 356); iar Maria este Maria Paleologhina soţia Sasului (vezi mai jos *Istoria Moldovei*). Este curios că Elias, Bogdan, Ştefan Bogdan sau Ştefan Surdul (toate aceste nume înseamnă una şi aceeaşi persoană) erà şi el curălar, ca şi bunicul său — după lege — Veiss Iörg!

[126] Pezzen c. arh. Ernest, 9 şi 27 Aprilie 1591, Hurm., *Doc.*, III, p. 147 şi 148. Documentul din 9 Aprilie vorbeşte de: „Beschneidung die heut abents beschehen soll".

[127] Vezi două scrisori ale lui din 1591 şi Iorga, *Acte şi frag.*, I. p. 40—41

[128] Asupra urcărei lui în scaun vezi Marco Zane către dogele, 18 Iulie 1592. Hurm., *Doc.*, IV, 2, pag. 162. Asupra stăruinţei lui Henric al IV-lea, în favoarea lui, vezi un şir de documente în colecţia franceză, *Suplement*, I, p. 105—112.

prin naşterea sa, mândrit prin norocul ce'i surideà, mai îmbătat încă prin fastul barbar al domniei, făcuse datorii până la suma de 10 povere de aur[129]. Afară de aceasta, atâţia Turci adusese în ţară, care şi până aci erà destul de asuprită, încât ei o priviau acuma ca pe o provincie cucerită, storcând'o cu chipuri nouă de o cruzime mai mult decât tiranică, şi mai înainte însuşi Turcilor necunoscute; comiteau tot soiul de nedreptăţi asupra tuturor locuitorilor, năvăliau în casele lor, îi despoiau de averi, şi precum în alte locuri se luà zeciuială de la vite, aşà acuma ei iscodiră un nou şi blăstămat obiceiu de a luà al zecelea copil, afară de aceea, spre a'şi mulţămi patimile lor câneşti, mergeau până acolo de a ruşinà femeile şi fetele în faţa chiar a părinţilor lor, şi alte mari fără de legi făceau cu cutezare şi fără de pedeapsă. Prin aceste violenţi supuşii îşi perduseră toată speranţa de a'şi mai câştigà vechea libertate".

Această sporire a Turcilor în ţările române erà o fatală urmare a sistemului cumpărărei domniei pe bani. Competitorii, neavând de la început mijloace cu ce să'şi mulţămiască lăcomia asupritorilor lor, trebuiau să se împrumute, şi Turcii găsiseră în aceste daraveri un mijloc minunat de a'şi aşezà economiile lor care le raportau, faţă cu procentele cele exagerate şi abuzurile comise la încasare, capitalul întreit şi împătrit, adese ori în puţine luni de zile. De şi domnul pus cu sprijinul lor erà de obiceiu schimbat înnainte de a se fi plătit de datorii, ei ştieau cum să scape de pierderi, întru cât domnii următori erau priviţi ca obligaţi de a răspunde datoriile predecesorilor, ceea ce făceau şi de teamă a nu'şi creeà între Turci chiar, periculoşi duşmani. Astfel se tot adunaseră necontenit Turci în ţările române, care, cum vom vedeà mai la vale, umblau cu încasatorii dărilor, supunând pe oameni la torturi, spre a stoarce cu orice preţ banii ce li se datoriau. O asemenea sporire a elementului turcesc în ţările române erà cu atâta mai îngrijitoare, cu cât aşezarea lor în ele puteà să se schimbe din vremelnică în statornică, şi prin un contact direct cu proporaţia română să ademeniască unele elemente, mai ales din straturile de sus, a trece la religia lor, cum se întâmplase lucrul în Bulgaria şi Albania.

Jafurile asupritorilor ne mai putând fi suferite de locuitori, mare parte din ei părăsiau îndeletnicirile productive ale unei munci, a căreia cel mai bun venit erà răpit de cârdul corbilor flămânzi ce se abătuse asupra lor. Ei nu se mai ocupau

---

[129] Povara erà de 1.000 de galbeni. Vezi două documente veneţiane din 20 Iunie 1594 din care unul (Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 179), spune că un colet de smaragde costà „25 some di moneta che sono scudi 25 mila" şi celălalt (*ibidem*, p. 182), redă acest preţ cu „25 cariche" (încărcături, povere). Comp. Walther, *Brevis rerum ab Mihaele gestarum descriptio*, în Papiu, *Tezaur*, I, p. 7

de agricultură şi de trebile casnice, ci se dădeau mai cu osebire la prădăciuni, năvălind adeseori peste graniţă în Transilvania ca haiduci, spre a prădà şi a face la rândul lor toate nelegiuirile [130].

Mulţi alţii pe care inima lor nu'i lăsà a se dedà la o asemenea viaţă fără căpătâiu, fugiau la munţi şi în păduri, sau treceau în ţările vecine. „Ceea ce sperià pe locuitori nu erà doar tributul regulat care erà o mică sarcină, faţă cu darurile extraordinare date de candidaţii la tron pentru a se întrece unul pe altul în concurenţă, astfel că bietul popor trebuià să'şi părăsască şi casă şi ţară spre a căutà aiurea adăpost și zilnica hrană" [131].

Fără îndoială că Muntenia ajunsese mai rău decât provinciile acele ce erau de a dreptul sub ocârmuirea turcească. Mai că ar fi fost un bine pentru nenorociţii ei locuitori, dacă ar fi fost redusă în paşalâc — un bine — dacă un popor în soarta lui ar trebui să considere numai prezentul şi nu şi viitorul care conţine adeseori surprinderi neaşteptate. De şi însă viaţa materială a poporului erà zdrobită, totuşi cea morală şi intelectuală, învălită în coaja de piatră a unei religii înţelenite şi a unei limbi neînţelese, păstră în acest înveliş chiar, nestins, sâmburele desvoltărei sale viitoare. Ce ar fi devenit oare poporul român, dacă Turcii ar fi pătruns de pe atunci încă până în inima lui, şi ar fi expus la furtunoasele lor lovituri şi sâmburele, precum vânturase ei hoaspa? Poate că nervul său ar fi fost frânt pentru totdeauna, şi astăzi n'am mai puteà asistà la spornica lui desvoltare. Şi cu toate aceste înnainte de a cădeà cu totul poporul român, trebuià să mai ridice braţul în ambele lui ţări, spre a cere încă de la soartă învoirea de a trăi. Două figuri însemnate vor fi împinse la lumină din păturile neamului românesc, care vor căutà iarăşi cu sabia în mână, ca în vremile cele vechi, să opriască deplina cădere: Ioan Vodă cel Cumplit şi Mihai Viteazul.

Perioada istoriei Munteniei ce se întinde în această jumătate de veac, de la 1546 până la 1593, prezintă mai ales un fenomen vrednic de însemnat. Lupta pe care am constatat'o până la 1546 că existà între cele două mari partide cu baze teritoriale, ale Drăculeştilor şi Basarabeştilor, se stinge cu încetul, luând cu dânsa ultima suflare de viaţă politică a Munteniei. Faţă cu a tot puternicia Turcilor care se amestecă tot mai mult în domeniile muntene, ori ce iniţiativă din partea poporului încetează. Domnii fiind numiţi de a dreptul de Poartă, nu mai simt nevoia de a se rădămà pe partidele lăuntrice, ci

[130] Arhiducele Ernest către Weysz-paşa, 22 Fevr., 1580, Hurm., *Docum.*, III, p. 47.
[131] Pezzen către arhid. Ernest, 21 Sept. 1591, *ibidem*, p. 154.

numai trebuinţa de a umpleà tot cu mai mare dărnicie pungile Turcilor. De aice un sistem de jaf şi de asuprire, cum mai rău n'a putut existà nici odată, nu numai în ţările române, dar nici la cele mai barbare poporaţii ale globului. Boierii, dacă se mai răscoală şi acuma, dacă mai sunt pedepsiţi şi tăiaţi de domni, aceasta nu se mai întâmplă pentru sprijinirea interesului de partidă, ci pentru acel personal al lor. De aceea răscoala care mai înainte porniă în o statornică alternare, când din tabăra Basarabeştilor contra unui domn din partida Drăculeştilor, când dimpotrivă, acuma ieà un caracter amestecat, şi boierii se răscoală fără osebire de partid contra domniilor impuse de străini.

Astfel Mircea Ciobanul din partidul Drăculeştilor, este combătut de Radu Paisie din aceeaşi familie, care însă să sprijină în mare parte şi pe Băsărăbeşti. Diversitatea de interese ale acestor două partide încetase, de oare ce una ajutà pretenţiile unui membru al celeilalte. Am văzut apoi cum boierii, ce se răscoală contra lui Alexandru al II-lea, sunt din toate părţile Munteniei, încât aici nu mai poate fi vorba de scularea unei partide de boieri contra domnului ridicat de partida cealaltă, ci de o nemulţumire generală provocată în ţară prin impunerea domniei unui copil, condus de o mamă desfrânată şi ambiţioasă. Tot aşà vor fi fost şi cei 40 de boieri ce'i întâlnim în 1576 mergând la Constantinopole, spre a reclamà contra destrăbălărei domniei acelui nevrâstnic, pus în capul ţărei. Nici ei nu erau reprezentanţii unui partid, şi acei ai întregei clase boiereşti. Acelaşi caracter îl are apoi şi deputăţia şi mai mare, trimisă de boieri în 1580 în contra domniei lui Mihnea al II-lea, în numărul impunător de 60 de inşi. Intâia urmare deci a amestecului Turcilor în trebile Munteniei fu stângerea totală a vieţei sale politice, şi înlocuirea acesteia numai cu apărarea intereselor individuale, jăfuite pe întrecutele de domnii apăsătoare.

A doua urmare nu mai puţin însemnată fu ruinarea totală a ideei domniei, păstrată până atunci numai celor din viţă de domn. Am văzut cum primirea copiilor naturali între odraslele succesibile, încurcà tot mai malt sistemul urmărei la tron. De la un timp întâlnim oameni ca vornicul Socol, al cărui înrudire cu foştii domni nici nu mai apare de nicăiri, sau ca medicul italian Rosso, care de sigur pretindeà numai a se cobori din ei, şi cu toate aceste aspirà la domnie, deschizând astfel mai târziu, cale bătută la introducerea domnilor străini în sînul ţărilor române. Apoi vedem cum Turcii, călcând încă odată principiul domniei, rânduesc în Muntenia un domn moldovan precum în Moldova rânduiseră pe unul muntean. Se distruge tot mai mult conştiinţa dreptului la domnie în ţările române, care fiind fără îndoială dreptul cel mai înnalt, răsfrângeà co-

rumperea lui asupra întregului sistem al ocârmuirei de atunci. Dacă domnia se puteà cumpărà, de ce nu s'ar fi putut cumpărà dregătoriile, favorurile, dreptatea şi toate celelalte?

Intr'o asemenea stare de lucruri, toate relaţiile sociale se sălbăticiră într'un grad neasemănat. Asuprirea domnului înstrăinase pe boieri de dânsul; asuprirea ţăranului din partea boierilor şi a domnului îndepărtase inima lui de elementele conducătoare. Ura şi desbinarea înlocuiseră frăţia şi solidaritatea care singure mănţin chitul societăţilor. Fiecare vedeà în superiorul său, nu un om care să'l lumineze şi să'l conducă, ci unul care să'l prade, jăfuiască şi exploateze. Iubirea de ţară trebuise să piară şi ea, singura virtute care puteà să răscumpere întunerecul unor timpuri de barbarie şi de necultură. De şi lipsită de orice desvoltare intelectuală care singură pare a puteà însemnà progresul omenirei, Muntenia mergeà îndărăpt pentru că pierdeà din puterile sale morale care sunt substratul celor intelectuale.

Via flacără aruncată mai întâi de Ioan Vodă, apoi de Mihai Viteazul pe întunecosul firmament al ţărilor române, de şi nu le putù zmulge din prăpastia în care căzuseră, arătă cel puţin Românilor că traiul neatârnat erà totuşì cu putinţă; zguduì încă odată în ei nervul vieţei gata a se stânge, şi reînnoi iarăşì în sufletul lor speranţa ce apuneà. Popasul de şi scurt, fu însemnător, căci el erà făcut pe calea peirei.

II

ISTORIA MOLDOVEI

DE LA MOARTEA LUI PETRU RAREŞ PÂNA LA A DOUA DOMNIE A LUI ARON TIRANUL

1546 1593

1. DE LA ILIE RAREŞ LA IACOB ERACLIDE DESPOTUL

De la moartea lui Ştefan cel Mare până la acea a lui Petru Rareş şi chiar câtvà timp dincolo de ea, istoria Moldovei înfăţişază un mers mult mai neatârnat decât a Munteniei. Mai toate tratatele ei sunt încheiete întăi pe faţă, de la restituirea lui Rareş în scaun prin Soliman, cel puţin în ascuns, în contra Turcilor, şi către Polonia ţara păstrează tot acea poziţie respectată şi neatârnată pe care i-o asigurase tratatul lui Ştefan din 1499.

Libertatea Moldovei primì cea întâi lovitură prin destituirea lui Rareş de către Soliman şi înlocuirea lui cu Ştefan Lăcustă, apoi şi mai mult încă prin stăruinţele puse de Rareş pe lângă sultanul spre a'i înnapoì tronul, prin care stăruinţi Moldova încăpù şi ea în vârtejul corupţiei otomane ce trebuià în curând s'o atragă în prăpastia unde căzuse Muntenia.

Ilie al II-lea, 1546—1551. — La moartea lui Petru Rareş urmează la tron fiul său cel mai mare, Ilie, care se încoronează în ziua de 5 Septemvrie 1546 şi domneşte până în anul 1551. Cum se sue în tron el şi primeşte de la regele Poloniei o solie prin care'i cere să sloboadă pe trimisul său Vilamoschi, cel reţinut încă de Petru Rareş. Ilie consimte la această cerere, şi atunci regele Sigismund reînnoeşte tratatele existente între Polonia şi Moldova. In exemplarul aflat în Polonia se vede că „Ilie, împreună cu fraţii săi Ştefan şi Constantin, întăresc prin jurământ alianţa cu Sigismund regele Poloniei şi fiul său Sigismund August, către reprezentantul lor, Ioan de Tarnow,

castelanul de Cracovia, care şi el întăreşte prin jurământ acelaşi tratat"[1]. Condiţiile principale ale acestei legături erau: Ilie să aibă scăpare sigură în Polonia la caz de pericol, şi să poată ieşi nereţinut de aice când primejdia ar încetà. In contra duşmanilor regelui, domnul şi boierii moldoveni să'şi pună toate puterile şi să se uniască cu armatele regeşti. Hotarele vechi să fie păstrate, iar Moldovenii să se lepede de toate drepturile asupra Pocuţiei. Neguţitorii să poată merge liberi unde vor aveà trebuinţă, după plata vămilor. Furii să se pedepsască; supuşii pribegi să nu fie primiţi şi să fie extradaţi, şi alte câtevà. Bazat pe acest tratat, Ilie cere în curând după aceea, prin un sol al său *Abraham Banilovski*, purtător unei scrisori datate din Iaşi 9 Decemvrie 1546, să'i extradee pe un pretendent la coroana Moldovei, ce se ziceà fiu de domn. Regele îi răspunde încă în 31 Decemvrie aceluiaşi an, că tratatul l'ar obligà numai la aceea de a împiedecà pe supuşii moldoveni refugiţi în Polonia în întreprinderile ce ar puteà îndreptà asupra ţărei, nu însă a'i şi extrădà[2], interpretare ce contraziceà de a dreptul textului tratatului.

Cine puteà fi acel pretendent? Nu credem că altul decât Alexandru Lăpuşneanu care, după Ştefan fratele lui Ilie, vine tot din Polonia la scaunul Moldovei. Vom vedeà mai târziu la domnia lui, al cui fiu erà el, şi de se titluià ca din viţă domnească.

Ilie întreprinde împreună cu Mircea Ciobanul o expediţie în Transilvania din ordin turcesc, pentru a scăpà pe regina Isabela de episcopul Martinuzzi care o închisese în Alba Iulia. Intrând însă în înţelegere cu Martinuzzi şi imperialii, Ilie se preface a fugì înnaintea armatelor germane, precum făcuse şi Mircea Ciobanul[3].

Acest Ilie erà un om prea desfrânat despre care Ureche spune că „având lângă sine sfetnici tineri turci, cu care ziua petreceà şi se desmierdà, iar noaptea cu Turcoaice umblând, de obiceele creştineşti s'a depărtat"[4]. In 1 Maiu 1551 Ilie dă domnia fratelui său Ştefan, şi se duce în Turcia la sultanul Soliman. „Acesta îl primeşte cu bună voinţă, şi Ilie destăinuindu'i

---

[1] Inventarium, p. 142: „Elias palatinus Moldaviae, cum consiliariis et fratribus suis Stephano et Constantino jure jurando confirmant foedus cum Sigismundo et Sig. Augusto filio ejus ac regno Poloniae, per Joannem comitem de Tarnow castellanum Cracoviensem initum *et ejusdem castellani juramento firmatum*". Prin urmare nu este vorba în acest act, cum crede Picot, *Chronique d'Ureche*, p. 360 despre un jurământ de vasalitate al lui Ilie către regele Polon, *ci de un jurământ făcut de ambele părţi pe actul de alianţă* (*foedus*).

[2] Inventariul reproduce astfel condiţia privitoare la acest punct: „Fures, latrones in limitibus puniri debent: *subditi profugi ab utrinque non suscipiantur et extradantur iis quorum sunt*".

[3] Mai sus, pag. 15.

[4] Ureche, în *Letopiseţe*, I, p. 173.

că scopul venirei sale ar fi pentru a trece la religia mahomedană, sultanul mult s'a bucurat de această hotărîre a domnului moldovan, fiind că până atunci încă, nici un principe aşà de strălucit nu trecuse de bună voia lui de la religia lui Hristos la acea a lui Mohamed. Când îndeplini ceremonia trecerei sale, ca nu cumvà Turcii să fie în îndoială asupra sincerităţei lui, el puse o cruce de lemn sub picioarele sale, pe care o scuipă de trei ori, şi tot de atâtea ori o răspinse cu piciorul" [5]. Numele ce'l primi fu acel de Mohamed şi i se dădù spre ocârmuire sangiacul Silistrei.

Ştefan al VII-lea 1551—1552 erà fratele lui Ilie. La venirea lui în scaun, episcopul Martinuzzi alungase cu totul pe Isabela din Transilvania, şi ea se retrăsese în Polonia. Ambiţiosul prelat însă, după ce se prefăcuse că sprijină interesele lui Ferdinand, pentru a scăpà de Isabela, tindeà acum să se mântue şi de împăratul. Acesta căutà alianţe în contra necredinciosului episcop. Incă din 30 Martie 1551, Ferdinand însărcinase pe Toma de Nadasd ca să iee înţelegere cu consiliarii săi „în ce mod ar puteà lucrà, tratà şi procedà, spre a atrage în partea sa pe voevozii Munteniei şi Moldovei" [6]. In 28 Decemvrie 1551 găsim o scrisoare adresată de Ferdinand lui Ştefan domnul Moldovei, în care îl sfătueşte şi'l roagă a se purtà astfel către regatul său şi republica creştină, după cum o cer apucăturile strămoşilor săi şi marea bună voinţă a regelui către el" [7]. Ştefan răspunde la această ambasadă prin o scrisoare din 22 Martie 1552, în care după ce expune împăratului (regelui Ungariei) cauzele pentru care căzuse în disgraţia Turcilor, îi arată că duşmanii cei cumpliţi ai Creştinătăţii sunt din nou gata de a năvăli în Ungaria; că el s'ar opune cu bucurie contra păgânilor, dacă numai ar aveà cevà bani, cu care să'şi poată plăti oastea de mercenari; în sfârşit că ar rugà pe rege să'i restitue Cetatea de Baltă din Transilvania, spre a aveà un loc de scăpare la caz de pericol, pentru el şi familia lui. Ferdinand, atins tocmai în punctul cel delicat al banilor care nici odată nu făcuse belşug în Imperiul German, răspunde lui Ştefan în chip neho-

[5] Orichovius ap. Dlugosz, II, p. 1712. Trecerea lui Ilie la Mahomedanizmu se adevereşte şi de o notiţă scrisă în 1551 pe un *Evangheliar de la Voroneţ* din 1 550, şi care notiţă mustră pe Ilie pentru lepădarea legei. I. Bogdan, *Evangheliile de la Humor şi Voroneţ din* 1743 *şi* 1550 în *An. Acad. române*, II, tom. XXIX, 1907, p. 656 (10). Comp. Cronica lui Eftimie în I. Bogdan, *Vechile cronici moldoveneşti* p. 164 şi *Annales rerum Polonicarum* sub a. 1551 : „Elias Petri filius, Machometismum amplexus" în N. Iorga, *Acte şi frag.*, I, p. 110. Alt doc. care adevereşte trecerea lui este din acelaşi an, 10 Iunie 1551, Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 263 : „El signor moldavo el qual è fatto turcho" (comp. *Ibidem*, II, 4, p. 564).

[6] Ap. Katona, XXII, p. 21.

[7] *Arh. ist.*, II, p. 43.

tărât, spunându'i că asupra acestei chestii ar trebui să se înțeleagă cu locoțiitorul său din Transilvania [8].

Văzând Ștefan că nu poate face nimic cu Germanii, se dă în partea Turcilor, intră prin pasul Oituzului în Transilvania, și'și așază lagărul la Torianum, de unde trimite o trupă de cavaleri amestecată din Turci și Moldoveni către scaunele secuești, care pradă cumplit localitățile așezate în această regiune; trec după aceea mai departe, către orașele săsești, Săbiul și Tarlau, cărora le dau foc, răpind din ele o mulțime de oameni și de dobitoace. Generalii lui Ferdinand, Castald și Batori, adunând în grabă oaste, se iau după armatele turce și moldovene care vroiau să treacă cu prada peste munți, le ajung la poalele lor, le bat și le ieau îndărăt cea mai mare parte din ele ce răpiseră [9]. Expediția lui Ștefan avuse loc pe la August 1552 [10].

Pentru a șterge numele cel rău al fratelui său, și ca să nu presupună cumva poporul că și el ar fi gata a se da pe urmele lui, Ștefan se purtă cu mare evlavie către religia și bisericile creștine. Totodată el pune să se întoarcă, fie prin blândeță și făgădueli, fie prin silă, ereticii ce petreceau în Moldova. Fiindcă Armenii se arătaseră mai îndărătnici, el îi supuse unei crâncene prigoniri, ceeace împinse pe mulți din ei să părăsască țara, spre a'și mântui credința [11]. Toate acestea le făceà Ștefan, pentru a rescumpără prin masca religiozității nenumăratele sale abuzuri, și mai ales desfrânările sale cele nesăturate care erau o veșnică amenințare pentru onoarea celor mai nobile femei. Și cum să nu se fi supus toată lumea poftelor lui, când cruzimea întreceà încă desfrânarea lui? Oamenilor celor mai nevinovați li se tăiau nasurile și urechile, li se scoteau ochii,

---

[8] Ambasada lui Ștefan și răspunsul împăratului, reproduse în *Arh. ist.*, I, 2, p. 152. Acest important document conține și o prețioasă știință privitoare la Petru Rarcș (Vezi vol. IV, p. 326). Asupra lipsei de bani a Germanilor, vezi un document din 1595 în Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 95: „Sono venute in questa corte alcuni de Valachia con lettere del' loro principe all' imperatore, per domandare ajuto et particolarmente *danari*; *ma perche ricercano cosa della quale qui non s'abonda*, incontrano qualche difficoltà nelle loro richieste".

[9] Istvanfy, p. 322.

[10] Mai multe scrisori ale regelui Ferdinand către sora lui Maria, ocârmuitoarea Țărilor de jos și către Carol al V-lea, publicate în *Magyar törtenelmi Emlékek* citate de Picot, *Chronique d'Ureche*. p. 369.

[11] Ureche, *Letopisețe*, I, p. 174. Există o „plângere asupra Armenilor din țara Valachilor cântată de Mirias diaconul din Tokat" publicată pentru întâia oară de reposatul profesor de limbi orientale de la Universitatea din Petersburg, Batkanian, și a doua oară mai complectă, în revista armenească *Hantes Amsorea*, ce apare la Viena în mânăstirea Mechitariștilor, anul 1888, p. 37 și 62. Diaconul Mirias descrie în poema lui evenemente „văzute de el cu ochii lui în țara cea mică a Valachilor". Notiță comunicată de Grigorie M. Buicliu, fost membru la Curtea de Casație. *Cântarea de tălire* a fost tradusă de Buicliu și publicată în București, 1895. Comp. *Codex Bandinum* în *An. Acad. rom.*, II, tom. XVI, 1895, p. XCIX.

li se tăiau limba; membrele lor erau hăcuite, sau le turnà plumb topit prin deschizăturile corpului[12]. Faţă cu o asemenea turbare a domnului, oamenii fugiau cu grămada din Moldova, nobilii treceau în Polonia, luând acolo slujbă militară. Ştefan cere în zadar, conform tractatelor, pe aceşti boieri şi ţăranii pribegi, spre a se scăldà apoi în sângele lor. Polonii, văzând nebuneştile lui apucături, se temeau ca Moldovenii, de desperare, să nu se roage de Turci ca să'i scape de el.

Ştefan duşmănit de Poloni, se apropià la rândul său tot mai mult de Turci, către care'l atrăgeau şi moravurile sale. Se răspândise vestea, cu toate îngrijirile lui de a o împiedecà, că el aveà de gând să lepede credinţa creştină şi să îmbrăţişeze, ca şi fratele său, religia mahomedană, dând Moldova cu totul Turcilor. El se încunjurase de câţiva dregători turci, şi umblà totdeauna cu două concubine turce, ceeace dădeà crezare celor ce seziceà despre el.

Boierii rămaşi în ţară se înţeleg cu acei fugiţi în Polonia, şi cer ajutorul generalului Sieniavius care se aflà pe atunci cu armata aproape de Nistru, spre a ucide pe tiran şi a pune domn pe acel ce'l va vroi Polonia, unul Petru (care apoi ieà numele de Alexandru) Lăpuşneanu, şi se aflà mai de mult adăpostit în Polonia, şi pe care l'am văzut că încercase a pune mâna pe domnie încă dela suirea în tron a lui Ilie. Ştefan îşi pusese în gând să ucidă şi pe ceilalţi boieri, poftindu'i la o masă pentru o zi din Septemvrie. Conspiraţia apucă înnainte. Intr'o noapte Ştefan se duse spre Prut, împreună cu concubinele sale, spre a face o preumblare pe gârlă, şi după aceea, noaptea, se culcase în un cort pe marginea riului, fiind păzit de 17 inşi. Conjuraţii trec apa şi cad deodată asupra păzitorilor, pe care îi măcelăresc; după aceea pătrund în cort. Ştefan sare spăriat din somn, şi când vede pericolul, el care omorâse pe atâţia, este apucat de o cumplită frică de moarte. Tot atât de laş pe cât erà de crud, cade în genuchi înaintea răzbunătorilor, rugându'i să'l ierte, să'i dăruiască viaţa, oferindu-le tot aurul ce'l aveà pe lângă el. Iertare însă nu se încăpeà, şi ultimile lui cuvinte îi ieşiră pe gură împreună cu sângele ce ţişnì din neagra lui inimă[13].

Iată unde ajunsese urmaşii lui Ştefan cel Mare! Dar fluviile cele mai frumoase, aproape de vărsătura lor, nu se pierd ele adesea ori în nămolite bălţi?

De şi boierii din ţară făgăduiseră Polonilor şi celor pribegi că nu vor alege alt domn decât pe acel proteguit de Po-

[12] Orichovius de la care împrumutăm aceste amărunţimi spune „adversum os". Adaos la scrierea lui Dlugosz, vol. II, p. 1556.

[13] In afară de Ureche, vezi asupra uciderei lei Ştefan, un raport al lui Castaldo c. Regele Maximilian, I, din 21 Oct., 1552, Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 293.

loni, totuşi îndată ce scăpară de tiran, se răsgândiră şi râdicară în scaun pe unul *Joldea*, căruia logodiră pe Ruxandra, fiica lui Petru Rareş şi sora domnului ucis. Această grabă a boierilor de a alege de soţie a domnului lor pe o fiică de domn, lasă a întrevedeà în destul de lămurit că Joldea erà un simplu boier, căruia vroià să'i dee un drept la domnie cel puţin prin căsătoria lui cu o fată de sânge. Boierii plecară cu domnul lor cel nou către Suceava, spre a săvârşi căsătoria cu Ruxandra.

Când boierii pribegi ce erau în Polonia aflară despre moartea lui Ştefan, ei proclamară de domn pe *Petru Stolnicul*, căruia îi puseră nume de domnie *Alexandru* supranumit *Lăpuşneanu*[14], după muma lui, o femeie din Lăpuşna. Acesta cerù şi ajutorul lui Sieniavius, spre a luà scaunul în stăpânire. Generalul polon ridică pe Alexandru la domnie în oraşul Trebovla şi pătrunse în Moldova, după încredinţarea dată de boierii rămaşi aici, că vor primi de domn pe acela ce'l vor alege Polonii. Când intrară în Moldova pribegii, cu armata leşască, aflară deodată că boierii din ţară pusese în capul lor pe Joldea, şi că acesta se îndreptà spre Suceava, spre a se căsătorì cu fiica lui Petru Rareş. Un corp de Poloni sub conducerea vornicului Moţoc, ajunse pe Joldea la Şipote, îl încunjură şi puse mâna pe el, fără vreo împrotivire, şi însemnându'l la nas, îl trimise într'o mânăstire[15]. Visul lui de domnie trăise numai trei zile, şi în loc de coroană se văzù cu comanacul pe cap.

Alexandru al IV-lea Lăpuşneanu, 1552—1561, iartă boierilor care aleseseră pe Joldea şi se împăcă cu ei. După aceea ieà el în căsătorie pe logodnica lui Joldea, Ruxandra, făcând nunta în Suceava.

Alexandru se dă în un document drept fiul lui Bogdan Voevod ; în altele, repetând această arătare, adaugă că e nepotul lui Ştefan Vodă cel Bătrân[16], ceea ce arată că Bogdan tatăl său nu poate fi decât Incrucişatul, fiul lui Ştefan cel Mare. Lăpuşneanu este amintit sub numele său de Petru ca fiul lui Bogdan, într'un document al acestuia din 1515, prin care dă mânăstirei Dobrovăţul un sat „pentru sufletele sânt reposaţilor părinţi ai domniei mele, Ştefan Vodă şi muma mea doamna Maria şi pentru sănătatea şi mântuirea doamnei noastre Ruxandra

---

[14] Această schimbare a numelui, la urcarea în scaun, se întâlneşte numai de vre-o două ori în istoria Românilor. Istoria lui Buchholz, dă drept cauză a acestei schimbări de nume : „Er wollte aber Alexander genannt werden, weil so jener genannt wird wovon man sagt dass er der wahre und legitime Erbe sey". Hurm. *Doc.*, II, 1, p. 315. Vezi şi mai sus la Petru Paisie, vol. IV, p. 197.

[15] Ureche, *Letopiseţe*, I, p. 176.

[16] Vezi un document din 1552, *Arh. ist.*, I, 1, p. 125. Alte trei documente din 1554 şi 1558 în Wickenhauser, Moldowitza, p. 84, 85.

şi a copiilor domniei mele Ioan, Ştefan, *Petru* şi Iliaşi" [17]. Această concordanţă între arătările tatălui şi acele ale fiului pun mai pre sus de îndoială originea lui Petru Alexandru Lăpuşneanu, şi explică, cum de la moartea lui Petru Rareş, el aspirà la tronul Moldovei, fiind prin spiţa lui cu drepturi egale acelor ale fiilor lui Rareş [18].

Un lucru trebuie să ne mire, constatând coborârea Lăpuşneanului din Bogdan fiul lui Ştefan, anume împrejurarea că el ieà în căsătorie pe Ruxandra, fiica lui Petru Rareş, care şi ea erà vară primară cu el. Singura explicare posibilă a acestei călcări atât de grave a canoanelor, este că Petru să fi fost şi el un copil natural al lui Bogdan, precum erau fără îndoială cei doi mai mari, Ioan şi Ştefan, când atunci biserica nu puteà recunoaşte înrudirea [19]. Pe lângă acestea se ştie că nici Petru Rareş nu erà frate cu Bogdan, ci născut şi el din nelegiuită însoţire.

Cea dintâi urmare a venirei lui Lăpuşneanu în tronul Moldovei fu îngenucherea din nou a ţărei sub autoritatea polonă. Incă înnainte de a intrà în Moldova, atunci când fusese proclamat prin Sieniavius de domn la Trebovla, el trebuise să depună un jurământ împreună cu toţi boierii ce'l încunjurau, prin cari se obligă să dee ascultare, credinţă şi să trăiască în pace cu regele polon: să aibă de prieteni şi duşmani pe acei ai regelui; că la caz de războae mai mari, însuşi el să vină în ajutorul regelui cu 7000 de călări; să nu facă nici un tratat public fără ştirea şi învoirea Poloniei. Aceste făgăduinţi le întărì prin un strajnic jurământ, în care se spuneà că dacă ar călcà credinţa, să piară ei toţi împreună cu copii, rudeniile şi soţiile lor, după care cu toţii sărutară crucea în semn de con-

---

[17] *Arh. ist.*, I, 1, p. 157. Aceeaşi arătare o repetă într'un alt document dela el din 1513. *Arh. ist.*, I, 2, p. 119. Pentru alte dovezi Nicolaescu, *Doc. slavo române*, p. 163.

[18] Iată anume arborele lor genealogic:

Ştefan cel Mare

Bogdan Incrucişatul — Petru Rareş

Petru (Alexandru) Lăpuşneanu — Ilie — Ştefan — Ruxandra

[19] Comp. vol. IV, p. 206 şi 217. Aşà dar greşeşte Cantemir când spune că Ştefan fiul lui Rareş, stângându-se fără moştenitori, aceasta a fost originea calamităţilor care năvăliră asupra Moldovei (*Descriptio Moldaviae*, p. 42). Sămânţa, deşi nelegiuită a dinastiei Muşăteştilor, nu se stânsese încă, şi calamităţile care dădură peste Moldova avură de cauză împrejurări mai complicate.

sfinţire. Polonii se fericesc mult de această reintrare a Moldovei sub a lor autoritate[20].

Indată ce se urcă Alexandru pe tron, reînnoeşte legătura făcută înnainte de a'l fi dobândit, depunând închinarea către regele Sigismund August, în care spune: „Eu Petru Alexandru domnul Moldovei, ales şi întărit de cătră sacra Maiestate, mă oblig a păzi o pace veşnică şi a aduce credinţa datorită *după chipul închinărei*, sacrei Sale Maiestăţi, lui Sigismund August, *domnului meu* prea milostiv"[21]. Unde mai erà acel „prieten al nostru sincer iubit" care se obişnuise a reveni într'un chip stereotip în tratatele dintre Moldova şi Polonia, timp de jumătate de veac? Şi este de observat că această umilită închinare la Poloni nu este numai urmarea urcărei sale în tron cu ajutorul lor: căci şi Petru Rareş datorise înnălţarea lui în scaunul Moldovei tot sprijinului leşesc, şi cu toate acestea el păstrează demnitatea cuvenită în relaţiile cu regatul vecin; nu se înjoseşte, nu sărută mâinile, nu mărturiseşte prin actele sale că ar fi dobândit coroana numai de la sacra maiestate polonă. Cauza pentru care Moldova erà încă respectată la venirea lui Petru Rareş, şi nu mai erà aşà la acea a Lăpuşneanului, stă în faptul că, pe vremurile lui Rareş, amintirea lui Ştefan cel Mare erà încă vie în mintea Polonilor; umbra lui proteguià încă ţara pe care viu o apăsase, pe când acuma, cu trecerea timpului, ea se îndepărtà mereu şi se pierdeà în zarea orizonului.

Această supunere atât de desăvârşită a lui Lăpuşneanu către Poloni, al căror rege, Sigismund August, erà fratele reginei Isabela a Ungariei, cea duşmănită de Ferdinand, pune reu pe domnul Moldovei cu Germanii. Generalul Castald stârneşte lui Alexandru un competitor în persoana unui Aron, despre care nu se ştie nimic altceva decât că, neizbutind în încercarea lui de a pune mâna pe tronul Moldovei, el rămase până mai târziu în Ungaria, unde trăià din o pensie ce'i fusese încuviinţată, şi care fu servită, după moartea lui, văduvei sale Ana, până la anul 1569 când se pierd şi urmele ei[22]. Văzând Ferdinand că nu puteà răsturnà pe Lăpuşneanu, caută a'l câştigà prin blândeţă, şi pune pe voevozii instituiţi de el în Tran-

[20] Orichovius în Dlugosz, II, p. 1558. 3 Octomvrie 1552. Hurm., *Doc.*, I, *Supl.*, 2, p. 182: „ex quibus causis terre Valachiae in potestatem et superioritatem Vestrae Serenissimae majestatis Regiae devenit". Alt doc. din 15 Oct. 1552, *Ibid.*, p. 190 conţine instrucţiile lui Sigismund August asupra modului cum trebue apărată Moldova.

[21] Doghiel, I, p. 618: „Ego Petrus Alexander palatinus Moldaviae, *a sacra Maestate electus* et constitutus, me ad pacem perpetuam tuendam obligo, fidemque more hommagiale debitam, sacrae regiae Maiestati Sigismundo Augusto, *domino meo clementissimo*".

[22] Asupra acestui Aron, vezi diversele documente citate de Picot, *Chronique d'Ureche*, p. 338, între care mai curioase sunt chitanţele pentru plata pensiei, descoperite de Hasdeu, în biblioteca din Budapesta.

silvania, „ca să'şi dee toată osteneala de a menţineà pe domnii români în credinţa lui" [23], cu atâta mai mult cu cât Turcii hotărâseră restituirea Isabelei în scaunul unguresc. Lăpuşneanu, ca domn, numit de Poloni şi nu de Turci, temându-se a nu le păreà suspect, se hotărăşte a se purtà în totul conform cu dorinţile lor. In anul 1554 un ambasador turc este trimis în Polonia, care „trece prin ţările române, şi ordonă domnilor lor să stee gata a introduce iarăşi în Ungaria pe Isabela şi pe fiul ei Sigismund" [24]. Se vede că Turcii aveau oare care îndoială asupra domnului moldovan, de vreme ce în 1555 este chemat să vină grabnic la Constantinopole, şi motivul acestei chemări este arătat de oamenii timpului ca fiind „dobândirea scaunului Moldovei prin sprijinul regelui polon şi nu de la Turci" [25]. Aceştia care vedeau ce venituri frumoase le curgeau din Valahia, doriau ca şi Moldova, de la care până acuma numai din când în când se înfruptaseră cu daruri, să ajungă cât mai curând în poziţia surorei sale, şi nu puteau suferi ca alţii decât ei să se folosească din stăpânirea acelei ţări. Lăpuşneanu, pentru a scăpà de primejdioasa vizită la Constantinopole, trimite acolo câteva pungi de bani, ceea ce'l pune îndată de minune cu toţi demnitarii Porţei Otomane. Lăpuşneanu cu toate acestea vroià să se arate cât mai credincios către Turci. Primind iarăşi o solie din partea dietei transilvane, favorabilă lui Ferdinand, îi dă un răspuns foarte mândru şi ameninţător, spunând că, „dacă Transilvănenii nu vor readuce în ţară pe Isabela şi pe Sigismund, nu vor rămâneà în acea ţară nici cetate, nici comune, nici case, fiind că sultanul a jurat să introducă pe regele Ioan în domnia Transilvaniei chiar dacă ar fi să prefacă întreaga ţară în cenuşă. Transilvănenii nu pot aşteptà ajutor din nici o parte; Ferdinand nu este în stare să'i apere, iar cu puterea Moldovei, Transilvania nu poate ţineà piept; că în curând Alexandru Vodă va intrà în acea ţară, nu noaptea, ci ziua în sunetul trâmbiţelor şi al tunurilor, iar dacă vor urmà sfatul lui de a primi îndărăpt pe fiul regelui Ioan, nu li se va întâmplà nimic" [26]. Aceste toate le spuneà Lăpuşneanu, în însuşirea lui de slugă credincioasă a Turcilor şi a Leşilor. Lăpuşneanu şi ajută apoi Turcilor a aduce din Polonia pe Isabela înnapoi în scaunul Ungariei. „Alexandru trece din Moldova prin Rodna, iar Pătraşcu intră în Transilvania pe la Braşov şi pătrund

---

[23] Instrucţia lui Ferdinand către Kendi şi Dobo, voevozi ai Transilvaniei, 1553, în Katona, XXII, p. 410.

[24] Verantius în Katona, XXII, p. 575.

[25] Verantius şi Zai, solii lui Ferdinand c. regele, 25 Oct. 1555, *Monumenta Hungariae historica, scriptores*, V, p. 121: „quod vojevodatum auspicio Poloni regis, non Turcae quaesiverit et obtinuerit".

[26] 1554, Alexandru Lăpuşneanu către oratorii transilvăneni, Hurm *Doc.*, II, 5, pag. 178.

amândoi în Ungaria, mergând până la Satu-Mare întru întimpinarea crăesei"[27]. După aceea ambii domni români împacă pe Isabela cu noul tutor Babak, ajută Turcilor a apără Muncaciul contra lui Ferdinand, şi se întorc în ţările lor încărcaţi de daruri şi de prăzi. Lăpuşneanu izbutise a'şi asigură poziţia îndestul de bine, câştigând prin politica urmată de el în Ardeal, simpatiile atât ale Turcilor cât şi acele ale Polonilor, când el fu aruncat din scaun prin intrigile unui venetic străin ce se oploşise la curtea lui.

Acesta eră unul *Iacob Eraclid* numit şi *Despotul*[28]. Din scriitorii contimporani aflăm că el se născuse către anul 1510 în Creta, sau Samos[29], unde tatul său eră marinar. El intră de timpuriu în slujba unui nobil grec, Iacob Eraclide, care se titluiă despot de Samos şi Paros[30]. Fiind inteligent, stăpânul său, îi dete oare care educaţie, punându'i drept dascăl pe Ioan Lascaris, la care tânărul învăţă filosofia şi literatura[31]. Stăpânul său comandă în oştirea lui Carol al V-lea un corp de mercenari greci, în care intră şi tânărul crescut de comandant. Proteguitorul său trebuind să urmeze pe Carol al V-lea în Belgia, Basilic, căci acesta pare a fi fost numele originar al familiei sale, merse şi el acolo, unde stăpânul său murind, îl adoptă pe patul său de moarte şi'l institui moştenitorul său[32]. Basilic, punând mâna pe hârtiile tatălui său adoptativ, se dădù drept fiu legiuit al lui, îşi schimbă numele din Ioan în Iacob şi'şi alipi familia de Eraclide. El îşi însuşi, după documentele fostului său stăpân, şi drepturile pe care acesta le câştigase de la Carol al V-lea, anume de a purtă titlul de principe, de a creeă doctori şi a încununà poeţi, în sfârşit de a se sluji cu protonotari[33]. Noul Iacob Eraclide (Basilic), pentru a'şi da o origine şi mai strălucită, întocmi o genealogie a familiei sale, pe care o co-

---

[27] Sigler ap. Katona, XXII, p. 843.

[28] In expunerea întâmplărilor lui Despot am urmat în mare parte pe E. Picot, *Chronique d'Ureche*, p. 393 şi urm.

[29] Viaţa lui Iacob alcătuită după scrisorile episcopului Oradiei, Forgach consilierul regelui Ferdinand (1540—1582) îi dă Candia, iar Istvanfi, Samosul drept patrie (Şincai, II, p. 327—328). Mai multe amărunţimi asupra originei lui Despot în *Despot Vodă Eraclide* de Burghele în *Conv. literare*, XXXI, 1897, p. 471 şi urm. Cf. Emile Legrand. *Deux vies de Jacques Basilicos.*

[30] *Vita Iacobi Despotae Moldavorum* reguli descripta a Iohanne Sommer (directorul şcoalei înfiinţate de Despot în Cotnari), Witebergae. Forgach de Gymes, *Rerum Hungaricarum sui temporis commentarium*, 1788.

[31] Crusius, *Turco Graecia*, p. 248.

[32] Gratiani, *De Ioanne Heraclide Despota Vallachorum principe libri tres*, pag. 7. De şi tipărită la 1759, conţine o relaţie contimporană, însă scrisă după auzite, autorul ei fiind secretar al cardinalului legat papal din Polonia (Vezi Engel, *Gesch. der Moldau*. p. 197, nota y).

[33] Sommer, p. 2. Melanchton în o scrisoare a lui către Luther, din 1 Iunie 1556, consideră pe Despot ca un adevărat coborîtor al lui Iacob Eraclides Principele de Samos şi Paros. Vezi Emile Legrand, *l. c.*, p. 279.

bori în linie dreaptă tocmai de la Heraclide Tleptolemos regele Iliriei cântat de Omer în Iliada, pentru a trece apoi, prin împăratul Heracliu de Constantinopole şi prin Lazăr despotul Sârbiei vârât de dânsul nu se ştie cum, tot în neamul Eraclizilor, spre a ajunge la el şi la fratele său Dimitrie. Această genealogie[34], care se zicea a fi fost recunoscută de Carol al V-lea, îi dădea şi dreptul de a purta titlul de Despot, care 'l anină ca al patrulea apelativ la numele său: *Iacob Basilic Eraclide Despotul.*

Urmând el tatălui său adoptiv nu numai în titlurile sale, ci şi în însuşirea de comandant al mercenarilor greci, el luptă cu trupa lui în armatele lui Carol al V-lea contra lui Henric al II-lea regele Franţiei, trecù din Ţările de jos în Artois, şi distruse cu totul cetatea Thérouanne în Iunie 1552; luă apoi parte la asediul Hesdinului şi în sfârşit ajunse înnaintea cetăţuei Renty, unde împăratul fu bătut şi alungat[35]. Iacob Heraclide care luase parte la această expediţie din Franţia, descrise el însuşi luptele în care el se bătuse, în o scriere latină care fu tradusă şi tipărită de multe ori în timpul său[36]. In 1555 Noemvrie 23, Iacob Basilic trimite din Bruxela lui *Melanchton*, vestitul sprijinitor al doctrinelor lui Luther, o scrisoare în care se tânguește că nu ar fi primit de mult timp de la el nici cea mai mică vestire, de şi el i-ar fi scris de două sau de trei ori; că se teme că această tăcere să nu însemne cumva că şi Melanchton, al lui făcător de bine şi prieten, să fi plătit datoria lumească; îi arată cât de mulţumit a fost când a aflat că e tot în viaţă, şi fericeşte ziua aceea în care l'ar puteà revedeà. Scrisoarea aceasta spre a nu se pierde ca celelalte, i'o trimite prin *Finzing*, strălucitul şi învăţatul sfetnic al neînvinsului Cesar, comunicându'i totodată şi o scrisoare din partea rudeniei sale, prea măritul domn al Doridei care venise acuma din Grecia la împăratul, şi ar dori şi el să'i facă cunoştinţa, auzindu'l pe Iacob povestind în toate zilele despre sublimele virtuţi şi fapte bune ale lui Melancthon". In sfârşit îl roagă să salute pe „prea înţeleptul între urmaşii lui Aclepsiade, *Gaspar Peucer*" şi subsemnă această interesantă scrisoare, „Despota nenorocitului şi pustiitului Samos, care fu într'o vreme fericit şi plin de locuitori"[37].

---

[34] Reprodusă în *Arh. ist.*, I, 1, p. 99.

[35] Vezi *Histoire moderne* par L. Todière, Paris, 1855, p. 195.

[36] *De Morini quod Terouana vocant atque Hedini expugnatione, deque praelio apud Rentiacum et omnibus ad hunc usque diem vario eventu inter Caesarianos et Gallos gestis, brevis et vera narratio*, Iacobo Basilico Marcheto Despota Sami authore Ahtwerpiae, 1555. E. Picot, dela care împrumutăm acest titlu al scrierei lui Despot, aduce şi mai multe traduceri franceze ale ei (*Chron. d'Ureche*, pag. 396).

[37] Crusius, *Turco-Graecia*, p. 356, reprodus şi în *Arh. ist.*, I, 1, p. 13.

Scrisoarea (redactată de autorul ei în greceşte), ne arată că Iacob Basilic erà fără îndoială trecut la religia protestantă, fără de care nu am înţelege pentru ce îl numeşte pe Melanchton făcătorul de bine şi prietenul său, ale căruia virtuţi şi fapte bune le-ar povesti în toate zilele. Chiar până aici credem că cu anevoie s'ar puteà găsi o existenţă mai zvânturată decât aceea a lui Iacob Eraclide. Un grec protestant care combate cu Francezii în armatele Catolicului Carol al V-lea! Câte cuvinte atâtea idei, ce par a se exclude una pe alta, întrunite cu toatele în persoana lui Despot.

In 1556 Iacob Basilic părăseşte Bruxela şi merge în Saxonia, la Wittenberg, unde fusese poftit de comitele Wolrad de Mansfeld, şi unde îl întovărăşeşte rudenia sa, domnul Doridei *Diasorinos*. Aici ambii prieteni duceau o viaţă plină de îndeletniciri intelectuale, cultivând literaturele latină şi grecească, şi purtând corespondenţă cu bărbaţii cei mai însemnaţi ai Reformei. Astfel se află o scrisoare a Protestantului Ioachim Camerarius către Iacob Diasorinos şi Iacob Basilic din anul 1556 [38]. In timpul petrecerei sale în Wittenberg, mai mulţi poeţi îi dedică poeme de laudă, şi marchizul îşi face plăcerea a'i încununà cu lauri [39].

Dacă mai luăm în privire că „Basilic erà înzestrat cu o privire impunătoare, de o statură de şi nu mare însă zdravănă şi nervoasă; cu părul negru şi limba deslegată; că aveà o demnitate înnăscută în toate mişcările sale, şi că vorbeà cu cea mai mare eleganţă limbile grecească, latină, italiană, spaniolă şi franceză" [40], pe lângă că erà şi bun matematic, atunci nu

---

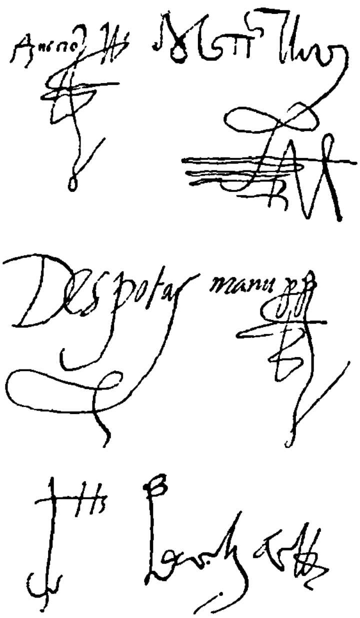
[38] Crusius, *Turco-Graecia*, p. 557. Hasdeu a susţinut într'un rând că s'ar află la biblioteca din Geneva mai multe scrisori ale lui Iacob Eraclid către Melanchton (*Anal. Acad. rom.*, II; Tom. III, 1, p. 21). Intr'o călătorie a mea prin Sviţera am cercetat toate manuscriptele de corespondenţă din timpul Reformei, dar nu am găsit nici o scrisoare a Despotului. Inrudirea lui Iacob Eraclide cu *Diasorinos domnul Doridei* ar dovedi că şi el erà de origine Român din Grecia ca şi acest din urmă, bine înţeles, ambii grecizaţi. Diasorinos este numit domn al Doridei. Dorida este o regiune muntoasă din Elada, locuită în mare parte din Valahi adecă de Români. Satele româneşti de aice poartă şi astăzi numele de *Vlahohoria*. Mai mult încă: numele Diasorinos, care nu are nici un înţeles în greceşte, este românesc şi înseamnă muchea aceea de deal întoarsă către soare (de-a-soarin) pe când muchea despre apus se numeşte de-a-chiare adecă de a-piere, de unde soarele piere, apune. — Notiţa comunicată de Ioan Caragiani. (Vezi şi scrierea lui, *Studii istorice asupra Românilor din peninsula Balcanului*, p. 127 şi 135 asupra Doridei şi a locuirei ei de Români).

[39] Vezi în Picot, *Chron. d'Ureche*, p. 398, titlul a două din acele poezii. Diasorinos scrie şi un pamflet foarte violent în contra lui Mattheus Flaccus Illiricus, care atacase pe Melanchton şi pe Grecii de care el se încunjurà între care erà şi Diasorinos. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen-Age*, IV, p. 9.

[40] Leunclavius, *Annales sultanorum othmanidarum* Francofurdi, 1596, p. 58. Vezi şi o scrisoare a locoţiitorului de împărat Ferdinand c. ep. Verantius, din 1559 Noemvrie în 22 în *Mon. Hung. hist., scriptores*, XIX, p. 103: „quum

ne vom mirà de impresia pe care enigmatica lui figură, originea lui dată drept așà de înnaltă și rătăcirile sale prin Europa întreagă, trebuiau să o producă asupra contimporanilor.

Către sfârșitul anului 1556, el plecă din Wittenberg mergând prin Lubeck în Danemarca; de aici trecù în Svedia, apoi în Prusia și ajunse în sfârșit în Polonia. Electorul de Brandeburg, îi dăduse călduroase scrisori de recomandație către Nicolae Radziwill, cancelarul Litvaniei și palatin de Wilno[4]. Acest personaj, fiind capul partidului reformat din Polonia, Basilic se împrieteni în curând cu el, și îi destăinui planurile pe care le așternuse încă de mult asupra domniei Moldovei.

Subscrieri de ale lui Despot pe Doc. din 1563

Anume Basilic, intrând în relații cu boierii moldoveni pribegiți la curtea lui Sigismund al III-lea din cauza asprimei lui Lăpușneanu, aflase despre împrejmuarea că domnul de atunci al Moldovei ținea în căsătorie pe o princesă, ce după vestita lui genealogie trebuià să fie rudenie cu dânsul, anume pe Ruxandra fiica lui Petru Rareș și a Sârboaicei Elena. Probabil că el întocmi partea genealogiei, prin care stabileà înrudirea lui cu Ruxandra lui Lăpușneanu, după ce'și puse ochiul pe țara acestuia[42]. Chiar după fantastica lui genealogie, încă înrudirea lui Iacob cu Ruxandra erà cu puțin mai întemeiată decât aceea a tuturor oamenilor după Adam, de oare ce stirpele lor se despărțiseră cu 4 generații mai înnainte, deci cu mai bine de un secol. Aventurierul nostru își clădi viitorul său pe această

Graecam quam vernaculam habet, tum italicam et hispanicam et gallicam et valachicam linguam tam in Graecis quam in latinis eruditus". Comp. Sommer, p. 139. Ioannes Lasicius, *Historia de ingressu Polonorum*. Ap. Papiu, *Tezaur*, III, p. 255: „Rostochii (în orașul Rostok) mathemata docebat". Cf. Burghelea, *l. c.*, p. 480—481. Nu înțelegem pentru ce d. Burghelea răstoarnă lucrurile punând luptele cu Despot după petrecerea lui în Wittenberg, când datele spun dimpotrivă. *Conv. lit.*, p 470.

[41] Graziani, p. 8.

[42] Vezi curioasa genealogie a lui Iacob Eraclide Despotul în *Arh. ist.*, I, 1, p. 99. Soția lui Petru Rareș, Sârboaica Elena, subsemnă în o scrisoare c. judele Bistriței; Ecaterina (al doilea al ei nume) *Despoth* conjunx magnifici domini Petri Wayvode moldaviensis". Hurm., *Doc.*, XV, 1, p. 393 (15 Sept. 1540). Și Elena erà din familia Despot

atât de şubredă temelie. Şi cu toate acestea visul său se îndeplini. Şi ce lucru oare ar fi fost peste putinţă în acele timpuri?

Iacob Eraclide cerù în curând voie de la Alexandru să vină la curtea lui, unde fu primit foarte bine de domnul român, şi mai ales de soţia lui, cu care el se pretindeà înrudit. El se puse îndată pe studiat ţara, şi începù a învăţà limba românească, intrând în legături cu mai mulţi boieri, arătând o mare milostivire cu soarta poporului de jos, şi dând a înţelege că ar puteà-o îndreptà; că el ar şti să scape Moldova de sub stăpânirea turcească, şi câte alte vorbe de acestea, menite a'şi deschide drumul spre inima poporului[43]. Alexandru simţind de uneltirile oaspelui său, prin o scrisoare din Maiu 1560 către vizirul Rustan paşa, se plânse de Despot care s'ar lăudà că „are mulţi în Moldova care îi vor da ajutor şi că va fi uşor de a alungà pe acel nemernic şi a mă face domn în acea ţară unde mă voi pune eu la cale cu Turcul cel mare". Lăpuşneanu găsi în curând mijlocul de a se mântui de el: otrava. Basilic însă fu înştiinţat la timp de către persoanele ale căror inimă o câştigase, şi el se făcù într'o zi nevăzut, după mai puţin de un an de petrecere la curtea moldovenească în 1560[44]. El trecù în Transilvania la Braşov, unde tipăreşte vestita lui genealogie prin care se sprijineà drepturile lui la tronul Moldovei[45], şi unde Saşii prietenii casei de Austria, primiră cu plăcere pe un fost oştean al lui Carol al V-lea. Alexandru îl urmăreşte, şi'l cere de la Ioan Sigismund, căruia cum am văzut îi ajutase la recâştigarea tronului. Despot fuge atunci la un nobil ungur, Albert Laski, personaj foarte ambiţios şi întreprinzător, pe care 'l ademeneşte a'i sta în ajutor spre a dobândi domnia Moldovei. Laski îi recomandă ca oameni de spadă care ar puteà să'l ajute în întreprinderea lui, pe un Ungur, Anton Szekelyi şi pe un Francez din Burgonia, Roussel[46], şi spre a procurà lui Despot banii trebuitori, îşi pune moşiile amanet, pentru suma de 10.000 de galbeni, cu care împrumută pe aventurier, crezând că va face o minunată afacere, îndată ce el va deveni domnul Moldovei. Lumea contimporană luă însă drept nebună întreprinderea unor oameni privaţi, de a răsturnà o domnie. Astfel Hubert Languet, scrie lui Mordeisen, consilierul electorului Saxoniei, în 5 Noemvrie 1560 că „acel nebunatec marchiz Iacob, Despotul Samosului, a adunat din Poloni şi Unguri câteva mii de călăreţi, şi a înduplicat şi pe bietul Albert Laski, a'l în-

[43] Sommer, p. 9. Graziani, p. 12.

[44] Graziani, p. 13. Sommer, p. 9—10.

[45] In un hrisov din 1563 Desopt Vodă se dă de nepot al bătrânului Ştefan Voevod. Ghibănescu, *Ispisoace şi Zapise*, I, 1, p. 116. Repetată arătarea şi la p. 116.

[46] Sommer, p. 11.

tovărăşi în prostie". Despot izbuteşte a'şi procurà şi vro 9 tunuri[47]. In tot decursul anului 1560, Despot care se adăpostisè în Transilvania, stărueşte la Impăratul Ferdinand pentru a obţineà ajutor spre răsturnarea voevodului moldovan, ponegrindu'l în toate modurile, anume că ar fi un tiran crud pentru apărarea căruia nimeni nu s'ar sculà în Moldova; că ar aveà de gând a trece Moldova în stăpânirea turcească spre a'l lipsi pe el Despot de dreapta sa moştenire şi câte altele de acelaşi fel[48]. Despot se îndatoreşte a da lui Francisc Zay 15.000 de fiorini aur, dacă va izbutì să determine pe Impăratul a'l ajutà să dobândiască tronul Moldovei[49].

Alexandru Lăpuşneanu văzându-se ameninţat, pune întaì în urmărire pe boierii compromişi, din care cei mai mulţi scapă peste graniţă, şi merg să sporiască puterile lui Despot. Alexandru însă stărneşte şi la Poloni, cărora erà credincios vasal, ca să nu învoiască lui Despot trecerea prin Statul lor către Moldova, şi Regele dă într'adevăr ordin palatinului Rusiei Roşii, Dimitrie Wisnowiecki, a împrăştià bandele aventurierului[50], încât acesta e nevoit să fugă iarăşi la Braşov, unde însă ameninţat de a fi prins de Ioan Sigismund, scapă în Germania, la regele Ferdinand. Oamenii adunaţi de Despot se împrăştie sau ieau slujbă la Ioan Sigismund[51].

Domnul Moldovei mulţămeşte Polonilor pentru ajutorul dat, făcându-le o nouă închinare în 1561[52], şi totodată încunoştiinţează pe Turci, că Ferdinand ar vreà să pună Domn în Moldova pe un coboritor al despoţilor Serbiei[53].

Iacob Eraclide însă nu se dă rămas; el câştigă în favoarea lui pe regele Ferdinand care erà duşmanul lui Lăpuşneanu, de la restituirea Isabelei în scaun. Regele nu vrea însă să'l ajute pe faţă, şi păstrează expediţiei organizate de el tot un caracter privat. Totuşi dă voie să adune din împărăţia lui oameni armaţi şi îi dă şi o sumă de 8000 de fiorini[54]. Armata întrunită sub comanda lui Despot erà vrednică de acel ce o conduceà, compusă fiind toată din aventurieri şi oameni fără căpătâiu, adunaţi din lumea întreagă; mai întâiu Laski, cu ajutorul că-

---

[47] *Arh. ist.*, I, 2, p. 29. Forgach ap. Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 196.
[48] Mai multe acte din 1560 în Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 368; mai ales, p. 373.
[49] 1560. *Ibidem*, II, 5, p. 473.
[50] Sommer, p. 12.
[51] Languet către Mordeisen, 15 Fevruarie 1561, *Arh. ist.*, I, 2, p. 30. La această lovitură se rapoartă documentul lui Alexandru din 1560 prin care dărueşte mânăstirei Râşca satul Popeştii care a fost a Lupului biv Paharnic nepot Tăutului şi l'a pierdut la vremea vicleniei sale, când s'a ridicat asupra capului domniei mele şi cu alte viclenii, când au pierit pentru vinovăţiile sale". Iorga *Studii şi documente*, VI, p. 56.
[52] Inventarium, p. 143.
[53] Extract veneţian din 13 Iulie 1560, în *Revista* lui Tocilescu, III, p. 175.
[54] Ureche, *Letopisele*, I, p. 178.

ruia el organizase prima lui întreprindere, şi care aveà de scăpat averea lui întreagă din izbânda lui Despot; apoi acei doi căpitani care încercaseră prima lovitură: Szekelyi şi Roussel; se mai adăusese Francezul Vileille şi unul Petru Soldicki care aduceà cu el 100 de Silezieni. Ca să ascundă şi mai bine întreprinderea. Despot răspândeşte vestea că ar fi murit, făcându-i-se şi o ceremonie de îngropare. In acelaş timp bandele lui trec Carpaţii, şi el se aşteptà ca nemulţumiţii cu domnia lui Alexandru să mai sporiască încă rândurile sale. Mai mulţi boieri scriseseră împăratului Ferdinand, învinuind pe Alexandru Lăpuşneanu de cele mai grozave cruzimi: „cum unora le scoteà ochii, pe alţii îi spânzurà, altora le tăià capul, pe alţii iarăş îi înţăpà, aşà că se tem să nu fie cu toţii stârpiţi. Se roagă deci de Ferdinand să ajute lui Despot, Domnul insulei Samos şi al Doridei să le devină domn întru cât lucrul e cu consimţimântul tuturor" [55] Szekelyi şi cu Laski se aruncă pe avan-garda lui Lăpuşneanu, pusă sub comanda lui Moţoc, şi o râsipesc. Trebuiau să atace acuma greul oştirei care stăteà adăpostită după Siretiu, şi care de şi micşurată prin refuzul miliţiilor, „de a încălecà în oaste" [56], totuşi puteà prea bine să ţină piept oardei de vântură-ţară a lui Despot. Acesta trebuià cu orice preţ să loviască pe Lăpuşneanu înnainte de a sosi ajutorul, după care domnul trimisese la Munteni. Erà însă aproape peste putinţă a trece Siretiul, sub focul artileriei moldovene. Szekelyi atunci chemă pe Moţoc la o întrevorbire, în care se spune că l'ar fi corupt şi adus a trădà în luptă pe Lăpuşneanu. Acesta e bătut la *Verbia* în 10 Noemvrie 1561, şi fuge în spre josul ţărei'[57].

2. DE LA IACOB ERACLIDE DESPOTUL LA IOAN VODĂ CEL CUMPLIT

Iacob Eraclide Despotul, 1561—1563. — Devenit stăpânul Moldovei prin fuga lui Lăpuşneanu, aventurierul grec se îndreptă îndată spre Suceava, punând mâna pe cetăţuie şi pe toate bogăţiile lui Alexandru. El umplù cu aur pe soldaţi, liniştì pe boieri prin cuvinte blânde, şi le făgădui să le facă mai mult

---

[55] *Annales rerum polonicarum* în N. Iorga, *Acte şi Frag.*, I, p. 111, ad a. 1561: „Albertus Laski Iacobum Heraclidem contra Alexandrum Valahiae (adecă Moldova) palatinum armata manu connivente Ferdinando deduxit". Comp. Hurm. *Doc.*, II, 5, p. 476. Rousel fu trimis în solie la Ferdinand. Instrucţiile lui sunt scrise în franţuzeşte. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 403.

[56] Boerii c. Ferdinand. 1560, Hurm., *Doc.*, IV, 1, p. 385.

[57] Forgach ap. Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 202. Ureche arată şi el că „zic unii că şi acolo să fi fost războiu cu hicleşug". El răspinge această părere punând cauza izbânzei în aceea că „puţini luptau cu mulţi, şi cei negata cu cei gătiţi". *Letopisete*, I, p. 178.

bine decât ei înşii ar fi poftit. In proclamaţia lui din Suceava, el spune, pe lângă multe altele, că „s'a aşezat în ţara strămoşilor săi, de unde cu ajutorul vostru şi cu acel al neînvinsului împărat Ferdinand, domnul lui prea îndurător, nădăjdueşte ca în scurt timp să dobândiască pământurile Moldovei lui ce le stăpânesc păgânii, adică fluviul Dunărea, şi nu numai acele, ci încă şi Ţara Muntenească şi toată Grecia, şi să scoată Moldova din jugul Turcilor, ceea ce ar fi prea firesc a fi de dorit de către un neam de oameni valoroşi şi războinici care se trage din puternicii Romani care au făcut să tremure cândva lumea înnaintea lor"[58].

Insuflând la toţi speranţă, ţara de sus i se închină toată. Fiind că Alexandru tot se ţinea prin părţile de jos, Despot pleacă în contra lui, întâi spre Iaşi, apoi spre Huşi. Lăpuşneanu se coboară până la Chilia; dar neputându-se menţinea nici aici, trece în Turcia şi se duce la Constantinopole.

Turcii văzând pe Alexandru înnaintea lor, alungat din domnie, unde slujise atât de bine interesele lor, şi ştiind mai ales că Despot fusese sprijinit în întreprinderea lui de regele Ferdinand, erau dispuşi a da afară pe uzurpator, şi mai bine decât a mai pune alt principe, pentru susţinerea căruia să fie nevoiţi a trimite oştiri, a preface Moldova în paşalâc[59].

Iscusitul Grec ştiù însă de îndată a îndepărtà furtuna ce ameninţà să se spargă asupra capului său. El trimite o scrisoare sultanului, puţin timp după intrarea lui în Suceava, prin care îi arată „că în ceea ce el făcuse, nu fusese duşman al sultanului, nici avusese scopul a'l lovì întru nimic, ci numai pentru a alungà pe tiranul Alexandru care pusese fără drept stăpânire pe ţara lui, Moldova; şi apoi că nici nu venise el din propria lui autoritate, ci chemat de oamenii ţărei, care nu mai puteau suferì marele tiranii, stoarceri şi apăsări ale zisului Alexandru; că ar fi gata nu numai a plătì acelaşi tribut pe care 'l plătia Lăpuşneanu, dar că ar vroì chiar să'l mărească". Despot atinsese, prin această propunere, pe care o păstrase cu meşteşug pentru sfârşitul misivei, coarda simţitoare a sultanului. De îndată, cum spune ambasadorul francez, „toată pregătirea făcută de Turci contra lui Despot, se risipi în fum", şi sultanul se grăbì a primì propunerile aventurierului, fixând el însuşi urcarea tributului de la 30.000 la 50.000 de scuzi[60]. In urma acestei schimbări în cugetul Padişahului, Lăpuşneanu fu sur-

[58] Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 416: „con voi valenti homeni et genti bellicosa discessi dali valorosi Romani quali hanno fatto tremer il mondo".

[59] Pétrémol, ambasadorul Franţiei la Constantinopole către Boistaillé, ambasadorul Franţiei din Veneţia, 8 Decem. 1561. Hurm., *Doc.*, I, *Supl.* 1, p. 14.

[60] Pétrémol către Boistaillé, 15 Ian 1562, *ibidem*, p. 15. Comp. un extract veneţian din 15 Ian. 1562, *Revista* lui Tocilescu, III, p. 176 şi un rap. al lui Belsius c. Maximilian, 8 Aprilie 1562. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 405.

gunit peste mare, cum arată fiul său Bogdan în un doc. din 1570 [61]. Fără îndoială că agenţii lui Despot, afară de sporirea tributului pe care veniau s'o ofere cu atâta dărnicie, nu se vor fi prezentat cu mânile goale înnaintea sultanului şi a marilor dregători. S'ar păreà însă că însuşi ambasadorul Franţiei, care critică pe Turci pentru obiceiul lor de a nu încuviinţà nici o cerere acelor ce o făceau până ce nu aduceau vre un dar [62], fusese tămâiat de domnul cel nou, de oarece îl vedem la început foarte rece faţă cu cererea lui Despot de a dobândi protecţia Franţiei [63], curând însă după aceea îl aflăm raportând regelui său, că „Despot, prin rarile sale virtuţi, merită de a fi favorizat de fie cine, şi că fiind paşnic stăpân al Moldovei, el poate fi privit ca mare şi puternic domn în aceste părţi" [64].

După ce se asigură din partea sultanului şi câştigă protecţia ambasadorului Franţiei, Despot notifică tuturor regilor Europei suirea lui în scaunul Moldovei. In exemplarul ce s'a regăsit adresat regelui Boemiei, Maximilian al II-lea, el spune: „Cu ajutorul lui Dumnezeu şi a prea puternicului împărat al Romanilor am ocupat Statul Moldovei, şi am respins pe acel Alexandru care a fugit peste Dunăre. Acuma am trimis soli către împăratul turcesc; destule i-am promis şi i-am arătat credinţă, şi împărţind daruri la supuşii lui care se află locuind pe lângă margini, cu toţii îmi vroiesc binele şi mă vor ajutà pe lângă acel împărat". Mai adaugă el un lucru însemnat anume, că ar aveà înţelegere tainică cu boierii Statului muntean, „care s'a legat către mine a trădà în mânile mele pe Petru (Schiopul) domnul Munteniei împreună cu muma lui (Kiajna) şi mi-au făgăduit domnia, numai dacă va vroi Maiestatea Voastră şi fiul regelui Ioan (Sigismund al Transilvaniei) să mă ajute cu armată". El sfârşeşte spunând că „ar aveà de gând a da Moldova fratelui său Dimitrie, iar el să iee Valahia" [65].

Pentru a mulţămi boierilor ce'i ajutaseră la dobândirea domniei, el ridică pe Moţoc la rangul de vornic, ceea ce întăreşte şi mai mult încă bănuiala că acest boier ar fi trădat pe Lăpuşneanu în bătălia de la Verbia; pe Stroici îl face logofăt, pe Barnowski hatman, şi ca secretar se slujeşte de un francez, Georges de Revelles, care slujise mai înainte şi sub Alexandru

---

[61] Ghibănescu, *Ispisoace şi Zapise*, I, 1, p. 134: „Petru Aibota Logofăt ce a slujit mai înnainte repaosatului părintelui domniei mele Alexandru Vodă *în surgun peste mare*, cu dreptate şi credinţă".

[62] Pétrémol către Boistaillé, 1563, *Ibidem*, p. 17.

[63] Pétrémol către Boistaillé, 15 Ian, 1562 *Ibidem*, p. 15.

[64] Pétrémol către Boistaillé, 15 Aprilie 1562, *Ibidem*, p. 17.

[65] Doc. din Arhivele Vienei reprodus de E. Picot, *Chron. d'Ureche* p. 112- 413.

Lăpuşneanu [66]. Pe Laski căută să'l ademeniască prin declaraţia pe care i'o trimise că'l recunoaşte de urmaş al său în domnia Moldovei [67].

Turcii însă impuseseră lui Despot, pe lângă urcarea tributului, pe care el singur o oferise, şi altă condiţie, care nu prea trebuià să convină aventurierului. Ii ceruse anume prin ciauşul care îi dusese învestitura ca să sloboadă pe toţi mercenarii străini, spre a nu îngreuià ţara, mai ales că Despot pretinsese că ea îl chemase la ocârmuirea ei. Ii învoiau să păstreze numai pentru garda lui personală 300 de cavaleri şi tot atâţia pedestraşi Unguri [68]. In curând Despot trebuià să se căiască de o măsură căreia se supusese poate cu prea mare grăbire, dar de care el ascultase cu atât mai uşor, cu cât nu aveà nici bani cu ce plăti mercenarii, şi nu vroia să pună chiar de la început dări mari pe popor, pentru a nu'şi înstrăinà simpatiile lui.

In curând poziţia lui Despot se îngreuie din două pricini: daraverile cu Laski, care îl pun în duşmănie cu fostul său sprijinitor, şi nemulţămirea ţărei cu domnia lui.

Datoria lui Despot către nobilul ungur se urcase cu procentele la vreo 20.000 de galbeni [69], pe care Despot nu fusese în stare să plătiască, din cauza cheltuelilor celor mari făcute cu căpătarea domniei. Pentru a asigurà însă pe Laski, îi dăduse ca amanet cetatea Hotinului. După ce Despot nu se puteà plăti de creditorul său, în loc de a'l îmblânzi, îl mai supără cu nesocotinţă încă prin o măsură, luată chip în interesul ţărei, dar care nu avù alt efect decât a se întoarce împotriva lui însuşi. El hotărăşte anume a pedepsi fără cruţare pe toţi cei ce i-ar prinde cu vre o nelegiuire, fără deosebire de ar fi nobili, sau oameni de rând, începând astfel a inaugurà prin aparenţa nepărtinirei ocârmuirea ţărei Moldovei. Pentru a arătà cu câtă asprime înţelegeà să se execute acest ordin, el puse în urmărire pe însuşi medicul lui Laski, pentru o crimă ce se bănuià că ar fi fost comis'o, şi'l pedepsi cu moartea, cu toată intervenţia şi rugăminţile fostului său binefăcător. Vroia să se arate neîmpăcat cu prietenii, spre a puteà fi cu atâta mai neînduplecat faţă cu duşmanii. Laski, văzându-se respins, se hotărî să'şi răzbune, cerând banii şi urcând pretenţiile sale până la 80.000 de galbeni. Pe de altă parte începù a'l pâri la Constantinopole, lucru în care izbuti cu atâta mai uşor, cu cât în acelaşi timp Despot, cerând de la Ioan Sigismund înnapoi cetăţile vechi

---

[66] Sommer, p. 16 şi 142. Istvanfi, p. 404. Că boierii moldoveni chemaseră pe Despot, se vede din scrisoarea lui Sigismund August c. Ştefan Tomşa, 13 Oct. 1563, Hurm., *Doc.*, I, supl. 2, p. 230: „Despot n'aurait jamais eu la tentation de venir en Moldavie si vous ne l'y aviez pas appélé vous-mêmes".

[67] Din 15 Ian. 1563. Hurm., *Doc.*, I, supl. 2, p. 223.

[68] Sommer, p. 18—19.

[69] Graziani, p. 36.

ale Moldovei, Cićeul şi Cetatea de Baltă, Sigismund se supărase şi el, unindu-se cu Laski pentru a acuzà pe Despot la Soliman, că ar urmà înnainte vechea lui înţelegere cu Ferdinand; ar umpleà Moldova cu mercenari Nemţi şi Unguri şi câte altele de aceeaşi natură. Despot, de şi nu tăgăduià datoria, pretindeà însă că Laski l'ar fi trădat, şi ca trădător ar fi pierdut dreptul de a fi plătit. Laski înfuriat se hotărăşte a scoate pe Despot din scaunul Moldovei, în care pretindeà că el îl pusese, şi se înţelege pentru aceasta cu capul Cazacilor, Dimitrie Visnovieki care combătuse şi el alăturea cu Despot la intrarea lui în Moldova. Cazacul primeşte, şi ambii încep a face pregătirile de războiu.

Tocmai în momentul când un pericol exterior se abăteà asupra lui Despot, ocârmuirea acestuia nemulţămise ţara din mai multe părţi. Despot erà protestant şi ca atare trebuià să treacă, în ochii poporului şi a boierilor, ca eretic. De şi în aparenţă el recunoşteà religia ortodoxă, asistând la slujbele bisericeşti, între altele la sfinţirea apei în ziua de Bobotează [70], şi întreţineà relaţii foarte politicoase cu patriarhul de Constantinopole [71], el totuşi rămăsese protestant, nu numai în inima lui, dar chiar în purtare, bătându'şi joc de preoţii, călugării şi ceremoniile bisericei ortodoxe, chiar în convorbirile sale cu boierii, şi săvârşind în curtea sa liturghia după ritul protestant [72].

Protestanţii, cunoscând plecarea lui Despot pentru dânşii, se grăbesc a întinde în Moldova o propagandă a credinţei lor. Ei caută întâi a lăţi Reforma între Catolicii din Moldova, ceea ce se încercaseră de mai înnainte, dar care acum le izbuteşte mai bine, fiind sprijiniţi de domn. Arhiepiscopul din Lemberg, Solikovski, raportează cardinalului Montralto că „Despot alungând pe preoţii catolici din Moldova, introduce luteranii" [73].

Baronul de Ungnad care se statornicise la Urach în Wurtemberg şi îmbrăţişase Protestantismul, stăteà în relaţii cu reformatorul Primus Tuber şi pusese să tipăriască mai multe cărţi de religie protestantă în limba croată şi slavonă pentru a răspândi această credinţă în poporul său. Ungnad trimite pe un om al său, Wolfgang Schreiber, în Moldova, la Despot, pe care'l ştieà că împărtăşeşte credinţa luterană spre a'i arătà traducerile şi tipăriturile sale şi a'l îndemnà să'i trimită nişte oameni învăţaţi din Moldova care ar cunoaşte limbele şi ar

[70] Lucru pentru care îl mustră Sommer în una din elegiile lui, p. 86.

[71] Scrisoarea lui Despot către Zygomalas ritorul bisericei patriarchale în Crasius, *Turco-Graecia*, p. 247.

[72] Graziani, p. 29—31.

[73] Reprodus de I. Burghele (mai sus, p. 61, nota 29), însă cu o greşită indicaţie a izvorului, Hurm., *Doc.*, III, No. 105, unde raportul nu se află.

puteà traduce cărţile sfinte în româneşte; sau dacă preferă să'i trimită lui Despot în Moldova, în tipografie procurată din Pesta [74].

Schreiber se oprise în Transilvania cea duşmană lui Despot. Când veni în Moldova el îşi dădù aerul de sol al împăratului, vorbind lui Despot, la audienţă în care fu primit de politeţă, de nevoia de a se însurà cu o princesă germană, lucru ce nu puteà plăceà lui Despot, acuma când fiind în scaunul Moldovei trebuià să nu supere pe Turci. Despot pune deci pe Schreiber să'i dee în scris propunerile lui şi apoi, pentru a'şi face o faţă cu atât mai bună la Turci, îl trimise cu acea scrisoare la Constantinopole, unde Schreiber fu reţinut doi ani în închisoare [75]. Fericit fu Schreiber că scăpă numai cu închisoarea căci memoriul lui pe care Despot îl comunicase Porţii conţineà următoarele: 1) să fie credincios Impăratului roman; 2) să se însoare cu o principesă pereche cu el, de neam regesc asupra cărei chestii Schreiber cereà să i se încuviinţeze o audienţă secretă în care probabil voià să destăinuiască numele principesei şi 3) îi propuse o alianţă cu principii creştini contra Turcilor.

Tot pe atunci însă pe când Despot căutà prin jărtfirea nenorocitului Schreiber să capete încrederea Turcilor, el primià altă ambasadă de la împăratul, ceea ce'l arată ca fiind în cele mai bune legături cu dânsul.

Despot urmà şi el jocul cel dublu, nedespărţit de politica românească a acelor timpuri, şi care trebue să o recunoaştem ne a scăpat de multe ori existenţa. Se vede deci că, de şi Despot erà un infocat protestant, el ţineà mai mult la tronul decât la religia lui, şi că pentru a'şi face faţă la sultanul ca supus credincios, el nu stătù la gânduri de a jărtfi pe un coreligionar, de altminteri nevinovat, şi pe care nu avuse nici măcar nevoia de a'l denunţà.

Despot care îşi pusese în gând să reformeze şi moravurile ţărei, vroià să schimbe orânduielile ce le aflase privitoare la despărţenie. Acest obiceiu, tolerat în totdeauna de biserica ortodoxă, ajunsese un adevărat scandal. Căsătoriile se desfă-

---

[74] Scrisoarea lui Schreiber din 1562. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 445: „Despot soll allain gelerte Personen zu Ungnad schickhen, die khunten die Sprachen in das Walachisch transferiern". Emile Picot, *Chronique d'Ureche*, p. 423. Până la ediţia I-a a Istoriei Românilor din Dacia traiană, erà curentă credinţa ca Schreiber vânduse cartea protestantă tipărită în *limba română*, lucru despre care nici urmă nu se află în documente.

[75] Aceasta a fost cauza închiderei lui Schreiber din partea lui Despot şi nu cum spune Crusius, *Turco-Graecia*, p. 492: „captus fuerat... qoud pios libros a. d. Primo in schlavonicam linguam conversos qui hic (în Wittenberg) excudebantur... in illis locis (Moldova) distrahere voluisset". Asupra acestei chestii vezi mai multe acte în Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 445—454. Schreiber nu tăgădueşte că dăduse aceste sfaturi; se apără însă spunând că le dăduse după cererea boerilor lui Despot Vodă. Amb. din Const. c. Ferdinand. 17 Fevr. 1563. *Ibidem*, p. 462 şi 468.

ceau de biserică pentru motivele cele mai uşoare care deveniau grele în ochii preoţilor, numai prin banii de care erau însoţite. Nemţii şi Ungurii aşezaţi în Moldova, luându-se după oamenii de ţară, se dăduseră şi ei la aceste abuzuri. Despot aduse din Polonia pe un preot de ritul socinian, Ioan Lusinski, îl ridică la rangul de episcop, şi'l însărcină cu judecata proceselor de căsătorie ce existau între străinii aşezaţi în Moldova; iar pe pământeni îi luă în seama lui pentru a'i pedepsì, dacă ar contraveni opririlor orânduite. Sommer ne spune că el erà foarte aspru în această privinţă, şi că puse să taie capul deodată la şase inşi, care fiind despărţiţi în contra orânduirilor sale, se însuraseră a doua oară, învinovăţându'i de bigamie [76]. Lusinski ca socinian erà însurat, şi „episcopul cel cu muieri" cum îl numeşte cronicarul, scandalizà tot atât pe Moldoveni, pe cât îi nemulţămià oprirea despărţeniilor, abuz practicat de atâta timp şi care devenise obiceiul pământului. Asupra chipului cum se desfăceau pe atunci căsătoriile, avem un curioz document cevà posterior, din 1650, în care se raportează că o femeie Maria Mateiasca din Stejărenii Moldovei scrie bărbatului ei Mateiu ce şedeà în Ţara Ungurească, dându'i ştire „că este beteagă şi de casă nu e a ţinere; iar de'i va trebui femeie să'şi ieà o alta; că de dânsa să fie iertat precum şi el să o ierte la rândul lui că ea „a bolnăvit". Deci „deacum înnainte, sfârşeşte această scrisoare interesantă, nici bărbat nu'mi mai trebueşte până la moartea mea. Iar tu de nu te vei puteà ţineà însuţi să'ţi ei un „soţ şi lăcueşte sănătos în veci; iar eu mă voiu ţineà aici în Moldova lângă oamenii mei, până când voiu *custà* (existà), şi văd că nu voiu custà mult, cât va vrea Dumnezeu. De aceea îţi scriu şi să hii sănătos, amin! [77].

Că aşà se îndatinaseră lucrurile, se vede de pe obiceiul identic din Transilvania căci aci „îndată ce un bărbat îşi despreţuià femeia sau soţia bărbatul şi voiau să se desfacă, se duceau la oficialul locului şi dând 6 fiorini erau îndată sloboziţi de legătura căsătoriei [78].

Alăturea cu reformarea moravurilor, Despot, principe învăţat şi care preţuià luminile, se gândi a înnălţà cugetul poporului, a răspândi şi binefacerile instrucţiei. El înfiinţă o şcoală în satul *Cotnari*, unde se aflà o puternică colonie de Saşi protestanţi, pe lângă alţi multe feluri de oameni ca Armeni, Evrei, Sârbi şi Valahi [79], pe care şcoală o puse sub direcţia lui Ioan Sommer care a scris biografia domnului său. El vroi să mai aducă ca profesori în ea pe prietenul său Gaspar Peucer, ginerele

[76] Sommer, p. 26.
[77] N. Iorga, *Doc. Bistriţei*, I, p. 86.
[78] Cf. şi Hurm., *Doc.*, XV, 1, p. 654.
[79] Raport c. Maximilian, 8 Aprilie 1562. Hurm.. *Doc.*, I, 1, p. 404.

lui Melanchton, pe care'l cunoscuse încă de pe timpul petrecerei sale în Țările de Jos și în Germania [80], precum și pe un matematic din Cracovia Ioachim Rheticus, cărora le trimise și bani de călătorie; dar ambii refuzară de a veni. La această școală trebuia să fie adaosă și o bibliotecă. De și școala fusese înființată în o comună protestantă, și deci aveà aparența de a fi fost menită numai pentru locuitorii străini, totuși știm că Despot trimiteà în acea școală copii din toate părțile țărei, ținându'i aici pe socoteala lui, încât fără îndoială că această școală erà și ea un mijloc ascuns de propagandă luterană. Despot își pusese în gând să întoarcă pe Moldoveni la religia protestantă, însă pe calea înceată a convingerei și nu pe acea brutală a impunerei violente. Bine înțeles că boierimea și mai ales poporul priviâ și această încercare a lui Despot tot din punctul de vedere al ereziei și ca un așezământ pierzător de suflete [81].

Toate aceste lovituri, date religiei ortodoxe și așezămintelor patronate de ea, își găsiră culmea, când Despot, având nevoie de bani, puse să topiască un policandru și mai multe odoare de prin biserici, pentru a'și procurà metalul trebuincios [82]. Astfel Despot voind să cruțe poporul bănește, îl loviâ în simțimântele sale cele mai scumpe, schimb care de sigur nu'i puteà folosi, cu atâta mai mult că la sfârșit el fu totuși silit a recurge la impozite, anume atunci când se văzù amenințat de atacul lui Laski și Wisnovieki. El ordonă să se iee câte un galbăn de casă. Dacă până acum Despot prin măsurile sale își înstrăinase mai mult boierimea, prin această dare el atinse interesul poporului de jos. Țăranii se răsculară în contra lui, și erau să'l ucidă, lucru de care scăpă ca prin minune. Hatmanul Barnovski și un episcop, învinuiți de popor că ei ar fi sfătuit pe Despot la acea măsură [83], ajung în cel mai mare pericol, căci poporul

---

[80] Mai sus, p. 62.

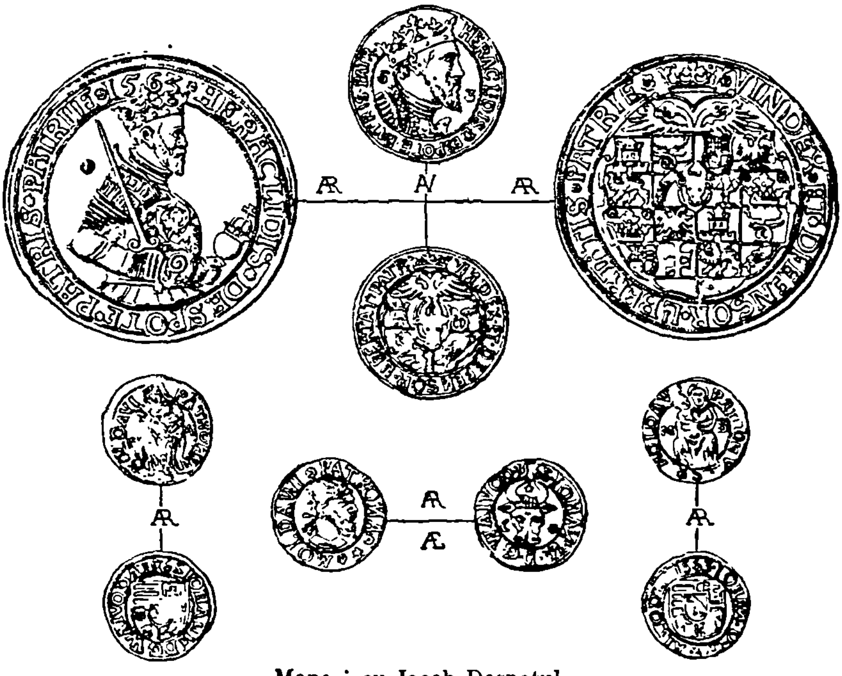
[81] Iată importantul loc din Sommer privitor la școala din Cotnari, p. 29—30: „Nec Bibliothecae construendae cogitationem abiecerat quod principibus viris eam rem plurimum ornamenti et dignitatis adferre haberet persuasissimum. *Scholam item in oppido Cottanar quod ferme a Saxonibus et Hungaris habitatur, erigere coeperat, collectis passim ex provincia pueris, quos docere, ali, vestiri ex suo curabat aerario, constituto satis liberali magistris, pro ea discentium paucitate, stipendio, quo tempore et nos ad docendum illuc missi sumus, sex mensibus prioribus aulam inter scribas secuti*". Comp. și Graziani, p. 30: „Commovit vero vehementer quod Despot Lismaninum nescio quem doctrinae a Ioanne Calvino inventae magistrum et alios eiusdem sectae homines in dicendo exarcitatos a Polonia acciverat. per quos his de rebus populos erudietur". Vezi și Istvanfi, pag. 427.

[82] *Ureche, Letopisețe*, I, p. 179. Istvanfi, p. 105. Monezile bătute de Despot prin un neamț numit și el tot Wolfgang, poartă legenda: „Heraclides Despota, pater patriae, vindex et defensor libertatis patriae" sau „Iohannes waiwoda, patronus Moldaviae". D. Sturza, *Uebersicht der Münzen und Medaillen des Fürstenthumes Romänien*, Wien, 1874, p. 32—39.

[83] Sommer, p. 35—37.

le cereà capetele, şi numai cu mare greutate putù fi astâmpărat. ceea ce de sigur înstrăină şi pe aceşti boieri de Despot, pentru slujba căruia îşi pusese în cumpănă vieţile lor.

Astfel se aţâţà din toate părţile focul sub picioarele tronului lui Despot, care trebuià să izbucniască şi să'l cuprindă în flacările sale. Şi pe când el erà duşmănit din lăuntru şi din afară, mai pierdeà încă şi simpatiile vecinilor, fără a puteà păstrà măcar pe acele ale Turcilor. Regele Ferdinand care'l

Monezi cu Iacob Despotul

ajutase pe sub mână la întronarea lui, se vedeà acuma părăsit de el care trecuse în partea Turcilor, după cum o dovedise prea bine cele petrecute cu Schreiber. Pe de altă parte el se pusese rău şi cu Ioan Sigismund, din cauza reclamărei Ciceului şi a Cetăţei de Baltă şi din pricina unui amestec al său — nu e vorbă, împăciuitor — în o răscoală a Secuilor contra lui Ioan Sigismund [84]. Cu Polonii nu stătuse bine nici odată, de oarece el răsturnase pe credinciosul lor, Alexandru Lăpuşneanu, şi acuma chiar erà ameninţat de unul din supuşii lor, Cazacul Wisno-

[84] Amăranţimi asupra ei în monografia d-lui Burghelea citate mai sus, p. 61, nota 29.

vieki. Turcii încă nu puteau aveà mare încredere în Despot, ca unul ce pe domnia lui apăsà păcatul originar al sprijinului german; apoi el erà săpat necontenit la Poartă prin Ioan Sigismund prietenul şi îndatoritul lui Lăpuşneanu, precum şi de domnul detronat el însuşi care nu va fi stat în Constantinopole cu braţele încrucişate. In 12 Martie Ioan Sigismund scrie sultanului, rugându'l „să restitue pe Lăpuşneanu în scaunul din care fusese scos prin violenţă de acel Despot care'l stăpâneşte în dispreţul intereselor otomane" [85], şi sultanul începe chiar a face pregătiri pentru a da urmare rugăminţii principelui transilvan [86].

Despot însă, minte uşoară şi caracter nepăsător, nu vedeà nimic, şi cu toate acestea, cumplită erà furtuna ce se apropià de capul lui. Pe când ori care altul s'ar fi îngrijit a'şi găsi mijloacele de scăpare, el urmărià tocmai pe atunci un plan de căsătorie cu o nobilă polonă, Christina fiica lui Martin Zborovski, castelanul Cracoviei. Pe lângă ameninţarea ce'i venià din partea lui Laski, el trebuise să cunoască, de pe mai multe semne cât de mult se înstrăinase ţara de el. Am văzut că poporul se răsculase provocat de darea de un galbăn pe casă. Mergând el într'o zi spre Galaţi, vroi să'şi cerce armata ce'l întovărăşià, şi puse să se sune alarma. Numai mercenarii Unguri se pregătiră de luptă, iar trupele moldovene fugiră în o pădure. In sfârşit episcopul Lusinski perise otrăvit de boieri [87].

Despot aveà pe lângă el un soiu de caraghioz, un husar ungur numit Telegecsi. Intr'o zi când el sta la masă cu Barnovski, Stroici, Moţoc şi doi episcopi, nebunul scoase sabia şi se făcù că se răsteşte asupra comesenilor lui Despot [88]. Boierii se prefăcură a râde de această glumă, dar pătrunseră înţelesul ei, şi, raportând fapta nebunului la scopul stăpânului, se grăbiră a apucà înnainte, pentru a'şi mântui vieţile lor ameninţate. Cu toate acestea, faţă cu nepăsarea lui Despot, nu credem că el să fi avut de gând a se desface de acei cu ajutorul cărora dobândise tronul, şi că nebunul arătându'i pe ei ca duşmani ascunşi, pătrunsese mai bine în inimile lor decât domnul mai nebun căruia slujià.

Nemulţămirea cu domnia lui Despot trebuià să izbucniască într'o revoluţie, cu prilejul intrărei lui Laski şi Wisnovieki în Moldova. In fruntea complotului se puse hatmanul Ştefan Tomşa, om de „mare inimă", cum spune Ureche. Boierii, pentru a atrage şi mai sigur pe Wisnovieki în ţară, îi fă-

[85] Sigismund către Sultanul, document publicat de C. Exarhu în *Col. lui Traian*, 1874, p. 5.

[86] Scrisoarea unui Grec renegat către Despot din 29 Maiu 1563, *Ibidem*, pagina 9.

[87] Sommer, p. 38—40.

[88] Sommer, p. 37.

găduiesc lui coroana, dacă vor scăpà de Despot, şi fiind că acesta auzind de sculárea lui Laski asupra lui, îi trimisese o solie care începuse a tratà împăcarea foştilor prieteni, apoi boierii moldoveni, temându-se ca prin împăcarea lui Despot cu Laski să nu se lepede şi Cazacul de întreprindere, grăbesc intrarea lui în Moldova, spunându'i să nu aştepte sosirea lui Laski, căci dacă acesta ar veni ar culege el toate onorurile, dându'i astfel a înţelege că cine va alergà mai curând în ajutorul lor, acela va dobândi coroana. Ambiţiosul Cazac, neînţelegând cursa ce i'o întindeau vicleni boieri care vroiau să se slujască de el numai ca de un instrument pentru scopurile lor, primi propunerea şi intră în Moldova.

In timp ce Tomşa atrăgeà astfel pe duşmanul lui Despot în ţară, el făţărià pe de altă parte prietenie către domnul său, înştiinţându'l despre pregătirile lui Wisnovieki de a intrà în Moldova, şi că acesta chemase şi pe Tătari în ajutorul său care erau gata a trece Nistrul. Tomşa propune atunci lui Despot ca să'i dee mercenarii, Unguri, Poloni şi Nemţi pe care'i avea în slujbă, spre a lovi pe Tătari; că îndată ce ţara ar fi scăpată de ei, respingerea lui Wisnovieki ar fi o treabă prea uşoară. Despot Vodă „crezând că aceste cuvinte să hie de la inimă", încredinţază lui Tomşa toată cavaleria lui mercenară, păstrând lângă el numai pedestrimea. Tomşa care trebuià să fie proclamat domn, luând cu sine partea cea mai însemnată a lefegiilor lui Despot, îi îmbată şi apoi îi măcelăreşte, unindu-se după aceea cu Stroici şi cu Moţoc pentru a porni asupra lui Despot [89].

Insă Tomşa trebuià să se desfacă şi de Wisnovieki, de a cărui ajutor nu mai aveà nevoie, acuma când izbutise a desarmà pe stăpânul său. Trădarea şi înşălarea fiind un mijloc mult mai îndemânatec decât vitejia, abia răsuflat de aceea îndeplinită faţă cu domnul său, pune îndată în lucrare o alta tot atât de neagră şi de uricioasă în contra bietului Cazac. De cu sară Tomşa trimite lui Wisnovieki ştire ca să aştepte a doua zi pe boieri care vor veni să i se închine, pentru a plecà apoi cu toţii asupra lui Despot. Wisnovieki înaintà cu oştirea lui în neorânduială, nepregătită, şi aşteptând să întâlniască nişte prieteni, când de odată Tomşa a căruia oştire gata de luptă erà ascunsă prin o deasă ceaţă, cade pe neaşteptate asupra Cazacilor, îi taie şi'i prinde mai pe toţi, între alţii pe însuşi Wisnovieki care trimis la Constantinopole este ucis acolo [90].

[89] Modul cum s'a săvârşit acest măcel şi înşălarea mercenarilor, se deosebeşte la istoricii timpului. Două versiuni, aceea a lui Bielschi şi aceea a lui Paszkowski sunt reproduse de Ureche, *Letopisete*, I, p. 182; iar a treia este dată de Graziani, p. 45.

[90] Pétrémol către Boistaillé 13 Sept şi 15 Oct. 1563. *Documente, Suplement*, 1. p. 18—19.

Despot auzind de trădarea boierilor, se închide în Suceava. Răsculaţii înainte de a merge asupra lui, pun mâna pe Târgul Neamţ, unde măcelăresc un număr de soldaţi şi lucrători străini; apoi ucid pe văduva episcopului Lusinski, dărâmă şcoala din Cotnari, alungând pe Sommer care rătăceşte vreo trei luni prin păduri, înainte de a scăpà în Transilvania; prind pe o fiică a lui Despot, pe care o avuse din o concubină greacă, o ucid şi trimit pe muma ei la mânăstire; dau morţei deasemenea pe toate femeile sau copii ostaşilor celor închişi cu Despot, şi câte altele.

Tomşa după aceste izbânzi mai mult fericite decât cinstite, pleacă în contra domnului spre Suceava care fiind bine aprovizionată, putù să se împotriviască un timp îndestul de îndelungat, mai ales că Despot aveà încă pe lângă dânsul parte din garda lui ungurească. Asediul ţine, cu toată artileria adusă de Tomşa spre a bate cetatea, timp de trei luni, şi acesta văzând că lucrul se trăgănează, recurge iarăşi la mijlocul său favorit, trădarea, spre a'şi ajunge ţinta. Omul cel „cu mare inimă" al lui Ureche intră în vorbă cu comandantul cetăţei, *Petru Devai*, ceea ce Despot aflând, îl străpunge cu însuşi mâna lui înaintea armatei. Acest exemplu, în loc de a reţineà trupa lui în disciplină, o împinge şi mai mult încă a se aruncà în braţele lui Tomşa, cu atât mai uşor cu cât acesta căpătase ajutor, de la Ioan Sigismund, un număr de Secui care ajutară mult a stabilì înţelegerea între Tomşa şi garnizoana ce apărà pe Despot. Tomşa trebuì să se lege către ostaşii domnului prin jurământ că'i va lăsà slobozi, „şi de nume de viclenie să se curăţască", adică să nu fie priviţi ca trădători. Indată ce ei primiră „adeverinţa" lui Tomşa, deschiseră porţile. „Atunci Despot Vodă, dacă a văzut că l'au viclenit toţi boierii, şi l'au părăsit toţi slujitorii, şi ţara s'a ridicat asupra lui, şi nădejde de ajutor de unde va, de la prietenul său Laski nu'i veniă; aşà văzând perirea sosită asupra capului său, îmbrăcat domneşte, a ieşit afară din cetate mai sus de ea, la Areni, unde erà ţara adunată, să se închine Tomşei. Atunci Tomşa cu multe cuvinte l'au mustrat, aducându'i aminte de multe lucruri fără de lege ce făceà, că nu numai ţara pustieşte ci şi bisericile desbracă, şi de lege îşi râde. Cu aceste cuvinte mustrându'l Tomşa l'a lovit cu buzduganul şi îndată oastea toată s'a lăsat asupra lui, unde acoperindu'l mulţimea, cu multe rane i'au străpuns trupul. Şi aşà a fost sfârşitul lui Despot Vodă" (5 Noemvrie 1563) [91].

[91] Ureche, *Letopisele*, I, p. 184. Comp. Leunclavius, *Annales sultanorum othmanidarum*, p. 58 şi Sommer, p. 54. Asupra revoluţiei pornite contra lui Despot vezi încă Pétrémol c. Boilstaillé din 5 Iulie 1563, *Doc.* I, *Supl.*, 1, p. 18. Asupra morţei sale, altă scrisoare a lui Pétrémol c. Boistaillé din 15 Noemvrie 1563, *ibidem*, p. 19, precum şi Forgacs de Ghymes, *De statu reipublicae Hungariae commentarii* în *Mon Hung. hist., script*, XVI, p. 259, şi Francisc Zay c. Ferdinand. 1563. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 481.

Ori cât ar fi de aventuroasă viaţa şi domnia lui Despot, figura lui insuflă o adâncă simpatie.

El aveà mai multe însuşiri care'l deosebesc în bine de lumea cumplită în care trăià. Innainte de toate erà un om cult,

Tablou alegoric a căderei lui Despot (contimporan)

care iubià ştiinţa şi lucrurile frumoase, şi dacă i'ar fi fost dat a domnì în linişte pe scaunul Moldovei, poate că ar fi ridicat'o din nămolul de întunerec, corupţie şi barbarie în care zăceà.

[32] Extract veneţian din 7 Iunie 1562 în Tocilescu, *Revista*, III, p. 176.

Pe lângă şcoala din Cotnari, încercarea lui de a reformà moravurile este vrednică de laudă. El apoi mai vroise să înzestreze ţara lui adoptivă cu un codice de legi, cu lucrarea căruia însărcinase pe un Grec prieten al său [92]. Incercarea lui de a civilizà şi moralizà ţara, nu puteà fi înţeleasă de ea care privise toate măsurile, şi acele de ridicare a culturei, ca înnoiri religioase, ceea ce până la un punct erà adevărat.

Mai adânc însă ne atinge, decât superioritatea minţei sale, bunătatea inimei lui, unită cu o mare doză de curaj şi de îndrăzneală. El credeà că toţi oamenii erau ca el; că ce aveau în inimă rostiau şi din gură. După ideile timpului de atunci el admitea să răpeşti altuia dreptul său; tot deauna însă întrebuinţà lupta făţişă, îşi puneà viaţa în cumpănă pentru a ajunge la scop, şi nici odată nu a mânuit el o spadă trădătoare. Cât de rău politic erà el, şi prin urmare cât de drept îi erà cugetul, se vădeşte din multe împrejurări. Astfel mai întâi el destăinueşte prea uşor scopul său de a înlocui pe Lăpuşneanu, pe când trăià la curtea lui, criticând oare cum domnia acestuia, şi arătând că el ar puteà face mai bine. Arată lui Ferdinand, scopul său de a răsturnà şi pe Petru din Muntenia, când nimic nu'i garantà că nu vor ajunge la urechile domnului ameninţat, şi să'şi adauge încă un duşman pe lângă toţi acei pe care îi aveà. In purtarea lui cu vecinii se arată cu totul nedibaci. Innainte de a fi bine aşezat în scaun, el ridică pretenţii asupra cetăţilor din Transilvania, făcându'şi un duşman din un principe pe care, cruţat şi cultivat, l'ar fi putut aveà de prieten. Pentru a face ca orânduelile lui să fie respectate de ţară, jigneşte pe Laski cu osândirea medicului său. Apoi purtarea lui către Turci este aproape copilărească. In loc de a'i săturà cu bani, el, după cheltuelele neapărate, restrânge punga şi începe a îndesi cu dovezile de sinceră supunere, ca şi când Turcii după acestea ar fi umblat.

Tot la o lipsă de spirit politic şi la curăţenia caracterului său se poate raportà şi încrederea lui oarbă în un element străin, pe care venise să'l stăpâniască. El se supune imediat la ordinul sultanului de a'şi slobozi armata, când, păstrată pe lângă el, ar fi fost un mijloc minunat de a supune ţara voinţelor lui; ar fi putut scoate biruri când şi câte ar fi voit, fără ca nimeni să fi îndrăznit a se răsculà, de oarece vedem că atâta se temeau boierii de lefegii străini, încât şi de puţinii soldaţi ce mai rămăsese lui Despot, se desfac prin trădare. Apoi el nu vede până şi ceea ce caraghiosul său înţelesese, că boierii ce'l încunjurau umblau cu gânduri de viclenie. Pretutindeni oarba încredere, care pe cât ridică pe om pe atâta coboară pe regent.

Astfeliu fu acest Despot vodă care, în efemera lui domnie, totuşi lasă o dungă pururea luminoasă în istoria mai veche a ţărei Moldovei.

Alexandru Lăpuşneanu a doua oară, 1563—1568. — La moartea lui Despot, Moldova trecù din revoluţie în starea şi mai silnică a războiului civil ce se încinse între Ştefan Tomşa candidatul boierilor la tronul Moldovei, şi Alexandru Lăpuşneanu care'şi dresese trebile la Constantinopole, şi căpătase iar steag de domnie în Moldova. Izbânda aceasta îl costase pe Lăpuşneanu mai mult de 200.000 de galbeni din care sultanul Selim căpătă singur mai bine de 50.000, vizirul tot atâta, iar Miches (Evreul favorit), ca bacşiş 10.000, fără de ceilalţi mai mici care au fost amestecaţi la această afacere" [93]. Boierii însă nu voiau cu nici un chip să primiască pe Lăpuşneanu pe care'l trădaseră către Despot, aşteptându-se din partea lui la o cumplită răzbunare. Sultanul trimiţând cu Alexandru un capigiu spre a'l pune în scaun, ordonă tot odată tuturor sandjacilor de la margini, Tătarilor şi Transilvănenilor ca să ajute domnului a intrà în ţara lui. Tomşa însă cu poporul moldovenesc, a cărui armată, o depeşă franceză o urcă exagerat la 100.000 de pedeştri şi 40.000 de cai, se opune la intrarea Lăpuşneanului, cu atâta mai uşor cu cât, fiind timp de iarnă, (în luna Ianuarie 1564), Dunărea şi bălţile de pe malurile ei, pe jumătate îngheţate, făceau peste putinţă trecerea ei cu piciorul şi îngreuià mult pe aceea cu luntrea. Sultanul văzând opoziţia lui Tomşa, ordonă şi beglerbegului Greciei să treacă cu armata în Moldova, spre a pune pe Alexandru in scaun. Tomşa însă nu voià să se menţină în Moldova în contra voinţei Turcilor, ci arătând numai că ţara ar respinge pe Alexandru, cereà dela Turci scaunul pentru el. Tomşa trimite la sultan vre-o 40 de bioeri, care să-i arate că ţara întreagă respinge pe Alexandru. Fiindcă de o cam dată nu se ştià cu ce propuneri vin şi cât cântăreau darurile ce aduceau, apoi sultanul ordonă suspendarea tuturor măsurilor luate pentru reîntroducerea lui Alexandru. Văzând însă că ceeace ei ofereau erà departe de a ajunge, necum de a întrece darurile lui Lăpuşneanu, toţi boierii trimişi sunt aruncaţi în fiare, şi măsurile pentru reinstalarea lui Lăpuşneanu sunt împinse iarăşi cu mare grabă.

In timpul acestor tratări, Petru Schiopul din Muntenia pentru a complăceà Turcilor şi unchiului său Lăpuşneanu (a cărui soţie, Ruxanda, erà soră cu muma lui Petru, Kiajna, ambele fetele lui Petru Rareş) atacă pe Tomşa, însă este bătut. Acesta trimisese şi pe mai mulţi boieri care să întâmpine pe Lăpuşneanu, să-i spună să nu intre în ţară înnainte de a venì

[93] Pétrémol către Boistaillé, 15 Oct. 1563, *Suplement.* 1, p. 19. Şi cu toate aceste Lăpuşneanu aveà la Turci încă din întâia lui domnie reputaţia unui tiran jăfuitor. Leunclavius, *Annales sultanorum othmanidarum*, p. 58, spune despre el: „Erat tum (1561) eius regionis (Moldaviae) principes cum titulo Despota Alexander ob inauditam quandam immanitatem erga suos infamis". Dar Turcii nu cătau la domnii ţărilor române decât ce greutate aveau pungile cu care veniau încărcaţi.

răspunsul Sultanului, căci Moldovenii nu ar voi să-l aibă de domn. Se zice că Alexandru ar fi răspuns la această solie : „de nu mă iubiţi voi, eu vă iubesc, şi de nu mă vroiţi voi, eu vă vreau !" Solii lui Tomşa fiind însă aruncaţi în temniţă de sultanul, Alexandru, sigur pe poziţia lui, înaintează în Moldova, susţinut de armatele turceşti şi tătăreşti, „acoperind ţara ca un roiu până în Prut, prădând şi arzând". Tomşa, neputându-se împotrivi, fuge în Polonia, unde sultanul trimite pe Ibrahim dragomanul pentru a-l cere. Polonii spre a face pe placul Turcilor, taie capul lui Tomşa [94]. Impreună cu Tomşa pieriră încă Ioan Moţoc şi Petru Spancioc [95].

După uciderea lui Despot, Tomşa prinsese pe fratele adoptiv al acestuia, Dimitrie, şi-l însemnase la nas. Când Tomşa fugi în Polonia, un boier pentru a câştigà favorurile lui Lăpuşneanu, puse mâna pe acel frate a mortului domn, şi-l aduse la cel nou.

Lăpuşneanu însărcină cu răzbunarea lui pe cumplita Kiajna, în contra căreia Despot uneltise tocmai, în scopul de a procurà şi fratelui său un tron în ţările române. *Sommer* ne descrie îngrozitoarea scenă de cruzime bestială comisă de Kiajna cu prilejul uciderei prinsului. „După ce puse să-i taie capul, ordonă călăului să i-l aducă în ospăţul, unde ea prăznuià împreună cu boierii răpunerea ereticului, şi puse să-l arunce sângerând pe masă între tacâmuri şi pahare, iar ea sculându-se în picioare scuipă în faţa acelui cap rostogolit !" [96]

Domnia a doua a lui Lăpuşneanu, în sânge zămislită, în sânge trebuià să înnoate până la capătul ei. Afară de jertfele căzute sub cuţitul Turcilor, Polonilor, şi a Muntenilor, el mai ucide după ce încape în scaun, întâi pe boierul ce-i adusese pe Dimitrie, care se vede că greşise cumplit lui Lăpuşneanu, de n'a putut să se răscumpere nici cu un dar aşà de preţios ; apoi pe Georges de Revelles, fostul său secretar, care-l trădase şi trecuse la Despot. Astfel îşi răzbună Lăpuşneanu contra acelora ce luaseră parte activă la răsturnarea lui. Pe ceilalţi boeri mai puţin compromişi şi care se opuseseră numai la reinstalarea lui, se prefăcù a-i iertà, deşi Lăpuşneanu erà din acele naturi ce nu ştiu să uite ; vroià să se întărească întâi în poziţia redobândită.

Când se crezù stăpân pe împrejurări, el pofti pe cei mai însemnaţi din boieri la un prânz, şi pe când ei închinau la pahare năvăliră în sala banchetului mercenarii străini cu care Lăpuşneanu se înconjurase, ne mai având încredere în oştirea de ţară,

[94] Ureche, *Letopiseţe*, I, p. 185 186. Comp. Pétrémol către Carol IX şi Du Ferrier, 2 Ian., 11 Fevr. şi 27 Maiu 1564. *Doc.*, I *Suplement*, 1, p. 20—21.

[95] Istvanfi, p. 435. Ordinul de descăpăţinare a lui Tomşa, Moţoc şi Spancioc, testamentul lor scris în temniţa din Lemberg şi alte acte privitoare la a lor execuţie vezi în Hurm., *Doc.*, I, supl. 1, p. 238. şi urm.

[96] Sommer, p. 58.

şi îi măcelăriră pe un cap. Câţiva numai apucară să sară pe fereşti, de la rândul al doilea, frângându-şi picioarele. Cronicarii spun că în acea capcană să fi pierit 47 de boieri. Cruzimea lui Lăpuşneanu învenină mai mult încă relaţiile dintre domn şi boieri şi aruncă ţara Moldovei în o viaţă tot mai bântuită şi mai criminală. Trădarea şi omorul, iată cele doue hâde puteri care îşi vor disputà de acum înnainte leşul aproape descompus al ţărilor române. După atâtea vieţi nimicite fără scop, fără ca stropirea sângelui lor să fi îngrăşat ogorul patriei, ne întrebăm, cum este cu putinţă ca aceste ţări să mai existe astăzi? Şi cu toate acestea ele au trăit, când alte mari împărăţii, dinnaintea cărora adesea ori tremurau altă dată, au pierit sau se topesc sub ochii noştri! Pentru ce? Cine ar fi în stare să răspundă decât însuşi istoria lor?

Lăpuşneanu restituit în scaun de Turci, trebuià să le mai plătească încă şi în alt mod recunoştinţa datorită pentru reîntronarea lui. Ei îi cerură anume să dărâme toate cetăţile Moldovei, spre a nu mai aveà ţara nici nu mijloc de împotrivire contra capriciilor turceşti, şi Lăpuşneanu umplând cetăţile cu lemne le dădù foc, căci întăriturile lor erau, după cât se vede, în mare parte din lemn. O singură cetate fu scoasă din această rânduială, anume *Hotinul*, de care Turcii însuşi aveau nevoie spre a se apărà de Poloni. Această excepţie aduse în curând o nouă nenorocire asupra Moidovei; anume stabilirea unei garnizoane turceşti în ea, care repetà dela nord neorânduelile comise dela sud de garnizoana din Chilia, Cetatea Albă şi Ţighinea [97].

In legătură cu această dispoziţie trebue pusă şi strămutarea capitalei dela Suceava la Iaşi. Nu e vorbă *Haidenstein* ne spune că Lăpuşneanu ar fi părăsit Suceava, ca scaun de domnie, urând-o pentru trădarea căreia el căzuse jertfă [98]. Dacă luăm însă în privire cele ce spune cronicarul *Neculcea*, că Lăpuşneanu „dela a doua lui domnie a început a se aşezà mai cu temelie în scaun la Iaşi [99], cuvinte întărite şi prin arătările lui Matei Strikovski care, vizitând Moldova pe la 1575, spune că „capitala erà pe atunci *în Iaşi*, unde fusese mutată după moartea lui Despot" [100], atunci vom admite părerea mult mai întemeiată, că Turcii obligară pe Lăpuşneanu a-şi strămutà reşedinţa într'un oraş care să nu fie aşa de aproape de Poloni şi aşa de departe de ei.

---

[97] Ureche, *Letopiseţe*, I, p. 188. Comp. Episcopul d'Acqs către Carol al IX-lea, August 1571. Hurm., *Doc.*, I, *Supl. 1*, p. 23. Vezi mai sus, vol. IV, p. 126.

[98] Haidenstein ap. Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 214: „Sutzawam qoud inde a Despota pulsus erat, tanquam infaustum locum detestatur". (1564).

[99] Neculcea, *Letopiseţe*, II, p. 202.

[100] *Arh. ist.*, II, p. 10.

Tot de aici se explică pentru ce, mai târziu, Ieremia Movilă partizanul Polonilor reşede iarăşi în Suceava[101]), precum şi pentru ce Turcii ordonară dela o vreme părăsirea Târgoviştei de capitală a Munteniei, şi înlocuirea ei cu Bucureştii pe timpul lui Gh. Ghica în 1659. Am văzut apoi cum Turcii bănuiau lui Petru Cercel că stă în Târgovişte şi nu în Bucureşti[102]. Documentele arată că dela Lăpuşneanu încoace, oraşul Iaşi este acela dintre care ele se dădeau de obiceiu, ca unul ce erà reşedinţa domnească. Numai excepţional documentele se alcătuiau şi aiurea cum se făceà lucrul şi când Suceava erà capitală, unde se întâmplà să se afle domnitorul şi boierii, când se alcătuià hrisovul[103]. Boierii încep a se strămutà în noua capitală şi a-şi zidi locuinţe. Aşà Pan Cârstea vel Vornic de Ţara de sus spune într'o întăritură că s'a scris actul „dinnaintea mea, în curtea mea din Iaşi în anul 1601"[104].

Astfel se duceà bucată cu bucată neatârnarea Ţărei Moldoveneşti, şi se tot întărià pe corpul ei obosit muntele ce păreà nerăsturnabil al stăpânirei otomane. Cu încetul se trăsese aproape cu totul în Moldova din stăpânirea mai mult nominală a Poloniei, ca şi Muntenia din aceea a Ungariei; dar suzeranitatea numai de formă a acestor ţări fusese înlocuită cu jugul de fier şi de sânge al sâlniciei otomane. Cu cât se înfingeà mai adânc cuţitul ei în corpul Românilor, cu atâta se corumpeà şi se stricà mai deplin caracterul lor. Din inimos deveneà trădător, din mândru târâtor, din voinic mişel. Intr'adevăr păstrarăm existenţa; însă cu ce preţ? Dacă n'ar fi fost să reînviem la o viaţă naţională şi neatârnată, apoi mai bine să fi pierit de o mie de ori, decât să fi dus un traiu atât de ruşinos!

In 1568 Alexandru Lăpuşneanu căzù greu bolnav şi simţi că sfârşitul i se apropià. El adună în jurul patului său pe boierii, episcopii şi pe toată curtea lui şi le arătă de moştenitor pe fiul său Bogdan. Prin o reacţiune firească sufletelor prea crâncene, el cerù ca să fie călugărit, atunci când îl vor vedeà aproape de a-şi dà duhul. Căzând Lăpuşneanu în letargie, încunjurimea lui se grăbì de a-l mirui, punându-i numele de Pahomie. Reve-

---

[101] *Descrierea Moldovei* de Fra Bernardo Quirini, 1599. Hurm., *Doc.*, III, p. 545: „Il signor Geremia Moghila nobile polono, che dimorava nella citta di Succhiavia metropoli".

[102] Mai sus, p. 40. Vezi şi un şir de scrisori ale lui Ieremia Movilă c. Poloni scrise toate din Suceava. *Ibidem, Supl.*, 2, 1, (la indice).

[103] Alex. Lăpuşn., Vaslui, 1561. Hurm., *Doc.*, I, *supl.*, 1, p. 220; Suceava, 1558. *Ibidem*, p. 207, 209; 1559, Iaşi p. 215; Despot din Suceava 1563, p. 224; Scrisorile lui Lăpuşneanu din a doua a lui domnie, Iaşi, 1565, p. 242, 250, 254, 258. Jurământul fiului său Bogdan, 1569. Iaşi, p. 265; Ioan Vodă cel Cumplit, Iaşi, 1572, 1573, p. 271, 275. Unul dela Petru Schiopu, 1579, p. 291. De aci înnainte Iaşul devine regula.

[104] Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, II, p. 10.

nindu-şi în simţiri, în acele momente lucide care adese ori mai luminează odată sufletul înainte de deplina lui stângere, şi aflând el că a fost călugărit, într'o întoarcere a gândului său către firea lui cea sângeroasă, el spuse ameninţând că „de se va sculà, va popi şi el pe mulţi". Boierii cum auziră aceste cuvinte de rău prevestitoare, se hotărîră să împiedice cu orice preţ îndeplinirea lor, şi dând otravă lui Lăpuşneanu îl omorâră [105].

Bogdan al IV-lea, 1568—1572. — La moartea lui Lăpuşneanu se urcă în scaun fiul său Bogdan, care fiind în vârstă numai de 15 ani, fu epitropisit de muma lui Ruxandra până în 1569, când ea moare în ziua de 12 Noemvrie [106].

Dacă Lăpuşneanu fusese partizanul şi prietenul Polonilor, fiul său Bogdan îl întrecù nesfârşit în această privire. In 1569 el subsemnă un tratat de închinare din cele mai înjosite în fond şi formă. Prin el Bogdan se leagă „cu jurământ către Dumnezeu şi către toţi sfinţii a păzi pacea, credinţa şi curăţenia de suflet Maiestăţei Sale Regelui, prin oamenii şi prin toate mijloacele sale; a sări în ajutorul Poloniei nu numai când va fi chemat de Rege, dar şi când va fi chemat de hatmanii lui; că nu va face nici o faptă chiar dacă ar fi în interesul ţărei Moldovei, fără învoirea regelui polon, şi aşà mai departe îndatoriri peste îndatoriri, lipsind echivalentul unor legături din partea Poloniei [107].

Ce decădere uriaşă în acest tratat, dacă 'l asemănăm cu cele de înnaintea lui! Ştefan cel Mare, după victorioasa luptă din pădurile Cosminului, prin tratatul din 1499 se sustrage cu totul de sub suzeranitatea polonă. Atât pe el, cât şi pe Bogdan, Ştefăniţă şi Petru Rareş îi numesc Polonii în toate actele preschimbate cu ei „prietinul nostru cel sincer iubit". Ştefan fiul lui Rareş pierde pentru întâia oară acest titlu, iar Lăpuşneanu numeşte iarăşi pe regele polon *domnul meu cel prea milostiv*. Apoi în tratatele mai vechi se vorbeà pe faţă de alianţa în contra Turcilor; în acel cu Lăpuşneanu se păstrează asupra acestei chestiuni o prudentă tăcere; în acesta al lui Bogdan al IV-lea

---

[105] Data precisă a morţei lui Lăpuşneanu nu este cunoscută. In 22 August 1568, fiul său Bogdan da însă un document. (*Arh. ist.*, I, 1, p. 126). Nu există nici un fel de dovadă că şi soţia lui Lăpuşneanu ar fi fost amestecată în complotul pentru uciderea lui. Pictorul Aman a redat în chip minunat scena otrăvirei lui Lăpuşneanu. Figura domnului este de o expresie puternică.

[106] Ureche, *Letopisețe*, I, p. 189. Scrisoarea călugărilor din mânăstirea Dochiar din Muntele Atos, prin care aceştia mulţămesc Ruxandrei pentru o donaţie, şi care este datată din August 1570, n'o mai găsise în viaţă Langlois, *L. mont Athos*, p. 50 şi 67.

[107] Doghiel, I, p. 619. Reprodus şi de Hurm., *Doc.*, I, *supl.*, 2, p. 263. Textul latin, *Ibidem*, VIII, p. 160 (2 Oct., 1569).

Turcii sunt anume exceptaţi din rândul duşmanilor[108]. In sfârşit în tratatul lui Ştefan cel Mare din 1499, aproape numai Polonii se obligau către marele domn; în cele următoare se întâlneşte o deplină reciprocitate, pe când acel încheiat cu Bogdan este plin numai de îndatoriri din partea Moldovei.

Bogdan însă, în afară de relaţiile politice, aveà o simpatie personală pentru Poloni. El se înconjură cu tineri Poloni care-i ţineau loc de sfetnici şi cu care băteà halca toată ziua şi risipeà averile în bancheturi şi desfrânări. El îşi promise surorile sale la doi nobili Poloni, Gaspar Panievski, fiul starostelui din Zydacsow şi Christofor Zborowski, fratele voevodului Cracoviei; iar el însuşi peţi pe fiica lui Tarlon purtătorul steagului oraşului Leopold. Toate aceste simpatii atât de vii pentru Poloni insuflă boierilor grija că el ar puteà îmbrăţişà Catolicismul către care el trebuià bine înţeles să fie plecat, spre a nu-şi supărà prietenii[109]. Pentru a îndepărtà acest prepus de-asupra sa, el, imitând pe Ştefan Rareş, începù a prigoni pe Armeni, supunându-i la chinuri pentru a-i face să-şi lepede credinţa şi chiar luând viaţa la mai mulţi din ei[110].

Auzind însă Bogdan că viitorul său cumnat Zborovski erà plin de datorii, şi că ar cere o zestre mare spre a-i luà sora, el refuză să i-o mai dee. Zborovski se hotărăşte să-şi răzbune, şi într'o zi când Bogdan trecuse, după obiceiul lui, Nistrul în Polonia, însoţit numai de doi păzitori, spre a-şi vizità logodnica, un servitor al lui Zborovski îl recunoaşte şi dând de ştire stăpânului său, acesta îl prinde şi-l închide în casa lui. Pentru a fi liberat, Bogdan trebui să se oblige a-i plăti 6000 de galbeni şi a garantà şi alte sume împreună cu cumnatul lui, Panievski.

In timpul opririi domnului Moldovei în Polonia, boierii putură lucrà în contra lui. Ei făcură o tânguire către Poarta Otomană, care şi ea erà mulţămită a îndepărtà pe Bogdan, dat aşà fără de măsură în braţele unei puteri străine. Tronul Moldovei veni îm mâinile lui Ioan Armanul.

3. IOAN VODA CEL CUMPLIT
1572—1574

Intrigile cu Polonii. — Acesta erà un fiu natural al lui Ştefan al V-lea cel Tânăr, nepotul lui Bogdan Incrucişatul, prin urmare şi el un strănepot al lui Ştefan cel Mare, o odraslă îndepărtată a acelui puternic trunchiu, dar care, după capriciile

[108] Se spunea totuşi că, prin un articol secret, Bogdan ar fi primit făgăduinţa unui ajutor de 14.000 de oameni contra Turcilor, Bielschi ap. Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 215.

[109] Istvanfi, p. 514. Gorecki, *Bellum Ivoniae* în Papiu, *Tezaur*, III, p. 214. Theiner, *Monumenta Poloniae*, II, p. 762.

[110] Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 215.

atavismului, se apropiė mai tare de el decât toate ramurile intermediare [111]. Porecla dată lui de *Armanul*, precum îl numeşte *Ureche* şi vestitul diplomat şi istoric francez, contimporan, *Hubert Languet* [112], veneà dela muma lui o Armancă, soţia unui Serpega, şi fiincă copii naturali sunt numiţi de obiceiu după muma lor, apoi şi Ioan deveni Armanul, după cum Petru, fiul natural al lui Ştefan cel Mare, devenise Rareş şi Alexandru (Petru), fiul natural al lui Bogdan şi al unei Lăpuşnence, căpătase numele de Lăpuşneanu [113].

Fiindcă tatăl lui Ioan, Ştefan cel Tânăr, murise încă în 1527, Ioan Vodă trebuià să fi fost de mai bine de 45 de ani când se urcă pe tronul Moldovei în 1572. El cercase însă a pune mâna pe el încă din 1561, când Despot răsturnase pe Lăpuşneanu; dar magnatul polon Firlei către care el se îndreptase spre a cere ajutor, după cum Despot luase în sprijinul său pe ungurul Laski, nu răspunse aşteptărilor sale. Ioan părăsind Polonia, se retrase la Mohamed Gherei, sultanul Crimeei, care-i dădù o recomandaţie către regele Poloniei, Sigismund August, în care îl rugà foarte mult să bine voiască a ţineà în graţiile sale pe acel fiu de domn din Moldova" [114]. Neizbutind la nimica cu regele polon, Ioan trece în Germania, la împăratul Maximilian, unde ieà slujbă în armată. Un ciauş turc venind la curtea imperială pentru nişte negocieri, Ioan intrând în relaţii cu el, şi acesta spunându-i că numai prin Constantinopole se poate ajunge în Moldova, el părăseşte şi Germania, şi se duce împreună cu ceauşul în capitala Imperiului Otoman [115]. Reaşezarea lui Lăpuşneanu în domnie cereà însă numai decât îndepărtarea lui Ioan din

---

[111] Intr'un document din 6 Martie 1573, publicat de Hasdeu în *Ioan Vodă cel Cumplit*. Bucuresti, 1865, p. 229, Ioan Vodă se numeşte în două rânduri „fiul lui Ştefan Vodă fiul lui Bogdan Vodă". Cf. Lasicki, *De ingressu Polonorum in Valachiam* în Papiu, III, p. 256: „*Iuonia* filius Stephani voevodae, e concubina prognatus". Tot aşà şi *Annales rerum polonicarum* sub anno 1572 în N. Iorga. *Acte şi Frag*., I, p. 111. Vezi şi un doc. din 1574 în Ghibănescu, *Ispisoace şi Zapise*, I, 1, p. 142.

[112] Ureche, *Letopiseţe*, I. p. 190. Languet către ducele Saxoniei, 23 Iulie 1574, *Arh. ist*., I, 2, p. 30: „*Armenium* illum qui eripuerat misero illi Vaivodae, quem audio superiore anno fusse apud V. C et ad Moscovitas esse profectum".

[113] Această imprejurare a fost stabilită pentru prima oară de Hasdeu, care se întemeiază pe faptul că fratele uterin al lui Ion. Alexandru Potcoavă, purtà numele armenesc de *Serpega* (*l. c*., p. 225).

[114] Dovezile ap. Hasdeu, *l. c*., p. 7.

[115] Pétrémol c. Du Ferrier, 7 Aprilie 1565, *Documente*, I, *Suplement*. 1, p. 21: „Le chaoux qui a apporté les nouvelles a amené avec soy le frère du Despot qui régnait en Moldavie, lequel s'est retiré et fuy de l'armée de Maximilien, et le bassa l'ayant cogneu lui a fait beaucoup de faveur, en attendant qu'il face entendre son affaire au Grand Sultan". Pétrémol dă din neştiinţă pe Ioan drept fratele lui Alexandru Lăpusneanu care domneà în Moldova la 1565. Erà o inrudire naturală între ei. însă nu de frate. Alexandru fiind fiul natural al lui Bogdan Incrucisa ul, iar Ioan Vodă fiul lui Ştefăniţă, fiul aceluiaşi Bogdan, deci fratele lui Alexand u, urmează că Lăpuşneanu erà unchiul lui Ioan.

Constantinopole, şi el fu surgunit la Rodos. Acest surgun însă îi făcù un mare bine, căci îl puse în vază ca pretendent oficial la coroana Moldovei. Fiind însă că-i lipseau banii, fără de care nu puteà obţineà dorita domnie, el întreprinse un negoţ cu pietre scumpe, care în Răsărit poate uşor conduce pe omul priceput la avuţie, şi astfel pe lângă dobândirea unei însemnate averi, el mai căpătă intrare la toţi marii dregători şi la femeile din haremul sultanului, ale căror autoritate fu totdeauna mare în trebile turceşti [116]. S'ar păreà chiar că Ioan, pentru a se introduce şi mai bine în inimile Turcilor, luase obiceiuri mahomedane, precum făcuse înnaintea lui Mircea domnul Munteniei [117], căci spune despre el marele vizir Mahomed Sokoli, într'o scrisoare către guvernorul Galiţiei, „că precum îl credeau Creştinii a fi Creştin îl socoteau Turcii a fi Turc" [118]. Tot aşà de puţin însă ca şi Mihnea al II-lea, va fi îmbrăţişat el religia mahomedană [119].

Fiind că tocmai pe atunci Turcii erau cu totul nemulţămiţi cu domnia cea atât de plecată Polonilor a lui Bogdan, Ioan începù a reînoi paşii făcuţi altă dată pentru dobândirea tronului Moldovei. El caută însă să-şi facă înnainte de toate un partid în ţară, şi, cutreerând necontenit pe marginile Moldovei, el intră în legături cu mai mulţi boieri Moldoveni, între care cu *Ieremia Golia Cernăuţanul*, care se hotărâră, în timp ce Bogdan erà reţinut în Polonia de către Zborovski, a îndreptà către Poartă o tânguire contra domniei aceluia. Susţinut astfel de ţară, uşor îi fù lui Ioan Vodă de a pune mâna pe scaun, bine înţeles nu fără mari cheltueli, de oarece bacşişurile se urcaseră la 220.000 de galbeni [120].

Boierii anume voind să prindă pe Bogdan spre a-l dà Turcilor, acesta se grăbeşte a fugi în Polonia, lăsând locul său liber lui Ioan care-l ocupă fără a vărsà nici o picătură de sânge [121].

[116] Gorecki, *Descriptio belli Ivoniae, voivodae, Valachiae* în Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice*, III, p. 215: „animum ad amplam et copioso mercaturam exercendum adjicit. Cujus magnitudine ac splendore non solum in purpuratorum qui Bassae (id ist capita) vocantur, notitiam pervenit, sed et ipsius Selymi". Tot aşà spune şi Thuanas (de Thou), *Historiarum sui temporis*, Francfurti, 1610, II, p. 14: „ampla ac nobili mercatura magnam sibi inter Turcas autoritatem conciliaverat".

[117] Mai sus, pag. 12.

[118] Document din 28 Iulie 1574. *Arh. ist.*, I, 1, p. 45. Mehemet-paşa c. Magnaţii Poloniei, Aug. 1574. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 722: „Vosque scivistis quod Christianus fuerit sed nos etiam nescivimus quod Turcha fuerit".

[119] Hasdeu, l. c. p. 14, crede că Ioan îmbrăţişase Mohamedanizmul, bazându-se pe Mignot, *Histoire de l'empire ottoman*, II, p. 210: „comme il s'était fait Turc pour plaire aux Turcs".

[120] Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 615 (13 Fevr. 1572).

[121] In Maiu 1572 Bogdan fugise acuma în Polonia, de unde Turcii cer extrădarea lui. Sigismund către Sultanul, 11 Maiu 1572, *Documente*, I, *Supl.*, 1, p. 24. In 22 Maiu Ioan Vodă dă un hrisov. *Arh. ist.*, I, 1, p. 133. Vezi şi nota 123. El intrase în domnie încă din Ian. 1572. Două acte în Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 615 şi 616.

Ioan înnaintà încunjurat de Turci, care, după obiceiul lor, comiseră cruzimile cele mai mari în locurile prin care treceură, şi fu întâmpinat înainte de a intrà în Iaşi, „scaunul domniei", de mai mulţi boieri, între care Ieremia Golia, Gavril logofătul, Dincă hatmanul, vistiernicul Razu, Lupul Stroici, şi unul Crăciun, care-l introduseră cu alaiu în oraş [122].

Bogdan fugind în Polonia, încredinţă paza cetăţei Hotinului, singura ce mai rămăsese în ţară după distrugerea celorlalte de Lăpuşneanu, unui polon, Dobrovolski, cu condiţie că dacă până în trei luni nu-i va trimite ajutor, să poată dà cetatea Turcilor [123]. El ajunge în Leopol la începutul lui Maiu, şi cu ajutorul cumnatului său Panievski se pune pe adunat armată, spre a năvălì în Moldova [124]. Nobilii poloni se grăbesc pe întrecutele a dà lui Bogdan ajutor, ceeace regele tolerează, deşi nu vreà să ià partea lui pe faţă, spre a nu se strică cu Turcii. Oştirea însă trimisă de Poloni în Moldova, fiind prinsă de Turci şi Moldoveni la Hotin, aşà că ar fi trebuit toată să treacă sub cuţit. Polonii se scuzară către Turci, spunându-le că ei nu ar fi ştiut că împăratul se îndepărtase de Bogdan, şi că primise în graţia lui acuma pe Ioan [125]. Acest domn este apoi recunoscut chiar de Poloni care îi restitue Hotinul, primesc jurământul său de credinţă, şi alungă pe Bogdan din Statul lor. Nefericitul domn mazilit rătăceşte mai mult timp prin Europa, întâi în Transilvania, de unde Turcii îl cer cu mare stăruinţă şi unde este maltratat; apoi în Austria dela care stărue în zadar după ajutor pentru a revenì în scaun; se duce mai pe urmă la ducele Saxoniei, şi în sfârşit la Moscova, unde petrece mai mulţi ani [126].

In timpul atacului Polonilor, Ioan Vodă aflând cu vicleşug pe boierul *Ionaşcu Zbierea*, coborâtor din o veche familie de pe timpul lui Ştefan cel Mare [127], care lucrà pentru Bogdan şi partida polonă, îi tae capul chiar în ziua de Paşti, şi-l înlocueşte în vornicia Ţărei de jos cu *Dumbravă*, boier pribegit din Muntenia [128], care boier îi ajută mult la prinderea armatei polone la Hotin. Această pedeapsă făcută într'o zi mare, în contra canoanelor ce învoiau tăierea capului în acea sfântă zi mare

---

[122] Lasicki, *Historia de ingressu Polonorum in Valahiam cum Bogdano voivoda cui successit Ivonia*, 1572, în Papiu, *Tesaur*, III, p. 257: „Iasum ubi sedes voivodorum est, deducunt". Comp. Ureche, *Letopisele*, I, p. 191: „pre postul mare au venit în Iaşi şi au şezut în scaun".

[123] Doc. din 17 Aprilie 1572 în *Arh. ist.*, I, p. 76.

[124] In 3 Mai municipalitatea din Leopol cumpără vin pentru primirea lui Bogdan. *Arh. ist.*, I, 1, p. 88.

[125] Lasicki în Papiu, III, p. 268.

[126] Languet către ducele Saxoniei, 23 Iulie 1574 în *Arh. ist.*, I, 2, p. 30. (Vezi mai sus, nota 2), Ureche, *Letopisele*, I, p 191.

[127] Vezi un hrisiv din 1481, *Arh. ist.*, I, p. 75.

[128] Mai sus, p. 24.

numai pentru acei ce ar fi violat morminte sau ar fi răpit fecioare, contribue a aruncà şi pe Ioan Vodă hula că ar fi eretic.

În timp ce Ioan Vodă se aşează în tronul Moldovei, moare Sigismund August, ultimul rege polon din dinastia Iaghelonilor (7 Iulie 1572). Turcii se arată foarte îngrijiţi de alegerea noului rege. Ei stăruiau să se aleagă un băştinaş polon, unul din palatinii Regatului, mai ales George Iaslowicki, iar nu un principe străin ,,care ar puteà deveni primejdios pentru stăpânirile turceşti : Moldova, Transilvania şi celelalte''. Adăogiau Turcii că ,,dacă discordiile dintre voi v'ar împinge către un domn străin care să nu ne fie aliat, a-ţi face ceva contra voinţei noastre'', cuvinte destul de însemnătoare care dovedeau un amestec al Turcilor, mai mare de cum se cuveneà, în afacerile unui Stat străin [129]. Când însă Turcii aflară că între candidaţii străini erà şi Francezul Henric de Anjou, fratele regelui Franţiei Carol al IX-lea, ei se împăcară cu alegerea unui principe din o casă prietenă Porţei de atâta timp, de oarece, dintre toate popoarele europene, Francezii se arătaseră până acuma singurii prieteni sinceri ai Turcilor. Nobilii poloni erau însă împărţiţi în două partide din care una doreà să pună în capul ţărei un principe naţional. Partidul francez cereà însă, ca preţ pentru alegerea candidatului sprijinit de Turci, ca aceştia ,,să consimtă ca regele francez din Polonia să aibă dreptul a numì pe domnii din Moldova, după cum se făcuse în vremile trecute, pe când acum ei ar fi numiţi de Poarta Otomană, care domni însă să urmeze a plătì tributul către Poartă în măsura actuală, fără nici o reducere'' [130]. Turcii însuşi la început, pentru a determinà pe Poloni la alegerea candidatului francez, le făgăduiseră că le vor dà nu numai Moldova dar şi Valahia în stăpânire [131], ofertă prea mare pentru a fi luată în serios. Henric de Anjou aveà ca instrument principal al alegerei sale de rege pe vestitul Laski, care ca un nou Warwick ,,făcătorul de regi'', după ce pusese prin violenţă pe un Grec pe tronul Moldovei, acuma voià să aducă prin alegere un Francez în acel al Poloniei. Henric îi făgăduise ca răsplată că-i va dà lui domnia Moldovei, ce trebuià după tratările începute, să fie înnapoiată sub supremaţia Poloniei [132]. Astfel deci poli-

[129] Multe acte din Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 657 şi urm. Locurile citate, în acel de la pag. 662.

[130] Regele Carol al IX-lea către Episcopul d'Acqs, 17 Dec., 1572, *Documente*, I, *Suplement*, 1, p. 26, Alte instrucţii ale lui Carol al IX-lea c. de *l'Isle* 14 Oct. 1573, N. Iorga, *Acte şi Frag.*, I, p. 21.

[131] Regele Carol al IX-lea către Episcopul d'Acqs, 30 Noemv. 1572, *ibid.*

[132] Languet către ducele de Saxonia, 31 Noemv. 1572. *Arh. ist.*, I, 2, p. 30. Laski nu se ştie de erà Ungur sau Polon. Candidatul de acum la domnia Moldovei erà acelaşi care ajutase cu 11 ani mai înnainte lui Despot la cucerirea Moldovei. Scrisoarea episcopului d'Acqs c. Carol al IX-lea din 19 Maiu 1574, (*Documente*, I, *Suplement*, 1, p. 34) numeşte şi pe candidatul la tronul Moldovei : ,,*Albert* Lasky palatin de Siradie''.

tica turco-franceză din Polonia atingeà interesele domnului Moldovei, Ioan Vodă, şi el trebuià să o combată.

Politica şi diplomaţia întrebuimţau pe atunci nişte arme mult mai necioplite decât astăzi; toată arta constà în a înşelà pe adversar, adese ori prin cele mai grosolane neadevăruri care, neputând fi controlate decât foarte târziu, din pricina greutăţei comunicaţiilor, nu încetau de a aveà efectul dorit. Astăzi s'au subţiat, împreună cu moravurile şi starea de civilizaţie şi meşteşugul politicei, şi cu toate că întreaga dibăcie diplomatică constă, ca şi atunci, în a circonvenì pe adversar, totuşi neadevărurile patente nu mai sunt la locul lor, între altele şi din pricină că numeroasele mijloace de informaţii înlesnesc controlarea lor. Dacă voim aşà dar să judecăm după dreapta ei valoare diplomaţia lui Ioan Vodă, trebue să-i aplicăm, nu măsura timpurilor noastre, ci aceea a vremurilor în care trăià el. Fără îndoială că şi în croirea iscoadelor trebue pus o dibăcie oarecare, anume aceea care să le facă cu putinţă de crezut, şi în această privinţă Ioan Vodă se arată ca un meşter deplin, nu ca un învăţăcel.

Ioan Vodă caută întâi să făţăriască atât cu Turcii cât şi cu Polonii o purtare prietinoasă care să facă ca aceşti din urmă să nu ceară, cei dintâi să nu primească schimbarea lui. El trimite două solii, una la Poloni, în care le spune că Turcii se pregăteau a năvălì în ţara lor, pentru a pune un capăt neînţelegerei în privinţa alegerei regelui; dar că el i-au determinat să se lase de această întreprindere [133]. Ioan cereà tot odată, ca mulţămită oarecum pentru slujba făcută, restituirea Pocuţiei şi aceea a averilor lui Ştefan Tomşa, celui ucis în Polonia. Prin a doua solie el propune tot atunci Turcilor că „dacă iar dà numai un ajutor de 6000 de oameni, ar puteà să supună cu ajutorul Tătarilor cu totul Polonia împărăţiei Turceşti". Turcii însă care se aşteptau ca prietenul lor, ducele de Anjou, să fie ales rege în Polonia, nu învoesc lui Ioan asemenea întreprindere, deşi îi mulţămesc călduros pentru bunele lui intenţii [134]. După ce el îşi aşterne astfel la Turci şi la Poloni arătarea credinţei, întreprinde a surpà candidatura pretendentului francez la coroana Poloniei, cu care împreună cădeà şi aceea a lui Laski la tronul Moldovei.

El trebuià pentru aceasta să caute a învrăjbi pe Otomani cu Polonii, când atunci nu ar mai fi putut aveà nici un sorţ de izbândă în Polonia candidatura unui principe patronat de Turci.

---

[133] Bielski, ap. Haşdeu, I, c. p. 52.

[134] Scrisoarea vizirului Mohamed către guvernorul Galiţiei în *Arh. ist.*, I, 1, p. 43 şi aceea către ambasadorul Franţiei. *Ibidem*, p. 152 (ambele din 1571). Scrisoarea lui Ioan prin care cere Pocuţia şi răspunsul de trăgănare ai senatului polon din Aug. 1572 Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 269.

Fiind însă că Turcii erau mai lesne crezători şi mai uşor de stârnit la fapte războinice, Ioan Vodă iscodeşte cele mai mari neadevăruri asupra purtărei Polonilor faţă cu Turcii, spre a-i determinà pe aceştia la vre-un act de duşmănie. El pârăşte între altele pe Poloni Turcilor că tot ar adăposti pe Bogdan în Statul lor, ceeace face pe Turci să trimită la moment o solie ameninţătoare în Polonia, cerând extrădarea domnului refugiat. Deşi Bogdan de mult nu se mai aflà în Polonia, şi Polonii ştiau prea bine aceasta, totuşi, speriaţi de ameninţările Turcilor, pun să caute pe Bogdan în toate părţile.

Tot odată domnul Moldovei înştiinţează pe Turci că Ioan cel Straşnic, ţarul Moscoviţilor, ar fi venit la Vilno, unde ar fi fost prea bine primit de Lituanieni, şi că ar fi de temut ca dieta polonă să nu-l proclame de rege. Asemenea veste, iscodită foarte la timp de Ioan Vodă, erà mai ales de natură să sperie pe Turci care tocmai, din cauza fricei ce o aveau ca nu cumva ţarul Moscovei să fie ales în Polonia, sprijiniau candidatura principelui francez. Totuşi chiar această veste nu avù alt efect decât de a împinge pe Turci la pregătiri care în curând fură părăsite, când ei se informară despre zadarnica lor teamă[135]. Văzând Ioan Vodă că nu izbuteşte prin Turci a surpà candidatura lui Henric de Anjou, se întoarce către Poloni, folosindu-se de stăruinţele Turcilor în favoarea acestui principe, pentru a deşteptà în Poloni simţimântul vredniciei, jignit prin amestecul aşà de rostit al Porţei în o afacere atât de gravă ca aceea a alegerei monarhului lor. Francezii care erau interesaţi a-şi întinde înrâurirea în Răsărit, căutau să întărească în Poloni plecarea pentru Henric, făgăduindu-le că, în caz de a'l alege, Francezii vor obţineà dela prietenii lor cei buni, Turcii, ca numirea domnilor în Muntenia şi Moldova, să fie înnapoiată Poloniei, precum a avut-o în vremile vechi, bine înţeles, fără a se păgubi Turcii de luarea tributului acestor două provincii[136]. Turcii care se temeau de alegerea unui principe vecin care şi-ar fi mărit puterea prin ocuparea Poloniei, ţară pe atunci încă foarte însemnată, cereau cu mari stăruinţi la Poloni că, dacă ei nu se pot înţelege asupra unui om de ţară, să dee tronul numai candidatului francez. In 10 Fevruarie 1573 găsim pe Ioan Vodă scriind dietei, în ceeace priveşte alegerea regelui, că împăratul (sultanul) i-a poruncit de a recomandà graţiilor voastre că „dacă se poate alege monarhul dintre seniorii băştinaşi, bine ar fi;

[135] Episcopul de Acqs către ducele de Anjou, Martie 1573, *Documente*, I *Suplement*, 1, p. 30.

[136] Instrucţiile lui Carol al IX-lea către Montlic amb. în Polonia 6 Sept. 1572. Hurm., *Doc.*, I, *Supl.*, 1, p. 25. Carol al IX-lea către episcopul d'Acqs amb. în Constantinopole, 17 Decem. 1572. *Ibidem*. p. 36: „que le roi établisse des Palatins au pays de Valachie (înseamnă Moldova) ainsi que cela était dans les temps passés". Rym c. Imp. 31 Martie 1573. *Ibidem*, II, 1, p. 662.

iar dacă este a se alege unul dintre străini, acesta nu poate fi altul decât fratele regelui Franţiei". Dieta polonă, neputând răspunde unei asemenea cereri, încunjură lucrul spunând în 22 Aprilie, 1573, că deputaţii încă nu s'au înţeles asupra persoanei [137]. Tot pe atunci, în Martie 1573, găsim trei scrisori ale lui Mohamed-paşa, din care una către palatinul George Iaslowiscki, şi alta către acel al Podoliei Constantin Kuropat, prin care sunt rugaţi a primi unul din ei coroana; că aceasta ar fi *voinţa* Innălţimei sale Cezarul (sultanul)". A treia scrisoare este adresată dietei în care i se spune, că „nu este *voinţa* sultanului ca să se aleagă de rege un răuvoitor al împăratului turcesc, şi că *voinţa* sultanului este ca unul dintre voi Poloni să fie ridicat la acea demnitate; căci un străin ar puteà să fie primejdios pentru Moldova, Transilvania şi alte părţi ale împărăţiei" [138]. Sultanul însuşi scrie în aceeaşi zi dietei polone că ştie că s'a ivit neînţelegeri şi învrăjbiri între voi după moartea regelui; că, **el**, sultanul, nu socoate drept vrednic a fi ales un străin sau fiul sau fratele unui rege străin şi nealiat cu Poarta; prin urmare să bage bine de seamă a nu alege ca rege pe cineva neplăcut Turcilor [139].

Scrisoarea aceasta din urmă fusese trimisă dietei prin un om al lui Ioan Vodă. Ea se păreà chiar lumei de atunci atât de stranie, încât se bănui că ar fi fost iscodită sau plăzmuită, fie de Ioan Vodă fie de alţi duşmani ai Poloniei.

Ea erà calculată aşa că, impunând din partea Turcilor pe Henric de Anjou Polonilor, să compromită candidatura lui. De aceea şi ambasadorul lui Ioan Vodă însoţise remiterea ei cu următoarele cuvinte: „Veţi vedeà din această scrisoare că sultanul vă porunceşte să alegeţi ca rege al vostru pe fratele regelui Franţiei (lucru care, deşi nu se spuneà anumit în scrisoare, reieşeà însă din cuvintele ca să nu aleagă pe un principe neprietin Porţei). Sunteţi destul de înţelepţi pentru a vă păzi de a face această greşală; căci dacă sultanul vrea să pună acolo pe principele francez, este pentru a face din el un mare duşman al Creştinătăţei". Arhiepiscopul de Valenţa trimisul special al lui Carol al IX-lea în afacerea alegerei fratelui său, îndată ce află despre această scrisoare, se grăbeşte a înştiinţà pe toţi palatinii înnainte chiar ca actul să le fi fost comunicat, că el este un falş

[137] Ioan Vodă c. dietă 1573. Hurm., *Doc.*, I, *Supl.*, 2, p. 275. Răspunsul pag. 276.

[138] Scrisorile, *Ibidem*, II, 1, p. 657 --660: „nepuaquam voluntas Caesareae Celsitudinis quispiam ex alieno regno adductus in autoritatem regiam elevetur; quin imo *voluntas* C. C. est ut ex vobis idoneus aliquis ad regiam dignitatem extollatur (p. 657) „hancque esse *voluntatem* C. C. et nostram vobis exposuimus" (pagina 664).

[139] *Ibidem*, p. 662: „neminem judicamus dignum regio officio qui sit alienus aut alieni infoederati Regis filius aut frater".

făcut, fie de Bogdanul Moldovei, fie de alţi duşmani. El atrăgeà serioasa luare aminte că, pentru un lucru de aşà însemnătate, sultanul ar fi trimis un ceauş anume, şi că scrisoarea sultanului trebuià să fie pecetluită cu pecetia de aur şi închisă în o pungă de aur, pe când aceea adusă de trimisul lui Ioan Vodă erà aşternută pe hârtie de rând din Valahia sau din Polonia. Scrisoarea se făcù pierdută, nu fù cetită în dietă şi în curând nu se mai vorbi de ea [140].

Toate silinţele lui Ioan Vodă fură deci zadarnice. După ce interegnul ţinuse mai bine de 9 luni, dela 7 Iulie 1572 până la 16 Maiu 1573, dieta se rosti în aceà zi pentru candidatul francez, şi Henric de Anjou fu proclamat de rege al Poloniei. Fiind el însă în Franţia, de abià în 24 Fevruarie 1574 apucă în chip efectiv frânele guvernului polonez.

Luptele lui Ioan cu Turcii. — Până atunci situaţia în Moldova se schimbase de a totului tot. O luptă pe viaţă sau pe moarte fusese întreprinsă de valorosul domn al Moldovei, căreia el căzù mai la urmă jertfă nemeritată, iar Henric al III-lea, după trei luni de domnie, mergând să ocupe tronul francez, rămas liber prin moartea fratelui său, Carol al IX-lea, candidatura lui Laski la tronul Moldovei rămase şi ea fără nici un efect.

Mai înnainte de a intrà în expunerea celei de pe urmă lupte pe care Moldova o mai încearcă spre a redobândi neatârnarea ei, trebue să aruncăm o ochire asupra domniei interne a lui Ioan Vodă, care ne va explicà şi izbânzile sale neaşteptate şi tragica lui cădere.

Ioan Vodă este arătat de Ureche ca un mare tiran. El spune despre dânsul că „arătându-se groaznic să iee spaima la toţi, nu de alta se apucă, ci de cazne groaznice şi vărsare de sânge şi atunci în ziua de Paşti a tăiat pe Ionaşcu Zbierea şi multe cazne făceà; aşişderea mitropolitul Teofan n'ar fi ieşit întreg, de n'ar fi fugit la munţi. Temniţele pline de călugări, şi în groapă de viu a băgat pe Veveriţă şi pe popa Cozma şi pe Molodeţ călugărul; de lege îşi râdeà, că în postul mare s'a însurat [141]. Am observat şi aiurea că asemenea învinuiri de cruzimi, puse de cronicari în socoteala unor domni, trebue totdeauna cercetate

[140] *Mémoires* de Choisnin în Buchon, *Mémoires sur l'histoire de France*, tom. XII, année 1573, p. 721 : „le sultan les prie d'élire le frère du Roi de France. Cela troubla le dict sieur évêque (de Valence) parce que les autres compétiteurs eussent faite leur proffit de cette recommandation. Savait aussi ledict sieur que ce mot apposé sur la lettre de commandament irritait grandement la noblesse (urmează cuvintele solului lui Ioan Vodă). Incontinent le dict sieur de Valence fut adverty... il envoya par tous les palatinats afin de les prévenir.., que ces lettres étaient fausses et falsifiées ou par le Bogdan ou par quelques autres ennemis".

[141] Ureche, în *Letopisete*, I, p. 192.

cu luare aminte, spre a vedeà dacă nu cumvà patima sau interesul aristocratic al clasei din care de obiceiu fac parte cronicarii români, nu-i împinge la răstălmăcirea adevărului. In cazul lui Ioan Vodă, tocmai vom vedeà, că teama este foarte îndreptăţită, şi că dacă vreun domn a fost nedrept judecat de cronicarii ţărei, apoi de sigur că este Ioan Vodă.

Nu că am tăgădui cruzimile comise de Ioan Vodă; dar ele erau ale timpului, şi, fără a vorbì de Vlad Ţepeş, nici de Ştefan cel Mare, chiar Neagoe Basarab nu rămase cu mâinile nepătate de sânge. Interesant este însă de a şti din ce motiv ucideà Ioan Vodă. Erà el o fiară însetată de sânge, după cum pare a'l înfăţişà cronicarul, sau cruzimile sale aveau un motiv de a fi? Inrâurirea polonă în Moldova prinsese adânci rădăcini sub domnia lui Lăpuşneanu, şi mai mult încă sub aceea a lui Bogdan şi boierimea se dăduse în mare număr în partida polonă care aveà de reprezentant al ideilor sale pe alungatul Bogdan. Mulţi boieri şi călugări tot de neam boieresc vor fi suspinat după îndepărtatul ţânc, şi vor fi căutat a unelti felurite manopere, spre a răsturnà pe Ioan Vodă, şi a readuce pe favoritul lor. Chiar dela început vedem pe Ioan Vodă tăind pe Ionaşcu Zbierea, pentru prepus că ţineà cu Polonii. Toate celelalte execuţii vor fi avut acelaşi îmbold, deşi unele din ele puteà să le mascheze sub alte învinuiri, precum aceea atribuită vlădicăi Gheorghe. Cât despre arătarea lui Ureche că l'ar fi băgat de viu în foc, pentru că ar fi avut avere, se vede de departe că este numai o răutăcioasă iscodire, căci fără îndoială erau în Moldova boieri mult mai bogaţi decât vlădica Gheorghe, pe care Ioan Vodă ar fi trebuit pe toţi să-i frigă spre a-i despoià, lucru de care însuşi Ureche nu aminteşte nimic. Boierimea se stricase cu totul. Neputând fi toată căpătuită, partea ei rămasă pe din afară arătà nemulţumire cu domnul din scaun, de îndată ce se urcà în el, şi boierii nedăruiţi se puneau îndată pe lucru, umblând după răsturnări. Ţepeş în Muntenia, Lăpuşneanu în Moldova, sânge raseră cumplit nobilimea; dar totuşi ea nu-şi părăsise obiceiul înrădăcinat. Dacă însă ea trânteà cu uşurinţă pe domnii mişei, acei înzestraţi cu energie o făceau să plătească scump veşnicul ei neastâmpăr. Astfel unul erà şi Ioan Vodă care fu de o asprime nespusă cu boierii, voind să facă să plece neîncovoiatul lor grumaz sub mâna a tot puternică a domniei. De aici se explică cruzimile neomenoase ale lui Ioan, faţă cu clasa aristocratică a ţărei. De aceea şi Lasicki care, în însuşirea lui de străin, nu aveà nici un motiv a ponegri pe domnul moldovean, spune despre Ioan că „şi pentru cea mai mică vină pedepseà cu moarte, jupuià de viu, puneà în ţapă, scoteà ochii şi diformà oamenii, tăindu-le urechile" [142]. De asemenea arată şi Forgach, indicând

[142] Lasicki, în Papiu, III, p. 257.

însă motivul politic ce împingeà pe Ioan la cruzimi, când spune că „pe cei nobili de mare autoritate, *plecati mai ales lui Bogdan* i-au ucis" [143]. De altfel prigonirea călugărilor este adeverită de însuşi o scrisoare a lui Ioan Vodă către birăul de Bistriţa, în care scrisoare îi vorbeşte „de rândul unui călugăr anume Tofan, fost mitropolit şi a altor patru călugări care au strâns multe avuţii, zeghi de aur şi alţi bani mulţi şi au fugit cu toate acestea averi", rugând pe birău ca „să aşeze oameni pe la toate intrările ca să-i prindă şi să-i trimită în Moldova" [144].

In tot timpul cât Ioan Vodă se sileà prin sforţări uriaşe să se menţină în tronul Moldovei, Bogdan Lăpuşneanu nu încetă de a-l săpà. Bogdan aveà puternici sprijinitori între care găsim şi pe ţarul Rusiei, Ioan Vasilievici, care însurase pe Bogdan încă cu câţiva ani mai înainte cu fata nobilului său, ducele Simion Rostoviensis; iar acum, murindu-i soţia, marele duce al Moscovei îi oferise mâna altei Rusoaice nobile, fata lui Teodor ducele Mecislaviensis et Zeslaviensis, înrudit cu însuşi ţarul [145].

Se înţelege că un domn ce duşmăneà din principiu pe boieri pentru nesupunerea lor, trebuià să caute sprijinul său în alt element al ţării, şi fiindcă nu existà nici pe atunci o clasă burgheză naţională între popor şi boieri, apoi Ioan Vodă trebui să-şi caute sprijinul în stratul de jos al societăţei, în ţărani.

Deşi nu ne-a rămas nici o ştire despre purtarea prin care el îşi câştigă simpatiile lor [146], totuşi este învederat că acest domn a trebuit să apere interesele clasei asuprite, şi încă cu o mare căldură, pentru ca după o aşà scurtă domnie, poporul să ajungă a-l iubi aşà de mult. O cronică turcească spune că „Petru Şchiopul fu pus pe tronul Moldovei, *in mijlocul lacrimilor poporului care regretà pe Ioan*" [147] şi Gorecki arată că în bătălia cea de pe urmă purtată de el la Cahul, „pedestraşii ţineau pe Ioan Vodă în mijlocul lor, şi nu-l lăsau să treacă la călăreţi, fiind foarte îngrijiţi de viaţa lui, şi temându-se ca nu cumvà să-l înşele boierii, şi să-l dee de viu în mâinile Turcilor, pentru *că pedestrimea, toţi ţărani, aveau o deosebită iubire şi credinţă pentru Ioan Vodă*" [148]. Acelaşi lucru este arătat, spre mai bună

[143] Forgach, ap. Haşdeu, *l. c.*, p. 251.

[144] Scrisoarea lui Ioan în Nicolaescu, *Doc. slavo-rom.*, p. 198.

[145] Ioan Wasislievici c. Bogdan, Maiu 1574. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 700.

[146] Toate cele spuse de Haşdeu în această privinţă *l. c.*, p. 35 şi urm. nu sunt însă întemeiate pe nici un izvor.

[147] Raportată de Mignot, *Histoire de l'empire ottoman*, Paris 1773, II, p. 215: „Pierre fut placé sur le trone de Moldavie au milieu des larmes des peuples qui regrettoient Ivan".

[148] Gorecki în Papiu, III, p. 240: „Pedites simili ratione ab equitibus remotos, quorum magnus numerus erat, disponit; qui Ivoniam apud se retentum haud patiuntur progredi, non mediocriter de vita ipsius, ne a primoribus deceptus vivus in potestatem Turcarum veneret, pertimescentes: solum ad Kosacos Polonos eum interdum commeare patiuntur; nam pedites, gens rustica singulari fide ac animo in Ivoniam fuere".

confirmare, şi de Paprocki[149]; iar Lasicki, după ce enumără felurile de pedeapsă cu care Ioan schingiuià pe jertfele sale, adaugă: „prin asemenea cruzimi inspirase *poporului de jos atâta frică şi iubire pentru dânsul* (dacă în frică poate încăpeà iubire), încât nu numai că-l onorà şi-i purtà groază, dar încă se şi luptà pentru dânsul cu cea mai mare vitejie"[150]. Ce logică? Ioan Vodă să fi îngrozit *poporul de jos* prin cruzimile aplicate *asupra lui*, şi tot acest popor să-i fi răsplătit cu iubire neomeniile sale! Ori cine vede în spusele lui Lasicki, constatarea a două fapte deosebite, cruzimea netăgăduită a lui Ioan Vodă, şi iubirea pentru el a poporului de jos. Vroind să le pună în legătură una cu alta, istoricul polon se încurcă, şi însuşi el prin parantezul ce-l deschide, arată că nu are mare încredere în judecata ce o rosteşte. Dacă raportăm cruzimile lui Ioan, nu la poporul de jos, care nu le suferea, ci la boierii care şi le atrăgeau prin purtarea lor, de îndată figura lui Ioan iese limpede şi lămurită din această mărturie contrazicătoare, care arată pe Ioan Vodă ca pe un tiran iubit de poporul de jos.

Această poziţie a lui faţă cu clasele poporului explică, cum am spus şi mai sus, strălucitele lui izbânzi în luptele cu Turcii, şi căderea lui provenită din trădare. Izbânzile le repurtă cu ajutorul poporului de jos; trădarea îi veni din partea celor mari. Ce minunată învăţătură pentru viitor!

Cu toate că Ioan Vodă fusese pus în domnie prin Turci, cu toate că el se arătà către dânşii cu aşà de mare credinţă şi dobândise mulţămirea şi recunoaşterea meritelor sale, fu de ajuns ca să propună cineva mai mulţi bani la Constantinopole, decât acei pe care îi dădeà Ioan, pentru ca faţa Turcilor să se întoarcă dela el. Aceştia îşi pierduseră cu totul drumul şi cărarea. Ademenitoarea perdeà a banului le acopereà privirile, şi întreaga politică turcească se prefăcuse în o mare maşină de produs bani, nu însă pentru Statul turcesc, ci pentru dregătorii care'l ocârmuiau. Interesul colectiv al Statului păreà că se desface în interesele private ale celor ce-l conduceau. Cu toate acestea, faţă cu neunirea şi rivalităţile Statelor europene, Turcii nu numai că mânau mai departe putreda lor existenţă, ci erau încă spaima popoarelor creştine. Tocmai pe atunci o nouă nevoie de bani lovise în haznaua împărătească; căci Turcii pierduseră marea bătălie navală dela Lepanto, care nimicise aproape cu totul flota de războiu (1571), şi le trebuiau sume enorme pentru reconstituirea ei. Doamna Kiajna, vestita

---

[149] Paprocki (în trad. germană) în Papiu, III, p. 282: „Denn das Lanvolck wolte in nicht unter die Herrn lassen, weil es sich befurchte er möchte von ihnen verrathen werden".

[150] Lasicki în Papiu, III, p. 258: „Hac tali feritate tantum sui metum amoremque (si modo in metu esse potuit amor) plebi incussit, ut illum postea non modo honorarint horruerintque, verum etiam fortiter pro eo depugnaverint".

intrigantă din Muntenia, care tocmai pe atunci aveà pe unul din proteguiţii săi, Alexandru al III-lea, pe tronul Munteniei, iar fiul ei, Petru, scos de acolo de Turci în 1567, trăià din o pensiune a sultanului în Constantinopole [151], oferă acestuia îndoirea tributului Moldovei, dacă va încuviinţà domnia ei lui Petru [152].

Sultanul face cunoscut lui Ioan propunerile Kiajnei cerându-i să le îndeplinească, dacă voeşte a mai păstrà domnia; iar de nu, să o părăsească şi să o lase lui Petru. Ioan Vodă respinge cererea sultanului, dând răspuns ceauşului trimis la el: „spune stăpânului tău că banii pe care mi-i cere, îi voi întrebiunţà spre a ridicà oştiri care vor mântuì pe poporul meu de stoarcerile cărora este expus" [153]. Sultanul declară pe Ioan Vodă de mazil, şi dă steag de domnie lui Petru Şchiopul. Domnul Moldovei se hotărăşte atunci să se opună Turcilor cu puterea, spre a scoate odată patria lui din ghiarele asupritorilor veşnic nesăturaţi. El adună ţara în jurul lui, şi îi ţine o cuvântare în care îi arată cum Turcii, făcând toate pentru mită, îngreuiază şi sărăcesc lumea; că de va vreà ea numai, cu înlesnire va îndepărtà mâna Turcilor; că pe Leşi îi are spre sine plecaţi. Cazacii vor venì cum le va dà de ştire, cărora nici odată nu le pot stà Turcii împotrivă. Numai ţara îi lipseşte; că de se va unì şi ea cu dânsul, nici vor mai îndrăsnì Turcii să trimită oştiri, ci vor face ţării pe voie; că pe el să nu-l aibă de vrăjmaş, ci ca pe un prieten şi părinte. Dacă făcuse el cuiva dreptate, tot pentru Turci făcuse, ca să le intre în voie, şi să-i umple; dar nici nu i-a putut săturà, şi câte altele. Cu aceste cuvinte, fiecare cu răsunet în inima ţărei, căci fiecare atingeà o suferinţă viu şi adânc simţită, „Ioan Vodă umplând pe toţi de nădejde, cu glasuri mari strigară că lângă dânsul vor pierì cu toţii" [154]. Se legară deci „cu jurământ că vor luptà pe moarte în contra tiranului Selim, şi că mai bine îşi vor pierde toate, patrie, viaţă, femeile şi scumpii lor copii, decât să părăsească pe domnul lor" [155].

Cum se întâmplase această minune, ca o ţară decăzută, slăbită prin lungile desbinări în care trăise mai bine de o jumătate de veac, care nu se putuse opune la cele câteva cete adunate de Laski pe mijloace private, să îndrăsnească acuma a înfruntà iarăşi cumplita putere a Otomanilor? Răspunsul este uşor de dat, dacă ne vom amintì că temelia puterei armate a Moldovei, miliţiile ţărăneşti, cei „proşti dar mulţi", pe care un genial

[151] Mai sus pag. 21.
[152] Gorecki în Papiu, III, p. 215.
[153] Mignot, II, p. 211: „le Moldave répondit fièrement qu'il emploierait cet argent à lever des troupes qui soustraieroient ses sujets à la vexation qu'on prétendoit exercer contre eux; et il ordonna au Chiaoux de se retirer".
[154] Ureche în *Letopisete*, I, p. 192—93.
[155] Gorecki în Papiu, III, p. 220.

scriitor român îi pune în gura lui Lăpuşneanu, susţineau nu numai din datorie, ci chiar din iubire şi devotament pe Ioan Vodă. El găsise secretul de a aruncà în sânul masselor scânteia aceea divină care cuprinde în ele simţimântul solidarităţei pentru o cauză comună; care trezeşte conştiinţa colectivă în fiinţele individuale; care face din turmă un popor. Acest secret îl posedă numai naturile cele mari şi geniale, în care poporul are *încredere*. Fără încredere, fără credinţă nu s'a făcut nici odată lucruri mari în omenire, şi Ioan Vodă, chiar prin figura lui, erà un om care puteà să inspire curajul acelor ai căror inimă mai stăteà la îndoială. El erà „de o statură uriaşă, o constituţie vânoasă, o înfăţişare bărbătească în care se vedeà că fierbe puterea" [156].

Cum se hotărî la împotrivire, Ioan Vodă luă măsura de a trimite familiile şi averile la Hotin [157] şi el mai mult de formă cerù ajutor dela regele Henric de Anjou, care bine înţeles trebuià să refuze. Trei nobili poloni însă care erau de altă părere, câştigaţi fiind de domnul Moldovei, ajutară lui Ioan. Regele fiind mustrat de sultan pentru acest ajutor, senatul îi răspunde că pe Ioan îl credeà în bunele graţii ale Porţei şi că războiul îi fusese declarat numai de voevodul Munteniei fără împărtăşirea Turciei [158]. Cazacii însă la care dànsul se îndreptă, veniră, deşi într'un număr prea mic pentru lupta uriaşă ce erà să se încingă. Nimic nu ne poate dà o ideie mai clară, despre mărimea simţimintelor eroului moldovan, decât împrejurarea că atunci când el văzù pe Cazaci intrând în lagărul său, ieşind ca să-i salute, îl năpădiră lacrimile de bucurie [159], cu toate că erà un om de o statură erculeană, şi de o putere aşà de mare încât într'una din bătăliile sale, trase singur un tun după el [160].

Vestea că Petru Vodă intrase în hotarele Moldovei, apucă pe Ioan la un ospăţ dat de el iubiţilor săi aliaţi, Cazacii. El ordonă îndată capului Cazacilor *Sverşevski* şi vornicului *Dumbravă* să meargă la iscoadă. Petru Vodă cu o armată destul de numeroasă, compusă din Turci, Munteni şi Unguri îşi aşezase castrele sale la Jilişte [161], unde punând o strajă de 400 de oameni, rămăşiţa armatei, obosită de drum, se dădù odihnei, lăsându-şi caii să pască pe câmp. Avangarda lui Ioan surprinde straja oştirei duşmane, şi o măcelăreşte aşà încât nici un singur om nu

[156] Gorecki în Papiu, III, p. 215 : „vir procerae staturae, facie decora oculis gracilibus quodam modoque minacibus, toto corpore lacertosus, viribus pollens".

[157] 1574. Hurm., *Doc.*, II, 1, p 709.

[158] Gorecki, *ibidem*, p. 222.

[159] Senatul Poloniei către Selim 18 Sept. 1574. Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 725

[160] Gorecki, *ibidem*, p. 244.

[161] Vezi un document din arhiva Statului reprodus de Haşdeu, *l. c.*, p.88, care spune că bătălia „s'a întâmplat, la vadul ce se zice *Doamna* lângă satul Jilişte".

scapă, pentru a duce vestea primejdiei, armatei ce odihneà. Sverşevski trimite răspuns lui Ioan să vină cât mai în grabă, căci duşmanii nu s'ar aşteptà să fie atacaţi. Domnul soseşte şi cade din trei laturi asupra oştirei neîntocmite a lui Petru, făcând în ea un cumplit măcel, din care numai cu greu scăpară Petru, candidatul la tronul Moldovei, şi fratele său Alexandru, domnul Munteniei. Cel întâi fugì la Brăila, iar a doilea la Floci, acest în urmă mântuindu-se prin devotamentul a doi fraţi Goleşti, vornicul Ivaşcu, ce fù numai rănit şi clucerul Albu, care lasă chiar viaţa pe câmpul de bătălie [162].

Bătând Ioan Vodă oastea aliată lângă Râmnic, „el intră cu toată puterea lui în Ţara Muntenească, atacând cetăţile şi oraşele, care nici dela natură, nici de vre-o artă, nu erau întărite, tăind şi ucigând în tot drumul pe toţi fără alegere de sex şi de vârstă, şi dând foc satelor şi oraşelor. „Se omoriau bătrânii şi copii, se ruşinau femeile, şi fecioarele şi se comiteau cruzimi de tot felul" [163], răzbunând astfel Ioan duşmănia contra Mirceştilor pe nevinovatul popor muntean. Ioan ajungând până sub munţi, către Braşov, se coboară apoi spre Bucureşti, unde pune domn pe unul *Vintilă Vodă* [164], care însă este răsturnat şi decapitat, după cum spune scrisoarea trimisă de Ştefan Batori lui împăratul după 4 zile, de Alexandru al III-lea, care se reîntoarce în scaun. Ioan însă nu avù timp să-şi sprijine proteguitul. El trebuì să meargă la Brăila spre a prinde pe rivalul său, şi plecă în grabă din Bucureşti către acel oraş, unde ajungând, somează pe comandantul turc să-i predee pe Petru. Comandantul trimise prin patru soli un răspuns ameninţător. Ioan atunci călcând dreptul soliei, „taie trimişilor nasurile, urechile şi buzile, ordonă apoi să-i bată cu cuie de fier pe o bârnă înnaltă cu picioarele în sus şi cu capul spre pământ, şi astfel îi aruncară soldaţii lui Ioan la porţile Brăilei. După aceea dete ordin de asediul oraşului, pe care îl luară în curând pedestraşii lui. „Infricoşat măcel se făcù atunci în Turci; curgeà pârău sângele în Dunăre din grămezile de morţi; copiii se răpeau dela sânul mamei lor, şi între vaete se omorau; se prădă tot oraşul şi i se dete foc; necum fiinţi de om, dar nici un câine măcar nu scăpă viu din mijlocul flacărilor şi a ruinelor" [165]. Cetăţuia Brăilei însă Ioan nu o putù

[162] Ureche, *Letopiseţe*, I, p. 193. Gorecki în Papiu, III, p. 225. Vezi şi documentul citat mai sus din Hasdeu, *l. c.*, p. 88, confirmat de raportul lui Ferraro din 7 Maiu 1574. Hurm., *Doc.*, XI, p. 87: „il Vechio signor li asaltò da note; eli messe in rota con gran mortalità, dove con pochi si salvono in Proilago (Brăila)", şi o ştire din Viena întăreşte izbânda. *Ibidem*, p. 88.

[163] Gorecki în Papiu, III, p. 229.

[164] Acelaşi probabil cu domnul dintre anii 1532—1534. Vezi vol. IV, p. 196. Un doc. din 3 Maiu 1574 pune această bătălie la Brăila şi arată după aceea ocuparea Bucureştiului „sedem Vaivodarum transalpinarum" din partea lui Vintilă Vodă. *Ibidem*, II, 1, p. 682 scrisoarea lui Batori. *Ibidem*, p. 690.

[165] Gorecki în Papiu, III, p. 229.

luà, din pricină că el fu chemat, precum vom vedeà, de Sverşevski, în contra unei oştiri turce de lângă Tighina. El lăsă deci şi Brăila precum lăsase Bucureştii, şi apucă spre Bugeac.

Astfel Ioan Vodă erà nevoit a părăsi izbânzile sale tot neisprăvite, pentru a întâmpinà noui primejdii, şi aceasta fù una din pricinile de căpetenie ale căderei sale; căci duşmanii numai împrăştiaţi, nu zdrobiţi, se reformau necontenit în urma lui, şi adăogându-se peste cei ce soseau fără încetare, deveneau pe fiece zi mai numeroşi, mai ameninţători. Anume Ioan Vodă, cum aflase despre înaintarea unei oştiri duşmane din Chilia şi Cetatea Albă, care alergà în ajutorul Brăilei, în număr de vre-o 15.000 de oameni, trimisese îndată întru întâmpinarea ei pe Sverşevski cu Cazacii şi cu 8000 de călări români. Sverşevski îi loveşte cu multă îndrăsneală, îi bate şi'i împrăştie. Rămăşiţele acestei oştiri scapă la Tighina, cetate turcească, unde se împreună cu alte trupe turceşti şi tătăreşti tăbărâte în jurul cetăţei. Sverşevski atunci chiamă îndată pe Ioan dela Brăila, care venind în cea mai mare grabă, se uneşte cu Cazacii, bat oştirile din jurul Tighinei, şi după aceea cetatea, unde ucid pe toţi orăşenii, cu femei cu tot, nelăsând nici unul viu din atâta mulţime. care o pradă şi o ard, luând din ea nesfârşite bogăţii; apoi un corp nou de Turci înaintând asupra lui Ioan Vodă, Sverşevski cere voie dela domn să meargă să-l risipească, şi acesta îi dă 3000 de pedeştri, adecă miliţieni, ţărani români, în ajutor. Sverşevski aşează pe Români îndărătul Cazacilor călări şi atacă pe Turci. La început în curs de o oră lupta erà în îndoială. In sfârşit chemaţi fiind la luptă Românii, aceştia, oameni plini de vitejie în trup şi suflet, întărâtaţi întocmai ca fiarele îndelung reţinute, aleargă cu strigăte înfricoşate în ajutorul Cazacilor. Atunci călăreţi şi pedeştri, toţi cu mare putere, se repeziră din toate părţile în gloata turcească şi o desfăcură. Turcii întoarseră spatele, iar pedestrii Români, ieşindu-le în cale, tăiau picioarele şi străpungeau pântecele cailor Turcilor. Cazaci numai trei pieriră; Români o sută. Atât de puţin costă această însemnată şi strălucită victorie, pe care Ioan o priveà din depărtare cu multă bucurie. Selim, auzind din Constantinopole de izbânzile lui Ioan, se turbură foarte, şi temându-se ca nu cumva să piardă Moldova şi să fie gonit şi din Grecia, lucru ce erà să i se întâmple, dacă nu interveneà trădarea Cernăuţanului, se rugà cu ai săi lui Dumnezeu după datina şi legea turcească" [166].

Pe lângă rugăciunile către Mahomed, Turcii însă pregătiră o expediţie mai însemnată contra lui Ioan Vodă, pe care vedeau că nu-l pot răpune cu uşurinţa ce şi-o închipuiseră. Sultanul dă ordin sangiacilor dela Dunăre să intre în Moldova sub comanda

[166] Gorecki în Papiu, III, p. 231—232: „cum suis Deum more suo supplicabat".

supremă a beglerbegului Greciei, astfel că oştirea turcească se urcă întrunită la aproape 100.000 de oameni, afară de Munteni sub Petru Vodă şi de Tătari sub Adel Gherai, care mai aduceau şi ei împreună cel puţin un contingent de 50.000 [167]. Marea oştire turcească se pune în mişcare asupra Moldovei la 10 Mai plecând din Constantinopole, şi la 11 Iunie abià sosise la Adrianopole. Ea erà sprijinită de o puternică flotă care duceà proviziile trebuitoare [168]. Turcii îşi arătaseră toată supărarea lor în un firman trimis voevodului Ardealului şi celui muntean în Maiu 1574, în care le spuneà că „afurisitul (maledetto) voevod de Moldova cu alţi afurisiţi care se află la el, au făcut mare neascultare şi răzvrătiri; că s'a dat ordin ca păcătosul afurisit (cattivo maledetto), împreună cu blestemaţii (gli scelerati) care se ţin de dânsul să fie pedepsiţi" [169]. Un document din 14 Iunie 1574 spune că Ioan Vodă îşi împărţise armata în trei: o parte contra Tătarilor, alta contra Turcilor, iar el însuşi s'ar fi aşezat la Iaşi [170]. Ioan Vodă, faţă cu îndoita ameninţare trebuià să urmeze planul firesc, impus chiar de împrejurări, şi pe care în o situaţie asemănătoare îl pusese în lucrare şi Ştefan cel Mare; să oprească anume câtva timp pe Turci dela trecerea Dunărei, spre a dobândi răgazul trebuitor ca să se răpeadă şi să respingă pe Tătari; apoi să cadă cu toate puterile asupra Turcilor. El însărcinează deci pe cel mai bun prieten al său, hatmanul Ieremia Golia, cu care erà legat încă dela căpătarea domniei, cu apărarea trecătoarei Dunărei, şi el se pregăteşte a lovi pe Tătari.

Ieremia Golia erà alăturea cu Sverşevski, omul cel mai de încredere al lui Ioan. După ce-l însoţise adeseori în timpul colindărilor sale pe laturile Moldovei, mijlocise înţelegerea lui cu boierii, care-l ceruseră domn dela Poartă. Lui îi încredinţase Ioan Vodă pârcălăbia cetăţei Hotinului, punctul cel mai important al ţărei din spre Polonia; îi dăruise moşii şi îi scăpase şi viaţa în fundul unei bătălii. Pe lângă aceste legături de inimă şi de interes, Ioan Vodă mai adaugă încă şi religia, punându-l să jure, înnainte de a-l trimite spre Dunăre, pe Cruce şi pe

[167] Baudui, *Inventaire de l'histoire générale des Turcs*, Paris 1617. pag 474: „Cependant Sélim jugeait, que le vaivode Ivon pourrait croistre à telle autorité et à un pouvoir si grand si on le laissoit poursuivre, qu'il serait par après malaisé de l'abaisser. Il mande au beglerbeg ou le général d'Europe d'employer toutes ses forces a dompter ce mutin. Celuy-ci arme; sa levée fut d'environ 100.000 combatans". Ap. Hasdeu, *l. c.*, p. 130.

[168] St. Batori c. Imp. 11 Iunie 1574, Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 705.

[169] Acelaşi din 15 Mai, *Ibidem* p. 700.

[170] *Ibidem*, 706. Năvălirea Tătarilor adeverită de un doc. din 1581 care spune că nişte urice au fost pierdute când au prădat Tătarii toată ţara în zilele lui Ioan Vodă. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, II p. 180. Alt doc. din 1606 arată că femeia lui Bucium a fost luată de Tătari când au prădat ţara Moldovei în zilele lui Ioan Vodă". *Ibidem*, p. 183. Alt doc. asemenea din 1581. *Ibidem*, I, p. 45.

Evanghelie că-i va fi credincios[171]. Ioan Vodă, după ce trimise pe Golia către Dunăre, se trase dela Tighina către Cahul spre Prut, spre a fi la o egală îndepărtare de Tătari şi de Turci.

Cu toate aceste măsuri, Golia rămase tot ce erà, fire de vulpe şireată şi trădătoare îmbrăcată în chip de om, şi lucru încă şi mai înjositor, trădarea lui nu fù măcar răsplătită cu o ambiţioasă mărire, ci cu bani, cumpărată şi vândută ca o marfă de tarabă ! Ce e drept suma erà cam însemnată, anume de 30.000 de galbeni. Pentru această sumă, peste care i se mai făgăduià încă alta, Ieremia nu se sfii de a vinde pe domnul, prietinul şi binefăcătorul său, a călcà jurământul săvârşit pe Cruce, şi pe Evanghelie, a deveni trădător şi sperjur tot odată. El lăsă pe Turci să treacă Dunărea, şi înştiinţă pe Ioan că ajunsese prea târziu, pentru a împiedicà pe duşmani dela trecerea fluviului, dar că Turcii erau numai în număr de 30.000, cei mai mulţi armată nedisciplinată[172]. După ce-l înşălà, voià să-l şi adoarmă.

Prin această veste, tot planul lui Ioan devenise cu neputinţă. El nu mai puteà să respingă întâiu pe Tătari, ci trebuià să plece în contra Turcilor, cu primejdia de a fi prins apoi între două focuri. Ioan însă voi să se încredinţeze prin el însuşi de numărul şi puterea duşmanilor; dar deşi el singur întreprinse recunoaşterea, nu putù aflà nimic sigur asupra acestei împrejurări. Când ostaşii veniră să-l întrebe de numărul păgânilor, Ioan le răspunse cu un laconizm adevărat antic : „îi vom socoti în luptă ! !"[173]. In seara de bătălie trei boieri : vornicul Murgu, stolnicul Bilăi şi hatmanul Slăvilă fugiră la Turci. Erau avangarda trădătorilor.

Pe când armata turcească numărà cum am văzut mai bine de 100.000 de oameni, aceea a lui Ioan Vodă, se alcătuià în afară de câteva mii de oameni de gloată „oaste în dobândă", cum îi zice Ureche, din vre-o 20.000 de pedestri şi 10.000 de călări. In tunuri însă întreceà armata moldovenească pe acea turcească, 180 la 140[174].

Trădătorul Ieremia Golia încă nu-şi sfârşise infamul început. El fusese probabil câştigat de Turci şi de Munteni spre a predà pe însuşi Ioan viu sau mort în mâinile lor. De aceea îl vedem cu o îndrăzneală ne mai pomenită, revenind lângă Ioan, şi luând dela el comanda cavaleriei în lupta hotărâtoare ce erà să se înceapă. Atacul trebuià să pornească dela aripa stângă, unde se aflà cavaleria sub hatmanul Golia, care pe semne sperase

---

171 Hasdeu, *l. c.*, p. 134.

172 Mignot, II, p. 212 : „Ce perfide mande à Ioan que les Turcs avaient passé le Danube avant qu'il eut pu atteindre les rives de ce fleuve ; qu'au reste leur armée montoit au plus à 30.000 hommes de mauvoises troupes".

173 Fredro ap. Haşdeu, *l. c.*, p. 136.

174 Gorecki în Papiu, III, p. 238, exagerează de sigur, urcând numărul Turcilor la 200.000.

că va puteà dobândi pe domn în mijlocul ei. Miliţiile, ca prin un instinct firesc maselor, presimţiră trădarea pe care n'o înţelesese Ioan, al căruia minte erà pe deplin cuprinsă de orânduirea bătăliei, şi nu lăsară pe Ioan să iasă din rândurile lor, spre a trece în acele ale cavaleriei [175]. Dacă boierimea nu putù îndeplini trădarea ei în toată întinderea voită, cel puţin ea se ţinù de cuvânt, şi când se dete semnul atacului, boierii ce alcătuiau călărimea, plecând steagul, puseră cuşmele în suliţi şi trecură la duşman [176].

Un fior de îngrozire cuprinse pe Moldoveni, când văzură floarea armatei lor, 13.000 de călări veteji, foarte bine înarmaţi [177], mergând să sporească rândurile păgâne. Trebui bărbăţia, focul şi inima lui Ioan, apre a împiedicà pedestrimea de a o rupe de fugă. In curând însă o straşnică răzbunare puse iarăşi la cale inimile zdruncinate ale Moldovenilor. Turcii neavând nici ei încredere în trădători, îi întoarseră înapoi în contra fraţilor lor, împingându-i dindărăt şi făcându-şi un scut din piepturile lor, „Iată vânzătorii noştri" strigă Ioan Vodă, ordonând ca toate tunurile să fie îndreptate asupra lor. Mare parte din ei pieriră, culegând moartea, în loc de răsplată pentru nevrednica lor purtare.

După ce se stânse şirul trădătorilor, care împiedicà pe ambele armate de a se ciocni, se încăerară la luptă Turcii şi oastea română. „Picau loviţi deopotrivă Turcii şi Românii; se întunecase soarele de pulberea şi fumul tunurilor; nici se auzeau nici se mai vedeau unii pe alţii; nici tunarii nu mai ştiau în cine îşi îndreptà tunurile" [178]. Dela o vreme însă, Românii înfrânseră pe Turci, şi începură să-i gonească, încât locuitorii turci din Obluciţa, văzând cum Românii răzbiseră pe ai lor, se pregăteau de fugă. Lipsind însă Românilor cavaleria spre a urmări pe duşman, nu se putură folosi de această izbândă, care ar fi putut deveni hotărâtoare, dacă ar fi putut împrăştià prin cavalerie pe cei răzbiţi de pedestrime. Obosiţi însă de luptă, Românii pe cât şi Turcii se retraseră în dosul artileriei lor, spre a se odihni puţin, când deodată o ploaie repede şi deasă se revarsă asupra ambelor armate. Pulberea de tun fu muiată de apă, şi această împrejurare pricinui Românilor cel mai mare rău,

---

[175] Vezi locurile din Gorecki şi Paprocki reproduse mai sus notele 148 şi 149.

[176] Asupra acestei trădări vezi *Sommaire de la vie de Selim* 1574 în Hurm. II, 1, p. 730: „En cette guerre le Turc à diverses rencontres perdit beaucoup de gens; mais enfin vint à bout de ses ennemis, partie par valeur, partie par trahison de sviecene (?).

[177] Gorecki, *l. c.*, III, p. 211: „Habit autem Czarnievicius (Golia Cernăuţanul) fortissimorum equitum quibus praefuit tredecim millia, optime armis instructa".

[178] Gorecki, *l. c.*, p. 212.

„căci puterea lor în contra mulţimei Turcilor stăteà cu deosebire în tunuri, care acum nu le mai puteau sluji"[179].

La reînceperea luptei, Românii lipsiţi de artileria care îi sprijinise atât de minunat în primul lor atac, începură a slăbi, iar Turcii împrospătându-şi puterile din mulţimea lor, pe când Românii rămâneau tot aceia, mai supravenind în sfârşit şi Tătarii, Românii la rândul lor dădură dosul şi o rupseră de fugă. Ioan adună cât putù din desfăcuta lui armată, şi se retrase la satul *Roşcanii*, aşezat în apropiere, unde se „îngropă" în şanţuri. Ioan nu fugi, deşi fără îndoială ar fi putut-o face, căci el nu fusese înconjurat; calea pe la spate îi rămăsese liberă; însă el spusese că „va cădeà capul său unde va cădeà capetele ostaşilor", şi se ţinù de cuvânt. Ioan Vodă nu erà trădător.

Turcii îl înconjurară şi începură a bate şanţurile cu tunuri, fără să poată face mult rău Românilor. Altă împrejurare trebuià să determine căderea lui Ioan; anume satul în care se închisese erà lipsit cu totul de apă. In curând setea începù a munci pe oştenii lui. Pentru a şi-o alinà măcar, întru câtva, întindeau petici de pânză deasupra ierburilor, culegând roua cu care îşi ungeau buzele[180]. Chiar şi acuma Ioan Vodă ar fi putut scăpà. Cunoscând prea bine limba turcească, s'ar fi putut travesti şi trece necunoscut chiar prin lagărul păgân. El voià însă ca un adevărat erou să împartă şi amarul, precum se bucurase de izbândă alăturea cu voinicii săi. Turcii necunoscând însă cumpăna Românilor, şi văzând tăria poziţiei lui Ioan, îi trimiseră vorbitori, care să-l sfătuiască să se predee, întru cât la sfârşit tot nu ar puteà scăpà din mâinile lor, înconjurat fiind din toate părţile. Ioan, care vedeà pe fiece zi murind ostaşii săi în torturile setei, şi nu mai puteà suferi o asemenea privelişte, se hotărî să se închine. Innainte însă de a face acest pas, el ţinù sfat cu oastea lui, atât cu Cazacii cât şi cu Românii, şi-i întrebă ce li se păreà a fi mai cu cale : a se închinà Turcilor, sau deschizând porţile castrelor să meargă la o moarte sigură, împrăştiind ei înşii pe cât vor puteà omorul în rândurile duşmane. „Moartea singură, sfârşi el, va pune capăt tuturor acestor rele; ea ne va scăpà corpurile de suferinţă şi ochii de vederea atâtor lucruri nevrednice". Vocea lui se stinse într'un plâns înnăbuşit. Cazacii şi cu Românii răspunseră într'un glas, că dacă este de părere că se poate încrede în făgăduinţele turceşti, atunci să se închine, deşi Turcul nu se ţine nici odată de cuvântul dat unui Ghiaur; iar dacă se îndoeşte de credinţa lor, atunci ei, neuitând jurământul făcut lui Ioan, sunt mai bucuroşi a luptà până la moarte, decât să piară cu toţii prin înşelăciunea Turcilor. Ioan se hotărî

---

179 Gorecki, III, 242, *ibidem* : „sed maximo detrimento Valachica turmenta affecit quae cis magno adiumento contra omnem vim Turcarum fuere".

180 Fredro ap. Hasdeu, *l. c.*, p. 161.

să se închine, dacă Turcii vor primì următoarele condiţii : Românii să nu fie pedepsiţi de vreun domn viitor pentru participarea lor la războiu. Cazacii să fie lăsaţi liberi a merge în ţara lor, şi el însuşi să fie dus neatins la împăratul turcesc. După cererea lui Ioan, Turcii jurară de şapte ori pe Coran, păzirea acestei alcătuiri. Turcii primiră, şi Ioan trebuià să se dee cel dintâiu în mâinile lor. Atunci începù o scenă duioasă, aceea a despărţirei. Rămas bun trebuià să-şi iee domnul dela vitejii săi, cu care împărţise până atunci soarta schimbătoare a cruntului războiu. „O grea şi amară soartă mă desparte acum de voi, vitejii mei; vă întind dreapta mea vouă tuturor şi fieşte căruia, şi vă încredinţez pe toţi că până când va mai rămâneà o suflare în acest corp muritor, de-a pururea cu recunoştinţă îmi voiu aduce aminte de numele vostru. Auzind acestea Cazacii începură să verse lacrimi, şi plângând şi suspinând, îi prindeau dreapta şi i-o sărutau cu toţii. După ce Cazacii se depărtară ca de vre-o trei lovituri, Ioan chemă din castre pe Români şi de asemenea cu multe lacrămi se despărţiră de dânşii. Aducându-şi apoi aurul şi pietrele scumpe ce aveà cu sine, se întoarse iar la Cazaci, şi împărţi lor toate ale sale. După aceea descingând sabia, se dete prins în mâinile Turcilor. Beglerbegul vorbì cu el mult timp, când deodată prefăcându-se a fi fost ofensat prin nişte cuvinte ale lui Ioan, îl lovì cu hangerul în faţă şi în pântece. Ienicerii se aruncară îndată asupra lui şi-i tăiară capul, iar corpul lui fù legat de cozile a două cămile care, gonite într'o parte şi în alta, îl rupseră în bucăţi. Capul i-l înfipseră într'o suliţă, trupul i-l sfâşiară în mici bucăţi, oasele lui le împărţiră între sine, iar în sângele lui încă cald îşi înmuiară săbiile, rugându-se lui Dumnezeu ca să le dee şi lor inima lui Ioan, şi asemenea măestrie în războiu (14 Iunie 1574) [181]. Jurământul odată călcat de Turci, în privirea lui Ioan, pentru ce erau să-l mai ţină faţă cu oştirile sale? Se repeziră asupra lor să le taie. Românii şi Cazacii se aruncară atunci disperaţi în mijlocul duşmanilor şi împărţind moartea pe cât putură, pieriră până la cel din urmă" [182]. Astfel se sfârşi tragedia lui Ioan Vodă.

[181] Cea mai minunată întrupare poetică a soartei eroului moldovan este Tragedia Ririei: *Kiajna şi Ioan Vodă cel Cumplit.* Ultima ediţie, Iaşi 1914.

[182] Gorecki în Papiu, III, p. 245. Cuvintele puse în gura lui Ioan de istoricul polon nu pot fi acele rostite chiar de domn, pe care nimeni nu le-au putut culege. Ele pot fi însă atribuite domnului moldovan, întru cât Starowolski *Instituta rei militaris*, Cracoviae, 1610, p. 168 (ap. Haşdeu, *l. c.*, p. 126) spune despre el: „Ita Ivonia palatinus Valachiae et Mihail palatinus Moldaviae (autorul face o transpoziţie a ţărilor unde domnià Ioan cel Cumplit şi Mihai Viteazul) et nostra aetate Gustavus rex Sveciae *sola suaviloquentia* ac libertate adhibita numerosum exercitum in obedientia continuerunt". Un rezumat scurt dar întocmai consunător cu cele expuse din domnia lui Ioan Vodă, vezi în *Annales rerum polonicarum* sub anno 1574 ap. N. Iorga *Acte şi Frag.* I, p. 112. O descriere deosebită a eroicei lupte o dă Ştefan Batori c. Imp. 17 Iunie 1574, Hurm., *Doc.*, II, 1, p. 707.

Acest domn este cel de pe urmă erou al Moldovei. Incă unul trebuià să mai răsară din sămânța Românilor și anume în Muntenia, și apoi să se stingă în ele izvorul sufletelor mari. Ioan Vodă fù în stare să trezească în inimile Moldovenilor, iarăși acel dor de țară, încorporat în iubirea către domnul lor. Prin farmecul ființei sale, prin purtarea sa blândă și omenoasă față cu poporul de jos, el câștigă iubirea acestuia care știà cu obișnuita-i generozitate să răsplătească simțimintele domnului, jertfindu-se pentru dânsul. El vroi să fie aspru cu boierii, spre a astâmpără cugetul lor schimbător și umblarea lor după noui domnii. Boierii plecară deocamdată capul sub mâna lui de fier; dar îl pândiră la momentul critic, și-i dădură o lovitură din care nu se mai putù sculà, și lucru încă mai amar pentru Ioan, acela în care el pusese toată încrederea lui, acela pe care socoteà că ani îndelungați îl făcuse prieten, acela se puse tocmai în fruntea trădătorilor.

Este greu de a întâlni în istorie o soartă mai dramatică decât aceea a eroului moldovan. Arzând de iubirea moșiei, îl vedem reînnoind vremuri ce păreau apuse pentru totdeauna, și scoțând iar din poporul român minuni de vitejie, deși acesta nu mai erà în întregimea lui ceeace fusese pe timpul lui Ștefan cel Mare, o clasă de proprietari ce-și apărau moșiile lor, punând piept pentru moșia cea mare. Izbânzile lui Ioan Vodă sunt cu atât mai extraordinare cu cât sunt datorite personalității lui, a căreia mărime erà simțită din instinct tocmai de cugetele simple ale ostașilor de rând care nu puteau să-l înțeleagă. Câtă bucurie se răsfrângeà în vasta lui inimă, când izbânzile urmau izbânzilor, în primele momente ale luptelor lui! Și câtă durere nespusă, câtă amărăciune și desnădăjduire trebuiră să-l cuprindă când văzù flamura mândrei sale cavalerii, oștirei sale celei mai alese, plecându-se înaintea dușmanului! Trebue să fie cineva domn, să aibă dată în răspunderea sa soarta unui popor întreg, soarta generațiilor viitoare, pentru a puteà simți în inimă largile bătăi produse de niște atari simțiminte [183].

[183] Scrierea lui Hașdeu, *Ioan Vodă cel Cumplit*, București 1865, eminentă prin mulțimea și noutatea izvoarelor consultate, și de care ne-am folosit în mare parte în lucrarea noastră, este cu totul exagerată atât în fond cât și în formă, în cât întipărirea ce-ți rămâne după cetirea ei, este din cele mai îngreuietoare. Mai întâi nu știm de unde a luat Hașdeu toate acele amărunțimi technice asupra ordinei de bătaie urmată de Ioan Vodă în luptele sale. Gorecki, singurul izvor mai amărunt asupra lor, nu conține decât arătări cu totul generale, din care numai o închipuire silită poate scoate până și planurile bătăliilor lui Ioan Vodă. Un istoric trebue să se ferească de a pune prea multă imaginație în reconstituirea trecutului căci atunci el ne dă icoanele propriei sale minți drept acele ale timpului expus. Apoi Hașdeu ne pare că a vrut înadins să găsească în faptele eroului său niște împrejurări analoage cu cele ce se petrecură în principate pe la 1862—64. De aceea pune strămutarea capitalei dela Suceava la Iași, pe timpul lui Ioan Vodă, cu toate că nu posedă *nici un singur izvor* în această privire și că Ioan Vodă trebuià tocmai să se fi ferit de a-și apropià reședința de Turci, în contra cărora ridicase sabia. Din contră toate izvoarele ce există străpoartă această strămutare

4. DE LA PETRU SCHIOPUL LA A DOUA DOMNIE A LUI ARON TIRANUL

Petru al V-lea Schiopul, 1574—1579. — După răpunerea lui Ioan Vodă, Turcii şi Tătarii se întind în Moldova şi o pradă

în domnia a doua a lui Lăpuşneanu (mai sus p. 109). Însă altfel cum ar fi putut lovi Haşdeu în Ieşeni, care deplângeau la 1864 pierduta lor capitală, şi cum ar fi putut arătà că „Sucevenii nu făcură tot astfel când Ioan Vodă transferă reşedinţa la Iaşi" (p. 32—34). Mai vorbeşte Haşdeu şi de o împroprietărire a Ţiganilor, deci cu atât mai mult a ţăranilor pe timpul lui Ioan Vodă (p. 41 42), tot spre a puteà aduce din vremurile trecute exemple pentru cele de faţă, cea mai falşă din toate concepţiile istorice. In sfârşit autorul exagerează atât de mult figura lui Ioan Vodă, încât vrea să facă din el cel mai mare om al timpului său: „Singurul om din toată Europa, carele în loc de a lăsà pe preoţi să facă victime, făceà victime din preoţi! Singurul om în toată Europa care ghici secretul democraţiei! Singurul om din toată Europa care merità coroana!" (pag. XXI). Exclamaţiuni de cel mai rău gust bazate pe nişte premise ce nu le justifică întru nimic, se întâlnesc la fiece pas în scrierea lui Haşdeu, d. ex.: „Puteţi judecà cine fu Ioan Vodă!" (p. 75) sau „închipuiţi-vă acuma o oaste moldovenească sub un Ioan Vodă!" „Ioan Vodă din faţă, Ioan Vodă din dreapta, Ioan Vodă din stânga!" (p. 87). Aiurea voind să ridice talentul strategic al eroului în lupta dela Jiliştea, unde cum am văzut, el surprinsese oştirea în somn şi nepregătită, Haşdeu, pentru a preîntâmpinà învinuirea de neglijenţă ce se poate aduce oştirei turco-muntene, de a se fi dat odihnei, fără a se întări cu şanţuri sau cară, vrea să dovedească că după toate principiile strategice *ea trebuià să rămână în câmp liber* (p 90—91). Nu cumva după aceleaşi principii, trebuià să şi doarmă? Argumentele aduse în această privire sunt aşa de extraordinare, în cât trebuie cetite spre a crede că au putut fi scrise. Doar numai una din iscodirile lui Haşdeu să le întreacă, anume argumentare pentru a dovedì stăpânirea Moldovei asupra Pocuţiei: „Această mică provincie, pitulată la nordul Moldovei între Prut şi Nistru, formà în antichitate o parte a Daciei lui Traian, precum dovedeşte nu numai poziţiunea sa geagrafică, ci chiar numele celor două oraşe ale sale: *Colomea* adică *Colonia romană* si *Snetin* în vechime *Netindava*" (!! p. 52). Şi apoi să ne mirăm dacă străinii îşi bat joc de istoriografia română (Hunfalvy, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, p. 80). Aiurea găsim că „Ioan Vodă ghăcise pe Montecuculli!" (p. 93). Intr'un cuvânt Haşdeu voind să înalţe până la ceruri pe eroul sau, i-au întunecat adevăratele, îndestul de strălucitele lui merite. Păcat că nu şi-a adus aminte, în loc de Confucius, pe care îl citează la istoria lui Ioan Vodă (p. 30), pe Voltaire care spune: „Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas". Acesta este fondul istoriei lui Ioan Vodă cel Cumplit. Forma ei este potrivită cu fondul. Pretutindeni se întâlnesc declamaţii pompoase, fraze sforăitoare, şi am numărat vre-o *trei sute* de punte de exclamaţie. Pretutindeni aluziuni la timpurile actuale, care turbură liniştea istorică, precum d. ex. că: „camerile legislative nu fac un 2 Maiu!" (p. 31) sau următoarea fenomenală comparaţie: „Aventurierul ne apare de odată milionar, ca cel mai avut comerciant de pietre scumpe din capitala Turciei, întunecând prin bogăţiile şi luxul său pe paşale şi pe agale! Faptul e tot atât de cert *precum e cert că d. Török sau d. Bossel posed cele mai frumoase şi cele mai scumpe case în Bucureşti*"! Şi cu toate acestea lucrarea lui Haşdeu are o valoare netăgăduită: pune în lumină o sumă de puncte nouă, aduce multe izvoare necunoscute la lumină care trebue însă culese precum grăunţii de aur ce trebue să-i speli îndelung din năsipul râurilor.

cumplit, aşà că partea ei de sud rămâne cu totul desgolită de locuitori. Oamenii fugind către munţi, şi neputându-şi face secerişul şi strânge fânaţul, o foamete cumplită se încuibă în ţară, aşà de mare, în cât Stricovski, secretarul ambasadorului polon Tarnovski care merse în anul 1575 la Poarta Otomană, spre a se scuzà despre amestecul Cazacilor în răscoala lui Ioan Vodă, spune că „în aceà călătorie fură siliţi a urmà o cale extraordinară prin Muntenia, Bulgaria, Sârbia şi stâncile Balcanilor, din cauza foametei celei mari ce sfâşià Moldova în 1574 şi 1575" [184]. In acelaşi an Batori este ales de rege al Poloniei, după retragerea lui Henric de Anjou, trecând din Transilvania prin Moldova pentru a merge în noua lui domnie, găsi Moldova prefăcută în cea mai mare parte în întinse pustietăţi şi suferind de o aşà lipsă, încât voevodul Petru crezù a-i face cel mai frumos dar, trimiţându-i o pâne de secară" [185].

Petru Schiopul, fiind un domn străin pentru Moldova, trebuià să caute un sprijin în ţară, pe care-l şi găsi în elementul boieresc. Ureche nu lipseşte a însemnà despre el, ca un lucru de laudă, că „boierilor le erà ca un părinte, şi la mare cinste îi ţineà, şi din sfatul lor nu ieşeà" [186]. Dimpotrivă, ţăranii căutară să respingă domnia lui Petru. Ei primiră cu lacrimi venirea lui în scaun, şi chiar o parte din ei încercară să se împotrivească cu puterea [187].

Această nemulţămire a poporului de rând cu domnia lui Petru Schiopul îşi găseşte în curând răsuflarea ei în o răscoală făcută de un pretendent *Nicoară Potcoavă*, frate de pe mamă cu Ioan Vodă cel Cumplit, acel Serpega cu nume armenesc de care am pomenit mai sus. Acesta bazându-se pe Cazacii cu care fratele său stătuse în aşà de bune relaţii, şi pe poporul de rând care-l chemà, intră în Moldova şi bătând pe Petru Vodă, îl alungă din scaun în 10 Noemvrie 1577, scăpând în Muntenia la fratele său Alexandru. Potcoavă, îndată aleargă la mijlocul cunoscut pentru a căpătà domnia dela Turci, sporirea tributului. Se vede că aceştia nu aveau încredere în fratele fostului lor duşman, căci trimiţând în Moldova mai mulţi paşi din Silistria,

---

[184] Fragmente din Stricovski în *Arh. ist.*, II, pag. 6—9.

[185] Languet către ducele de Saxonia, 23 Martie 1576, în *Arh. ist.*, I, 2, p. 30. Un raport al lui Girolamo Lippomano către dogele din 1575, Hurm., *Doc.* III. 2, p. 375, descrie astfel Moldova: „Provincia che altre volte faceva 40 et 50 milia cavalli e hora cosi ruinata de queste ultime guerre fatte a mesi passatti, che sten tarebbe a farne 26 mila convenendosi in alcuni luoghi caminare otto et dieci giornate come per deserti, dove prima era fertile et popolatissima".

[186] Ureche în *Letopiseţe*, I, p. 197.

[187] Mai sus p. 127. Cf. un extract venețian din 12 Iulie 1574 în *Revista* lui Tocilescu, III, p. 179: „Moldovenii nu voiesc pe voevodul Petru", ceea ce nu se poate raportà decât la poporul de jos.

Nicopoli, Vidin, şi Bender, precum şi oaste muntenească, bat şi prind pe Potcoavă şi-l ucid [188].

Petru este reaşezat în scaunul lui şovăitor iarăşi cu ajutorul Turcilor. De abià însă se reurcase el şi un alt pretendent, *Alexandru Potcoavă*, vine iarăşi să-l alunge cu aceleaşi mijloace ca şi fratele său, Cazacii şi poporul de jos. Amurat al III-lea înştiinţează pe regele Poloniei că „un frate al numitului tâlhar, alt tâlhar" ar fi venit cu ajutor din ţara polonă ca să destitue pe supusul lui. Petru însă, alungat în Martie 1578, după o lună, în Aprilie este iarăşi reintegrat de Turci, care prind pe Alexandru şi-l înţapă [189]. In August însă acelaş an vine un al treilea frate al lui Nicoară şi Alexandru, *Constantin Potcoavă*, care iarăşi este alungat cu ajutor turcesc [190]. De abià se mântuise Petru de cei trei fraţi Potcoavă şi se scoală un alt pretendent, Petru, al doilea fiu al lui Lăpuşneanu, pentru atacul căruia Mehmet-paşa se tângue cu multă amărăciune şi mustrare regelui polon [191]. In sfârşit apare şi Laski care cereà şi el a se introduce în domnia Moldovei [192].

După cum vedem pretendenţii plouau asupra Moldovei, şi dacă ar fi să judecăm despre ţară, după mulţimea celor ce năzuiau la a ei stăpânire, mai mândră nu s'ar pomeni pe lume.

---

[188] Asupra lui Potcoavă vezi un extract din 12 Decemvrie 1577 în *Revista*. Tocilescu. III, p. 180, unde Potcoavă este numit „favorit al ţarului Moscovei", cu care şi Ioan Vodă stătuse în legături (vezi un document din 1572 în *Acta zapadnoii Rosii*, Petersburg, 1848, vol. III). In 25 Noemvrie 1577 Petru se tângueşte Porţei pentru năvălirea Cazacilor, dar scuză pe Batori, regele Poloniei, fiind că nu ar aveà nici o putere asupra nobililor săi. (David Ungnad c. împăratul, 25 Noemvrie 1577, Hurm., *Doc.*, III, p. 5). Prinşii din oastea lui Potcoavă spun că ei credeau că domnul lor ar fi venit cu învoirea împăratului, căci poporul de jos l'ar fi cerut. (David Ungnad c. împăratul, 30 Decemvrie 1577, *ibidem*, p. 6). Un alt extract veneţian din 27 Decemvrie 1577 (*Revista*, Tocilescu III, p. 180) spune că: „noul voevod erà favorizat de popor şi de ţarul Moscovei". Un al treilea din 7 Ianuarie 1578 arată că Potcoavă oferì o nouă sporire de tribut. Un al 4-lea din 15 Aprilie îl arată ca prins (*Revista*, Tocilescu, *ibidem*). Potcoavă este numit în latineşte: „Podhova Ivoniae frater". Vezi *annales rerum polonicarum*, anno 1577-78 ap. N. Iorga *Acte şi Frag.*, I, *p.* 114. Ştiri din Lemberg 1578. Ibidem, p. 120. Petru Schiopul numeşte pe Potcoavă, *Creţu* şi pe Alexandru Potcoavă fratele lui Creţiu. Nicolaescu, *Doc.* slavo-rom., p. 272. Despre această lovire a Cazacilor se pomeneşte şi în mai multe doc. interne. V. unul din 1588, Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, IX, pag. 53.

[189] Amurat al III-lea către regele Poloniei, 10 Martie 1578, *Hurm.*, *Documente*, III, p. 10. Comp. David Ungnad către împăratul din 14 Martie 1578, *ibid.*, p. 11, şi 2, 4, 15 Aprilie 1578, *Ibidem*, p. 12.

[190] Mohamed paşa către regele Poloniei, 12 August 1578, *Ibidem.*, p. 27. Alta din 3 Sept. 1578, în care cere dela regele polon capul pretendentului Petru. *Ibidem*, p. 37. Răspunsul regelui către Mohamed paşa din 12 Sept. 1578. *Ibidem*, p. 37. Comp. Ureche, *Letopiseţe*, I, p. 200. Asúpra lui Constantin vezi un doc. din 6 Martie 1579. Hurm., *Doc.*, I, *Supl.*, 2, p. 289.

[191] Scrisoarea din 12 August 1578 *Ibidem*, III, p. 27. Asupra acestor năvăliri căzăceşti, vezi multe amărunţimi în N. Iorga, introducerea la vol. XI Hurm. pag. XXXIV şi urm.

[192] Sultanul către regele Poloniei, 10 Sept. 1579, *Ibidem*, p. 47.

Şi cu toate acestea ea fusese devastată tocmai prin aceste competiri violente în chipul cel mai neauzit. Nu mai erà o ţară vie şi înfloritoare ca în vremile dinnainte. Peste frumoasa ei grădină trecuse un orcan pustietor.

Poarta însă văzând veşnicile nevoi pe care i le stârneà domnia lui Petru, îl mazileşte şi-l trimete în surgun la Alepo. In 25 Ianuarie 1580, Sinzendorff reşidentul imperial din Constantinopole, scrie împăratului: „Petru este depus de Turci pentru bisnicia lui, arestat şi trimis la Alepo. Işi lasă copiii şi femeia aici în speranţă că va fi restabilit; a vrut să ofere sultanului prezenturi şi bani" [193].

Iancu (Ioan al II-lea) Sasul, 1579—1582, fiul natural al lui Petru Rareş, cu Săsoaica din Braşov, femeia lui Weiss Iörg. Am văzut la domnia lui Rareş, cum Sasul aflând că este fiu de domn, consimţi să fie exclus dela moştenirea părintelui său aparent, şi plecă la Constantinopole, spre a-şi cercà norocul şi a dobândi domnia [194]. Aici el se însură cu o princesă de sânge împărătesc, Maria Paleologu, originară din insula Rodos, şi se puse pe intrigi, pentru a răsturnà pe Petru Schiopul. Doamna Kiajna, sora lui Iancu Sasul, văzând că fiul său, Petru Schiopul nu se mai puteà menţineà în scaun, se hotărî să ajute fratelui ei natural la căpătarea domniei. Indată ce Sasul văzù pe Petru depus, chemă în grabă pe sora lui la Constantinopole [195]. Ea îi deschide credite la bancherii din Galata, şi-l recomandă cu căldură sultanei validele care erà cum am văzut în cele mai bune relaţii cu doamna română. O depeşă a unui ambasador veneţian din 10 Fevruarie 1580, adaugă, pe lângă dovezile de favoruri aduse mai sus, că sosind Kiajna în Constantinopole, şi „dorind să facă o vizită sultanei, ea îi trimise careta cu un chehaia al ei şi mai mulţi eunuci" [196]. Astfel Iancu fù pus în poziţie de a puteà stărui pentru dobândirea tronului moldovan. Asupra modului cum el ajunse domn, ne spune Sinzendorff, într'o interesantă depeşă din 17 Decemvrie 1579: „Noul domn rânduit de sultan în Moldova, numit Ioan, urmaşul destituitului Petru, trece drept fiul unui Petru fost domn în Moldova (Rareş); cu toate acestea,

---

[193] Depunerea lui Petru trebue să se fi întâmplat pe la sfârşitul lui 1579. Gabriel Cavazza raportează dogelui în 8 Decemvrie 1579 că „hieri parti il novo Vaiwoda di Bogdania per andar al suo governo". Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 108.

[194] Vol. IV, p. 264. Comp. un document dela Jancu Sasul din 19 Iulie 1580 (*Arh. ist.*, I, 1, p. 127) în care vorbeşte de „părintele domniei mele răposatul Petru Voevod".

[195] Gabriel Cavazza către dogele, 25 Ian. 1580, Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 109: „e stato chiemata la sorella del presente voivoda di Bogdania, che fu moglie di un Mirtola, voivoda di Vallachia et governo quella provincia alcuni anni in nome di un suo picolo figliulo".

[196] Gabriel Cavazza către dogele, 10 Fevruarie 1580. *Ibidem*: „et havendo intesso la moglie di sua Magnificienzia che il giorno sequente la doveva andar alla sua visita, le mando in contro un cocchio con la sua chiecaja et enunchi a levarla"

eu m'aş îndoi, şi aş ţineà mai curând pe Ioan drept un Neamţ din Transilvania, decât drept un Român, căci vorbeşte limba germană mai bine decât toate celelalte. Acest Ioan se zice să fi dat Sultanului 80.000 de galbeni, 20.000 sultanei mume şi marelui vizir Sinan paşa 50.000, afară de ceeace va trebui să le deà pe an. Au plecat astăzi de aici cu comandantul care trebue să-i introducă în domnie" [197]. Aceste sume colosale, Iancu Vodă le împrumută de pe la aceia ce se îndeletniceau cu asemenea daraveri în Constantinopole, între altele dela unul *Bartolomeu Brutti*, personaj intrigant de origine albaneză [198], care însă îmbrăţişase religia catolică, fusese întâiu în slujba Veneţiei, apoi în aceea a Spaniei, şi acum voià să-şi cerce norocul şi în Moldova. El ajută mult lui Sasul, nu numai prin bani, dar şi prin stăruinţi la dobândirea domniei, şi este luat de Sasul cu el în Moldova, „numit general al cavaleriei şi infanteriei sale, înzestrat cu veniturile unui port (al Galaţului?) de o valoare de 3.000 de galbeni şi cu moştenirea unui boier mare executat pentru trădare". Mai târziu Brutti ajunge mare postelnic, cum îl numeşte Ureche [199]. Vom vedeà cum, rămânând el în ţară, şi în timpul domniei a doua a lui Petru Schiopul, contribue mult la lăţirea şi întărirea Catolicismului în Moldova.

Creditorii lui Iancu Vodă trebuiau însă plătiţi. Cum ajunge în ţară el se pune pe jafuri şi desbrăcări, care nu ştim zău dacă a putut vreodată să mai fie întrecute în Moldova.

Aşà, Ureche ne spune că Iancu Sasul „aveà nespusă lăcomie de avere, pentru care pe mulţi a omorât, şi a izvodit obiceiu care n'a mai fost nici odinioară în toată ţara, să iee a zecea din boi în toată ţara". Tot aşà ne arată şi ambasadorul imperial *Sinzendorff*, îndată după apucarea domniei de către Iancu Sasul, în 25 Ianuarie 1580, că : „noul domnitor al Moldovei a şi început a-şi tiranizà supuşii cu neomenie, fără îndoială pentru a-şi adunà iarăşi banii dăruiţi pe aici, şi pe care i-a împrumutat spre ajungerea domniei" [200]. Şi apoi domnul trebuià, să mai cheltuiască mereu pentru menţinerea lui în scaun. Aşà în 17 Martie acelaşi an, găsim pe Sasul trimiţând la Constantinopole 150 de cai „foarte buni pentru călătorie" vizirului Sinan

[197] Sinzendorff către împăratul, 7 Decemvrie 1759, Hurm., *Doc.*, III, p. 24. Acelaşi lucru îl rapoartă şi de Germigny către Caterina de Medicis, 8 Decemv. 1579, *Supl.*, I, p. 50.

[198] Arhiepiscopul de Lemberg Solikowski către papa Sixt al V-lea, 14 Decemvrie 1588. Hurm., *Doc.*, III, p. 119 : „Bartolomeus Brutti *Albanus*".

[199] De Germigny către Henric al III-lea, 2 Iunie 1580. *Supl.* I, p. 51. Comp. Ureche, *Letopisete*, I, p. 201.

[200] Ureche în *Letopisete*, I, p. 201. Sinzendorff către împăratul, 25 Ianuarie 1580, în Hurm., *Doc.*, III, p. 25 : „Der newe hinein in die Moldau geschickte sol beraidt waidlich mit seinen armen Undersassen tyrannisiern, one Zweifel damit er das Gelt wider zusammen kracze wasz er alhier verschenkht und zur Erlangung der Waydaschafft ausgeborgt".

paşa [201]. Cât de mari trebue să fi fost jafurile Sasului în Moldova, se vede de pe însemnata avere pe care o duce cu el din ţară, la ieşirea lui din domnie, după mai puţin de trei ani de ocârmuire, şi cu toate însemnatele lui cheltueli; anume o sută de care; din aceste patruzeci cu bani, pe cât adunase şi contimporanul său Petru Cercel în Muntenia, în o domnie atât de scurtă [202].

Se pare însă că atotputernicia Kiajnei se stricase cu Sasul după suirea lui în scaun, probabil din pricina daraverilor băneşti avute cu el la procurarea domniei. Un raport al ambasadorului german ne spune că Sasul erà în relaţii duşmăneşti cu Mihnea al Munteniei, care domneà acolo sub epitropia bunicăi sale, care duşmănie nu se poate referi la copilul Mihnea, ci numai la făcătoarea şi desfăcătoarea domniilor române, bătrâna şi puternica Kiajna [203]. De îndată ce el pierduse sprijinul aceleia ce-l înălţase, în scaunul Moldovei, zilele domniei lui îi erau numărate. Ştiind el aceasta, şi temându-se a se duce, la caz de mazilire, în părţile turceşti, el intră în corespondenţă cu colonelul german *Rueber* din Transilvania, şi-şi cumpără moşii în comitatul de Zips, şi anume castelul Kesmark, unde el transportă o parte din comorile sale. Turcii aflând de aceste pasuri ale lui Sasul, şi temându-se ca „să nu umple Moldova pe neaşteptate cu Germani, care apoi ar fi greu de alungat de aici" [204], se hotărăsc a dà ascultare Kiajnei, şi a mazili pe Iancu, spre a-l înlocui iarăşi cu fiul ei, Petru Schiopul.

Catastrofa care aruncă pe Sasul de pe tron în surgun şi mormânt, fu grăbită încă şi prin un eveniment lăuntric, anume o răscoală a boierilor care nu mai puteau suferi jafurile lui. In fruntea mişcărei se pun boierii Lăpuşneni, care ridicându-se împotriva Sasului, îşi aleseră de domn pe unul Ioan Lungul. Sasul însă trimise asupra lor pe Bucium vornicul cel mare şi pe Brutti postelnicul, care izbutiră a răzbi rezmeriţa la *Balota*. Văzând boierii că nu iese la nici un capăt cu sâlnicia, apucară pe o cale mult mai sigură care răsturnase de atâtea ori domniile în ambele ţări, anume aceea a pribegirei.

Din aceşti boieri se înseamnă cu deosebire familia Movileştilor şi anume vlădica Gheorghe, Vornicul Ieremia, Simion

---

[201] Cavazza către dogele, 17 Martie 1580. *Ibidem*, IV, 2, p. 110.

[202] Preuner către împăratul, 29 Sept. 1582, *ibidem*, III, p. 81—82: „Das Iancula Wayvoda Moldaviae gewiss mit Weib und Kind sampt allem dem wasz er in Gelt und Gelts wehrt mit sich auf hundert Gutschy darunter die vierzig allein mit Geldt geladen sein sollen, seinen Weg nach Polen genommen". Mai sus, p. 40.

[203] Preuner către împăratul 31 Martie 1582. Hurm.. *Doc.*, III, p. 72: „als von dem Michne Valachen, der dem Iancola sonsten feindt ist".

[204] Raportul ambasadorului polon Dzerzek către sultanul, 15 Ian. 1582, *Ibidem*, III, p. 71: „ne ab improvisio Moldaviam Germanis impleat, qouos deinde ejicere difficile erit". Comp. Preuner către împăratul, 11 Noemvrie 1581, *Ibidem*, III, p. 67.

pârcălabul şi Balica Hatmanul. Inşălând pe domn că vor să sfinţească mânăstirea Suceviţa, trecură cu toţii în Ţara Leşească; alţi boieri apucară către Muntenia, iar câţiva din ei merseră la Constantinopole, aducând jalbă la împărăţie de râsipa ţărei [205]. Turcii care se prefăceau totdeauna a ascultà cu interes asemenea tânguiri, şi făţăreau o milostivire care trebuià să le aducă iarăşi groase foloase şi bacşişuri, se hotărîră a dà fiinţă gândului trezit în ei prin uneltirile Kiajnei şi purtarea îndoioasă a lui Iancu, trimiţând un capigiu în Moldova, care să-l prindă şi să-l aducă viu sau mort la Constantinopole.

Sasul vroià să scape în Ungaria, unde cum am văzut îşi pregătise adăpostul încă din timp. Se temeà însă de ţărani, ca să nu-l prindă şi să răzbune acuma, în căderea lui, neomenoasele jafuri făptuite de el în timpul domniei. El apucă deci prin Polonia, pentru a ieşì la Kaschau; este însă prins şi dus la Lemberg, unde, după ce i se iau toate avuţiile, i se taie capul, în luna Iunie 1582 [206]. Papa necunoscând moartea acestui domn care, deşi protestant, proteguise Catolicismul în Moldova, intervine în Fevruarie 1583, prin o scrisoare către regele Franţiei în favoarea luì, ca să stăruiască la Turci a i se dà înnapoi domnia ţărei Moldovei [207]. Soţia lui Sasul, Maria Paleologu, rămase în Polonia, dobândind iertarea şi mai apoi proteguirea regelui. Ea se apucă de negoţ, cumpărând mărfuri din Turcia, spre a le vinde în Lemberg [208].

Petru Vodă Schiopul a doua oară, 1582—1591. — Cu ce preţ dobândise Petru Schiopul iertarea sultanului şi reîntronarea sa în ţara Moldovei? „Nu numai că sporise iarăşi tributul cu 10.000 de galbeni, şi se îndatorise a plăti toate datoriile lui Iancu Vodă; dar apoi pe lângă darurile în bani sultanului şi mamei lui, s'a mai obligat către Sinan paşa şi către preceptorul sultanului, prin sprijinul cărora mai cu osebire ajunsese la domnie,

---

[205] Ureche în *Letopisete*, I, p. 201—202, Preuner către împăratul, 29 August 1582. Hurm., *Doc.*, III, p. 78 : „Dem Iancula soll sein übel verhalten, sonderlich die grosse Tyranej und unerhörte crudelitet, so er mit den armen underthanen deren ain grosse anzall mit Klagen alherkomen getrieben, in ungnaden und umb das Regiment gepracht haben".

[206] Regele Poloniei către sultanul, 18 Iunie 1582 şi raportul lui Preuner către împăratul, 23 Iunie, 1582, *Ibidem*, p. 73. Alt raport al lui Preuner din 12 Octomvrie 1582, *Ibid.*, p. 83. Mai vezi şi un raport al lui Girolamo Lippomano către dogele din 12 Ianuarie 1583 în care se spune că Sasul fusese decapitat, *Ibidem*, III, 2, p. 16. Ordinul motivat al lui St. Batori regele Poloniei pentru decapitarea lui Sasul, 20 Sept. 1582. N. Iorga, *Relaţiile cu Lembergul*, p. 54—56. Cercetarea averilor lui se face după arătarea „graecae atque walachicae nationis homines", *Ibidem*, p. 57.

[207] Papa Grigore al XIII-lea, către regele Franţiei, 9 Fevruarie 1583. Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 17 : „catholicamque religionem opera dilecti filij Iani viri nobilisimi in ea constituendam pertinet".

[208] N. Iorga, *Relaţiile cu Lembergul*, p. 64, 66.

a le plăti până în termen de un an, o sumă însemnată de bani, după cum se spune până la o sută de mii de galbeni; de unde se vede, adaogă rezidentul, că şi Petru ca şi Iancu va fi silit, neajungându-i veniturile obişnuite, a recurge la apăsări şi la tiranie"[209]. Aiurea, mai adaugă acelaşi rezident, că „Petru înnainte de plecare, a împărţit până la 80.000 de coroane, din care o mare parte împrumutată pe un procent neauzit, încât mulţi cred că chiar dacă ar rămâneà în liniştită stăpânire a ţărei timp de câţiva ani, încă nu ar puteà plăti o asemenea sumă"[210].

Bartolomeu Brutti, pe care l'am aflat ajutând lui Sasul la întronare, cu mlădierea cea cunoscută oamenilor de felul său, ai căror ţintă este de a parveni cu orice preţ, se leapădă de Iancu Sasul, cu toate favorurile cu care acesta îl încărcase, de îndată ce vede că steaua lui începuse a se clătinà pe cer, şi trece în partea noului luceafăr ce acuma răsăreà pe orizontul Moldovei. El sprijină cu punga şi influenţa lui pe Petru Schiopul la dobândirea cea nouă a domniei, şi se menţine astfel în aceeşai poziţie precumpănitoare şi atotputernică, de care se bucurase în timpul fostului domn. Sub Petru Schiopul îl vedem subsemnând într'un act din 5 Septemvrie 1587, „mare camerar (clucer) al Moldovei, şi căpitan de Lăpuşna"[211].

Acest Brutti îşi dădù silinţele cele mai mari spre a întări şi lăţi Catolicizmul în Moldova, plan urmărit pe atunci într'un stil de tot mare şi care ţinteà la catolicizarea întregului Răsărit[212]. Biserica catolică de aici, neîngrijită de un bun răstimp, de arhipăstorul din Roma, dăduse foarte îndărăt din ceea ce erà în vremurile vechi. Saşii şi Ungurii aflători în Moldova, la început erau de ritul catolic; „însă de pe timpul lui Luther şi mai ales de sub domnia lui Iacob Heraclide Despotul, alungând-se preoţii, se introdusese miniştri luterani"[213]. Brutti întreprinse deci curăţirea parohiilor catolice de eretici, fiind sprijinit, în această lucrare de domnul Moldovei care aveà interes a se pune bine cu Polonii şi a căutà pentru scaunul său şi dobândirea plecărei Papei către el, căci ştià că Sf. părinte stăruise la regele Franţiei pentru restabilirea Sasului. Brutti cere dela arhiepiscopul din Polonia, de la nunciul papal din acea ţară şi în sfârşit dela însuşi papa, ca să-i trimită mai mulţi preoţi catolici, mai ales dintre Iezuiţi, cunoscători de limba germană şi ungurească,

---

209 Preuner către împăratul, 29 August 1582, Hurm., *Doc.*, III, p. 78.

210 Alt raport din 15 Sept. 1582, *Ibidem*, III, p. 80.

211 Brutti către nunciul papal din Polonia, 5 Sept. 1587, *ibidem*, III, p. 96: „gran camerier de Moldavia et capitano di Lapusna".

212 Asupra acestui plan vezi N. Iorga, *Nichifor Dascălul* în *An. Acad. rom.*. II, tom. XXVII, 1905, p. 14 (7).

213 Arhiepiscopul Lembergului Solikowski către cardinalul Montealto, 9 Aprilie 1589, *ibidem*, III, p. 122. Papa răspunde lui Petru în 20 Maiu 1588, *Ibidem*, III, 2, p. 384.

asigurând pe papă că vor primi cea mai bună tratare în Moldova, a cărui principe este foarte bine dispus pentru cauza catolică; că domnul le va da „oraşul Cotnari, împoporat de Saşi şi de Unguri, care are trei frumoase şi vechi biserici catolice, şi posedă un venit dela 4 500 de galbeni; că se va puteà întemeià aici un seminar spre creşterea copiilor catolici"[214]. „Vechea episcopie a Bacăului fù iarăşi întocmită, şi principele îi dărui un sat din apropiere locuit de Unguri catolici, numit *Trebes* (Trotuş?), cuprinzător de vre-o cincizeci de case, cu două vii şi două mori, unde părinţii vor puteà stà îndemânatec şi sluji lui Dumnezeu"[215]. Pe lângă aceste favoruri şi îngrijire date bisericei catolice, Petru Schiopul se arătà foarte supus şi respectuos către bulele papale. După ce le citeà, se sculà în picioare, le sărutà şi apoi le duceà la fruntea lui, ceeace după obiceiul turcesc însemnà că-şi pune capul la mijloc pentru îndeplinirea lor[216]. Văzându-l Catolicii aşà de bine dispus pentru ei, cu toţii îi fac laudele cele mai mari; numai cât nu prea găsind ce să înnalţe în el, îi fac un merit din aceea că a avut de predecesor pe Ştefan cel Mare, „care ar fi bătut pe Turci, şi ar fi supus armelor sale pe Poloni şi pe Unguri"[217]. Mintea Catolicilor se înfierbântase foarte la vederea plecărei lui Petru către interesele lor. Ei se gândiră în curând mai departe, nu numai la depărtarea ereziei dintre Saşi şi Unguri, vechi închinători ai bisericei lor, ci la câştigarea chiar a poporului moldovenesc către ritul lor. Un raport adresat nunciului papal din Polonia conţine asupra acestor împrejurări nişte amărunţimi foarte interesante. Autorul sfătueşte pe papa să iee la inimă întoarcerea Moldovei la Catoliciznıu; căci principele „mai înnainte schismatic, a primit cu bună voinţă pe preoţii trimişi de Sanctitatea Sa, fără ca să întâmpine vre-o împotrivire din partea clericilor sau a boierilor; că le-a trădat bisericile catolice din ţară, după ce a izgonit din poporenii lor pe toţi ereticii, nevroind să mai sufere pe nici unul din ei. Principele este foarte dispus la ascultare către Sanctitatea Sa, şi apără cu multă căldură primatul Sfântului Petru şi a urmaşilor săi, şi nu numai principele arată asemenea plecări, ci şi mitropolitul şi vlădicii săi. Mitropolitul nici este, nici vrea să fie supus patriarchului de Constantinopole, din cauza căderei acestuia sub Turci şi a uriciosului trafic ce se

---

214 Brutti către nunciul papal din Polonia, 5 Septemvrie 1589, Hurm. III, p. 96: „potendo far un seminario et educar gli filiolli de questi catolici". Vezi şi reproducerea relaţiilor lui Rafael Skrznecki pentru silinţile lui Brutti de a lăţi Catolicismul în Moldova, 1588. *Arh. ist.*, I, 1, p. 174.

215 Brutti către Hanibal de Capua, 11 Ianuarie 1588, Hurm., *Doc.*, III, p. 100.

216 *Ibidem.*

217 Solikovski către papa Sixt al V-lea, 26 Fevruarie 1588, *Ibidem*, p. 103: „cuius (Petri) olim antecessor Stephanus et Turca devicto, et Poloniae ac Ungariae regibus superatis, triumphum egerat Valachiae".

face cu acel scaun. De această ocazie pe care o dă principele trebue tras folos, şi aduse sau reîntoarse acele ginţi către credinţa apostolică". Ajunsă până aici înflăcărata închipuire a autorului memoriului nu se opreşte numai la întoarcerea Moldovei, ci întrevede şi pe acea a Valahiei inferioare (Munteniei), a cărui principe este nepotul de frate al lui Petru, domnitorul Moldovei, născut din o mamă catolică, care domn al Munteniei este mai avut şi mai puternic decât însuşi Petru, şi este lăudat atât pentru alte virtuţi cât şi mai ales pentru plecarea lui către religia catolică. Se mai poate speră şi întoarcerea Ruşilor care împărtăşesc aceeaşi lege cu Moldovenii, ca să nu mai vorbesc de Transilvania cea vecină, ce nu va puteà rămânea nemişcată prin asemenea exemple. Pentru a îndrumà această întoarcere, nici nu este măcar nevoie de mulţi bani, ci de 1000 sau 1200 de scuzi pe an, pentru a înfiinţà în Moldova un seminariu pe timpul de 15 sau 20 de ani, spre învăţătura tinerilor şi a preoţilor care să slujească în bisericile catolice, şi spre a atrage pe Moldoveni la studiul literilor şi la ascultarea către scaunul apostolic. După trecerea timpului însă, când vor fi venit la această ascultare, va trebui mânţinut pe însuşi principele, apoi boierii, curtea şi militarii în dreapta credinţă şi ascultarea de scaunul apostolic, prin predicarea cuvântului lui Dumnezeu în limba moldovenească". Mai adaugă încă autorul că „de şi principele ar fi dispus a dà acest ajutor din banii lui, nu poate să o facă, fiind foarte strâmtorat prin marele tribut ce-l plăteşte Turcilor, şi care se urcă împreună cu darurile extraordinare la 200.000 de galbeni ungureşti pe an; apoi prin nevoia ce o are de a întreţineà totdeauna până la 5000 de lefegii, spre paza sa proprie. In sfârşit mai plăteşte şi grele camete de care totuşi a început a se mântui" [218].

Acest preţios document arată mijloacele pe care în totdeauna bisericile apusene le-au pus în lucrare pentru a întoarce pe schismatici, şi anume pe Români, la credinţa împărtăşită de ele. Infiinţarea de şcoli a preocupat totdeauna în primul rând pe propagatorii acelor religii. Aşà pe timpul lui Iacob Eraclide Despotul, aşà şi acuma în proiectele croite pe vremile lui Petru Schiopul. Aşà în Transilvania când au voit să întoarcă pe Români fie la bisericile reformate, luterană sau calvină, fie la biserica romană, pe timpul unirei cu ea.

Arătarea cuprinsă în memoriul reprodus, că nu numai principele erà plecat către Catolicizmu, ci însuşi mitropolitul şi episcopii, de şi ne poate păreà stranie şi neaşteptată, este cu toate acestea conformă cu adevărul. In 15 Octomvrie 1588 găsim o scrisoare a lui Gh. Movilă, mitropolitului Moldovei, către papa Sixt al V-lea, în care îi arată toată silinţa ce şi-a pus'o

[218] Memoriu adresat nunciului papal din Polonia, 1588, *Ibidem* III, p. 120.

„alăturea cu Brutti, pentru a curăţi de eretici biserica romană din Moldova; cere iertare pentru că nu poate merge chiar atunci spre a săruta picioarele prea sfântului părinte, dar îi făgădueşte că o va face numai decât, de îndată ce timpurile vor învoi-o" [219]. In scrisoarea de recomandare a mitropolitului pentru solii săi, Ieremia Movilă şi Bartolomeu Brutti, către nunciul papal din Polonia, arhipăstorul Moldovei este încă şi mai lămurit. El spune reprezentantului scaunului apostolic „ca să-l recomande către Sanctitatea Sa ca pe cel mai ascultător fiu al bisericei catolice" [220].

Această plecare a mitropolitului chiar sub autoritatea bisericei catolice se explică numai prin relaţiile cele strânse dintre Movileşti şi Petre Schiopul, care aduseseră, prin pribegirea lor, pe domnul muntean în scaunul Moldovei. Totuşi este sigur că numai clerul superior şi boierii dregători aprobau această politică a domnului, atât de favorabilă bisericei catolice, căci numai atari elemente puteau să jertfească interesul religios acelui politic. Poporul în deobşte şi clerul de jos va fi privit cu ochi răi aplecarea cercurilor conducătoare către credinţa streină. Dar boierii şi clerul lor superior, compus iarăşi îndeobşte tot din odrasle boiereşti, nu doară din convingere religioasă se alipiseră către Catolicizm. Amintim cu câtă înverşunare combătuseră ei pe Iacob Eraclide Despotul, pretextând că ar primejdui credinţa străbună. Pe Ioan Vodă cel Cumplit îl învinuiau iarăşi cu mare amărăciune că şi ar fi bătut joc de lege, însurându-se în postul mare. Oare cum se face, de acuma în Petru Schiopul ei nu mai vedeau nici o prăpastie, când Catolicizmul lucrà din răsputeri tocmai la surparea credinţei celei vechi? Răspunsul este tot atât de uşor de dat, pe cât el este de înjositor pentru caracterul elementelor de care e vorba. Eraclide Despotul şi Ioan Vodă nu cultivau pe boieri; de aceea ei le descopereau toate neajunsurile. Petru Schiopul se închinà la ei; de aceea ei erau gata a-şi lepădà şi credinţă şi lege, a se închinà chiar şi lui Antichrist, numai fiindcă interesele lor individuale erau ocrotite! Aşà a fost majoritatea, imensa majoritate a boierilor români din toate timpurile!

Petru Schiopul, deşi se puneà bine cu Catolicii, nu lăsà în părăsire cultivarea stăpânilor săi, Turcii. La circoncizia fiului sultanului Mohamed în 1586, Petru trimise acestuia un dar con-

---

[219] Mitropolitul Gh. Movilă către Papa Sixt al V-lea, 15 Octomvrie 1588, *Ibidem*, p. 111.

[220] Mitropolitul Gh. Movilă către nunciul papal din Polonia, 15 Octomvrie 1588, *Ibidem*, III, p. 113: „Rogo itaque R-mam celsitudinem vestram ut per litteras suas me Suae Sanctitati commendet, ut Sua Sanctitas me dehinc pro obedientissimo filio sanctae ecclesiae catholicae habeat et agnoscat". Papa răspunde mitropolitului şi episcopului Romanului Grigorie în 5 Aprilie 1590, lăudând râvna lor pentru biserica romană, *Ibidem*, III, 2. p. 385.

stând din 6 cupe de argint împodobite cu figuri, 9 felegiane, 9 ceşti, 3 cane de smalţ şi un lighian de argint, toate frumos şi bogat lucrate. Petru hrăneà nişte planuri cu totul mari pe care voià să le realizeze cu ajutorul Turcilor. El gândeà anume să se urce în locul lui Ştefan Batori, mort în Decemvrie 1586, pe scaunul Poloniei. El făgăduise anume 60 de povere de aspri beglerbegului Greciei şi 40 marelui vizir, precum şi un tribut însemnător anual din Polonia, dacă sultanul i-ar procurà tronul acelui regat. Mai făgăduià Petru să poarte şi toate cheltuelile războiului ce ar fi de trebuinţă a se face pentru întronarea lui. Turcii, tot aşà de buni politici ca şi domnul Moldovei, intraseră în vederile lui Petru, şi se hotărâseră a încheià pacea cu Persia, spre a aveà mânile libere către Polonia[221]. Este în firea sufletelor mici de a-şi hrănì iluziile cu planuri mari, fără a se gândì măcar la mijloacele lor de realizare. Polonia, deşi redusă şi ea aproape în vasalitatea Impărăţiei Otomane, totuşi păstrase încă în mânile ei hotărârea destinelor sale, şi nu se puteà cumpărà tronul ei, numai la Constantinopole, nici chiar prin aur cântărit cu povara precum se cumpărau şi se precupeţiau acele ale ţărilor române. Candidatura lui Petru Schiopul, nesusţinută absolut de nimene în dieta Poloniei, trebuià să rămână un simplu vis ce străbătuse un moment prin creerii domnului moldovan, şi de care se molipsise o clipă şi acei bolnavi de lăcomie ai nesăţioşilor Turci. Aceştia trebuiră să se mulţămească a primì pe Sigismund de Svedia ca urmaş al devotatului lor supus, Ştefan Batori.

Mulţămită politicei sale de slugărie în afară faţă cu Turcii şi cu Polonii, şi de toleranţă a tuturor abuzurilor comise de cei mari în contra celor mici în lăuntru, faţă cu boierii, Petru Schiopul izbutì a se mănţineà în tron un timp neobişnuit de lung, pentru acele vremuri de schimbări prăpăstuite; şapte ani şi jumătate. De aceea să se observe laudele cele nesfârşite pe care boierul cronicar Ureche le face despre meritele acestui domn. Mai întâi arată că, la venirea lui în domnie, toţi boierii îl aşteptau cu dragoste, şi nu fără cuvânt, căci cei pribegiţi în alte ţări de răul lui Iancu Sasul îndată fură iarăşi miluiţi cu boieriile lor; că el „erà un domn cum se cade, cu de toate podoabele câte trebuie unui om de cinste; că erà boierilor ca un părinte şi la mare cinste îi ţineà, şi din sfatul lor nu ieşeà; ţărei erà apărare; pre săraci milostiv; mânăstirile miluià şi cu vecinii de prin prejur bine vieţuià; judecată cu blândeţă şi fără făţărie făceà. Erà domn blând ca o matcă fără ac"[222].

Tot atât de puţin ca şi boierii, se arătase Petru Schiopul atàt de dispus în favoarea Catolicilor, din convingere religioasă. O făcuse numai din interes politic, voind să-şi câştige sprijinul

[221] Un confident secret către Eyzing, 6 Fevruarie 1587, *Ibidem*, III, p. 94.
[222] Ureche în *Letopisete*, 1, p. 204—205.

Poloniei în o eventuală cădere în disgraţia Turcilor. De îndată însă ce el văzù că s'a prea înnaintat în această direcţie, şi că tocmai ea poate să-i pricinuiască căderea, el îşi răceşte focul său pentru cauza catolică, şi întorcându-se tocmai atunci patriarhul Ieremia din Rusia către Ţarigrad prin Moldova, îl primeşte prea bine, iar mitropolitul Gh. Movilă, urmând şi el inspiraţiilor domnului, subscrie împreună cu alţi arhierei ortodoxi, hotărârea pentru înfiinţarea unei patriarhii în Rusia (1590) [223].

Părăsirea sprijinului Catolicismului din partea lui Petru Schiopul, avù însă efectul de a aruncà pe duşmanii săi în aceà parte, şi de a-i creeà în ţară chiar un competitor în persoana lui *Ştefan Voevod*, fiul lui Alexandru Voevod, probabil Potcoavă. In fruntea acestei partide duşmane aflăm pe mitropolitul Atanasie, urmaşul lui Gheorghe Movilă în scaunul arhipăstoresc, şi pe Grigorie episcopul de Roman, care trimit în 15 Iunie 1589 o scrisoare către papa Sixt al V-lea, în care i se tânguesc ,,cu amărăciune" despre apăsările şi sâlniciile pe care le sufere ţara Moldovei de la necuraţii Turci, care le-au impus ca domn pe un venetic străin care ţine pe lângă el oameni răi : Turci, Greci, Unguri şi Munteni, apăsând ţara şi locuitorii ei cu felurite nedreptăţi. De aceea trimit ei pe acel fiu de domn (Ştefan al lui Alexandru) cu aceşti fii de boieri ca să roage pe papa, a ordonà regelui Poloniei, să-i scape de sub jugul neomenos sub care stau încujbaţi, făgăduind papei la caz de izbândă 50.000 de galbeni" [224]. După cât se vede însă jăluitorii însărcinaseră pe trimişii lor de a făgădui papei oral şi unirea bisericei moldoveneşti cu cea catolică, făgăduinţă ce nu voiră să o pună în scrisoarea lor, spre a nu-i dà o prea mare tărie, având fără îndoială în gând a nu se ţineà de ea. Aşà în răspunsul papei la scrisoarea raportată, Sixt al V-lea îi sfătueşte de a „stărui în hotărârea lor, de a nu se depărtà de sfânta biserică catolică romană, şi a păstrà această credinţă statornic şi nestrămutat". Le spune tot odată că a cerut atât regelui Poloniei cât şi împăratului roman, arhiducelui Ernest, cardinalului polon Andrei Batori şi cancelarului aceleiaşi ţări, Ioan Zamoischi, ca să ajute Moldovei a-şi ajunge împlinirea dorinţelor [225].

Ce se făcuse cu marea prietenie dintre Catolici şi Petru Vodă Schiopul? Ei cu papa în frunte, care până acuma dusese

[223] Istoria patriarhiei de patriarhul Dosoteiu în Melchisedek, *Relaţiuni istorice despre ţările române din epoca de la finea veacului al XVI-lea şi începutul celui al XVII-lea*, Bucureşti, 1881, p. 17.

[224] Ştefan Vodă, mitropolitul Sucevei Atanasie şi episcopul Romanului Grigorie către papa Sixt al V-lea, 15 Iunie 1589. Hurm., *Doc.*, III, p. 125.

[225] Sixt al V-lea, către mitropolitul Atanasie şi episcopul Grigorie, 5 Aprilie 1590, *ibidem*, III, p. 136. Tot acolo la pag. 135, 138 şi 139 se află câteva din scrisorile papei în interesul lui Ştefan Vodă. Altă scrisoare a papei către împăratul Rudolf al II-lea, *Ibidem*, III, 2, p. 25.

cu domnul Moldovei nişte relaţii atât de prietenoase, să'l părăsească deodată în favoarea unui pretendent? Schimbarea va deveni înţeleasă dacă luăm în consideraţie, că Petru Schiopul păstrase neatinse legăturile sale cu Turcii, pe când noul pretendent voià să le rupă; că acesta făgăduià chiar unirea bisericei române cu acea catolică, pe când Petru mărginise lucrarea lui numai la favorarea cultului ei; şi în sfârşit, lucru tot atât de cumpenitor şi pe malurile Tibrului ca şi pe acele ale Bosforului, şi în conclavul lui sfântul Petru ca şi în serailiul sultanului, Ştefan Vodă făgăduià papei la caz de izbândă 50.000 de galbeni, pe când Petru Vodă refuzase de a dà ajutorul cel mic de una singură mie, cerut de Catolici, pentru întemeierea seminarului lor dela Cotnari!

Odată însă cu acest pretendent, Stefan fiul lui Alexandru, se mai iveşte încă un altul, căruia Pezzen, ambasadorul imperial, îi dă numele de *Despot*.

Acesta ceruse intervenirea împăratului german în favoarea lui. Rezidentul observă împăratului că nu toţi cei ce se pretind fii de domn ar aveà această însuşire, şi ca să nu se grăbească a ajutà pe un om ce poate nu o merită în nici o privire [226].

Chiar îndatoririle luate de Petru Schiopul asupra lui la suirea sa pe tronul Moldovei, fuseseră apreciate de contimporani ca peste putinţă de îndeplinit, când deodată Turcii înteţiţi prin stăruinţele acelui Despot care le făgăduià sume fabuloase pentru dobândirea Moldovei [227], cer lui Petru încă o sporire de tribut. Petru Vodă nu puteà să se îndatorească la adăugirea dărei regulate, întru cât aveà nevoie de toate mijloacele sale, spre a împărţi bacşişurile trebuitoare apărărei poziţiei sale contra concurenţilor ce se iveau. In 1588 îl găsim aprovizionându-se cu postavuri dela Evreul Celibi pentru suma îndestul de însemnată de 150.000 de aspri. Tot pe atunci se vede şi un alt evreu, David, fiul lui Rabi Abraam care declară că a fost plătit de suma cu care împrumutase pe Petru şi pentru care i se amanetase mai multe proprietăţi [228]. Mai întâlnim pe atunci şi alte ţineturi către Greci şi Turci tot de acest fel. In 1589 el trimite pe Brutti încărcat cu bani la Constantinopole spre a combate pe candidatul cel nou [229]. De abià însă fusese înlăturat Despot, când un alt pretendent se iveşte, în persoana însuşi al capu-chihaei domnului Moldovei, care intreà o jumătate de milion în aur pentru domnia ţărei [230]. Nu se ştie cum va fi înlăturat Petru Schiopul acest nou pericol, când iată că un altul răsare în dosul lui. In

[226] Pezzen către arhiducele Ernest, 14 Ianuarie 1590, *Ibidem*, III, p. 130.

[227] Lorenzo Bernardo către dogele, 27 Iunie 1587, *Ibidem*, IV, 2, p. 133.

[228] N. Iorga, *Doc. noue relative la Petru Schiopul* în *An. Acad. rom.*, II, tom. XVIII 1898, p. 437 şi 451.

[229] Giovanni Moro către dogele, 25 Maiu 1589, Hurm., IV, 2, p. 139.

[230] Hieronimo Lippomano către dogele, 27 Octomvrie 1590, IV, 2, p. 153.

Martie 1591 Mihnea Vodă fiind mazilit din Muntenia, şi înlocuit cu Ştefan Surdul, el caută să dobândească domnia Moldovei [231]. Nouă spaimă pentru Petru Vodă, noui goane pe la Constantinopole şi noui cheltueli! Nu trecù însă nici o lună şi altă spaimă se abate asupra lui Petru Vodă; un alt pretendent Lazăr, probabil vre-o odraslă din nesfârşitele Potcoave ce se năpustiseră de atâtea ori asupra Moldovei, năvăleşte în Moldova cu oştiri ruseşti şi căzăceşti. Şi de acesta însă scapă domnul moldovan[232].

Poziţia devenise peste putinţă de susţinut, săpat şi atacat fiind din toate părţile, şi supt de Turci până la sânge! Prin luna lui August 1591 Petru Vodă se ridică cu familia lui şi cu ce aveà mai de preţ, şi fuge în Germania. Ureche, apologistul lui Petru, atribue această fugă a lui, refuzului său de a mai urcà încă odată tributul ţărei, nevoind zice cronicarul, să iee asupră-şi blestemul ei. Ne vine greu a crede o asemenea mărinimie din partea lui Schiopul, el care se urcase pentru prima oară în tronul Moldovei tocmai prin o sporire de tribut, şi care nu încetase în tot timpul domniei sale a întrece prin oferte pe toţi competitorii săi; el în sfârşit, fiul doamnei Kiajnei, vestita expertă în materie de cumpărări de domnie. Apoi cum s'ar împăcà această mărinimoasă purtare, cu stăruinţele sale la împăratul german, la Poloni şi la papa de a-i mijloci iarăşi şi anume prin Turci, *deci prin bani*, reîntoarcerea în scaunul Moldovei [233]? Mai curând este de admis că necontenitele săpări ale tronului său prin numeroşii pretendenţi să nu-i fi inspirat credinţa că Turcii nu-l mai vreau, şi să nu se fi temut ca într'o zi să fie dus la Constantinopole, unde puteà să piardă, nu numai tronul, dar încă ceva la care ţineà mai mult, viaţa lui. Petru Schiopul, după ce rătăceşte în zadar pe la mai multe curţi europene, se opreşte la Innsbruck, de unde face o ultimă încercare prin mijlocirea Cantacuzineştilor; dar moare de boală şi de bătrâneţe după anul 1593 [234].

---

[231] Hieronimo Lippomano către dogele, 16 Martie 1591, Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 155. Ştefan luă chiar titlul de domn al Moldovei şi împrumută 97.300 de aspri de la Aidin paşa pentru a-şi plăti domnia.

[232] Stanislau Golski către Petru Vodă 12 Maiu 1591, Hurm., *Doc.*, III, p. 149. Ureche în *Letopiseţe*, I, p. 204. Năvala lui Lazăr amintită într'un doc. din 1589 prin care se dă „slugei noastre Şeptelici armaşul, un loc pustiu Fântâna Caplena pentru că a slujit cu credinţă când s'a fost ridicat un tâlhar din ţara Landiască(?) şi a venit cu acei tâlhari Cazaci asupra domniei mele şi am răpus pe acel tâlhar". Ghibănescu, *Ispisoace* şi *Zapise*, I, 1, p. 177.

[233] Vezi stăruinţele sale în mai multe rapoarte ale ambasadorilor puterilor străine din anii 1591, 1592 şi 1593, în Hurm., *Doc.*, III, p. 152, 155, 158, 159, 162, 163, 166, 167, 169, 170. 171, şi 176 şi IV, 2, p. 156. Mai vezi o cerere de milă şi îndurare de o desgustătoare înjosire în care Petre Schipul numeşte pe regele polon, *tată*, iar pe dânsul se califică de *orfan* în Hurm., *Doc. Supl.*, II, 1, pag 327.

[234] Thomaso Contarini către dogele, 8 Octomvrie 1593, Hurm, *Doc.*, III, 2, p. 33: „Si ritrova presso l'altezza dell' Archiduca in Inspruch il principe Pietro di Valachia, et essendo vecchio et indisposto, cu un solo figliudo di tenera eta". Asupra intervenirei acestuia vezi Vol. VI, §. *Cantacuzenişti*.

Emanoil Aron, 1591–1593. — Domnia Moldovei rămânând vacantă prin fuga lui Petru, se ivesc o sumă de concurenţi, aterdisând care din care mai straşnic pentru dobândirea ei. Sumele oferite pentru acest scop ajung la nişte cifre ce ar păreà fabuloase, dacă nu ar fi arătate de martori contimporani din cei mai vrednici de credinţă. Mezatul rămâne asupra unui pretendent pe care un document german îl numeşte *Emanoil*, iar altul veneţian *din aceiaşi dată*, şi care nu puteà aveà în vedere decât aceiaşi persoană, îi dă numele, pe care îl are şi în cronicarul Ureche, de *Aron*. Documentul german, ne spune că acest pretendent erà „de rasă evreiască" [235]. Noi îl vom numi, spre deosebire de Petru Aron, predecesorul lui Ştefan cel Mare, cu ambele sale nume : *Emanoil Aron*. El pretindeà că ar fi fiu de domn, lucru ce s'ar puteà împăcà cu evreismul său, după cum şi la Ioan Vodă cel Cumplit, faptul că erà fiu de domn nu împiedicà armenismul său, anume după mumă-sa. Haidenstein, scriitor contimporan adaugă că ar fi fost un rândaş de grajduri la un boier, şi că uzurpase, nu se ştie prin ce împrejurări, titlul de boier [236]. Oricare ar fi originea şi starea acestui pretendent, ceea ce este sigur sunt făgăduinţele sale de 400.000 de mii de galbeni sultanului, 50.000 vizirului şi încă alţi 150.000 către mai multe personaje influente, din care o parte şi ambasadorului englez care îl sprijinise şi garantase pentru el la mai mulţi giuvaergii, între alţii unuia Elman, care procurase pretendentului un inel de briliant de 11.000 şi un colet de smaragde de 25.000 de galbeni, daruri pentru sultanele haremului [237].

Pentru a întâmpinà aceste şi încă alte multe nenumărate cheltueli, el este nevoit să împrumute dela cămătarii din Constantinopole, care practicau asemenea daraveri ca o meserie obişnuită, după cum spun rapoartele contimporane, până la un milion de galbeni cu procente neauzit de mari, care sumă nu trebue să ne pară exagerată, dacă socotim şi dobânzile capitalizate

---

[235] Pezzen către Arhiducele Ernest, 12 Septemvrie 1591, *Ibidem*, III, p. 153 : „In mittels ist ainer mit namen Emanuel di *Razza Hebraica* durch des sulthani hoggia, durch dem Mufti und fürnemblich durch ainen ansehnlichen Iuden Salomon Tedeschi genant, waivoda in der Moldau worden". Comp. Leonardo către dogele din 12 Septemvrie 1591, *Ibidem*, IV, 2, p. 157 : „Il principato dopo molta concorenza e stato concesso a Aron, favorito dallo agente d'Inghiltera". Originea evreească a lui Aron ar răsări din numele său de Aron şi din altul pe care i-l dă papa Clement al VIII-lea, în instrucţiile sale către Alexandru Comulco, trimis în solie la Cazaci, 10 Noemvrie 1593, *Ibidem*, III, 2, p. 38 : Abraham, şi mai caracteristic evreesc. Se vede însă că Aron erà botezat şi devenit Creştin, de oarece el ridică mânăstirea Aron Vodă de lângă Iaşi. Ureche, *Letopiseţe*, I, p. 209. Comp. Melchisedek, *Notiţe istorice şi arheologice*, p. 285.

[236] Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 233.

[237] Murind Elman, moştenitorii lui fac proces ambasadorului pentru plată. Vezi mai multe acte relative la acest proces în Hurm. *Doc.* IV, 2, p. 177, 179, 182.

de mai înnainte, după cum se obişnuià[238]. Fiind însă că disproporţia cea mare între suma dată sultanului şi aceea pe care o luase vizirul nemulţămise pe acest din urmă, apoi el stârni greutăţi lui Aron, când fù să plece către Moldova. Candidatul izbuti să înfrângă împotrivirea vizirului cu ajutorul sultanei validele căreia padişahul îi dăruise tot ce erà să iee dela pretendentul moldovan[239]. Astfel Emanoil Aron putù purcede din capitala imperiului Turcesc spre a se repezi ca un lup flămând asupra ţărei ce îl aşteptà cu cea mai mare îngrozire. Şi într'adevăr că aveà de ce; împreună cu el şi cu ceauşul ce-l întovărăşeà, năvăliră în Moldova o droaie nesfârşită de Turci, creditori de ai lui, care veneau spre a-şi luà din spinarea ticălosului norod banii împrumutaţi domnului. Creditorii temându-se de neplată, însoţeau pe dabilari prin ţinuturi, storcând prin cazne banii dela locuitori. Văzând însă Aron că nu va puteà izbuti a se plăti prin mijloacele obişnuite, orândueşte ca să iee de tot omul câţi erau în toată ţara, câte un bou, şi trimite pretutindeni Turci ca să strângă această dare ne mai pomenită ce întreceà chiar pe aceea impusă de Iancu Sasul. Pentru a îndeplini porunca în toată asprimea ei, se luau dela acei ce aveau mai mulţi, şi pentru acei ce erau lipsiţi[240].

Domnul care înspăimântase ţara prin aceste jafuri neauzite, se înconjură de o gardă de lefegii străini, Unguri, pe care îi aşeză chiar în palatul său, spre a-i aveà fără încetare lângă el. Şi măsura erà destul de înţeleaptă; căci în curând stoarcerile lui provocară o răscoală în ţinuturile Orheiului şi a Lăpuşnei, care-şi puseră în frunte pe un tânăr principe numit Ionaşcu, căruia îi dădură şi numele de Bogdan.

Aron înnainte de a plecà contra răsculaţilor, pune să taie pe trei boieri mari dela curtea lui, învinuindu-i că ar fi în înţelegere cu răzvrătitorii, anume pe marele vornic Bucium, pe Logofătul Bârlădeanu, şi pe vornicul Paos, numind în locul lui Bârlădeanu pe Ureche mare logofăt. Oştirile se întâlniră dincolo de Prut, pe afluentul Nistrului, Răutul, unde Aron bătù pe răzvrătitori, prinse pe domnişor, îi tăiè nasul, şi-l trimise într'o

---

[238] Pe lângă rapoartele citate mai sus, mai vezi şi raportul lui Lorenzo Bernardo către dogele, 16 Noemvrie 1591, *ibidem*, p. 158 : „E partito questo novo principe di Bogdania lasciando qui debito di un milion di oro, parte al gran signore et alii grandi della Porta et parte a particolari, per robbe tolte a grossissimi interessi, et pero parte con lui un chiaus, il qual habbia da assister colla persona sua fino che cavera da popoli almeno tanto, che sia pagata sua Maesta et li principali di questo governo. Hora pensino le Eccellenze Vostre a che termine di ruina et disperatione sarano ridotte quelle misere genti dalle vite de quali finalmente si haverà da cavar questo e molto altro denaro per questa causa".

[239] Lorenzo Bernardo către dogele, 2 Noemv. 1591. *Columna lui Traian* 1876, p. 286. Această depeşă nu se află reprodusă în Colecţia documentelor Hurmuzaki. (Pentru ce?)

[240] Ureche, *Letopiseţe*, I, p. 206.

mânăstire. După aceea începù o răzbunare fioroasă, nu numai contra acelora care-l combătuseră, dar şi în contra rudeniilor lor, fără deosebire de vinovaţi sau nevinovaţi, răzbunare cu atât mai dorită de domn, cu cât confiscarea averilor, ce erà o urmare neapărată a pedepsei pentru trădare, mulţumeà nesfârşitele lui nevoi de bani[241]. Intre jertfele căzute se numără şi Bartolomeu Brutti, pârât la principe că ar întreţineà o corespondenţă duşmănească lui, cu Polonii, pâră sprijinită cu o scrisoare închipuită ca făcută din partea lui Brutti către Poloni, în scopul de a restabili pe fostul domn Petru Schiopul. Cauza adevărată a uciderei lui Brutti erà dorinţa domnului de a scăpa de un creditor supărător, căruia Aron datoreà bani încă dela suirea lui în scaun[242].

Turcii tolerau toate fără de legile până ce se întâmplà vre-o răscoală; că turburările puteau provocà amestecul puterilor străine şi încurcà pe Poartă în războae. De aceea ea mazileà în totdeauna pe domnul ce aveà nenorocirea a provocà turburări, cu toate că nişte asemenea erau stârnite tocmai prin nesaţul ei de bani, împingând pe domn la jaful şi despoierea poporului.

Nu erau domnii atât de răi pe cât îi făceau împrejurările, şi însuşi Aron arată prin politica urmată de el, că ar fi fost bucuros de a găsi un sprijin în contra Turcilor. Aşà el scrie în două rânduri papei, spre a-l încredinţà despre simţimintele sale de respect către religia catolică, declarându-i că-l recunoaşte drept adevăratul urmaş al lui Sf. Petru. Papa trimite la el pe un călugăr, Don Alesso, căruia Aron îi destăinueşte chiar dorinţa lui de a vedeà formându-se o ligă spre a alungà pe Otomani din Europa şi Constantinopole. Tot pe atunci relaţiile între Turci şi împăratul german înăsprindu-se din ce în ce, şi războiul aşteptându-se a izbucni din zi în zi, Aron trimite un sol la curtea acelui împărat, oferindu-i toate slujbele sale, cu singura condiţie de a găsi o scăpare în împărăţia lui, când s'ar întâmplà să fie alungat din Moldova. Impăratul consimte la cererile domnului, şi ambasadorul lui pleacă din Praga încărcat cu daruri. Documentul dela care împrumutăm aceste ştiri, adaugă că „această purtare nu ne-a părut nici odată sinceră; căci avem ştiinţă că Aron adunase mari bogăţii, şi că el nu are altă dorinţă decât a părăsi ţara şi a se pune în siguranţă, înnainte ca barbarii în

---

[241] Ureche, *l. c.*, confirmat prin raportul lui Marco Zane către dogele din 27 Iunie 1592. Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 161 : „Di Bogdania vi son avisi di qualche rivolutione per le gravezze et estorsini grandissime che patiscono quelle genti, essendo li populi tanto esausti che a pena possono contenersi in vita".

[242] Marco Zane către dogele 18 Iulie şi 14 August 1592, *Ibid.*, p. 162—163. Comp. Bielski în *Arh. ist.*, I. 1, p. 175.

lăcomia lor să-l fi despoiat" [243]. Părerea aceasta asupra lui Emanoil Aron este nedreaptă; purtarea lui ulterioară şi răscoala lui în contra Turcilor alăturea cu Mihai Viteazul, în timpul domniei sale a doua, o dovedesc.

Aron, fiind depus din pricina răscoalei întâmplate, pleacă spre Constantinopole, însoţit de năvala de creditori care-l întovărăşiseră la venire, şi care mergeau şi ei la Poartă, să stăruiască pentru reîntronarea lui, de oarece în scurtul timp cât stătuse el domn, nu putuse a le plăti datoriile, cu toate lăudabilele lui silinţi de a o face [244].

In timpul mazilirei sale, se ivesc încă doi pretendenţi unul Alexandru susţinut de Ienicerii din Constantinopole, cărora le făgăduise un mare bacşiş şi un altul Petru susţinut de Cazaci, şi care izbuti pentru un moment a pune mâna pe Iaşi, şi a alungà de aici pe ceauşul turc care mazilise pe Aron şi căutà de trebile ţărei până la rânduirea altui domn. Sultanul însă roagă pe Sigismund Batori să alunge pe Petru, ceeace domnul Transilvaniei îndeplineşte prin Gaspar Sibrik [245], iar tronul Moldovei, faţă cu interesele cele mari băneşti ale Turcilor creditori, este înapoiat lui Aron, care, mazilit în Iunie 1593, se întoarce în scaun după două luni, în Septemvrie aceluiaşi an.

Domnia lui de a doua, în care el se răscoală în contra Turcilor, alăturea cu Mihai Viteazul şi care ţine până la 1595, va aflà expunerea ei în acea a istoriei eroului muntean.

Dacă privim îndărăt la perioada istoriei moldoveneşti strecurată dela Petru Rareş până la timpul la care am ajuns, găsim că, deşi Moldova se mănţinuse în o atârnare aproape deplină de stăpânirea turcească până la a doua domnie a lui Petru Rareş ea intră de acolo tot mai mult în şivoiul supunerei otomane până când, sub Petru Schiopul, şi mai mult încă sub Aron Tiranul, ea ajunge în starea degradată şi înjosită în care o precedase Muntenia. Intr'un chip fatal, neatârnarea odată pierdută, supunerea trebuià să se prefacă în robie. Cu toate acestea am văzut că Moldova îşi păstrase încă vechea ei vârtute care se arătă la lumină sub domnia lui Ioan Vodă cel Cumplit, când bărbăţia ţăranului moldovan, sub conducerea unui căpitan viteaz, pusese iarăşi în cumpănă stăpânirea otomană. Aceeaşi primejduire a ei erà să se reproducă, cu o şi mai mare violenţă, prin silinţele

[243] Instructione a M-re Visconti Vescovo di Cervia, mandato nunzio al Transilvano, document descoperit de V. A. Ureche în biblioteca din Madrid. *Arh. ist*, I, 2, p. 151.

[244] Ureche, *Letopisete*, I, p. 207, confirmat de raportul lui Marco Zane către dogele, 18 Iulie 1592, Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 162.

[245] *Ioannis Decii Baronis*, commentarium de rebus hungaricis în *Mon Hungariae historica*, scriptores XVII, p. 39.

unui alt erou, Mihai Viteazul al Munteniei, la a căruia istorie trebue să păşim [246]. Multe şi mari fapte se vor săvârşì în scurtele clipe ale acestei domnii a căreia mormânt stă aşà de aproape de leagănul ei, şi de aceea cu toată scurtimea ei, cere o expunere aşà de întinsă; căci vremea se măsoară nu după muta ei lăţime, ci după pătura de fapte cărora slujeşte de aşternut.

---

[246] Adaogim că în domnia a doua a lui Petru Schiopul s'a încheiat între Moldova şi Anglia un tratat de comerţ în 27 August 1588, prin ambasadorul reginei Elisabeta, Wiliam Harrebone, care trecù înadins spre acest scop pe la curtea moldovenească. Tratatul a fost publicat în o colecţie de acte diplomatice engleză făcută în 1599 de Hacklyit, II, p. 290. El a fost descoperit şi dat la lumină pentru prima oară în România de Th. Codrescu în vol. IV al *Uricariului*, p. 394. Prin acest tratat Petru Schiopul învoeşte supuşilor englezi liberul comerţ în ţara lui, având a plăti o vamă de 3°₀.

CAPUL VI

DOMNIA LUI MIHAI VITEAZUL

1593—1601

I

LUPTELE CU TURCII

1. MIHAI OCUPA TRONUL

Starea țărilor române. — Căderea țărilor române sub Turci ajunsese atât de jos încât nu se puteà coborî mai tare. Se vorbeà chiar prin Constantinopole despre hotărârea luată de sultan de a le preface în paşalâcuri turceşti, după cum îl sfătuise Mihnea. Erà însă invederat că o asemenea măsură trebuià, să sece sau cel puțin să reducă mult izvorul bacşişurilor primite de Turci, din aceste țări, şi de aceea, vorba rămâneà numai vorbă. Această măsură trebuià, după gândul Turcilor, să se îndeplinească „îndată ce voevozii *actuali* ai Moldovei şi Valahiei îşi vor fi plătit tributul şi dările extraordinare" [1]. Fiind însă că domnii se schimbau fără încetare; abià unul adusese ploconul, şi iată că alt datornic erà în locul lui, aşà că domnii erau pururea „actuali", apoi planul Turcilor se tot amânà, fără a se mai pune nici odată în lucrare.

---

[1] Pezzen c. Arh. Ernest, 23 Sept. 1591. Hurm., *Doc.*, III, p. 154: „und Sultanus resolvirt sein so balt diser aus der Moldau und der Waywoda Valachiae ir ordinarj tributt und extraordinarj zusagen völlig bezahlt alsdann in gemelten zwein Ländern Beglerbegen und ein türggisch Regiment einczuseczen". Mai vezi şi un alt raport al aceluiaşi ambasador din 16 Noemvrie 1591. *Ibidem*, p. 159.

Deşi ţările române nu puteau fi expuse pericolului unei ocârmuiri turceşti care ar fi fost împotriva interesului apăsătorilor, totuşi starea lor ajunsese astfel că existenţa poporului erà ameninţată. Dacă ar fi fost prefăcute în paşalâcuri, s'ar fi compromis viaţa morală a poporului; religia lui ar fi fost, dacă nu înlocuită, cel puţin ciuntită; clasa înnaltă a societăţei ar fi trecut la Mahomedanizm şi ar fi deprins cu desăvârşire obiceiurile şi limba turcească, după cum se petrecură lucrurile cu Bulgarii şi Albanezii[2]; în starea lui economică însă poporul român ar fi fost cruţat, ca supus direct al Porţei, neavând ea interes a-l aduce la sărăcie.

Astfel însă cum erà considerat poporul român, ca nişte ghiauri buni de exploatat, jafurile şi despoierea ajunseseră atât de departe, încât ameninţau să răpească cu totul poporului mijloacele de traiu, şi să-l expună a pieri de foame sau a fugi în alte ţări, pentru a-şi mântui bântuita existenţă.

Am văzut într'adevăr unde ajunseseră domniile române. Erau curat vândute celui ce da mai mult. Se grămădeau la cumpărarea lor toţi veneticii din lume, dându-se drept fii de domnî, titluri ce nu se cercetau de loc, de îndată ce erau însoţite de numeroase pungi cu bani. Aceşti pretendenţi, cum observă un contimporan, „aveau puţin de pierdut, căci ei puneau în cumpănă numai sudoarea şi sângele sărmanului popor. Dacă izbuteau a încăpeà în domnie, atunci stăteau în ea un răstimp oarecare, storcând poporul prin mijloacele cele mai tiranice, pentru ca, apoi, când vor fi alungaţi, să le rămână cu ce luptà pentru a redobândi tronul, sau cel puţin pentru a duce, în mazilirea lor, o viaţă plăcută"[3]. Banii daţi Turcilor, fiind luaţi pe împrumut cu camete care adeseori întreceau capitalul, creditorii Turci, ştiind cât de riscate erau asemenea daraveri, însoţeau totdeauna pe domn în principat, spre a pune care de care mai întâi mâna pe banii adunaţi. Ei întovărăşeau pe dabilari prin ţinuturi, şi scoteau banii dela oameni, supunându-i la torturi cumplite; apoi se luau, dela sumele încasate, la ceartă, cu hangerul în mână, ucigând pe strângători şi apoi măcelărindu-se între ei. Creditorii domnilor anteriori rămâneau în ţară pe lângă domnii ce veneau în urmă, şi care se legaserà a răspunde datoriile detronatului; creditorii mai vechi pretindeau ei a fi plătiţi întâi din banii ce intrau în vistierie, ca unii ce ar aveà vechimea; acei personali ai domnului nou, cereau la rândul lor preferinţa plăţei, şi scenele crâncene petrecute prin districte înnaintea dabilarilor,

[2] Pentru Bulgari vezi Irececk, *Geschichte der Bulgaren*, p. 393: „Einen christlichen Adel gibt es jetzt in Bulgarien nicht Viele Boljarenfamilien haben d—n Islam angenommen".

[3] Pezzen către Arhid. Ernest, 14 Ian. 1590. Hurm., *Doc.*, III, p. 131.

se repetau în capitală la uşa visteriei. Cete, cete, umblau creditorii diferitelor domnii în preajma hasnalei publice, şi când soseà vre-o ladă cu bani, se repezeau asupra ei ca nişte lupi flămânzi, sfâşiindu-se între ei, ucigându-se, dând foc caselor unde se adăposteau şi expunând întregul oraş la pericolul nimicirei. Această apăsare ne mai pomenită a Turcilor deveneà îngreuitoare mai ales pentru domni şi clasele conducătoare; căci sărmanul popor, în fatalizmul său mângâietor, îşi ziceà: „aşà trebue să fie". Domnii care mai ales nu mai puteau birui a săturà lăcomia păgână, şi cu toate jafurile lor, de abià izbuteau a-şi adunà un mic comând pentru zilele de urgie, trebuiau să fie cu deosebire nemulţămiţi cu acest regim îngrozitor. Aşà am văzut cum Petru Schiopul însuşi, cel deprins la cumpărări şi bacşişuri de muma lui, vestita meşteră în arta corumperei, doamna Kiajna, dela o vreme ne mai putând opune pungi tot proaspete numeroşilor pretendenţi ce se năpusteau asupra domniei lui, se hotărăşte a părăsì scaunul mult iubit. Atât el cât şi Sasul şi Aron caută sprijin la puterile catolice. Dar ce puteau face acestea, când însuşi împăratul Germaniei erà tributar Impărăţiei Turceşti; când Polonii căzuseră până îmtr'atâta sub Otomani, încât să-şi primenească regii după placul lor? Orice sprijin exterior erà zadarnic; numai pe Turci se puteau răzămà domnii, şi Turcii cereau bani necontenit, fără încetare şi fără răgaz.

In lungul şir al domnitorilor neînsemnaţi ce se perindă pe tronul ţărilor române, se întâlnesc, în rari răstimpuri, câte o excepţie care străluceşte cu atât mai viu, cu cât mai negru este fundul pe care se arată.

Am văzut în Moldova figura eroică a lui Ioan Vodă cel Cumplit care opune ascuţişul săbiei sale nesăturatei lăcomii turceşti şi ridică pentru un moment iarăşi moralul ţărei, ce păreà pierdut pentru totdeauna.

O nouă flacără şi mai vie erà să izbucnească din Muntenia, un nou erou, cel de pe urmă, erà să arunce spada lui în cumpăna cu care Turcii cântăriau aurul ţărilor române; şi apoi, după ce şi el va fi dispărut de pe scena lumei, ţările acestea erau să cadă iarăşi fără apărare în ghiarele răpitorilor. Acest de pe urmă şi strălucit product al vitejiei româneşti fu Mihai Viteazul.

Modul cum Mihai ajunge domn. — Mihai al II-lea Viteazul[4] erà fiul lui Pătraşcu cel Bun şi fratele lui Petru Cercel, odraslă din marele şi războinicul neam al Drăculeştilor şi coborâtor

[4] Mihail I este fiul lui Mircea. Vol. III, p. 96.

direct al lui Mircea cel Bătrân şi Vlad Ţepeş [5]. Muma lui erà o Greacă, *Theodora.* a căreia frate, *Iane Cantacuzino,* aşezat în Muntenia, se căsătorise aici şi obţinuse mai multe dregătorii însemnate în timpul domniilor anterioare [6]. Astfel el fusese sub tatăl lui Mihai, Pătraşcu cel Bun, postelnic mare, sub Petru Cercel, vistiernic mare, şi chiar ajunsese în domnia lui Mihnea al II-lea a fi ban de Craiova, şi capuchehaia în Constantinopole. Unchiul proteguind pe nepot în timpul băniei sale, procură lui Mihai isprăvnicia judeţului Mehedinţi. Mai târziu între 1586 şi 1590, întâlnim pe Mihai ca agă întâi, apoi ca stolnic. In sfârşit sub Alexandru al III-lea, Mihai ajunge chiar la bănia Craiovei, cedată lui de unchiul său. Iane erà ca toţi Grecii un intrigant de frunte, „cel mai mare trădător ce a existat vreodată pe pământ”, cum îl numeşte ambasadorul Pezzen. El ajunsese a fi capuchehaia ambelor ţări române, păstrând cu toate acestea după ordinul vizirului, pentru câtva timp, posturile de ban al Craiovei în Muntenia, şi de mare vistiernic în Moldova, trecându-i prin mâni toate sumele enorme plătite de Mihnea al II-lea, pentru omorârea lui Cercel, şi acelea date de Petru Schiopul din Mol-

[5] Iată genealogia lui Mihai Viteazul:

Mircea cel Bătrân, 1386—1418.

Vlad I Dracul, 1430—39; 1442—46.

Vlad al II-lea Ţepeş, 1456—1462; 1476.

Vlad al III-lea Călugărul, 1481—94.

Vlad al IV-lea Vlăduţ, 1510—1512.

Radu Călugărul (pretendent).

Pătraşcu cel Bun, 1554—58.

Petru Cercel 1583—85. Mihai Viteazul 1593—1601.

Vol. III, p. 84, 102; IV, p. 17, 140, 185; în acest vol. p. 15.

[6] Walter. *Brevis rerum ab illustrissimo Mihaele, Moldaviae Transalpinae sive Walachiae palatino gestarum descriptio* în Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente istorice,* I, p. 9: „Ad quod institutum certius obtinendum *avunculus (vel) matris frater gente Graecus* qui et ipse antea dicto Bahni officio (ban de Craiova) functus erat”. Un raport veneţian a lui Marco Zane c. dogele din 6 Sept. 1593 (*Doc.-Hurm.,* III, p. 457), face din eroare pe Mihaiu fiul lui Iane: „essendo stato sostituito un figliuolo che fu del Bano, agente di questo Voivoda (Alesandro)”. Un doc. din 1679 spune că „Mihaiu Vodă s'a făcut rudă cu Iane Banul când a stătut a fi domn aici în ţară”, N. Iorga, *Studii şi doc.,* V. p. 305.

dova pentru respingerea competitorilor săi[7], bine înţeles nu fără a se înfruptà şi el din aurul ce curgeà prin mânile sale către pungile turceşti. După ce puse în Muntenia pe Ştefan Surdul, şi pe Alexandru al IV-lea, Iane se gândi că a venit timpul să-şi aducă aminte şi de familia lui, de nepotul său Mihai, căruia îi cedase, pe timpul lui Alexandru banatul Craiovei. El începù deci a unelti la Poartă în favoarea rudeniei sale, spre a-i dà scaunul domniei, lucru în care izbuti cu ajutorul fratelui său Andronic Cantacutino care spuneà într'o scrisoare a lui către Petru Schiopul că el a pus pe Mihai domn în Muntenia[8].

Mihai în acest timp pregăteà spiritele în ţară pentru primirea stăpânirei sale. Deşi aşezat, el neam al Drăculeştilor în anticul scaun al familiei Băsărăbeştilor, banatul Craiovei, în sânul boierimei ce apărase altă dată cu atâta îndărătnicie drepturile acelei linii a familiei domnitoare, totuşi izbuteşte a-şi creeà o puternică partidă care în ascuns doreà suirea lui în scaunul Munteniei. Ştim că aceste două mari partide ale Drăculeştilor şi Băsărăbeştilor se desfăcuseră cu timpul, sub apăsarea turcească, încât ele pierduseră conştiinţa interesului teritorial ce altă dată le desbinase. De aceea nu este mai extraordinară sprijinirea lui Mihai de boierimea olteană, de cum fusese mai înnainte aceea a altor domni[9], cu atât mai mult că Mihai prin ocârmuirea întocmită de el anume pe înţelepciune, apără Oltenia pe cât puteà de jafurile şi despoierea cărora era expusă Muntenia Mare. Pe lângă această ocrotire a supuşilor săi, el se arată judecător drept în pricinile deferite autorităţei lui, bun şi îndurător faţă cu cei ce-i greşiseră, darnic şi generos către toţi fără deosebire, încât prin o atare purtare prea bine calculată, el atrase în curând inimile tuturor celor pe care îi revoltà neomenia şi cruzimile Moldovanului Alexandru Bogdan, a veneticului străin, după ideile de atunci, care şedeà pe scaunul Munteniei.

Atât apucăturile lui Mihai cât şi uneltirile ce se urziau la Constantinopole treziră pe domn din nepăsarea lui. In repeziciunea cu care se rostiau pe atunci judecăţile, mai ales în materie de trădare, Mihai fu judecat şi osândit, înnainte chiar de a se fi putut gândi a-şi pune viaţa la adăpost. El fù prins şi adus înnaintea domnului înfuriat care hotărî numai decât să scape prin moarte de acest competitor periculos. In ziua fixată pentru executare, Mihai fu scos din temniţă şi urmat de o mulţime imensă, atrasă de marele său nume, fù îndreptat către locul osândei. In drumul său el trecù pe lângă biserica Albă, şi, fiind pe vremea liturghiei, cerù învoire să se închine, ceeace îi se încu-

[7] Pezzen către Arhid. Ernest, 14 Ian. 1590. Hurm., *Doc.*, III, p. 131-132.

[8] Vezi mai jos, vol. VI, la cap. *Mihaiu al III-lea şi Ghiculeştii*, unde se vorbeşte de Cantacuzineşti.

[9] Mai sus, bunăoară, Vol. IV, p. 196.

viinţă. Aici făgădui el sfântului Neculai că de-l va mântui, va face o mânăstire pe numele lui. Biserica fù ridicată în urmă, şi există şi astăzi, sub numele de *Mihai Vodă*.

Călăul ce trebuià să lovească pe Mihai erà un Ţigan, fost rob al său, căruia Mihai într'un rând îi scăpase viaţa. Fiind Ţiganul cam ameţit de băutură, şi intimidat de figura cea impunătoare a jărtfei sale; mintea lui apoi înfierbântată făcând să-i apară îngrozitoare omorârea fostului său stăpân şi mântuitor vieţei, el lepădă din mâini securea şi o rupse de fugă. Un strigăt de bucurie isbucni din piepturile tuturor, şi lumea bigotă a timpului nu lipsi a vedeà în această împrejurare o voinţă dumnezeiască. Toţi boierii se duseră la domn şi-l rugară să ierte pe Mihai. Deşi domnul trebuià să simtă cât de mult câştigase popularitatea lui Mihai prin această împrejurare, el fù nevoit să facă boierilor pe voie, cu atât mai mult că, cuprinşi de o teamă superstiţioasă nu se află nimeni care să iee locul călăului. Petru Armanul (Ormeny), ce a servit mai târziu pe Mihai Viteazul ca general şi diplomat, şi care istoriseşte această împrejurare după spusa unor martori oculari, o asemănează cu scena petrecută între Marius şi Cimbrul care refuză să taie pe distrugătorul neamului său [10].

Deşi în aparenţă fusese iertat de Alexandru, Mihai ştià, că, mai ales după cele întâmplate în ziua executărei, domnul nu puteà să-l uite, şi că viaţa lui va fi totdeauna în pericol. El părăseşte deci bănia Olteniei, în care Alexandru, pentru a-l adormi mai bine, îl restituise, şi fuge în Transilvania, la Sigismund Batori, domnul acelei ţări. Vărul lui Sigismund, Baltazar, care erà în bune relaţii cu Vizirul cel mare, Sinan-paşa, dă lui Mihai o recomandaţie către acela şi alta către sir Eduard Burton, solul reginei Angliei Elisabeta, care aveà, din cauza stăpânei sale, mare vază la Poartă [11]. Mihai se duce la Constantinopole, unde începe a stărui făţiş pentru căpătarea domniei, sprijinit fiind şi de partida din Muntenia, care trimite, îndată după sosirea lui în capitala Imperiului Otoman, o deputaţie însărcinată a duce plângerile ţărei contra domniei jăfuitoare a lui Alexandru. Sprijinul cel mai puternic a lui Mihai erà însă unchii săi după mamă, puternicii Greci, fraţii Andronie şi Ioan Cantacuzino din care cel întâiu erà în Constantinopole, iar cel de al doilea Ioan se purtà prin ţările române unde încăpuse la mari boieri, întâi în Moldova unde îmbrăcase dregătoria de mare vistiernic, apoi în Muntenia unde fusese rânduit ban de Craiova. Ioan dă întâi

---

[10] Petru Ormeny în Bălcescu, *Mihaiu Viteazul*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1878, p. 30. Ediţia Academiei, nu ştim din ce pricină. nu reproduce notele Bălcescului. Scrierea se află redată împreună cu notele în *Revista Română*, 1861, însă numai până la sfârşitul cărţei a II-a.

[11] De aceea spune Bornamisso că „Mihai primise mult bine de la Sigismund şi că prin ajutorul lui ajunsese domn în Valahia". Hurm., *Doc.*, XII, p. 858.

nepotului său de soră, lui Mihai, bănia Craiovei; dar după cele petrecute cu Alexandru al IV-lea vrea să-i dee chiar domnia şi, stăruind la Turci întru aceasta, obţinù tronul pentru el [12].

Recomandaţiile şi plângerile erau însă numai un mijloc de a pregăti pe Turci pentru atacul decisiv ce trebuià să se facă cu punga în mână, cea mai straşnică armă ce a fost întrebuinţată vreodată în contra Otomanilor. Mihai urmând obiceiurilor şi sistemului admis, ieà, mai ales pe garanţia unchiului său Iane, 400.000 de fiorini dela Turci, Greci şi Evrei, cu camătă tradiţională, din care dă numai vizirului Sinan-paşa 200.000 de galbeni; iar restul îi dă sultanului, validelei, beglerbegului Greciei şi la alţi oameni influenţi de la Poartă. Intre altele făgădueşte şi medicului Evreu al lui Sinan-paşa 4.000 de taleri, pentru care îi dă un înscris. In 1595 după răscoala lui Mihai, Evreul, lacom de bani, nu se teme a veni în Muntenia spre a cere plata datoriei. El este însă reţinut ca prins de Mihai [13].

Astfel izbuti şi Mihai Viteazul a obţineà domnia pe calea obişnuită a darurilor şi cumpărărei. Dar nu intrà în sistemul lui de a o menţineà prin aceleaşi mijloace. El voise numai să-şi deschidă porţile tronului Munteniei, pentru a puteà apoi arătà Turcilor, de pe înălţimea lui, că încă mai trăiau oameni în ţările române. Alexandru se retrase la Constantinopole, de unde mai târziu pe când norocul surâdeà lui Mihai, el ne mai trăgând nădejde de a se urcà înnapoi în tronul Munteniei, începe a intrigà contra lui Ieremia Movilă domnul Moldovei, care pentru a scăpà de el, cumpără moartea lui dela Turci. Alexandru este ucis în Duminica Floriilor 1597 [14].

La răsturnarea lui Alexandru mai contribuise încă o împrejurare, anume între creditorii lui erau şi mai mulţi Ieniceri care petreceau în Muntenia, comiţând câte neorândueli toate. Unul din ei se întâmplă să fie ucis în timpul unei bunte făcute de ei, de un soldat al domnului, „de care lucru simţindu-se atins întregul corp al Ienicerilor, cerù a lui destituire" [15].

Mihai vine în Muntenia pe la Iulie 1593 [16], fiind foarte bine primit de poporul întreg. Pe lângă însuşirile caracterului său chiar şi chipul lui erà ademenitor. De o statură proporţionată, fire

---

[12] Dovezile pentru interpunerea lui Andronie şi Ioan în folosul lui Mihai vezi mai jos la vol. VI, § Cantacuzineştii.

[13] Extrasele din analele lui Fugger, aus Coscha vom 1 Marty anno 1595. Hurm., *Doc.*, III, p. 228. Pentru darurile date Turcilor vezi W. Bethlen, *Historia de rebus transilvanicis*, V. p. 274—277.

[14] Walter, *l. c.*, p. 10.

[15] Marco Zane c. dogele, 6 Sept, 1593. Hurm., *Doc.*, III, p. 457.

[16] Un raport veneţian din 9 Iunie 1593. *Ibidem*, p. 457, conţine relaţia despre deputaţia boierilor munteni contra lui Alexandru care erà deci încă domn în acea lună. Raportul din 6 Septemvrie 1593 (nota precedentă) arată pe Alexandru ca înlocuit. Bălcescu, *l. c.*, p, 32, dă numai anul suirei lui Mihai în tron, 1593, nu şi luna.

vânjoasă şi puternică, cu o figură încadrată în o plină barbă neagră, cu o privire impunătoare, erà unul din acele tipuri care lovesc la prima vedere şi lasă adânc în suflet o neştearsă întipărire[17]. El erà în toată puterea lui când urcà treptele tronului muntean, în vârstă de 35 de ani, când ştim că la moartea lui, în 1601, erà de 42—43 de ani[18].

2. LEGĂTURILE PREGĂTITOARE RĂSCOALEI

Războiul între Turci şi Impăratul Rudolf. — Tocmai pe când Mihai puneà mâna pe tronul Munteniei, un nou războiu se aprindeà între Turci şi Austriaci, în care Mihai trebuià să intervină cu atâta energie. Dela cucerirea Ungariei prin bătălia dela Mohaci (1526) şi mai ales dela înfiinţarea paşalâcului de Buda (1541) mai nu treceà o zi fără ca să se întâmple ciocniri duşmăneşti între Turci şi Impărăţia Germană. Turcii, cu firea lor sălbatecă şi prădătoare, nu se puteau reţineà de a năvăli peste graniţele lor şi a duce pustierea în sânul imperiului; iar Germanii la rândul lor, spre a răzbunà asemenea acte de vandalizm, nu scăpau nici un prilej de a prădà şi bate pe Turci. Deşi în formă pacea existà între ambele împărăţii; deşi mai ales cea germană căutà în toate modurile să îmbuneze pe sultani, prin ambasade şi prezenturi, în afară de răspunderea regulată a tributului de 30.000 galbeni pe care marele împărat al Romanilor erà obligat a-l răspunde Osmanilor, între ambele State erà o stare de războiu continuă, războiu mic, un soiu de *guerilla*, care ameninţà pe fiece zi să se schimbe în unul mare.

Către sfârşitul secolului al XVI-lea starea de încordare între ambele împărăţii ajunsese de tot însemnată. Se dăduseră mai multe lupte între armatele lor, încununate cu izbânzi deosebite, când în favoarea unei părţi, când în a celeilalte. Mai ales dela venirea lui Sinan-paşa, duşmanul cel mai înverşunat al Nemţilor la viziratul cel mare, lucrurile luaseră o faţă cu totul războinică. El aţâţà fără încetare în ascuns pe Hasan-paşa, guvernatorul Bosniei, la năvăliri în Imperiul german. Ambasadorul imperial, baronul de Krechwitz, se sileà din răsputeri să liniştească pornirile, când se întâmplă tocmai ca prin trădarea unui om al cancelariei germane, Sinan-paşa să pună mâna pe o scrisoare a ambasadorului către împăratul, în care acesta arătà că toată pricina relei întorsături ce o luase lucrurile în Constantinopole, veneà numai dela înverşunata duşmănie a lui Sinan paşa în contra Creştinilor, opinând că o îndreptare s'ar puteà

[17] Walter, *l. c.*, p. 8; descriere corespunzătoare cu portretul lui Mihai.
[18] Vezi legenda pe portretul lui de Sadeler, în fruntea volumului; portretul e din 1601.

aştepta numai dacă l'ar puteà „curăţi de viaţă pe bătrânul câine de Sinan paşa" [19]. Işi poate cineva închipui turbarea ce apucă pe vizir când văzù insulta şi gândul cel negru al Germanilor în privirea lui. El vroià să arunce de îndată pe ambasador în închisoare şi să declare războiu Austriei. Sultanul însă opunându-se acestei măsuri extreme, vizirul trebui să se mai linişteascǎ, când tocmai soseşte altă veste şi mai cumplită. Hasan-paşa, în una din incursiile lui prădătoare în Germania, fusese măcelărit împreună cu mai bine de jumătate din armata lui, vre-o 18.000 de oameni, lângă râul Culpa. Cum se răspândeşte vestea înfiorătoare în Constantinopole, cu toate că Turcilor nu li se întâmplase decât ceea ce li se cuveneà, toată lumea, armată şi popor, încep a strigà răzbunare. Sinan-paşa se foloseşte de moment pentru a stărui întru îndeplinirea gândului pe care de mult îl coceà, a unei lupte cu Germanii. In sfârşit două sultane, care-şi pierduseră copii în lupta dela Culpa, se aruncă cu părul despletit la picioarele sultanului, şi acesta ne mai putându-se împotrivì atâtor stăruinţi, războiul contra Germaniei este hotărât într'un mare divan ţinut după cât se vede în Iulie 1593, tot pe atunci pe când Mihai fusese rânduit domn în tronul Munteniei.

Impăratul Rudolf al II-lea văzând de mai înnainte că lucrurile merg a războiu în Constantinopole, convocase încă în anul 1592 un consiliu la Praga, care luase toate măsurile trebuitoare pentru a întâmpinà lupta. Intre altele se hotărâse a se recurge şi la ajutoarele străine.

Starea Europei erà, aşà că nu se prea puteà aşteptà un sprijin dela puterile mai puţin interesate ale Apusului. Spania cu toate că bătuse pe Turci la Lepanto în 1571, se încurcase în crâncenul războiu cu Ţările de Jos, care tocmai pe atunci erà în toată furia lui, mai complicându-se lupta şi cu aceea în contra reginei Angliei, Elisabeta, care şi ea se aflà cu mânile legate din aceeaşi pricină. In Franţia se desfăşurau pe atunci luptele de religie, amestecate cu planurile ambiţioase ale Guizilor, sprijiniţi de Filip al II-lea. Henric al IV-lea de abià urcat pe tronul francez, 1589, aveà altele de făcut în propria lui ţară, decât a căutà lauri îndepărtaţi în luptele cu Turcii. Veneţia urmà, dela 1573, de când încheiase pacea cu Poarta, o politică de supunere faţă de dânsa, şi căutà necontenit să îmblânzească firea cea pornită a Turcilor prin cheltueli şi daruri bogate. Incă în 1592 când ambasadorul Bernardo părăseşte Constantinopolea, marele vizir Ferhat-paşa, predecesorul lui Sinan-paşa, îl asigură că până

[19] Este nostimă expresia ce o întrebuinţează ambasadorul: „es wäre alles gut, wenn man nur den alten hund. den Sinan Passa könnte um's Leben *practiciren*". Seidl, *Denkwürdige Gesandschaft an die ottommanische Pforte*, Görlitz, 1711, p. 21, citat de Zinkeisen, *Gesch., des osm. Reiches*, III, p. 588.

ce ţărâna îi va acoperi ochii, nici odată nu va permite ca să se facă vre-un rău stăpânirilor sau supuşilor republicei. In asemenea condiţii înţelegem cum o ligă mai mare a Europei apusene în contra Turcilor erà peste putinţă de întocmit.

Cu toate acestea, se făcură cel puţin nişte încercări de a sculà Europa contra Otomanilor. Insemnat este mai ales în această privire memoriul învăţatului episcop de Lesina *Pietro*

Impăratul Rudolf al II-lea

Cedolini, către papa Clement al VIII-lea, în care se pune mare valoare pe o alianţă a împăratului cu ţarul Moscovei, „mai ales pentru că acesta nu numai că ar puteà pune pe picior de războiu 200.000 de oameni de minunată cavalerie şi ar aveà un foarte bun parc de artilerie, dar încă ar stà prin limba şi religia lui în cea mai strânsă legătură cu cea mai mare parte din poporaţia creştină a împărăţiei mahomedane din Europa şi din Azia" [20].

[20] Relatione die Mons. Pietro Cedolini, per la difessa contra il Turco in Zinkeisen, III, p. 593. Comp. Tr. Djuvara, *Cent projets de partage de la Turquie* 1913.

Papa de şi gata ca totdeauna a propovădui cruciata. contra Mahomedanilor, încotro puteà el să se îndrepte în Europa apuseană, spre a o pune în mişcare? De aceea îl vedem, pe el, capul Catolicismului, îmbiind la această sfântă luptă pe puterile ortodoxe ale Răsăritului, care fiind deadreptul interesate în cauză, puteà fi mai mare speranţă de a le atrage în alianţa Imperiului German.

Mihai iea parte la liga anti-turcească. — Char în Noemvrie 1593, puţin timp după declararea războiului, şi aflăm pe papă trimiţând o circulară către mai multe puteri răsăritene, precum regelui Poloniei, lui Sigismund principele Transilvaniei, lui Andrei Batori cardinalul, Cazacilor şi hatmanului lor, lui Aron Vodă domnul Moldovei, şi *voevodului Munteniei*, fără a-i dà numele, cerând dela toţi să sară în ajutorul Creştinătăţei ameninţate.

Dacă papa nu desemnà prin numele său pe voevodul Munteniei, ca pe acel al Moldovei, pe care'l numeşte Aron, aceasta se întâmplă din pricină că el nu ştieà, în repezile schimbări de domn ce se petreceau în Muntenia, că Mihai ocupase tronul acelei ţări. Neştiinţa papei erà cu atât mai firească, cu cât chiar o putere mai apropiată şi mai interesată de a cunoaşte schimbările întâmplate, Impărăţia austriacă, ştieà tot atât de puţin, chiar la începutul anului 1594, un an aproape după ce Mihai se urcase în scaun, că acest domn stăteà în fruntea Munteniei. Astfel în 3 Martie 1594 găsim că scrisoarea trimisă de împăratul Rudolf al II-lea domnului Munteniei, poartă pe ea adresa: lui *Ştefan Bogdan, gospodarul Moldovei, Valahiei*, necunoscând deci Impăratul, nu numai mazilirea acelui domn, dar şi încă pe acel ce mai urmase după el, Alexandru al IV-lea, înnainte de Mihai Viteazul [21].

Invitarea trimisă de papă, precum şi scrisoarea împăratului Rudolf către închipuitul domn al Valachiei, Ştefan Bogdan sunt însă singurele urme despre încercarea de a se atrage în liga anti-otomană şi pe domnul Munteniei, pe când din protivă, cu domnul Moldovei corespondenţa este foarte deasă, şi o sumă de acte ne pun în cunoştinţa pasurilor tot mai înnaintate făcute de domnul Moldovei alăturea cu Creştinii şi în contra Turcilor.

[21] Scrisoarea lui Rudolf al II-lea c. Ştefan Bogdan „hospodaro Moldaviae-Valachiae" din 3 Martie 1594 în Hurm., *Doc.*, III, p. 184. Tot acolo la p. 173-175, adresele către ceilalţi principi. Ca să nu se creadă că Ştefan Bogdan erà numai o adresă greşită, aducem şi instrucţiile date de Rudolf ambasadorului său însărcinat cu ducerea scrisorilor, Iohan de Marini Raguseus, din 7 Martie 1594: „Egregio Iohanni in terras Moldaviae Walachiae proficiscenti non solum ipsum hospodarum sive Aronem, sive *Stephanum Bogdanum*, ad quos quidem ambos alterutro non praesente; literas credentiales in eventum habet". *Ibidem*, p. 186.

Aron Tiranul mazilit de sultan, după cum am văzut, în Iunie 1593, fusese restituit în scaun, după stăruinţa creditorilor săi în Septemvrie aceluiaşi an. După circulara papei datată din 8 Noemvrie 1593, găsim o scrisoare a lui Valentin Praepostvary adresată lui Aron, în care îi raportează despre mersul războiului în Ungaria, îl înştiinţează că imperialii au bătut pe Turci la Stuhlweissenburg, ceeace se întâmplase în 3 Noemvrie aceluiaşi an, sfătuindu-l în vederea acestui rezultat strălucit, să rămână în credinţă către împăratul, asigurându-l că vor veni în curând timpuri mai fericite pentru el şi ţara lui [22]. Aron Vodă mişcat prin izbânzile Nemţilor, se hotărăşte a face un pas către alianţa germană, şi răspunde lui Praepostvary că „lucrurile în Moldova stau aşà că împăratul turcesc face ce vroeşte cu ea, şi că domnul nu este decât un ocârmuitor pus de el asupra ţărei; că Aron se oferă bucuros a servi Majestăţei Sale, dar că ea trebue să înţeleagă că ar vrea să vorbească mai multe, şi nu poate, căci un greu lanţ îl strânge de gât; că el nu s'ar puteà întemeià pentru a face un pas atât de grav, numai pe scrisoarea unui însărcinat al împăratului, şi că acesta el însuşi ar trebui să-i scrie pentru ca şi dânsul să se poată rosti cu siguranţă" [23]. Praepostvary care cunoşteà Moldova şi Valahia prin sine însuşi, căci călătorise mai înnainte în ele, odată cu trimiterea răspunsului lui Aron, arată împăratului de cât ajutor i-ar puteà fi aceste două ţări în o luptă cu Turcii; „că oştirile lor ar puteà prădà Ţara Turcească până către Adrianopoli şi că Sinan-paşa ar fi nevoit sau a se întoarce îndărăt, sau a merge în contra lor, părăsind războiul unguresc" [24].

Aron Vodă însă, odată intrat în acţiune, merge înnainte. El trimite în 6 Fevruarie 1594 o scrisoare către Sigismund Batori principele Transilvaniei, în care-l înştiinţează că primise dela hanul tătărăsc un ordin al sultanului, de a dà Tătarilor călăuzi, care să-i scoată prin Polonia, către Kaschau; că pentru a întârzià măcar năvălirea, el stăruise pe lângă Cazaci, ca la caz de a plecà Tătarii către Moldova, ei să-i atace pe din dărăt. Tot această veste o dă Aron şi în ştiinţa generalilor împărăteşti de la marginea Ungariei [25]. Arhiducele Matei mulţămeşte lui Aron pentru ştirile trimise, şi-l asigură că împărăţia îşi va pune toate silinţele spre a doborî pe duşmanul comun, şi a face ca şi Moldova să scape de tirania lui şi să rămână în pace şi siguranţă [26].

[22] Valentin Praepostvary c. Aron domnul Moldovei, 25 Decemvrie 1593. Hurm., *Doc.*, III, p. 176.

[23] Aron c. Praepostvary. 1 Ianuarie 1594. *Ibidem*, p. 177.

[24] Praepostvary c. Arhid. Matei, 3 Februarie 1594. *Ibidem*, p. 178.

[25] Aron Vodă c. Sigismund Batori, 6 Fevr. 1594. *Ibidem*, p. 179. Aron Vodă c. generalii împărăteşti, 5 Fevruarie 1594. *Ibidem*, p. 180.

[26] Arhiducele Matei c. Aron Vodă, 23 Fevruarie 1594. *Ibidem*, p. 182.

In 6 Martie Aron primind un nou ordin dela sultanul că nu numai să învoiască Tătarilor trecerea prin ţara lui către Ungaria, dar încă să-i aprovizioneze şi cu grâul trebuitor, domnul Moldovei trimite de sârg această ştiinţă lui Sigismund Batori, pe care însă îl linişteşte, spunându-i că Tătarii nu sunt mulţi, fiindcă cea mai mare parte a trebuit să rămână acasă spre a apără ţara lor contra Cazacilor; că apoi chiar acei ce vin sunt gata numai la pradă, iar că nu ţin proba la luptă, şi că ar trebui atacaţi mai ales atunci când sunt pedestriţi, trimiţându-şi caii la păscut[27]. Curând după aceasta soseşte în Moldova ambasada formală a împăratului Rudolf în persoana lui Ioan de Marini Pauli Raguseus, care eră însărcinat a merge atât la el cât şi în Muntenia (la Ştefan Bogdan?), care ultimă însărcinare vom vedeà că solul nu o îndeplineşte.

Pricina pentru care Mihai eră lăsat oarecum afară din alianţa anti-turcă, (scrisoarea către Ştefan Bogdan, fiind mai mult făcută de formă) este că nici se ştià că el domneà în Muntenia, nici se presupuneà ceva din scopurile lui; ba din potrivă faţă cu robirea desăvârşită în care Muntenia căzuse sub Turci, nici papa nici împăratul nu puteau aveà încredere în domnul acelei ţări. Aşa papa Clement în instrucţiile date solului său Alexandru Comuleu, îi pune anume în vedere că „în Valahia nu s'ar şti cum stau lucrurile; că cu puţine luni mai înainte se aflà în închisorile din Cameniţa unul ce pretindeà acel Stat şi care se dădeà drept catolic. Oricum însă ar fi, *nu ne pare înţelept a se destăinui acestei ginţi un secret de o aşà o însemnătate, dacă nu se va dobândi vre-o hotărâtă cunoştinţă a scopurilor ei*"[28].

Cât despre simţimintele imperialilor faţă cu Mihai Viteazul, acestea se văd din următoarea împrejurare: Pe când ambasadorul, de Marini Raguseus, se întorceà dela Aron Vodă, el întâlni în Transilvania pe solii voevodului Mihai, de al cărui nume atunci auzi pentru prima oară, şi care soli fuseseră trimişi de domnul Munteniei în Ardeal, tocmai în scopul de a încheià o alianţă contra Turcilor. Raguzanul desbătù cu ei mai multe „lucruri anevoioase", şi numai atunci cunoscând că scopul lui Mihai este în aşà de mare armonie cu acel al înjghebătorilor ligei anti-otomane, se hotărî Raguzanul să treacă munţii spre a vizità şi pe domnul muntean. Şi cu toate acestea, până la aşà grad mergea neîncrederea în sinceritatea acestuia, încât Raguzanul spune într'un raport al său, că „descoperind în urmă că-

[27] Aron Vodă c. Sig. Batori, 6 Martie 1594. *Ibidem*, p. 185. Corespondenţa între oamenii Curţii imperiale şi Aron al Moldovei este foarte bogată. Mai vezi un şir de acte din 1594 în Hurm., *Doc.*, XII, p. 8 şi urm.

[28] Instrucţiile din 10 Noemvrie 1593, *Ibidem*, III, 2, p. 36 40. In alte instrucţii date de papa solului său episcopului de Cervia din 1594. *Ibidem*, III, 2, p. 395, se spune: „Col Vallacco non diede animo a don Alessandro d'alloccarsi, *giudicandolo troppo unito et interessato col Turco*".

teva trădări, n'a mai mers în Valahia". Solii lui Mihai cu care se întâlni Raguzanul în Ardeal, erau fraţii Buzeşti, despre care anonimul românesc arată că au mers, Stroia în Moldova şi Radu în Transilvania, „spre a cere prin ei ajutor contra Turcilor"[29].

Această împrejurare[30], *ridică cu atât mai mult valoarea lui Mihai Viteazul; arată pornirea sa în contra Turcilor, ca o determinare proprie a lui, neatârnată de stăruinţele străinilor; că ea numai din întâmplare se întâlni cu liga plănuită de Germani în contra Turcilor, şi că Mihai ar fi întreprins'o şi singur, ca şi Ioan Vodă al Moldovei, chiar dacă o mişcare mai generală în contra Otomanilor ar fi lipsit în vremile lui.* Nu sunt deci exacte cele susţinute de Bălcescu că „solul papei la ţarul Moscovei, Corneliu Drecona, fu trimis în Moldova şi în Ardeal pentru a răsculà pe principii lor în contra Turcilor; iar la Mihai îi spuse să nu se ducă, din *pricina poziţiei sale critice, şi fiindcă erà sigur pe intenţiile lui*"[31]. Cum ar fi putut fi sigur papa pe intenţiile lui Mihai, când am văzut că atât marele pontifice cât şi împăratul nici nu ştiau numele, şi credeau că tot Ştefan Bogdan ţineà scaunul Munteniei?

Tratatul încheiat de împăratul Rudolf prin ambasadorul Marini Pauli Raguzanul cu Aron domnul Moldovei, prevedea primirea Moldovei în confederaţia germană, şi apărarea ei în contra Turcilor, iar la caz când domnul ar fi fost izgonit din Moldova, să găsească adăpostire în ţările româneşti. Aron la rândul lui se obligà a ajutà cu credinţă pe împăratul în lupta contra păgânilor, şi să se silească a surprinde toate secretele mişcărilor turceşti, spre a le destăinui împăratului[32]. După cum vedem împăratul nu cereà dela Aron *o participare activă* la lupta contra Turcilor, ci numai cât ajutorul său *ascuns*, prin descoperirea mişcărilor turceşti, şi de aceea prevedeà ipotetic numai cât alungarea lui Aron din Statul său, presupunându-se astfel că până la sfârşitul luptei, care se aşteptà bine înţeles de Germani a ieşi în favoarea lor, Aron va puteà, mulţumită făţăriei credinţei către Turci, păstrà cu învoirea lor scaunul Moldovei. Vom vedeà că Mihai înţelegeà cu totul altfel decât Aron a scăpà de uricioasa stăpânire turcească. El vroià să iee parte activă, hotărâtoare la luptă, şi el singur porneşte acţiunea prin un îngrozitor măcel făcut în contra lor. Această împrejurare pune pe domnul Munteniei în o poziţie cu totul a parte în lupta ce erà să se încingă, şi-l arată nu ca pe Aron, un simplu instrument al politicei germane, ci ca un domn care mergea

---

[29] Raportul lui Ioan de Marini Pauli c. Rudolf al II-lea, 1594, *Ibidem* III, p. 203. *Anon. rom.* în *Mag. ist.*, IV, p. 277.

[30] Necunoscută până la ediţia I a a *Ist. Romînilor* (1890).

[1] Balcescu, p. 37.

[32] Tratatul din 16 August 1594, în Hurm., *Doc.*, III, p. 193.

calea lui neatârnată, şi se adăugeà numai cât curentului pornit şi din Germania contra Impărăţiei Turceşti. Dacă şi Aron ieà mai târziu o parte hotărâtoare la luptă, aceasta se face numai după inspirarea şi exemplul lui Mihai.

In timp ce Germanii căutau să câştige pe domnul Moldovei, ei urmau cu aceeaşi stăruinţă silinţile lor pe lângă Sigismund Batori, principele Transilvaniei. Acesta însă găsi prilejul de a-şi înnălţà poziţia prin o atare alianţă, cerând drept condiţie a participărei sale, mâna arhiducesei Maria, fiica arhiducelui Carol din Gratz[33]. Pentru a dobândi această strălucită însoţire, el caută să capete şi sprijinul papei către care trimite un ambasador în 1594. Solul arată papei că „principele său mai aveà cu sine pe domnul muntenesc şi pe acel moldovenesc, care amândoi vor scoate în câmp ca la 30.000 de cavalerie, afară de pedestrime, şi din care doi, acel al Moldovei, s'a şi sculat fără sfială contra Turcului, iar acel muntenesc intră în negocieri secrete, hotărât a face tot astfel. Aceste două provincii fiind totdeauna foarte asuprite şi apăsate de Turci, e de crezut că vor face tot ce le va stà prin putinţă, spre a scăpà de peirea cea de pe urmă şi pentru a-şi împlini dorinţa de a trăi în libertate"[34].

Sigismund Batori, însă avea de luptat cu o partidă protivnică alianţei germane. De şi Turcii cereau o adăogire de tribut, partida protivnică răscoalei susţineà că, sub Turci, poporul se bucurase de libertatea religioasă; că ajutorul german erà nesigur şi îndepărtat, pe când pericolul erà nemijlocit, ceeace ar fi fost adevărat, dacă Mihai Viteazul nu s'ar fi hotărât să expună pieptul său ca scut de apărare, nu numai Transilvaniei, dar întregei creştinătăţi. Sigismund este nevoit să taie pe şefii partidei protivnice Francisk Kendi, Ioan Porro, Grigorie Literat şi alţii, spre a face să amuţească întimpinările ei (Septemvrie 1594).

Spusele lui Sigismund către papă în privirea domnilor români erau numai în parte adevărate. E drept că atât Aron cât şi Mihai erau porniţi în contra Turcilor; însă Aron, nu prin stăruinţele principelui Transilvaniei, ci prin acele ale papei şi împăratului german, care câştigase la cauza lor pe domnul Moldovei, *odată şi alăturea* cu acel al Transilvaniei. Mihai însă nu fusese ademenit de alianţa anti-otomană de fălosul principe al Ardealului, ci el, punându-şi gând să se răscoale, căutase alianţa aceluia. De aceea şi vedem că în tratatul ce se încheie în 5 Noemvrie 1594 între Mihai Viteazul şi Sigismund Batori domnul român recunoaşte supremaţia celui transilvănean, o condiţie care nu înţelegem cum s'ar fi putut impune lui Mihai,

---

[33] Ciro Spontoni, *Historia della Transilvania*, Veneţia, 1638, p. 14.

[34] V. A. Ureche, Document din 1594, din biblioteca Madridului, *Arh ist.*, I, 2, p. 150.

în cazul când Batori ar fi cerut sprijinul său în contra Turcilor, şi deci domnul Ardealului ar fi fost îndatoritul lui Mihai, dar care este uşoară de pătruns, de îndată ce Mihai Viteazul erà acela care căutà alianţa lui Sigismund, alianţă care trebuià plătită[35]. De aceea Mihai Viteazul susţineà cu temeiu în memoriul său către împăratul, pe timpul nenorocirilor sale, că „el fusese pricinuitorul ca voevozii Transilvaniei şi ai Moldovei să se devoteze împăratului[36], şi Miron Costin spune iarăşi cu drept cuvânt că „Mihai Vodă *singur a năzuit* după ajutor la Bator Jicmond domnul Ardealului"[37].

Din expunerea de până aici rezultă deci într'un chip neîndoelnic. că deşi Germanii, având războiu cu Turcii încă de prin Iulie 1593, îşi căutau aliaţi în Europa răsăriteană, ei nici nu ştieau măcar ce domn stăteà pe tronul Munteniei; că ei neputând crede că un principe ce erà pentru a zice astfel un adevărat paşă turcesc, precum erà acel al Munteniei, va lepădà cu sinceritate cauza turcească şi se va alipi pe lângă Creştini, nici nu-l cercetară cu soliile lor; ba chiar încă după ce ambasadorii germani se întâlnesc cu trimişii lui Mihai în Ardeal, şi se înţeleg asupra răscoalei, ei tot păstrează oarecare neîncredere, ceeace-i opreşte de a vizità şi pe principele Munteniei. Mihai însă care-şi pusese în gând de cum ajunsese în scaun, să scuture jugul turcesc, provoacă el pe Sigismund Batori, să-i dee ajutor contra Turcilor, cerere de care folosindu-se principele transilvănean, impune lui Mihai Viteazul, pentru sprijinul făgăduit, recunoaşterea supremaţiei sale, prin care el pe de o parte se înfăţişà cu o mai mare vază la încuscrirea cu împăratul, şi aducând acestuia un ajutor serios ca preţ al mânei arhiducesei.

Răscoala lui Mihai Viteazul contra Turcilor *nu este deci datorită unei îmboldiri străine, ci este productul liberei sale hotăriri*[38].

De aceea domnul muntean nici nu cătă măcar la starea lucrurilor din războiul unguresc, când se ridică asupra Turcilor.

---

[35] De şi textul tratatului din 5 Noemvrie 1594 nu ne-a fost păstrat, totuşi se vede din acel reînoit în 20 Maiu 1595, că şi acel dintâi conţineà îndatorirea închinărei. Vezi tratatul din 20 Maiu 1595, Hurm., *Doc.*, III, p. 210: „qui se nobis, relicta Turcarum perfidia, una cum totius illius regni ordinibus, jure jurandum obstringens, *jam pridem subdiderat*".

[36] Memoriul din 17 Ianuarie 1601, *Ibidem*, IV, 1, p. 230: „sed et author fui vaivodis Transilvaniae ac Moldaviae ut se eidem sacratissimae Maiestati vestrae penitus devoverint".

[37] Miron Costin, *Letopiseţe*, I, p. 219.

[38] O urmă a acestor păreri vezi în scriitorul ungur Baronius în *Monumenta Hungariae historica, scriptores*, XVII, p. 144: „„Praeerat eo tempore, quo haec gerebantur Moldaviae quidam Aron, Transalpinis vero Michael Palatinus et manu strenuus et prudentia rerumque experientia praestans. Hi partim *sponte sua* tot malorum et expilationem pertaesi, partim vero exemplo suasionibusque principis Transsylvaniae adducti, a jugo Turcicae tyrannidis desciscere omnino statuere".

Departe ca tocmai atunci Germanii să fi obţinut foloase în contra Otomanilor, ceeace ar fi putut încurajà răsvrătirea lui Mihai, vedem că ei sunt pretutindeni bătuţi de Turci, tocmai pe timpul când Mihai Viteazul făceà pasul hotărâtor, prin măcelul Turcilor din Muntenia (Noemvrie 1594). Aşà Germanii fuseseră respinşi cu mari pierderi de la înconjurarea Granului şi în 29 Septemvrie 1594 vestita cetate Raab cade în mâinile Otomanilor prin trădarea comandantului, comitele de Hardeck. După aceea cade Papa în stăpânirea Turcească, şi vizirul îndreptându-se spre Comorn, se gândeà să apuce iarăşi calea către Viena.

Poporul din capitala Impărăţiei Germane îngrozit de propăşirea Turcilor, căutà să-şi pună avuţiile în siguranţă, văzând mai ales mişcarea cea înceată a trupelor germane faţă cu puhoiul acelor turceşti. apoi lipseau atâtea din cele trebuitoare războiului, încât chiar miniştrii împăratului se gândeau la mijlocul de a încheià pacea mai curând, decât la acela de a susţineà războiul [39].

3. RĂSCOALA CONTRA TURCILOR

Măcelărirea Turcilor. — Starea Munteniei ajunsese într'adevăr îngrozitoare. Creditorii Turci, cei mai mulţi foşti Ieniceri, oameni cruzi şi barbari, pentru care nimica nu mai erà sfânt, umpluseră ţara, şi numai în Bucureşti erau vre-o 4.000. Mihai care ajunsese şi el prin bani în domnia Ţărei Româneşti, sporise încă numărul lor. Când el veni întovărăşit de dânşii în Târgoviştea, el găsi pe toţi cei ce rămăseseră în ţară dela domnii dinaintea lui, şi trebui să cadă cu ei la învoilaă asupra plăţei tuturor datoriilor, pe care chip le contractase ţara. Armeni, Greci, Evrei, gelepi turci, oameni de toate neamurile se aţineau la împărţeala lăzilor cu bani ce sosiau la vistierie, căutând fiecare să pună el întâi mâna pe ei. Creditorii Turci aşezându-se în Târgoviştea începuseră a-şi face lăcaşuri şi meceturi, sau locuri de rugăciune, încălcând astfel şi în această privinţă condiţiile închinărei, sfâşiate în toate celelalte. Ultima garanţie contra copleşirei păgâne ameninţă să dispară, şi religia însăşi a poporului român erà pusă în primejdie [40].

---

[39] Zinkeisen, III, p. 596. Comp. raportul bailului veneţian din Praga, 15 Noemvrie 1594, Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 58: „Et già è l intrato tanto timore nei popoli per la memoria del passato, che in Viena ognuno attendeva a manometter le robe più importanti, etc." Alt raport din aceeaşi zi (*Ibidem*, p. 59) spune ca „la discordia della Germania, la tardità di questa natione, il mancamento di molte cose pare che necessitano l'imperatore et li ministri a procurare la pace". Vezi şi pag. 61

[40] Walter in Papiu, *Tezaur*, I, p. 10.

Aprinzandu-se apoi războiul cu Ungaria, Turcii îşi făcură din Muntenia baza operaţiilor lor, slujindu-se mai ales de puterile ei spre a face transporturile şi a'şi aproviziona armatele cu toate cele trebuitoare. Intr'un rând Mihai primi ordinul de a trimite 300 de cară de transport. Abia îndeplinise această poruncă, şi îi vine o alta pentru un număr încă şi mai mare şi pentru plata tributului. Carăle ajungând în tabăra turcească ceva mai târziu, de cum fusese poruncite, Sinan-paşa, ordonă ca oamenii ce le aduseseră să fie ucişi, şi li se taie la toţi capetele fără milă.

Pe lângă aceste asupriri făcute ţărei, Mihai mai era expus şi personal la atacurile şi ocările Turcilor. El era asediat în palatul său de către creditorii turci care îi cereau plata datoriilor cu cea mai mare sumeţie. Când el le spunea să mai aştepte, nefiind închipuit, era expus la batjocurile cele mai grosolane, care ar fi revoltat şi pe o inimă mai puţin mândră ca aceea a lui Mihai.

Totuşi domnul pentru a avea şi dreptatea pe partea lui trimise întâi o tânguire sultanului prin care arătă fără-de-legile ce se făptuiau în ţară de Turci, şi se rugă pentru a lor îndreptare. In loc de a se da ascultare cererilor lui Mihai, Turcii ordonă, siliţi prin nevoile războiului, sporirea tributului ţărilor române încă cu câte 30.000 de galbeni [41], şi trimit o bandă de Ieniceri care pradă şi jefueşte ţara în chipul cel mai neomenos. Mihai se hotărăşte atunci, să dee fiinţă gândului său, legăturile sale cu Sigismund şi Aron fiind acum încheiate. „Un complot întins atât în ţara Românească cât şi în Moldova, pusese ziua de 13 Noemvrie 1594, în care să se dee semnalul răsvrătirei, ucigând pe Turci în toate părţile ţărei unde s'ar afla. Mihai trimise porunci la oştile transilvane dela hotare ca să intre în ţară, pe când şi o ceată de-Moldoveni sub comanda hatmanului lui Aron îi venea în ajutor. Turcii din Bucureşti, în nepăsarea lor, nu bănuiau nimic, de ceea ce li se pregătea, şi urmau turburările lor: nici o trădare din partea Românilor nu veni să'i deştepte. Intr'o zi când năvăliră din nou asupra palatului, Mihai le ieşi înainte, şi vorbindu-le cu multă blândeţă, le arătă că dacă-l vor ucide pe el, vor pierde toată datoria ce aveau de luat; le arătă însă un loc unde ar putea găsi bani de împărţit. Parte din Turci merseră acolo; dar negăsind îndestui pentru a se plăti cu toţii, fu de nevoie a se face o repartiţie, pentru îndeplinirea căreia veni un Turc Ali-Gian dela Giurgiu. Ali-Gian sfârşind împărţala şi ducându-se la conacul său, fu oprit în cale de un Român, cunoscut al lui, care îi zise: „Ali-Gian-Hogea, câţi ani, sunt de când mănânc pânea şi sarea ta? Sunt douăzeci de ani răspunse Turcul. — „Dacă-i

[41] Marco Zane c. dogele, 26 Fevruarie 1593, Hurm. *Doc.*. IV, 2. p. 171 Pentru toate amărunţimile la care nu aducem dovezi, ne referim la scrierea conştiincioasă a Bălcescului.

așă i zise Românul, spre recunoștința de pânea și sarea ta ce am mâncat, voi să-ți spun un cuvânt de'i voi să mă asculți. Spune, 'i zise Ali. — Nu'stă aice adăogi Românul până la 3 sau 4 ceasuri după amiază, nu te opri nici la Giurgiu; silește-te să treci la Rusciuk cât vei puteà mai curând.— Dar pentru ce, răspunse Turcul? — Românul fără a-i spune mai multe se depărtă. Intorcând capul și văzând pe Ali că stă în cumpănă de ceeace trebuià să facă, îi strigă: „Ieà sama, la ce ți-am spus". — Turcul preumblându-se prin oraș, băgă de seană că e mai multă lume decât altă dată, și bănuind ceva rău, fără de a spune nimănui nimic, se urcă în căruța sa și luă în grabă calea Giurgiului. Aceasta fu singura indiscreție, cinstită și măsurată ce se făcù despre tragica scenă care se pregătià [42].

In acea zi fatală pentru Turcii din țările române Mihai îi înștiință ca să vină la vistierie, unde erau să fie plătiți de datoriile lor. Turcii alergară cu grămada. Cum intrară în curte, Mihai puse să o încunjure poporul din toate părțile și dădù foc casei. Turcii, voind să scape de pojar, cădeau peste mulțimea înfuriată asupra lor, care îi omorà fără cruțare. Astfel mai bine de 2.000 de Turci fură uciși în aceà groaznică măcelărire.

Un raport venețian din 29 Noemvrie 1594 întărește în chip autentic spusele cronicarilor și ale istoricilor. El spune: „Accidentul întâmplat în Valachia și Bogdania s'a petrecut în chipul următor: Aron din Moldova cu Mihai din Valachia înțeleși cu Transilvanii și cu Polonii (?) au hotărât ca să se răscoale. Valacul chemând la divan pe toți creditorii sub pretext de a vroi să însemne fiecăruia polițele lor de plată, au venit un mare număr de Turci, Greci și Evrei. I făcù să'și dee polițele lor, și apoi la un semn dat îi trecù pe toți prin ascuțișul săbiei a 4.000 de oameni care încunjurau palatul. Cu acest mijloc și-au atras în partea lui o mulțime de oameni care sărmanii erau siliți să plătiască mai pe fiece lună câte un tribut, astfel că rămâneau lipsiți până și de pânea de toate zilele, pentru care însă *ieri* (28 Noemvrie) fu hotărât războiul contra Valachiei" [43].

Fără îndoială că trădarea însoțise acest act de răzbunare! Dar oare această cale piezișă și înșelătoare nu erà îndreptățită

---

[42] Bălcescu. *l. c.*, p. 50—51.

[43] Marco Venier c. dogele, 29 Noemvrie 1594. Hurm., *Doc.*, III, p. 465. Tot se răsuflase ceva din planul de răscoală al Românilor, de oarece Gheorghe Salathy scrie din Oradia Mare către Palffy încă din 20 Septemvrie 1594 că Moldovenii și cu Muntenii ar fi tăiat pe Turci, veste prea timpurie, *Ibidem.*, p. 195. Walter dă din eroare anul 1593 ca dată a răscoalei, Vezi Papiu, *l. c.*, I, p. 15. Tot așà face și Șincai, II, p. 281. O scrisoare din 26 Noemv. 1594 zice că „chiar în acel ceas vin oare care știri că Principele Valahiei, ar fi măcelărit mai multe mii de Turci". N. Iorga, *Acte și Frag.*, I, p. 129. Sig. Batori c. Matei Imp. 23 Noembrie 1594 spune că după ce a făcut ca voevodul transalpin să se lepede de Turci, văzându'l tot șovăitor „manum aliquam militum nostrorum in provinciam illam expedivimus quorum opera omnes Turci trucidati sunt". Hurm., *Doc.*, XII, pag. 18.

prin ne mai pomenitele jafuri ale Turcilor, şi nu erà oare învoit a se răzbunà prin o singură nedreptate, sutele şi miile de strâmbătăţi comise pe fiece zi de un nenumărat şir de ani? [44]. Toate revoluţiile conţin în sine şi un element pregătitor, ascuns, care este nedespărţit de ideea trădărei. Cu toate acestea cine va tăgădui legitimitatea revoluţiilor când cuţitul a ajuns la os? Trădarea este urîcioasă numai în viaţa individuală, unde nici un interes nu poate fi atât de mare, nici chiar acel al vieţii, pentru a îndreptăţi călcarea credinţei. In viaţa întinsă a Statelor şi popoarelor, unde prin ea se poate scăpà nu numai generaţia existentă, dar încă şi toate acele ce sunt ascunse în sânul viitorului, scopul este atât de măreţ, încât el scuzează, dacă nu chiar îndreptăţeşte, mijlocul întrebuinţat.

Intâiul pas erà făcut şi cel mai greu, căci acuma nu erà altă scăpare decât lupta. Mihai cată deci să se folosească de primul moment de tulburare a Turcilor, pentru a'i izgoni şi din Giurgiu, acel cuib turcesc care, de pe timpul lui Mircea cel Bătrân, fusese ca un ghimpe otrăvit în coastele Munteniei. El taie şi aici pe toţi Turcii care nu apucaseră să scape peste Dunăre, câţiva din ei trecând chiar înnot întinsa lăţime a fluviului.

Turcii simţiră câtă încurcătură va aruncà această neaşteptată răscoală a Ţărilor dela Dunăre, asupra războiului din Ungaria. Erà deci de cel mai mare interes pentru ei de a o astâmpărà, şi fiindcă ştiau că ea este făptuirea unui om, apoi pe acesta se siliră a-l înlăturà, spre a o face să înceteze. Turcii înnainte de a întrebuinţà puterea, vrură să pună mâna pe Mihai, prin ajutorul unei partide din ţară, care, ca şi aceea din Transilvania, erà protivnică răscoalei. Cu toate că şi această partidă din Muntenia pretextà a se teme că, sub papistaşi, să nu piardă libertatea religioasă, de care se bucurase sub Turci, maimuţărind astfel în întâmpinările ei pe acele ale Transilvănenilor, în realitate ea sprijineà candidatura lui Ştefan Bogdan, fostul domn al Munteniei, care precedase în tron pe Alexandru al IV-lea.

Acest Ştefan Bogdan fiul lui Iancu Sasul şi a Mariei Paleologu [45], căutase încă dela detronarea lui, necontenit a redobândi scaunul pierdut. Speranţele lui crescură bine înţeles la răsvrătirea lui Mihai, şi el începuse a unelti printre boierii partizanii săi, în contra lui Mihai Viteazul. Un paşă turc, chemat în ascuns de boieri, vine în Bucureşti, prefăcându-se a nu şti nimic despre cele întâmplate cu măcelărirea Turcilor, şi arătând că voeşte să petreacă iarna în acel oraş împreună cu acei 2.000 de

[44] Aceeaşi observaţie o face şi Bălcescu, p. 52: „uciderea făcută cu înşelăciune într'adevăr, dar dreaptă şi meritată pentru toate suferinţele ce Turcii aduseseră ţarei".

[45] Mai sus. p. 46 şi 111. Pare a fi fost născut în Braşov înainte de însurarea lui Sasu cu Maria.

Turci ce-l însoţeau. Scopul său era de a înşela şi a prinde pe Mihai. Şiretenia Turcului erà însă prea grosolană, pentru a nu fi întrevăzută de ori şi cine, cu atât mai mult de cugetul cel deştept al lui Mihai. Domnul stăteà în palatul de lângă Dâmboviţa, iar Turcul se aşezase în casa vistiernicului Dan, cea mai frumoasă şi mai încăpătoare pe atunci din Bucureşti. Turcul dorind să surprindă pe domn, se prefăcù că vroieşte să-i facă o vizită, şi porni însoţit de o mie de ostaşi către palatul domnului. Acesta simţind pericolul se retrase îndată în tabăra Ardelenilor, ce erà întocmită lângă oraş. Turcul, negăsind pe Mihai, trimise în tabără să-l întrebe pentru ce ţine atâta oaste lângă el? Mihai îi răspunse că pentru a prinde pe un pretendent de domnie, care ar umblà să-l răstoarne, şi că nu ar puteà dà drumul oştenilor până nu le va plăti. Paşa îi trimise răspuns că-i va da a doua zi un butoiu de aur spre a-şi plăti oştile care ar fi păgubitoare ţărei. Mihai se hotărî însă ca chiar în noaptea aceea să pună un capăt acestui joc ipocrit. El pătrunse în oraş şi încinse cu foc şi cu sabie pe Turcii ce erau aici. „Turcii la lumina flăcărilor care ardeau conacele lor, şi la strigătele răzbunătoare ale Românilor, se deşteptau îngroziţi şi pe jumătate îmbrăcaţi alergau să se adune la palatul Emirului, cu hotărâre de a se apărà până la moarte. Dar aci întâmpină pe Mihai cu o parte din oştire; el înpresurase palatul şi împroşcà cu două tunuri. In zadar se ispitiră Turcii a-şi deschide drum printre ostaşii Români spre a intrà în palat. Românii îi împing înnapoi şi îi ucid pe toţi. Două ziduri din palat se prăvălesc de izbirile artileriei. Emirul în desperarea sa, părăsit de orice ajutor, începù a aruncà pe fereşti aurul şi giuvaerele sale, socotind că în vreme ce ostaşii români se vor apucà de pradă, el va găsi mijlocul de a fugi; dar Mihai opreşte pe soldaţi dela pradă, şi-i întărâtă spre năvală asupra palatului. Românii năvălesc şi ucid pe toţi Turcii care scăpaseră din foc" [46].

Primele lupte. — Turcii văzând cât de rău le ieşise încercarea de a prinde pe Mihai, se hotărasc să-l scoată cu puterea, şi sultanul numeşte pe beglerbegul Greciei, Hasan-paşa, generalisim pentru lupta cu Muntenii şi Moldovenii, având a merge asupra răsculaţilor cu o armată de 40. 000 de oameni [47]. Paşa trebuià tot odată să introducă în Muntenia pe domnul cel nou rânduit de sultanul, pe Ştefan Bogdan. Hasan-paşa trimite în contra lui Mihai pe Mustafa-paşa care este însă bătut în trei întâlniri şi nevoit să se retragă îndărăt peste Dunăre [48]. Tot pe atunci un corp de Tătari, nemulţămit de Sinan-paşa generalisimul din Ungaria,

[46] Balcescu dupa Walter, *l. c.*, p. 54. Spusele lui Walter confirmate prin un raport al bailului venețian din Praga, 13 Dec., 1594. Hurm., *Doc.*, III, 2, pag. 65.

[47] Marco Venier c. dogele, 7 Ianuarie 1595, *Ibidem*, IV, 2, p. 186.

[48] *Ibidem*, 19 Fevruarie 1595, *Ibidem*, p. 187.

vroeşte să se întoarcă în ţara lor, trecând prin Muntenia din părţile Temişoarei; Mihai le iese înainte, îi bate şi-i sfărâmă, ucigând din ei 20.000 mai bine de jumătate, luându-le toată bogata pradă ce o aduceau cu ei din Ungaria şi liberând mai multe mii de Creştini [49]. In acest timp Mustafa-paşa îşi reformase armata, şi veneà iar cu îndărătnicul pretendent Ştefan Bogdan, apropiindu-se de Dunăre. Mihai însă de astă dată nici nu-l lăsă a ajunge la fluviu, ci trecându-l pe ghiaţă în luna lui Martie, loveşte pe Turci cu aşà furie, încât îi zdrobeşte, rămânând însuşi Mustafa-paşa mort pe câmpul de bătălie, iar Ştefan Bogdan o rupe de fugă, prea fericit că putuse scăpà teafăr din cumplitul măcel. Aflându-se pe pământ turcesc, Mihai îl pustiază în lung şi în lat, ajungând până dincolo de Nicopoli [50].

In acelaşi timp Aron domnul Moldovei, după ce taie în bucăţi pe patru ciauşi turci, pe care sultanul avusese îndrăsneala a-i trimite cu bani spre a-l cumpărà [51], repurtà izbânzi nu mai puţin fericite. El răspinge mai multe năvăliri tătăreşti, ieà după aceea Ismailul, Benderul şi Chilia; trece apoi şi el Dunărea tot pe ghiaţă, cuprinde Măcinul şi pune stăpânire pe întreaga Dobroge. Pustierea regiunilor cuprinse de Aron şi cruzimile săvârşite de el asupra Turcilor erau înspăimântătoare: nici sex, nici vârstă, nu găseau iertare înnaintea furiei lui, şi cadavrele celor jertfiţi erau lăsate neîngropate în prada fiarelor şi a păsărilor [52].

Hassan-paşa crezù atunci că va fi mai fericit, punându-se el însuşi în capul frânturilor de oştire rămase dela generalul său Mustafa-paşa. Luând iar pe Ştefan Bogdan în coada armatei sale, pleacă spre Dunăre, este însă şi el bătut cumplit şi ucis împreună cu fiul hanului tătăresc ce-l întovărăşeà; iar desperatul Ştefan Bogdan aleargă iarăşi îndărăt la Constantinopole [53].

Impreunându-şi oştirile, Mihai şi cu Aron atacă Brăila, luând şi această ultimă cetate ce mai rămăseseră în mâinile Turcilor [54]. Românii stăpâni pe malurile Dunărei şi putând trece fără piedică în ţările Turcilor, le supun la o devastare continuă

[49] Altul din 20 Fevruarie 1595, *Ibidem*, p. 188. Comp. un raport al bailului din Praga, 7 Martie 1595, *Ibidem*, III, 2, p. 86: „Tatari volendo ritornare nel loro paese si retirano verso Temesvar". Bălcescu pare, după locurile unde pune luptele lui Mihai cu Tătarii lângă Giurgiu, a i aduce din ţara lor, *l. c.*, p. 59.

[50] Marco Venier c. dogele, 6 Martie 1595. Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 189. Comp. analele lui Fugger, 7 Martie 1595, *Ibidem*, III, p. 229.

[51] Analele lui Fugger, 16 Fevruarie 1595, *Ibidem*, p. 221.

[52] Marco Venier c. dogele 2 Aprilie 1595, *Ibidem*, IV, 2, p. 193, *Analele* lui Fugger, 10 Aprilie 1595, *Ibidem*, III, p. 231.

[53] Scrisoarea lui Albagiula da Marco c. de Marin Raguseo, 28 Aprilie 1595, *Ibidem*, III. 2, p. 100. Un raport din Polonia 1595 enumeră cetăţile turceşti luate şi pustiite de Mihai: „passo dal altra banda (a Dunarei) et brugio Mecino, Silistria, Russich, Svistovo, Nicopoli, Horagva (?), Vidino et tutte le ville al Danubio". Hurm., *Doc.*, XII, p. 25. Cf. p. 48. Scrisoarea lui Aron c. Zamoiski care-i arată izbânzile c. Tătarilor, *Doc.*, I, *Supl.*, 2, p. 341.

[54] Marco Venier c. dogele, 5 Maiu 1595. *Ibidem*, IV, 2, p. 196.

şi neîntreruptă, înaintând în vârtejurile lor uneori până peste strâmtorile Balcanilor [55]. Adese ori sultanul tremură în palatele sale de lângă Bosfor.

Nenumărată erà prada luată dela Turci. Un document din acele timpuri spune că „Haiducii şi Valahii noştri merg îmbrăcaţi tot în jder şi cacom şi nu duc deloc lipsă de bani". Asupra mulţimei prăzei ne mai spun alte relaţii că „Transilvanii şi Cazacii, după ce au silit pe femeile tătare să-şi frigă ele însăşi copiii şi să-i mănânce, au pustiit apoi mai mult de 50 de sate, răpind mai bine de 16.000 de capete de vită. Caii erau aşa de iefteni că se vindeau dela 8—10 groşiţi unul. Un orăşan din Braşov a cumpărat 50 de boi, 47 de vaci, şi 44 de viţei, de un an pentru 100 de lei" [56].

Răscoala Românilor se făcuse dela început cu o mare străşnicie. Ca o furtună a tot distrugătoare se răspândise ea pe malurile Dunărei, Orcanul după ce curăţise ţările române de jivinile turceşti, mergea să le zdrobească în însuşi culcuşurile şi cuiburile lor. Ceea ce mai ales însă încurcà pe Turci erà neputinţa de a urmà cu izbândă războiul din Ungaria, pe cât timp lucrurile erau aşa de turburate la Dunărea de jos. Încă la începutul războiului Turcii îşi aprovizionaseră armata din Anatolia, cu zaharea din ţările române [57], şi acuma le lipseau de toate. Un document contimporan ne spune: „Prin înstrăinarea acestor provincii, Turcul vède scăzând şi împuţinându-se oştirea care trebuià să meargă în Ungaria, de oarece erà obişnuit a se slujì de oamenii acelei regiuni ca lucrători şi chiar ca trupe, râpià din ele toate proviziile şi aveà deschisă şi sigură plutirea pe Dunăre, lucru ce 'i erà de cel mai mare ajutor în transportarea celor de trebuinţă războiului, care toate acestea au fost deodată trunchiate [58]". Nu numai operaţiile războiului erau atinse prin răs-

---

[55] Aceste nu sunt numai vorbe. Vezi Marco Venier c. dogele, 16 Iunie 1595, *Ibidem*, IV, 2, p. 200: „i Vallachi, passato il Danubio erano venuti a Babà discosta cinque giornate solamente da Adrianopoli e l'havevano pressa et sacheggiata". De aceea se răspândise nu fără temeiu, vestea că Românii ar fi ajuns la Andrianopoli. Vezi *Historia von der Empörungen so sicht in Königreich Ungarn, auch in Siebenbürgen, Moldau, in der bergischen Walachay und anderen Oerten zugetragen haben*, Cöln, 1596 (Bibl. Acad. Col. Sturza, No, 2921), p. 70: „Die Walachen bekamen ferner Vestungen: Pandes (?) Nicopolis Kilii und Ribnic, haben gar tief in Griechenland, und bis auf die 24 Meil von Constantinopel gestrayfft". Analele lui Fugger, 21 Ianuarie 1595, Hurm., *Doc.*, III, p. 223: „Die Moldauer und Walachen haben das Land gar bis Drinopel verhärgt".

[56] Analele lui Fugger, 19 Martie şi 7 Aprilie 1595, *Ibidem*. p. 230. Vezi şi *Kurzer Bericht wie alle Sachen in Siebenbürgen dem Fürsten Sigismund Batori und etlichen Verräthern anno* 1594 *fürgelaufen* (ultima din mai multe broşuri legate împreună sub No. 3140 a bibl. Acad. col. Sturza). La p. 9 dă o variantă: „Dass ein Bürger von Kronstadt mir wohl bekannt 48 Ochsen, 42 Kühe und 35 jährige Kälber umb 100 Thaler gekauft".

[57] Marco Zane c. dogele, 16 Ianuarie 1594. Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 175.

[58] Bailul veneţian din Praga c. dogele, 25 Aprilie 1595, *Ibidem*, III, 2, p. 94. Comp. analele lui Fugger, 19 Martie 1595, *Ibidem*, III, p. 230.

coala Românilor, ci chiar şi viaţa privată a poporului turcesc. Cele mai multe din obiectele de hrană pentru oraşele mari ale împărăţiei erau luate din ţările române. Tăindu-se deodată şi pe neaşteptate izvorul aprovizionărei lor, o scumpete ne mai pomenită se ivi în Constantinopole. Grâul, carnea, se scumpiră cu $^2/_3$, şi chiar pentru bani nu puteai găsi, iar în Adrianopole se temeau oamenii până şi de foamete. Imprejurările se îngreuiau încă şi prin fuga poporaţiei turceşti din părţile dela Dunăre către centrul împărăţiei, tocmai într'un timp când şi aceea de loc era ameninţată în existenţa ei [59]. Mai spun documentele timpului că „Turcii au fost lipsiţi nu numai de tributul anual al Valahiei, Moldovei şi al Transilvaniei, care se urcà împreună la un milion, dar şi de cea mai mare parte din hrana Constantinopolei"; că „Constantinopolea se va vedeà constrânsă de cea mai mare scumpete de pâne, carne, cânepă pentru pânză de corăbii şi alte lucruri care se importau din Valahia şi Moldova". Adaugă Pallavicini că „din cele trei provincii Transilvania, Valahia şi Moldova se aduceau lucruri de hrană la Constantinopole, grâne de toate soiurile, vite şi brânzeturi, unt şi alte lăptării, fructe de vară şi de iarnă, prin o navigaţie de 10—12 zile, pe Dunăre şi apoi pe Marea Neagră, până la această mare cetate locuită de 400.000 de suflete" [60].

Aceste împrejurări ne arată pe de o parte însemnătatea cea nespusă a stăpânirei ţărilor române pentru Impărăţia Otomană, pe de alta ne lasă să întrevedem câtă confuzie şi buimăceală, încurcăturile aduse prin răscoala Românilor, trebuiră să pricinuiască în mintea Turcilor. Ei căutau pe cât puteau să ascundă veştile sosite dela Dunăre [61]; dar tocmai această tăinuire a adevărului îl făceà să apară şi mai cumplit când străbăteà la lumină. Ei iau apoi mai multe măsuri ce nu puteau aveà altă explicaţie decât frica de care erau cuprinşi. Aşà bună oară ordonă ca toţi Armenii, Albanezii, şi chiar Grecii ce se aşezaseră în Constanti-

[59] Masco Venier c. dogele, 19 Martie 1595. *Ibidem*, IV, 2. p. 192: „Di sorte che qui il pane è carissimo et quel che è peggio non se ne trova per denari; la carne e a prezzo eccesivo; il populo tumultua et si lamenta senza profito". Un alt raport din 2 Aprilie dă ca preţuri exorbitante oca de carne de vacă 14 aspri, chila de grâu prost 100 de aspri, de cel bun 160. *Ibid.*, p. 194. Un al treilea din 18 Maiu spune că năvălesc oameni de la Dunărea „ad accrescer la carestia, che supera ogni credenza, vedendosi ducento quello che non vale venti". *Ibidem*, p. 198. Un alt raport veneţian din 12 Aprilie 1597, *Ibidem*, pag. 223, spune curat că „la Valachia et Bogdania mantegono in tempo di pace la città di Constantinopoli et l'essercito turchesco di vettovaglie, delle quali tutte al presente per causa della guerra vi e mancamento grandissimo".

[60] Pezzen c. Elector, 22 Fevr. 1595. Iorga, *Acte şi Frag.*, I, p. 137; Ştiri din C-pole, 3—5 Aprilie 1595. Hurm., *Doc.*, XII, p. 38; altele din 5—7 Aprilie 1595, *Ibid.*, p. 39; lămuriri date cardinalului Pallavicini, 21 Mai 1595, *Ibid.*, p. 49.

[61] Marco Venier c. dogele, 3 Iunie 1595, IV, 2, p. 204: „Dei progressi di Vallachia et Bogdania nella ambiguità del vero che viene occultato quanto più si può".

nopole numai cu 5 ani înainte, să părăsească oraşul[62]. Mai ales însă se adeverea teama şi buimăceala lor în faptul că nu ştieau pe cine dintre paşi să trimită contra lui Mihai, şi lipsa de şir a măsurilor lor creştea pe cât se răspândea vestea tot mai marei apropieri a Românilor de capitala împărăţiei. Vroind cu toate acestea să facă pe puternicul, sultanul se prefăcea că nu găseşte oameni spre a-i rândui ca paşi în Muntenia şi Moldova[63], mai măgulindu-se încă cu gândirea de a le preface în paşalâcuri, când însuşi Constantinopolea era în aşa primejdie.

Turcii hotărâră într'un mare divan ţinut la Constantinopole *a părăsi de o cam dată războiul unguresc* şi a îndreptă armatele lor contra Valahilor. Noul sultan Mohamed (10 Ianuarie 1595) surgunise îndată ce se urcase în tron pe marele vizir Sinan-paşa şi încredinţase conducerea trebilor împărăţiei rivalului său Ferhat-paşa. Tot revolta lui Mihai determinase pe sultan la această schimbare, întru cât Ferhat îl încredinţase că ţările române se revoltaseră numai din ura ce o aveau contra lui Sinan, iar nu în contra Turcilor[64]. Ferhat pregăteşte o mare expediţie contra Ţărei Româneşti, şi pleacă din Constantinopole către Dunăre. In timpul lipsei sale însă, partizanii lui Sinan învinovăţesc pe Ferhat de molăciune în adunarea şi pregătirea armatei sale, şi provoacă în mintea femeiaticului şi moleşitului sultan, teama unei înfrângeri, ceeace aduce revocarea lui Ferhat şi înlocuirea lui iarăşi cu duşmanul său neîmpăcat Sinan-paşa.

Sigismund Batori. — In timp ce acest nour ameninţător înnaintă asupra Ţărei Româneşti, Sigismund Batori, în loc de a se pregăti de luptă şi a trimite lui Mihai toate ajutoarele de care ar fi putut dispune, era foarte ocupat cu regularea poziţiei Transilvaniei faţă cu imperiul German, cu care era să-l unească nu numai legături politice, ci încă şi una de încuscrire. Se gândiă apoi la mijlocul de a-şi alipi în mod trainic ţările române ce i se închinaseră de curând. Se gândeă la mărire, când poate se apropiă sfârşitul tuturor, sub înfiorătorul chip al Otomanilor înfuriaţi.

In inimele mici interesele individuale au avut totdeauna pasul asupra celor mari şi obşteşti.

---

[62] Marco Venier c. dogele, 3 Aprilie 1595, IV, 2, p. 200.

[63] Marco Venier c. dogele, 2 Aprilie 1595, *Ibidem*, p. 193: „appresso le voce che i Vallachi sempre più s'approssimassero nelli contorni di Andrinopli, et che Micali insuperbito per li prosperi successi s'intitolava non più Vaivoda ma Re. concorendo da lui da ogni parte gran numero di soldati per la fama del suo gran valore". Alt raport din 11 Iulie 1595. *Ibidem*, p. 203, adauge: „Ma la confusione e tanta che non si trova ne mezzo ne principio alla partenza di Sinan di altro capo per l'esercito".

[64] Marco Venier c. dogele, 2 Fevruarie 1595, IV, 2, p. 216: „che non sarebbono mai levati quei principi da quest' obedientia commettendo rebellione, se a cio non fussero stati violentati da Sinan.

Sigismund Batori cereà următoarele condiţii la legătura lui cu împăratul:

1. Că dacă ar fi să încheie împăratul pacea cu Turcii să nu se poată face fără consimţimântul amândurora şi în aceste tratări să fie cuprinsă nu numai Transilvania, ci ambele Valahii, care, după vroinţa principelui Ardealului, s'au substras acum din robia turcească.

Sigismund Batori

2. Impăratul, în însuşire de rege al Ungariei, să lase liberă Transilvania de sub juridicţia sa şi să-i garanteze deplina autonomie.

3. Impăratul să consimtă la însoţirea lui Batori cu una din arhiducesele casei imperiale.

4. Să depună împăratul la Kaschau 100.000 de fiorini pe an pentru trebuinţele războiului comun.

5. In cazul când pierzându-se războiul, Sigismund ar fi nevoit a părăsi provincia lui, să găsească adăpostire în Imperiul German [65]. Mai urmează câteva încă de puţină însemnătate.

[65] Condiţiile propuse de Sig. Batori, 1594, Hurm., *Doc.*, III, p. 199.

Impăratul dă o diplomă prin care recunoaşte punctul cel mai de seamă al propunerilor, obligându-se a purtà războiul contra Turcilor; iar în cazul când s'ar împăcà, să cuprindă în pace atât Transilvania, cât şi dependenţele ei, Valahia şi Moldova, care s'au lepădat de domnia turcească. La rândul său principele Transilvaniei să se oblige prin jurământ că va merge şi el contra Turcilor, şi că nu va încheià pacea cu duşmanul decât cu consimţimântul împăratului.

Mai încuviinţează împăratul, în însuşirea sa de rege unguresc, deplina autonomie a principatului transilvănean şi dreptul de moştenire a familiei Batoreştilor în linie coborâtoare bărbătească; iar la caz de stângere a acestei linii, ţara să recadă la coroana Ungariei [66].

Impăratul cerând cooperarea lui Sigismund la războiul contra Turcilor, puneà pe principele transilvănean în dreptul de a face cererile arătate, şi el erà nevoit să i le încuviinţeze. Aşà ar fi trebuit să stee lucrurile şi cu Mihai Viteazul, în cazul când el ar fi fost cercetat de Batori şi provocat la răscoală în contra Turcilor, mai ales că Batori având marele interes de a se încuscri cu împăratul, ar fi trebuit să cedeze şi el multe domnului muntean, pentru a-l câştigà de aliat la liga anti-otomană.

In loc de a aflà o asemenea stare de lucruri, în reînnoirea tratatului încheiat de Sigismund Batori cu Mihai Viteazul în 20 Maiu 1595, întâlnim din potrivă nişte condiţii atât de umilitoare impuse de principele Ardealului domnului muntean, în cât nevoia neapărată a lui Mihai care făcuse pasul hotărâtor prin măcelul Turcilor şi celelalte lupte ale sale contra lor, ne explică cum de un asemenea tratat a putut fi primit de dânsul. Sigismund Batori face următoarea precuvântare la textul condiţiilor: „că noi ca principe al domniilor Transilvaniei, Moldovei şi Valahiei, spre a scoate domnia noastră şi Valahia din robia turcească, am ajutat cu puterile noastre pe respectabilul domn Mihai voevod care părăsind perfidia turcească s'a supus nouă încă de mai înainte împreună cu toate ordinele acelei regiuni, şi a putut astfel prin ajutorul nostru să-şi aducă ţara la dorita libertate". Pentru a răsplăti această supremă binefacere se obligă Mihai la condiţiile următoare:

1. Boierii împreună cu Mihai Voevod se supun domnului lor Sigismund, declarându-l pe acesta de principele lor.

2. Fiind însă prea bunul principe nu poate totdeauna să stee în această ţară a lor, apoi el le-a constituit un locoţiitor al său, care să fie însă de o limbă cu ei.

3. Dările se vor impune de dieta Transilvaniei, şi de luminatul principe, luând parte la ea 12 boieri valahi, care vor aveà precădere asupra boierilor moldoveni.

---

[66] Diploma împăratului Rudolf din 1595, *Ibidem*, p. 218.

4. Banii trebuitori domnului se vor fixà din veniturile ţărei tot de luminatul principe.
5. Toate actele ce se vor dà de voevod se vor eliberà în numele principelui.
6. Nu se va puteà pronunţà nici o pedeapsă capitală contra boierilor fără ştirea principelui.
7. Religia ortodoxă va rămâneà neatinsă.
8. Titlul ce va fi dat de Mihai Luminărei sale va fi : „Prea luminatul domn Sigismund, din mila lui Dumnezeu principele Transilvaniei, Moldovei şi Valachiei transalpine şi al sacrului Imperiu Roman, domnul părţilor regatului unguresc şi comitele Secuilor, *domnul nostru prea milostiv*", iar Mihai va fi numit de către Sigismund : „Respectabilul şi magnificiul domn Mihail, voevodul ţărei noastre transalpine, *credinciosul nostru iubit*".
9. Sigiliul oficial al principatului Valahiei va fi al Luminărei sale.
10. Voevodul va face parte din consilierii Luminărei sale.
11. Voevodul nu va puteà încheià nici un tratat fără învoirea Luminărei sale, şi mai multe altele de aceiaşi natură [67].

Boierii şi un episcop trimişi de Mihai pentru a pune tratările la cale, cereau : 1) ca Voevodul lor cu fiul său să rămână în scaunul ţărei ; 2) să se lase boierii în slujbele şi drepturile lor ; 3) clerul să urmeze înainte a-şi stăpâni averile şi 4) să nu se apese ţara cu cereri mai mari pentru oştire [68]. Se vede că tratatul recunoscuse unele din cereri dar le restrânsese în toate privirile.

Prin acest tratat este învederat că Mihai se puneà sub o dependenţă *de drept* către principele Ardealului, mai mare decât acea în care Muntenia fusese sub Turci ; căci sub aceştia domnul nu fusese nici odată considerat ca un locoţiitor al sultanului, avuse dreptul de a încheià tratate, nu făceà parte din consilierii sultanului ca un simplu nobil al împărăţiei, întrebuinţase propriul său sigil la întărîrea actelor pe care le dăduse tot deauna în numele său propriu şi nu în acel al sultanului, putuse pronunţà pedepse capitale fără autorizarea suzeranului, orânduise singur dările, — care toate aceste drepturi erau nimicite prin tratatul cu Transilvăneanul.

Actele internaţionale, aceasta o ştià prea bine domnul Munteniei, nu au nici o valoare de îndată ce puterea nu vine să le sprijine. Când puterea este mare, ea poate încălcà cele mai sfinte drepturi ; unde ea lipseşte, nici o condiţie scrisă pe hârtie nu o poate înlocui.

Pentru a scăpà de robia *reală* în care-l ţineau Turcii prin puterea lor, Mihai crezù că poate să se oblige la o robie *închipuită*

[67] Textul original latinesc din 20 Maiu 1595, *Ibidem*, III, p. 472. In 3 Iunie se încheie cu Moldova un tratat în aceeaş coprindere, *Ibidem*, p. 477.

[68] Ştiri din Alba Iulia şi Casovia, 7 şi 13 Maiu 1595, *Ibidem*, XII, p. 205.

şi mai mare încă, către principele Ardealului, pe care însă ştià bine, că odată ce el erà să scape de sub Turci, acela ce i-o impuneà nu o va puteà menţineà. Iată pentru ce Mihai primi un asemenea tratat.

Sigismund însă, în dorinţa lui de a se înfăţişà împăratului în chipul cel mai strălucit, vroià să supună pe domnii români şi la o închinare personală, pentru a puteà aràtà astfel lumei, nu numai prin textele înşirate pe hârtie, ci prin fapte văzute, expuse la ochii tuturor, că şi el până atunci vasal turcesc şi împărătesc, aveà la rândul său vasali ce-i aduceau închinare. Incă înnainte de încheierea tratatului, el chemase în 10 Aprilie la curtea lui pe voevozii Munteniei şi Moldovei, chip pentru a se sfătuì despre măsurile de luat împotriva Turcilor. Domnii români înţelegând planurile lui Sigismund, pretextează pentru a nu răspunde poftirei, luptele lor în contra Turcilor. Sigismund cere atunci foarte supărat ca fiecare din ei să trimită câte 12 boieri; „la caz contrar vor fi priviţi ca răsvrătitori" [69]. Pentru a înfrânge însă mândria şi nesupunerea voevozilor români, Sigismund se hotărăşte a-şi răzbunà contra lui Aron Vodă al Moldovei care erà mai slab, spre a intimidà astfel şi pe Mihai Viteazul, contra căruia nu îndrăzneà să păşască făţiş.

Aron anume este scos din domnie după uneltirile principelui transilvan, de către garda sa de Unguri, a cărui cap şi hatman erà Ştefan Răzvan [70] care prinde pe Aron şi-l trădă în mâinile lui Sigismund. Motivul pe care Sigismund îl puneà înnainte, spre a îndreptăţi această măsură sâlnică, erà că Aron Vodă ar fi primit nişte scrisori dela Turci şi ar fi stat în vorbă cu Polonii, prietenii Turcilor, trădând cauza Creştinătăţei [71]. Atâta este adevărat, că venise la Aron patru Turci cu un ciauş în frunte, nu în scopul de a-l mazilì cum spune documentul german, ceeace ar fi fost cu totul nesocotit din partea lor, ci în acel de a-l corumpe; dar că Aron, punând să-i ucidă pe toţi [72], arătase tocmai scopul său de a ţineà cu Creştinii. Dacă principele transilvan găsise de cuviinţă a-l scoate din scaun, el nu făcuse aceasta pentru trădarea de care nu puteà fi învinuit Aron, ci numai pentru a-l pedepsì de refuzul său de a se înfăţişà în persoană la curtea noului suzeran al ţărilor române. Că Sigismund îşi alesese pe

---

[69] Analele lui Fugger, 10 Aprilie 1595, *Ibidem*, III, p. 231.

[70] Vezi o scrisoare a lui „Stephanus Rezvan" c. Pezzen din 15 Aug. 1594, prin care stărueşte în sensul domnului său, Aron, de a fi primit în graţia Impăratului, Hurm., *Doc.*, XII. p. 7.

[71] Relaţia ambasadorilor moscoviţi în Austria 1595, în *Arh. ist.*, II, p. 19. Speziano c. Baptist Doria, 21 Ian. 1595, Hurm., *Doc.*, XII, p. 30. Că erau numai născociri, se vede din alt raport al lui Speziano în care vorbeşte despre luptele lui Aron cu Turcii, 2 Martie 1595, XII, p. 33. Raportul lui Bongars, Maiu 1595, prezintă lucrurile îndoelnic: „le dict Transylvain s'est saisy de la personne d'Aron, que l'on soupconnait d'intelligence avec le grand Seigneur", *Ibidem*. p. 46.

[72] Mai sus, nota 51.

Aron de jertfă, se explică mai ales din faptul că Aron erà rău văzut în ţara lui, din pricina jafurilor sale anterioare, care duseseră până la Roma vestea avuţiilor sale [73], pentru care şi fusese el prins de garda lui, fără ca ţara să sară pentru el. Sigismund însă nu se mulţumeşte a fi lipsit pe Aron de scaunul lui. După ce îl aruncă în închisoare, unde un document ne spune că se află la 12 Maiu 1595 [74], pune să-l otrăvească, pentru care Mihai Viteazul, în memoriul său, din 1601, către împăratul Rudolf, spune „că Aron fusese ucis prin venin, numai fiindcă vroià să se supună împăratului şi nu lui Sigismund" [75].

Sigismund Batori, erà cu atâta mai doritor a pune mâna pe Aron, că odată cu el dobândeà şi întinsele lui bogăţii care îi erau foarte trebuincioase în nevoia de bani în care-l pusese războiul [76].

Se spune că Ştefan Răzvan fusese născut din un tată Ţigan şi o mamă Moldovancă. El intrase de tânăr în armata polonă şi, deosebindu-se printr'o vitejie neobişnuită în războiul cu Muscalii fu ridicat din simplu soldat la cele mai înalte trepte ostăşeşti, de craiul Poloniei, Ştefan Batori. In urmă întorcându-se în Moldova, intră în slujba lui Aron Vodă, care-i dete rangul de agă şi-l trimise în Maiu 1593 sol la Sigismund Batori. Apoi Răzvan primi comanda gardei de Unguri a lui Aron. El trase la sine dragostea acestor ostaşi, şi izbuti cu ajutorul lui Batori, a răsturnà pe domnul său, şi a se urcà astfel în locu-i pe un tron de care se făcuse de altfel vrednic prin vitejia lui [77].

De şi Sigismund scosese pe Aron din tronul Moldovei, pentru a dobândi dela urmaşul pus de el, închinarea personală, văzând că nu mai e timpul a-şi îndeplini gusturile lui de măreţie, se mulţămeşte a cere şi acum dela ambii voevozi trimiterea acelor 12 boieri. Mihai Viteazul văzând că Sigismund şi-a moderat pretenţiile, cerând numai o solie în loc de venirea lui în persoană, se supune şi el, trimiţând ca şi Răsvan solii ceruţi, cu atât mai

[73] Instrucţia dată lui Visconti, nunciul papal în Transilvania, *Arh. ist.* I, 2, p. 151.

[74] Analele lui Fugger, 12 Maiu 1595, Hurm., *Doc.*, III, p. 266. Aron fusese răsturnat pe la începutul lui Maiu. Ştiri muntene din 25 Maiu 1595. „Stephan Razvan era capitano generale di soldati di Aron; ma alla sua cattura convenne con i soldati del principe", XII, p. 50.

[75] *Ibidem*, IV, p. 230. Aron fu ucis în Maiu, 1597, Engel, *Gesch. der Moldau*, pag. 239.

[76] Analele lui Fugger, 12 Maiu 1595, Hurm., *Doc.*, III, p. 237.

[77] Bălcescu, *l. c.*, p. 92, Izvoarele pe care se întemeiază biografia lui Răzvan, vezi în publicarea lucrărei lui Bălcescu din *Revista Română*, 1861, p. 475. Este curios că documentele italiene dau lui Răzvan numele de *Giaslovechtz*. Vezi bună oară Marco Venier c. dogele , 15 Septem. 1595. Hurm., *Doc*, IV, 2. p. 205. D. Nicolaescu susţine că Ştefan Răzvan ar fi fiul lui Petru Schiopul şi-l dă ca născut la 1584, *Doc. slavo-rom.*, p. 273. Dar atunci la 1595, când ajunge domn din hatman, ar fi fost numai de 11 ani!

mult, că fiind de aproape amenințat de Turci, aveà neapărată nevoie de ajutorul lui Batori.

De şi am văzut că Mihai Viteazul primi tratatul încheiat cu Batori în 1595, totuşi este greu de crezut că Batori ar fi putut izbuti a face să treacă toate condiţiile lui, dacă Mihai l'ar fi negociat singur. Tratatul fu încheiat însă tocmai prin solii lui, următorii 13 boieri : *Eftimie* mitropolitul, *Teofil* episcopul Râmnicului, *Luca* episcopul Buzăului, *Mitrea* vornic mare, vornicul *Hristea*, logofeţii *Dimitrie*, *Preda* şi *Borcea*, vistiernicul *Dan*, postelnicul *Teodor*, *Radu Buzescu*, *Stamate* clucerul şi *Vintilă*.

Credinţa poporană în reaua menire a numărului 13 se îndeplinì şi de astă dată. Mai mulţi boieri fură câştigaţi de Sigismund Batori pentru răsturnarea lui Mihai Viteazul, iar alţii ţinând cu el, se născù o mare vrajbă între boieri care, în loc de a susţineà cu toţii interesul domnului faţă cu străinii, se luară împreună la mâncare. Boierii credincioşi, mulţămiţi s'o scoată la capăt cum vor puteà, numai să mântue poziţia domnului lor, iscăliră tratatul ce li se supuse, fără a mai puteà desbate condiţiile lui. Aşà ne spune Anonimul românesc că „aceşti boieri erau trimişi de Mihai Viteazul pentru tocmală; dar învrăjbitorul diavol umblà în mijlocul lor, şi ei se apucară unii cu alţii mai mult să facă vrajbă decât pace, cum să scoaţă pe Mihai din ţară, iar ceilalţi boieri ce se nevoiau să slujească domnului lor cu dreptate, de neprieteni fură biruiţi" [78].

Altă împrejurare care împinse pe Mihai Vodă să primească tratatul încheiat de solii lui cu Batori, erà şi aceea că domnul Ardealului fusese cercetat în mai multe rânduri de Turci care-i făgăduiau tot ce vroià, numai să se lase de legătura cu împăratul [79].

Ori cum însă se tocmiseră lucrurile în lăuntru, între cele trei ţări, în afară către Turci, ele înfăţişau un gând, acel al neatârnărei, şi o inimă plină de dorinţa luptei, pentru a pune odată capăt unei seculare înjosiri.

4. EXPEDIŢIA LUI SINAN-PAŞA

Luptele dela Călugăreni. — Turcii, hotărându-se a se îndreptà asupra Munteniei, îşi puseseră de astă dată cu deadinsul în gând să prefacă ţările române în paşalâcuri, căci deşi erau să piardă mult individual, din lipsa bacşişurilor, prin o asemenea măsură, răscoala întâmplată le erà prea periculoasă spre a nu se gândi odată şi la interesul Statului lor. Mai la urmă trebuià să

---

[78] *Mag. ist.*, IV, p. 280

[79] Raportul bailului veneţian din Praga, 16 Maiu 1595. Hurm., *Doc.*, III, 2, pag. 99.

le lucească adevărul, că dacă poziția lor politică ar fi zdruncinată, ar trebui să-și iee ziua bună pentru totdeauna dela mănoasele foloase în numărătoare. Numai când ajungeà Turcilor cuțitul la os, își veneau în fire și-și aduceau aminte că interesul colèctiv trebue să meargă înnaintea celui individual, fie și numai cât spre a-l ocroti pe acesta. Sultanul, odată cu trimiterea lui Ferhat-pașa, rânduise de beglerbeghi : în Muntenia pe Saturgi-Mohamed-pașa și în Moldova pe Giafer-pașa [80].

Ferhat-pașa adunase la Dunăre vre-o 40. 000 de oameni [81] armată mică după sistemul turcesc, și această trăgănare în adunarea oștirilor fusese una din pricinile destituirii sale. Sinan-pașa mai adună încă și alte oștiri, încât întregul lor se va fi apropiat de 100.000. Istoricii contimporani exagerează fără îndoială numărul armatei turcești urcându-l la 150.000, unii chiar la 200.000. Fiindcă izvoarele turcești arată ele însăși 70.000, credem că cifra cea mai apropiată de adevăr este cea de 100.000 [82].

Pe când această expediție amenințătoare înnaintà asupra Valahiei, Sigismund sărbătoreà mult dorita lui nuntă cu fiica casei de Austria și uità în petreceri și desfătări atât interesul său cât și pe acel al împăratului cu care se încuscrise ; uità însă mai ales nespusa nevoie în care se aflà Mihai Viteazul pe care doar și-l alipise ca vasal către strălucirea lui de împrumut [83]. Ba el merge până acolo cu amețirea lui, că poftește pe Mihai la nuntă, ca și când domnul Munteniei aveà acum timpul să-și miște picioarele în cadență, și nu-l așteptà un danț mult mai cumplit, adevăratul danț al morților, pe malurile Dunărei. Mihai totuși răspunse politeței prin o politeță, și trimise lui Batori soli cu daruri de nuntă, folosindu-se de acest prilej spre a repetà încă o de pe urmă dată lui Batori cererea de ajutor. Numai acele trupe transilvane care sprijiniseră pe Mihai dela început sub Albert Kiraly, în răscoala lui contra Turcilor, se aflau pe lângă el. Când Mihai plecă din București spre Dunăre, el aveà numai vre-o 13.000 de oameni cu el, din care 10.000 armată de țară, 2.000 de dărăbani din Ardeal, și vre-o 700 de călăreți [84]. Mai

[80] Știri din C-pole, 6—7 Martie 1595, Hurm., *Doc.*, XII, p. 34 : „dicendosi che Sultan Mehemet non vuole che si siano più Vaivodi cristiani in quelle provincie".

[81] Analele lui Fugger, 29 Iulie 1595, *Ibidem*, III, p. 241 : „Es solle auch gemelltem Ferrat-Bassa sein Volleckh, so bei 30 Inn 40-ajo stareckh an der Thonaw gegen der Wallachey liegen lassen". Un raport al lui Ioan de Marini Raguseus c. Pezzen, 25 Martie 1595, „tutte le forze delli exerciti turcheschi si voltarono verso Valahia et Moldavia".

[82] Bălcescu, *Revista Română*, 1861, p. 643, unde sunt arătate și izvoarele.

[83] El trimite numai în 2 Iulie 1595, o scrisoare către arhid. Mateiu, cerându-i grabnic ajutor pentru Valahia, cea amenințată de năvălirea turcească, Hurm., *Doc.*, III, pag. 214.

[84] *Kurzer Bericht*, etc. (vezi mai sus, nota 17). Broșura nepaginată ; la p. a 8-a găsim următorul loc : „Der Fürst der Wallachay, Mihael genannt hat bey ihm 10.000 Wallachen, 2.000 siebenbürgische Trabanten, item 700 Pferde".

adunându-se apoi óaste de ţară sculată în dobândă, se urcà armata lui Mihai Viteazul la 16.000 de oameni, cu care erà aproape peste putinţă a se opune numeroşilor năvălitori.

Mihai după ce-şi trimite spre siguranţă soţia şi copiii la Săbiu, încearcă întâi a se opune la trecerea Dunărei, şi izbuteşte

Mişcările Oştirilor în bătălia dela Călugăreni (13/25 August 1595)
Turcii în câmp Românii pe dâmburi

a întârzià intrarea Turcilor în Muntenia timp aproape de o lună de zile. Aflând însă că Turcii puseseră un corp din armata lor să treacă Dunărea mai în sus, spre a-l apucà pe la spate, şi temându-se a nu fi înconjurat, se retrage de la Dunăre în sus pe drumul dintre Giurgiu şi Bucureşti, şi se opreşte la Călugăreni, unde ge-

niala lui privire descoperi de îndată locul cel mai potrivit pentru a susţineà cu puţini atacul celor mulţi.

Drumul către Bucureşti înainte de a ajunge la Călugăreni se restrânge între două dâmburi care deşi puţin înalte, opuneau o piedică dezvoltărei frontului unei armate, fiind pe atunci acoperite cu păduri. Acele dâmburi se întind pe o lăţime îndestul de mare, spre a feri pe cei din dosul lor de o grabnică încunjurare. Pe partea nordică spre Bucureşti, dâmburile se lasă iarăşi într'un şes prin care curge aproape de piciorul lor pârăul Neajlovul, care taie deci drumul către Bucureşti ce-l trece pe un pod, pe atunci îndestul de îngust. Apa Neajlovului în curgerea ei înceată, formează tocmai aici nişte bălţi şi mocirle care apără şi ele aşezarea acestui loc, de altfel cuprins într'o întinsă câmpie ce păreà a nu puteà oferi nici o poziţie strategică. (Vezi planul alăturat).

Mihai Vodă ţinù un sfat cu capii armatei sale şi cu toţii se rostiră pentru luptă, hotărire mare când ne gândim că unul trebuià să lupte contra şapte şi că toată armata lui Mihai nu numără mai mult de 12 tunuri, pe când cea turcească aveà peste 80; hotărire mare când ne gândim că acei ce o luaseră ştiau prea bine că merg la o moarte sigură; hotărire frumoasă, căci pornià numai din curata îmboldire a împlinirei datoriei.

De şi drumul Turcilor erà prin aceà strâmtoare, pentru a merge dela Giurgiu către Bucureşti, totuşi Mihai se temeà ca nu cumva ei să apuce pe aiurea, spre a-l luà pe din dărăpt, pe unde fiind locul şes şi deschis, erà absolut peste putinţă de a susţineà bătălia. El se hotărî deci să atragă pe Turci în această cursă, provocându-i la luptă. O relaţie a ambasadorului veneţian luată „din gura medicului *Moccato* care se găseà de faţă cu Ferhatpaşa la Constantinopole, când împrejurările fură povestite de către mai mulţi Turci sosiţi de pe câmpul de luptă" ne spune: „că Creştinii adunaseră trupele lor la Strigoniţa[85], loc departe ca trei zile de Bucureşti, unde se întăriră. Un căpitan al lui Mihai îi cerù 200 de cavaleri ca să facă o recunoaştere. Mihai îi dete 10—20.000 (?) de oameni, cu care căpitanul plecă spre Turci *şi-i provocă a se luà după el şi a-l atacà.* Căpitanul se retrase până la locul mocirlos unde Creştinii stând ascunşi, săriră deodată asupra Turcilor şi'i loviră cu mare furie. O mulţime de Turci se asvârliră în lacul apropiat, unde rămaseră înnecaţi şi îngropaţi în mocirlă; alt număr mare fugi şi se împrăştiè; mulţi pieriră, care de foc, care de fier, cu diferite soiuri de morţi. Fu aspră bătălia, şi *ţinù de după amiază până în sară,* şi ştiură bine Creştinii a se luptà *pentru a zdrobi o atare mulţime.* Sinan alergă înnainte căutând a restabili rânduiala în armata lui ce apucase la fugă. El fu însă trântit jos de pe cal de o lovitură de lance, rănindu-se la

[85] Numele Călugărenilor în gura Turcilor.

obraz. El fù aproape de à se înnecà în nămolul unde calul său rămase mort, şi el însuşi, după ce stătù mult timp zbătându-se în nămol, fù în sfârşit ajutat de un spahiu a se suì pe un alt cal, pentru marele său noroc. Cavaleria toată fù bătută şi împrăştiată; trei beglerbeghi rămaseră morţi şi adjutantul lui Sinan-paşa căzù lovit de moarte. După ceea ce spune Moccato „n'ar fi murit nici unul (!) din Creştini, din care se zice că cea mai mare parte erau Unguri şi Poloni (?). Aceştia, pentru a spune adevărul, àu fost necon-

Sinan Paşa

tenit în luptă până în noapte, şi numai căderea ei îi despărţi. Insă ceea ce scăpă pe Turci de o complectă ruină fu supravenirea neaşteptată a lui Hamza, beglerbegul Greciei, care plecase dimineaţa către Ungaria, dar se întoarse îndărăpt" [86]. Astfel se ra-

[86] Marco Venier c. dogele, 15 Septemvrie 1595. Hurm., *Doc.*, III, p. 487—488. Comp. de Brèves c. Henric al IV-lea, 17 Sept. 1595. *Doc. Supliment*, I, p. 113: „sa esté toutes foys avec sy grand honte et perte qu'il seroit meilleur qu'il fut à recommencer. Sinan a esté blessé au front d'un coup de dard lequel toutes foys ne fait que couler et a perdu un dent". Dintre numeroasele relaţii germane asupra luptei de la Călugăreni, reproducem cuvintele uneia din ele: „*Historia von den Empörungen* " (vezi titlul întreg mai sus, pag. 71): „Den ganzen Tag von Morgen frühe an bis auf den Abend mit ihnen geschlagen, darinnen beyder-

portează trăsăturile generale ale luptei din 13 August 1595. După alte amărunţimi reproduse de unii istorici şi documente, izbânda Creştinilor n'ar fi fost aşà de uşoară. Astfel *Waller* ne spune că „după mai multe oare de luptă îndoelnică, Turcii izbutiră a răspinge pe Creştini până la un pătrar de milă înlăuntrul strâmtoarei trecând chiar podul şi luându-le 10 tunuri. Armata lui Mihai se formează în un triunghiu pentru a se retrage în regulă. Totuşi el ştià bine că, dacă va fi respinsă în şesul nordic şi Turcii vor izbutì a trece strâmtoarea cu toată armata lor, el va fi încunjurat de mulţime şi va fi pierdut numai decât. „Erà momentul când se cereà neapărat o mişcare eroică, o faptă măreaţă care să cutremure inimile păgânilor, şi să înnalţe pe acele ale Creştinilor. Atunci mărinimosul Mihai, invocând ajutorul Mântuitorului, apucă în mână o secure militară şi se aruncă în fruntea unui corp ales în şirurile duşmane, loveşte în piept pe unul din căpitanii Turci, taie pe altul în bucăţi, pe când Albert Kiraly fulgeră cu tunurile drept în gloata cea mai deasă a duşmanului şi o răreşte înfricoşat. In zadar Ienicerii cearcă a împlinì golurile; căci îndată 200 de Transilvăneni şi tot atâţia Cazaci, sub căpitanul român Cocea, se răped cu înverşunare asupră-le. Turcii văzându-se izbiţi îndărăpt şi pierzând iarăşi poziţia câştigată, se reformă din nou după pod, punându-se apoi în fruntea lor însuşi bătrânul vizir, care vedeà că, dela păstrarea podului, atârnà rezultatul luptei. Coloana turcească se răpede turbată asupra oştirei lui Mihai, şi se încinge aici o luptă din cele mai înverşunate, din care însă Românii iese învingători, mai ales prin faptul că vizirul, căzând de pe cal, ai săi îl crezură mort, şi spaima cuprinse rândurile lor. Mihai Viteazul ocupă iarăşi întreaga lui poziţie, şi redobândeşte tunurile sale pierdute, iar noaptea lasă izbânda pe partea domnului muntean" [89].

---

seits viel Volks umbkommen, ob nun wohl die Christen vom Feind zwei mahl zurückgetrieben, haben sie durch frische Entsetzung sich wieder gewendet. Das dritte mahl haben die Siebenbürger mit solchem ernst angegriffen dass der Feind die Flucht genommen, und der Brücke mit solcher Unordnung zugeeylet dass sie einander selbst in Gedräng hauffenweise über die Brücken hinunter gestossen, darunter viel ersoffen sein wie dann der Kriegsoberster Sinan Bassa sampt noch zwei Basschas über die Brücken in den Sumpf herunter gestossen und von den seinigen aus dem Koth gezogen und in ein Sessel in ihr Läger getragen worden".

[87] Walter în Papiu, I, p. 28. Comp. cele raportate la Veneţia de ambasadorul veneţian din Praga în 19 Sept. 1595, Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 133: „ma essendo stato il conflitto lungo quasi per il giorno intiero, et essendo stato una volta comminciato et due volte redintegrato, inchinando la vittoria ora da un canto ora dall'altro. Si crede che gran numero sia mancato in ambedue gli eserciti". Bălcescu culegând ştiinţele deosebite conţinute în numeroşii scriitori asupra luptei de la Călugăreni, face un tabloŭ încurcat al acestei lupte pe care o pune să ţină două zile, ba chiar trei dacă socotim lupta de avangardă. Dacă ar fi ţinut mai mult de o zi, Turcii s'ar fi priceput a trimite o armată care să înconjoare pe Mihai pe la spate. Ceea ce explică izbânda armatei lui Mihai, este faptul că el atrăsese în o cursă pe Sinan Paşa, prin acel căpitan trimis spre a-l provocà. Teutschländer

Se zice că doi cerbi îmblânziţi care însoţeau pe Mihai în tabăra dela Călugăreni, stăteau lângă cortul domnului când erà în el, îl urmau chiar în luptă, mergând sau înnainte sau ţinându-se de laturile lui, şi pe care nu-i sperià nici bubuitul tunurilor nici plesnirea bombelor, ci se ridicau numai în două picioare privind înnaintea lor şi luând partea lor din foc în timpul luptei, în contra naturei acestor vietoare[88]. Aceasta este singura notă blândă în crâncenul concert dela Călugăreni, şi această notă blândă erà dată de animale şi nu de omul înfuriat.

Mihai bătuse pe Turci; mai multe steaguri şi mai ales cel mare verde al lui Mohamed, pe care Sinan-paşa îl desfăşurase la ultimul său atac, căzuseră în mânile lui, deşi legea turcească spuneà că acel steag nu poate fi nici odată pierdut[89]. Efectul moral al acestei victorii fu imens. Se vădise că numai numărul mai puteà ceva pe partea Otomanilor; cât despre valoarea lor războinică, care altă dată făceà să se cutremure lumea, ea căzuse foarte jos, de oarece o armată atât de mică, ca aceea a lui Mihai fusese în stare să bată pe una de şapte ori mai mare. a Turcilor. Atâta groază insuflase în ei izbânda lui Mihai, încât întâmplându-se, în noaptea de după luptă, să sară o magazie cu praf, bubuitul ei vârî pe Turci în o ne mai pomenită confuzie, crezând că armata muntenească iarăşi îi atacase. Apoi am văzut rapoartele Turcilor fugiţi de pe câmpul războiului, că exagerau până într'atâta lucrurile, încât spuneau că din Creştini *nici unul* n'ar fi căzut în luptă. Tocmai pe atunci sultanul vroià să dee o serbare în grădina lui Mohamed-paşa din Scutari, când deodată vestea din Muntenia răsturnă totul, umplù pe sultan şi întreaga cetate de cea mai grea supărare, aruncând doliul în locul plănuitei veselii[90]. Mai aflând sultanul alăturea cu vestea acestei înfrângeri şi despre căderea Granului în mânile Germanilor, se

---

nu crede în intervenirea personală a lui Mihai Viteazul, pe care o pune pe socoteala iscodirei admiratorilor lui. şi o numeşte în bătaie de joc „ein Heldenstückchen". (*Michael der Tapfere*, Bukarest, p. 59). O asemenea acţiune eroică a căpitanilor nu este de loc extraordinară pentru acele timpuri, şi dovada cea mai învederată este însuşi intervenirea personală a lui Sinan Paşa în luptă, ce aduce căderea lui în mocirlă şi rănirea lui. Pentru ce oare Teutschländer admite pentru Turc, ceeace deneagă Românului?— A se cercà o expunere mai amărunţită a bătăliei ne pare lucru peste putinţă, afară dacă vroim să recădem în încurcăturile lui Bălcescu.

[88] Walter în Papiu, I, p. 30.

[89] Relaţia lui Ştefan Tompa, fostul dragoman al lui Ferhat-paşa. 3 Fevr. 1596. Hurm., *Doc.*, III, p. 274: „auch des Mohamed grünen Fahnen verlohren, und er Sinan verwunde in ainem Khott stekhen blieben welchen der Hassan Bassa entsetzt dasz er selbst auch gefangen worden". Relaţia *Mercurului* lui Siri din Genova spune despre această luptă: „Con non mai veduto valore si contraposse in questo luogo il Valacho, onde come in un durissimo scoglio s'infransero le schiere turchesche che forono costrette a retrocedere con iscorno". Vittorio Siri, *del Mercurio overe historia de' tempi correnti*, V, p. 474.

[90] Marco Venier c. dogele, 15 Sept. 1595, Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 205.

mâhni atât de mult, încât vroià să-şi radă barba, lucru dela care îl reţinură numai cuvintele de îmbărbătare ale mamei sale[91].

Albert Kiraly căpitanul ungur ce însoţise pe Mihai în lupta dela Călugăreni, recunoaşte în o scrisoare către Sigismund Batori purtarea vitejească a domnului român. El spune că „întru cât priveşte pe Mihai voevod trebuie să-i dau toată lauda, căci este un minunat, bun şi viteaz oştean, precum a dovedit-o cu mâna, şi cu fapta, nu în aparenţă, ci cu toată râvna pentru cauza Creştinătăţei, aşà că Luminarea Voastră îi datoreşte laudă şi graţie" [92].

Mihai se duce spre munţi. — Este lesne de înţeles că lupta dela Călugăreni nu puteà fi hotărâtoare, căci Mihai nu puteà susţineà cu obositele sale trupe şi a doua zi un atac în contra unor duşmani necontenit reîmprospătaţi. Apoi mai erà teama cea mare ca nu cumva Turcii să-l încunjure pe la nord. Mihai se sfătui deci din nou cu generalii săi şi se uni după oarecare împotrivire, mai mult de formă, cu ideia de a se retrage către munţi în dimineaţa următoare [93]. Innainte de revărsatul zorilor armata lui se pune în mişcare către Bucureşti, pe care Transilvănenii îl prădară, „de oarece tot aveà să fie prădat de Turci" [94]. De acolo auzind că Turcii vin asupra capitalei, Mihai pleacă spre Târgovişte, „cetate mare dar fără întărituri" [95], unde simţind că nici aici nu va puteà stà împotrivă, el provoacă pe locuitori la emigrare, şi se afundă el însuşi mai în lăuntru în munţi „în un loc unde se văd ruinele cetăţei lui Negru Vodă, care mai înnainte erà întărită, iar după aceea o stricaseră Turcii" [96]. Mihai se opreşte aici la satul *Stoeneşti* [97]. Parte din armata lui se retrage din castrele sale, mai ales Moldovenii, rechemaţi de Răzvan Vodă cel ameninţat de Poloni care vroiau să-l înlocuiască cu Ieremia Movilă, încât armata lui Mihai iarăşi se împuţinase. Sinan-paşa, călcând pe urmele lui Mihai, ocupă Bucureştii, unde aşează pe Saturgi-Mohamed care trebuià să devină beglerbegul Munteniei, prefăcând în cetăţuie o mânăstire şi întărind-o prin un şanţ săpat în juru-i şi umplut cu apă [98]. Innaintând apoi după Mihai

[91] Relaţia lui Tompa, citată în nota 10: „sey der türkische Kaiser so ergrümbt, dasz er ein schermeszer begert, sein Partt abzuccheren, das in sein muetter trösten und zusprechen muszen".

[92] Aug. 1595, *Ibidem*, XII, p. 98.

[93] De aceea până la un punt, drept spune Frauz Iurkowitsch c. deputaţii Stiriei 13 Oct. 1595: „Haben mit dem Sinan Wascha ein starkhes Treffen gethan und gedachten Sinan Wascha *nit allerdings auf's Haupt*, gleichwohl ettlich Tausend Mann erlegt dass er sich hat müssen retiriren". Hurm., *Doc.*, XII, p. 120.

[94] Walter în Papiu, I, p. 30.

[95] *Ibidem*, p. 31.

[96] *Ibidem*.

[97] Anon. rom. în *Mag. ist.*, IV, p. 283.

[98] Marco Venier c. dogele, 27 Sept. 1595, Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 206.

până la Târgovişte, pe care o găseşte deşartă de locuitori, întăreşte şi acest oraş, unde lasă o garnizoană precum făcuse şi în Bucureşti, şi apoi pleacă şi de aici spre a ajunge pe domnul român. El vroià să înfrângă oştirea română şi apoi, călcând peste ea, să pătrundă în Ardeal, spre a se uni cu oştirea fiului său Mohamed ce operà în Ungaria [99]. Sinan-paşa îşi aşează tabăra pe o înnălţime de pe care se puteà vedeà pe aceea a voevodului român. Mihai se feri de a se aruncà în bătaie obştească cu duşmanul; dar el fu neobosit a-i hărţui armata şi a-i cuprinde liniile de comunicaţie şi proviziile. Uneori întărâtà pe o ceată de Turci, o trăgeà după sine în locuri grele, şi necunoscute de ei, unde o sfărâmà cu înlesnire; alte ori cutezà a izbi pe Turci chiar în tabăra lor. Mai adese, prin gonacii lui cei cu cai uşori, puneau mâna pe mulţi duşmani şi dobândiau dela dânşii pradă multă, cai nenumăraţi şi mai ales multe cămile [100]. Mihai fiind pe de altă parte ne atacabil în poziţia aleasă de el în munţi, toate aceste împrejurări sporeau fără încetare demoralizarea armatei turceşti, astfel că inima ei erà frântă prin împotrivirea lui Mihai, când Sigismund Batorì veni să-i ajute a-i răpune şi corpul.

Principele Ardealului se opri la Sas-Sebeş o lună întreagă spre a-şi adunà oştirile sale. Numărul lor este de sigur mai exagerat încă decât acel al oştirei lui Sinan-paşa. Bălcescu enumără după deosebitele sale izvoare 44.000 de Secui din care 16.000 trebuiau să rămână în Ardeal spre întâmpinarea unei eventuale năvăliri cazace sau polone; 13.000 de nobili Unguri din Ardeal; prusianul Ioan Veicher aduceà cu el 16.000 de cavaleri. Pe lângă aceste cifre impunătoare, găsim prin un contrast neexplicabil numai 80 de Cazaci din Polonia, 300 de Cazaci de ai lui Batori, 800 de lăncieri sub Ştefan Boczkai, 1200 de archebuzieri pedeştri şi 4000 pedestraşi puşi de naţia săsească, câte o mie îmbrăcaţi în altă culoare. In total deci o armată colosală pentru puterile Transilvaniei, de 79.380 de oameni [101]. Dacă această cifră, admisă fără critică de Bălcescu, ar fi adevărată, atunci armata lui Mihai Viteazul se pierdeà în ea ca un rîuşor într'un mare fluviu; atunci şi rolul lui Mihai la eliberarea ţărei sale de copleşirea turcească cade la rândul al doilea, acolo unde vreau să-l pună relaţiile oficiale germane, pe când vom vedeà că, după izvoarele nepărtinitoare, tot el fu sufletul campaniei până la sfârşit, iar Batori mai mult *preşideà* decât *conduceà* expediţia.

Am văzut că Muntenia de abià putuse adunà cu toate sforţările lui Mihai Viteazul 16.000 de oameni. Apoi Ştefan Răz-

---

[99] Fessler, *Geschichte der Ungarn*, VII, p. 360.

[100] Bălcescu în *Revista Română*, 1862, p. 86.

[101] *Ibidem*, p. 88. Să se observe din această enumerare, că Ardealul singur fără ajutorul cavalerilor prusieni pusese pe picior o armată de 80.000 de oameni, de oarece cei 16.000 cavaleri împliniau numai golul lăsat prin cei 16.000 de Secui rămaşi spre paza Transilvaniei.

van aduce din nou în ajutorul lui Mihai numai 2.300 de pedestraşi. Faţă cu nişte cifre atât de mici ale ţărilor române, contingentul Ardealului de 80.000 de oameni va păreà fără îndoială urcat cu mult peste valoarea lui efectivă. Nu credem ca el să fi fost nici măcar de 50.000, cum spun analele lui *Fugger* că : „principele nostru (Sigismund Batori) au trecut cu mai bine de 50.000 de oameni în Valachia, şi se aşteaptă zilele acestea o luptă între el şi Sinan-paşa. Deşi duşmanul este evaluat la 100.000 de oameni totuşi ai noştri au o puternică speranţă de izbândă. Armata noastră ar fi fost încă mai numeroasă; fiind însă că Polonii au năvălit în Moldova, au trebuit să rămână 16.000 îndărăpt"[102]. Mult mai de crezut este Walter care cuprinde totalul armatei duse de Sigismund în ajutorul lui Mihai în 16.000 de oameni[103], cifră potrivită pentru starea şi poporaţia ţărei Ardealului de aceea şi aflăm pe Batori spunând în o scrisoare că „după mintea sănătoasă, fiecare poate luà în privire că *noi* cu puterile noastre şi cu acei 1500 de călăreţi daţi de împăratul nu eram pregătiţi pentru o aşà năvălire". Oare aşà ar fi scris Batori dacă s'ar fi aflat în fruntea a 100.000 de oameni împreună cu Muntenii?[104] Socotind armata ce aveà Mihai, şi cu ceea ce va mai fi adunat la un număr aproape egal, ajungem împreună cu ajutorul adus de Răzvan din nou, la 32—34.000 de oameni cu vre-o 80 de tunuri. Armata lui Sinan-paşa fără îndoială că pierduse din numărul său primordial, atât prin lupta dela Călugăreni, cât şi prin celelalte pricini de scădere a oricărei armate, ce stă pe picior de războiu mai ales în ţară duşmană : dezerţiile, lipsele, bolile şi moartea violentă pe care armata lui Mihai nici odată nu încetase a o răspândi în şirurile păgânilor. In rezumat armata turcească scăzuse în număr pe cât şi în vârtute, iar aceea a Creştinilor sporise cel puţin la îndoit de cum fusese la Călugăreni.

Apoi dacă numai 16.000 de oşteni creştini fuseseră în stare să răpună un număr înşeptit de duşmani, erau să piardă ei acuma, când un Creştin trebuià să iee cel mult doi păgâni pe sama lui?

„Văzând Turcii că armata transilvană îndestul de numeroasă şi de hotărâtă la luptă se apropià, intră în toţi, după cum se spune şi se scrie, o mare spaimă şi începură unii din ei a face

[102] Analele lui Fugger, 4 Octomvrie 1595, Hurm., *Doc.*, III, p, 244.

[103] Walter în Papiu, I, p. 32. Un alt raport din Praga, 24 Octomvrie 1595, *Ibidem*, III, 2, p. 139, arată chiar anumit că cifra armatei lui Batori erà exagerată : „Le cose di quelle parte si sogliono avvisare et rappresentare più grande di quelli che sono et tanta moltitudine di gente armata si stima che sia minore, et il numero deli Siculi s'intende per avisi più sinceri che potrevano essere 20.000 soldati". Şi într'adevăr de unde s'ar fi putut recrutà 44.000 de Secui, când numărul total al poporaţiei lor nu este mai mare *astăzi* de 200.000!

[104] Batori c. Marele duce de Toscana, 20 Noemv. 1595, *Ibidem*, p. 495: „non ervamo bastevoli a tanta impressa".

larmă şi a se pregăti de fugă, zicând că de şi erà noapte, soldaţii nu vroiau să întârzie de a plecà şi că un bun număr dintre Ieniceri, în contra ordinului generalului, se hotărâseră a se duce numai decât, după cum au şi făcut, din care pricină Sinan cunoscând că în o asemenea neorânduială, nu se va puteà mănţineà în acel loc, îl părăsi împreună cu trupele lui, lăsând ca garnizoană în Târgovişte 4000 de oameni sub comanda lui Hasan-paşa"[105]. Este învederat că efectele luptei dela Călugăreni se arătau acuma, şi că Turcii care făcuseră acolo cunoştinţa Creştinilor, nu vroiau să o reînoiască aici sub munte cu puterile lor sporite şi adause.

Mihai, luând după aceea comanda efectivă a armatei aliate, atacă Târgoviştea[106], şi, pentru a puteà mai bine răzbi cetatea, ridică două movile ca nişte turnuri de înnalte, pe care aşezând tunurile împroşcà în Turci de sus, încât după trei zile de asediu, la 8 Octomvrie, cetatea fù luată, şi Hassan-paşa comandantul garnizoanei prins. Invingătorii câştigă 40 de tunuri, multă pulbere, puşti, săbii şi provizii pe mai bine de trei ani[107]. Atât de energic luptase Mihai la luarea Târgoviştei, încât se răspândi vestea că ar fi murit[108]. Se spuneà mai târziu legenda că drept prevestire a acestei izbânzi, o pajură foarte mare se oprise pe cortul lui Sigismund, lăsându-se a fi hrănită şi chiar prinsă de soldaţi, şi tot atunci apărù pe cer un alt semn extraordinar, o mare cometă în spre răsărit[109]. Sinan-paşa auzind în Bucureşti despre căderea Târgoviştei vestea îl turbură atât de mult, încât se hotărăşte a părăsi şi acest oraş împreună cu cetatea ridicată de el în mânăstire, şi a se retrage în grabă către Dunăre, unde ajunge în mare neorânduială, pierzându-şi pe drum cară cu praf, cămile şi alte lucruri. El îşi aşează lagărul sub zidurile Giurgiului[110].

Armata aliată stă în Târgoviştea până la 20 Octomvrie, aşteptând proviantul ce trebuià să vină din Transilvania; după aceea plecă în grabă pe un drum mai scurt către Bucureşti, unde negăsind pe Sinan-paşa, îl urmăreşte la Dunăre. Sinan însă se grăbise a trece fluviul cu parte din armata lui; iară o parte o

---

[105] Raport din Praga, 14 Noemvrie 1595, *Ibidem*, III, 2, p. 146.

[106] Walter în Papiu, I, p. 33: „Michael palatinus cum Germanis Ungaris, Cosacis aliisque peditibus in acie, patriae libertatis recuperandae cupidissime *praecedit*". Comp. Analele lui Fugger, 22 Oct. 1595, Hurm., *Doc.*, III, p. 210.

[107] Walter. *l. c.* p. 33—34.

[108] Analele lui Fugger, 22 Octomvrie 1595, *l. c.*, III, p. 247: „ac Vaivoda Michael inter alios peryt".

[109] *Ortelius redivivus et continuatus*, Nürnberg, 1665 (Bibl. Acad. col. Sturza, No. 6601), p. 182. Tot aici vezi la pag. 183, o gravură care caută să reprezinte asediul Târgoviştei.

[110] Asupra fugei în desordine a lui Sinan-paşa dela Bucureşti la Giurgiu, vezi *Relation dessen so sich zwischen den Fürsten aus Siebenbürgen verloffen*, Hurm., *Doc.*, III, p. 251.

lăsase în Giurgiu, spre apărarea podului, pe care Turcul aveà de gând să treacă numeroasa pradă, mai ales în dobitoace, adunată din Muntenia. Mihai însă în fruntea cavaleriei muntene şi transilvănene ajunge la pod înainte ca să fi putut trece Turcii prada dincolo de fluviu şi loveşte cu o mare furie corpul lăsat spre apărarea podului. Turcii o iau la fugă peste el, şi se încurcă în nenumăratele vite şi oi ce le umpleau de mai înainte. Mihai pune să lovească cu tunurile în pod şi în fugarii ce se năpusteau pe el, taie podul în două şi împinge pe Turcii ce se grămădeau la fugă, prin ruptură, în Dunăre. Spune Walter că atât de mulţi Turci se înnecară, încât braţul mai adânc al Dunărei de sub cetate se umpluse de cadavre, şi ar fi putut sluji de punte trecătorilor [111]. Pe când dintre aliaţi abia pieriră vre-o două sute de oameni, mai bine de 6.000 de Turci aşternură ca un vad prin apele fluviului. A doua zi armatele aliate asediază Giurgiul şi-l iau după câteva zile de bătaie, şi astfel se pune cununa fericitei eliberări a ţărilor române de jugul păgân, prin desăvârşita zdrobire a expediţiei lui Sinan-paşa, „bătrâneţea lui fiind, cum spune un document, murdărită prin o ruşinoasă fugă" [112]. Un ofiţer toscan din oastea creştină, spune că „la intrarea podului erà multă învălmăşeală, fiind acolo mare parte din garda din dărăpt cu tot pleanul de robi, animale şi persoane". In tot timpul luptei Mihai erà în frunte, apoi Moldovenii, şi la sfârşit, Ungurii cu Sigismund [113].

Asupra rezultatului, fatal pentru Turci, a acestei expediţii ne spune un document contimporan: Turcii au pierdut 22.000 de morţi, 150 de cămile, un mare număr de bivoli, mulţi cai şi alte animale de tras. Cine a văzut cu ochii încă nu i-ar veni a crede. In cetatea Târgoviştei s'a găsit peste 3.500 de cară de muniţii şi provizii de războiu. Nici un soldat din armata creştină n'a rămas fără a se împărtăşi din bogata pradă. Din Târgoviştea până la Bucureşti, pe o cale de 12 mile germane, nu puteai merge pe drumul înciumat de duhoarea cadavrelor. După toate probabilităţile Turcii nu se vor sculà curând din căderea suferită şi nu vor mai vizità mult timp Valahia" [114].

---

[111] Walter în Papiu, I, p. 35. Analele lui Fugger, şi *Relation dessen, etc.*, citată în nota precedentă, *Doc.*, III, p. 252—253. S. Miclosch c. Electorul de Brandenburg, 26 Oct. 1595, Iorga, *Acte şi Frag.*, I, p. 149.

[112] Ştiri din Viena, 25 Noemv. 1595, *Doc.*, XII, p. 183—185 „sein Alter mit einer schmelichen Flucht besudelt".

[113] Hurm., *Doc.*, XII, p. 79—91; la Târgovişte „caminava nell, avanguardie il Valaco", p. 81, la Giurgiu „andavan li Valachi di avangardi", p. 86. Infrângerea Turcilor confirmată de scrisorile lui Visconti din 15 Oct. şi 3 Noem. 1595. *Ibidem*, p. 121—127. Ruperea podului după un raport din Viena, 25 Noem. 1595, *Ibidem*, p. 184. Acelaş lucru împreună cu luarea Giurgiului în raportul italian din 10 Noemv. 1595, *Ibidem*, VIII, p. 194. Vezi şi *Chronica Serbiae despotae Georgii*, apud Iorga, *Studii şi doc.*, III, p. 4—5.

[114] *Relation dessen*, Hurm., *Doc.*, III, p. 253. Altă relaţie a lui Tompa, dă 30.000 de morţi şi 150 de tunuri, p. 274. Câţi trebuiau să fie răniţi!

Un raport venețian adaugă știrea că sultanul însuși și pașii, toate căpiteniile și poporul de jos alergară la moschee, arătând o mare frică pentru o așà de mare lovitură [115].

Raportul lui Sinan-pașa asupra soartei expediției sale întărește încă și mai bine izvoarele analizate până aici, cu toate silințele generalului turc de a acoperì înfrângerea suferită.

El scrie din Giurgiu către Nessangi-pașa care trebuià să comunice scrisoarea sultanului: „Vă va fi cunoscut că noi, fiind ajunși cu victorioasa armată în țara Valahiei, blăstămatul și afurisitul Micali venì cu armata lui contra miliției muzulmane, pe care l'am bătut cu ajutorul și favoarea Celui prea Innalt, acel blestemat o rupse de fugă; după care ajungând la București, unde pentru a întărì armata am pus să se ridice o cetate de pari și pământ, și după ce am lăsat o garnizoană, venirăm la orașul Târgoviștea, unde iarăși am pus să se zidească o cetățuie; dar apropiindu-se iarna, și noi făcând multe drumuri prin zăpadă și începând a ne lipsì proviziile, nu am putut reţineà armata de strânsură care se împrăștiè în toate părțile. Pentru că blestematul voevod de Transilvania, unindu-se cu afurisitul Micali, și oprindu-se la două zile de orașul Brașov, ne-am sfătuit cu generalii noștri ca să-i lovim; dar fiind că mare parte din armata noastră fugise și locul unde acești blăstămați se întăriseră erà foarte greu, pietros și păduros, nu am putut să-i atacăm, cu atâta mai mult că nici Tătarii nu sosiseră încă. Am repezit însă trupe în toate părțile care prinseră o nenumărată mulțime de robi. După aceea îngreuindu-se iarna, am lăsat o garnizoană în Târgoviștea și am plecat spre București. Blăstămatul voevod al Transilvaniei, care luase de soție pe fata regelui Ungariei, cerù ajutor dela socrul său care-i dete 30.000(!) de ostași, ceea ce împreună cu armata sa ce o aveà se făceà la 66.000 de oameni. Ei veneau cu scopul de a ne apucà pe din dărăpt; însă providența vrù ca afurisiții să vină după ce noi plecaserăm din Târgoviștea pe care ei o asediară. Auzind aceasta am vrut să ne întoarcem spre a despresurà cetatea; însă fiind că cea mai mare parte din Ieniceri se dusese și restul armatei erà încurcat cu mulțimea robilor și a animalelor, ne vroind să meargă într'acolo, din această pricină cetatea fù luată și credincioșii ce o păzeau suferiră martirul. Am gândit atunci să ne întărim în București; însă cea mai mare parte a armatei fiind dusă, proviziile puține, iarna grea și Tătarii lipsind, nu am vrut să încerc lupta acolo. Am crezut mai bine că ar fi a scăpà armata și artileria și m'am întărit în cetatea Giurgiului unde ne aflăm acuma" [116].

[115] Știri din Veneția 21 Oct. 1595, Hurm., *Doc.*, XII, p. 131.

[116] Scrisoarea lui Sinan-pașa către Nessangi-pașa trimisă în traducere de Leonardo Donato c. dogele, 15 Noemvrie 1595, Hurm., *Doc.*, III, p. 492. Foarte stranie este o știre ungurească, aceea a duhovnicului principelui Transilvaniei care spune că „Michaele Waivoda olim Walachiae, *nunc vero Turca facto*" și că

Această apărare a lui Sinan-paşa, pentru a îndepărtà dela el greaua răspundere a pierderei expediţiei, este cea mai bună dovadă de succesul strălucit al armatelor creştine.

Sultanul nu se înşelă prin acoperirile lui Sinan-paşa, şi-l depuse din vizirat încă înainte de a ajunge în Constantinopole [117]. Totuşi întâmplându-se să moară urmaşul său puţine zile după instalare, bătrânul Sinan izbuteşte prin bani a redobândi pentru a cincea oară scaunul viziratului.

Rolul lui Mihai Viteazul rămase şi acuma când comanda supremă erà la principele Transilvaniei, tot acel de căpetenie şi hotărâtor; mai întâi fiindcă el singur cunoştea locurile [118], şi deci trebuià să se asculte sfatul său în toate împrejurările; apoi fiind că reputaţia lui de mare general erà stabilită prin bătălia dela Călugăreni, pe când Sigismund Batori, principe încă tânăr şi neexperimentat, se mulţumeà cu onoarea de a se raportà toate la persoana lui, şi lăsà chiar el conducerea efectivă a oştirei celui mai priceput. Rapoartele oficiale germane din acele timpuri, vorbesc însă mai ales de principele transilvan, aducându-i toate laudele pentru izbânzile repurtate. Numai pe ici pe coleà, se aminteşte de Mihai Viteazul. Rapoartele turceşti pomenesc din contră pretutindeni pe Michali Oglu, ca pe geniul cel rău al Otomanilor, însoţindu-l totdeauna de acele gingaşe epitete de afurisit şi blăstămat care împodobeşte îndeobşte stilul atât oficial cât şi cel istoric al închinătorilor lui Mohamed.

Intre aceste două serii de izvoare noi nu stăm la îndoială a dà crezare acestor de pe urmă. Intr'adevăr Sinan-paşa trebuià să ştie mai bine decât toţi cui datorise el înfrângerea sa, pe când rapoartele oficiale germane erau ţinute, chiar din pricina caracterului lor, a atribui toate izbânzile principelui Transilvaniei. Conform cu această împrejurare şi vedem că mai toţi istoricii timpului atribue lui Mihai conducerea expediţiei şi strălucitul rezultat al izbânzei repurtate, pe când actele ungureşti îl dau lui Batori [119].

„Waivoda Michael inter alios periit". N. Iorga, *Acte şi Frag.*, I, p. 145—146. Despre neseriozitatea îndreptăţirilor lui Sinan-paşa face dovada contrazicerea de mai multe ori repetată între *mulţimea dobitoacelor* luate ca pradă şi *lipsa proviziilor* ! !

[117] Leonardo Donato şi Marco Venier către dogele, 29 Noemv. 1595, *Ibid.* IV, 2, pag. 208.

[118] Analele lui Fugger care atribue de obicei toate izbânzile lui Sigismund, recunosc lui Mihai, această însuşire hotărîtoare, 16 Martie 1596, III, p. 263: „der Wayda Michael wellichen dann dero Orthen und Gelegenheit vol bewusst".

[119] Cf. Hurm., *Doc.*, XII, p. 64, 70, 79, 91, 119, 121, 129, 131, 149, 153, 155, 171, 183, 191. Nu numai luptele date de la unirea lui Sigismund cu Mihai, dar şi cele de mai înnainte sunt date tot ca purtate de Unguri. Aşà şi izbânda de la Călugăreni este atribuită tot oştirei transilvane. E drept că Mihai avuse acolo ajutor o roată de Unguri sub căpitanul Albert Kiraly, şi aceasta ajungea pentru ca Ungurii să socotească victoria ca a lor. Tot aşà făcuseră şi cu Ştefan cel Mare la Racova, din pricina celor 300 (!) de Secui ce Matiaş Corvin îi trimise ca ajutor (Mai sus, vol. IV. p. 74—75). Mai vezi şi două relaţii din Alba Iulia şi Cassovia din 7 şi 13 Mai 1595. Hurm., *Doc.*, XII, p. 205.

In sfârşit cea mai bună dovadă despre marele rol ce-l avuse Mihai în această luptă, ne-o dă însuşi Sigismund care, când se desparte de Mihai, îi arată multe semne de prietenie, mulţămind lui Dumnezeu că, împreună cu el, le-au ajutat a scăpà de urgia turcească [120].

5. INTÂMPLĂRILE DIN MOLDOVA ŞI ULTIMELE LUPTE CU TURCII

Răzvan înlocuit cu Ieremia Movilă. — In timpul ce aceste evenimente se petreceau în Muntenia, în Moldova se întâmplà o nouă criză a domniei, care pentru a fi înţeleasă nevoieşte o ochire asupra politicei polone, provocătoarea ei.

Legăturile dintre Turci şi Poloni erau pe atunci prietinoase, ceea ce ţineà acum de mai bine de 70 de ani, şi cancelarul polon Zamoiski erà partizanul cel mai aprins al acestei prietenii. Cu Germanii dincontră Polonii se stricaseră dela alegerea regelui următor lui Ştefan Batori. Se luase anume la luptă Sigismund al III-lea fiul regelui Svediei, cu Maximilian fratele împăratului Rudolf, şi acest din urmă fiind bătut, se alesese Sigismund de rege,.spre marea mulţămire a Porţei Otomane. Mihai Viteazul, intrând în război cu Turcii şi, prin alianţa lui cu Batori, principele Ardealului şi duşmănia lui cu Otomanii, devenind dela sine aliatul împăratului, trebuià să stee cu Polonii în relaţii reci, dacă nu chiar încordate.

Regèle polon fusese din această pricină în zadar cercetat cu solii dela papa, pentru a fi câştigat la lupta contra necredincioşilor. Şi împăratul, după declararea războiului, cearcă fără mai multă izbândă a detrage pe Sigismund dela legătura cu Turcii. El trîmite la începutul anului 1595 o ambasadă către curtea polonă, căreia, pentru a-i dà o mai mare greutate, o însoţeşte cu trimişi din Transilvania, Muntenia şi Moldova. Regele îndreaptă ambasada la dieta polonă, care, deschizându-se în 7 Fevruarie, numeşte o comisie ce aveà să cerceteze propunerile împăratului. Turcii, cum aud de asemenea stăruinţi, răped un sol la Poloni, şi tratările cu împăratul se întrerup îndată, spre a nu se mai reînnoi.

Polonii apoi trebuiau să se îndepărteze încă şi mai mult de Germani şi de aliaţii lor şi să plece către Turci, şi din pricină că

[120] Walter în Papiu, I, p. 36: „Transylvaniae dux, multis ut hactenus ita sub discessum usurpatis amicitiae indiciis palatino valedicens Deoque de tot caesis hostibus cum eodem gratias agens". Comp. Hammer, *Histoire de l'empire ottoman*, trad. Dochez, Paris, 1845, II, p. 278—280. Zinkeisen, III, p. 599. Nu înţelegem cum faţă de asemenea fapte pozitive s'a putut ivi, şi încă la istorici contimporani, versiunea că Mihai Viteazul ar fi trădat pe Unguri, aliându-se cu Sinan-paşa ! ! Vezi Ciro Spontoni, *Istoria della Transilvania*, Veneţia, 1638, p. 39.

țările române intrând, prin supunerea lor sub Batori, în alianța germană, se desfăceau, după ideile polone, din legăturile de vasalitate către Statul lor[121]. Cu cât mai mult trebuiră Polonii să simtă substituirea autorității ungro-germane asupra Moldovei, în locul acelei pe care ei singuri se credeau în drept a o aveà, văzând că domnul Moldovei Aron este depus și luat prins din porunca principelui Ardealului, când până atunci Polonii se amestecaseră în domniile Moldovei. Cel d'intâi simtom al nemulțumii ei curței polone cu un asemenea amestec, se vede în netrimiterea unei solii la nunta lui Batori. Polonii găsiau pentru acest act de nepolitețǎ o îndreptățire în faptul depunerei lui Aron Vodă, fără consimțimântul regelui polon[122].

Polonii amenințând pe Răzvan, acesta este nevoit a-și readuce în țară ajutorul dat de el lui Mihai Viteazul în lupta dela Călugăreni. Polonii, pentru a-l înșălà, se prefac a se împăcà cu el, și apoi îl atacă îndată ce se îndepărtase oștirea moldovenească, trimisă de Răzvan din nou în Muntenia în tabăra dela Stoenești[123]. Răzvan, după o mică luptă, este alungat din Moldova, și Polonii întroduc în Iași pe Ieremia Movilă, care în 22 August 1595, face jurământul de credință regelui polon, subsemnând în Iași un document, în care domnul se declară de slugă credincioasă și supusă regelui polon[124]. Condiția cu care Ieremia fusese întronat de Poloni în Moldova erà însă ca el să rămână supus și Porței otomane, urmând ca și mai înainte a răspunde tributul, și Polonii se obligau a-i obțineà învestitura dela sultan. Ambasada Polonilor merge la Poartă însoțită de un sol al Tătarilor cu care Polonii trebuiau să stee bine, de îndată ce erau în legături prietinoase cu Otomanii, și în 14 Decemvrie ea pleacă îndărăpt cu steagul de domnie al lui Ieremia Movilă[125]. Tot pe atunci marele cancelar al Poloniei dă o proclamație în Moldova în care

[121] Raport venețian din Praga, 18 Aprilie 1595. Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 93: „Poloni restarono anco malconti che li Valachi et Moldavi s'accostassero all, imperatore, come quelli che pretendono che per vicinita di confini et par ragione di dominio debbano quei paesi appartenere più al reame di Polonia". Aceeași ideie cuprinsă și în raportul baililor din Constantinopole. Leonardo Donato și Marco Venier c. dogele, 2 Decem. 1595. *Ibidem*, IV, 2, p. 209. Incă din 10 Iunie 1595, *Ibidem*, XII, p. 68, se spunea că „saria la rovina del mondo de vendosi occupare le armi de Cristiani in altre impresse che contra al Turco".

[122] Analele lui Fugger, 29 Octomvrie 1595, *Ibidem*, III, p. 248.

[123] *Ibidem*, 30 Sept., *ibidem*, p. 242.

[124] Jurământul din 22 August 1595, reprodus Hurm., *Doc.*, III, p. 485. „Quare nos Hieremia Mohila *famulum ac subditum* M-tis Suae et Regni cum successoribus meis esse ac fieri cum universa Valachia profiteor". Cuvântarea lui Zamoiski către Moldoveni, în care le recomandă pe Ieremia Movilă, Aug. 1595, *Ibidem*, XII, p. 99.

[125] Leonardo Donato și Marco Venier c. dogele, 14 Decemvrie 1595, *Ibid.*, IV, 2, p. 210. Cu toate acestea, Polonii căutaseră să acopere atacul Moldovei, „sous ombre d'empescher le passage des Tatares". *Ibidem*, XII, p. 151. Mai multe, mai jos, la domnia lui Ieremia Movilă, Vol. VI, capul *Movileștii*.

spune : că „regele l'a trimis în ţară cu armata lui, Creştini la Creştini şi vecini la vecini, pentru a vă aşezà iarăşi în starea voastră de mai înnainte, fără călcarea legăturilor pe care le aveţi cu împăratul turcesc. De aceea v'au aşezat regele nu un principe închipuit din Valahia, un Răzvan, ci un boier de sângele vostru, un om cinstit şi de treabă, pe domnul Ieremia Movilă, având deplină încredere că veţi fi mulţămitori Maiestăţei sale pentru

Ieremia Movilă

această favoare" [126]. Papa Clement care lucrase pentru a aduce la fiinţă liga în contra Turcilor, se supără pe Poloni pentru amestecul lor în Moldova, în favorul păgânilor, şi mustră prin o scrisoare din Noemvrie 8 pe cancelarul Zamoischi [127].

Ştefan Răzvan, omul lui Sigismund, nu înţelegeà însă a se lăsà deposedat de tron fără luptă. El ieà dela suzeranul său

[126] Analele lui Fugger, *Ibidem*, III, p. 256.

[127] Publicată *ibidem*, III, p. 489. Mai multe scrisori ale Papei în această chestie în Hurm., *Doc.*, XII, p. 162—166.

principele Ardealului, vre-o 2.000 de oşteni şi intră cu ei în Moldova, unde mai mulţi boieri dintre duşmanii lui Ieremia şi ai Polonilor îl chemaseră prin scrisori. Ieremia fuge în Polonia, de unde întorcându-se cu ajutor armat, bate şi prinde pe Răzvan, pierind în bătălie şi viteazul căpitan ungur Albert Kiraly care ajutase lui Mihai Viteazul în lupta dela Călugăreni[128]. La început vroià numai cât să-l însemne la nas; mai apoi însă aflând de scrisorile primite de el dela boieri şi văzând că el aveà o partidă în ţară, după ce-l supune la cazne înfricoşate, îl dă morţei prin ţapă, iar boierilor compromişi le taie capetele pe la Ianuarie 1596[129].

Tot pe atunci Sigismund Batori se săturase de viaţa de lagăr, şi doreà săşi reiee odihna părăsită. In loc de a urmări mai departe izbânzile începute, de a trece Dunărea, a eliberà pe Bulgari şi a respinge pe Turci cel puţin până la Balcani, dacă nu din Europa, contribuind astfel la împlinirea unei dorinţi generale, de atâtea ori visată, nici odată ajunsă, el îşi ieà ziua bună dela Mihai, întorcându-se cu oştile în Ardeal. Asemenea hotărâre i se impuneà însă dintr'o altă pricină. Oastea lui, compusă din lefegii, consumase toate mijloacele, între care şi avuţiile luate dela jertfa lui Aron domnul Moldovei, şi el se găseà în neputinţă de a o ţineà mai mult timp pe picior de războiu. El pretextă că încurcăturile Moldovei cere grabnicul său ajutor, şi lăsă astfel pe Mihai a urmări singur foloasele victoriei câştigate împreună.

Primul atac al Moldovei — Dacă însă Mihai ar fi urmat, şi fără ajutor, a se împotrivi Turcilor, pentru un războiu ofensiv, el nu se simţeà îndestul de tare, şi aşà se lăsă şi el condus mai departe de şirul victoriilor sale. Şi cu toate acestea, ce minunat stăteau acuma lucrurile pentru o lovitură decisivă de dat puterei Otomanilor! Bulgarii trimiseseră soli în Muntenia şi Ardeal spunând că sunt hotărâţi să se răscoale în contra asupritorilor lor şi arătând că 30.000 de oameni stau bine armaţi în păduri, gata de a porni la luptă[130]. Soarta însă nu vroi ca această dreaptă

---

[128] Ştiri din Cracovia, 29 Dec., 1595. *Ibidem*, XII, p. 202. Expunerea prinderii lui Răzvan. 4 Martie 1596. *Ibidem*, p. 237—238. Vezi şi Ieremia Movilă c. Zamoiski, 26 Dec. 1598. Hurm., *Doc.*, I, *Supl.*, 2, p. 371.

[129] Marco Venier c. dogele, 22 Martie 1596, *Ibidem*, III, p. 505. Comp. un raport din Praga, 16 Ianuarie 1596, *Ibidem*, III, 2, p. 162. In 20 Ianuarie 1596 Răzvan erà prins. Analele lui Fugger, *Ibidem*, III, p. 259.

[130] Analele lui Fugger, 19 Septemvrie 1595, *Ibidem*, III, p. 270: „Ihre (Bulgaren) Gestanndter wartten dass Ihnen die hilf so Ihre Fr. G. durch den Wallachischen Fürsten schicken, sie mit guten haubtleuthen versehen thuen welliche sie anfieren könnden, die weilen sie sich beraid in 30.000 starckh in Wäldern befinden". Comp. un raport veneţian din Praga, 30 Mai 1595, *Ibidem*, III, 2, p. 103 : „S'è anco intesso che fu mandato un huomo a quel principe dalli popoli di Bulgaria, offerendosi di combattere contro Turchi sin all'estremo lor potere".

izbândă să încunune sforţărilor sale, ci îl păstră pentru alte complicări în care trebuià ca puterile lui să se părăduiască în întreprinderi neizbutite. Mihai Viteazul, întorcându-se dela Sud, spre Nord, întoarse faţa dela norocul său, care-l chemà către Constantinopole. El îşi greşi ţinta, dacă greşeală se poate numì fatalitatea cea oarbă şi neînduplecată, care-i croì drumul şi aşternù cărarea.

După ce Ieremia Movilă îşi aşternù tronul prin sângele lui Răzvan şi al partizanilor săi, el începe, ca vrednic supus turcesc şi polon, a unelti împotriva lui Mihai Viteazul[131]. El dă anume adăpostire unui pretendent la coroana munteană, anume Radu, acelui din fiii lui Mihnea Turcitul, pe care muma lui îl scăpase de a trece la religia mahometană[132]. Muma lui îl dusese la Raguza, unde se aflà pe la începutul lui 1596, fiind pe atunci în vrâstă ca de la 11—12 ani. Aflând doamna că Ieremia Movilă a pus mâna pe tronul Moldovei, ea aleargă în grabă la curtea lui, de unde începe, cu ajutorul domnului Moldovei, a lucrà pentru răsturnarea lui Mihai Viteazul[133].

Pe lângă acest pericol cu care domnia lui Ieremia Movilă deveneà ameninţătoare pentru Mihai Viteazul, ea mai împiedicà pe aliaţi dela luptele contra Turcilor, prin aceea că lăsà liberă trecerea Tătarilor către Muntenia şi Transilvania şi împiedicà, împreună cu Polonia, venirea Cazacilor, în ajutorul lui Mihai, pentru a-i spori puterile[134].

Mihai, lăsat în pace de Turci, nu puteà suferi un duşman aşà de înverşunat şi de primejdios în coastele sale, cu atât mai mult că tatul copilului pretendent, turcitul Mihnea, fusese rânduit sangiac la Nicopoli[135].

Indată ce iesă din iarnă, pe la începutul lui Fevruarie, Mihai se repede asupra Tătarilor, pe care îi bate şi îi împrăştie[136]; după

[131] Mai multe acte asupra legăturilor dintre Ieremia Movilă, Poloni şi Turci din 1595, Hurm., *Doc.*, XII, p. 109 şi urm. Atâta nu mai se desbăteà: „ob die Pollacken die Moldaw für sich zu behalten oder undtermschein dieselbe den Türggen wider zu subjugiren”. Mateiu c. Maximilian, 3 Oct. 1595. *Ibid.*, p. 115.

[132] Mai sus, pag. 47.

[133] Marco Venier c. dogele, 27 Ianuarie 1596 (din eroare este însă pusă data în josul documentului: 1595). La Ianuarie 1595 domneà încă Aron Vodă, care fu răsturnat tocmai la Mai 1595, şi înlocuit cu Răzvan, care domneşte până la Decemvrie 1595. Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 215. Cf. alt raport al aceluiaşi ambasador din 10 Fevr. 1596 (aceeaşi eroare şi aice), *Ibidem*, III, p. 504, şi alte două din 3 şi 9 Aprilie 1596, *Ibidem*, III, p. 506.

[134] Raportul unui anonim din 14 Noemvrie 1595, *Ibidem*, p. 491, spune că Polonii cu întronarea lui Ieremia nu au vrut „di aquistare la Moldavia per la corona di Polonia, ma di mantinervi un Vaivoda tributario et dependente dal Turco. (Geremia) ha ottenuto la confirmatione dal Tartaro con conditioni che non molesti la Moldavia, ma per essa possa havere il passo in Valachia et Transilvania”. Impiedecarea trecerei Cazacilor: Potocki c. Zamoiski, 19 Aprilie 1596, Hurm. *Doc.*, I. *Supl.*, 2, p. 384.

[135] Marco Venier c. dogele, 27 Ianuarie 1596, *Ibidem*, III, p. 502.

[136] Raportul lui Marco Venier c. dogele, 10 Fevr. 1596, *Ibidem*, III, p. 504.

aceea pleacă contra lui Ieremia Movilă, spre a linişti astfel ţara lui din spre Nord, şi a răzbunà tot odată moartea aliatului său şi tovarăş de luptă, Ştefan Răzvan; nu mai puţin spre a alungà de acolo pe pretendentul fiul lui Mihnea, care erà, în mâinile Polonilor şi ale Tătarilor, o veşnică ameninţare pentru tronul său. El dădù pustierei întreaga Moldovă. bătù într'o luptă pe Ieremia şi-l alungă împreună cu proteguitul său, fiul lui Mihnea [137]. Mihai veni atunci după cât se vede până în Iaşi, de oarece Ieremia Movilă părăsi capitala lui şi fugi în Polonia. Lucru care caracterizează de minune felul politicei acelui timp, mult mai pe faţă în perfidie, decât în vremile noastre, este că Mihai nu se sfieşte a cere ajutorul Polonilor chiar în luna când atacă pe Movilă, omul Polonilor chip pentru a-şi acoperi mişcarea [138].

Mihai nu se putuse mănţineà mult timp în Moldova din pricină că Tătarii atacară Muntenia. In 5 Septemvrie 1596, vedem că Mihai cere din Târgoviştea ajutorul lui Batori contra Tătarilor, trimiţându-i una după alta vre-o cinci scrisori, atât de grabnică îi erà nevoia. Ieremia Movilă se întoarse, bine înţeles, îndată după ieşirea lui Mihai din Moldova, şi ajută Tătarilor la prădarea Munteniei [139].

După ce Mihai isbuteşte a respinge pe Tătari, el se opreşte în Târgoviştea, de unde se apucă de îndreptat starea desperată în care ţara fusese aruncată prin năvălirea tătărască: „rechiamă înnapoi pe nenorociţii locuitori ce erau împrăştiaţi şi ascunşi prin văgăunile munţilor; pune să rezidească casele cele dărâmate şi să reîntocmească locurile cele pustiite; împărteşte gratuit seminţe pentru cultivarea pământului, pentrucă toate grânarele fiind prădate, bucatele şi vinurile luate şi risipite în cea mai mare parte a ţărei, iară grânele şi toate cele trebuincioase vieţei, aduse fiind dela munte şi din vecina Transilvanie, se vindeau foarte scump; căci Moldova, stoarsă şi ea prin răsboaie, de abià se puteà îndestulà pe sine; apoi comerciul cu Turcia oricât era de samavolnic şi păgubitor, din cauza nesiguranţei, se întrerupsese cu totul. Pe lângă aceste, Mihai mai aduce colonii din Bulgaria pentru a înlocuì populaţia dispărută, şi trimete pe lefegii săi peste Dunăre să prade, pentru a'i împedicà dela prădarea însăşi a ţărei sale, înlăturând tot odată şi moleşirea armatei [14] .

---

[137] Marco Venier către dogele, 22 Martie 1596, *Ibidem*, p. 505. Incă din Decemvrie 1595 Mihai avea de gând să facă această expediţie despre care se şi răspândise o veste anticipată. Raportul aceluiaş din 31 Decemvrie 1595, *Ibidem*, p. 498. Radu Mihnea fusese hotărît de Turci ca domn, cu toate că îmbrăţişase Mahometanismul. Hurm., *Doc.*, I, *Supl.*, 2, p. 378.

[138] 16 Martie 1596, Hurm., *Doc.*, I, *Supl.*, 2, p. 380.

[139] Scrisorile lui Mihai Viteazul către Sig. Batori din 5, 6 Septemvrie 1596, *Ibidem.*, III, p. 275—277.

[140] Walter în Papiu, I, p. 37.

In acest timp Turcii desperând de a puteà doborî pe Mihai prin putere, recurg iarăşi la mijlocul lor favorit, desbinarea prin corupţie. După ce fac împăratului propuneri favorabile de pace, cu condiţie de a părăsi pe Mihai, dar sunt respinşi, se întorc către Batori căruia îi făgăduesc să încheie de îndată pacea cu el [141], dacă se va lepădà de domnul român. Isbutind însă tot atât de puţin în Transilvania ca şi în Germania, Turcii urzesc contra lui Mihai o nouă răscoală în ţară, bazată pe aceleaşi elemente care şi la început încercaseră să'l răstoarne. Anume înteţesc pe mai mulţi boieri, în fruntea cărora erà unul Dumitru cel mai bătrân din sfetnicii domnului şi Chesar logofătul cu un fiu al său. Conjuraţia trebuià să fie susţinută şi de un corp de Tătari din Dobrogea. Motivul ce împingea pe boieri la răscoală era tot acel vechiu, reîmprospătat, că prin alianţa cu Catolicii se vindeà ţara papistaşilor. Conspiraţia fiind descoperită, Mihai taie pe capii ei, şi după aceea, răpezindu-se contra Tătarilor îi bate şi pe aceştia şi'i împrăştie dela hotarele ţărei [142].

Turcii sunt nevoiţi să recunoască starea de fapt a neatârnărei Munteniei, şi pentru a nu periclità mai mult timp interesele războiului unguresc, îl redeschid către sfârşitul anului 1596 cu puteri noue. In 21 Septemvrie ei iau cetatea Erlau, şi mai reu decât atâta, armata imperială este cumplit bătută în câmpia dela *Kerestes* în zilele de 23—25 Octomvrie 1596.

Precum pierderile Turcilor în Valahia zdruncinaseră în Ungaria propăşirea oştirilor muzulmane, astfel izbânda din această ţară încurajà pe Turci a reînnoì atacul Munteniei. Aceste două State erau acuma legate prin o soartă comună; izbânda unuia erà şi a celuilalt şi pierderea ce loveà pe unul aveà efect asupra amânduror. Auzind Turcii dela marginea Munteniei despre strălucita isbândă dela Kerestes, se pun pe prădat în hotarele ei. Mihai pentru a pune o stavilă acestor jafuri trece Dunărea şi asediază Nicopoli [143]. Primind însă aicea vestea întoarcerei vizirului, Cicală-paşă, învingător din Ungaria, râdică asediul şi trece înnapoi fluviul.

Pe când Mihai băteà Nicopoli, sandjacul de aicea, spre a dobândì mântuirea cetăţei, făgăduì lui Mihai că'l va împăcà cu sultanul, şi Mihai care erà nevoit să părăsească asediul, se

[141] In un raport al lui Marco Venier c. dogele din 9 Martie 1596, Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 218, cetim „che se il Transilvano si astennirà dalle cose di Valachia et di Bogdania, di prima gli sarà conceduta la pace". Comp. Socoli c. Sig. Batori, Aug. 1596. *Ibidem*, XII, p. 274.

[142] Analele lui Fugger, 30 Oct. 1596. Hurm., *Doc.*, III, p. 271. Walter în Papiu, I, p. 37—38.

[143] Ştiri din 8 Sept. 1594 *Ibidem*, XII, p. 276: „Il Voivoda di Valachia con 26 m. combatentti era passato il Danubio in Bulgaria contra Turchi". Cf. p. 279.

prefăcù a cedà rugăminţilor comandantului. Acesta se ţinù de cuvânt şi mijloci la sultan pacea pentru Mihai Viteazul.

Padişahul de şi trebuià să fie înmândrit prin strălucita victorie din Ungaria, nu se arată deloc greoiu la propunerile sandjacului, ci îmbrăţişându-le cu căldură, îi mulţămeşte pentru interesul ce'l purtà trebilor împărăţiei, şi, setos de a vedeà cât mai curând energicul braţ al lui Mihai Viteazul, pus în slujba lui contra Germanilor, trimite lui Mihai Vodă o solie căreia însă acesta nu'i dă de o cam dată nici un răspuns hotărâtor.

Boierii care începuseră a se sătura de vijelioasa domnie a lui Mihai Viteazul, întrebuinţează bunele relaţii în care Mihai intră tot mai mult cu Turcii, spre a reînnoi iarăşi uneltirile contra domnului lor. Ei schimbă însă acum tactica, şi în loc de a luà partea Turcilor contra puterei catolice, ce le-ar ameninţà religia, ei se fac organul apărărei intereselor germane contra elementului păgân, dovadă cât de adevărate erau în ambele cazuri temerile şi pârile lor.

Ei învinuesc anume pe Mihai la Batori că ar fi plecat a încheià pace cu Turcii contra Creştinilor. Când ne gândim cum mai târziu Mihai fu jertfit tocmai de aceşti Creştini, a căror apărare el o luase, mai că am dori să'i fi venit în minte această hotărâre; să fi adaus puterea braţului său către acea a Turcilor învingători, să fi izbit în Nemţi izbânzi peste izbânzi, şi să'şi fi împlinit, sub suzeranitatea turcească, visul căruià vroi mai târziu a'i da fiinţă sub suzeranitatea germană.

Văzându-se domnul învinovăţit că ar aveà să trădeze interesele Creştinătăţei, el trimite îndată un sol la Sigismund Batori, arătându'i că va veni în curând în persoană, cu foarte mică întovărăşire în Ardeal, pentru a'i explicà purtarea sa, ceea ce şi face, ajungând la Alba Iulia în 30 Decemvrie 1596. „Batori îi trimete înnainte pe secretarul său, Pancraţiu Sennyei, cu 40 de trăsuri de paradă şi o mulţime de nobili, până la un sfert de milă din oraş, linguşindu'l cât puteà cu dragostea. Astfel cu cea mai mare pompă fu primit Mihai Vodă în capitala principilor Transilvaniei. A doua zi, cea din urmă a lunei lui Decemvrie, Batori trimise o samă de călăreţi lui Mihai Vodă ca să'l însoţască la curtea sa. In ziua cea dintâi a anului nou (1597) Mihai Vodă se duce cu mare solemnitate la biserică; pe urmă merge la principele Transilvaniei. O scrisoare din Weissenburg (Alba Iulia) spune că i se făcuse toate curtenirile (cortanea) şi că a fost tratat cu măreţie. Venise şi un ciauş turc, de oarece trata şi cu Turcii. Se dădură lui Mihai 6 pahare de argint aurite[144]. Astfel erà acum tratat acel „locoţiitor" din Muntenia al princepelui Batori, acel „vasal al său" care nu aveà voie nici măcar să'şi anine propria pecete de hrisoavele

[144] Iorga, *Acte şi Frag.*. I, p. 153—154.

sale ! Mihai Viteazul, după ce arătase ce putuse şi după ce crescuse mult peste capul pretinsului său stăpân, devenià acuma groaznic şi ameninţător, prin alianţa putincioasă ce i-o ofereau Turcii. Ajunsese domnul român a fi vânat de două puteri mari, Turcii şi Imperiul German ce se ascundeà în dosul lui Batori. Cât de bine îşi răsbunase el pentru umilirile de altă dată.

După ce Mihai împacă mintea prepuelnică a lui Batori, şi'l asigură că pacea propusă de Turci îi este trebuincioasă, spre a căpătà un răgaz în răstimpul căruia să se poată pregăti pentru noi isbânzi [145], el se întoarce în Muntenia.

Tocmai pe atunci papa Clement al VIII-lea trimite lui Mihai o scrisoare prin care'l îmbărbătează la luptă contra păgânilor, lăudându-i mult vitejia şi jertfele. Papa însă nu'l lăudase fără scop. Prin o a doua scrisoare îl îndeamnă să treacă la biserica romană [146].

---

[145] Sigismund consimte la această cerere. In înţelegerea stabilită, în ziua de 4 Ianuarie 1597, între Sigismund Batori şi domnul muntean în Alba Iulia, Hurm., *Doc.*, III, p. 508, se spune: „Interrogo, spune Batori, s'era espediente di presente dissimulare col Turco sin a tanto che fossero raddunate le forze della Christinità a tempo nuovo ?— Fu concluso che era espediente et particolarmente al Vaivoda che ha il paese aperto vicino all'inimico et con poca gente da guerra ; ma che ne'confini si doveva attendere alle scorrerie conforme a che s'e fatto per il passato".

[146] Scrisorile Papei din 16 Aug. şi 12 Oct. 1597 în Hurm., *Doc.*, VIII, p. 199.

II

ÎNTRUNIREA ŢĂRILOR ROMÂNE

1. SCHIMBĂRILE DIN ARDEAL

Intâia schimbare de cuget a lui Batori.—Dela începutul anului 1597 până la 1599 vuetul armelor aproape amuţeşte deasupra Munteniei, ceea ce dă lui Mihai răgazul trebuitor spre a'şi îndreptà toată cugetarea lui asupra daraverilor politice de la nordul ţării lui ce se încurcară mereu în acest răstimp, şi care trebuiră apoi tăiete tot cu ascuţişul săbiei. Aceste daraveri erau toate determinate de o singură idee, stranie şi neaşteptată, ce străbătuse prin creierii nu prea sănătoşi ai domnului Ardealului, anume aceea de a se lepădà de lume şi de măririle ei, de a se despărţi atât de femeea lui cât şi de coroana ce o purtà, şi a se retrage ca un pusnic în o viaţă mai sfântă. Nemţii, totdeauna la pândă spre a'şi lăţi hotarele împărăţiei prin calea paşnică a negocierilor, aflară în curând de gândul lui Batori, şi puse îndată totul în lucrare spre a'l întări în el.

Vizita lui Batori la curtea imperială din Praga, îndeplinită în luna lui Fevruarie 1597, nu avuse atâta de scop înţelegerea în privirea Turcilor, cât punerea la cale a trecerei ţărei sale către împăratul [1]. Tratatul definitiv cuprindeà că Sigismund Batori să dee Transilvania împăratului Rudolf, iar el să'i treacă în schimb ducatele de Oppeln şi Ratibor din Silesia şi o pensie anuală de 50.000 de scuzi; apoi să primească despărţenia de soţia lui care să păstreze însă titlul de principesă a Transilvaniei, şi să mijlocească la papa dobândirea pentru el a rangului de cardinal. Batori însă, îndată după întoarcerea lui în Transilvania, începe a se căi de convenţia încheiată, şi făgădueşte domnia, pe care el tot erà hotărît să o părăsească,

[1] Raport din Praga, 24 Fevruarie 1597, Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 231.

de odată la mai mulţi nobili din Transilvania: lui Gaspar Corniş, Ştefan Boczkai şi lui Ştefan Jojica, acest din urmă nobil maghiar de viţă română. Împăratul aflând de aceste uneltiri ale principelui, trimite la el o deputaţie compusă din Martin Pete, episcopul Oradiei Mari şi Adam Gall Popel, care să'l îndatorească a se ţineà de tratatul încheiat [2].

Această schimbare de stăpânire a Transilvaniei nu puteà de loc să convină lui Mihai. El ar fi primit bucuros ajutorul Nemţilor contra Turcilor, însă de departe, preferând să aibă lângă el un suzeran de puterea căruia nu aveà să se teamă; care de şi îl legase prin un straşnic tratat, nu îndrăznise nici odată a cere aplicarea lui. Cu alte cuvinte Mihai vroià să se folosească de lupta Creştinilor în contra Turcilor, spre a se emancipà cu totul de orice stăpânire, şi a dobândi libertatea şi neatârnarea, după care năzuesc totdeauna sufletele mari. Substituindu-se împăratul în locul lui Sigismund în domnia Ardealului, poziţia lui Mihai se schimba cu totul. El primea de vecin pe un domn puternic, un al doilea sultan, care ar fi înlocuit pe capul lui Mihai autoritatea pe care ar fi scuturat'o din partea Turcilor. El nu mântuià ţara şi pe sine de reul robiei, ci schimbà numai robia turcească pe acea germană. Ştiea însă bine Mihai că nici aceasta nu aveà să fie mai uşoară decât acea suportată până atunci; ba chiar o întrevedeà el mai grea şi mai nesuferită, din pricina prigonirilor religioase care trebuiau să însoţească numai decât domnia Catolicilor, şi să înlocuiască astfel neamestecul Turcilor în materie religioasă, de care Românii se bucuraseră până atunci.

In asemenea condiţii înţelegem uşor cum de Mihai Viteazul trebuià să caute a împiedicà pe cât îi erà prin putinţă, de şi fără a se compromite faţă cu împăratul, realizarea schimbului plănuit. De aceea aflând despre gândul lui Batori, încă dela vizita făcută acestuia la sfârşitul anului 1596, ceruse învoirea de la acest principe ca să fie întovărăşit la Praga de banul Mihalcea pentru a aveà astfel din timp ştirile cele mai pozitive asupra acestei însemnate împrejurări [3].

Mihai, pentru a zădărnici schimbul acum tocmit, încurajează şi el pe unul din cei trei nobili, cărora răsgândindu-se, Batori le făgăduise Ardealul, anume pe Jojica. Acesta văzându-se împins de Batori şi sprijinit de Mihai, îndrăzneşte a'şi pune chiar pe faţă candidatura lui şi stărueşte a'şi face partizani în dieta ţărei. Sigismund însă, înduplecat prin Iezuiţi şi comisarii imperiali a se ţineà de tocmala făcută, nu numai

[2] Stephani Szamosközi, *Rerum transalvanicarum pentas quinta* în *Mon. Hung. historia, scriptores*, XXVIII, p. 6.

[3] Un raport din 20 Martie 1597 arată plecarea solului muntean N. Iorga, *Acte şi Frag.*, I, p. 157.

retrage sprijinul încuviințat de el lui Jojica, dar încă și văzând că acesta, acuma pornit, îi nesocotià voința, îl pune la închisoare.

Mihai, ne mai având atunci nici o speranță de a puteà împiedicà pe împăratul ca să ajungă stăpânul Transilvaniei [4], gândindu-se la urmările unui atare eveniment, se hotărește să rămână mai bine în vasalitatea turcească, pe care o știeà el că față cu un om energic, erà să peardă mult din prădalnica ei natură. Domnul Munteniei începe deci a lucrà pentru o împăcare cu sultanul, cel atât de greu lovit până acuma de dânsul. El întrebuințează ca stăruitori pe ambasadorul Angliei și pe doi patriarhi, acel de Alexandria și Meletie Pigas locțiitorul celui de Constantinopole care intrase în legătură cu domnul Munteniei încă din Mai 1597. O corespondență se încinge atunci între locotenentul patriarhiei și domnul român, ce erà privighiată cu mare luare aminte de sultanul care puneà să i se traducă toate cărțile primite și trimise, spre a puteà el și cu divanul luà cunoștință de ele [5], dovadă ce mare însemnătate dobândise Mihai în ochii Turcilor.

Pentru a nu destăinuì însă teama pe care o aveau de domnul român și mai ales văzând că el umblà acuma după împăcare, Turcii se făceau și ei greoi la propunerile lui, și împroașcă pe ambasadorul englez ce le transmiteà, cu cuvinte răstite „că el ar trebui să se amestece numai în trebile supușilor lui; că Valahul ținea acuma scaunul de trei ani și'l va puteà menține încă alți trei; dar că fiind el tributar Porței și atârnător de ea, tot va trebuì la sfârșit să'și iee pedeapsa greșelilor sale" [6]. Cu toată această mândră ținută a Turcilor, sultanul nu lipsește a trimite un capegiu la Mihai, spre a aflà condițiile închinării, care capegiu aveà ordin a cercà și pe principele Transilvaniei în aceiași privire, necunoscând după cum se vede Poarta, schimbarea de lucruri petrecută în Ardeal [7]. In acelaşi timp Mihai trimeteà un sol al său la Poartă, care însă avea ordin a nu se plecà prea adânc sub talpa Turcilor, ci a le vorbì într'un chip hotărâtor despre condițiile sub care domnul

[4] In 11 Dec. 1597 găsim o stăruință pentru grăbirea cesiunei, Hurm., *Doc.*, XII, pag. 327.

[5] Vezi asupra interpunerei lui Meletie Pigas mai multe amărunțimi, după corespondența conținută în manuscriptul din Chalki, în Melchisedek, *Relațiuni istorice despre țările române din epoca de la sfârșitul veacului al XVI-lea și începutul celui al XVII-lea*, București, 1882, p. 33. Comp. Meletie Pigas c. Mihai Vodă, 23 Mai și 21 Aug. 1597, Hurm., *Doc.*, (în traducere din grecește), XIV, p. 106. Adauge *Ibidem*, IV, 2, p. 223, în care se spune că patr. din Constantinopole „fa communicare al Bailo che si erà scritto lettera a Michali Vaivoda facendolo sapere che il signor lo ha tornato in grazia".

[6] Girolamo Capello c. dogele, 17 Noemvrie 1597, Hurm., *Doc.*, III, p. 516.

[7] Corespondența dintre Mihai și patriarh, de la 31 Decemvrie 1597—11 Martie 1598, *Ibidem*, p. 518—521.

său erà dispus a primi din nou suzeranitatea turcească, anume să se mulţămească numai cu tributul, lăsând la o parte toate celelalte pretenţii, de rezidire a cetăţilor dărâmate de Mihai sau restituire a artileriei luată de la Turci. ,,Vizirul, ofensat prin tonul cel aspru al solului muntean, vroià să'l pedepsească, când capigiul său întors din Valachia, îi spuse că Mihai ar aveà adunate puteri însemnate, ceeace făcù pe vizir să'şi stăpânească mânia". Mihai în acelaşi timp, pentru a apăsà asupra Turcilor şi a le înfrânge îndărătnicia, răspândise felurite veşti de planuri de atac în contra lor, mai ales de năvălire în Bulgaria [8]. Mihai văzând că nici aşà nu poate înfrânge opunerea Porţei, se hotărăşte să pună în lucrare un început de supunere către ea, arătându'i prin fapte că doreşte a intrà însăşi sub scutul turcesc. El trimite în Mai 1598 un alt sol la Poartă cu 6.000 de galbeni din tribut, ,,scuzându-se că n'au putut adunà mai mult din pricina sărăciei şi mizeriei ţărei, ruinată şi pustiită prin răsboaie, din care pricină cea mai mare parte a poporaţiei ar fi fugit spre alte stăpâniri" [9]. Solii încredinţaseră pe Turci că ,,stăpânul lor Mihai ar fi cu inima curată; că se stricase cu Transilvanul şi că acesta chiar se hotărâse a'şi trece ţara împăratului, despărţindu-se de soţia sa". Toate aceste însă nu putură îndepărtà prepusurile Turcilor care voiau să aibă ,,semne mai mari şi mai sigure ale supunerei sale" [10]. Ce puteau să fie aceste semne altcevà, decât bacşişurile şi darurile fără de care Turcii nu'şi puteau nici măcar închipui domnia asupra ţărilor române? Tocmai însă de aceste vroià să'i desveţe Mihai. Cât de mult ţineau Turcii la ele, se cunoaşte de pe aceea, că văzând sărăcia sumei cu care solul lui Mihai se prezentase înaintea lor, se necăjiseră pe el aşà de cumplit încât vroiau să'i taie capul [11]. Puntul de neînţelegere fiind deci atât de grav, erà firesc lucru ca tratările îndrumate cu Turcii să nu iasă la nici un capăt.

De şi Mihai ar fi preferat a rămâneà sub suzeranitatea turcească decât a trece sub cea germană, el înţelegeà, ca un adevărat cap politic, să păstreze faţă cu Turcii poziţia câştigată, şi să nu arunce deodată în apă tot rodul strădănuirilor sale de până atunci. Văzând că asemenea lucru nu este cu putinţă de ajuns, iar că pe de altă parte Transilvania trecuse către împăratul, el se hotărăşte a primì ceeace fatala soartă il aruncă

---

[8] Scrisori din Sept.—Noemv. 1597. Iorga, *Acte şi Frag.*, I, p. 161—162.

[9] *Doc.*, Hurm., 16 Mai 1598, III, p. 523. Incă din Ian. 1598 se începuseră tratări pentru tribut. Nişte ştiri din C-pole, 15 Ian. 1598, *Ibidem*, XII, p. 329, spun: „il Valaco havendo mandato una lettera al patriarcha di C-pole, le haveva scritto come vuol far pace et manda il suo tributo al gran signore".

[10] *Ibidem*: III, p. 523 (16 Mai 1598): „se non ne fa apparire *segni maggiori et più certi*".

[11] Din 11 Iulie 1598, *Ibidem*, p. 523.

după grumaji; suzeranitatea germană. Pare că Mihai Viteazul presimţea cât trebuià ea să'i fie de fatală, de se apără atâta contra îndeplinirei acestui eveniment.

In 17 Maiu 1598, Batori părăseşte Transilvania şi se duce la Zaurin, trecând pe acolo la Viena şi apoi în Silezia, la nouele sale principate. Trecerea lui Batori prin Austria produse un entuziasm pregătit de curte care ţineà a acoperi uneltirile cu care îl despoiaseră de tron. Austriacii urcau până în slava cerului această lepădare mărinimoasă a lui Sigismund de un tron întărit prin atâtea isbânzi strălucite. Triumful lui Batori asupra lui însuşi, ziceau ei, erà mai pre sus de biruinţele ce până atunci îi împodobiseră viaţa. Toate artele se întrecură spre a consfinţi memoria acestui eveniment. Vestitul Sadeler, pictor împărătesc, din porunca lui Rudolf, făcù portretul principelui şi'l împodobi cu figuri alegorice privitoare la abdicarea lui [12].

Efectul acestei abdicări, asupra Europei, fu din cele mai neplăcute. Toată lumea dezaprobà perfidele uneltiri cu care Austria despoiase de coroană pe un domn slab de minte, şi nimeni n'ar mai fi sărit acum în ajutorul unei puteri atât de lacome care puneà în lucrare mai multe mijloace piezişe decât vârtutea şi bărbăţia, spre a'şi lăţi hotarele.

De aceea erau numai visuri şi mângâieri zadarnice cuvintele ce Batori trimise lui Mihai la plecarea lui: că „el gândeşte a lucrà mai mult pentru cauza creştină, ducându-se în persoană pe la principii Europei, spre a'i sculà în contra duşmanului comun şi a'l zdrobi sau a'l sili cel puţin ca să închee cu Creştinii o pace folositoare lor, în care nici Muntenia nu erà să fie uitată.

Supunerea lui Mihai către Rudolf al II-lea.—Toate acestea erau vorbe frumoase. Mihai însă nu se puteà înşălà. *Transilvania trecuse în mânile împăratului şi cu Turcii el nu se puteà înţelege.* Erà deci nevoit să primească pe capul său suzeranitatea germană.

Mihai căutase încă dinaintea plecărei lui Batori a se pune bine cu noul stăpân al Transilvaniei, răspunzând la solia trimisă de împăratul, în persoana lui Marini Raguseus, prin o scrisoare din 16 Martie 1598 în care roagă pe monarhul german să'i iee ţara în protecţie „căci dacă ar fi încălcată ţara lui, s'ar

[12] Bălcescu, *l. c.*, p. 270. Există o relaţie contimporană asupra audienţei solemne dată solilor împărăteşti în mâinile cărora Sigismund depuse guvernul Transilvaniei. Batori este numit în ea: principele Ardealului, Munteniei şi Moldovei. Ea poartă titlul: *„Siebenbürgische Zeitung, wahrhaftes Bericht welches massen der durchleuchtig hochgeboren Fürst und Her Sigismundus, Fürst in Siebenbürgen, Wallachey und Moldau, Graf der Zeckler, die Kaiserlichen abgesandte empfangen und angehöhrt, sein ganzes Land übergeben.* Gedruckt zu Nürnberg im 1598 Ianuar (Bibl. Acad. col. Sturza, No. 2898).

puteà ca şi altă ţară să fie turburată". Impăratul trimite pe omul său de încredere, doctorul Pezzen la Braşov ca să se întâlnească cu Mihai în persoană. In 18 Aprilie Pezzen raportează împăratului nişte pricini de întârziere a sosirei lui Mihai, mai ales sărbătorile Paştilor care „ar sili pe Voevod să stee toată ziua în biserică", aşà că poate va fi nevoit să se ducă el Pezzen în Muntenia, ceea ce ar întârzia mult rezultatul. Pezzen trimite din Braşov un cetăţean de seamă ca să întrebe pe Voevod dacă vine sau nu. Mihai însă care căzuse de pe cal la vânătoare şi se rănise, nu puteà veni. El încercase să o facă; dar din Bucureşti până în Târgoviştea suferise aşa de mari dureri că nu putuse merge mai departe. Mihai roagă pe Pezzen să vină la dânsul; dar întovărăşirea lui Pezzen îl sfătueşte ca nu cumvà să treacă graniţa, că Mihai nu este aşà de bolnav încât să nu poată veni[13]. Din toate acestea reiesă ce stăruinţi mari erau puse de împăratul pe lângă domnul român despre care se temeà să nu rămână în scopul lui cel dintăi de a se împăca cu Turcii, de oare ce ajutor de la Transilvania, lipsită de principe, nu mai puteà[14] sperà, şi într'adevăr dacă chiar lucrul nu erà aşà, purtarea lui Mihai cu amânarea întâlnirei cu Pezzen puteà da loc la asemenea bănueli, că Mihai voià să se înţeleagă cu Turcii, să cucerească Ardealul pentru sine şi să devină astfel un primejdios vecin al Impărăţiei Germane[15]. Dar Mihai înţelegea numai să tărăgăneze tratările sale cu împăratul din cauza acelor ce în acelaş timp le urmărià cu Turcii. El nu voià de loc să le rupă, şi de aceea îl găsim încă în 12 Aprilie 1598, scriind unui om al casei împărăteşti, *Ioan Chiwa* din Alba Iulia, pe care după cum se vede îl cunoşteà de mai înainte, rugându'l să salute din partea lui pe comisarii imperiali, şi să'i întrebe dacă să vină la ei. Pentru a se face dorit, el adaugă însă că „ar fi aflat că sultanul are de gând să plece în persoană la războiu, şi pentru a slăbì pe cât se poate pericolul ameninţător, el Mihai va căutà să samene vrajbă între hanul Tătarilor şi împăratul turcesc" [16]. Pe când însă Mihai Viteazul veneà înnaintea împăratului spre a se pune bine cu el, acesta care se vede a fi fost foarte interesat de a dobândì prietenia voevozilor români, scrie şi lui Ieremia Movilă spre a'l atrage la interesele sale. Creatura polonă care trebuià să urmeze politica anti-germană a proteguitorilor săi şi să ţină cu Poarta[17], răspunde împăra-

[13] Hurm., *Doc.*, XII, p. 338, 342—345.

[14] *Ibidem*, 23 Apr. 1598, p. 344: „ja auch gar den Türggen das jährlich Tribut zugesagt das habe er darumben thuen müssen, weil er allein nicht mächtig ist sein Land zu defendiren, und von den Siebenbürger nimehr Hülf gehabt".

[15] *Ibidem*, p. 345, 27 Aprilie 1598. Alta care repetă bănuelile 3 Mai 1598, p. 348: „Gott geb dass es vom Herzen so guet ging als vom Mundt aus".

[16] Mihai Vodă către Ioan Chywa, 12 Aprilie 1598, Hurm., *Doc.*, III, p. 283.

[17] Două scrisori ale lui Ieremia Movilă către împăratul, din 23 Mai 1598, *Ibidem*, p. 285.

tului numai nişte zadarnice complimente. Către Mihai se vede că împăratul nu avuse trebuință a se îndreptà, de oare ce fusese cercetat mai înnainte de soliile lui. Mihai Vodă aveà însă în gând încă dinnaintea cesiunei Transilvaniei făcută de Batori către curtea imperială, de a reînnoi silinţele puse de el şi altă dată în lucrare, spre a alungà din Moldova pe Ieremia Movilă. Se vede că comisarii împărăteşti aflaseră de scopul domnului, când ei sosiră la Alba Iulia, de oare ce se grăbesc a'i scrie, că nu ar fi acuma timpul de a cercà cevà contra Moldovei, temându-se împăratul de o complicaţie cu Polonii, când aveà războiul turcesc pe braţele sale. Mihai le răspunde din Ploeşti, că el „nu va întreprinde asemenea lucru din propria lui hotărîre, şi va aşteptà pe aceea a Maiestăţei sale; cu toate acestea el crede că bine ar fi a se alege neghina din grâul curat". Se mai roagă apoi să'i trimeată bani, fiind că „martur i-ar fi Dumnezeu, că nu poate plăti mai mult timp ostaşii săi cu vorbe" [18], ceea ce ne dă a înțelege că Mihai se alcătuise încă de mai înainte cu împăratul, şi primise de la acesta făgăduința de a fi ajutat cu bani.

Două zile după trimiterea acestei scrisori, sosesc solii împăratului, Ştefan Suhai episcopul Vaciului şi Neculai Istvanfi, autorul istoriei Ungariei, la Mihai Viteazul, şi primesc declarația lui de supunere în cuprinderea următoare:

„Noi Mihail voevodul părţilor transalpine ale regatului unguresc şi sfetnic al sfintei cezăreşti maiestăţi, Eftimie arhiepiscopul Târgoviştei, Dimitrie vornicul, Andronic vistierul, Negru spătarul, Mirişlău logofătul, banul Calota, sfetnicii şi boierii noştri reprezentând toată provincia Munteniei, dăm în ştiinţa tuturor celor cărora se cuvine următoarele: că această țară fiind mai mult de o sută de ani sub jugul turcesc, am hotărât în vremea din urmă a o aduce iarăşi la starea ei cea dintâi, la unirea cu coroana ungurească, a recunoaşte de domn şi de rege al nostru legiuit pe Maiestatea sa regească, după cum se cuvineà din vremuri vechi regilor Ungariei, şi de a pune această țară în clientela ei veşnică, implorând ajutorul şi proteguirea Maiestăţei sale cezăreşti. Maiestatea sa a trimis pe prea străluciţii domni Ştefan Suhai Episcopul Vaciului şi Neculai Istvanfi palatinul regatului, comisarii săi cu deplină putere în Transilvania şi Muntenia, spre a tratà cu noi despre modul şi mijloacele prin care noi am intrà în clientela Maiestăţei sale, care soli au venit la noi şi au pus la cale această afacere, întărită prin jurământ atât de noi cât şi de boierii noştri, înnaintea res-

[18] **Mihai către comisarii imperiali, 7 Iunie 1598. (Extractul pus în fruntea documentului arată din eroare că scrisoarea ar fi adresată lui Andrei Batori, care la acea dată nu erà încă principele Ardealului): „Nihilominus meum consilium esset quod bonum esset zizania ex puro tritico evellere". *Ibidem*, p. 287.**

pectabilului Eftimie Mitropolitul în biserica sfântului Neculai din Târgoviştea, şi anume în următoarea cuprindere:

1. Maiestatea sa se leagă ca pe cât timp va ţineà războiul turcesc, să ne dee spre apărarea ţărei plata a 5000 de oameni pe care noi o am cerut. Domnii comisari ne-au făgăduit că vor stărui ca împăratul sau să trimită banii spre întreţinerea lor, sau să'i pună el însuşi pe picior de războiu, atât călări cât şi pedeştri, şi anume pe vară în întregime, pe iarnă numai pe jumătate. Afară de aceasta, având Mihai nevoie absolută de un ajutor mai mare, împăratul se îndatoreşte a i'l prestà cu oştile Ardealului şi din alte părţi: asemenea şi Mihai se leagă a se se sili să respingă mereu pe Turci din partea locului, şi de a merge în ajutorul Transilvaniei şi a părţilor vecine Ungariei când nevoia o va cere.

2. Mihai şi fiul său Pătraşcu şi toţi urmaşii lor în linie dreaptă bărbătească să stăpâniască Ţara Românească cu toate veniturile, drepturile şi hotarele ei, ca vasali ai imperiului, fără a plăti vre un alt tribut, decât să dea în tot anul la împărăţie un dar de cinste după voià şi alegerea lor. Moşiile cumpărate de Mihai şi de fiul său cu banii lor să fie ale alor şi să aibă voie a face cu ele ori ce le va plăcea.

3. Intâmplânduse ca Mihai şi Pătraşcu să moară fără moştenitori, Maiestatea sa împăratul să aibă a întări pe domnul ce se va alege prin învoirea obştească a boierilor, statuturilor. şi rândurilor ţărei. Maiestatea sa va da domnului, ori care va fi, în Ungaria sau Transilvania, o cetate cu venituri îndestule spre întreţinerea lui.

4. Făcătorii de rele şi dezertorii care din Ţara Românească ar trece în Transilvania şi Ungaria să se poată prinde şi aduce înnapoi.

5. Negustorii din Ţara Românească vor aveà liber comerţul cu Transilvania, fără însă a vătămà privilegiile cetăţilor slobode din această parte. In Ţara Românească negoţul va fi liber, plătind vama hotărâtă.

6. Religia şi biserica română să fie libere, ocrotite şi neatinse de nimeni.

7. Solii ce domnul ţării va trimite la împăratul sau la arhiducele Maximilian, să fie îndată primiţi şi trataţi după cum cere cuviinţa [19].

Câtă deosebire între acest tratat şi acel încheiat cu Sigismund Batori, de şi acesta erà făcut cu un mare împărat,

---

[19] Pray, *Dissertationes*, p. 155. In Hurm., *Doc.*, III, p. 287, se vede reprodus numai începutul tratatului până la punctul 2. Vezi tot acolo p. 289, jurământul lui Mihai din 9 Iunie 1598. Al boierilor din aceeaşi zi, *Ibidem*, XII, p. 359. O scrisoare a lui Weisenberg, 18 Iunie 1598, vorbeşte de prestarea jurământului, Iorga, *Acte şi Frag.*, I, p. 165.

iar celălalt cu un domn de aceiaşi putere! Şi aici întâlnim relaţii de vasalitate, însă încunjurate de puternice garanţii. Cauza acestei deosebiri este uşor de înţeles. De Batori avuse Mihai nevoie spre a fi sprijinit în contra Turcilor, pe când acuma Mihai scăpase aproape cu totul de Turci, iar împăratul erà mai ales interesat a dobândi alianţa lui[20].

Odată cu solia lui Rudolf, Mihai primeşte şi o scrisoare de la papa, care stà în tot deauna la pândă pentru a întinde autoritatea lui asupra poporului român, în care scrisoare marele pontifice îi spune, să nu se îndepărteze cumva de la cauza creştină, dar să se alipească pe lângă împăratul german; în afară de aceasta însă să lepede schisma cea primejdioasă, pricinuitoare a tuturor relelor, şi să se uniască din toată inima lui cu biserica romană". O asemenea misivă erà de natură a da dreptate boierilor care combăteau alianţa cu Catolicii, tocmai din motive de propagandă religioasă. Mihai pentru a înlăturà asemenea bănueli, arată dispreţul său pentru scrisoarea papei, astupându'şi nasul la luarea ei din mâinile trimisului, arătându-se indignat că dogmele religiei pe care el o recunoşteà, erau hulite şi reprobate de papă. El scrise deci îndărăpt papei, învitându'l pe el a lepădà erorile italice şi a se reîntoarce în sînul adevăraţilor Creştini[21]. Astfel Mihai Viteazul căutà să împace interesul său politic cu prefăcătoriile de temeri de conştiinţă ale boierilor săi.

Mihai, pentru a îndatorà pe împăratul german, se încearcă a îndrumà o punere la cale a monarhului cu Tătarii. Hanul tătăresc cerea 10.000 galbeni numai cât spre a intrà în tratări pentru încheiarea armistiţiului ce trebuià să meargă înaintea păcei. Fiind că împăratul se aflà şi acuma ca tot deauna în lipsă de bani, apoi Mihai se împrumută el cu această sumă de la nişte neguţitori din Braşov[22]. Venind solii tătăreşti nu ştiau cei germani cum să'i iee mai cu binişorul, spre a îmblânzi sălbatica lor fire, şi a'i aduce la gândiri mai bune faţă cu Creştinii. Germanii se înţeleg cu Mihai Viteazul să'i ospăteze îmbelşugat, înnainte de a începe tratările, pentru a le mai domoli pornirea în vinul *malvatic*, cel adus înadins din Braşovul Transilvaniei. Capul ambasadei tătăreşti, Hasan-Aga, urcat adânc

---

[20] Cât de mult se înşeală istoricul ungur Ştefan Szamosközi, *Mon. Hung. historica, scriptores*, XXVIII, p. 74, când spune că Mihai „juravit in verba Rodolphi imperatoris eanden societatem, idem foedus, easdem pactorum conditiones cum Caesare se habiturum conservaturumque policitus est, quas cum Sigismundo Batorio habuisset". Se vede deci cât e de preferat a scrie istoria după documente, decât după cronicari şi istorici. Dacă numai pretutindene ar curge ele aşà de bogate ca la domnia lui Mihai Viteazul!

[21] Stephan Szamosközi, *l. c.*, p. 75.

[22] Nicolai Istwanffy către Bartol Pezzen 10 Iunie 1598, Hurm., *Doc.*, III, pag. 289.

în viile domnului, începe a mulţămi lui Dumnezeu că stăpânul său hanul a început a se apropià de cauza Creştinilor şi că aveà de gând a'i apără în contra Turcilor; că el erà gata a primi toate cele ce i le-ar propune Mihai Vodă; îşi aduc chiar aminte solii, într'un moment de sentimentalizmu, cum „că Tătarii şi cu Ungurii ar fi de acelaşi neam şi sânge, scitic, şi că ar fi conform cu dreptatea că acei ce sunt născuţi din străbuni comuni, să aibă şi aceleaşi gânduri, şi să trăiască unii cu alţii în bună înţelegere şi prietenie [23].

Ce însemnà însă a tratà cu Tătarii? A scrie pe suprafaţa apei. Ştieà acest popor ce este cuvântul dat; aveà el măcar o idee despre ceea ce este starea de pace? Tratările începute se evaporează odată cu fumul vinului din creerii lor; toată acea pânză prietinoasă ce se întinsese în ochii lor, sub fermecătorul efect al băuturei, căzù de îndată ce ei se deşteptară. Firea lor sălbatecă, lipsa lor de logică, care'i făceà să nu înţeleagă cele mai simple lucruri, pune iar stăpânire pe ei, şi când se duc Tătarii de la curtea lui Mihai Viteazul, acesta pe cât şi solii nemţi încep a crede că pierduseră în zadar numai cei 10.000 de galbeni, cu care cumpăraseră dreptul de a le puteà vorbi. In 11 Iulie Tătarii, crezând că vor mai dobândi încă un bacşiş, ameninţă Muntenia cu pustierea. Poporul fuge la munţi, iar Mihai Viteazul cere de la comisarii împărăteşti să'i trimită în ajutor pe un general ungur vestit prin bravura lui, Moise Sekeli [24]. Nu ştim ce efect va fi avut această ameninţare. Curând însă după ea, probabil în urma unor noue daruri, negocierile cu Tătarii sunt reluate. Arhiducele Maximilian scrie el însuşi o scrisoare hanului, în care 'l îmbie a se scula contra Turcilor [25].

In tot răstimpul acestor tratări, Mihai ceruse necontenit bani de la împărăţie, spre a'şi plăti oştirele mercenare. Astfel în 6 Iulie el ceruse ajutorul bănesc de la comisarii împărăteşti, spunându-le că „nu are cum să se opună duşmanului, căci nu poate plăti pe oştenii lui care nu vroesc să meargă fără plată.Se temea chiar că, văzând duşmanul şi nefiind plătiţi, să nu se împrăştie. Acuma chiar le ordonase a ieşi dintr'un oraş spre a merge într'altul; dar ei nu ascultaseră, ci se duseseră unde le fusese voia, prădând ţara în lung şi în lat" [26]. Cinci zile după aceea, la 11 Iulie, el scrie aceloraşi comisari „că ar aveà mare necaz cu călăreţii unguri, pentru că nu vreau nici într'un mod a veni în lagăr, dacă nu li se vor da întâi bani, lucru ce el nu aveà. Dacă s'ar întâmplà ceva reu, nu el va fi

[23] Stefan Szuhay şi Nicolai Istwanffy către Wolfgang Rumff, 12 Iunie 1598, *Ibidem*, pag. 292.
[24] Mihai Vodă către comisarii imperiali, 11 Iulie 1598, *Ibidem*, p. 295.
[25] Arhid. Maximilian către Hanul Tătarilor. 17 Oct, 1598, *Ibidem*, p. 303.
[26] Mihai Vodă către comisarii imperiali, 6 Iulie 1598. *Ibidem*, p. 294.

răspunzător"[27]. La 15 August găsim iarăși că „Mihai stărue, protestează, jură, solicită bani pentru 4.000 de oameni". Comisarii imperiali din Transilvania se găsiau ei înșii în o deplină lipsă. Și ei scriau la aceiași dată împăratului că „nu pot mișcà armata din loc, ne având bani cu ce s'o plătească, din care cauză țara s'ar aflà în cel mai cumplit pericol, sub amenințarea armatelor dușmane" [28]. In sfârșit abià la 1 Noemvrie Rudolf răspunde lui Mihai și'i spune că i'au trimis o sumă *nu mică* prin niște negustori. In aceeași scrisoare îi mulțumește din inimă, pentru sincera îngrijire pe care el a avut'o, nu numai de interesul împăratului, ci și de al întregei Creștinătăți. Cât despre principele Sigismund, adaugă împăratul, el ne-au înștiințat că ne va trimite solii lui, și noi îi așteptăm, înnainte de a hotărî cevà asupra acestei împrejurări. Dacă ar fi vorba de lucruri conforme cu dreptatea, credem că principele pe care nu noi l'am împins la schimbul făcut, nu va aveà a se plânge" [29].

Răsgândirea lui Batori. — Iată ce însemnau aceste cuvinte:

Sigismund Batori se căise în curând de părăsirea domniei. După primul moment de încântare pentru fapta lui cea neasemănată, de a fi renunțat la măririle lumești, el simți coborându-se în sufletul său o adâncă amărăciune. Unde erà pompa princiară cu care erà deprins; unde vuetul taberilor militare, unde onorurile date unui suveran? Inchis în castelul său din Ratibor, singur cu gândurile sale, el se prinse a dorì din ce în ce mai viu poziția lepădată de el într'un moment de nebunie, și se gândì în curând la mijlocul de a recăpătà tronul pierdut. El scrise unchiului său Ștefan Boczkai, care și el erà prea nemulțumit că, prin abdicarea nepotului său, pierduse cu totul vaza și însemnătatea sa în Transilvania. Hotărârea principelui de a se întoarce îndărăt îl umplù de o nespusă bucurie. El comunică scrisoarea episcopului Naprasdi, de asemenea nemulțumit cu guvernul împărătesc, care episcop stăteà în legătură cu capul Secuilor, Lupu Corniș. Cu toții răspunseră lui Batori ca să aibă bună speranță, căci ei vor lucrà pentru readucerea lui în Transilvania. Sigismund cum primì vestea încurăjătoare, nu așteptă mai mult timp, ci se și gătì de plecare, și în 20 August 1598 ajunse pe ascuns și travestit la Cluj. Oștirile tran-

[27] *Ibidem*, 11 Iulie 1598, p. 295, publicată încă odată de N. Iorga, *Ibidem*, XII, p. 373.

[28] Raport prezentat împăratului Rudolf II, 15 August 1598, *Ibidem*, III, pag. 302: „Michael quoque Vaivoda Walachiae cum antea plures cursores, nunc tres simul solennes legationes ad nos causa pecuniae expediverat. Instat, protestatur, iurat, sollicitat pecuniam pro 4m. militum".

[29] Impăratul Rudolf către Mihai Vodă, 1 Noemvrie 1598, *Ibidem*, pag. 303—304.

silvane comandate de Boczkai şi Cornis se declară îndată pentru Sigismund; comisarii imperiali sunt puşi sub pază, şi astfel Sigismund Batori ajunge din nou stăpânul Transilvaniei [30].

In 28 August găsim pe Marini Raguseus foarte îngrijit de reîntoarcerea lui Batori şi el nu ştiă cum să'şi rostiască îndignarea asupra unui om desfrânat, călcător de credinţă care îşi bate joc de toată Creştinătatea şi de Maiestatea sa cezaree [31]. El sfătueşte pe monarh să făgăduiască Secuilor restituirea libertăţilor celor suprimate de Batoreşti şi să însărcineze pe Mihai Voevod cu tratările cu acel popor vecin [32]. Arhiducele Maximilian scrie lui Mihai despre deplina încredere ce o are în el, faţă cu neaşteptata întoarcere a lui Batori în Transilvania. De o cam dată Mihai necrezând că Batori se va puteà mănţineà în Ardeal, cu toate că ar fi preferat ca să'l aibă din nou de vecin, decât pe puternicul împărat german, se preface a fi protivnic lui Batori şi răspunde lui Ştefan Petnehazi, solul arhiducelui Maximilian, că chiar dacă împăratul ar recunoaşte reluarea tronului de Batori, el Mihai nu'l va primi iarăşi de domn al său [33].

Impăratul primi vestea supărăcioasă, îndată după sosirea lui Sigismund în Transilvania. Fiind însă că lupta cu Turcii reîncepuse, el nu vroià să proceadă cu violenţă în contra lui Batori, care având acuma sorţii de a fi ajutat de Poloni, ar fi încurcat pe împăratul, pe lângă răsboiul cu Turcii, încă în două altele cu Polonii şi cu Ungurii din Transilvania.

Consiliul imperial întrebat de împăratul asupra greutăţilor în care se află monarchia, în răspunsul dat în ziua de 4 Noemvrie 1598, rosteşte cu acest prilej asupra lui Mihai părerea cea mai favorabilă: „Cât se atinge de numitul voevod din Valahia, reiesă din toate relaţiile primite până acuma, cât şi din întreaga lui purtare, că el este cu credinţă şi sinceritate către M. V. şi către întreaga Creştinătate, şi că el nu va lăsà să treacă nici un prilej fără a'şi arătà devotamentul său tot mai mare, după cum o mărturiseşte şi pe faţă, că supunându-se odată cu jurământul M. V. va ţineà credinţa lui neclintită până la sfârşit". Pe cât însă sfetnicii sunt în părerile lor favorabili lui Mihai, pe atâta sunt aspri asupra lui Sigismund Batori, opinând că „ocara făcută de Transilvănean împăratului nu ar trebui de loc iertată; că Batori a atacat într'un chip atât de grav autoritatea şi reputaţia împăratului, că a atins'o şi micşorat'o până în aşà grad, încât ar puteà aveà urmări periculoase atât în ţările sale de baştină cât şi în Ungaria; că ar tre-

[30] Bălcescu, *l. c.*, p. 278.
[31] Hurm., *Doc.*, XII, p. 381.
[32] *Ibidem*, p. 388 (6 Sept. 1598).
[33] *Ibidem*, p. 393 şi 397 (25 Sept. 1598).

bui lucrat în toate modurile pentru a pune mâna cu puterea sau într'ascuns pe persoana lui şi a o stârpi împreună cu partida lui". Pentru a se aduce la îndeplinire această măsură silnică contra lui Batori, fratele împăratului, Maximilian, erà de părere *a se însărcinà pe voevodul Valahiei*, ceea ce şi consilierii încuviinţează, spunând că „fără îndoială el ar puteà face mult în această privire, şi poate nu ar fi neplecat către o asemenea întreprindere; observă numai că domnul muntean ar trebui să obţină în acest caz un ajutor serios în bani şi oameni"[34].

Sfetnicii împăratului se înşălau mult, când credeau că vor puteà întrebuinţà pe Mihai Vodă ca pe un instrument al politicei germane, poziţie pe care inima acestuia, aprinsă după neatârnare, nu a vroit nici odată să o primească, şi din care căutând să scape mai târziu, când începuse a'l prinde în mrejile ei, căzù la sfârşit în peire.

Domnul Munteniei aveà să facă o execuţie în contra unui membru din casa Batoreştilor, însă atunci când interesul său propriu erà să fie primejduit de el, şi nu acuma, când reîntoarcerea lui Sigismund conveniá lui Mihai din toate punctele de vedere. Politica lui Mihai Viteazul poate să se fi poticnit în multe împrejurări; aveà însă un *merit netăgăduit, acela de a urmărì propriul său interes, şi de a nu fi numai un palid reflex al intereselor străine.*

Mihai trebuià să lucreze cu dibăcie, pentru a apărà pe de oparte pe Batori înnaintea împăratului, spre a aduce iertarea lui despre pasul făcut cu reapucarea scaunului Transilvaniei; pe de alta, de a nu se strică cu împăratul prin sprijinirea unei afaceri foarte reu văzute la curtea împărătească.

El vroeşte întâi să reîmprospăteze titlurile sale la recunoştinţa lui Rudolf, arătându-se călduros apărător al intereselor germane, pentru ca apoi să poată vorbi în favoarea lui Sigismund, fără a se compromite.

Mihai începe prin a atacà din nou pe Turci, în Septemvrie 1598, cu toate că ei îl lăsau în pace; trece Dunărea la Nicopoli şi înşelând întâi pe Turci prin prefacerea unor tratări de pace, taie vre-o 3.000 din ei; după aceea loveşte făţiş pe Ahmet, paşa de Silistra, care veniá împotriva lui cu 13.000 de oşteni, îl birueşte, îi împrăştie oastea şi'i ia tunurile şi toate corturile. Se spune că în această învingere paşa pierzându-şi chiar hainele şi turbanul său, Mihai îmbrăcă cu ele o babă bătrână, pe care

[34] Raportul consiliului împ. c. Impăratul, 4 Noemvrie 1598, Hurm., *Doc.*, III, p. 309: „Dann ob gleichwol Ir fürstliche Durchlaucht auf den Weyda in der Walachej starckhe hoffnung sezen, und Ine allein zu diser execution zurehnen (?) für genuogsamb halten, er auch, hierbey unzweifelich vil thun khindte und villeicht zu thuen nit ungenaigt sein möchte, so gehört doch unb vorerzelter ursachen willen noch vil zue und ist auf Ine Weyda allsz der auch selbst mit Volckh und Gelt erhalten werden müeste, bey weittem solche rechnung mit zumachen".

o preumblă prin tabără spre a'şi bate joc de Turci. După răspingerea atacului turcesc, Mihai începu a bate cetatea; Turcii se adunară din nou spre a o despresurà. Se dădù iarăşi o bătălie crâncenă între Mihai şi Turci, din care tot el ieşi învingător. In 5 Noemvrie armata lui Mihai se întoarse biruitoare de peste Dunăre, aducând cu ea o nenumărată pradă şi 16.000 de Creştini eliberaţi de robia păgânilor[35].

Tot odată Mihai Viteazul reînnoeşte iarăşi uneltirele sale cu Bulgarii şi cu Sârbii, spre a'i aruncà şi pe ei asupra Impărăţiei Mahomedane. Planul unor răscoale ale Slavonilor de peste Dunăre încolţise în mintea lui Mihai de la primele lui izbânzi în contra Turcilor, şi am văzut cum Bulgarii îl cercetaseră prin soliile lor, spunându'i că mai bine de 30.000 de oameni ar stà gata în păduri aşteptându'l. Domnul Munteniei însă părăsise aceste aţâţări ale popoarelor balcanice în contra Turcilor, în tot timpul cât ţinuseră încercările sale de a reintrà sub suzeranitatea otomană, de teama căderei sub acea a Germanilor. Acuma însă vroind să se pună iar bine cu împăratul, spre a puteà sprijinì pe Sigismund Batori şi a'l împăcà cu Rudolf, având să rămână acesta numai un sprijinitor mai îndepărtat de la care să tragă foloase fără teamă de cotropire, Mihai Viteazul începe iarăşi a aduce pe tărâm uneltirile bulgare, atât de plăcute împăratului german. In luna lui Septemvrie 1598, Mihai trecând Dunărea pe la Nicopoli, împinge pe Bulgari şi pe Sârbi a se răsculà contra Turcilor, ceea ce ar fi adus armata acestora din Ungaria, în cea mai mare cumpănă, prin tăierea liniei sale de retragere[36]. Turcii văzând pericolul, aruncă un corp de Tătari asupra Munteniei, ceea ce sileşte pe Mihai a trece înnapoi Dunărea pentru a bate şi răspinge năvălirea tătărească[37].

Toate aceste isbânzi şi uneltiri ale lui Mihai Viteazul avură de efect a face pe Saturgi-Mohamed-paşa care asedià pe atunci Oradia Mare, să se retragă spre Solnoc, slăbind mult atacul în contra Ungariei şi dând iarăşi imperialilor pasul asupra armatelor otomane.

Impăratul încântat de eminentele slujbe aduse de Mihai Viteazul îi trimete întâi o sumă de bani prin arhiducele Maxi-

[35] Bălcescu, p. 290. Comp. asupra luptelor cu Turcii şi un raport al lui Girolamo Capello c. dogele din 3 Octomv. 1598. Hurm., *Doc.*, III, p 524: „Rotta data da Michali Vaivoda ad Acmat Bassà. Timor dei Turchi che esso con l'ajuto dei Bulgari possa penetrar fino in Andrinopoli". Comp. ştiri din C-pole, Oct. 1598, *Ibidem*, XII, p. 395. O scrisoare a solilor lui Mihai din Oct. 1598. *Ibidem*, p. 401: „egli passo et diedi il guasto a molto paese, ruppeli Turchi in tre lochi e s'impatroniva di Widin. Silistria et Nicopoli". Alta la p. 402. O expunere mai pe larg p. 408. Asupra luptei mai mari dela Nicopoli o scrisoare a lui Mihai din 16 Oct. p. 411, consunătoare cu raportul lui Toldi Istfan, 29 Oct., p. 414.

[36] Raport din Praga, 21 Octomvrie 1598, *Ibidem*, III, 2, p. 298.

[37] Raport din Praga, 9 Noemvrie 1598, *Ibidem*, p. 300.

milian care spune bancherului însărcinat cu remiterea poliței că „Mihai are mare nevoie de bani și acum mai ales trebuie menținut în bune dispoziții"[38]. Mihai cerând din nou bani, împăratul îi dă un adaos de 30.000 de fiorini peste suma cu care se îndatorise a'l sprijini anual, și îi mai trimite încă și alte daruri, precum între altele două carete cu câte 6 cai[39].

In acest timp Batori pentru a'și reîntocmi poziția ce o avusese mai înnainte, trimite lui Mihai ca să reînnoiască cu el vechile legături, bine înțeles pe o bază cu totul alta decât tratatul cel vrednic de râs din 1595. Mihai primi bucuros această propunere. Domnul se îngrijià ca Sigismund, de teama împăratului, să nu se dee în partea Turcilor, când atunci Mihai care nu putuse dobândi pacea de la ei, ba chiar îi amărâse și mai mult în contra'i prin izbânzile de curând repurtate, ar fi pierdut cu totul ori ce putere de împotrivire și ar fi expus fără apărare cumplitei lor răzbunări, fiind atacat din două părți, din Transilvania și de peste Dunăre; pe lângă că reîntoarcerea lui Sigismund în Transilvania convenià în totul domnului muntean, întru cât îndepărtà de el temuta de dânsul protecție germană.

Dacă Mihai se apucase din nou de luptat contra Turcilor, o făcuse din două pricini: întâi cum am văzut, pentru a câștigà încrederea împăratului; al doilea, pentru a înlăturà chemarea lui din partea Austriei, spre alungarea lui Batori, alungare care nu'i convenià de loc. Că Nemții se purtaseră cu acest gând, am văzut'o mai sus în raportul consiliului imperial[40]. Din expedițiile lui de peste Dunăre aduse Mihai vre-o 60.000 de Bulgari pe care îi așeză în Muntenia[41], de unde provine poporația de origină bulgară de pe malul muntenesc al Dunărei.

După ce Mihai Viteazul câștigă pe de o parte simpatiile împăratului, pe de alta primește reînnoirea alianței cu Batori, el se apucă de greaua problemă de a împăcà pe Sigismund cu monarhul german.

In 12 Noemvrie 1598 el scrie împăratului Rudolf următoarele:

„Știu că Maestăței Voastre Vă este cunoscut că Sigismund Batori regele Transilvaniei s'a întors iarăși în țara sa; nu știu însă ce înțelegere au avut mai înnainte cu M. V. și în ce relații se află acum cu Ea. Despre aceea sunt încredințat că îndată ce a sosit în țară, toate staturile au înclinat spre el, l'au primit din nou, l'au îmbrățișat, l'au pus principe și i'au

[38] Maximilian c. Geitzkoffer, 2 Oct. 1598, *Ibidem*, XII, p. 401. Alta, p. 403
[39] Rapoarte din Praga, 1 Decemvrie 1598 și 25 Ianuarie 1599, III, 2, pag. 303 și 306.
[40] Mai sus, pag. 193.
[41] Știri din Veneția, 4 Dec. 1598, Hurm., *Doc.*XII, p. 420.

arătat multă fidelitate şi acum i se supun ca principelui lor şi nici într'un chip nu vor să se lepede de dânsul. Ba chiar şi boierii şi toate straturile din ţara mea, fiind că au fost tot deauna uniţi şi înţeleşi întru toate cu Ardealul, prea sunt străini de ideia rumperei legăturilor, şi nici nu cred că, deslipită de Ardeal, Muntenia ar mai puteà să rămână singură sub protecţia Creştinătăţei. De oare ce atât mai înnainte cât şi acum ţara mea se află sub protecţia Ardealului, această schimbare nu puţin mă pune pe gânduri, mai ales când văd şi supărarea ce M. V. aveţi în privinţa Ardealului, şi mă gândesc la datoria mea către M. V. Văd tot odată ce mare stricăciune ar urmà pentru Creştinătate, dacă graţioasa şi părinteasca îngrijire a M. V. s'ar schimbà în mânie. Şi acuma asediarea Oradiei şi groaznica pustiere a frumosului ţinut din jurul ei s'a urmat numai din învrăjbirea celor două părţi, după cum m'au asigurat un Turc notabil, prieten al meu, care învrăjbire dacă se va răspândi mai departe şi dacă M. V. veţi război Ardealul şi veţi îndreptà arma creştină contra sângelui creştin, gândiţi-vă serios M.V. ce mare stricăciune ar urmà pentru noi şi slaba noastră ţară. Mă iertaţi M. V., vă rog cu supunere, ţineţi în vedere strâmtorările unui servitor aşà de credincios, şi cred că cu ajutorul lui Dumnezeu regele Ardealului cu noi d'impreună nu puţin am servit M. V. şi întregei Creştinătăţi". După această călduroasă pledoarie în favoarea lui Sigismund, Mihai aminteşte împăratului izbânzile ce le-au repurtat principile Ardealului împreună cu dânsul în contra Turcilor şi sfârşeşte rugând pe împăratul „să iee sub protecţia de mai înnainte pe regele ardelean dimpreună cu ţara lui, pentru că războind M. V. această ţară, socotesc că este peste putinţă ca ţara mea să poată rămânea scutită de mari primejdii. Mă rog cu supunere de iertare, că a trebuit să vă scriu asemenea lucruri; dar am scris din voinţa mea de bine către M. V. şi către Creştinătate" [42].

Această misivă este alcătuită cu multă dibăcie diplomatică. Fundamentul ei fiind adevărat, plecarea Transilvaniei către Batori mai mult decât către stăpânirea germană [43], şi acest adevăr fiind fără îndoială cunoscut împăratului, scrisoarea lui Mihai Viteazul aveà nespusul folos de a lovi pe împăratul tocmai unde îl dureà. Apoi legăturile dintre Muntenia şi Ardeal erau arătate într'adins mult mai strânse şi mai simpatice de cum se aflau în adevăr, apăsându-se cu meşteşug asupra faptului că boierii, de a căror voinţă domnul muntean trebuià să ţină seamă, ar dori menţinerea legăturilor cu acea ţară. Aceasta însemnà în cuvinte mai limpezi că, la caz de atac al

[42] Mihai Vodă c. împăratul, 12 Noemvzie 1598, *Ibidem*, III, p. 312.
[43] Raport despre întoarcerea lui Sigismund Batori în Ardeal, 31 August 1598, *Ibidem*, III, 2, p. 291.

Transilvaniei din partea împăratului, Mihai s'ar puteà vedeà silit prin boerimea lui, a luà partea lui Sigismund, şi amenințarea ori cât de acoperită erà ea, nu puteà lipsì de a nu aveà efect, acuma când împăratul învățase a cunoaşte cât prețuià brațul lui Mihai în cumpăna războiului. Nu mai puțin subțire este şi amintirea în treacăt despre Turcul prietenul lui Mihai Viteazul, care i'ar fi explicat pricinele pustiirei ținutului Oradiei Mari. Mihai vroià să arate împăratului că aveà prieteni şi între Turci, care fără îndoială la nevoie, putcau să se înmulțească.

Impăratul se făcù a nu înțelege în toată adâncimea ei scrisoarea lui Mihai, şi îi răspunde în 26 Noemvrie cam altă ceva decât ceea ce Mihai îi ceruse, anume că „socotindu'l pe deplin devotat lui şi cauzei creştine, se aşteaptă dela el a păstrà cu credință tratatele ce'l leagă de împărăție, apărând cu aceeaşi râvnă interesele comune, şi îi făgădueşte că la caz de pericol îl va primì în adăpost la Cassovia sau ori unde aiurea, chiar la Viena [44].

Cu toate acestea, bunele relații în care se află Mihai Viteazul cu împăratul Rudolf erau să fie menținute, Mihai, pentru a mai slăbì efectul misivei sale, asigurând pe Rudolf că numai pe el vroeşte a'l aveà de suzeran, iar împăratul trimețând mereu bani lui Mihai şi făcându-i prin aceasta cele mai mari înlesniri față cu trupele sale de mercenari. Domnul muntean rămâneà deci tot cel mai eminent mijlocitor pentru împăcarea lui Sigismund cu împăratul german. Fără îndoială că Mihai ar fi izbutit a potolì pornirea împăratului contra principelui Transilvaniei şi a readuce iarăşi unirea între capetele acelea ce duseseră până atunci cu atâta isbândă lupta în contra Turcilor, şi i-ar fi răpezit iarăşi, conduşi de fulgerătoarea lui spadă, în contra urgiilor păgâne.

Aşà ar fi fost lucrurile, dacă firea cea schimbătoare a principelui Ardealului care păreà a fi luat forma unei boale mintale, nu ar fi adus nişte alte complicări care siliră pe Mihai a'şi schimba cu totul linia de purtare ce o avuse până acuma, şi nu l'ar fi împins în o cale cu totul nouă şi plină de primejdii. Anume principele Ardealului, de abià reurcat în tron, este iarăşi apucat de un desgust pentru mărirea lui, pe care păreà că o doreşte numai spre a puteà desprețuì, pentru ca mai pe urmă depărtat de dânsa, iar să o dorească. De astă dată însă sfetnicii de care el ascultà îi însuflară ideea de a abdicà în favoarea vărului său, Cardinalul Andrei Batori, care fusese surgunit de el însuşi în Polonia, unde trăia pe lângă cumnatul lor, cancelarul Zamoischi. Cum află cardinalul că în Transilvania îl aşteaptă un tron, se grăbì a aruncà pălăria de cardinal spre a apucà co-

[44] Rudolf c. Mihai, 26 Noemvrie 1598, *Ibidem*, III, p. 317

roana, cu aceeaşi căldură cu care vărul său lepădă coroana în schimb pentru pălărie. In Fevruarie 1599 Andrei Batori travestit în haine de negustor întră în Săbiu.

Sigismund primi foarte bine pe cardinalul, îi cerù iertare pentru prigonirea căreia îl supusese altă dată, rugându'l să nu păstreze vre-o rea amintire despre timpurile trecute. Cum nu erà să ierte în grabă cardinalul toate ocările suferite, când ele erau şterse acuma prin luciul unei coroane? Sigismund cerù vărului său să'i dee în schimb pentru tronul Ardealului o pensie de 24.000 de scuzi pe an, apoi cetatea Bistriţa cu pământul ei şi a zecea parte din venit, precum şi alte câtevà localităţi mai mici. După aceea Sigismund merse să propună dietei pe vărul său de domn. Nobilii bucuroşi a fi scăpat de stăpânirea austriacă se grăbesc a alege în Aprilie 1599 pe Andrei Batori de rege al Transilvaniei [45].

Această schimbare şi mai neaşteptată decât cea d'intăi provoacă un şir de evenimente care se desfăşurară cu iuţeala fulgerului sfârşindu-se cu un trăznet: moartea lui Mihai.

2. CUCERIREA ARDEALULUI

Andrei Batori şi Transilvania. — Intronarea cardinalului Andrei Batori în Transilvania trebuià să pericliteze atât interesele germane, cât şi mai ales pe acele ale lui Mihai Viteazul, lovind în ambele părţi prin faptul că el, fiind omul Polonilor reprezintà prin aceasta însuşi predomnirea Turcilor asupra Daciei centrale. Cuibărirea acestui instrument al siluirei păgâne în mijlocul a două State care, prin evenimentele petrecute până atunci, se puseră în duşmănie de moarte cu Otomanii trebuià să le vină peste mână la amândouă. Mihai mai ales, prins de acum înnainte între două focuri, şi despărţit de Batori tocmai de ajutorul şi alianţa germană, trebuià să se simtă mai greu lovit prin această neaşteptată schimbare.

Domnul Munteniei de îndată ce se convinsese că ameninţătoarea veste devenise un fapt îndeplinit, trimite soli peste soli la împăratul, expunându'i primejdia cea nesfârşită în care încăpuse el şi ţara lui, prin suirea lui Andrei în scaunul Ardea-

[45] Trecerea Transilvaniei către Andreiu Batori se făcù între 12 şi 19 Apr. 1599, de oarece în un raport din 12 Aprilie solul veneţian din Praga nu cunoaşte încă această împrejurare, iar în un altul din 19 spune: „dopo haver sigillato le precedenti, mi viene referto che il principe di Transilvania habbia concluso la renontia del suo stato certamente col cardinale Batori". Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 314. Acesta începuse însă probabil a se da drept principele ţărei încă înaintea încheierei cesiunei formale. Vezi un raport al lui Girolamo Capello din Constantinopole c. dogele din 14 Martie 1599, *Ibidem*, IV, 2, p. 232.

lului[46]. Impăratul pus el însuşi în mare confuzie prin această nouă complicare a evenimentelor, ca omul greu lovit şi care nu poate să-şi culeagă minţile, primeşte la început cu răceală tânguirile lui Mihai[47]. Solii domnului român găsiră însă mijlocul de a'l înturnà în curând la alte gânduri. Ei spun lui Rudolf că domnul lor încunjurat de duşmani din toate părţile, ar aveà de gând să'şi părăsească ţara, şi că, dacă împăratul nu trimete îndată ajutor de bani şi arme, el s'ar rugà ca împăratul să'i însemne, potrivit cu făgăduinţele date, locul din Germania unde s'ar putea retrage. Mai arată solii şi o scrisoare a lui Flaminius (?) paşa către Mihai, în care i se făgăduià o deplină iertare din partea sultanului, dacă numai ar consimţi să i se supună[48]. Mişcat mai ales prin putinţa unei alianţe şi a domnului Munteniei cu Turcii, acuma când Ardealul erà ca şi pierdut în mâinile lor, împăratul se hotăreşte să nu părăsească pe aliatul său, şi'i dă de o cam dată 10.000 de galbeni, până când să'l poată înlesni cu o sumă mai însemnată[49].

Cardinalul, de şi fruntaş al bisericei catolice, şi trebuind din punctul de vedere religios să fie duşmanul păgânilor, erà nevoit, din motive politice, să ţină cu ei. Poziţia lui în Ardeal erà din cele mai nesigure. Poporul de jos din Secuime îl urià ca membru al familiei Batoreştilor care le ruinase libertăţile vechi[50]. Saşii protestanţi nu puteau să-l iubească în însuşirea lui de cardinal; iar nobilii, de şi îl aleseseră, o făcuseră numai din ura contra Germanilor; ca Polon trebuià să le fie nesuferit. Capul nobilimei ungureşti din Transilvania Ştefan Boczkai, unchiul lui Sigismund Batori, pierzând prin retragerea nepotului influenţa lui de mai înnainte, şi duşmănind aproape făţiş pe cardinalul, se expusese la ura şi prigonirile acestuia care îi confiscase toate avuţiile[51].

---

[46] Raport din Praga, 31 Mai 1599. Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 317.

[47] *Ibidem*, 19 Iunie 1599, III. 2, p. 318.

[48] Rapoarte din Praga din 28 Iunie, 5 şi 10 Iulie 1599, III, 2, p. 318—320. Această scrisoare erà probabil falşă, închipuită numai de Mihai spre a sperià pe împăratul. De altmintrele nu este de înţeles cum Turcii care răspinseseră stăruinţele lui Mihai, după care acesta îi lovise din nou cu atâta putere, să vină ei acuma cu propuneri de pace, când tocmai ei se întăriseră în ţările carpatine prin întronarea lui Andrei. Ştim şi vom mai vedeà că scrisorile falşe erau pe atunci unul din mijloacele cele mai obişnuite ale diplomaţiei. Mai sus, p. 123

[49] Raport din 10 Iulie 1599. Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 320.

[50] Familia Batori introdusese iobăgia şi printre Secui, necunoscută până la domnia ei în Transilvania. Vezi relaţia lui Darahi din 1600. *Ibidem*, III, p. 431. Comp. Memoriul episcopului Napragy, Ianuarie 1602, *Ibidem*, IV, 1, p. 283. Apoi Secuii erau îndatoriţi după vechile lor drepturi să slujască numai o lună în oştire fără leafă. La darea boilor, puteau să aleagă boii ce voiau să-i oprească pentru ei, şi alte câteva privilegii mai mărunte. Un doc. din 1552, Hurm., *Doc.*, II, 5, p. 4. Altul din 1554, *Ibidem*, p. 199.

[51] Rapoarte din Praga. 21 Aprilie şi 10 Mai, *Ibidem*, III, 2, p. 315—316.

Cardinalul ştiindu-se duşmănit înnăuntru de aproape toată ţara, iar în afară de Germani, şi sprijinit numai de Poloni, trebuià să caute un razăm mai puternic, în anume împărăţia aceea ce erà pe atunci în relaţiile cele mai bune cu Statul polon, Poarta Otomană. Totuşi înnainte de a procede făţiş cu această putere la un act de legătură, el caută să'şi asigure supunerea Munteniei,, Statul acela pe care ştieà că mai ales poate să'l indispună în contra lui, prin o supunere sub Otomani. Cardinalul Andrei trimite deci în Iunie 1599 o solie la Mihai Viteazul, spre a reînnoì legăturile acele ce uniseră Muntenia către Ardeal în timpul domniei vărului său.

Mihai Viteazul aveà motivele cele mai puternice pentru a răspinge închinarea cerută. Pe lângă faptul că Andrei, ca plecat către Turci, trebuià să devină un pericol pentru dânsul, Andrei mai adăogise încă îndepărtarea lui Mihai de el şi prin încuscrirea lui cu Ieremia Movilă, căsătorind pe un frate al său, Iffiu, cu singura fică a domnului Moldovei, cu condiţie ca la moartea lui Ieremia, ginerele său să dobândească coroana acelei ţări [52]. Ieremia Movilă erà însă duşmanul cel mai înverşunat al lui Mihai, întrucât ucisese pe aliatul său Ştefan Răzvan şi fusese atacat în 1595 de Mihai, care'l alungase chiar pentru un moment din scaun în Polonia. Ieremia Movilă adăpostise apoi la curtea lui pe acel copil, Radu fiul lui Mihnea Turcitul pretendent la tronul Munteniei, tron pe care acuma umblà să'l dobândească pentru un frate al său Simion, trimiţând la Poartă o solie în această afacere, care oferise sultanei mume pentru a o îndemnà la sprijinirea candidatului o caretă prea frumoasă cu 4 cai, pe lângă alte prezenturi ce mai fuseseră împărţite la vizir şi la alţi dregători [53].

Cu toată ura şi dorinţa de răzbunare ce fierbeà în inima lui Mihai, el se hotărî de o cam dată a o înnăbuşi, spre a puteà surprinde încrederea cardinalului, şi îndepărtà măcar pentru câtva timp izbucnirea duşmăniilor. Un răgaz îi erà neapărat mai întâiu spre a'şi asigurà măcar întru câtva poziţia din partea

---

[52] Stephani Szamosközi, *Rerum hungaricarum pentas quinta* în *Mon. Hung. hist. scriptores*, XXVIII, p. 251: „uti nempe Ieremias filiam suam quam unicam habebat Ioanni Iffiu fratri cardinalis nuptum daret". Asupra acestei căsătorii mai multe acte, *Ibidem*, XII, p. 437 şi urm.

[53] Girolamo Capello c. dogele, 18 Aprilie 1599, *Ibidem*., III, p. 525. Mihai el însuşi rezumă astfel pricinile duşmăniei sale contra lui Andrei Batori: „secundo, intellexisse se confederationen Polonorum, Transilvanorum et Moldavorum factam esse. eo fine, ut interim dum imperatores armis contenderent, ipsi eventum belli expectarent, et sic alterutra pars victor foret, ipsi intacti permanerent; quo magis autem in illa confederatione persistere, ac ipsam etiam Valachiam in suas partes adducere potuissent, se tanquam illorum adversarium regno deturbare voluisse". Vezi Boczkai c. Barwitius, 16 Noemvrie 1599, *Ibidem*, pag. 353.

Turcilor; apoi mai ales spre a pune mai bine la cale întocmirile sale cu împăratul german.

Mihai deci se prefăcù a primi propunerile lui Andrei, şi în 26 Iunie 1599 subsemnă un tratat de supunere şi vasalitate către noul domn al Ardealului, iar boierii lui: Eftimie mitropolitul, Vornicul Dimitrie, banul Mihalcea, logofătul Teodosie, Mirişlău logofătul, banul Calotă, Radu clucerul, Preda postelnicul, comisul Radu, Stroia stolnicul, vistierul Andronic, armaşul Sava, paharnicul Şerban, aga Leca şi Pană vistierul, declarară printr'un act separat că, ,vor fi cu aceeaşi credinţă către *Maiestatea Sa* Andrei Batori, principele Ardealului, Munteniei şi Moldovei, pe care o păstrase lui Sigismund" [54]. Mihai Viteazul jură înnaintea solilor lui Andrei „pe unul Dumnezeu, Tatăl, Fiul şi Duhul sfânt, că va fi cu aceiaşi credinţă către Andrei cu care fusese către fratele său, de a aveà de prieteni pe prietenii săi, de duşmani pe duşmani, şi de a'l înştiinţà despre toate uneltirile pornite în contra lui" [55]. Mihai jurà cu deplină conştiinţă că nu se ţinea nici de un cuvânt al jurământului său; dar în aceste timpuri jurământul erà o formă sacră, precum este şi astăzi cuvântul dat şi chiar legăturile scrise între domni şi împăraţi.

Intre cinstea politică şi cinstea privată au fost şi va fi tot deauna o prăpastie! Ceea ce în una se numeşte trădare, în cealaltă poartă numele de necesitate politică; înşălăciunea se numeşte dibăcie, iar despoierea este salutată cu titlul de triumf. Şi nici un popor nu a experimentat mai crud decât acel român amarul acestui adevăr. De aceea să nu învinuim pe Mihai că atunci când îi veni la îndemână a înşălat şi el pe alţii, căci şi aceştia tot cu gând de trădare se apropiau de el. Dacă Mihai le-a plătit anticipat prin aceeaşi monedă, aceasta a trebuit s'o facă, spre a se pune în legitimă apărare contra unor atacuri ascunse care tindeau la peirea lui.

Andrei Batori cum pune mâna pe actele de închinare ale lui Mihai, dă pe faţă politica lui cea prietenească Turcilor, şi trimite o ambasadă la sultan prin care supune la rândul lui ţările Ardealului, Munteniei şi Moldovei la închinarea către Poarta otomană. El cere prin actul de supunere, ca puternicul împărat să'l întărească ca domn ereditar în Ardeal, iar în caz de vacanţă, sultanul să confirme pe alesul ţărei, şi tot astfel să se urmeze şi în Muntenia; să nu fie supus la dări neobişnuite altele decât tributul; să ierte Ardealul şi Muntenia pentru 6 ani de plata chiar şi a tributului, şi, dacă sultanul va încheià pace cu împăratul, să fie cuprinsă şi ţara lui în ea. Despre Muntenia spune cum că ea „fiind posesia noastră şi aflându-se în

---

[54] Act din 26 Iunie 1599, *Ibidem*, p. 329.

[55] Alt act din 26 Iunie 1599, *Ibidem* p.331. Vezi p. 332, jurământul boerilor.

mâinele noastre şi fiind şi ţara noastră întocmai ca Ardealul, în aceeaşi stare să rămână; că tot Mihai Vodă să fie domn împreună cu fiul şi urmaşii săi, fiind sub supunerea noastră şi atârnând de noi, rămânând şi el bine înţeles credincios puternicului împărat şi plătind tributul împreună cu noi"[56].

Pentru a'şi apără poziţia şi faţă cu împăratul german, Andrei Batori îi propune mijlocirea păcei cu Turcii, vroind astfel să se facă folositor monarhiei germane prin împăcarea ei cu sultanul. Tot pe atunci şi hanul tătăresc schimbase politica în care păreà că vroia să alunece, prin alianţa creştină contra Turcilor, şi coborâse şi el ajutorul său la rangul unui mijlocitor. De sigur că în sinceritatea acestor două mijlociri nu va fi fost mare deosebire"[57].

Atât Mihai însă cât şi împăratul Rudolf nu se lăsaseră a fi înşelaţi de viclenile uneltiri ale cardinalului. Pe împărat vroià să'l adoarmă pentru a'i răpi Transilvania din mâni, ţară care trecând în partea Turcilor şi dând acestora o precumpenire foarte mare din pricina tăriei poziţiei sale[58], s'au trebuià să pună în pericol rezultatul luptei, sau să silească pe împărat la o pace dăunătoare. Cât despre Mihai Viteazul, domnia cardinalului în Transilvania însemnà grabnica şi înnelăturata lui peire. Rudolf şi Mihai erau deci împinşi prin acelaş interes a se apropià unul de altul şi a lucià în contra cardinalului.

Planul cuceriri Ardealului. — Lui Mihai însă, odată cu intrarea lui Andrei în Ardeal, îl străfulgerase prin minte o idee măreaţă, şi se ştie cât farmec pun în lucrare ideile însemnate asupra sufletelor mari. Le aprinde întru atâta gândirea, încât la via lor lumină se ascunde tot restul în întunerec, împreună cu pericolele ce pot să le încunjure. Această idee erà *de a se folosì de poziţia lui de vasal al împăratului, pentru a cucerì, sub scutul lui, ţara Ardealului, apoi şi Moldova, şi a întrunì astfel în persoana lui acea triplă coroană a ţărilor carpatine, cu care Batoreştii încercaseră să'şi încunune fruntea.* Şi într'adevăr, cum să nu se fi înflăcărat gândul eroului, la ideea cucerirei acelei mândre ţări? Aşezată ca o cunună de munţi pe creştetul Da-

[56] Instrucţiile cardinalului Andrei Batori date ambasadorilor lui pentru încheierea păcei cu Poarta 1599 (August sau Septemvrie), *Ibidem*, III, p. 320. Pe dosul exemplarelor din arhivele Vienei se vede însemnat cu mâna lui Mihai Viteazul „чѣѕ трнмес Батър Андреiаш ла пъратѕл тѕрческѕ пънтрѕ пачѣ" (ce-au trimes Batăr Andreiaş la împăratul turcesc păntru pace). Că aceste condiţii ajunseseră în Constantinopole în luna lui Septemvrie se vede din un raport al lui Girolamo Capello către dogele din 4 Septemvrie 1599, în care se vorbeşte despre tratările de pace ale lui Andrei cu Turcii (*Ibidem*, p. 528).

[57] Asupra interpunerii hanului tătăresc pentru mijlocirea păcei, vezi mai multe documente, *Ibidem*, III, p. 323 şi urm.

[58] Aşà spuneau consilierii împăratului in consultaţia lor din 4 Noemvrie, *Ibidem*, p. 309: „Denn das Land Siebenbürgen an ime selbst also beschaffen das es nit so gleich in stegraiff ru erobern zu vergwältigen".

ciei, Transilvania alcătuește o cetate firească, apărată aproape din toate părțile, prin înnalte piscuri, de ori ce lovitură dinafară. Numai prin cuprinderea ei Mihai puteà să'și asigure libertatea și neatârnarea pe care o dobândise prin sforțări uriașe; dar care erà tot deauna periclitată în deschisa Muntenie. In mâna lui, Transilvania care, prin tăria așezărei ei pusese totdeauna în lucrare o precumpenire asupra țărilor române, chiar și prin bicisnicii ei principi de până acuma, trebuià să devină adevărata lor stăpână, indicată chiar de natură ca apărătoare a văilor Dunărei și a Nistrului, Mihai Viteazul văzù foarte bine că, fără Transilvania, ori ce Stat românesc trebue să rămână ca un arbore răsădit în nisip, de oare ce numai în falnicii ei munți el puteà să'și înfigă rădăcinele sale, spre traiu îndelungat, și ceea ce a văzut Mihai Viteazul rămâne adevărat pentru toate timpurile. *Câtă vreme poporul românesc nu va stăpâni cetatea Carpaților, leagănul în care el a crescut și s'a desvoltat, până atunci viața lui va fi bătută de toate vânturile.*

Acelaş lucru s'a crezut în tot deauna şi de Unguri şi de aici provine ura lor cea neîmpăcată contra Românilor, când numai se gândesc că aceştia ar puteà râvni cetatea de munţi. Intr'un document din 1551 comitele ungur Toma de Nadasd spune că numai din Transilvania se poate redobândi Ungaria; dar acea ţară odată pierdută şi ocupată de Turci, nu va mai puteà fi redobândită de Ungaria"[59]. Alt document merge încă mai departe, spunând că „mai uşor se poate cuceri Ungaria din Transilvania decât Transilvania din Ungaria; că poziţia Transilvaniei este aşà că de la soarta ei atârnă acea a Moldovei, Ţărei-Româneşti, Poloniei, Moraviei şi Sileziei"[60].

Lui Mihai oferindu-i-se un prilej atât de favorabil, el intră în înțelegere cu împăratul, al căruia încunjurime am văzut'o încă de pe timpul întoarcerei lui Sigismund Batori în Transilvania, că se gândià la Mihai pentru a'l însărcinà cu *execuția* în contra principelui călcător tratatului[61]. Dacă însă chiar pe Sigismund se gândise curtea imperială a'l îndepărtà din Transilvania, cu atât mai mult trebuià să se fi întărit acest gând acuma, când nu o minte șovăitoare, ci una hotărât dușmană împărăției conduceà destinele Ardealului? Incă din Aprilie 1599 vedem pe Toma Vischer că propune arhiducelui Maximilian ca să însărcineze pe Valah cu alungarea cardinalului din Ardeal. In 1 Maiu găsim că Mihai cere voia lui Batori să treacă prin Transilvania în ajutorul împăratului contra Tur-

[59] Hurm., *Doc.*, II, 4, p. 516.

[60] Hurm. II, 4. p. 533. Un raport al lui Polo Minio, 1620 Hurm., VIII, p. 391 spune: La Transilvania è di sua natura fortissima, circondata da aque, montagne, con pochi ingressi. onde facilmente si può defender. Moldavia et Valachia sono in campagna aperta. senza fortezze o retirate. Vezi şi mai sus nota 58.

[61] Mai sus. p. 193.

cilor, ceea ce nu erà decât un meşteşug al domnitorului muntean pentru a ocupa ţara cardinalului [62]. In Iulie 1599 domnul muntean trimise o solie la Rudolf care îi supuse planul cucerirei Ardealului în interesul casei de Austria [63]. Impăratul aprobase ideea şi făgăduise lui Mihai că'i va trimite pe Basta în ajutor [64]. Domnul român voind ca împăratul să determine timpul expediţiei, îi trimete o a doua solie în persoana lui Petru Armanul şi Ştefan Petnehazi. Aceşti doi soli însă înşălaţi de secretarul lui Mihai care'i întovărăşià, şi erà cumpărat de Batori, sunt aduşi a se întâlni cu Andrei Batori în drumul lor de la Praga spre Muntenia, pentru ca acesta să iee cunoştinţă de tratările lui Mihai cu împăratul. Petnehazi surprins şi neputând altfel mistui scrisorile, le înghite, iar soţul său Armanul izbuteşte a le ascunde. Intorcându-se solia la Mihai Viteazul, secretarul său scrie lui Batori că, după cele ce a înţeles el „ar trebui să stee cu grijă mai ales din spre Germani, căci ar fi sigur că împăratul Romanilor unelteşte ceva cu voevodul în contra principelui Andrei şi a ţărei sale" [65]. Mihai surprinzând scrisoarea secretarului său îl arestează, dar îl iartă curând după aceea la stăruinţele militarilor Unguri. In scrisoarea adusă de Petru Armanul, împăratul care însemnase terminul expediţiei, adăogeà că ordonase lui Basta să intre în Transilvania în ajutorul lui Mihai Viteazul. Basta şi înnaintase spre graniţele ţărei, când ieşindu'i înnainte Gaspar Corniş, după înţelegerea avută între ei, Basta se trage îndărăpt, încât „terminul pus pentru expediţie trecù, fără ca ea să fi putut luà fiinţă" [66].

Mihai Viteazul pentru a adormi însă pe principele Ardealului, trimisese şi el în 1 Septemvrie o solie la Turci, spre

[62] *Ibidem*, XII, p. 430 şi 431.

[63] *Ibidem*, p. 438—439.

[64] Scrisoarea lui Mihai Vodă către Rudolf din 21 Dec. 1599. *Ibidem*, III, p. 391 : „Ich da ich noch in der Walachei wär, durch meine abgesante, den Cormeni Peter und Ztoyka vistier Eur khays. M-tät *mein Anschlag auf Siebenbürgen zu wissen gethan* und hülf begert hab, darauf unns dann auch Eur Kkays. M-tät allergnedigst *beanwortet, dass Eur khays. M-tät mir den Georgen Basta wollten zu Hülff schikhen*". Asupra timpului când a sosit solia lui Mihai la Rudolf, vezi raportul lui Ioan Darahi, de după 10 Decemvrie 1599. *Ibidem*, p. 427 : „Circa *primam augusti* advenerunt legati Mihaelis Praga". Mihai propusese întâi împăratului că se însărcinează a ucide prin trădare pe cardinalul. Raport din Praga din 31 Iulie 1599, *Ibidem*, III, 2, p. 321 : „un valaco mandato qui da Michael Voivoda ha tratato con sua cesarea Maesta *di levar la vita proditoriamente al detto cardinale*. A questa offerta l'imperatore ha consentito". Mihai pe urmă îşi schimbă planul şi prepară un atac cu armele, care-i conveneà mai bine din toate punctele de vedere. Tot pe atunci (August) Rabuss erà convins că Transilvania nu va puteà fi cucerită decât de Basta împreună cu Mihai. *Ibidem*, XII, p. 447. Alt raport care vorbeşte de un ordin secret dat lui Basta de a intrà în Ardeal împreună cu Mihai, 10 Aug., *Ibidem*, pag. 448.

[65] Raportul lui Darahi, *Ibidem*, p. 427.

[66] *Ibidem*, p. 428 : „Verum cum nihil de germanico banderio audire poterat *terminusque praefixus expeditionis a Maj-te sua praeterierat*".

a așeza pacea cu ei, care solie trebuià să propună următoarele condiții: „Marginea între cele două State să fie Dunărea, neavând dreptul Turcii a o trece fără învoirea domnului, întru cât ei nu aveau ce căută în Muntenia nici ca privați, nici în numele sultanului; că Mihai să plătiască tributul său anual, însă cu iertarea celor 3 ani viitori, pentru că țara fiind ruinată domnul nu aveà putința, de a adunà bani de la popor [67]. Mihai Vodă ajungeà prin aceste propuneri la Constantinopole un scop îndoit: întâi înșelà pe Batori, făcându'l să creadă că intră pe deplin în apele lui; pe de alta însă frământat de gândul cucerirei Ardealului, aveà interes a se asigurà din partea Turcilor, spre a'și aveà mânile libere împotriva lui Andrei Batori, cu atâta mai mult că și împăratul către acest timp—pe la jumătatea lui Octomvrie—reâncepuse tratările de pace cu Turcii [68], tot pentru a aveà libertatea de lucrare în contrà lui Batori.

In timp ce Mihai Viteazul se prefăceà a tratà cu Turcii, el adunà mereu armată pe care o concentrà chiar sub munții Transilvaniei. Pregătirea unor asemenea puteri erà însă tocmai greu de îndreptățit, mai ales față cu Andrei Batori care nu trebuià să fie cu totul lipsit de presupusuri în privirea lui Mihai. In contra Turcilor domnul muntean nu puteà să aibă nevoie de armată, de oare ce tratà cu ei; în contra lui Ieremia Movilă, tot atât de puțin, întru cât trebuià să fie asigurat din acea parte prin legătura lui cu cardinalul. Impotriva cui deci se pregăteà Mihai, și încă cu o grabă atât de pripită?

Mihai se temeà deci că dintr'o zi în alta Andrei să nu pătrundă adevăratul său gând, și atunci pregătindu-se de luptă, cheamând în ajutoru'i pe Poloni și pe domnul Moldovei, să nu facă mult mai grea realizarea lui. De aceea Mihai cereà necontenit învoirea împăratului, să facă singur ceea ce nu putuse îndeplinì cu ajutorul său, iar împăratul care urmà tratările cu Turcii, pe de o parte, și cu papa pentru Poloni pe de alta, în care deci intrà și cardinalul, tot amânà pe Mihai din zi în zi, fără a stabilì nimic desăvârșit. Văzând Mihai această trăgănare dăunătoare, trimite lui Rudolf o solie hotărâtoare care să'i spună că „lui îi vine foarte greu ca *știuta întreprindere* contra Transilvaniei, pentru care el se află de un timp îndestul de lung la graniță cu armata sa, și pentru care au năimit chiar oaste nouă, și au atras cu 15.000 de taleri și pe cei 3000 de Ca zaci ce stăteau mai înnainte pe lângă principele Andrei, să fie așà de mult amânată [69]. Mihai Vodă apoi cereà lui Basta con-

[67] Girolamo Capella c. dogele, 4 Sept. 1599, *Ibidem*, III, p. 528.

[68] Zinkeisen, III, p. 608—609.

[69] Raportul consiliului imperial, 4 Octomvrie 1599. *Ibidem*, III, p. 334: „Dass nemblichen seinem herrn ganz schwär und nachdenggliehen falle, das die *bewusste Impressa* gegen Siebenbürgen also lang verschoben werde".

Acești cazaci îi căpătase Mihai de la Andrei, jurându-se că are nevoe de ei contra Turcilor. Raport din Praga, 28 Fevr. 1600. Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 345.

lucrarea lui la alungarea lui Batori[70]. El să jălueşte împăratului că Basta nici măcar nu'i răspunde, ceea ce nu erà adevărat, şi adaogă apoi grava învinuire că generalul împăratului ar fi fost cumpărat de cardinalul cu 7000 de galbeni, pentru care să roagă să nu se dee nici o crezare raporturilor sale; că este pericol în întârziere pentru a aduce hotărârea luată la îndeplinire. Dacă împăratul nu vrea să mai întrebuinţeze slujbele sale şi să'i trimită banii promişi anual, atunci să'i libereze un patent prin care să'l deslege de jurământul făcut, şi în acest caz s'ar da în partea Turcilor, care nu încetează a'l rugà să o facă prin nenumărate ambasade, Această solie fusese trimisă la Viena în Septemvrie 1599, în acelaş timp pe când solii lui Mihai se prefăceau a stărui alăturea cu acei ai lui Batori spre încheierea păcei cu Turcii. In 4 Octomvrie găsim asupra ei următoarea părere emisă de consiliul imperial, că „luându-se în considerare şi propunerile de pace ale Turcilor—care tocmai pe atunci se tratau — şi acele ale lui Andrei, să se trimeată bani lui Mihai, spre a'l pune în poziţie a aşteptà rezultatul negocierilor; că în cazul când aceste s'ar nimici, după cum este de temut, nu se va pierde ajutorul şi devotamentul lui; iar în cazul când ar izbuti, să fie cuprinsă şi ţara lui în pacea încheiată. *Principalul este însă* ca *Voevodul Valahiei să fie menţinut în credinţa M. V.*; căci este foarte de temut că dacă el ar auzi că M. V. staţi în tratări de pace cu Turcii, şi cu cardinalul în aşteptare şi deasemenea în tratări, să nu-şi schimbe gândurile şi să fie îndemnat la defecţiune, ceea ce chiar solul său a lăsat a se înţelege în destul de clar". Impăratul pune pe această părere rezoluţia: „Placet; *să se vadă însă ca în toate chipurile Valahul să fie menţinut.* Poate că i s'ar puteà da din banii papali şi întru cât va anticipà. Să se consulte şi camera" [71]. Aşa dar ajutorul lui Mihai erà privit ca neapărat, şi împăratul însuşi spuneà că el trebue menţinut în toate chipurile. Că nu se grăbià a trimite domnului ajutorul bănesc, acesta se explică uşor, în starea de lipsă aproape continuă de numerar în care se aflau Germanii. Punga lor se deslegà numai la mare nevoie, când trebuià să răzbiască pe duşman. Acuma erau în tratări cu el, şi deci îi veneà foarte greu împăratului cu tot

---

[70] Basta c. Maximilian, 22 Iulie 1599, *Ibidem*, XII, p. 442: „Der Wallach helt bei mir steyff an, ich soltte mit dem Volkh ehist fortrucken; deme ich geantwort und vertrösst". In 2 August găsim o pregătire a lui Basta de a veni în ajutorul lui Mihai. *Ibidem*, p. 446. Dar tot nu vine. In 7 Sept. altă pregătire iarăşi fără urmări. *Ibidem*, p. 451.

[71] Hotărîrea împăratului Rudolf pusă pe raportul consiliului citat, *Ibidem*, III, p. 338: „Placet. Man sehe nur in albeg dahin das der Wallach erhalten werde. Vielleicht khan man Ime von des Babsten gelt helffen und etbo anticipiren. Man redt deswegen auch mit der Camer". Mai multe acte în acelaş sens. *Ibidem*, XII, p. 465, 467.

sfatul consiliului său, a mai jertfi bani numai spre a menţinea pe Mihai în alianţă. De aceea îl vedem rostindu-se asupra chestiunei băneşti cu doară şi poate.

Poziţia lui Mihai faţă cu Batori deveni însă în curând mai uşoară, prin următoarea împrejurare: Cererile solilor lui Mihai, care ori când trată cu Turcii nu vroiă să piardă foloasele câştigate prin isbânzile sale, părând Turcilor prea sumeţe, ei se hotărâseră să se desfacă de Mihai prin omor. Se prefac a'i primi propunerile şi'i trimit un ciauş cu buzduganul şi cuca la Târgoviştea. Cu el însă mergeă un omorâtor, însărcinat a râdica viaţa domnului muntean. Mihai descoperind uneltirea, măcelăreşte întreaga ambasadă, ceea ce încordă iarăşi relaţiile între Turci şi domnul Munteniei[72]. Mihai putând deci îndreptăţi adunarea oştirilor sale, prin teama de a nu fi atacat de Turci, nu lipseşte a pune acest pretext înnaintea lui Batori.

Cardinalul însă vroind să fie pe deplin luminat asupra scopurilor lui Mihai, îl trimite în solie pe Pancraţiu Senyey. Mihai pentru a ascunde solului marile lui pregătiri adunate sub munţi lângă Ploeşti, îl primeşte noaptea în oraş şi tot noaptea îl şi trimite îndărăpt. La tânguirile lui Batori, Mihai răspunde prin mustrări, că de şi el i'a jurat credinţă împăratului împreună cu tot poporul său, domnul Ardealului tot ar aveă îndoeli asupra scopurilor sale, jurându-se din nou *ca să ajungă să'şi mănânce carnea şi să'şi bee sângele copilului său*, dacă ar aveă cel mai mic gând de trădare contra lui Andrei[73]. Ii spune chiar că aveă de scop să'şi trimită pe fiul său Pătraşcu la învăţătură în Ardeal, şi că ar rugă pe cardinalul să'i găsească un bun dascăl de limba latină.

Cardinalul Andrei Batori mai că eră să fie adormit prin protestările lui Mihai, când Ieremia Movilă îi deschise ochii asupra primejdiei grabnice ce îl aşteptă. Batori furios pentru trădarea lui Mihai, trimite la el pe Czomortany, de astă dată cu dojăni şi ameninţări, de care Mihai prefăcându-se a fi jignit, găseşte în sfârşit pretextul mult dorit spre a păşi la faptă. Inţelegem cum în asemenea condiţii, Mihai nu mai puteă aşteptă nici un moment hotărârea împăratului, şi cum el se ridică peste munţi, fără învoirea lui.

Mihai aveă însă de luptat nu numai cu greutăţile exterioare, ci şi cu acele ale adunărei unei numeroase armate, nu mai puţin şi cu lipsa de bani, pentru îndeplinirea gândului său.

[71] Girolamo Capello către dogele, 2 Octomvrie 1599. *Ibidem*, III, p. 529. De aceea în tratatul încheiat între Batori şi Poarta Otomană la 30 Octomvrie 1599, se primeau toate condiţiile cardinalului: „eccetto nella conditione della Vallachia". *Ibidem*, p. 530.

[73] Comisarii c. Impăratul, 15 Fevruarie 1600. *Ibidem*, XII, p. 709: „Er hat den Cardinal auch geschworen dass er ihm treu will sein, so Gott geb dass er seines Sohns Fleisch essen, und sein Blut trinken muesse".

Şi în lăuntrul ţărei acest scop al său aveà numeroşi protivnici. Mare parte din boieri, şi cu deosebire fraţii Buzeşti erau în contra cuceririi Ardealului [74], temându-se de urmările unei aşà de mari îndrăzneli. Această partidă atrage spre ea pe însuş soţia lui Mihai, doamna Stanca, care'l roagă cu lacrămi şi în genunchi de a se lepădà de această întreprindere, pe care presimţirea ei de femeie şi soţie i'o arătà ca trebuind să se încheie cu o soartă fatală. Mihai însă rămase neclintit. Pe lângă asigurarea şi mărirea poziţiei sale, el aveà de răzbunat contra Batoreştilor umilirea impusă lui atât prin tratatul cu Sigismund cât şi prin reînnoirea lui cu Andrei.

Doamna Stanca
Soţia lui Mihai Viteazul

In 18 Octomvrie Mihai Viteazul trece în Ardeal prin pasul Buzăului. „Un geniu favoritor lui Mihai, împotrivitor Ungurilor, îi făceà totul lesne de îndeplinit. Drumurile nu erau închise prin copaci răsturnaţi, nici apăraţi de oştire; el nu întâlnì nici o piedică care să'l oprească în cale, şi trecù Alpii cu mai mare iuţeală decât odinioară Anibal" [75]. Pentru a asigurà pe cât se puteà Muntenia contra unei năvăliri turceşti, el trimise o ambasadă sultanului, care să'i spună că Andrei a încheiat pacea cu împărăţia în contra Turcilor, şi că el se duce spre a'l întoarce iarăşi sub stăpânirea otomană. In relaţiile în care tocmai se aflau pe atunci Turcii cu Muntenia şi Transilvania, bune cu această din urmă şi rele cu cea dintâiu, o asemenea versiune nu prea aveà sorţii de a fi crezută. Cine însă ar fi putut, în împrejurările de atunci, iscodì o alta?

Lupta de la Schellenberg.—Mihai Viteazul alesese pasul Buzăului spre a trece în Transilvania, din cauză că pe aici intrà printre ţările Secuilor şi ale Saşilor, ambele popoare ce erau cu deosebire nemulţumite de domnia lui Andrei.

Totuşi pentru a fi mai sigur pe concursul Secuilor, Mihai întrebuinţează faţă cu ei următorul meşteşug, spre a'i determinà să vină în armata lui. Insărcinează pe un secretar al său *Ioan Darahi* (care povesteşte lucrul), să închipuiască nişte scri-

---

[74] Paul Giorgio Raguzeo către Rudolf, 16 Noemvrie 1599, *Ibidem*, III, p. 352: „li Baroni Valachi e particolarmente li Buzesti hanno per male che il Vaivoda resta in questo paese (Transilv.) e che per se l'occupi; ma li baroni serbi e greci (banul Mihalcea) sono molto contrari alla opinione loro".

[75] Bethlen ap. Bălcescu, p. 346.

sori în numele împăratului, prin care se dădeà Secuilor vechea lor libertate și drepturile lor municipale (după cum le fusese concedate de foștii regi ai Ungariei, însă fusese nimicite de Batorești), dacă ei s'ar ridicà împotriva cardinalului. „Eu le-am făcut, spune Darahi, și potrivit împreună cu zugravul Petre Armanul pecetea și subscrierea după cum se cereà, și voevodul le-au dat unui Secui lefegiu al său, Ștefan Hamar, om neștiutor de carte, care văzând pecetea și subsemnătura, a fost însărcinat de Voevod să le comunice confraților săi. Secuii au convenit îndată la propunerea ce li se făceà, cu condiție de a se dărâmà și două cetăți ce se aflau în țara lor, și care le amenințau libertățile"[76]. Mihai se oprește câteva zile la Brașov, până ce Sașii și Secuii fac jurământ împăratului, în al cărui nume Mihai veneà să alunge pe Batori. Aici se mai adaug la armata lui încă vre-o 8.000 de oameni [77].

In 23 Octomvrie Mihai dă o proclamație în care spune că „a venit să țină pe locuitorii Ardealului în credința împăratului și să scoată pe Andrei Batori din scaun, care părăsind credința creștinească vroià să dea Ardealul Turcilor". După aceea trimite o solie la Batori, în care îi spune că „nu are gând să verse sângele și că numai, văzând că Batori, un cardinal, ține cu Turcii, *din ordinul M. S. împăratului* a venit să'l readucă la credința către el". Batori îi răspunde că „va ști el să se bată cu un păstor de vite, și că refuză de a jurà credință împăratului"[78].

Intre acestea Mihai înaintase până lângă Săbiu, mai sporindu'și armata în cale cu alți 6.000 de oameni, pe care îi aduceau Buzeștii din Oltenia prin Pasul Turnului Roșu. Cardinalul sculă Ardealul la arme după vechiul obiceiu, făcând să se poarte prin comune o spadă sângerândă.

Asupra numărului ambelor armate arătările contimpuranilor se deosebesc foarte mult. Sunt isvoare care urcă armata lui Mihai Viteazul la 30.000 de oameni, ba unul chiar vorbește de 100.000, pe când acea a cardinalului este redusă la 8.000, de unii chiar la 5.000 [79]. Dacă luăm în privire că la armata lui Mihai se adunaseră și 8.000 de Secui și Sași din Transilvania, atunci

---

[76] Relația lui Darahi, *Ibidem*, III, p. 431. Comp. un raport al lui Ungnad către Rudolf al II-lea. 14 Decemvrie 1600. *Ibidem*, IV, p. 206. în care spune împăratului să nu dea mare crezare scrisorilor ce Mihai va arăta întru a lui apărare, întru cât Mihai ar fi un mare meșter în arta falsificărei, amintind cele petrecute cu falsificarea ordinului imperial către Secui. Comp. mai sus, p. 200.

[77] Raport despre expediția lui Mihai în Ardeal, 6 Noemvrie 1599. *Ibidem*, III, p. 340.

[78] *Ibidem*.

[79] Raport despre expediția lui Mihai Vodă în Ardeal, 6 Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 340. Altul italian din 5 Noemvrie *Ibidem*, p. 345: „dicendo questo suo prete che era stato in compagnia di Michaele Vayvoda cento millia persone menate di Valachia, ma non e da creder che siano stati più di trenta millia".

putem admite cifra de 30.000 de oameni dată de majoritatea izvoarelor. Acestea însă, fiind mai toate de origine ungurească, reduc pe cât se poate numărul oştirilor lui Andrei. Istoricul francez *de Thou* arată însă acest număr ca de 25.000. Tot aşà îl socotesc *Guerin, Ortelius* şi *Bisselius*. *Istvanfi* spune de asemenea că numărul armatei fu aproape acelaşi de ambele părţi [80].

Ambele armate se întâlnesc lângă Săbiu aproape de satul Schellenberg, nume redat de cronicarii români prin Selimber.

Cardinalul înainte de a încercà soarta armelor caută să înşăle pe Mihai. Trimite anume la el pe nunciul papal Malaspina, pe Moise Sekeli şi pe Bogati care să'i spună că „ar fi ordinul cel mai serios al împăratului ca Voevodul să se retragă în Valachia şi să lese în pace Transilvania". Mihai însă cerând să vază acel ordin, parlamentarii îi răspund că s'ar aflà în mâinile cardinalului. Atunci domnul le răspunde „că ar aveà el de la Maiestatea sa alt ordin în sin pe care ar vreà să'l urmeze şi să arate astfel împăratului credinţa către el" [81]. Malaspina isbuteşte a dobândi cel puţin de la Mihaiu un armistiţiu pentru ziua de 27 Octomvrie, ceea ce erà cam nechibzuit din partea domnului căci dădeà cardinalului putinţa de a mai adunà oştiri. A doua zi însă, în 28 Octomvrie armatele se ieau la luptă cu mare înverşunare de ambele părţi. La început un puternic atac al cavaleriei transilvane răzbi pe acea a lui Mihai, care dădù îndărăpt atrăgând după ea pedestrimea şi carele cu tunuri, astfel că puţin lipsi ca victoria să nu se plece în partea cardinalului. Mihai simţind însă importanţa momentului, plăti şi aici cu persoana lui, aruncându-se el însuşi în vălmăşagul luptei cu o nespusă bravură şi sumeţie, în fruntea a 3.200 de Cazaci şi Poloni ce nu intraseră încă în foc, restabili bătălia şi, precum altă dată la Călugăreni, şi smulse pentru el victoria pe care mai că o dobândise armata duşmană. Malaspina el însuşi care erà în lagărul lui Mihai, reţinut de el aici spre a nu se destăinui cardinalului întocmirile lui, de şi duşmanul domnului român, nu se

---

[80] Bălcescu, p. 358. Comp. raportul citat în Hurm., *Doc.*, III, p. 310. O scrisoare a lui Sigismund Forgacs c. Pallfy, 20 Noemvrie 1599, *Ibidem*, III, p. 357, spune că Andrei neîngrijise a se pregăti de luptă „wegen seines Bauchsorges und dasz er nur dem Wolleben nachgangen". Totuşi am văzut că Andrei fusese informat în mai multe rânduri de scopurile lui Mihai Viteazul, şi mai ales şi când se ştià duşmănit şi de Germani, nu putuse lăsa în aşa de mare neîngrijire trebile războinice. Intre hârtiile cardinalului se găsi între altele o scrisoare în care spuneà : „nec palatino Transalpinensi esse fidendum, certissimas enim practicas et machinationes cum imperatore romano instruant, ut ex improviso eundem inopinato adoriri utrinque connentur". Vezi raportul secretarului lui Mihai Vodă despre corespondenţa aflată între hârtiile cardinalului, Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 367.— Toate arătările despre nepregătirea lui Andrei au fost scornite de Unguri, spre a îndulci bătaia suferită de ei de la „păstorul de vite".

[81] Dare de seamă despre intrarea lui Mihai Vodă în Ardeal, Noemvrie 1599, *Ibidem*, III, p. 363.

poate împiedecà de a admirà curajul cu care Mihai Viteazul recâştigă izbânda compromisă[82].

Mihai a doua zi după victorie, făcù o proclamaţie prin care poruncea locuitorilor ca ori unde vor prinde pe Andrei Batori să'l aducă la el viu sau mort. Apoi se îndreptă spre capitala ţărei, Alba Iulia. Locuitorii acestui oraş trimiseră o deputaţie, declarând că se supun, şi rugând pe Mihai ca să nu dee prăzei un oraş în care erà să reşadă. Mihai le răspunse că el nu întreprinsese războiul spre a strică ţara; că a vrut numai să aducă pe locuitori la credinţa către împăratul; că a vrut să înfrângă pe răsvrătitori şi să dee pacea şi liniştea popoarelor. Pentru aceea el nu va face nici o sminteală locuitorilor Albei, nici tuturor celor ce vor recunoaşte autoritatea sa; ba încă el îi va tratà cu toate bunătăţile, pe cât timp îi vor fi credincioşi. Locuitorii Albei, veseli de aceste făgăduinţi, ieşiră întru întâmpinarea lui Mihai, şi'l primiră cu cea mai mare pompă în ziua de 1 Noemvrie 1599[83].

„Mihai purtà un calpac unguresc împodobit cu o fulie neagră de pene de cocor, legată cu o copcă de aur; o mantie lungă albă de mătasă ţesută cu fir, având pe laturi cusuţi vulturi de aur, o tunică albă lungă, de aceeaşi materie, ciorapi de mătasă albi cusuţi cu pietre scumpe şi cisme de săftian galben; de brâu atârnà o palǎ de Taban împodobită cu aur şi rubine. O ceată de 10 lăutari urmà îndată după domn cântând cântece naţionale. Opt şeizi duceau de frâu opt cai acoperiţi cu şele preţioase, lucrate în aur şi argint, caii împodobiţi la cap cu pene mari. Apoi venià o mulţime de boieri şi ofiţeri străluciţi, toţi călări şi o numeroasă trupă de soldaţi. Lângă domn se purtau steagurile lui Andrei Batori, luate în bătălia de la Săbiu. Ele erau desfăcute şi plecate spre pământ, în semn că Ardealul erà supus. Astfel în mijlocul concertului trâmbiţelor, tobelor şi altor instrumente, în sunetul clopotelor şi în vuetul tunurilor la care se uneau strigătele de bucurie ale poporului, intră Mihai Viteazul în capitala Ardealului"[84].

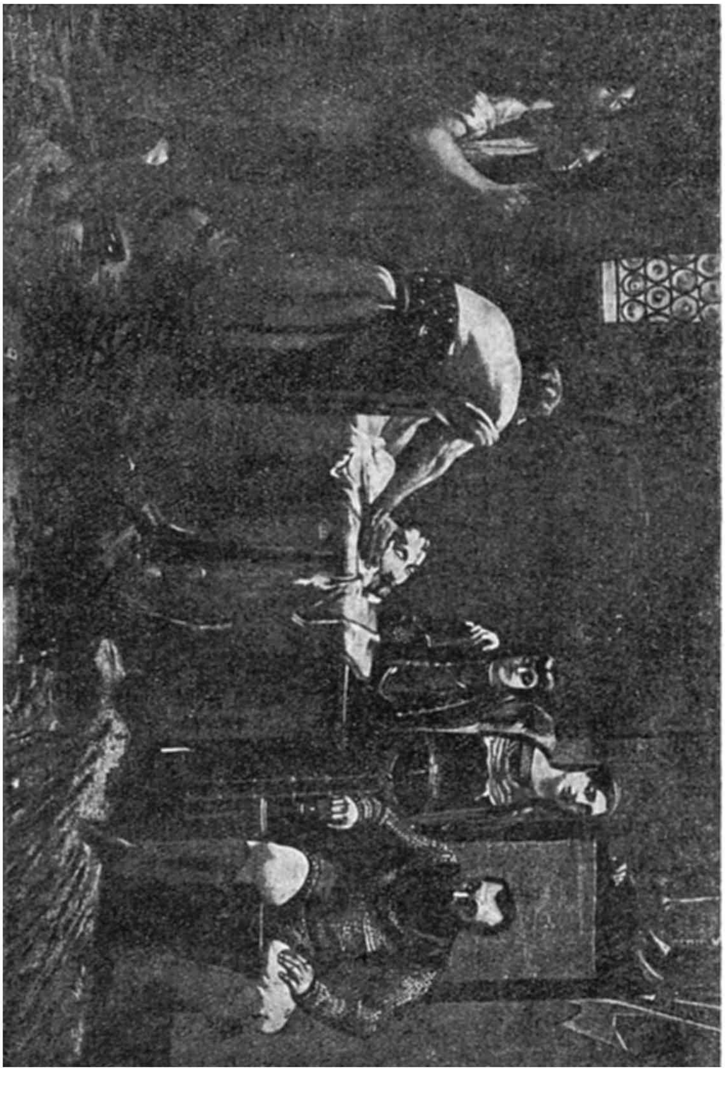
In timpul ce Mihai intrà triumfător în Alba Iulia, Andrei Batori căutà să'şi mântue viaţa trecând în Moldova, de unde aveà de gând a se duce înnapoi în Polonia. El apucă pe la Se-

[82] Raportul lui Malaspina, 14 Noemvrie 1598, *Ibidem*, III, p. 513: „Ma Michele con grandisissima valore, e temerità, per il pericolo a che egli s'espose racumandandosi son lagrime a 3.200 Cosacchi, Pollachi e a Siculi che non havevano ancora investito l'esercito del cardinale, e revocando dalla fuga la cavalleria e la fanteria, poste tanto piu facilmente rimettersi quanto che li nostri non seppero servirsi dell'occazione di seguir la vittoria, che havevanon già quasi ottenuta". Incercarca lui Bălcescu, *l. c.*, p. 369—376 de a descrie această bătălie în deosebitele ei momente este tot aşà de greşită ca şi acea a celei de la Călugăreni.

[83] Sigismund Forgacs c. Palffy, 20 Noemvrie 1599, *Ibidem*. III, p. 357.

[84] Bălcescu, *l. c.*, p. 379-380.

ghişoara către Odorheiul secuesc, tocmai prin locul cel mai periculos pentru el, prin acel popor care îl urià de moarte şi care trecuse la Mihai. Aveà însă speranţă în nobilii din naţia Se-

Capul lui Andrei Batori adus lui Mihai Viteazul. (Tablou de Mirea)

cuilor, cărora le făcuse bine jertfindu-le libertăţile ţăranilor, şi punând pe aceştia sub jugul iobăgiei. Apoi erà calea cea mai apropiată pentru a ieşi în Moldova. Nobilii în deobşte îl şi primiră bine, îi dădură adăpost şi se oferiră a'l conduce către ho-

tarele Moldovei. El se travesti în haine ţărăneşti şi apucă întovărăşit de o ceată de nobili către munţii peste care erà să treacă. Ţăranii Secui se luară îndată după fugari, închiseră potecile munţilor cu arbori răsturnaţi în cale, şi apoi căzură asupra lor, luându'i la goană fără răgaz, îi ajunseră şi'i măcelăriră fără milă aproape pe toţi. Andrei izbuti să scape cu un credincios al său Mico, şi lăsând caii lor, prea obosiţi spre a le puteà sluji, apucară pe jos prin munţi, ajungând către noapte la coliba unui păstor. Aici Andrei se opri pentru a se odihni, păzit fiind de tovarăşul său Mico. Păstorii Români, care se găseau în munte, aflând că acel adăpostit la coliba soţului lor erà Andrei Batori, în ura lor pentru domnia ungurească şi vroind să facă pe plăcerea domnului lor Mihai Vodă, în care puseseră speranţa spre îmbunătăţirea tristei lor soartă, năvăliră asupra principelui fugar şi'l uciseră [85]. Capul lui fu adus la Mihai [86] care ordonă însă să i se facă o strălucită îngropare, mergând el însuşi după carul mortuar [87].

Cu o singură sdravănă lovitură, Mihai cucerise Ardealul. Ori câtă era de strălucită ca faptă militară, condiţiile politice în care ea fusese câştigată erau prea nehotărâte şi nesigure, pentru ca ea să poată aveà trainicie. Mihai se dădeà nu e vorbă drept omul şi însărcinatul împăratului, şi cucerise Ardealul în numele lui. Aceasta erà temelia politică pe care domnul voià

---

[85] Scrisoarea lui Forgacs c. Palffy, 20 Noemvrie 1599. Hurm., *Doc.*, III, p. 358: „Kombt also zu einem Feuer, wollt sich värmen, und drüber entschlaft er; stracks Kommen *die Wallachen* so salvo honore das Vieh gehult haben, finden ihne sammt den andern beim Feuer schlaffendt. Die schlugen mit dem Hackhen auf ihn zu, dass er sein Geist aufgeben muszen". Un extract din relaţia ambasadorilor munteni din Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 365, spune de asemenea: „der cardinal von der *Walachischen Bauern* in den Gebürgen gegen der Moldau erschlagen". Relaţia lui Darahi, *Ibidem*, p. 430 arată că Andrei „deprehensus a *Valahis opilionibus* ipse et Miko interemti sunt". Tot aşà povesteşte lucrurile şi Ortelius *redivivus et continuatus*. Nürnberg, 1665 (Bibl. Acad. col. Sturza, No. 6.604, pag. 16: „Der Cardinal ward etliche Tage hernach sammt sieben der seinigen in der Flucht von den *Walachen* im Gebürg erwischt, niedergehaun und sein Kopf dem Waywoden getragen". O notiţă din Tuşnad în *Magazin für siebenbürg. Landeskunde*, II, 1845, p. 463, scrisă de un contimporan, spune: „gestern spatt schickt Hr. Somloi Bathory Istvan hieher einen fürnehmen vom Adel und bringt des Mihael Wayda schreiben des Inhaltes wär dass *die Walachen* den cardinalen Bathory Andreas im Gebürg angetroffen und ihn sammt 7 Personen so neben Ihm gewesen nidergehauen". Uciderea lui Andrei Batori se întâmplă în ziua de 5 Noemvrie 1599. *Ibidem*, p. 267. Mai vezi şi Unverzagt c. Maximilian, 28 Noemv. 1599. *Ibidem*, XII, p. 516: den Cardinal die *walachischen* Bauern, in einem Waldt erschlagen". Mai vezi şi pag. 476, 477 şi 487. Apoi Samosközy, *l. c.*, IV, pag. 101: *Chron, fucsio-lupino-oltardinum*, p. 149. Comp. Bălcescu, p. 340. Papiu Ilarian, *Istoria Rom. din Dacia superioară*, p. 45, arată că omorâtorii ar fi fost Secui. E mult mai de crezut după numărul izvoarelor că *ţăranii români*, în dorinţa lor de a sluji domnului lor, uciseseră pe Cardinalul.

[86] Forgacs c. Palffy, 20 Noemv. 1599. Hurm., *Doc.*, III, p. 358: „der cardinalen Kopf welchen ich mit augen gesehen".

[87] Aloisius Radibrati c. Pezzen, 10 Dec. 1599, *Ibidem*, p. 377.

să aşeze clădirea viitorului său. Tocmai atare punt nu fusese însă de loc desbătut şi stabilit între el şi împăratul. Mai ales din partea aceluia în numele căruia Mihai se dădea că lucrează, nu intervenise nici un soiu de recunoaştere a însuşirei pe care şi-o luă Mihai Viteazul. Din nehotărârea poziţiei domnului muntean la cucerirea Ardealului se vor desfăşură, ca un lanţ neîntrerupt, toate nenorocirile lui viitoare.

Mihai pretindeà, nu numai că a cucerit Ardealul în numele şi spre folosul împăratului german, dar mai susţineà că acestà i-ar fi cerut cu deadinsul asemenea expediţie şi anume nu odată, ci în 14 rânduri [88].

Să cercetăm până întru cât erà adevărată afirmarea lui Mihai.

Am văzut că între împăratul Rudolf şi Mihai Viteazul intervenise o înţelegere asupra cucerirei Ardealului, şi că într'un timp fusese chiar determinat de împăratul momentul când întreprinderea trebuià să aibă loc; dar că ea nu se putuse îndeplini din pricinà neconlucrărei lui Basta la timpul cerut [89]. De atunci însă până la atacul lui Mihai, hotărârea împăratului se schimbase, de oare ce începuse iar a negocià pentru pace, şi anume pe de o parte cu Turcii, pe de alta cu Polonii prin mijlocirea papei, şi Rudolf apucase să făgăduiască nunciului papal că până la sfârşitul lunei lui Octomvrie, nu va întreprinde nimic contra cardinalului. De şi împăratul adaugă în scrisoarea lui către arhiducele Matei că „făgăduinţa în ce priveşte pe Andrei Batori, se făcuse sub oarecare condiţii, de care neţinându-se el şi după toate aparenţele neavând nici măcar gândul a le îndeplinì, s'ar puteà cu temeiu *scuzà* năvălirea lui Mihaiu'' [90], nu e mai puţin adevărat că din chiar aceste de pe urmă vorbe, o prealabilă înţelegere, mai mult încă un ordin al împăratului, după care Mihai ar fi trecut Carpaţii, este cu totul neadmisibil. Aiurea într'o scrisoare a împăratului către Ştefan Boczkai, el spune de asemenea că „am înţeles că sorţii sunt aruncaţi de Valacul'',

---

[88] Stefan Bocskai c. împăratul, 16 Noemvrie 1599. Hurm., *Doc.*, III, p. 352 353: „ac tribus petontissimum de causis ad tentandum Transilvaniam adductum esse primo, ex mandatu Maiestatis vestrae Sacrae seque de ys rebus quatordecim literas a Maiestate Vestra sacra habere''. Tot aşà spune Mihai catre nunciul papal Malaspina, trimes de Andrei în tabara lui Mihai înainte de bătalie. Raportul lui Malaspina, 14 Noemvrie 1599. *Ibidem*, p. 511: „che l'imperatore de Christiani con 14 lettere haveva ricercato e spinto a vindicar l'ingiurie che la Maesta sua haveva ricevuta dal cardinale''. Mihai repeta aceasta afirmare în mai multe rânduri. Mai vezi, buna oară, raportul asupra expediţiei lui, din 5 Noemv. 1599. *Ibidem*. p. 344: „Con il commandamento espresso della Maesta Cesarea ho venuto''. Vezi şi mai sus, p. 204, solia lui Mihai catre Andrei.

[89] Mai sus, p. 207.

[90] Rudolf al II-lea c. Arhid. Mateiu, 5 Noemvrie 1599. Hurm., *Doc.*, III, p. 341: „Der Einfall woll mit grundt *entschuldigt* werden khan''.

[91] Rudolf al II lea c. Boczkai. 6 Noemvrie 1599, *Ibidem*, III. p. 317: „Cum a Valacho jactam esse aleam intelligamus''.

rostire ce iar nu se potrivește cu o de mai înnainte punere la cale [91]; tot așà de puțin ca și îndoiala lui Basta „dacă mișcarea Valacului a fost matură sau nematură" [92]. Dacă mai adăogim la acestea și solia amenințătoare a lui Mihai, pentru necontenita trăgănare a *știutei întreprinderi*, atunci vom ajunge numai decât la încheierea că Mihai, de și nu a lucrat contra scopului și dorinței împăratului german, nu a fost nici îndemnat, nici autorizat prin o învoire anumită la călcarea acestui pas însemnător; cel puțin nu în momentul când a fost făcut.

Mihai însă nu numai că cucerise Ardealul fără învoirea împăratului; el își iea, îndată după intrarea lui în capitala țărei, titlul de „voevodul Munteniei, sfetnicul prea sântei sale Maiestăți Cesaro-Crăești, locoțiitorul ei în Transilvania și căpitan general al armatelor sale din Transilvania de dincoace și a părților supuse ei" [93]. Acest titlu este inviderat însușit fără nici o învoire a împăratului. De și el i se vede încuviințat une ori chiar de autoritățile imperiale [94], lucrul se făcu numai în urma politicei de frică și de nehotărâre urmată de la început de către curtea imperială față cu Mihai Viteazul.

Purtarea lui Mihai, care trecea peste voința și dispozițiile împăratului, trebuià să provoace în Germania aprețuiri deosebite. Unii care vedeau lucrurile în bine, credeau că râvna cea mare a lui Mihai pentru slujba imperială îl împinsese la acest pas. Intre alții însuși sfetnicul împăratului, David Ungnad, spune într'un raport către stăpânul său, că s'a bucurat prea mult văzând că Mihai în actele lui se numește locoțiitorul Maiestăței sale și general al oștirilor sale, din care se poate deduce o mare credință și sinceritate către împăratul, și într'adevăr că merită ca banii, toate onorurile și încă și alte mile împărătești, să curgă către el, mult mai mult decât Sigismund cel călcător de jurământ" [95]. Impăratul însă judecà lucrurile cu totul altfel. Cam la aceeași dată cu scrisoarea lui Ungnad către el și înnainte de a o primi, el scrieà arhiducelui Matei: „Fiind că lucrul s'au început și Valahul nu'l va lăsà, este de nevoie ca și din partea noastră să ne folosim de toate prilejurile

---

[92] Basta c. Imp., 31 Oct. 1599, *Ibidem*, XII, p. 477: „matura o immatura che sia statto la mossa del Valacco".

[93] Vezi bună oară scrisoarea lui Mihai c. Basta, 11 Noemvrie 1599 *Ibidem*, III, p. 351: „Mihael Valachiae Transalpinae vaivoda, sacratissimae, Caes. Regiaeque Maiestatis consiliarius, per Transsylvaniam locumtenens et eiusdem Maestatis exercitus in Transsylvaniam eiusque ditionum partiumque ei subiectarum generalis capitanues".

[94] Asà în adresa consiliului cameral către Mihai, 3 Decemvrie 1599, *Ibid.*, p. 368: „Illustrissimo ac Magnifico domino Michaeli Waywodae Valachiae Transalpinae, sacritissimae caesareae regiaeque Maiestatis consiliarius et in Transylvania locumtenens, nec non exercitus generalis capitaneo domino nobis observandissimo".

[95] David Ungnad c. împăratul, 6 Noemvrie 1599, *Ibidem*, III, p. 348.

şi să lucrăm cu mare băgare de seamă. Te rugăm ca să dai de ştire lui Basta să meargă cu armată, cât de numeroasă vo puteà, la graniţa Transilvaniei, sub pretext că ar vrea să privigheze pe Turci şi pe Tătari. Pe de altă parte trebue să căutăm a aflà dacă o parte din nobilime, sau cel puţin Secuii şi Saşii, ar merge în partea noastră. Tot odată te *rog să ne sfătueşti cui am puteà să ne încredem, în cazul când Valacul ar vreà să păstreze stăpânirea Transilvaniei*. Două lucruri trebue mai ales luate în băgare de seamă: întâi să se urmărească victoria, pentru care să se trimeată bani lui Mihai; al *doilea să ne gândim, după izbândă, cum să dăm ţărei o bună administraţie*" [96].

Să dăm ţărei o bună administraţie, însemnà învederat că să o iee din mâinile lui Mihai. De aceea şi doctorul Pezzen, omul de încredere al împăratului, rugă pe arhiducele Maximilian să primească locul de guvernator al Ardealului şi să vină să scoată pe Mihai care nu înţelege de loc să părăsească ţara [97]. Aşà dar, Impăratul acuma, *după isbândă*, aprobà purtarea lui Mihai, şi îngrijià chiar să i se dee bani, spre a puteà urmări lupta mai departe. Indată însă ce rezultatul ar fi fost pe deplin dobândit, se gândià să arunce instrumentul întrebuinţat, pe Mihai Vodă, înnapoi în Valahia şi să păstreze Transilvania pentru sine, punând'o sub *o bună administraţie*, adică sub una germană. Acest scop al împăratului erà deadreptul protivnic acelui urmărit de Mihai Viteazul care vroià tocmai *să întrebuinţeze autoritatea imperială ca paravan spre a acoperi cucerirea pentru dânsul a Transilvaniei*. Fiecare din cei doi rivali ascunşi, în aparenţă prieteni, se sileà să se folosească pe socoteala celuilalt; fiecare căutà să înşele pe celălalt. Şi cu toate aceste, de şi se vânau unul pe altul într'ascuns, în formă trebuià să păstreze bunele relaţii; căci Mihai aveà neapărată nevoie de numele şi de ajutorul împăratului, spre a se menţineà în Transilvania; iar acesta se temeà că, nemulţumind pe Mihai, să nu'l arunce în braţele Turcilor care tocmai pe atunci deveniseră iarăşi ameninţători.

---

[96] Rudolf al II-lea c. Arhid. Matei, 5 Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 342: „Wan sich etbo der Wallach desselben impatronirn solle". Alta din 17 Noemv. 1599, *Ibidem*, XII, p. 504: „vonnöthen sein will das auf ein genuegsam Haubt und Gubernatorn gedacht, von uns hinein geordnet werde". Rabuss c. Maximilian, 20 Noemv. 1599, *Ibidem*, p. 509: „und bis sich Ihre Majestät auf einem gewissen Gubernator der in allweg von Haus Oesterreich genomben werden sollen, resolvirt". In pricirea ajutorului de dat lui Mihai, Imp, c. Arhid. Mateiu, 6 Noemv. 1599, *Ibidem*, III, p. 349. „Es werden Eur Lieb one Zweifel selbs betrachten, wie hoch und viel daran gelegen, weilen der Wallach so weit in Siebenbürgen kommen dass man ine nit verlasze, sondern euseristen Vermögen nach helfe".

[97] Pezzen c. Maximilian, 16 Fevr. 1600. *Ibidem*, XII, p. 712: „und Eur-Fr. D. zu Annembung der siebenbürgischen Gubernament bewegen und disponieren sollen". Se vorbià şi de Palffy ca guvernator. *Ibidem*, p. 714. In orice c' să nu fie Mihai. *Ibidem*, p. 736: „Pezzen schreibt es ist gar nit gut noch rath den Wallach länger in Siebenbürgen zu lassen".

Lupta pusă pe acest tărâm între domnul român şi împăratul german, trebuià să devină în curând din ce în ce mai rostită. Mihai avea pentru el însuşirile unei inimi mari, însă cu toate aparenţele ei de ghibăcie şi chiar de viclenie, prea bună pentru a puteà luptà cu machiavelismul întortochiat al casei de Austria. Numai cu puterea ar fi putut el răzbi şi aice, cum sfărmase până acuma piedicele ce'i stătuseră împotrivă. Când aveà însă nevoie mai mare de putere, aceasta tocmai nu putù spori, căci el singur fusese nevoit de împrejurări a astupà izvorul de unde ea puteà curge mănoasă şi îmbelşugată. Şirul expunerei ce urmează va aduce deslegarea acestor cuvinte, ce tot păreà deocamdată ca o ghicitoare. E vorba de Românii din Ardeal.

3. CUCERIREA MOLDOVEI

Intinsele planuri ale lui Mihai.—Mihai Viteazul fusese nevoit a răsturnà pe Andrei Batori, pentru a preîntimpinà planurile pe care acesta le urzià împreună cu cuscrul său Ieremia Movilă, spre scoaterea lui din scaunul Munteniei. Dobândind acuma şi Transilvania, Mihai trebuià să meargă mai departe spre a sdrobi pe duşmanii săi care, văzându-se răpuşi, îndoiră puterile spre a scăpà de amenințătoarea lui figură. El nu se puteà opri la jumătate de cale, ci trebuià să calce pe ea până la sfârşit, sau altfel toată munca pusă de el până atuncea erà zădărnicită. Apoi Mihai intrase pe pârtia alunecoasă a cuceririlor, pe care ştii când le începi, dar nici odată nu poţi cunoaşte unde au să înceteze.

Mihai de o cam dată îşi pune ochiul pe Moldova, spre a alungà din ea pe Ieremia Movilă, duşmanul său cel mai neîmpăcat. El avusese acest gând încă înnaintea de cucerirea Transilvaniei, şi l'am văzut încercând încă din 1596 alungarea lui Ieremia. Nevoile războiului cu Turcii îl făcură însă să nu poată da atunci scopului său o împlinire desăvârşită, şi Ieremia se întoarse în scaun şi mai pornit încă în contra lui Mihai Viteazul[98].

Domnul muntean mai arată încă odată gândul său de a supune Moldova înnainte de cucerirea Ardealului, anume în Aprilie 1598 [99]. In Iunie acelaşi an, găsim o nouă pornire a lui Mihai asupra Moldovei, lucru despre care comisarii imperiali cred că ar fi primejdios, din motivul cunoscut că împăratul fiind ocupat în răsboiul cu Turcii, nu ar puteà să iee asupră'şi alte încurcături. De aceea comisarii scriau lui Mihai (ei nu sosiseră încă lângă domnul român) să stee liniştit şi să nu între-

[98] Mai sus, pag. 175

[99] Mai sus, pag. 278.

prindă aşà cevà[100]. Curând după aceea Mihai caută iarăşi să capete învoirea unui atac al Moldovei, făcând să luciască la ochii Germanilor perspectiva unor răscoale ale popoarelor creştine de peste Dunăre: Bulgari, Macedoneni, Greci, contra Turcilor[101]. Ceva mai târziu, la 1 Octomvrie, găsim iar o solie a lui Petru Armanul trimisă tot pentru dobândirea învoirei cucerirei Moldovei[102]. Pentru a adormi pe Poloni, Mihai caută a îndrumà încă de mai înnainte relaţii cu ei. Aşà în 10 Octomvrie 1598 găsim o scrisoare a lui Mihai către Regele Sigismund prin care intervine pentru eliberarea unui călugăr Nikifor, după stăruinţa patriarhului de Constantinopole, făgăduind regelui că ,,va fi tot deauna gata a'l sluji şi a glorificà numele lui înnaintea lumei întregi[103].

Dacă însă Mihai voise să scape de Ieremia Movilă, înnainte de a dobândi, prin o strălucită victorie, stăpânirea Ardealului, fără îndoială că acuma când o aveà, mărit în vază şi în puteri, nu erà să mai sufere aţiţările necontenite ale domnului moldovan. De aceea, îndată după cucerirea Ardealului se pregăteşte Mihai pentru acea a Moldovei.

Incă din 24 Noemvrie 1599, când nu trecuse nici o lună de la cuprinderea Transilvaniei, regele polon aflase de scopul lui Mihai de a atacà Moldova şi, prin o scrisoare către împăratul Rudolf se jăluise lui despre acest gând al omului său[104].

Mihai se preface ca şi când „ar dori prea mult să vină comisarii împărăteşti cărora să le predee Ardealul, fiind că el ar aveà în gând *întreprinderi mai mari* care ar fi spre gloria şi folosul Maiestăţei sale"[105]. Pentru a mascà adevăratul ţel al acestei întreprinderi care nu erà alta decât cucerirea Moldovei, Mihai Vodă spuneà că scopul său este ,,de a pregăti o mare armată de 200.000 de oameni, cu care să treacă Dunărea şi să'şi aşeze reşedinţa la Sofia, în mijolcul ţărei duşmane, unde înţelegerea ce o are cu Creştinii acelor părţi i'ar aduce sub steaguri alte 200.000 de oameni cu care ar puteà punc un capăt veacului Impărăţiei Turceşti[106]

---

[100] Comisarii imperiali c. Mihai, 30 Iunie 1598, Hurm., *Doc*., XII, p. 368.

[101] Alta din 3 Iulie 1598. *Ibidem*, p. 370.

[102] *Ibidem*, p. 397.

[103] *Doc*., I, *Supl*., 2, p. 483.

[104] *Ibidem*. Hurm., *Doc*., XII, p. 513.

[105] Giovani di Marco către Dr. Pezzen, 22 Decemvrie 1599. Hurm., *Doc*., III, p. 397: „l'ill-mo V-da arde di desiderio perche prima siano qui l'ill-mo comessari; acio in nome di sua M-ta posino ricever questo regno, poiche ill-mo V-da e molto desideroso di consegnarlo quanto prima, *afine di poter lui fare impresse di magior importanza*". Acest scop îl rosteşte Mihai în mai multe rânduri. Vezi actele de la p. 377, 398, 400 şi 408, *Ibidem*.

[106] Giovani Marini c. Dr. Pezzen. 22 Decemvrie 1599, *Ibidem*, III. p. 394. Comp. David Ungnad c. Rudolf al II-lea, 31 Decemvrie 1599, *Ibidem*, p. 408: „Er Michel wölle resignirn, cedirn und wider den Türkhen sich begeben".

Pe când însă Mihai răspândeà vestea planurilor sale contră Turcilor, el adunà armata în Bistrița și în cetățile Transilvaniei aproape de hotarele Moldovei [107]. Luarea acestei țări din mâinele lui Ieremia, deveniă cu atât mai neapărată, cu cât Sigismund Batori care trecuse în Polonia în locul de cardinal ce'l ocupase fratele său, auzind de moartea lui, își propusese a se întoarce iarăși în tronul cel de două ori părăsit de el, fiind ajutat în această întreprindere de cancelarul polon, Zamoischi cumnatul său. Mihai deci erà acum săpat de doi protivnici, Sigismund Batori pentru Transilvania și Ieremia Movilă în interesul fratelui său pentru Muntenia, și ambii acești rivali luaseră Moldova ca baza operațiunilor lor. Trebuià deci cu ori ce preț să le surpe această temelie, și apoi la nevoie să meargă chiar mai departe, contra isvorului chiar de unde se hrăniau asemenea dușmănii, regatul Poloniei. Mihai nu știeà ce vrea să zică o piedică, nici pusese până acuma piciorul îndărăt.

Impăratul află în curând de adevăratele scopuri ale lui Mihai, și prin o scrisoare din 22 Decemvrie 1599, îl roagă că, nefiind în acele timpuri interesul împărăției de a se încurcà în un războiu cu Polonii, să'și îndrepte mai bine expedițiile sale unde s'ar înfățișà mai frumoase prilejuri de isbândă, decât de a le ținti asupra Moldovei [108]. Impăratul îngrijit peste măsură de planurile lui Mihai și cunoscând încă de la cucerirea Transilvaniei, că el nu preà părăsià gândurile concepute, scrie și comisarilor săi de pe lângă voevod că „să se silească a'l întoarce de la un atac al Moldovei, dacă cumva ar umblà cu un asemenea scop" [109]. Dușmanii lui Mihai precum *Ștefan Boczkai* căntà să arate că aplecarea Moldovenilor către Poloni, dușmanii politicei imperiale, provineà tocmai din pricina amenințărilor cărora ei s'ar simți expuși din partea voevodului muntean [110].

Mihai însă, care până atunci lăsase să pătrundă gândul său numai în încunjurimea lui, ajungând aproape de momentul punerei în lucrare, îl răsuflă și către mințile germane. In 3 Ianuarie 1600 el spune lui Carlo Magno că dacă i s'ar fi dat banii făgăduiți, el ar fi acum stăpânul Moldovei, întru cât are întinse înțelegeri cu locuitorii acestei țări. Mihai cere apoi, prin o scrisoare trimisă împăratului, voià „de a cuceri Moldova pentru Maiestatea Sa imperială, însă în folosul său, pentru care împăratul să trimită un sol la regele Poloniei, care să'i dee a înțelege că această cucerire nu s'ar face spre dauna lui, ci în folosul întregei Creștinătăți". Consiliul imperial întrebat asupra acestei

---

[107] Mihail Igartho judecătorul din Sziget c. pârcălabul de Huzt despre pregătirile de războiu ale lui Mihai, 21 Decemvrie 1599, *Doc.*, III, p 393.
[108] Rudolf al II-lea către Mihai Vodă, 22 Decemvrie 1599, *Ibidem*, p. 397.
[109] Rudolf c. D. Ungnad și M. Zeckel, 24 Decemvrie 1599, *Ibidem*, p. 403.
[110] Stefan Boczkai către D-rul Barwitz, 30 Decemvrie 1599, *Ibidem*, p. 405.

propuneri, își dă părerea că având împăratul destul și chiar prea mult de lucru în lupta contra dușmanului creștinesc, nu ar aveà nici un motiv pentru a'și mai stârnì noi dușmani, mai ales așà de apropiați de granițele imperiului"[111]. Mihai văzând greutățile ce le întâmpină pe lângă împăratul, se îndreaptă către arhiducele Matei, la care aveà o deosebită trecere[112], pentru a'l convinge despre interesul cel mare ce l'ar aveà împărăția la cucerirea Moldovei, arătându-i mai ales că „cuprinderea acelei țări va fi cu atât mai ușoară, cu cât el are înțelegere cu mai toți locuitorii acelei provincii, astfel că îndată ce va apăreà în hotarele ei, cu toții vor trece în supunerea împăratului". Pentru aceasta se roagă să-i trimită cât mai curând ajutor de arme și de bani, pentru a nu scăpà momentul priincios[113]. Mihai repetă cererea către împăratul prin o scrisoare din 28 Aprilie 1600, câteva zile înnainte de a pășì peste munți în Moldova, căutând să'i dovediască încă odată că lucrează în interesul împărăției[114].

Mihai însă nu se mulțămi cu atâta. El propuneà împăratului un plan și mai îndrăzneț, anume ca după ce cucerirea Moldovei s'ar îndeplinì fără vărsare de sânge, să întreprindă pe aceea a Podoliei, Litvaniei și a Rusiei (roșă), ba chiar să supună autorității imperiale toate țările dela Marea Caspică până la Buda, Alba regală și Solnoc, numai el, Mihai, să rămână domnul riului Timișului, adecă al Transilvaniei[115]. Mihai anume se pusese încă de mai înnainte în legături cu țarul Rusiei, Boris Godunov (1598—1605), uzurpatorul tronului rusesc după stângerea dinastiei lui Rurik, făcând mai întâi stăruinți pe lângă el spre a fi ajutat în lupta contra Turcilor, și după ce primise de la țar semne invederate ale bunelor sale plăceri, anume icoane pentru biserici și o sumă de bani, Mihai venise cu a doua propunere, aceea de a atacà împreună Polonia. Iezuitul Lajcewsky spune anume în predica ținută la moartea principelui Leon Sapieha, că acesta sfâșiese legăturile vătămătoare dintre Boris

---

[111] Părerea consiliului imperial, 17 Ianuarie 1600, *Ibidem*, IV, 1, p. 15: „ihme die verwilligung zuthuen die Moldau für die kays. Mat., doch zu seiner nüzung anzugreiffen".

[112] Chiar când Mihai se duce la Praga, după nenorocirile lui, se spune că el „e stato molto accarrezzato (desmierdat) dal serenissimo Mattia". 25 Aprilie 1601, *Ibidem*, VIII, p. 213.

[113] Mihai Vodă c. Arhid. Mateiu, Ianuarie 16 0, IV, I, p. 17.

[114] *Ibidem*, XII, p. 873.

[115] Ungnad și Zäggel c. Rudolf, 5 Aprilie 1600. IV, 1, *Ibidem*. 38: „Weiter fuhrt er ein, er habe bey der Cronstadt uber 24.000 besoldter Mann gehabt. damit er die Moldau einnemben wöllen, welches er ohne Blut vergiessen volziehen unndt die Podolia, Litau unndt Reissen herzubringen khönnen, aber Eur Majestät haben Ims nit zugeben wöllen". Comp. *Journal de l'Estat d'Orient* în N. Iorga, *Acte și Frag.*, I, p. 46 și Carlo Magno c. Maximilian, Hurm., *Doc.*, XII, p. 661 (despre Podolia).

Godunov şi principele român Mihai carele, spre dauna Poloniei uneltise o ligă tainică cu Ţarul atrăgându-l în alianţă cu condiţie ca, izbind Polonia cu ajutorul Muscalilor, să poată cucerì Polonia propriu zisă iar Ţarul să apuce provinciile rutene"[116]. Tot despre această uneltire a lui Mihai contra Poloniei vorbeşte o scrisoare din 4 Iulie 1600, a lui Sigismund regele Poloniei către Leon Sapieha în care se spune că „după ce Mihai a luat Suceava prin capitulaţie şi a cuprins Soroca, a adus toată ţara la jurământ şi la supunere şi a ocupat toată Moldova, el vroeşte acuma să se arunce şi asupra Poloniei. Asemenea ştiri sunt foarte probabile şi sosesc mereu din multe locuri. Acest duşman, de şi se făleşte cu proteguirea împăratului german, recunoaşte cu inima deschisă şi legăturile sale cu Impărăţia Turcească, căci scrie pe faţă la unii de ai noştri că sultanul i'a dat steag asupra Moldovei şi Ţărei Româneşti, şi ceea ce este mai grav este aerul său de a aveà din partea sultanului învoire şi asupra Poloniei, pentru care îi făgădueşte şi tribut". In urma acestora regele întreabă pe Sapieha · dacă faţă cu lipsa de bani în care s'ar aflà Polonia, nu ar fi bine să'şi amaneteze odoarele, pe care le-ar răscumpărà mai târziu cu banii strânşi de la popor [117]. Mihaì găsise sprijin contra Poloniei şi în faptul că Podolia, fiind ortodoxă şi ameninţată de Catolicizm, aşteptà pe Mihai ca pe un liberator [118].

Pe lângă ţarul Rusiei, Mihai Vodă căutà să mai stârniască contra Poloniei pe Cazacii Zaporojani, Intr'o scrisoare a hatmanului lor către Sigismund al III-lea ei cer iertare regelui pentru uneltirile la care se lăsaseră a fi admeniţi de domnul muntean care le spuse că ar fi vrut să'i ducă în contrà Turcilor :„Mărturisim prea luminate şi prea îndurate rege, că în adevăr cam aceasta fusese în cugetul nostru în urma deselor scrisori către noi, prin care Mihai Vodă ne făgăduia o leafă bună.... ca la nişte oameni de oaste, aşezaţi în o pustietate pe pământul hanului tătăresc, care nu arăm, nici nu semănăm. Aşa dar ne învoisem cu dânsul a merge contra vrăjmaşului sântei cruci; îndată însă ce am aflat că gândul lui Mihai ascuns este asupra Moldovei, am rupt în grabă ori ce legătură[119].

Vedem însă ce întinsă reţeà duşmană vroià să ţese Mihai

---

[116] *Arh. ist.*, III, p. 52. Vezi şi un doc. din Pilsen, 20 Noemvrie 1599, asupra conferinţei ambasadorilor lui Mihai Viteazul cu acei ai ţarului Moscovei, *Ibid.*, II, pag. 47.

[117] *Arh. ist.*, III, pag. 35.

[118] Miron Costin, în *Letopisete*. I, p. 223.

[119] Scrisoarea Hatmanului către regele Poloniei din 22 Martie 1600 în *Revista* lui Hasdeu, *Traian*, 1869, p. 52. Cazacii îndrumaseră plecarea lor contra Polonilor prin o tânguire către regele în contra arendaşilor pământurilor regeşti. Vezi 1 Fevr. 1600, Hurm., *Doc.*, I, *Supl.*, 2, p. 575. Comp. p. 586.

în jurul Poloniei, spre a sdrobi prin ea chiar cuibul din care porniau în contra lui toate uneltirile protivnice.

Impăratul speriat de asemenea propuneri uriaşe ale lui Mihai nu ştià cum să'l astâmpere, spre a nu se încurcà în nişte întreprinderi al căror capăt erà peste putinţă a se prevedeà. Pe Mihai însă îl apucase furia cuceririlor. Fără a se asigurà despre stăpânirea Transilvaniei pe care o ştim vom mai vedeà cât de nesigură stătea sub picioarele lui, el se hotărăşte să treacă în Moldova, şi în 4 Maiu 1600 el înştiinţează pe comisarii împărăteşti, că lasă, în timpul expediţiei sale în Moldova, pe banul Mihalcea şi pe Lupul Corniş ca locoţiitori ai săi în Ardeal.

Cu repeziciunea fulgerului, particulară tuturor mişcărilor şi hotărârilor lui Mihai Viteazul, el trece munţii, cade asupra oştirei lui Ieremia, care, trecând mai toată de bună voie către dânsul, Ieremia o rupe de fugă spre Hotin unde se închide [120]. Mihai se ieà după el; dar nevoia de a se întoarce curând în Ardeal îl făcù să nu poată cuprinde nici acea cetate, nici cetăţuia Sucevei, de unde Mihai se îndreptă, curând după aceea, spre Iaşi

Cuprinderea Moldovei — Şi în contra Moldovanului procede domnul muntean cu aceleaşi mijloace viclene care erau nedespărţite de politica acelor timpuri şi putem adăogi, *mutatis mutandis*, ale tuturor timpurilor. Puţin timp înnainte de a păşi peste munţii Răsăritului, spre a izbi pe Ieremia Movilă, şi pe când Mihai îşi aveà toată armata adunată lângă Bistriţa, gata de plecare, el trimite o scrisoare regelui Poloniei în care se plânge „că ar fi înţeles a fi pe nedreptul presupus că ar voi să năvălească în Moldova ce se află acuma sub mâna Maiestăţei sale, care lucru nici prin cuget nu i'ar fi trecut, martur îi este Dumnezeu", vrednică paralelă la jurământul ca să'şi bee sângele copilului său, dacă ar aveà de gând a irumpe în Ardeal, făcut cu câteva zile înnaintea acelei irumperi. Luând apoi el rolul de tânguitor, se jălueşte că l'ar duşmăni Ieremia Movilă, rugând pe rege, spre a'l adormi mai bine, ca să împiedice pe proteguitul său de la atare purtare [121].

Cucerirea Moldovei se făcuse aproape fără vărsare de sânge. Spusele lui Mihai către arhiducele Matei, că locuitorii Moldovei l'ar aşteptà spre a trece cu toţii în partea împăratului, fusese adeverite prin faptele petrecute. Armata lui Ie-

[120] Mihai Vodă c. comisarii împărăteşti, 4 şi 6 Mai 1600. Hurm., *Doc.*, IV, 1, p. 45. 46.

[121] Scrisoarea lui Mihai Viteazul către Regele Poloniei din 4 Fevruarie 1600 în *Traian*, 1869, p. 40 (reprodusă şi în Hurm., *Doc.*, I, *Supl.*, 2, p. 577). Altă scrisoare cu cuprins aproape identic din 21 Martie 1600. *Traian*, p. 48.

remia trecù mai toată la Mihai și puținii ce rămăseseră lângă domnul Moldovei, nici nu încercară o serioasă împotrivire [122]. Această trecere a Moldovenilor către Mihai se făcuse mai ales „din pricina stoarcerilor cărora ei fuseseră supuși din partea lui Ieremia și a soldaților Poloni care erau în Moldova" [123]. Mulți boieri se grăbiră a jurà credință lui Mihai; alții însă partizani ai lui Ieremia și a Polonilor fugiră împreună cu el [124]. Mihai cucerise Moldova din fugă, fără a aveà însă speranța de a o puteà menţineà, dacă împăratul nu i'ar venì în ajutor. El de aceea și scrise comisarilor împărătești ca, pe lângă grăbirea cu trimiterea banilor de care ar aveà cea mai mare nevoie spre a'și plăti armata, să stăruiască ca împăratul să îndrepte o oștire către hotarele Poloniei prin Silezia, spre a împiedicà pe Poloni de a năvăli asupra lui în Moldova. Regele Poloniei auzind de atacul plănuit contra unei posesiuni pe care o credeà a lui, chiamă în grabă dieta spre a'i cere mijloacele trebuitoare la împotrivire și trimite după ajutor grabnic în Prusia [125]. Mihai făcuse cererea la împăratul încă din 16 Maiu, când se aflà în tabără lângă Suceava, a căreia cetate se silià în zadar să o dobândiască [126]. In 5 Iunie găsim aceeași stăruință repetată către doctorul Pezzen, cerând acuma Mihai ca comisarul extraordinar al împăratului să trimită pe Basta spre a face o diversiune, în care timp el să poată întocmi trebile în Moldova, să aducă tot poporul la ascultare, să'și stabilească mai cu tărie autoritatea,

---

[122] Două scrisori ale lui Mihai c. Pezzen și c. comisari, datate din Iași, 2 Iunie 1600, Hurm., *Doc.*, IV, 1, p. 66—67. Un raport din 31 Mai 1600. *Ibidem*, XII, p. 930, spune: „Gleich am Anfang sein 5.000 Walachen von Ieremia abgefallen" (Walachen în gura Polonilor înseamnă Moldoveni căci Polonii „dicono alla Moldavia, Valachia, e alla Valachia, Moldavia". *Ibidem*, VIII, p. 217. Moldovenii slujeau ca mercenari în armata lui Mihai, *Ibidem*, XII, p. 688.

[123] Heidenstein în Engel, *Gesch. der Walachey*, p. 247.

[124] Girolamo Capello c. dogele, 27 Iunie 1600, Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 22: „Micali e ricevuto dei Bogdani per loro principe, stanchi delle estorsiorni fatte loro da Geremia et dalli soldati polacchi che erano in quel paese". Alt raport din 1 Iulie 1600, *ibidem*, p. 24: „li Bogdani ribellatisi voltorono le armi in favor di Michali et contra Hieremia". Cf. *Curiöse Beschreibung von der Moldau und Wallachey worinnen derselben Zustand und Beschaffenheil, Braüchen, Lager, Städte und Schlösser* etc., 1699 (Bibl. Acad. Col. Sturza, No. 4329) sub cap. VIII: „weilen der moldauische waywoda Ieremia seine Unterthanen bisher sehr beschewret, von einem jeden monatlich einen ducaten genommen, und was er nur an Bahrschaft zusammen gepresst alles in Polen geflüchtet, so wurden die Unterthanen ihm aufzätzig und wollten lieber den Mihael zu ihrem Herrn haben". O aprețuire mai rece a plecărei Moldovenilor către Mihai, vezi în un raport din Praga din 5 Iunie 1600, Hurm., *Doc.*, III, 2, p. 355.

[125] Sig. August c. Marchizul de Anspach, 30 Mai 1600, N. Iorga, *Acte și Frag.*, I, p. 176: „... requirimus, ut subditis quoque suis ducatus Prussiae, mandet, nobis necessario tempore non desint".

[126] Un doc. de la Ieremia Movilă din 10 Aprilie 1603, Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, I, 2, p. 18: „când s'a sculat acel tâlhar de Mihai Vodă cu Ungurii și cu multe limbi asupra domniei mele și când m'au adus Caraiman vel Paharnic 40.000 de galbeni de la Sultanul, ca ajutor contra domnului muntean".

pentru ca apoi nu numai să poată susţineà lovitura duşmanilor, dar încă să o şi respingă [127].

Mihai tratà pe Germani cam prea cavalereşte. Ştieà că întreprinsese expediţia asupra Moldovei în contra voinţei anumite a împăratului, şi cu toate acestea cereà ajutor de bani şi chiar sprijinul armatelor împărăteşti spre a'şi asigurà noua lui izbândă. Dacă împăratul încuviinţase la sfârşit cucerirea Transilvaniei, aceasta o făcuse, pentru că reuşita lui Mihai tăiese deodată toate greutăţile pe care întoarcerea lui Sigismund Batori şi apoi înlocuirea lui cu Andrei le adusese politicei imperiale. Izbânda ştersese sau cum spuneau Nemţii „scuzase" neascultarea. Domnul Muntean într'adevăr făcuse o mare slujbă împăratului. Astfel stăteau lucrurile cu cucerirea Moldovei. Mai întâi împăratul nu aveà nici un drept şi nici un interes în această ţară; apoi atacul ei ameninţà, în cazul când ar fi fost sprijinit de împăratul, cu un războiu neapărat din partea Polonilor, care războiu, în starea nu prea înfloritoare în care se află chiar atunci acel cu Turcii, deveniă îndoit de ameninţător pentru Germani. Apoi dacă Mihai în prima lui expediţie, putuse să'şi ascundă interesul său sub aripele celor împărăteşti, în aceasta de a doua o asemenea acoperire nu mai erà cu putinţă, de şi el repetà necontenit că de aceea atacase pe Ieremia pentru că acesta şi cu Sigismund Batori aveau de gând să'l scoată din Transilvania, şi că nu puteà să meargă în contra Turcilor cât timp aveà în spatele său nişte duşmani atât de primejdioşi; că el lovise în Ieremia şi în Poloni tot politica turcească [128]; erà învederat că el vroise, prin cucerirea Moldovei, să preîntâmpine înnainte de toate pericolul ce'l ameninţà *pe el însuşi*, şi numai ca îndreptăţire puneà înainte interesul imperiului. De aceea comisarii imperiali nu încetează nici după izbândă a'l mustrà pentru nesocotita întreprindere care ameninţă pe împăratul cu un războiu din partea Polonilor. Ei scriu lui Mihai: „Vă aduceţi aminte că noi am desaprobat expediţia moldovană, ca nu cumva din pricina ei să se nască un războiu cu Polonii. Vă rugăm deci să nu proclamaţi că această cucerire s'a făcut în numele împăratului, despre care lucru şi acuma protestăm" [129]. Mihai răspunde acestor protestări, că „nu împins

[127] Mihai Vodă c. Pezzen, 5 Iunie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 67: „ut dominus Georgius Basta opportunitas et occasio rerum novandarum Polonis eripiatur, etc."

[128] Mihai Vodă către comisari, 17 Iunie 1600, *Ibidem*, p. 75: „Si enim hoc hoste post tergum relicto arma in Turcas convertissemus, quis non intelligit res non modo nostras sed et christianas ingruentibus alia parte cum Ieremia et Sigismundo barbaris. in maximum discrimen immo extremum exitium deduci potuisse?"

[129] Ungnad şi Zeckel către Mihai Vodă, 29 Mai 1600, IV, 1, p. 63: „neque ocupationem provinciae illius nomen suae Maiestatis divulget, de qua re et nunc protestamur". Altă scrisoare din 7 Iunie, *Ibidem*, p. 70: „Sua caesarea Maiestas in summam deliberationem trahet ut se hostilem Polonis ostendat, novoque bello se oneret, cum alioquin cum Turcis gravissimum bellum incumbit".

de dorința de glorie și setea de domnie a cuprins el Moldova, ci atunci când a cunoscut cu siguranță că Ieremia împreună cu Sigismund Batori, unindu-se cu dușmanii întregei Creștinătăți, se sfătuiau ca cu ajutorul Turcilor și a Tătarilor să cadă asupra noastră în Transilvania. Trebuia sau să cuprind Moldova sau să pierd și Transilvania, din care cauză nu ne putem mirà îndestul cum de purtarea noastră a putut trezi bănueli[130].

Mihai însă neputând îndeplini gândul său de a lovi Polonia, de oare ce planurile sale de alianță împotriva ei cu țarul Rușilor și cu Cazacii Zaporojani dăduseră de greș, se gândește a acoperi măcar întru câtva lovitura dată acelui regat prin cucerirea Moldovei, căutând să'și îndreptățiască pasul făcut față cu Sigismund al III-lea. El îi scrie deci în ziua de 21 Mai 1600, încă de pe când se află în țara cucerită, că „trebuise vrând nevrând să alerge la acele mijloace de care se slujesc oamenii viteji, când este pusă în cumpănă gloria și sănătatea lor, și că el a intrat în Moldova, nu pentru alt ceva, ci numai spre a fi servul regelui și al Statului polon”. Regele îi răspunde în 8 Iulie 1600 „învitându'l să iasă cât mai în grabă din Moldova, și bănuindu'i pentru atacul unei provincii regești și unui domn proteguit de el”.

Dar Mihai Viteazul sperà fără îndoială prea puțin el însuși de la acest demers al său pe lângă regele jignit. De aceea el se gândește iar la mijloace constrângătoare și, întru cât nu izbutise la nimic cu Rușii și Cazacii, se îndreaptă către Tătari. Regele Sigismund îngrijit de această încercare a lui Mihai Viteazul pe lângă un popor tot deauna gata de prădalnice izbânzi, scrie hanului în 6 Iulie 1600, arătându'i cum „Mihai Vodă domnul muntenesc, după ce cucerise mai deunăzi Ardealul, devenind prin aceasta și mai sumeț, se aruncase asupra Bogdaniei, fugărind pe Ieremia Vodă, și cugetà acuma chiar asupra regatului polon, lăudându-se cu simpatia hanului Tătarilor. Intreabă deci regele polon pe hanul, dacă vroește a menținea mai departe vechile legături de prietenie, sau dacă se va lăsà a fi înșelat de cuvintele cele blânde, poate chiar de darurile ce i se dădeau acuma, dar care toate de sigur vor încetà, de îndată ce se vor fi adunat mai multe țări sub sceptrul domnului muntean”[131].

Mihai ia tot odată măsuri pentru a câștigà simpatiile Moldovenilor iertându-le dările, făgăduindu-le apărare contra tuturor dușmanilor și mai ales amenințând, prin aspre pedepse, disciplina în armata lui, pentru a împiedecà astfel prădăciunile

---

[130] Mihai către comisari, 17 Iunie, 1600, *Ibidem*, p. 75: „Unde mirari satis non possumus, quod perditorum quorundam sermones aliquam de integerrima fide atque constantia nostra apud Caesaream Maiestatem movere possint suspicionem”.

[131] Vezi aceste trei scrisori în *Traian*, 1869, p. 64, 100 și 112.

şi despoierea poporului din partea mercenarilor săi. Aceste măsuri împacă pe poporul de rând cu stăpânirea cea nouă; dar boierii moldoveni îi erau în mare parte protivnici şi fugiseră peste graniţă, sau la Hotin lângă Ieremia. Comisarii observă însă că plecarea spre Mihai a straturilor de jos nu ar aveà nici o însemnătate [132]. Fiind însă că o afacere foarte gravă îl rechemà în Ardeal, anume întâlnirea cu comisarul extraordinar, Pezzen, care veneà să reguleze poziţia lui Mihai faţă cu împăratul, apoi el părăseşte Moldova către sfârşitul lui Iunie, lăsând guvernul ei la patru boieri: *Udrea, Andronic Cantacuzino, Sava* şi *Negru* împreună cu o armată de 6.000 de oameni sub generalii *Murgu* şi *Moise Sekeli* şi se întoarce în Alba Iulia unde intră în triumf în ziua de 1 Iulie.

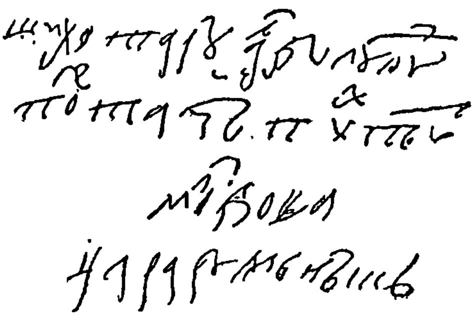
Pecetea lui Mihai Viteazul domnul celor trei ţări române

Şi într'adevăr că puteà cel puţin pentru un moment să păşească ca triumfător. Impins de împrejurări el realizase unirea tuturor ţărilor române într'o singură domnie, şi puteà să se intituleze cu fală: „domnul Ungrovlahiei întregi, al Ardealului şi al Moldovei" [133]. De şi nu atât unirea ţărilor române fusese ţinta lui Mihai în cuceririle sale, şi el le întreprinsese pe rând pentru a'şi asigurà poziţia lui de domn, al Munteniei întâi prin cucerirea Ardealului, apoi prin acea a Moldovei, totuşi *nu e mai puţin adevărat că Mihai realizase, fie şi numai cât pentru o clipă, unitatea politică a ţărilor române*, fapt de o în-

[132] Com. c. Imp., 27 Iunie 1600, Hurm., *Doc.*, XII, p. 952: „den ist khein Bestand".

[133] In documentul dat de el din Iaşi în 1600 Iunie, prin care hărăzeşte mânăstirei Bistriţa zecimea albinelor din satele mânăstireşti a judeţului Neamţ, Hasdeu, *Arh. ist.*, I, 1, p. 117, a cetit rău data acestui document 1599 *Iulie*, întru cât se constată din toate documentele autentice contimporane că Mihai Viteazul stătuse în Moldova numai în lunile *Mai* şi *Iunie* 1600. Mihai Viteazul printr'un alt document din 7108 (1600) Mai în 29, în care se intitulează tot domn pământului Valahiei, Ardealului şi Moldovei, întăreşte mânăstirei Agapia stăpânirea proprietăţei sale Negreştii. Acest document se află în arhiva Statului, nepublicat. Titlul este dat lui Mihai şi de subalternii lui. Pârcălabul de Suceava jură că va fi credincios „stăpânitorului şi domnului Ardealului, Ţărei Româneşti şi Moldovei". Act românesc, 29 Mai 1600, Hurm., *Doc.*, XII, p. 951, nota 1. In convocarea dietei transilvane, 12 Iulie 1600, Mihai schimbă titlul de domn al Ardealului în acel de locoţiitor împărătesc, *Ibidem*, p. 964.

semnătate nemăsurată, dacă nu ca o încoronare a năzuinţelor trecute, ce nu tinsese nici odată în chip conştiut către unire, de sigur ca o apucare înnainte a ţintei pe care poporul românesc, ca şi ori ce popor ce se află în starea lui, trebuià să o aibă pentru viitor: *aceea de a'şi întinde hotarele politice până unde se întind acele ale naţionalităţei sale*. Aceasta este gloria cea mai mândră a lui Mihai Viteazul, steaua care, aprinsă de el în trecut, va lucì tot deauna în viitorul poporului român, şi a cărei lumină va fi pururea îmbinată cu figura lui Mihai. Este netăgăduit însă că Mihai Viteazul simţià în sufletul lui o adâncă mândrie şi mulţumire

când se văzù cu piciorul pe creştetul celor trei ţări, şi acest simţ măreţ reiesă cu o deosebită putere din însemnarea pusă de el pe un document în care scrià: „Şi hotarul Ardealului, *pohta ce am pohtit: Moldova, Ţara Românească*".

Păşirea eroului muntean peste voinţa anumită a împăratului trebuì să sporească încă la curtea austriacă neîncrederea pe care în tot deauna o hrănise în contra lui. Pentru a înţelege pe deplin poziţia lui Mihai faţă cu Impăratul German în acest moment critic pentru el al istoriei sale, trebue să cercetăm seria relaţiilor cu Nemţii de la cuprinderea Transilvaniei.

De şi cucerirea acestei ţări fusese făcută din propria îmboldire a lui Mihai şi fără a aşteptà ordinul împăratului, ba făcându-l pe acesta să'şi calce cuvântul dat către papa şi Catolici, totuşi am văzut că suzeranul lui Mihai erà gata a „scuzà" întreprinderea, în aparenţă pentru că nici Batori nu ar fi avut de gând a se ţineà de condiţiile cuvenite, în realitate însă pentru că era în folosul Germanilor. Prin ea împăratul devenià de odată stăpân al Ardealului, a căruia ocupare îi pricinuise atâtea necazuri, şi aceste fără a vărsà o picătură de sânge şi fără chiar a răspunde lui Mihai toată suma făgăduită pentru îndeplinirea cucerirei. Nici se puteà ca împăratul să nu fi fost pe deplin mulţămit de o aşà strălucită isbândă, dobândită cu aşà de neînsemnate jertfe.

Impăratul, de şi satisfăcut de modul cum se desfăşurase întreprinderea lui Mihai, simţind bine că dacă domnul român pusese în cumpănă întreaga lui poziţie, aceasta o făcuse nu de dragul Creştinătăţei, precum îi plăceà aşà de mult lui Mihai a o repetà, cu atât mai puţin de acel al curţei imperiale, ci în pro-

priul său interes, chiar de la început arătase îngrijire ca nu cum va Mihai Viteazul să aibă de gând a păstrà Ardealul pentru el. Domnul român aveà fără îndoială acest scop. De şi nu se poate bănui că să nu fi fost sinceră plecarea lui către împăratul şi Creştini, întru cât prin o asemenea plecare el se înnălţase, el ţineà mult mai mult la poziţia câştigată prin ascuţişul săbiei, şi ar fi fost gata de a jertfi totul, şi împărat şi Creştinătate, spre a o apărà.

Intreaga purtare a lui Mihai în Ardeal, după cucerirea lui, desvăleşte că el vroià să devină stăpânul real şi efectiv al acestei ţări, lăsând împăratului numai o suzeranitate nominală. Aşà mai întâi Mihai arată gândul său de a părăsi Muntenia, în care vroià să pună pe fiul său ca domn, şi el se strămută în Ardeal cu mumă, femeie, copil şi cu toate avuţiile [134].

Modul apoi cum Mihai căutà să câştige pentru el naţiunile Ardealului întăreşte acelaş scop al lui. Am văzut că Mihai erà susţinut de Saşi, ca unii ce erau partizanii împăratului, şi el venise să cucerească Ardealul în numele aceluia. Pe Secui şi'i alipise prin restituirea libertăţilor lor. Rămânea dintre naţiile politice ale Transilvaniei, Ungurii care formau nobilimea acestei ţări. Cât despre Români, naţia robită, despoiată, lipsită de drepturi, vom vedeà mai târziu care fură speranţele ei la venirea domnului român de peste munţi, şi cum el răspunsese acestor aşteptări.

Mihai şi Ungurii.—Poziţia lui Mihai Viteazul trebuià să fie grea tocmai faţă cu Ungurii; căci aceştia doriseră tot deauna neatârnarea ţărei, chiar încă de pe când Transilvania se aflà sub stăpânirea regatului unguresc. De când trecuse sub Turci, se ascuţise în ei tot mai mult dorinţa de neatârnare, şi apropiindu-se acuma Germanii de dânşii, îi apucă o teamă nemăsurată pentru pericolele atât naţionale cât şi religioase ce'i aşteptau pe ei, Protestanţi, sub domnia Catolicilor.

Spaima îi cuprinse când aflară despre hotărârea lui Sigismund de a trece Transilvania împăratului Rudolf, şi când veni Andrei Batori, acest principe deşi Catolic şi polonizat, tot întâlni o preferinţă înnaintea uricioasei stăpâniri a casei Habsburgilor. Cu cât mai mult trebuiau ei să urască şi să respingă o dominare germană îmbrăcată în o haină românească? Să

---

[134] Raportul lui Malaspina din 24 Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 512: „e che per cio haveva condotta sua madre, moglie, figliuoli e tutti suoi attinenti, *con animo di non intornar più nella sua provincia*". El şi lasă în Muntenia ca stăpân pe fiul său Pătraşcu sau Neculai Voevod, de la care au rămas mai multe documente. Neculai este acelaş cu Pătraşcu se vede din Hurm., *Doc.*, XII, p. 537: „Der Patraschko des Mihael sohn der sich jetzt Nicola Waida nennt". *Ibidem*, p. 898: „sein sohn Petraschko anderst Nicolaus genannt". Alt doc. care confirmă strămutarea lui Mihai cu soţie şi copil în Ardeal, *Ibidem*, p. 519.

primească ei de domn pe un membru al acelui popor, pe care se obişnuise de veacuri a'l privi ca robul lor, aceasta le veniă peste fire! Şi nu numai că se simţiau loviţi în mândria lor prin asemenea supunere, dar se temeau chiar de ea, căci se aşteptau ca domnul român să vină în ajutorul conaţionalilor săi, să'i deslege din robia de veacuri în care ei zăceau încătuşaţi, şi, sfărâmându-le lanţurile, să'i cheme la viaţa liberă care trebuiă să desmoştenească pe nobilii Ardealului de atâtea scumpe drepturi!

Aşă credeau Ungurii Ardealului. Mihai, cum intră însă în ţară, urmă o politică cu totul alta. La început, ce e drept, Mihai ne având încredere în Unguri, vroiă să pună în toate cetăţile garnizoane germane, şi unde nu puteă aduce Germani îi înlocuiau cu Români. Apoi el dărueşte mai multe moşii confiscate de la Ungurii ce nu voiau să'i recunoască autoritatea, boierilor lui[135], şi scuteşte pe preoţii români de iobăgia ţărănească[136]. Pe mulţi dintre nobili ce'i ştiă protivnici ascunşi, precum pe Pancraţiu Senyey, Gaspar Sibrik, Ştefan Bodony, Moise Sekely, Francisc Nagy şi alţii, îi trimite în Muntenia, aducând de acolo Munteni spre a'i pune în locurile lăsate libere prin îndepărtarea lor[137]. Pe Gaspar Corniş cu deosebire, pe care l'am văzut mai sus înţelegându-se cu Basta, pentru ca acesta să nu vină în ajutorul lui Mihai, îl duşmăneşte domnul cu înverşunare, îl insultă chiar în mijlocul dietei, numindu'l trădător, şi luându'i comanda ce o aveă în armata transilvană, îl înlocueşte prin Moise Sekely, pe care'l iartă şi'l recheamă din surgun[138]. Pe alţii precum pe Csaky şi pe Bornemisa îl închide în Alba Iulia[139]. Lui Boczkai celui mai mare dintre nobilii Ardealului, în care chiar împăratul aveă o deosebită încredere, rugându'l să iee parte alăturea cu Mihai la supunerea ţărei, Mihai îi confiscă moşiile, şi după stăruinţa împăratului abiă se hotărăşte a'i restitui una din ele[140]. Mihai însă ştieă că mâna ocârmuitorului trebuie să uniască blândeţea

---

[135] Paulo Giorgio Raguseo c. Rudolf al II-lea, 16 Noemv. 1599, *Ibidem*, III, p. 351 : „nella fortezza di Dieva ha messo a Valachi par custodirla, cosi fara di tutte le altre, perche di Ungari non si fida".

[136] Actul dietei din Alba Iulia, 20 Iulie 1600, reprodus de I. Moldovanu în studiul său de *Libertatea conştiinţei în Transilvania* în *Arhivul* lui Cipariu, p. 319.

[137] Stefan Boczkai c. Rudolf al II-lea, 16 Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 353. Sigm. Forgacs c. Palffy, 20 Noemv. 1599, *Ibidem*, p. 358 : „dasz er Wallachay mit hungern als nemblich mit den Seniei Pangracz, Bodoni Istwan, Sibrickj und Zekel Moises und andern mehr; Siebenbürgen aber mit Wallachen beseczen wolle".

[138] David Ungnad c. Rudolf al II-lea, 31 Decemv. 1599, *Ibidem*, pag. 407.

[139] *Ibidem*, pag. 408.

[140] Vezi scrisoarea împăratului Rudolf al II-lea către Boczkai rugându-l să se unească cu Mihai contra lui Batori, din 6 Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 347. Dintre numeroasele cereri ale lui Boczkai c. împăratul pentru restituirea moşiilor sale, cităm pe aceea din 16 Noemv. 1599, *Ibidem*, p. 353.

cu asprimea, şi pe cât el loviă pe acei protivnici, pe atâta el mulţămiă pe acei ce i se arătau supuşi. Astfel el dărueşte o mulţime de moşii acelora dintre Unguri care i se arătaseră plecaţi; numeşte pe Moise Sekely comandant al armatei şi face din arhiepiscopul Naprazdi cancelarul său[141]. Tot odată el înapoeşte averile confiscate nobililor Ioan Zelech şi Nicolai Senyey, pe care cere de la împăratul să'i recunoască de generali în armata lui[142]. Mihai deci urmă faţă cu nobilii Ardealului singura politică cu putinţă, dat fiind sistemul său de a'şi întemeià puterea pe supunerea lor, căutând să'i înspăimânte prin frică şi să'i atragă prin binefaceri. Dacă n'au izbutit a'i alipi de el, aceasta a provenit din o cauză mai adâncă, ura seculară a Ungurilor în contra elementului românesc, al cărui reprezentant erà Mihai Viteazul, şi care împinse la sfârşit în potriva lui chiar pe aceia pe care crezuse că i'a câştigat prin favorurile cu care îi încărcase. Ungurii nu puteau iertà unui Român să le fie stăpân.

Mihai pentru a dobândi şi mai mult încrederea Ungurilor, urmează viclenelor lor sfaturi, de a întinde stăpânirea lui asupra Transilvaniei astfel precum erà din vechime, anume cuprinzând şi comitatele de peste munţi ale Solnocului, Crasnei şi Maramureşului. El, nepătrunzând gândul ascuns al nobililor, care'l împingeau la această cerere, spre a'l compromite faţă cu împăratul, pretinde aceste comitate de la Rudolf, cu o stăruinţă care se explică numai prin faptul că vroià prin dobândirea lor, să'şi creeze un titlu de recunoştinţa naţiei maghiare. El declară comisarilor că mai bine îşi va pierde capul decât să lese din mâni acele comitate care se cuvineau Transilvaniei, după toate drepturile[143]. De aceea el vroià să fie reprezintaţi şi nobilii lor în dieta Transilvaniei şi cere de la tustrele comitatele câte o listă a nobililor care puteau figurà în dietă[144].. Imperialii, care aveau de gând chiar a scoate pe Mihai din Ardeal, cum ar fi putut ei să'i sporească putereà? de aceea între condiţiile sub care Basta propuneà a se numi pe viitorul voevod al Ardealului, erà şi aceea ca el să nu'şi întindă stăpânirea lui asupra Crasnei şi a Solnocului[145]. Această purtare a lui Mihai Viteazul menţineà treze prepusurile pe care interesul cel prea făţiş al său la cucerirea Transilvaniei le adusese în minţile Germanilor. Totuşi poziţia dobândită de Mihai prin cucerirea făcută, erà aşà de însemnată, încât curtea imperială

[141] Sigm. Forgacs c. Pallfy, 20 Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 357.
[142] Mihai Vodă c. Rudolf al II-lea, 3 Decemvrie 1599, *Ibidem*, p. 369.
[143] Comisarii c. Rudolf al II-lea, 31 Martie 1600, *Ibidem*, IV, p. 32.
[144] Cererea listei din comitatul Crasna, 4 Decemvrie 1599, *Ibidem*, III, p. 370; acelei din Solnoc, aceeaşi dată, pag. 371.
[145] Propunerile lui Basta relative la viitoarea organizare a Transilvaniei, Noemvrie 1599, *Ibidem*, III, p. 366.

crezù la început că nu trebue să'l întărâte, ci să se poarte cu el în chipul cel mai cuviincios, fără a încetà bine înțeles de a'l urmări în toate pasurile lui și de a privighià mișcările lui cu cea mai mare băgare de seamă.

Și într'adevăr cucerirea Ardealului erà o izbândă însemnată, mai ales pentru acele timpuri. Această țară erà privită nu numai ca greu, dar chiar peste putință de luat și anume chiar de Turci ce nu prea știau a da înnapoi, când întâlniau greutăți[146]. Statele mici aveau pe atunci altă valoare decât astăzi. Olanda puteà opune o împotrivire biruitoare marei monarhii spaniole, și timpul nu erà prea departe când regele Statului puțin impoporat al Svediei erà să arunce spada sa biruitoare în cumpăna unui răsboiu european. Domnul muntean, prin strălucita lui isbândă prin care cucerise o țară întinsă, puternică prin poziție și bogată prin comorile ei firești, cu o singură lovitură, se urcă de odată în mintea omenirei de atunci, în rândurilor marilor cuceritori. Vestea acestei izbânzi merse în curând în cele patru părți ale Europei și renumele lui ajungeà în depărtare mult mai mare de cum erà în apropiere, asemenea ecourilor clocotitoare ce răspund din adâncul pădurilor[147].

Vroind să numiască niște comisari pe lângă Mihai, în aparență spre a sta în legătură mai continuă cu el în privirea luptei împotriva Turcilor, în realitate însă spre a'l puteà spionà mai ușor, împăratul Rudolf însărcinează cu această misiune pe David Ungnad și Mihail Zeckel, pe care îi știà plăcuți voevodului, din cauză că ei încă înainte de a fi fost rânduiți pe lângă dânsul, fuseseră foarte favorabili în raporturile lor asupra lui. Am văzut anume cum David Ungnad, scrià împăratului încă din Noemvrie 1599, că „s'a bucurat mult văzând că Mihai, după strălucita lui victorie, se dă drept locoțiitorul împăratului și generalul oștirilor sale, din care s'ar puteà deduce marea lui credință și sinceritate"[148]. Cât despre Zeckel, acesta rămase favorabil lui Mihai chiar și după ce Ungnad începù a'i bănui curățenia intențiilor. Așa între altele el singur sprijini expediția moldovenească[149]. Pe acești doi comisari *plăcuți lui Mihai*[150] împăratul se grăbește a'i rândui pe lângă domnul român, însărcinându'i, nu mai mult a căutà să'l îndepărteze din Transilvania, după cum avuse de scop la început, ci „să se înțeleagă cu el asupra modului cum ar trebui întocmită ocârmuirea Transilvaniei; din cine ar trebui compuse

---

[146] Raportul lui Malaspina din 14 Noemvrie 1599, *Ibidem*, II, p. 513.

[147] Raportul citat din 11 Decemvrie 1599.

[148] Mai sus.

[149] Mihail Zeckel c. Dr. Barwitz. 25 Decemvrie 1599, *Ibidem*, p. 403.

[150] Rescriptul împăratului p, numirea comisarilor, 6 Decemvrie 1599, *Ibidem*, p. 372 : *„und Ime dem Wayda, wie wir es spuren, annemblich gesetzt"*,

garnizoanele, şi cum ar fi de apărat ţara contra întâmplărilor viitoare". Fiind că împăratul auzise că Mihai ar dărui moşii în Transilvania, din care s'ar puteà trage felurite prepusuri, apoi comisarii mai aveau „a cercetà cu multă silinţă şi dibăcie şi la ocaziile cele mai potrivite (fără îndoială că nu la prima audienţă) pe voevodul, *ore cum pentru curiozitatea voastră, şi fără a'l lăsà să înţeleagă că aţi fi puşi de noi spre această treabă*"[151]. Cât de mult turburase minţile Germanilor meteorul apărut pe cerul poporului român şi cât se temeau ei de năprasnica lui fire, reiesă din rapoartele şi scriptele timpului. Pretutindeni întâlnim exclamări ca „ce-o vra Dumnezeu" sau „Domnul să ne ajute". Alte ori găsim strigătul nesilnic: „ce vremuri pline de minuni!" şi aşa mai departe[152].

Tot din această pricină împăratul refuză a da curs propunerilor lui Basta, duşmanul personal al domnului român care după cât se vede cereà îndepărtarea lui Mihai din Ardeal, „întru cât, ziceà împăratul, voevodul până acuma nu s'a arătat duşmanul nostru, de şi unele din faptele lui ar păreà cam îndoelnice"[153]

Şi cu toate acestea, purtarea cea blajină a Nemţilor faţă cu Mihai nu erà datorită unei plecări sincere a lor către el, ci numai temerei de marile lui puteri şi mai ales de aceea, că el să nu se arunce în partea Turcilor, în cumpăna războiului. De altmintrelea adevăratul raport al împăratului german cu domnul român erà acela al unei lipse mari de încredere reciprocă. Aşà împăratul însărcinà la urmă, prin instrucţiile sale, pe comisari să vadă dacă nu cumvà Mihai Vodă aveà gândul a se *împatronà* în Transilvania; iar Mihai pe de altă parte îndepărtă pe comisari, când fu să se ţină dietà la Alba Iulia, spre a nu aflà ei cele ce erau să se petreacă aici[154]. Şi cum puteau să aibă încredere unul în altul, când împăratul trebuià să cunoască încercările lui Mihai de a se împăcà cu Turcii, iar domnului trebuiau să'i fie cunoscută dorinţa împăratului de a'l vedeà cât mai curând ieşit din Transilvania! De aceea rapoartele timpului cuprind necontenite tânguiri ale lui Mihai contra ocârmuirii imperiale, precum pe de altă parte repetate bănuieli din partea acesteia asupra gândurilor voevodului. Aşà

[151] Instrucţiile comisarilor, 6 Decemvrie 1599, *Ibidem*, p. 375: „gleichsamb für sich selbst und unvermerkt, das Sy von unns, so veit instruirt und bevollmächtigt seyen zuvernehmen obligen".

[152] Vezi între altele Iorga, *Acte şi Frag.*, I, p. 174.

[153] Rudolf al II-lea către Arhid. Mateiu, 6 Decemvrie 1599, *Ibidem*, p. 373.

[154] Instrucţiile citate, *Ibidem*, p. 374. Sigismund Forgach către Palffy, 20 Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 358: „Was das fürain ansehen hat, das er mich, herrn Ungnaden und des Pabsten Pottshafft heut, da gleich der Landtag angehen sollen, weggeschickt hat, damit wir nit wiszen und sehen sollen was darbei geschloszen wirdt".

Carol Magnul, într'un raport către comisari, arată nemulţumirile pe care le rostise Mihai Vodă că „trădătorii care asasinează (sic) pe împăratul, ca Basta, Boczkai, Batori de Esched şi Somlyo sunt acei ce sunt respectaţi şi favorizaţi, iar eu care am adaos împărăţia în marea mea daună, care mi-am părăsit ţara pentru a răzbunà pe Maiestatea sa în contra revoltaţilor, sunt cel oropsit"[155].

Comisarii rânduiţi de împăratul pe lângă voevod sosesc în Transilvania în ziua de 10 Fevruarie 1600. In cea dintâi audienţă la Mihai, din 11 Fevruarie, ei sunt foarte bine primiţi, şi când comisarii dau domnitorului scrisoarea împăratului, el o sărută şi o duce la frunte. In audienţa de taină ce urmă celei oficiale, se atinse întrebarea poziţiei lui Mihai în Ardeal. Aici îndată se iviră neânţelegeri sporite încă şi prin nevoia de a se tălmăci nemţasca comisarilor lui Mihai şi româneasca acestuia comisarilor împăratului, care traducere însă nici nu se făceà direct ci prin mijlocirea unei a treia limbi, cea maghiară. Păreà că nu erà îndestulător falşitatea poziţiei şi a relaţiilor, şi că trebuià să se mai adaoge încă şi acea a înţelegerei gândurilor.

Mihai se prefăcù a se supărà cumplit, când comisarii îi spuseră că banul Mihalcea ar fi raportat, în o solie a lui, că domnul său doreşte a rămâneà guvernator şi stăpân al Transilvaniei. Mihai întâmpină răstit, că dacă banul a spus aceasta, el nu este decât un bătrân nebun. Cu toate acestea în raportul acestei audienţe comisarii bagă de samă că voevodul din propria lui gură repetase spusele pe care le descuviinţà cu atâtă putere în gura boierului său, Mihai spune anume comisarilor că vrea să rămână guvernator şi numai cuvântul de stăpân îl înlătură pentru a nu le prea jigni urechile. Mihai însă îi redă înţelesul când susţine că el a cuprins ţara în numele împăratului, de şi mult mai puţin cu ajutorul său şi că el stă tot în numele Maiestăţei sale în scaunul ei[156]. Aceeaşi schimbare în rostire o bănuiesc comisarii şi soliilor trimise până atunci de voevod împăratului, şi din care nicì una nu se potrivià cu cealaltă"[157]. De aceea agenţii imperiali erau de părere că voevodul erà un om viclean (ca şi când Nemţii ar fi fost altfel) şi şugubăţ care ar fi înşelat pe Maiestatea sa cu jurămintele şi făgăduinţele sale"[158].

Cât de mult îl supărà pe Mihai împotrivirea Germanilor de a'i recunoaşte însuşirea de guvernator al Transilvaniei se

[155] 26 Ian. 1600, *Ibidem*, XII, p. 650.

[156] Trei rapoarte ale comisarilor c. Imp., Hurm., *Doc.*, XII, p. 687, 690 şi 697. La aceasta din urmă pagină se află locul reprodus.

[157] Com. c. Imp., 29 Martie 1600, *Ibidem*, p. 812.

[158] Kunigsperg c. Arh. Mateiu, 29 Martie 1600, *Ibidem*, p. 815.

vede din o scenă foarte nesilnică petrecută între Mihai şi solul său Stoica Vistierul, întors tocmai atunci de la împăratul, scenă făcută înadins de voevod în faţa comisarilor. Aceştia raportează cum „Stoica ar fi adus la desnădejde (exacerbit) pe voevod, aşà că a devenit nebun şi furios (Tholl und unsinigh) şi în furia lui (rabbia) a rostit că mai bine ar fi pierdut Stoica o sută de capete decât să fi suferit o asemenea improşcare. Cum, răcnià Voevodul, el să fie trădător şi M. V. să vree să'l alunge din Transilvania cum se alungă o c... (eine Hure) şi cum a alungat Sigismund pe arhiducesa? „Eu, urmă el mai departe, am cucerit această ţară pentru împăratul, punând în joc trupul şi viaţa mea, şi având cu mine şi pe soţia şi pe copilul meu. Dacă nenorocirea s'ar fi întors spre mine, aş fi pierit eu, soţia şi copilul meu. Mă aşteptam să fiu întâmpinat cu cinste, steaguri împărăteşti, cu scrisori şi peceţi, şi ei vrau să mă alunge din Transilvania! Aceasta nu se poate să o vrea Dumnezeu. Nu mă voi lăsà alungat, chiar de mi-aşi pierde capul. Eu am luat această ţară cu sabia, şi nu slujesc împăratului de frică ci de bună voia ce o am către Creştinătate. Impăratului turcesc i-am adus tot răul şi ruşinea cu putinţă şi acuma el îmi trimite un cal şi 15.000 de galbeni, steag, sabie şi buzdugan, iar împăratul roman căruia i-am adus ţara şi oameni şi pentru care mi-am pus viaţa în primejdie împreună cu soţia şi copilul meu, îmi trimete trei coli de hârtie pline cu otravă, ruşine şi batjocură şi vrea să mă alunge"! Mihai se dădeà în faţa agenţilor împărăteşti ca domnul ţărei; spuneà că „atunci când stăpânul ţărei este credincios, nu poate fi alungat; că el are de gând să'şi pună copilul în Muntenia; că a ocârmuit bine Valahia şi că va fi în stare să ocârmuiască şi Transilvania" [159]. Agenţii lui Rudolf arătà că supărarea lui Mihai pe banul Mihalcea erà numai prefăcută, adăogând pâra că atunci când Mihai a trimis delegaţi la dieta ungurească, cea convocată de dânsul, nu s'a înţeles cu comisarii asupra persoanelor; că Mihai ar fi ocupat cetăţile numai cu oştire valahă, sârbă, cazacă şi nu cu oaste împărătească [160]. Faţă cu asemenea fapte, nu rămâne nici o îndoială că Mihai vroià să rămână stăpânul Transilvaniei, pe când, cum am văzut, Nemţii voiau să mulţămiască lui Mihai pentru slujba adusă, şi apoi să'l poftească să iasă din ţară.

Câtă neâncredere erà între domnul român şi reprezentanţii împăratului, se vede între altele din faptul că întâlnind comisarii în Făgăraş pe Francisc Senyei întovărăşit de un boier român, ei nu vorbesc de afaceri cu Ungurul, precum pe de altă parte din măsura luată de voevod de a pune tot deauna pe un

[159] M. Székely c. Barvitius, *Ibidem*, XII, p. 703.
[160] Com. c. Imp., *Ibidem*, p. 706.

boier să întovărășască pe comisari în călătoriile lor, spre a'i spionà. Despre aceasta să jăluesc comisarii că „boierul ce le este dat spre întovărășire e un adevărat ceauș turcesc" [161].

Prin toate acestea Mihai își dădea tot mai mult pe față gândul „de a *se împatronà* în Transilvania". Un raport al lui Ungnad din 26 Ianuarie 1600 spune: „Să vedem ce va fi cu cesiunea Transilvaniei. Lui Basta nu o va da voevodul, căci îi este destul de vrăjmaș. La început poate să fi avut Mihai gânduri mai bune. Vroià el singur să ceară de la M. S. de guvernator pe arhiducele Maximilian. Mă tem însă că și-a schimbat părerile căci se înamorează pe zi ce merge mai mult de țară"[162]. Ca o dovadă a acestui gând al lui Mihai, avem cererile făcute de el împăratului, anume pe lângă despăgubirile pentru cheltuelile făcute cu supunerea Transilvaniei, dorința ca împăratul să'i dee acea țară pe moștenire și să'l facă principe de imperiu cum fusese Sigismund; ca M. S. să nu poarte nici o grije de a'l înnălțà la cinstea de rege, și să nu aibă nici o frică în această privire" [163].

Mihai Vodă așteptându-se la greutăți din partea Germanilor căutase încă mai de mult să'și păstreze o portiță deschisă către Poarta Otomană, și aceasta din două pricini: întâi ca mijloc de apărare asupra negocierilor cu împăratul roman, și al doilea, ca o ultimă scăpare a situației sale, în cazul unei rupturi desăvârșite cu Nemții. Turcii însă care învățaseră a cunoaște cine erà Mihai se arătaseră tot mai plecați a se pune bine cu el, plecare ce ținea și ea pasul cu mersul suitor al stelei lui.

Incă înnaintea luptei de la Schellenberg, Mihai primise de la poartă, prin Ibrahim-pașa, un steag, dar el arătase Turcilor nemulțămirea pentru curtenirea lor pe din față și loviturile ce le primià pe din dos. La această a lui tânguire, Poarta îi trimite o scrisoare pecetluită, conținând explicări, pe lângă că sultanul îi trimite doi cai, un buzdugan, o sabie, și un caftan pentru dânsul și un altull pentru fiul său; iar sultana mamă adaugă la aceste daruri încă un cal, o sabie, un buzdugan și pentru fiul său încă un caftan și alte lucruri din partea lui Ibrahim-pașa marele vizir [164]. Nemulțămirea arătată la început Turcilor pentru fățăria lor a dat de sigur naștere versiunei că Mihai ar fi arestat pe solii Turci și i'ar fi trimis împăratului,

---

[161] Com. c. Imp., 3 și 25 Martie 1600, *Ibidem*, p. 749 și 804.

[162] Ungnad c. Rabuss, 26 Ian. 1600, *Ibidem*, XII, p. 651: „dann er verliebt sich von Tag je mehr je mehr in das Landt".

[163] Rabuss c. Maximilian, 31 Ian. 1600, *Ibidem*, p. 659.

[164] Solia lui Petru Armanul, Noemv. 1599, Hurm., *Doc.*, XII, p. 477.

faptă ce ar fi fost cu totul protivnică intereselor voevodului[165]. Intr'adevăr cele petrecute acum se repetă şi în urmă şi nu lasă nici o îndoială asupra prietinoaselor relaţii întreţinute de Mihai cu Turcii. Un raport al lui Westemacker către Maximilian spune curat că Mihai ar aveà o întinsă corespondenţă cu Turcii; că nu numai Turci de rând ar intrà în ţara lui şi ar ieşì din ea ca de la dânşii de acasă, dar că „ceauşii erau primiţi de la Ibrahim-paşa către care şi Mihai trimite solii"[166]. Ştirea despre aceste bune relaţii este întărită din Constantinopole prin nişte scrisori de la palat din 14 Noemvrie, din care aflăm că „tot în ziua în care a plecat solii lui Andrei Batori cu steag şi caftan, ajunsese şi solii lui Mihai Vodă cu 15 servitori şi cu o scrisoare către sultanul în care îi spuneà că primise de la marele vizir Ibrahim-paşa steagul şi scufia şi întărirea de către sultan în domnia Munteniei[167]. Alte ştiri din Constantinopole adaogă că Mihai ar fi arătat plecarea lui de a reintrà în ascultarea sultanului, dacă i se vor face condiţii cinstite, şi că ar fi trimis chiar la poartă 15.000 de galbeni ca un început de tribut[168].

După izbânda de la Schellenberg care avù în Constantinopole un răsunet uriaş, Turcii se pleacă şi mai mult către reînnoirea legăturilor cu Mihai. Acesta, pentru a nu pierde prilejul, trimite sultanului „o scrisoare cu peceţiile celor mai mulţi şi mai mari din boierii săi, în care îi spune că, cucerind Transilvania cu spada lui, i'a venit şi lui ceasul de a fi un liber stăpân; dar cu toate acestea ar fi gata să încheie pacea cu sultanul, dacă îl va recunoaşte pe el de domn al Transilvaniei, în condiţiile lui Andrei Batori, şi pe fiul său de domn al Valachiei"[169].

Aceste bune începuturi se urmăresc şi mai departe în tot timpul spinoaselor negocieri ale lui Mihai cu împăratul pentru stăpânirea Transilvaniei. Vedem deci cum acei ce căutà a îmbunà pe domnitorul român sunt tocmai foştii săi stăpâni care urmau faţă cu el o cu totul altă purtare. Soliile turceşti se ţin lanţ. Găsim una în 4 Fevruarie 1600, o alta în 7 Martie, o scrisoare a sultanului în 10 Martie, o solie mai numeroasă în 16 Martie, pe aceasta din urmă primită de Mihai cu o deosebită pompă, punând domnitorul pe solul turcesc la locul de cinste care la Turci este în stânga, şi întovărăşindu'l la primire cu toată curtea sa. Altă solie turcească vine la Mihai în 14 Aprilie 1600[170].

---

[165] Relaţia lui Bongars, Noemv. 1599, *Ibidem*, p. 481. Marin Raguseus c. Imp., 5 Noemv., 1599, *Ibidem*, p. 491.

[166] 5 Noemv. 1599. *Ibidem*, p. 487.

[167] *Ibidem*, p. 497.

[168] 14 Noemv. 1599. *Ibidem*, p. 500. Unverzagt c. Maximilian, *Ibidem*, pag. 516.

[169] Girolamo Capello c. dogele, *Ibidem*, III, p. 533.

[170] Hurm., *Doc.*, XII, p. 670, 762, 768, 783, 838. Ambasada cea mare, din 16 Martie confirmată prin o ştire veneţiană, p. 790.

Aşà stăteau lucrurile cu Nemţii şi cu Turcii, când Mihai se apucă de întreprinderea şi mai primejdioasă pentru el în privirea legăturilor cu Nemţii, cucerirea Moldovei

Dacă până atunci Mihai fusese tolerat în Ardeal mai mult de teamă de împărăţia germană, prin cucerirea Moldovei făcută, cum am văzut, în potriva voinţei anumite a împăratului, Mihai se arătà ca un element primejdios spre a fi îngăduit mai departe. Erà învederat că el vroià să se slujească de protecţia împăratului, spre a'şi îndeplini ambiţioasele sale planuri. De la expediţia Moldovenească ce urmà în curând după arătarea pretenţiilor sale asupra Solnocului, Crasnei şi a Maramureşului, împăratul schimbă cu totul politica faţă cu Mihai, şi această întoarcere protivnică a împăratului german, unită cu uneltirile pornite în contra lui de clasa dominantă a Ardealului, aruncă pe Mihai pe repedele povârniş al căderei din mărirea unde tot repede îl urcase pripitul său noroc.

Pentru a înţelege pe deplin soarta lui Mihai Viteazul şi adevărata pricină a peirei sale, trebue să cercetăm, înnainte de a păşi la expunerea nenorocirilor lui, raporturile sale cu naţia cea mai numeroasă a Ardealului, cu poporul cel de o viţă şi de un sânge cu el ce locuià în cetatea de munţi în care Mihai vroià să'şi aşeze cuibul.

4. MIHAI VITEAZUL ŞI ROMÂNII ARDEALULUI

Inrăutăţirea stărei Românilor sub Unguri. — Am văzut cum cucerirea maghiară respectase la început drepturile poporului Român în ţara Ardealului, fiind că acea cucerire însuşi nu avuse un caracter cotropitor; cum lăsase să subziste micele State existente în Ardeal, înlocuind în unele din ele domniile naţionale prin domnii ungureşti, în altele însă lăsându-le în fiinţă şi supunându-le numai unui drept de suprematie.

Supunerea politică a Românilor care alcătuiau aproape totalitatea poporaţiei acelor State, fiind restrânsă în margini atât de înguste, înţelegem cum de starea lor socială trebui să se resimtă prea puţin în primele timpuri ale cucerirei.

Cum am rezumat aiurea, starea Românilor la începutul căderei lor sub Unguri, ei păstraseră proprietatea pământului lor, aveau o nobleţă organizată, locuiau în propriile lor ţinuturi, ocârmuite de voevozii şi de knejii lor; daraverile lor se regulau după nişte norme proprii ale obiceiurilor lor, luau parte la adunările sau dietele ţinutele şi provinciile, iar poporul de jos erà îndatorit mai ales la prestarea slujbei armate şi nu la alte slujbe de rând [171].

[171] Volumul II, p. 196.

De la cucerirea maghiară până la epoca la care am ajuns trecuseră însă 700 de ani (900—1600), răstimp urieş, în care poporul Român de peste munţi fusese coborât treptat şi pe nesimţite din starea de supus la acea de rob; în care el pierdù unul câte unul toate drepturile sale şi ajunse de râsul şi ocara uzurpatorilor.

Ne trage rândul a reconstitui seria istorică a acestei coborâri.

Cea întâi şi cea mai grea ştirbire a poziţiei Românilor din Transilvania, fu pierderea nobilimei lor, nu prin faptul desfiinţărei ei de către cuceritori, ci prin trecerea ei în rândurile lor. Este cunoscut că clasele superioare ale unei societăţi supuse, sunt tot deauna mai expuse a fi smomite din rândurile poporului din care fac parte şi a trece la acel domnitor, din pricina multelor atingeri şi interese ce le leagă de acesta, pe când elementul de jos, clasa ţăranilor, rămânând mai ferită de legături cu stăpânirea străină poate să păstreze mult mai lung timp caracterul său întreg şi neatins.

Este cu totul falş şi neistoric a se vedeà, în plecarea nobilimei unui popor supus pentru acel stăpânitor, o lipsă de patriotism şi a atribui ţăranului care îşi păstrează naţionalitatea şi religia lui în sinul dominărei străine, o mai puternică doză din acel simţimânt. Căci ori cine înţelege că acest fenomen al absorbirei clasei domnitoare a poporului supus de acel domnitor fiind obştesc[172], trebue să aibă şi o pricină generală care nu poate să fie dată prin măsura puterei simţimântului. Adevărata explicare este că *clasele superioare au interesul de a trece la poporul stăpân, pentru a apăsà împreună cu el pe acele de jos.* Interesul individual este şi a fost tot deauna norma cea de căpitenie care a regulat daraverile omeneşti, şi izbucnirile simţimintelor nobile şi ale patriotismului, nişte rari excepţii, adese ori ocărite cu numele de nebunii de către cei mulţi care nu le înţeleg. Nobilii români care aveau interes de a trăì pe socoteala ţăranului, găsind folositor de a se înrolà în cadrele cuceritorilor pentru a puteà exploata şi robi pe poporul de jos, nu stătură la gânduri spre a se hotărî la o atare schimbare, de câte ori li se înfăţoşà câte un prilej potrivit. Ei intrau în legături de căsătorie cu cuceritorii, părăsindu-şi religia[173], în cu-

---

[172] Aşà se desnaţionalizase nobilimea bulgară (Jirecek, *Gesch. der Bulgaren* p. 251) şi cea sârbă (Schafarjik, *Gesch. der serbischen Litteratur*, p. 46) trecând ambele la poporul dominant al Turcilor. Aşà se desnaţionalizase nobilimea română din Basarabia devenind rusă şi cea din Bucovina devenind germană, pe când poporul a rămas pretutindeni aproape neatins.

[173] 1213, Fejer X, 3, p. 249 (reprodus şi în Hurm., *Doc.*, I, p. 60); 1428 citat de Hunfalvy *Vlahoa Törtenemeti* ap. Bogdan *An. Acad. rom.* II, Tom. XXIV, 1903, p. 19, nota 6; 1476 citat de T. V. Păcăţian, *Istoriografi vechi şi istoriografi noi*, 1904, p. 35; 1500 Pesty citat de L. Pic, *Abstammung der Rumäum.* Acelaşi

rând și limba, și devenind cu încetul Maghiari, din Români ce fuseseră până atunci.

Asupra părăsirei religiei care aveà de urmare încuscrirea cu stăpânitorii și pierderea nobililor români în sinul lor, avem mai multe dovezi. Un document din 1213 arată că surorile de neam român sau slav, Anca și Sara dăruiesc niște părți de moșie bisericei din Bihor pentru mântuirea sufletelor lor, „întru cât ar fi primit acum pentru întâia oară lumina Evangheliei și a adevărului întru Hristos". Alt document din 1428 cere ca nobilii și knezii din comitatele Severinului și Huniedoarei să nu mai țină popi schismatici pe moșiile lor, și să boteze copiii în religia catolică. In anul 1476 un document ne spune că, „preotul Thabiasi Ladislau dojănia pe Români, pentrucă erau eretici, acuși îi spânzurà, acuși îi trăgeà în țapă și toate ceste zise s'au întàmplat după datina țărei". Altul din 1500 conține confiscarea moșiilor nobilului român sau sârb (ortodox și el) Mihaelis Kirkawycz de Tarnahe (nume schimonosit pe ungurește), pentru că, disprețuind religia catolică, a trecut la secta schismatică a Românilor sau a Sârbilor". A doua confiscare este acea a moșiei lui Mihai și Neculai, care moșii sunt dăruite de regele Vladislav nobililor Vladislav și Ludovic Fiat din Ormeniș.. Alt act din 1511 constată trecerea boierului român făgărășan, Mailat din Comana, de la rătăcirele grecești la adevărata credință". In timpul prigonirilor calvine, găsim pe nobilii români din Alemor trecând cu grămada la Catolicizmu, pentru a nu'și pierde nemeșugul și ioșagul (nobilimea și pământul). Un altul din 1547 confiscă moșia boierului Bogdan pentru acelaș motiv religios [174].

Astfel trecù pe nesimțite mare parte din noblimea română la poporul domnitor și se pot numărà cu sutele familiile nobile maghiare din Transilvania care sunt de origine română. Am văzut aiurea cum familia cea strălucită a *Corvinilor*, care dădù chiar un rege în scaunul Ungariei erà de obârșie română [175]. Neculai Olahul, vestitul episcop de Agria, sfetnicul regelui Ferdinand, se trăgeà din Muntenia din familia lui Vlad Țepeș. Tatăl său Ștefan pribegise în Ungaria pe timpul acelui domn. Familia ungurească *Macsàasi de Tincova* se trage din Românul

an, Hurm., *Doc.*, II, 2, p. 448 cf. p. 451 ; 1511 *Ibidem*, II, 3, p. 4 : „fidelis noster egregius Stephanus Maylath de Zwnyogsze cubicularius et dispensator noster (deci nobil în funcție pe lângă rege) nobilis Maylady de Comana boeronis terrae Fogaras (boier român din Făgăraș), damnabili illi graecorum ritui pariter et errori renunciaret et ad obedientiam gremiumque einsdem sanctae matris ecclesiae rediret. Prigonirile calvine, Ath. M. Marinescu, *Viața și operile lui Petru Maior*, p. 35 și *Analiza unei diplome a lui Racotă* și Cipariu, *Acte și Frag.*, p. 301 ; 1547. Hurm., *Doc.*, 4, pag. 399.

[174] Vol. II, p. 230.

[175] Mai sus, Vol. IV, Starea Europei Comp. scrisoarea lui Neculai Olahul c. Scepperus în *Mon. Hung. hist.* Vol. II, p. 17.

Sturza, knez pe Caransebeş pomenit în 1292; familia *Noptsa, Csura, Marila* şi *Pripu* se cobor din Românii Dionisiu, Mihai, Vlad şi Voicu, amintiţi în 1404; *Marà, Kenderesi, Szeresen, Rosca, Vlad-Nandra, Baloş, Popaltul* şi *Negomir* se cobor din Românii Danciul, Costea, Sărăcin şi alţi pomeniţi în 1454; *Bacsa , Farcas , Lorincz, Sarban, Gruiţa, Reszila, Draghith, Stroia, Popa, Sferlea-Draguiu* şi *Endres* îi trag obârşia din Românii Ivu, Vlaicu, Dragu şi Barbu, amintiţi în 1500 [176]. Tot ca de origină română întâlnim pe *Dragfi* generalul armatei ungureşti trimis de Vladislav pentru a împăcà pe Ştefan cel Mare cu Polonii înaintea luptei din pădurile Cosminului; nobilul *Jojica,* care vroia să ajungă domn în Ardeal la retragerea lui Sigismund Batori şi familia *Kendefi* schimbată din Candea [177], precum şi multe altele.

La început nobilimea română se împotrivì şi ea cât putù cotropirei străine şi elementele acele nesupuse, mai ales pe tărâmul religios, preferară să'şi părăsească moşia şi să treacă munţii în Muntenia şi Moldova, pentru a întemeià acì o nouă viaţă, decât a'şi vinde credinţa strămoşească pentru nişte bunuri pieritoare. Această emigrare însă a elementelor puternice din nobilimea română, a părţei sale celei mai vii şi mai energice, îi slăbì puterea de împotivire elementelor rămase şi aruncă mai cu grăbire căderea lor în mrejile cotropitorilor. Dacă până la descălecare, întâlnim încă, în Transilvania, o noblime română numeroasă şi puternică, de acolo înnainte ea începe a se stânge. Cu toate că şi dincoace de acest eveniment se pomenesc adese ori nobili români în Transilvania, aceştia vor fi fost maghiarizaţi în cea mai mare parte, şi anume cu atâta mai mult, cu cât ne apropiem de timpurile mai noue.

Desvoltarea tot mai însemnată a diferenţierei claselor sociale aduse şi peste Carpaţi, ca în toate ţările europene, stricarea din ce în ce mai pronunţată a condiţiei ţăranilor. Ei căzură tot mai jos cu cât înnaintară timpurile, până ce ajunseră în stare de şerbi ai pământului. Proprietarii nobili, Saşi sau Secui, pe locurile cărora ei trăiau, abuzau de autoritatea lor pentru a supune pe ţărani la toate încălcările pe care nesaţul

[176] Dovezile pentru aceste genealogii indicate de *Hasdeu, Col. lui Traian,* 1874, p. 126—128. Asupra familiei *Kenderesi* posedăm un document special din 1521 : „nobili *Kenderes* filii quondam *Danesul* filii Olim *Koszthae* filii quondam *Jarul* de Szallaspataka (Sălaşul)" care cereà să i se dea partea de avere a „dominae Anka (Anica) relictae qoundam *Mihul* Zerechen (Mihul sau Micul Sărăcin) filius videlicet qoundam *Dionisii* a M. Ghiorgy filii olim *Kenderes,* filii *Dija,* filidicti *Iarul*". Intreaga genealogie a familiei Kenderes este românească. Un alt docu ment din 1519 arată că numele românesc al acestei familii erà *Candreş.* Colecţia lui Kemeny reprodusă de *Transilvania,* VII, 1874, p. 109 şi 111.

[177] Doc. 1456 din col. Kemeny, *Ibidem,* p. 41. Dragfi se coborà din Sas, domnul Moldovei. Vezi Picot, *Généalogie de Bogdan* în *Revista* lui Tocilescu, V. pag. 318.

lor de câștig îi împingeà să le facă. Mai ales apăsà asupra lor neînvoirea de strămutare fără consimțimântul stăpânului. Țăranii apăsați pe atuncea în Transilvania erau parte Români, parte Unguri, după cum și noblimea apăsătoare se împărțeà și ea între aceste două popoare.

Revoluțiile Românilor contra Ungurilor. — Mișcările țăranilor contra claselor stăpânitoare ale Transilvaniei sunt vechi. Cea dintâi revoluție de care se face vorbă în izvoare este din anul 1241, în timpul năvălirei Tătarilor când se vorbește despre „mulți tâlhari care s'au ivit în țară", dar care ar puteà fi mai curând țărani revoltați din pricina mizeriei în care îi adusese tocmai năvălirea. In 1324 se pomenește însă fără îndoială despre o revoltă a țăranilor contra nobililor[178]. O alta mai bine cunoscută și cu urmări însemnate asupra viitoarei organizări politice a acelei țări este acea din 1437. O împrejurare deosebită stârnește cumplita turburare: anume arhiepiscopul catolic al Transilvaniei *Gheorghe Lepeș*, ne ridicând timp de trei ani dijma pe care o percepeà atât de la țăranii catolici, Unguri, cât și de la cei ortodoxi, [179], cerù să i se plătească de odată întreaga sumă, ceea ce țăranii neputând îndeplinì din pricina însemnatei cifre la care se urcà datoria, arhiepiscopul aruncă interdictul asupra lor, oprind slujbele îndeplinite de biserică în sinul poporației. Oamenii muriau fără a luà împărtășania; botezuri și cununii nu se mai făceau. Această stare de lucruri care lovià bine înțeles de o cam dată numai în țăranii Unguri, de oare ce biserica română nu ascultà de arhiepiscopul catolic, îi împinse la răscoală. Odată ce țăranii se hotărâră a'și îmbunătăți soarta lor cu puterea, ei își aduseră aminte, de toate su-

---

[178] 1241, *Hung. Mon. hist., diplomataria* XII, p. 282: 1324. Lexicon rerum Transilbanarum a comitelui Ioseph Kemeny în *Transilvania* lui Gh. Baritz, 1868, pag. 100.

[179] După canonul 53 al conciliului al IV-lea din Lateran, 1216 sub Inocențiu al III-lea, Creștinii schismatici, adică ortodoxi răsăriteni nu erau ținuți a răspunde zecimele către biserica latină (vezi *Consiliorum omnium* etc. Coloniae Agrippinae, 1551, II, p. 960). In Transilvania însă această scutire nu fu recunoscută și Românii fură, probabil puțin timp după Sf. Ștefan, obligați a contribui pentru susținerea bisericei catolice. In anul 1425 găsim în o scrisoare a regelui Sigismund către Transilvăneni următorul loc: „Inter alia tamen vestrae fidelitati appareri non debit, quod nos instantibus ab haec satis ipsis vestris nunciis *decimam Valachorum* episcopalium et eclesiasticorum exigere distulimus rationabilibus subsistentibus, his videlicet, quod episcopus banderium proprium, capitulum autem et alli viri ecclesiastici certas summas pecuniarium ratione exercitus solvere et propter illas expediendas eorum Valachos exactionari habent", Benkö, *Milcovia*, II, p. 322). Această nedreaptă contribuție impusă Românilor pentru susținerea unei credinți străine, fu suprimată de regele Matei Corvin prin un decret din 1489: „Schismatici ad solutionem decimae non adstringantur et neque per comites parochiales instar aliorum ad huiusmodi decimorum solutionem non compellantur". (*Mag. ist.*, p. *Dacia*, II, p. 160).

ferinţele şi mai ales de acele impuse lor de nobili, în cât mişcarea *pornită în contra episcopului şi de ţăranii unguri* luă încurând un caracter mai general, întinzându-se şi *în contra nobililor*, atât *din partea ţăranilor unguri cât şi mai ales din partea acelor mult mai numeroşi de viţă română.*

Ţăranii români şi unguri se întrunesc în mare număr pe muntele Babolna şi trimit de acolo o deputaţie nobililor, pentru a le cere libertăţile de care ei se bucurau pe vremurile vechilor regi ai Ungariei *şi cu deosebire acele încuviinţate lor de Sfântul Ştefan*. Stăpânii însă măcelăresc pe trimişii poporului, ceea ce provoacă pe ţărani a luà armele. Se dă o luptă crâncenă, care rămâne nehotărâtă. Nobilii văzând că nu vor puteà birui singuri pe ţărani, se prefac a primi condiţiile lor, şi se încheie o armistare prin care ţăranii dobândesc între altele voià de a se puteà strămută de pe o proprietate pe alta, după plata datoriilor. Nobilii consimt chiar a recunoaşte ţăranilor un drept de control asupra modului cum ar fi aduse la îndeplinire condiţiile împăcării. Actul de împăcare se subscrie în ziua de 6 Iulie 1437 [160].

Nobilii însă nu cedaseră ţăranilor decât fiind că nu avuseră timpul de a se pregăti de luptă. Ei se folosesc deci de armistarea încheiată, spre a adunà mijloace noue de împotrivire, şi se înţeleg în luna lui Septemvrie aceluiaşi an 1437 cu Secuii şi Saşii, încheind cu ei vestita *unire* numită *a celor trei naţii*, care determină, până în zilele noastre, constituţia cea monstruoasă a Transilvaniei. Se vede că această înţelegere se ţinù ascunsă, de oare ce chiar documentul redactat cu acest prilej nu se rosteşte decât într'un chip îngăimat asupra scopului acestei uniri, care este arătat ca fiind de „a se ocupà cu

---

[160] Documentu reprodus întreg de Gh. Baritz în *Transilvania*, VI, 1873, p. 42 43. (Fejér, X, 7, 893 îl publică numai în parte. Tot aşa şi în *Arhiv für sieb Landeskunde*, 1874, p. 78): „Quod nobiles viri Ladislaus filius Benedicti et Paulus Magnus de Vaidahaza, vexillifer *universitatis regnicolarum Hungarorum et Valachorum*, in bis partibus Transilvanie commorantium, tum pro eo quia reverendus pater Georgius Lepes episcopus suas decimas et (urmează chestiunea dijmelor expusă în text), dein *quia a dominis terrestribus velut emtitii in gravem servitudinem fuerint redacti*, cum enim de aliquorum possessionibus ad alia loca se transferre voluissent, rebus et bonis eorum etiam omnibus spoliatis abire minime permitterentur et omnibus eorum juribus libertatem privati penitus opressi et insuportabilibus oneribus aggravati, *pro reacquirendis et reobtinendis pristinis libertatibus, per sanctos Reges cunctis hujus regni Hungarorum incolis datis et concessis*, maturo initoconosilio, in montem Babolna, missis nuntiis in dictis libertatibus sanctorum regum se conservari et a jugo intolerabilis servitutis colla eorum exsolvi humillime et devote supplicarunt, qud litteras sancti Stephani regis aut succesorum ejusdem in quibus libertates et statuta habentur ab imperiali maiestati possent impetrare, censum annalum solvere, munera dare et servitia exhibere hoc modo teneantur tali obligatione ut si quae partium praedictarum universitatum nobilium videlicet et regnicolarum in praemissis omnibus persistere nollet, fidefragus habeantur".

grelele împrejurări ale acestor părți", fără a se pomeni de țărani, prin nici un cuvânt[181]. Nobilii în urma acestei alianțe reluând înapoi libertățile concedate, țăranii se răscoală din nou și se dă o nouă luptă a căreia rezultat fiind tot îndoelnic, părțile se hotăresc a recurge la arbitrajul regelui. Până atunci însă nobilii reînnoesc legăturile lor cu Sașii și Secuii, mărturisind pentru astă dată în chip respicat scopul alianței. Fiecare din părțile contractante se obligă a ajută pe cealaltă la nevoile sale, și anume nobilii pe Sași și pe Secui contra Turcilor, când s'ar întâmplă să năvăliască în țara lor, *primind îndărăpt făgăduința că Sașii le vor da sprijinul lor spre stârpirea răsvrătirei blăstămaților de țărani*[182]. Nobilii cereau deci ajutorul Secuilor și al Sașilor cu deosebire pentru înnăbușirea revoluției țăranilor cari locuind mai ales pe moșiile nobililor, îi expuneau pericolului prin răsvrătirile lor[183].

Dar cine oare să fie acești nobili, de care vorbesc nu numai aceste documente, dar pe care îl întâlnim la fie ce pas în actele vechi ale Transilvaniei? De obiceiu se vede în ei nația maghiară din această țară, care ar fi fost așà numită, nu se prea știe pentru ce.

---

[181] Documentul citat: „Arduas causas harum partium tractaturi, interpraedictos nobiles et Saxones et Siculos praefatam disposuimus unionem".

[182] *Ibidem*: „Nos Lorandus Lepes vice-vaivoda Transalpinus una cum baronibus et nobilibus nec non Saxonibus potioribus septem sedium saxonicalium et Siculis fuissemus congregati, inter caetera tractantibus *uti protervia et rebelionem nefandissimorum rusticorum* contritione et eradicatione, nec non Siculi contra insultus Turcarum saevissimorum has defensare partes, coram nobis et baronibus universis nobiles et Saxones inter se ipsos *talem fecerant unionem et fraternitatem quod dum et quando casu contingente praefati Turci has invadere partes, tunc praefati nobiles in succursum Saxonum accelerare debent, praedicti etiam Saxones contra aemulos seu inimicos nobilium signanter autem ad conterendam nefandissimorum rusticorum proterviam, venire et accelerare debent, ad quod se partes sponte obligaverunt juramento coram nobis*". „*Blastemai*" este traducerea lui Șincai (s. a. 1437) a terminului *nepredissimi*.

[183] Fr. Teutsch care tratează în deosebi această chestiune a unirei celor trei națiuni din Transilvania sub titlul: *Die Unionen der drei ständischen Nationem in Siebenbürgen* bis 1542, *Arhiv. für Siebenbürgische Landes Kunde*, p. 37-106, expune lucrurile sub totul altă față de cum reiese din documente. El găsește drept cauză a apropierei nobililor, Secuilor și Sașilor, nevoia de a se apără împreună contra năvălirilor otomane, și nu vede în clauzula privitoare la țărani decât ocaziunea cu care uniunea fu încheiată: „So musste Siebenburgen fur sich selber sorgen und die Schwache des Reischs gegen den Einfall der Turken war der tiefre grund der die Volker der Ungern (des Adels), der Sekler und Sachsen dazu trieb 1437 die erste „bruderliche Union" zu schlissen. *Die unmittelbare Veranlassung* dazu gab der Aufstand der unterthanigen Bauern im selneb Iahre" (*l. c.*, p. 45). Adevărata cauză a unirei celor trei națiuni să fi fost deci apărarea patriei comune contra unui pericol exterior! Patriotul Sas care se face aici și advocatul Ungurilor, și înfățișează această alianță despoitoare, menită a răpi unei clase întregi de oameni de altă limbă dreptul la existență. nu se sfiește în dorința lui de a o înnălță, să o asemene cu răscoala cantoanelor svițerene contra tiraniei germane" (*l. c.*, p. 15).

Dacă documentele ar fi vrut să desemne pe naţia maghiară ar fi numit'o *Hungari*, după cum denumeşte pe Saşi, *Saxones* şi pe Secui, *Siculi*. Când este vorba de poporul unguresc pretutindeni el este amintit cu adevăratul său nume, între altele chiar în documentul din 1437, se vorbeşte de „universitatea *Ungurilor* şi a Românilor". fără îndoială că documentele care pomenesc despre uniunea celor trei naţiuni nu pot înţelege sub nobili naţia maghiară, cu atât mai puţin cu cât în contra acestei naţii maghiare" se răscoală *şi ţăranii unguri*. Nu este deci vorba sub numele de nobili, despre naţia nobililor care ar fi identică cu cea maghiară, ci de *clasa* nobililor *de ori ce naţionalitate* din ţara Transilvaniei: Ungurii, Românii, Rutenii, şi tocmai fiindcă această clasă nu formă un tot naţional, erà determinată cu numele obştesc de nobili. Cu timpul toţi aceşti nobili, aparţinând deosebitelor naţii din Transilvania, se maghiarizează iar ţăranii unguri fiind, la rândul lor, absorbiţi de Români, pe timpul lui Mihai Viteazul, expresia de nobil începe a ajunge sinonimă cu acea de Ungur[184].

Iată de unde provine şi numele de „unirea celor trei *naţii*" dat actului din 1437 şi tuturor celor posterioare referitoare la aceeaş împrejurare; căci se vede că nobilii erau priviţi ca o naţie, alăturea cu Secuii şi Saşii.

Documentele analizate ne arată deci că clasa nobililor ardeleni aveà interes a menţineà şi spori apăsarea în care zăceau ţăranii acelei regiuni, ai căror imensă majoritate erà şi atunci, ca şi astăzi, de obârşie română. In acest scop ceruse şi obţinuse clasa privilegiaţilor ajutorul celor două naţii asemenea priveligiate ale Transilvaniei[185].

Să mai observăm că ţăranii protestează în contra încălcărilor pe care ei le sufereau, rezemându-se pe libertăţile care le fusese concedate de către vechii regi ai Ungariei şi fac să se urce originea acestor libertăţi la domnia Sfântului Ştefan (997—1038), sub care şi restul neatârnat al Transilvaniei fu supus Ungariei. Documentul nu deosebeşte care dintre ţărani, Românii sau Ungurii, obţinuseră de la Sfântul Ştefan garantarea acestor libertăţi. El zice din potrivă într'un chip cu totul general „vechile libertăţi date şi concese *locuitorilor*", raportân-

---

[184] In tot decursul veacului al XVII-lea se găsesc încă nobili *Valahi* mai mult sau mai puţin maghiarizaţi în Transilvania. Vezi colecţia de documente a d-lui Aron Densuşanu în *Columna lui Traian* pe 1882. Că erau la început şi ţărani unguri se dovedeşte afară de acest document încă şi prin altele: bunăoară unul din 1463 Hurm., *Doc.*, II, 2, p. 146 care dispune ca iobagii toţi să fie îndatoriţi la slujba militară însă acei *unguri* să fie însărcinaţi cu paza lăuntrică a cetăţilor.

[185] Numai prin excepţie se întâlnesc doi nobili *Mihael* şi *David* de *Issuk*, (probabil de origine Români) care iau partea ţăranilor, pentru care regele îi declară de trădători. Vezi un document din 1438 din col. Kemeny în *Transilvania* VI, 1873, p. 57: „qud semet 1437 rebellibus rusticis contra nobiles transilvanos associaverint".

du-se la obștia tuturor țăranilor. Avem deci aici încă o puternică dovadă documentală despre aflarea Românilor din Transilvania la cucerirea maghiară, de oare ce regele ungur care o îndeplinise, concedase acele drepturi locuitorilor aflați de el aici și care se văd a fi fost cei mai mulți Români.

Sub domnia regelui Matei Corvin, care după cât se vede, nu uitase cu totul originea din care se trăgeà, soarta țăranilor (Românilor), se mai îmbunătăți. Ei fură scutiți de dijmă către biserica romană [186], și mai învoește strămutarea iobagilor de pe moșiile nobililor în orașul Carasului și a Sebeșului după ce'și vor plăti teragiul și celelalte datorii [187]. Nobilii jigniți prin măsurile ocrotitoare luate de rege în folosul țăranilor se întrunesc în 1459 și hotărăsc a apărà cu puterea privilegiile stabilite prin unirea celor trei nații în contra ori cărui atac din afară cât și din lăuntru [188] ei chiar. Nobilii fac o conjurație contra lui Matei, care trebuià la vreme de nevoie susținută prin putere, și a căreia pricină erà răpirea din partea regelui a privilegiilor concedate lor de vechii regi ai Ungariei, dar nerecunoscute de Matei. și acest act deci, de și nu în chip vădit, se referă tot la mișcările țăranilor, care găseau de astă-dată sprijinul drepturilor lor chiar în persoana regelui Ungariei [189].

Stăpânitorii țărei Unguręști se încearcă în mai multe rânduri a stavili fără de legea ce căutà să se înrădăcineze de nobili, privitoare la împiedicarea țăranului de a se strămutà de pe proprietățile lor, și a readuce iarăși starea de mai înainte care făcea să atârne această învoire de la plata *teragiului*, adecă a unei dări de rescumpărare a acestei învoiri. Așà, încă Carol Robert ordonase nobililor printr'un decret din 1317 ca „iobagii care vor vroi a se strămutà, să o poată face neîmpedecați, îndată ce ar fi dobândit învoirea ocârmuirei și și'ar fi plătit teragiul" [190]. Matei Corvin reià cu mai mare energie această îndreptare a abuzului care se înrădăcinase încă și mai adânc până la el, și erà deci acuma mai greu de stârpit. El spune într'un decret din 1470 că : „întru cât vechiul obiceiu al acestui

[186] Mai sus. nota 179. Acea tă scutire este însă revocată de urmașul lui Matei, Vladislav. Vezi un document din 1494 din colecția Kemeny, reprodus de *Transilvania*. VII, 1874, p. 43.

[187] 1458, Hurm., *Doc.*, II, 2, p. 112.

[188] 1459, *Ibidem*, II, 2, p. 120.

[189] Document din 1467 în *Arhiv für sieb. Landeskunde*, 1874, pag. 58 : „qud ipsi visis ipsorum ac totius regni Hungariae oppresionibus, molestiis et aerumniis quibus ex diruitione et abolitione privilegiorum per divos reges Hungariae concessorum, per ipsum dominum Mathiam regem paene oppresis existant et usque ad ultimam devenissen desolationen. Et eiterum quod si contra potentiam regis fierat conflictus in campo se pugnaturos per conservandis praefatarum partium Transilvanarum ac totius regni Hungariae libertatibus".

[190] Din colecția comitelui Ioseph Kemeny reproduse de *Transilvania*, IV, 1871, pag. 119.

regat hotărăşte ca ori care iobag şi'ar plăti teragiul şi alte datorii ale sale, să se poată strămutà cu toată averea lui liber şi neîmpiedicat, ordonăm nobililor ca să nu mai pună stavilă unei asemenea strămutări"[191]. Mai ordonă regele printr'un alt decret din 1471 ca iobagii din pământurile nobililor să se poată mutà fără oprire pe pământul regesc[192], dispoziţie iarăşi favorabilă ţăranilor care erau mai puţin expuşi la jafuri, pe proprietăţile regeşti. Toate aceste măsuri ale lui Matei Corvin, explică complotul urzit de nobili în contra lui.

In 1484, nici 50 de ani după marea mişcare din 1437,, o nouă răscoală a ţăranilor izbucneşte în Transilvania. Regele Matei Corvin văzând plâgereà nobililor şi a Saşilor în contra turburărilor pricinuite de Valahii ce stau pe pământurile lor şi care cu mâna înarmată atacă posesiile lor, le pustiesc prin pojajaruri şi ucid în chipul cel mai crud pe mulţi nobili *şi cu toate că Valahii nici nu sunt chemaţi nici născuţi spre libertate,* totuşi îndrăznesc să'şi însuşească acest bun prin crime". In urma acestor plângeri regele ordonă o înnăbuşire cruntă a mişcărei[193].

O altă răscoală a ţăranilor se întâmplă în 1512. Un soiu de cruciată fiind propovăduită în acel an în potriva Turcilor poporul se adună în mare număr sub steaguri, pentru a scăpà astfel de asupririle nobililor. Aceştia, temându-se ca ţăranii să nu se substragă din robia în care'i ţineau, încep a împiedecà înrolarea lor în oaste, îi silesc a se reîntoarce la locuinţele lor, şi întrebuinţează mijloace silnice în contra acelora care vroiau să se împotrivească. Ţăranii adunaţi lângă Pesta şi având de conducător pe un Secui *Dosza,* întorc armele pe care trebuiau să le îndrepte în contra Turcilor, asupra stăpânilor lor, măcelăresc un mare număr de nobili şi umplu Ungaria cu foc şi cu sânge. Nobilii nu isbutesc decât cu mare greutate şi cu ajutorul lui Zapolia Voevodul Ardealului, a înăbuşi răscoala şi impune pedepse înfricoşate autorilor mişcărei.

De pe naţionalitatea conducătorului răscoalei, Secuiul Dozsa[194], se vede că şi ţăranii Transilvaniei, deci şi Românii se înrolaseră în armată. Insă, chiar şi fără participarea lor directă[195], încă răscoala ţăranilor din Ungaria trebuià să aibă

---

[191] *Ibidem,* VI, 1873, p. 237.

[192] *Ibidem,* p. 239.

[193] Tânguirea nobililor şi a Saşilor 1484, Hurm., *Doc.,* II, 2, p. 285 : „et licet Olahi nec ad libertatem vocati nec ad libertatem nati".

[194] In proclamaţia lui Doszaa din 1514. Hurm., *Doc.,* II, 3, p. 160 el spune că este : „regis Hungariae tantum modi subditus et non dominorum". Că erà Secui se vede după numele lui Georgio Zekel (Secuiul). *Ibidem,* Regele cere ajutorul nobililor pentru că „nobiles nostros opprimunt et interficiunt" (*Ibidem,* p. 163).

[195] Un doc. din 1515 arată cum răscoala din Ungaria se lăţi şi în Transilvania, Hurm., *Doc.,* II, 3, p. 235 cf. şi p. 244.

şi asupra celor din Transilvania urmări îngreuitoare. Nobilii hotărăsc după înnăbuşirea răscoalei, să condamne la moarte pe toţi căpitanii, sutaşii şi decurinii ţăranilor, şi dispun ca ei să şi piardă pentru vecie libertatea lor de a se mai puteà strămutà de pe o moşie pe alta, ci să fie de a pururi sclavi agricoli ai domnilor lor, adecă lipiţi de pământ[196]. Nobilii apăsând atât de greu asupra ţăranilor din Ungaria se temeau ca aceştia să nu caute în Transilvania, sub un regim mai puţin aspru, alinarea suferinţelor lor, şi deci unificară draconicele lor legiuiri în toate ţările ce ascultau de coroana Sf. Ştefan, pentru ca ţăranul să nu poată găsì nicăiri o viaţă mai puţin asuprită.

Altă răscoală pomenită în documente este aceea condusă de *omul negru* numit şi *Ţarul Ivan*, în contra căruia luptă cu mare energie autorităţile din Ungaria şi Transilvania. Sârb de origine, el adună, cum spun protivnicii lui, tâlhari de naţie şi secta lui, arde locuinţele nobililor, îi ucide, între alţii pe marele magnat Ladislav Czaky, tăindu-l în patru bucăţi şi dând „uzului public" pe femeea şi pe copii lui, din care descriere se vede că omul negru nu erà un cap de tâlhari, ci un răzbunător al poporului. Răscoala lui izbucnită în Ungaria ca şi aceia a lui Dozsa, se lăţise şi în Transilvania, în ţinutul Haţegului. Teama cea mare erà „ca fiind în această ţară mai mulţi Valahi de cum sunt Şerbi în Ungaria şi aceia fiind de aceiaşi sectă cu aceşti din urmă, să nu se molipsească şi Valahii şi de aceia cheamă voevodul Petru Perenyi pe Ungurii din Transilvania la arme „căci când casa vecinului arde şi a ta este primejduită". Mişcarea Omului Negru fusese întrebuinţată ca armă politică de Ferdinand împăratul contra lui Zapolia. Omul Negru atrase în răscoală pe trei tineri „nebuni" : pe despotul Sârbilor, pe Vlad cel Mare Românul şi pe Valentin Turcul. Răscoala fu la sfârşit înăbuşită[197].

Aceste încercări de a îndepărtà de pe ei jugul neomenos al nobililor, rămânând fără isbândă, poziţia ţăranului se înrăutăţi din ce în ce mai mult. Legi tot mai asupritoare se grămădeau pe capul lui, încât la sfârşit condiţia lui ajunsese aproape acea a unui paria, desmoştenit de toate drepturile şi supus la îndatoririle cele mai îngreuitoare şi cele mai nedrepte, numai spre a mulţămì poftele nesfârşite ale asupritorilor săi.

Legile ungureşti care consfinţiră această robie a ţăranului sunt întâi *Jus tripartitum* care puneà ca principiu că „ţăranul nu poate posedà nimic afară de plata pentru munca

[196] Vezi Decretum septimum al Regelui Vladislav al II-lea din 1514, Un regulament foarte amărunţit care umple în 70 de articole 20 de feţe în 4 din Hurm., *Doc.*, II, 3, p. 191—211.

[197] 1527, Hurm., *Doc.*, II, 3, p. 623 altul din acelaş an 13 Martie 12 Apr., 6 Maiu *Ibidem*, XV, 1, p. 294—297. Locul citat în text la pag. 290 Mai vezi şi 4 Aug., pag. 298.

sa"[198]. Această lege neomenoasă care coborà pe om la rangul dobitocului, răpindu'i cel mai sfânt drept, acela de proprietate, fu promulgată întâi în Ungaria în 1514 şi apoi se întinse şi în Transilvania[199]. Un şir întreg de legi care pot sluji drept model cum omul poate ajunge a fi exploatat de semenele său, fură promulgate în Transilvania de la 1540 până la 1653[200], cele mai multe înainte de epoca lui Mihai Viteazul, şi reproducerea câtorva din dispoziţiunile lor pot să ne dee o idee despre starea de degradare ne mai pomenită în care ajunseseră Ţăranii (Români) din Transilvania: averea ţăranului mort fără testament, ceea ce se întâmplà mai totdeaunà, din neştiinţa lui de carte, să fie moştenită de nobil; ţăranul să nu poată sub nici un cuvânt intentà stăpânului său un proces; mărturia dată de ţăran să nu aibă nici o tărie, nici pentru nici contra unui nobil[201]. Un decret al lui Vladislav al II-lea ordonà ca toţi ţăranii ce'şi pierduseră libertatea să fie pentru vecie supuşi stăpânirei netăgăduite a nobililor. Un alt decret al lui Vladislav pedepseşte cu pierderea mânei drepte pe ţăranul ce ar fi fost surprins purtând arme. O dispoziţie din 1545 a dietei din Transilvania hotărăşte o nouă prigonire a factorilor de rele sub care se înţelegeau Românii; mai dispune apoi că de oare ce Românii trăesc în căsătorii făcute cu silnicie, iar nu în de cele legale, să fie de acum înnainte îndatoraţi sub pedeapsa de moarte, a se căsători după ritul catolic[202]. Altă dispoziţie din 1562, interzice Românilor despărţeniile învoite de biserica ortodoxă, după obiceiul pământului[203]. Se vede deci cum se întrebuinţau mişcările de răsvrătire ale Românilor spre a'i apăsà şi bisericeşte.

Constituţiile aprobate, publicate în 1563, însă puse în lucrare cu mult timp înnainte, prevedeau între altele următoarele dispoziţii: că Românii sau cei de rit grecesc sunt suferiţi numai cât provizoriu în regat pre cât le va plăceà principilor şi regnicolilor; că de şi naţia română nu se numără între staturile ţărei, nici religia ei nu este dintre cele recunoscute,

---

[198] *Verböczi*, jus tripartitum (publicat în 1514), Paris III, tit. 30 2, 8: ,Rusticus praeter mercedem et praemium in terris domini sui quaesitum, ad proprietatem nihil juris habet, sed totius terrae proprietas ad dominium terrestrem spectat et pertinet". Acesta este textul compact din care s'a scurtat fraza cunoscută: rusticus praeter laboris mercedem et praemium nihil habet".

[199] *Memorialul reprezentanţilor alegătorilor Români adunaţi în Săbiu* în 1881, Săbiu, 1882, p. 17.

[200] Adunate sub titlul: *Aprobatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem adnexarum.* Comp. Memorialul citat, p. 21.

[201] *Jus tripartium*, Pars III, tit. 30, 31.

[202] 1545, Hurm., *Doc.*, II, 4, p. 381: „Valachi ritu romanae ecclesiae in sacro sancti matrimonio puellam seu mulierem desponsares; Contrarium facientes capite puniantur". .

[203] 1552, *Ibidem*, II, 4, p. 685.

cu toate aceste ei sunt suferiți *pentru folosul Statului* și biserica lor este tolerată (sub niște condiții foarte grele care sunt enumerate); că de și nația română a fost primită în Transilvania, numai *pentru binele comun*, cu toate acestea, neținând samă de umilita ei stare, îndrăznește a impune fiilor patriei unguresti respectarea sărbătorilor lor cele mai sfinte. In sfârșit numai Ungurii, Secuii și Sașii aveau dreptul a ocupà dregătorii publice [204].

Altă nenorocire venì asupra Românilor din Banat anume așezarea de colonii sârbești în acea regiune, pentru a reintregi poporația rărită prin pustiirile Turcilor. Acești Sârbi erau foarte ocrotiți de împărații austriaci, și li se învoì o organizare bisericească sub un episcop a cărui jurisdicție fu întinsă asupra tuturor locuitorilor de legea ortodoxă. Românii intrară sub această stăpânire bisericească străină și văzură cărțile lor naționale înlăturate, iar slujba religioasă în bisericile lor săvârșită în limba sârbească. Este primul pas de trecere de la apăsarea materială la cea intelectuală [205].

Raporturile cu Sașii. — Măsurile cele aspre luate de națiile domnitoare în contra Românilor erau motivate de actele de violență pe care și aceștia le comiteau asupra lor. Prin ocuparea țărei lor de Unguri și mai apoi de Sași, li se restrânseră locurile de pășune, ceea ce le îngustà mijloacele de traiu, cei mai mulți din ei fiind crescători de vite. Românii nu vroiau să recunoască veneticilor acestora nici un soiu de drept asupra locurilor pe care din vechime, până atunci liber le pășunase cu vitele lor. Ei le introduceau deci cu sila în pământurile ocupate de Sași care vroiau să înfrângă aceste încălcări prin confiscări și pedepse. Românii răspundeau acestor sâlnicii, prin dări de foc, încât erà o stare de războiu statornică între Români și Sași, ori unde se întâlniau. Așà în 1431 Sașii ucid patru femei române, pentru a lovì cu atâta mai greu în

[204] Asupra tuturor acestor dispoziții vezi Aron Densușanu, *Principiile constituțiunei maghiare*, Iași, 1886, unde se reproduce și indicarea izvoarelor. Această apăsare ne mai auzită a Românilor din partea Ungurilor face pe Ungurul Kemeny, unul din rarii oameni din această nație cu privire dreaptă și judecată sănătoasă, să spună cuvintele pe care Ungurii ar face bine să le mediteze: „dieses war also das Loos einer Nation die im harten Kampf gegen die Ungarn, fechtend und blutend erlag. Dass diese Nation durch die im X-ten Jahrhundert nur das druckende Recht des rohen Schwertes kennendem Ungarn hart unterjocht wurde, war der Fluch demaliger Zeiten. Unter dem Schatten und den Früchten dieses grausamen Fluches aber auch noch heute gemächlich und herrisch ruhen und geniessen zu wollen, wäre entehrend!" Kemeny, *Kenezen und Kenezìate* în Kurz, *Magazin*, II, p. 324.

[205] Ath. M. Marinescu, *Viata și operile lui Petru Maior* și *An, Acad. rom.*, pag. 35—37.

Români, omorându-le soţiile. In 1419 regele Sigismund provoacă pe nobili să apere pe Saşi de „oamenii răi" (Românii) care ar face incursii în ţara lor în modul bandelor de hoţi; răpesc, despoaie, schilodesc şi omoară pe colonişti[206]. In 1469 regele Matei Corvin dispune ca nici un locuitor din Făgăraş, nobil sau de rând, să nu mai poată duce vitele la păscut pe pământurile date Saşilor, în contra voinţei comunităţei acestora, ea putând recurge spre apărare până la ajutorul voevodului Transilvaniei[207]. In 1474 găsim un document care constată că Românii, izgoniţi de Saşi de pe nişte teritorii pe care păscuseră vitele până atunci, aduc cu puterea turmelor lor îndărăt, dar fiind răspinşi de Saşi, îşi răzbună, dându-le foc locuinţelor[208]. Saşii însă îşi întindeau necontenit stăpânirile lor, retrăgând pe acele ale Românilor. In 1504 îi aflăm cumpărând de la nobili comuna Lamneş, pentru că locuitorii ei ar face multe daune Saşilor[209]. Saşii obţineau stăpânirea unor sate româneşti prin cumpărătură de la regii unguri. Aşà Matei Corvin vinde în 1467 Saşilor din Sibiu satul românesc Reşinarii pentru 250 de fiorini, sub cuvânt că acest sat fusese confiscat de rege pentru crima trădărei făcută de stăpânul lui, Petru Gereb (Gârbău)[210]. Alt sat Valea Rodnei se vede a fi fost dăruit Saşilor din Bistriţa. Tot apoi aflăm dăruit şi ţinutul întreg al Făgăraşului şi acel al Amlaşului Saşilor din Braşov ca despăgubire pentru daunele suferite de ei de la Români[211]. Alături cu cumpărăturile, Saşii mai pun în practică sistemul de terorizare. Astfel se uniră cu nobilii (Unguri şi Români maghiarizaţi) şi cu Saşii spre a desmoşteni pe naţia românească. Vindeau chiar unii altora ceea ce nu erà a lor, pentru a'şi constitui drepturi de proprietari asupra unor pământuri, care din vechime fuseseră nu a vânzătorilor nici a cumpărătorilor, ci a celor vânduţi. In acelaş an 1504, regele Vladislav sparge comuna românească *Satul-nou* din scaunul Miercurei pentru că fusese reîntocmită în dauna Saşilor care o destruseseră odată[212]. In 1548, un edict al lui Gheorghe episcopul Varadului regulamentează confiscările şi pedepsele de aplicat Românilor, în caz de vătămare a proprietarilor Saşi. „Dacă Valacul făgăraşan va voi a'şi duce oile în teritoriul saxon, să nu o poată face, fără învoirea judeţului (care bine înţeles nici o dată nu o

[206] Din colecţia Kemeny, reprodus de *Transilvania*, I, 1868, p. 212 şi 221. 36. Hurm., I, *Doc.*, 2, p. 507.

[207] Din colecţia Kemeny, *Ibidem*, VI, 1873, p. 263.

[208] *Ibidem*, VII, 1874, p. 58.

[209] Hurm., *Doc.*, II, 2, p. 527: „Villam Ladamos a nobilibus parata pecunia emerint.

[210] *Ibidem*, p. 178. ... villam valachicalem Rosenara.

[211] *Ibidem*, p. 222.

[212] Revista *Transilvania*, XII, 1874, p. 59.

dădeà). Dacă le va întroduce fără o asemenea voie, să i se iee 4 oi de la o turmă, iar, la caz de recidivă, 16. Iar de va voi să oprească oile cu mâna armată, sau dacă va da foc sau va amenință cu darea de foc, să fie pedepsit cu moartea în țara Sașilor chiar, sau dacă va fugi în Făgăraș să'și primească pedeapsa acolo"[213]. Bine înțeles că Românii nu se supuneau unor asemenea dispoziții menite a întări despoierea de pășunele lor; ei urmau înnainte a întroduce cu deasila turmele lor în pământurile pe care Sașii puseseră stăpânire. Aceștia sprijiniți și de autoritatea regească îi pedepseau mereu, iar Românii răspundeau morței prin moarte, pedepselor prin pojar. Atât de mult se înmulțiseră dările de foc în țara Sașilor, în cât se înființase un tribunal stătător pentru judecarea incendiarilor[214], și se dădù voie Sașilor a urmări pe incendiari până pe domeniile nobililor[215]. Un document din 1498 conține următoarea tânguire a Sașilor către Vladislav regele Ungariei: „că ei ar suferi de la Valahi daune și ocări mari și nespuse, fiind chinuiți când cu focul, când cu furtul, când cu sabia, și dacă Sașii pedepsesc asemenea crime, urmașii sau fii sau nepoții acestor Valahi uciși cer de la Sași despăgubire pentru morțile făcute, ceea ce, dacă li se tăgăduește, recurg iarăși la pojaruri și omoruri[216].

Alipirea unor comune românești de teritoriile Sașilor aveà de scop, nu numai lățirea însăși a pământurilor cotropitorilor, ci încă și ușurarea pentru ei a plăței contribuțiilor, pe care le revărsau aproape în întregimea lor pe spetele Românilor. Aceștia se plâng în mai multe rânduri contra nedreptăților impuse lor de Sași, fără a găsi, bine înțeles, nici o ascultare[217]. Sașii alerg chiar la falșificări pentru a'și însuși asupra Românilor niște drepturi pe care nu le aveau. Un curios document din 1548, conține un fel de învoială săvârșită între Români și Sași, act care este adus de doi Sași, Ioan Veres și Petre Haller, la episcopul Martinuzzi, epitropul lui Ioan Sigismund. Prin această învoială, încheiată chip între Românii din Făgăraș și Sașii din țara Bârsei, se hotărau următoarele: 1) Valahul din Făgăraș să nu'și mai aducă oile pe locurile Sașilor decât în urma unei alcătuiri. 2) Dacă ar aduce oile sale fără

[213] *Magazin für sieb. Landeskunde*, II, 1845, p. 324. Reprodus și în Hurm., *Doc.*, II, 4, p. 430. O hotărâre ceva posterioară, din 1561 dispune ca locuitorii Făgărașului să nu mai poată paște vite în ținuturile săsești. *Ibidem*, II, 5, p. 502.

[214] Doc. din 1506 în colecția Kemeny, reprodus de *Transilvania*, VII, 1874, pag. 71. Matei Corvin concede comunității săsești din Agnița să ridice furci, roate și țepi spre pedeapsa cu moarte a aprinzătorilor de case, etc. 1466. Hurm., *Doc.*, II, 2, p. 172.

[215] Doc. din 1511, *Ibidem*, VII, 1874, p. 94.

[216] Hurm., *Doc.*, II, 2, p. 395.

[217] Intr'un doc. din 1508 găsim o tânguire a câtorva comune românești contra Sașilor din Bistrița. *Ibidem*, VII 1874, p. 83.

voie să i se iee din 4 una. In caz de recidivă să nu mai aibă dreptul de păşune, şi dacă ar voi să ducă vitele cu puterea, să fie deţinut la închisoare sau chiar ucis, dacă va vroi Sasul. 3) Dacă oile ar fi găsite făcând daune, să se preţuiască dauna făcută şi dacă păstorul vrea să'şi iee oile cu puterea, să fie prins şi să aducă marturi pentru violenţa încercată; iar la caz de lipsă a marturilor să jure Sasul cu 7 jurători şi să fie ucis păstorul. 4) Când un păstor ar fi ameninţat cu focul pe vreun Sas, să fie ucis. Dacă însă va fi fugit, să'l citeze castelanul înnaintea judecătorului din Făgăraş, şi dacă stăpânul păstorului nu va vroi să'l dee faţă, să se ucidă stăpânul în locul lui, şi aşà mai departe, dispoziţii draconice prezentate de falşificator ca productul unei învoeli, pe care Românii, pentru a o iscăli, ar trebui să fi fost lipsiţi de minte. De aceea şi această pretinsă învoială nici nu se vede subsemnată de nici unul din numeroşii boieri ai Făgăraşului, care cu toate aceste îşi dădeau prin acel act, sub numele de stăpâni ai păstorilor, capetele lor în mâinile Saşilor [218].

In mai multe rânduri cele trei naţiuni privilegiate ale Transilvaniei cer confirmarea situaţiei lor de la împăratul Ferdinand [219]. In 1547 dieta Transilvaniei a celor trei naţiuni pare a resimţi o mustrare de conştiinţă şi atribue nenorocirile Ungariei, plângerilor iobagilor asupriţi care s'ar ridicà până la cer să ceară răsbunare" [220]. Dieta învoieşte ţăranilor libera strămutare însă cu condiţii aşà de grele, că învoirea devenià înşelătoare. Această concesie însă, ori cât de restrânsă erà, este revocată în 1548. Apoi ţăranii sunt din nou declaraţi liberi în 1550 şi iarăşi puşi în şerbie în 1551 [221].

O descripţie din 1554 stabileşte o deosebire în favoarea iobagilor români, faţă chiar cu iobagii unguri. Pe când pentru osândirea unui ţăran ungur se cereau 7 marturi, pentru Român erau destul 3 [222]. Starea disperată a Românilor este mărturisită de însăşi autorităţile transilvane. Episcopul George Martinuzzi cotutorul lui Ioan Sigismund, fiul lui Zapolia, înştiinţează în 1551 pe regele Ferdinand că Turcii promit libertate de iobăgie ţăranilor din Banat şi din Transilvania, care ţărani cred uşor asemenea făgăduinţi, întru cât „noi ţinem pe rustici în aşà apăsare încât numai atâta doară că nu le răpim femeile şi copiii. De altfel comitem asupra lor tot felul de cru-

---

[218] *Ibidem*, VII, 1874, p. 144.

[219] Hurm., *Doc.*, II, 4, p. 297, 333, 335, şi 660.

[220] *Ibidem*, p. 404—407: „opressione colonorum quorum clamor ascendit jugiter ante conspectum Dei".

[221] Vezi *Ibidem*, p. 444, 466, 621, 690.

[222] *Ibidem*. II, 5, p. 206: „rusticorum Hungarorum... septem proborum hominum pronuntiari debeat... valahus trium... Curat ceva înspăimântător!"

zimi"[223]. Şi cu toate aceste, în timpul ce stăpânii Ardealului îşi dădeau seamă de nedreptăţile săvârşite de ei faţă cu Românii, ei decretau ca fie care iobag să fie îndatorat a merge la răsboiu[224].

Iată fără îndoială o stare de lucruri din care se pot trage preţioase desluşiri. Apoi oare se poate admite că Românii aşà numai din răutate sau spirit de nesupunere să fi pătruns fără încetare în teritoriile Saşilor? Dar apoi răzbunările lor prin dare de foc, căruia alt simţimânt pot fi ele atribuite decât acelui al dreptăţei încălcate, al despoierei de avutul lor? Se vede deci că Românii nu vroiau să recunoască o stare de lucruri creată în urmă, care schimba vechea lor poziţie în ţară; că protestau în contra unor uzurpări nedrepte, precum protextau Saxonii în contra spoliărei normane, sau precum Irlandezii contra nedreptăţei seculare a stăpânirei engleze. Când vedem o împotrivire atât de înverşunată a unui popor întreg în contra altuia, să *ştim că între ei se desbate o întrebare istorică iar nu una criminală*; că acel ce trebuie să o judece nu este judecătorul tribunalelor, ci conştiinţa omenească. Noi vedem în aceste lupte înverşunate ale Românilor în contra Saşilor încă o dovadă pe lângă cele multe aduse până aici, că Românii fuseseră jigniţi în stăpânirea pământului Transilvaniei de veneticii Saşi, iar nu aceştia de „veneticii" Români. Acei ţărani transilvăneni asupra cărora se lasă pe fie ce zi mai greu jugul de fier al nobilimei, la început erau şi de neam unguri, precum am văzut'o aceasta în revoluţia din 1437 în Transilvania, şi încă aceşti din urmă trebuiau să fi fost în destul de numeroşi spre a îndrăzni să întreprindă o răscoală. Apăsarea comună în care ei trăiau alăturea cu Românii îi împinseră şi'i făcù să disparà în sânul majorităţei româneşti, tot aşà precum nobilimea română împinsă de interesul ei de clasă se contopi în majoritatea nobililor unguri. *In curând stătură faţă în faţă în Transilvania două naţionalităţi, în locul celor două clase ce existau* mai *înnainte*: *Ungurii ca apăsători, Românii ca apăsaţi*. Atunci într'adevăr terminul de nobil deveni sinonim cu Ungur, precum acel de rustic, ţăran, slujià cu deosebire pentru a însemnà pe Român.

Această transformare erà aproape îndeplinită când Mihai Viteazul pătrunse în Ardeal.

Speranţele Românilor în Mihai. — De cum îl văzură apărând pe crestele munţilor şi luându'şi falnic sborul său izbânditor către capitala Ardealului, Românii simţiră, în întune-

[223] Martinuzzi c. Ferdinand 1551. *Ibidem*, II, 4, p. 605: „cum in tanta oppressione rusticos teneamus ut excepto hoc uno quod uxores et liberi illis non eripiantur omnem crudelitaten in illos exerciamus".

[224] 1554, *Ibidem*, II, 5, p. 207.

ricul desnădăjduirei lor, lucind iarăşi o rază de speranţă. Un domn român din sângele şi din osul lor, venià să cuprindă Transilvania. Erà firesc lucru ca ei să se aştepte a fi liberaţi din apăsarea în care zăceau. Ei îşi închipuiau că Mihai venià să sdrobiască naţia maghiară, duşmana lor de moarte, care de atâta amar de ani le mâncà măduva şi le sugeà sângele; că în sfârşit sunase şi pentru ei dulcea oară a desrobirei şi a răzbunărei. Ei pornesc îndată un măcel în contra nobililor, care devine mai ales înfricoşat după izbânda lui Mihai asupra lui Batori *Bethlen* spune asupra acestor turburări pricinuite de Români: „Indată ce se lăţi vestea despre nefericita luptă de la Săbiu, care ca un fulger străbătù toată ţara, Românii din Transilvania făcură conspiraţie, se uniră cu străinii de aceeaşi gintă şi începùră să cutreere ţara. Nicăiri omul nu mai erà sigur pe viaţa lui. Românii din Transilvania făcură conspiraţie, *în credinţă că au să capete* un *domn din gintea lor*, omorau ici şi coleà, năvăliau în casele nobililor, le jăfuiau averile şi erau cu atât mai crânceni, cu cât mai înnainte ei erau de regulă condamnaţi la cele mai grele pedepse, dacă se constată prin judecată că ar fi comis vre o crimă. Nici odată furcile, temniţele, securile cârligele, ştreangurile şi colţurile stâncilor n'au omorât mai mulţi criminali, ca Românii" [225].

Spusele istoricului sunt adeverite de mai multe documente contimporane. Un raport al lui *Ungnad* către împăratul din 6 Noemvrie 1599, spune „că oamenii de rând dintre ţărani ţineau partea lui Mihai, îşi începură pretutindenea a *ucide pe nobili*" [226]. Tot aşà arată şi *Boczkai* într'o scrisoare către consilierul *Barţitz* din 7 Noemvrie acelaşi an, că „aici este un număr destul de mare de rustici sub arme; *năvălesc în casele nobililor* şi le dau foc, pe cei prinşi îi omoară şi comit felurite şi neauzite tâlhării" [227]. *Sigmund Forgacs* în o scrisoare către *Palffi* adaugă că „s'ar fi resculat ţăranii contra stăpânilor lor şi că Sombori Istvan a fost ucis în însuşi curtea lui precum şi un vechil Petre Decek, al nobilului Petru Husar, a fost iarăşi ucis de iobagii săi şi alţi mulţi" [228]. De asemenea arată şi *Malas*-

---

[225] W. Bethlen. *Historia de rebus Transilvanicis*, ed. II, IV, p. 128. Aproape ca aceleaşi cuvinte şi Ştefan Szamoskozi în *Mon. Hung. historica, scriptores*, XXVIII, p. 342.

[226] Din 6 Noemvrie 1599 câteva zile după intrarea lui Mihai în Alba-Iulia Hurm., *Doc.*, III, p. 348: „der gemain Mann undter der Pauerschafft soll auf sein gewest und uberal die vom Adl zu todt haben geschlagen".

[227] Din 7 Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 350: „Hic non exigua rusticorum pars in armis est, nobilium domos invadunt ac comburant comprehensosque interficiunt, variaque ac inaudita latrocinia exercunt".

[228] Din 20 Noemvrie 1599, *Ibidem.*, p. 358: „Item so sein die Pauern auch wider ihre Herrn aufrhurisch; der Sombori Istwan ist in sein aigen Hof erschlagen worden, und andere mehr", Mihai Vodă c. Bistriţeni 25 Noemvrie 1599, *Ibidem*, XII, pag. 514.

pina, nunciul papal că „țăranii de pe altă parte, care *s'au răsculat contra stăpânilor lor* și i-au jăfuit cu totul" [229]. Și dacă Malaspina și cu Boczkai, erau dușmanii lui Mihai, Ungnad la acea epocă erà foarte bine dispus pentru el și tot prin acel raport lăudà credința lui către împăratul [230]. Mai amintim și uciderea lui Andrei Batori de țăranii Români. Aceste raporturi concordante purcese de la prieteni pe cât și de la dușmanii lui Mihai, unite cu spusele istoricilor unguri adeveresc pe deplin o împrejurare care este de cea mai mare însemnătate în istoria eroului român.

Mihai însă nu primi acest ajutor pe care i'l ofereau țăranii români spre cucerirea Ardealului. El iea îndată măsurile cele mai aspre spre a înnăbuși asemenea mișcare [231], și'și întoarce fața de la Românii ce voiau să'i aducă plocon capul întregei nații maghiare.

Cum se explică această purtare a lui Mihai? Domnul român credeà că va puteà să înduplece pe Unguri a'i primi domnia, tocmai prin apărarea intereselor lor. Vom vedea cum Mihai fusese nevoit să jărtfiască clasei boierești din Muntenia pe acea a țăranilor, spre a cumpăra prin această jertfire sprijinul boierilor în întreprinderile sale. El nu puteà urmà deci, în Transilvania, decât o politică asemănătoare celei puse de el în lucrare în Muntenia. Nu putea el să deslănțuiască în Ardeal ceea ce ținea încătușat în țara lui. Și aici erà deci împins a se sprijini pe nobili, către care îl atrăgeà poate și ideea preconcepută că în clasa lor reședea puterea. El vroià deci să alunge din mintea nobililor Ardealului teama ce'i îngrozise mai mult, aruncarea din partea domnului român asupra lor a întărâtatei țărănimi. Că Ungurii se cutremurau de putința unei atari măsuri se vede de pe aceea că, după dieta din Alba Iulia. în care cu toate aceste Mihai jurase că va respectà constituția țărei, se răspândise vestea că domnul vrea să taie pe toți Ungurii, și ei atunci trimit la Mihai pe mitropolitul ortodox, Dimitrie, cu Evanghelia în mâini, spre a'l rugà să nu facă asemenea urgie, după cum îl sfătuià logofătul Teodosie [232].

Această părere de și greșită, a Ungurilor asupra unirei lui Mihai cu țăranii Ardealului se mai vede, însă și din o scrisoare din 15 Noemvrie 1599, a lui Zancowitz, ambasadorul regelui polon la curtea maghiară, către stăpânul său, în care scrisoare îi spune: „Ceea ce am aflat noi despre Transilvania

---

[229] Din 14 Noemvrie 1599, *Ibidem*, p. 514: „I contadini anche dall'altre parte, se bene non son mai stați liberi, e che però non possono prendere liberta alcuna, si non ribellati da lor signori e gli hanno totalmente spogliati".

[230] Comp. mai sus, p. 202.

[231] Ungnad c. împăratul citat nota 55 urmează îndată după cuvintele raportate acolo: „*aber der Michail hatts allspald eingeställt und abgeschofft.*

[232] *Anonimul din Bălgrad* în Șincai, II, p. 435—436, ed. II.

trimit D-lui subcancelar, ca să ştiţi M. V. Regală ce mare pojar s'a aprins în vecinătatea regatului M.V., şi un exemplu periculos este ceeace face Mihai, după cum ni se scrie, dând voie ţăranilor Ardeleni a se sculà asupra nobililor, a'i prinde şi măcelărì dimpreună cu femeile şi copiii lor şi a'şi împărţì între ei averea boierească cea risipită. Aceasta se resimte acuma la Cazaci. Ţăranii mărginaşi de pe aici şi dintre munţi sunt de asemenea dispuşi la atare crime"[233].

Fiind deci pus, prin politica urmată de el, în nevoià de a se sprijinì pe nobilimea transilvană, Mihai trebuià să caute a înlăturà formarea în jurul numelui său a unei asemenea legende, şi tocmai fiind că erà Român, trebuià să împiedece pe Români a scuturà lanţurile robiei. De altfel am văzut cum Mihai Viteazul dăduse înapoi Secuilor libertăţile răpite de la ei de familia Batoreştilor. Dar aceştia îşi pierduseră privilegiile lor de un timp îndestul de scurt; apoi ei erau puţini, şi încă nu robiţi ca Românii cu totul de nobilii Ardealului. Liberarea lor jignià pe câte-va individualităţi, nu pe o clasă întreagă[234]. Faptul însă că Mihai Viteazul nu împiedică de loc pe Secui, de a comite acte de silnicie contra nobililor lor, ne dovedeşte pe deplin că nu teama de neorânduieli şi dorinţa de a menţineà ordinea reţinuse pe Mihai de la deslănţuirea Românilor; că nu motive administrative ci numai de acele politice îl făcuseră să opriască pe Români. El vroia să atragă simpatiile nobilimei, şi credeà că cel mai sigur mijloc erà tocmai de a'i mântuì de primejdia cea mai mare, răzbunarea ţăranilor, care stăteà în mâinele lui de a o aruncà asupra lor.

Şi cu toate aceste unde erà singura bază pe care Mihai ar fi putut înnălţà în Ardeal o trainică stăpânire? Invederat că numai în acel popor român de la care cuceritorul fericit întorceà privirile. O uriaşă putere ascunsă zăceà în acele milioane de suflete înlănţuite şi amărâte prin un jug secular. Dacă cumplită fusese apărarea şi îngenunchiarea lor, cu cât mai cumplită trebuià să fie destinderea şi ridicarea lor în picioare? Ce aşteptau ei? Un semn de la Mihai. şi întreg Ardealul erà la genunchile lui. Stârpind pe Unguri şi dând libertatea Românilor, ar fi înlăturat elementul duşmănesc pe care nici o concesie în lume nu puteà să'l îmbuneze, şi îl înlocuià cu un altul prieten şi iubitor care ar fi unit la simpatia sângelui şi plecarea recunoştinţei; ar fi privit la Mihai ca la un Dumnezeu şi ar fi jertfit lui cu drag şi lepădare, întreaga sa fiinţă. Indată după cucerire, cui încredinţează Mihai paza cetăţilor Ardealului? Românilor de pe lângă el. Dovadă deci că încrederea cea mai mare

---

[233] Această scrisoare se află publicată în revista d-lui Haşdeu, *Traian*, 1869 pag. 32.

[234] Mai sus, p. 214. Comp. Bălcescu, *l. c.*, p. 400.

tot în neamul și în poporul său erà silit să o pună, și totuși deși rațiunea îl îndemnà la o așà purtare, nevoile momentului îl sileau să se abată de la ea, și aceste erau cele hotărâtoare.

Cu împăratul german nu ar fi avut de descurcat întrebări mai grele decât acele în care'l complicase cucerirea Ardealului, căci Nemții erau cumplit de porniți în contrà Ungurilor pentru îndoita lor trădare, mai întâi prin întoarcerea către Sigismund Batori la reintrarea lui în Ardeal, apoi prin acea către cardinalul Andrei. Mihai însă, prin sprijinul Românilor ar fi căpătat *o bază pozitivă*, o putere proprie a lui, mare și nerăsturnabilă; ar *fi întemeiat stăpânirea lui pe granitul neperitor al simțimântului unui popor și nu numai pe vântul schimbător al combinațiilor politice.*

Fără putere nu se întemeiază și nu se menţin împărățiile. Mihai o aveà la îndemână, dar împrejurările îl sileau a nu se sluji de ea; ba el trebui s'o înnăbușe, spre a lăsà jocul liber nobilimei pentru viitoarele ei trădări [235]. Așà însă hotărâseră puterile istorice înnaintea cărora trebuie să se plece voințele omenești, cum se pleacă spicele de grâu sub suflarea vântului. De aceea asemenea cugetare de păreri de rău sub pana istoricului nu slujesc la altă ceva decât la arătarea mai deplină a puterei fatalității.

[235] Judecata cea aspră a lui Bălcescu asupra lui Mihai Viteazul (p. 402): „astfel Mihai trădase misia sa în Ardeal și merità a cădeà", face o vină morală din ceea ce erà numai o înlănțuire fatală a împrejurărilor.

III

CĂDEREA LUI MIHAI VITEAZUL

1. RĂSCOALA ARDELENILOR

Duşmănia lui Mihai Viteazul. — Cucerirea Moldovei încredinţase pe Germani, că Mihai aveà de gând să urmeze o politică neatârnată, să'şi croiască o puternică domnie sub scutul casei de Austria, ceea ce nu l'ar fi împiedicat la vreme de nevoie a se aruncà în braţele Turcilor. Din un ajutor pe care împăratul crezuse că'l dobândise în contra puterei otomane în persoana lui Mihai, îi răsărea acuma un pericol eventual, tocmai spre acea parte atât de gravă a intereselor germane. Mihai devenise primejdios, şi trebuià ca curtea germană să caute cu ori ce preţ a se desbărà de el. Vechea neîncredere în *Valah*, care îi întovărăşise în totdeauna o hrăniseră în sufletul lor contra domnului român, şi astfel suzeranul acestuia unindu-se cu elementul politic de căpetenie al Transilvaniei, care păstrase în mâinele sale, din îngăduirea lui Mihai, toată puterea ce o avuse şi mai înnainte, se sculă contra eroului muntean acea furtună care trebuià să'l răstoarne de odată din culmea gloriei în fundul prăpastiei.

„Orb norocul la suiş şi alunecos a stare pe loc; grabnic şi de sârg pornitor la coborîş" [1]. Astfel fu soartà lui Mihai Viteazul. După ce am schiţat norocul lui, să îmbrăcăm pana cu jale pentru a descrie ale lui nenorociri.

Chiar în timpul relaţiilor celor mai bune cu Nemţii, nu lipsiseră ponegririle şi pârile contra lui Mihai din partea câtorva duşmani ai săi, personali mai mult decât politici. Aşà Mihai Viteazul îşi înstrăinase pe marele nobil ungur din Transilvania, Ştefan Boczkai, confiscându'i averile, pentru că se opunea a'i recunoaşte domnia, ca unul ce el însuşi avuse pretenţii la tronul Transilvaniei în timpul abdicărei lui Sigismund

[1] Miron Costin în *Letopisete*, I, p. 330.

Batori. Indată după victoria lui Mihai de la Schellenberg, împăratul scriind lui Boczkai ca să'şi uniască puterile cu ale lui Mihai spre a aduce Transilvania sub stăpânirea germană, Ungurul îi răspunde că „s'au apropiat cu armatele de hotarele Transilvaniei şi au ajuns la Cluj; că aici s'ar află cea mai mare parte din nobilii Ardealului, care toţi ar aşteptă cu mare nerăbdare ca împăratul să trimită pe o persoană de înnaltă autoritate din palatul său, spre a luà ocârmuirea ţărei"[2]. Boczkai nu voià deci să recunoască pe Mihai de domn al Transilvaniei, ceea ce împinse pe acesta a'i confisca averile. De aici o ură neînduplecată între nobilul ungur şi domnul român. In 16 Noemvrie 1599 Boczkai trimite un raport împăratului în care enumără toate faptele lui Mihai, care ar fi de natură a pune în îndoială buna lui credinţă, anume „că ar fi primit jurământul ţărei, uzurpând însuşirea de locoţiitor împărătesc; că pe Secui, dăruindu'i cu libertatea, i'ar fi pus să jure ascultare, nu numai împăratului ci şi fiului său Petru; că au început a împărţi moşii nobililor ce ar ţineà cu el; că convocase pentru dieta din Transilvania şi pe nobilii din ţinutul Crasnei de afară din hotarele ţărei; că trimesese în Valahia pe mai mulţi nobili ce nu vroiau să se supună lui; că Secuii răsculându-se contra nobililor lor, ar fi comis în provincia lor cele mai cumplite prădăciuni şi pustieri", şi câte altele asemenea. Acest tablou compus numai din faptele acele ce puteau fi interpretate în contra lui Mihai, Boczkai îl închee rugând pe împăratul încă odată „de a trimite pe omul său, care să'i ocrotească, ori cine ar fi acesta"[3]. Odată cu această scrisoare în care Boczkai se prefăceà a se îngriji numai de interesul împăratului, el trimite o alta către consilierul Ioan Barvitius, în care se vede că motivul pârilor îndreptate contra lui Mihai erà despoierea de moşiile sale prin domnul român. Amestecând într'un chip cam straniu interesul împărăţiei cu al său personal, el spune că „ştiind pe voevodul că năvălise în Transilvania pentru sprijinirea interesului Maiestăţei Voastre, şi crezându'l sincer în apucăturile sale împingeam pe toţi să meargă către el. In contra tuturor aşteptărilor averile mele însă, afară de o singură moşie, nu mi-au fost restituite". După aceea revenind la tema lui favorită, adaogă că „grija cea dintâi ar trebui îndreptată asupra ocârmuirei Tran-

[2] Rudolf al II-lea către Şt. Boczkai, 6 Noemvrie 1599 şi Boczkai către Ioan Barvitius, 7 Noemvrie 1599, Hurm. *Doc.*, III, p. 347 şi 350.

[3] Bocskai către Rudolf al II-lea, 16 Noemvrie 1599, *ibidem*, p. 352. Dintre măsurile luate de M. V. pentru a organiză Transilvania sub autorităţi din Muntenia, întâlnim numai o slabă încercare pe tărâmul bisericesc când el numeşte pe arhimandritul Gheorghe de la Tismana episcop la Muncaez în Maramureş, adică la unul din acele comitate mărginaşe asupra cărora M. V. întindeà pretenţiile sale, după cucerirea Ardealului. Doc. din 1662 rezumat de N. Iorga în *Conv. literare* XXXV, 1901, p. 811.

silvaniei" [4]. Văzând însă nobilul ungur că nu isbuteşte numai cu acele mijloace, recurge la calomnie, imputând lui Mihai Viteazul că ar tolerà „tâlhăriile, cruzimile şi devastările cele mai cumplite, că însuşi el ar comite cele mai straşnice crime, nereţinându-se de la nici o femee cinstită, siluind chiar copile de 10 ani" [5]. Informându-se de scopul lui Mihai Vodă de a atacà Moldova, şi pentru a ponegri şi mai tare purtarea lui Mihai în o chestie unde ştià că el nu va puteà dobândì aprobarea împăratului, Boczkai răsturnând adevărata stare a lucrurilor, spune că Mihai, care ar exercità o tiranie atât de cumplită în Transilvania, ar fi dat pe faţă planul său de a atacà Moldova, ceea ce ar fi împins pe Moldoveni sub proteguirea Polonilor, care acuma ar amenințà Transilvania" [6], pe când ştim că Polonii şi cu proteguitul lor Ieremia Movilă săpând tocmai domnia lui Mihai, provocaseră pe domnul muntean a'i atacà.

Pe când acest duşman neîmpăcat al lui Mihai Viteazul se ridicà în Transilvania, un al doilea trimis din afară aici, nunciul papal Malaspina lucrà în acelaş chip spre compromiterea lui Mihai în ochii împăratului. Cauzele care împinsese pe Malaspina a fi în contra lui Mihai sunt uşor de pătruns. El erà nunciul papei, şi Andrei Batori fusese cardinal. Malaspina credeà că are de răsbunat contra lui Mihai moartea fratelui său întru Hristos. Apoi el, ca preot catolic, trebuià să vadă cu ochi răi introducerea unui domn schismatic în o ţară ce trebuià păstrată Catolicismului. Ne mai aducem aminte de modul puţin respectuos cum tratase Mihai Viteazul bulele trimise de papa la el în Muntenia [7]. In sfârşit Malaspina mai fusese reţinut în prinsoare de către domn în tot timpul luptei de la Schellenberg, pentru a căreia amânare el venise în corturile lui. Malaspina se pune în curând în înţelegere cu Boczkai spre a înnegrì pe cât se puteà pe Mihai. Astfel scrisoarea trimisă de Boczkai împăratului, a căreia cuprins a fost reprodus mai sus „fusese redactată de Ungur în înţelegere cu nunciul care erà bolnav" [8]. Tot aşà este şi acea trimisă în aceeaşi zi lui Barvitius [9].

In raportul lui Malaspina însuşi asupra luptei de la Săbiu către cardinalul San-Giorgio, nunciul papal, după ce povesteşte toate împrejurările acelei lupte, la care el asistase fiind reţinut în lagărul lui Mihai, arată cum voevodul începù a dăruì moşii la Valahi şi a pune în lucrare toate acele acte de ocâr-

[4] Boczkai către Barvitius. 16 Noemvrie 1599, *ibidem*, p. 355.
[5] Boczkai către Barvitius, 23 Decemvrie 1599, *ibidem*, p. 401.
[6] Boczkai către Barvitius, 30 Decemvrie 1599, *ibidem*, p. 405.
[7] Mai sus, p. 175.
[8] Boczkai către Rudolf al II-lea, *ibidem*, p. 352.
[9] *Ibidem*: „postea cum... Malaspina nuntio apostolico de praesenti rerum statu collocutus sum".

muire pe care poate să le facă un principe suveran. Malaspina pentru a încercà pe Mihai, îl întrebase dacă vreà să stăpâniască în Transilvania armat sau nearmat şi s'o ocârmuiască după sistemul turcesc sau valah, sau să o lase în deprinderile de până atunci, sfătuindu'l a se înţelege cu dânsul asupra tuturor acestor puncte care ar trebui desbătute cu Maiestatea sa împăratul şi cu sanctitatea sa papa. Malespina e de părere că „Impăratul ar trebui să caute a se folosi îndată de împrejurări, dacă vrea să păstreze stăpânirea Transilvaniei; căci dacă ţara va rămâneà a lui Mihai, în curând ea va trece sub mâna Turcilor" [10].

Mihai bănuind pe nunciul de protivnic îl chiemă înnaintea sa, mustrându'l cu cuvinte foarte aspre „pentru că scrieà lui Basta şi împăratului că el Mihai, ar fi trădător; că ar fi făcut pace cu Turcii şi cu cardinalul, adăogând că dacă nu ar fi reţinut prin oare care consideraţii, ar urmà altfel faţă cu el "[11].

Un al treilea personaj care duşmănià pe Mihai Viteazul, şi care trebuià să aibă asupra soartei lui o fatală înrâurire erà *Gheorghe Basta.* Acest general austriac, de origine italian, intrase în legături cu Mihai prin mijlocirea împăratului, atunci când împăratul, hotărînd împreună cu Mihai atacul Transilvaniei, trimisese pe Basta cu oştirea lui către marginele ţărei, spre a sprijini lovitura Românului. Am văzut însă cum generalul împăratului, după înţelegerea avută cu Gaspar Corniş se retrage îndărăpt, ceea ce face pe Mihai să scape momentul potrivit pentru săvârşirea atacului. Mihai, iute şi la răzbunare ca în toate apucăturile sale, învinovăţeşte într'un chip cu totul nesocotit pe Basta, că ar fi luat de la cardinalul Andrei 7000 de galbeni, spre a se retrage de la hotarele Transilvaniei [12]. Aceste relaţii stabilite între Mihai şi Basta, încă înnainte de a se cunoaşte, sunt rădăcinele din care se va desvoltà neîmpăcata lor duşmănie care se sfârşeşte cu drama sângeroasă din câmpia de la Turda. După ce Mihai Vodă cuprinde Ardealul, Basta considerând ţara ca duşmană, o pradă. Mihai atunci îi trimite o scrisoare ascuţită în care îi spune că „întrucât Ardealul a fost cuprins pentru Maiestatea sa, şi el singur s'a aşezat în el, nu s'ar cuveni ca regiunea să fie acum pustiită; că nu cere acuma ajutorul magnificenţei sale, întru cât nu l'a dat atunci când a trebuit"[13]. Basta fiind întrebat apoi de împăratul asupra viitoarei organizări a Ardealului, se face a nici a nu şti că Mihai l'ar fi ocupat, şi înşiră mai multe condiţii asupra *voe-*

---

[10] Raportul lui Malaspina, 14 Noemvrie 1599, *ibidem*, p. 515.

[11] Raport anonim despre expediţia lui Mihai Vodă în Ardeal 5 Noemvrie 1599. *Ibidem*, pag. 345.

[12] Mihai către Rudolf al II-lea. 21 Decemvrie 1599, *ibidem*, p. 391.

[13] Mihai către Basta, 11 Noemvrie 1599, *ibidem*, pag. 351.

vodului ce ar fi a se numi[14]. Mihai la rândul său pârià pe Basta, că ar ţineà în secret cu Batoreştii, la care învinuire Basta nici nu se coboară a răspunde. Intrebat de mai multe ori despre părerea lui asupra lui Mihai, el îl judecă ca dispus la trădare şi la sfârşit scrie doctorului Pezzen: ,,Cred că am scris alteţei sale cu îndestulare despre opinia pe care o am asupra Valahului. Şi acuma sunt tot de acea părere, de şi s'ar puteà să mă înşel''. Basta însă spre a nu lăsà să se creadă că rivalitatea lui cu Mihai Viteazul ar puteà să aducă daune împărăţiei, scrie tot odată lui Pezzen că ,,au aflat despre Sigismund Batori, că ar veni cu puteri însemnate asupra Ardealului; că pentru a feri ţara de cotropirea leşască, ar fi gata a se duce în ajutorul voevodului, când va fi vorba de a o apără; dar că nu'i va da nici un sprijin la cucerirea Moldovei, nevroind să încurce pe Maiestatea sa într'un nou războiu''[15]. Basta ponegrind pe Mihai la împăratul că ar fi încheiat pacea cu Turcii, Mihai spune comisarilor că scrisorile prin care Basta povestià asemenea minciuni, ar merità să'i fie ţintuite în frunte''[16]. In sfârşit Basta somează chiar într'un rând de a dreptul pe Mihai să părăsească Ardealul, ceea ce duce relaţiile lor la culmea încordărei. Basta scrie împăratului în 20 Martie despre ,,obrăznicia Valahului'' (insolniza, mai la vale superbia), care este încredinţat că Maiestatea Voastră l'aţi întărit în stăpânirea ţărei şi care nu ar puteà fi alungat decât cu puterea. Prin o altă scrisoare către împăratul din 22 Martie Basta cere un adaos de 2000 de oameni la oştirea lui de 10.000 pentru a pedepsi pe acest barbar[17].

Erà fără îndoială o mare greşală din partea lui Mihai Viteazul, de a fi provocat de la început duşmănia unui general însemnat şi cu mare trecere la curtea imperială, spunând împăratului că Basta ar fi luat 7000 de galbeni, spre a nu atacà pe cardinalul, cu atâta mai mult că Mihai trebuise să fie mulţumit de refuzul lui Basta de a'i veni în ajutor, ceea ce'i dăduse prilejul de a cuceri Transilvania cu propriile lui puteri. Tot aşà de dăunătoare îi erà şi provocarea la duşmănie a lui Boczkai, pe care ar fi trebuit să'l cultive, odată ce el vroià să câştige pe Unguri. De asemenea e fără chibzuinţă purtarea lui de tot aspră faţă cu marele nunciu al papei, cu atât mai mult că ocara ce i'o face el înnaintea lumei erà întemeiată mai mult pe bănueli, aşà că Malaspina nu trimise scrisoarea lui cea bănuitoare

[14] *Ibidem*. pag. 366.

[15] Basta către dr. Pezzen, 28 Decemvrie 1599. *Ibidem*, p. 401.

[16] Raportul comisarilor, 5 Aprilie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 39. Vezi şi o scrisoare din Weisenburg 11 Aprilie 1600. N. Iorga *Acte şi Frag.*, I, p. 171.

[17] Mihai Vodă către Basta. Fevruarie 1600, *ibidem*, p. 22; 20 Martie, *ibidem*, XII, p. 794; 22 Martie p. 798.

decât după 5 Noemvrie, ziua în care el fusese mustrat de Mihai[18],

Toate aceste greşeli ale domnului român, proveniau din firea lui cea prea pornită care, unită cu o mare şi pătrunzătoare inteligenţă, erà bună pentru general, dar care erà în dauna omului politic, şi dacă politica lui Mihai Viteazul se arată în destul de bine condusă, cât timp ea erà ieşită din sfat, înţelepciunea ei poate fi datorită în mare parte oamenilor de seamă şi dibaci ce înconjurau pe voevod, pe când de îndată ce el intervenea personal în desbateri, caracterul său cel aprig şi neoprit încurcà mai mult iţele ei decât le descâlceà.

Arestarea comisarilor. — O împrejurare încă mai mult gravă venì să sporiască numărul duşmanilor lui Mihai, în timpul expediţiei făcute în Moldova. Mihai aşteptà cu mare nerăbdare pe ambasadorul extraordinar al lui Rudolf, doctorul *Bartolomeus Pezzen* care trebuià să vină spre a regulà desăvârşit poziţia lui Mihai în Transilvania; tot odată erà să'i aducă banii datoriţi de împăratul, de care bani Mihai aveà cea mai mare nevoie spre a'şi plătì trupele cu care erà să năvălească în Moldova, şi despre care trupe se temea că nefiind de mult îndestulate, vor refuzà a'l urmà. El scrie deci lui Pezzen să vină cât mai curând în Ardeal, căci numai întârzierea lui ar face a mai trăgănà cu îndeplinirea unei izbânzi atât de folositoare[19]. Pentru a'i grăbì sosirea, Mihai îi mai spune, că şi Turcii s'ar pregătì de atac[20]. Ar crede cineva cetind aceste cuvinte în scrisorile lui Mihai, că el nu cunoştea de loc hotărirea de a nu'i învoì cuprinderea Moldovei. Mihai însă aveà aerul de a înţelege mai bine decât împăratul interesele acestuia.

Pe când el erà în Moldova, se vesteşte despre o apropiată sosire a lui Pezzen, care ar fi ajuns în Satu-Mare. Mihai lăsase răspuns că dacă ambasadorul ar venì în lipsa lui, să'l aducă la el ori unde se va aflà [21], îndemnând pe comisarii împărăteşti să'i iasă întru întâmpinare[22]. Comisarii pleacă din Alba-Iulia către Cluj, spre a se apropià de doctorul Pezzen care trebuià să intre de la Satu-Mare în Transilvania, şi în Cluj ei îşi întocmesc o trăsură, spre a urcà mai spre nord întru întâmpinarea ambasadorului. De odată, după o pâră a unuia Grigorie Chesarul şi a judecătorului din Cluj, că cei doi comisari ar voì să fugă din Transilvania, ei sunt opriţi în ziua de 23 Maiu a ieşì din

[18] In 5 Noemvrie este mustrat de Mihai şi în 14 raportul contra lui. Mai sus, notele 10 şi 11.

[19] Mihai Vodă către Pezzen, 28 Aprilie 1600. Hurm., *Doc.*, IV, 1, p. 43.

[20] Mihai Vodă către Pezzen, 7 Maiu 1600, *ibidem*, p. 47.

[21] Mihai Vodă către Comisari, 20 Maiu 1600, de lângă Hotin, *ibidem*, pag. 51.

[22] Mihai Vodă către Comisari, 7 Maiu 1600, *ibidem*, p. 47.

oraşul Clujului de către logofătul Theodosie, comandantul garnizoanei de aici; iar dacă ar vreà să se întoarcă la Braşov la Mihai Viteazul, le dă voie a o face, însoţiţi de trei servitori care nu erau decât nişte păzitori mascaţi[23]. Cu alte cuvinte comisarii erau arestaţi şi puşi sub pază. Ce împrejurare putuse oare să motiveze o măsură atât de primejdioasă? Nici nu se poate gândi ca comisarii să fi avut în gând a fugì din Transilvania, căci nici o pricină nu'i împingeà la aceasta. Fusese tot deauna bine trataţi şi consideraţi de Mihai care, de şi une ori le vorbià cam aspru, însă aveà tot deauna grija de a se scuzà către ei, cu necazurile sale[24]. E drept că Mihai întreprinsese cucerirea Moldovei în contra protestărilor anumite ale comisarilor; dar această abatere a lui Mihai de la voinţa împăratului încă nu provocase ruperea relaţiilor între imperiu şi domnul român, care să fi explicat retragerea, şi încă prin *fugă*, a comisarilor.

Este învederat că vina ce li se puneà în samă erà absurdă. Sau că arestarea săvârşită de logofătul Theodosie se făcuse pentru o altă faptă a comisarilor, sau ea trebuie pusă pe nesocotinţa lui. Documentele păstrate nu învoesc decât această de pe urmă explicare, de oare ce, dacă arestarea comisarilor ar fi fost motivată prin descoperirea vre unui complot, nu am vedeà pe banul Mihalcea, locoţiitorul lui Mihai Viteazul, dând chiar a doua zi după arestare, în 14 Maiu, ordinul de eliberare şi scuzându-se către comisari că logofătul Theodosie ar fi un om simplu, nepurtat prin curţi, care nu ar cunoaşte regulele bunei cuviinţi şi respectul ce se cuvine solilor[25]. Comisarii cu toate aceste scuze se găsesc foarte jigniţi prin o asemenea încălcare a dreptului ginţilor. Ei îşi varsă focul prin o straşnică ocară dată logofătului în o scrisoare a lor către banul Mihalcea, în care numesc pe Theodosie „un dobitoc îndrăzneţ, neştiutor, ţărănos, care a făcut cea mai mare necinste Maiestăţei sale cezăreşti şi o ruşine ne mai pomenită domnului voevod, iar ambasadei noastre un dispreţ şi o daună prea grea şi nereparabilă, drept care numitul logofăt ar merità o pedeapsă exemplară şi o mie de ştreanguri; că Maiestatea sa va simţi această ofensă, ilustrul voevod va pierde marele său nume şi credit pe lângă Maiestatea sa şi pe lângă toţi principii Creştinătăţei şi pe lângă doctorul Pezzen, văzând ei o astfel de tratare din

[23] Ungnad şi Zekel către Mihai, 23 Maiu 1600 şi aceiaşi către banul Mihalcea, 25 Maiu 1600, *ibidem*, p. 53 şi 59. Alt. doc. asupra aceleiaşi chestii din 12 Maiu 1600, *ibidem*, XII, p. 904. Nici în grădină nu aveau voie Comisarii să iasă. *Ibidem*, pag. 921.

[24] Ungnad şi Zekel către Rudolf al II-lea, 5 Aprilie 1600, *ibidem*, p. 38.

[25] Banul Mihalcea către comisari, 24 Maiu 1600, *ibidem*, p. 57. Altă scrisoare a aceluiaşi către comisari din 26 Maiu 1600, *ibidem*, p. 61: „cum vero is pauca vel nulla regna peragravit neque adeo in aulis Caesarum Principumque sit versatus".

partea acelui mojic, ţărănos, dobitoc şi neruşinat logofăt"[26]. Banul Mihalcea care trebuià să se simtă şi el împroşcat prin asemenea epitete josnice date unui subaltern al său, nu face nici o observaţie solilor, ceeace fără îndoială n'ar fi lipsit, în cazul când ei ar fi fost surprinşi cu oare care uneltiri, ci le cere de a doua oară scuze pentru nedreptatea şi ocara ce li se făcuseră[27]. Este învederat că un limbagiu atât de sumeţ din partea comisarilor şi atât de blând din partea ocârmuirei lui Mihai, arată că nu ei fuseseră cei greşiţi, ci aceasta din urmă. Apoi chiar Mihai Vodă când aude despre arestarea comisarilor, le trimite din Iaşi, în 24 Iunie, o scrisoare de scuze în care le spune că acest act de ocară a fost făcut fără ordinul şi fără ştirea lui, făgăduindu-le că îndată ce se va întoarce va pedepsi cu asprime o asemenea purtare[28]. Mihai mai face apoi şi o mustrare directă banului Mihalcea[29].

Din toate aceste reiesă învederat că logofătul Theodosie, om simplu şi nu prea purtat în treburile ocârmuirei, văzând pârile aduse contra comisarilor că ar vroi să fugă, ceea ce puteà să creadă, întru cât ei tocmiseră o trăsură până la Satul-Mare, crezù că aceasta ar aduce domnului său o mare nenorocire, pe care vrù s'o împiedice, punând la opreală pe comisari.

Aceştia însă nu se mulţumiră cu ocara dată logofătului: „Arestarea noastră protivnică dreptului ginţilor, adaug ei, în o scrisoare către banul Mihalcea, este de atribuit parte domnului logofăt, parte magnificenţei voastre; ba ea pricinueşte chiar ilustrului voevod o scădere din strălucirea numelui său dând chiar motiv întregei Creştinătăţi a se îndoi de statornicia şi sinceritatea lui"[30]. Şi într'adevăr din acest fatal moment, comisarii care până atunci sprijiniseră pe Mihai faţă cu împăratul, sau cel puţin nu'i fuseseră duşmani, încep a lovi în el prin rapoartele lor, grăbind catastrofa ce se apropià cu paşi uriaşi.

Dacă cercetăm corespondenţa comisarilor cu împăratul înnainte de această întâmplare, o găsim cu toate observările lor asupra scopurilor lui Mihai, îndestul de bine dispusă în favoarea domnitorului. Aşà ei stăruiesc mult ca să i se trimită ajutorul în bani, cel de atâtea ori zadarnic promis, descriind în culorile cele mai vii nevoia în care se află Mihai de a'şi plăti armata. Anume la sfârşitul lui August 1599 împăratul datoria lui Mihai 75.000 de taleri. Petru Armanul fiind trimis

[26] David Ungnad către banul Mihalcea, 26 Maiu 1600, *ibidem*, pag. 58: „questo logofetto un bufalo indiscreto, ignorante, rustico... da quel villano, rustico, capraro, impudente logofetto".

[27] Mihalcea către comisari, 26 Maiu 1600, *ibidem*, p. 61.

[28] Mihai Vodă către comisari, 24 Iunie 1600, „ex Jassvasar", *ibidem*, p. 79.

[29] Mihai Vodă către banul Mihalcea, Iunie 1600, *ibidem*, pag. 81.

[30] Comisarii către banul Mihalcea, 6 Iunie 1600, *ibidem*, p. 68.

de domn la împăratul după bani, cu ordin anumit de a nu se întoarce fără ei, împăratul nedându'i nici acuma, solul lui Mihai Viteazul se temeà să se arate înnaintea stăpânului său, spre a nu plăti prin moarte neîndeplinirea însărcinărei. Mihai amenințase pe comisari că le va trimite după gât pe Cazacii și Haiducii săi, ca să sufere și ei cele ce le suferià el de la dânșii în fie care zi. Cu puțin timp înnainte de a ieși Ungnad din Alba-Iulia, fusese martur la o scenă de tumult făcută de lefegii lui Mihai, care, răsculîndu-se, năvălîră în palat, în cât numai cu mare greutate putură fi liniștiți de dânsul[31]. Impăratul însă erà atât de lipsit de bani în cât nu trimetea de cheltuială propriilor săi comisari care i se jăluiesc într'un rând că nu aveau ce să mănânce. Ungnad în deosebi care urià foarte mult pe Ungurii din Transilvania, căci „între ei, cum spune el, ar fi mult turcizmu, bastardat și adulterat; ei nu au nici o credință și nici o pietate, în fie care din ei stând ascuns câte un Sigismund Batori, se fericește că le-a trimis Dumnezeu în persoana lui Mihai un judecător drept care să'i pedepsească, prin varga lui de fier, obrăznicia, tâlhăriile și desfrânările Românilor, Grecilor, Sârbilor, Cazacilor, Ungurilor și Turcilor. El ocupă toate castelele lor cu Români, Sârbi și Bulgari"[32]. Comisarii raportau cu credință împăratului tânguirile lui Mihai, că ar aveà o frumoasă și aleasă armată și ar ținea-o acuma de 5 ani, că neprimind nici un ajutor de la Maiestatea sa, au stat de geaba toată iarna și acuma că se reîncepe vremea frumoasă stă tot astfel, stricând numai țara și mâncând toate, despre care se ridică fără încetare plângeri și supărări de la poporul de la țară; însă de la Maiestatea sa nu vine nimic, nici un ajutor, nici bani, nici mângâiere, nici măcar un răspuns la numeroasele sale solii; că pe de altă parte Turcii, Polonii și Moldovenii îl chiamă la ei, făgăduindu'i țările ce le are în stăpânire, numai dacă ar vrea să primească proteguirea lor; dar el nu vreà să se îndepărteze de Maiestatea sa căruia i'a jurat odată credință"[33]. Dacă însă comisarii prin acest raport sprijiniau cererile lui Mihai Viteazul, ei pe de altă parte, tot pentru a nu se turburà armonia între stăpânul lor și domnul român, se temeau de hotărîrea lui Mihai de a nu lăsà odată cu capul în afară de stăpânirea lui comitatele mărginașe ale Ungariei, și își dădeau toate silințele pentru a împiedecà pe Mihai de a'și trimite armata spre ele, „ca să nu se apuce de păr Mihai și cu Basta, lucru de care să păzească Dumnezeu, căci Majestatea Voastră

[31] David Ungnad către Rudolf, II, 3 și 4 Ianuarie 1600. *ibid.*, IV, 1, p. 6.
[32] Raportul aceluiași din 8 Ianuarie 1600, *ibidem*, p. 12: „weill Eur Majestät gesante selbst an der täglichen Zehrung und Notturfft mangel leiden". Ungnad către Rabuss, 26 Ianuarie 1600 *ibidem* XII, p. 651.
[33] Raportul comisarilor din 31 Martie 1600, *ibidem*, p. 29.

ar trebui să plătiască faptele lor"[34]. Pe acest ton se urmează corespondenţa comisarilor cu împăratul asupra purtărei lui Mihai Viteazul. De şi comisarii nu mai încuviinţează mai multe din faptele lui şi mai ales expediţia contra Moldovei, ei caută totuşi a menţineà pe Mihai pe cât în ascultare dar pe atâta şi în favoarea împăratului, cu toate că în rapoartele lor ei se îndoesc despre sincerile scopuri ale voevodului român. Ba chiar indirect ei apără poziţia voevodului în Transilvania repetând fără comentar în rapoartele lor, tânguirile lui Mihai: „că împăratul ar avea destule ţări în stăpânire şi pentru ce nu s'ar lăsà lui Transilvania, pe care a cucerit'o cu sabia şi sângele său?"[35].

De îndată însă ce comisarii fură loviţi de guvernul voevodului prin arestarea lor, ei schimbară tonul rapoartelor lor. Atinşi în onoare, presupuşi ei, oameni nobili şi reprezentanţii unui mare împărat, că ar fi putut fugi ca nişte vântură-ţară, încep a cătà cu alţi ochi la politica lui Mihai Viteazul, în socoteala căruia trebuiau să pună la urma urmelor ruşinea păţită. Pe cât până acuma văzuse purtarea domnului în părţile ei cele bune, pe atàta de aici înainte vor fi loviţi mai ales de cele periculoase interesului german. Prin o lucrare psihologică uşoară de înţeles se schimbase dispoziţia spiritului lor către Mihai Viteazul. De aceea şi găsim că în cel întâi raport al lui Ungnad trimis împăratului după arestarea lui, el spune: „că despre Transilvania şi Valachia vor întâlni tratările de pace mari greutăţi, mai ales fiind că Maiestatea Voastră încă nu poate şti cum stă cu Mihai Voevod în privirea Transilvaniei, şi dacă el se va lăsà de *nedreapta lui pretenţie* şi va vroi să se supună Maiestăţei Voastre. Nu se poate pune temei pe neutralitate; căci Transilvania trebue să fie apărată sau cu putere de Maiestatea Voastră, sau trebue să cadă în tributul turcesc, *stând de o cam dată în discreţia şi la bunul plac al lui Mihai Vodă încotro el se va întoarce după gustul şi intenţiile sale.* Dacă Transilvania plăteşte Turcilor tribut, atunci va cădeà nu numai în proteguirea ci şi în totala lor supunere, şi în cazul unei războiu între Maiestatea voastră şi Turcia, veţi vedeà şi pe Transilvania ca şi mai înnainte mergând în contra Maiestăţei Voastre cu poporul ei, şi dând toate ajutorurile de războiu duşmanului. *Acest punct însă trebue să rămână în suspensie până*

---

[34] Raportul comisarilor din 3 Aprilie 1600, *ibidem*, p. 36. Comp. Raportul lui D. Ungnad către Rudolf al II-lea, 9 Ianuarie 1600, *ibidem*, p. 14: „Gott verhiet das der Michal und Her Basta, dem der Michal ohne das zum ublisten gewogen ist nicht ein ander in das haar fallen, dessen Eur Maj. Handlungen endgelten mueszten".

[35] Raportul comisarilor din 31 Martie 1600, *ibidem*, p. 30. Acel din 3 Apr. 1600, *ibidem*, pag. 34.

vor ieşi la un capăt cu Mihai"[36]. Ungnad puneà în acest raport pentru întâia oară în prepus scopurile domnului muntean în privirea raporturilor lui cu Turcii, arătând astfel mai lămurit împăratului unde stăteà pericolul domniei voevodului asupra Transilvaniei.

Doctorul Pezzen. — Dispoziţiile în contra lui Mihai sporiră şi mai mult după întâlnirea comisarilor cu doctorul Pezzen în Satul-Mare unde îi ieşiseră împreună cu banul Mihalcea şi doi Unguri, deputaţi ai dietei, întru întâmpinare. Ambasadorul extraordinar a căruia sosire erà aşteptată cu atâta nerăbdare de Mihai Viteazul, pentru a'i aduce banii trebuitori la plata oştirilor sale, venià spre a pune la cale cu totul altă afacere decât aceea de a umpleà goala visterie a domnului român, şi de sigur că ar fi fost în interesul lui Mihai Viteazul de a întârzià şi nu de a grăbì sosirea lui Pezzen. Incă de mai înainte acest personaj lăsase a intrevedeà dispoziţiile sale faţă cu voevodul în o scrisoare pe care i'o trimesese încă din Aprilie, în care începeà prin a-i spune „că hotărârile luate de Mihai ar puteà să'l ducă la peire, dacă nu se va lăsà de ele şi nu se va supune cu totul împăratului". Ii mai cereà doctorul, prin acea scrisoare, ca să trimită pentru câtva timp pe fiul său la Maiestatea sa, ceea ce supără pe Mihai la culme, văzând că i se cereau acuma ostateci, şi cât de puţină încredere aveau Nemţii în el. Această scrisoare mai fiind încă şi rău interpretată lui Mihai, înţelegem cum chiar de pe atunci el trebuià să fie pornit contra ambasadorului extraordinar[37] care şi el, la rândul său, aveà aşà de puţină încredere în Mihai, că puneà să se reţină ca ostateci Banul Mihalcea şi alţi doi boieri ce ieşiseră întru întâmpinarea lui la Satu-Mare, până la întoarcerea lui din Ardeal. Iată cum se apropiau acuma solul împărătesc şi domnul român. Şi cu toate aceste Mihai, strâns de gât de trebuinţă banilor, pe care credea că o va îndestulà sosirea lui Pezzen, trece peste toate aceste consideraţii, şi grăbeşte pe cât poate venirea ambasadorului. Nevoile momentului, neapărate şi neînduplecate,

---

[36] David Ungnad către Rudolf al II-lea, 19 Iunie 1600, *ibid.*, IV, 1, p. 77: „Sibenbürgen welches zwar noch inn des Michael Vaivoda Discretion und willkhur steht, wohin er sich ex possesso und ex professo wenden will... und muss dieser Punkht dieser Zeit in suspenso, bis man mit dem Michal daraus khombt, beruhen".

[37] Raportul comisarilor din 3 Aprilie 1600. *ibidem*, IV, 1, p. 35: „des herrn dr. Peczczen brieff an Mihaltsch ist im gar depravirter vertulmatscht worden, unndt glauben wier nit dasz er Mihaltsch selbst es recht verstanden hab; denn es ist hoch und vernünftig gestält, Sonderlich hatt der herr Peczcz ihme die heilige warheit im eingang geschrieben, dasz des herrn Waida resolutionen im selbst zu endtlichen seinem verderben gereichen werden, wo er nit darvon absteht, unndt sich Euer Majestät gänzlich unterwirfft. Den Punct inn des herrn Peczczen schreiben dasz er sein Sohn auf ein Zeit an Euer Majestät hoff schiken solle, hatt er ubell unndt mit verschimpfung aufgenumben, sehr unndt viel darüber gelacht".

întunecau mintea de altfel deşteaptă a lui Mihai. Nici un pericol nu puteà fi mai mare pentru moment decât lipsa banilor, care'l puneà în neputinţă de a păstrà mai mult timp oastea lui de lefegii, tocmai acuma când prin cucerirea Moldovei şi alungarea lui Ieremia zădărise aşà de rău pe Poloni şi pe toţi duşmanii săi, De aceea Mihai, în dorinţa lui nespusă de a'şi îndestulà oştirea, credeà — între dorinţă şi speranţă este o aşà de strânsă legătură! — că Pezzen îi va aduce banii numai decât. Despre cele ce i-ar fi putut cere în schimb ambasadorul extraordinar, se gândià Mihai numai în al doilea rând, sau erà sigur că prin vorbe pompoase despre credinţa sa către împăratul şi Creştinătate va puteà adormi temerile Nemţilor pentru apucăturile lui Mihai şi spuneà tuturora care puteà să'l audă că „Pezzen să'i aducă bani, iar nu scrisori; că altfel ar ieşi lucrurile la rău. Cum spuneau Germanii Mihai aşteptà pe Pezzen ca pe un „ofiţer plătitor" [38].

Pezzen ajunsese în Satu-Mare însă fără bani, care ar fi trebuit să fie acuma sosiţi şi să'i afle Pezzen acolo; dar vistieria împărătească nu se prea grăbise a'i trimite, pentru că lăzile ei erau tot deauna goale. Pezzen scria împăratului cum că nu a găsit banii şi va trebui să se ducă la voevod iar fără monedă, ceea ce ar atrage iarăşi insulte Maiestăţei Voastre din partea barbarului [39]. Totuşi Pezzen se hotărăşte să meargă la Mihai pentru a pune la cale poziţia lui în Transilvania, adecă de a cercà, dacă se poate, să'l facă să părăsească ţara cu bună pace; Pezzen însă se convinsese de mai înnainte de zădărnicia acestei încercări, de oare ce atât cei doi Unguri veniţi cu comisarii şi cu Mihalcea înnaintea ambasadorului extraordinar, pe cât şi informaţiile culese de comisari în Transilvania, nu mai puţin şi acele venite doctorului Pezzen, concurgeau a stabili hotărârea lui Mihai, de a nu cedà cu nici un preţ Ardealul împăratului, şi nu mai erà în această privire absolut nici o speranţă [40].

Mihai primi pe ambasador cu ura în suflet, când întrebându'l de bani el îi spuse că nu au sosit. Totuşi pentru a'l mângâià şi a'l adormi, se hotărî între ambasador şi domnul român ca acesta să trimită soli la Praga, spre a se întocmì în scris

---

[38] 7 Iunie 1600, *ibidem*, XII, p. 937: „ein Zahlmeister Officier".

[39] „Verschimpfung an Euer K. M. Hoheit bej den Barbaren". Pezzen către împărat, 6 Iunie 1600. *Ibidem*, XII, p. 935.

[40] Ungnad, Zekel şi Pezzen către împăratul, 5 Iulie 1600, *ibidem*, IV, pag. 84: „Weil aber obgemelte Gezandte auf mein doctor Pezzen perszönliche befindung mit dem Waida starkh gedrungehn und ein hofnung gemacht es mochte mit meiner gegenwart doch *ausser der Cessün die durchaus nicht zuverhoffen*, wesz fruchtbarlichs in dem ubrigen vernichtet, haben wir uns dahin Resolvirt es komme nun herein werde wolle, so sagt der Woyda, er sey Herr in Siebenbürgen und hab das Land für sich eingcnommen".

condiţiile privitoare la ocârmuirea Transilvaniei[41]; iar cât despre bani, punctul tocmai care interesă pe Mihai în gradul cel mai mare — de o cam dată mai mult chiar decât recunoaşterea lui de locoţiitor împărătesc — rămâneà ca împăratul să determine timpul când trebuià să'i fie număraţi; cu alte cuvinte ambasada lui Pezzen către Mihai, care lăsà toate lucrurile să se reguleze în urmă nu aveà nici un scop; şi într'adevăr că ţinta venirei doctorului în Ardeal erà cu totul alta, după cum vom dovedi-o în curând.

Intre acestea Banul Mihalcea, reţinut ca ostatec de comisari până la întoarcerea lui Pezzen, intră într'o furie ne mai pomenită când înţelese rolul ce i se impuneà, şi uitând că trebuià şi acuma să nu iee masca prieteniei de pe obrazul său, rosteşte într'un moment de indignare cuvintele cele mai grele la adresa Nemţilor, că „dacă împăratul nu va cedà dorinţelor lui Mihai, va vedea unde va ajunge Casovia, Viena şi Praga", dând astfel a înţelege, el ministrul domnului, că stăpânul său se va aruncà în partea Turcilor, şi mai adăogând încă cum că toţi boierii vor reţineà pe Mihai de la cedarea Transilvaniei către împăratul[41].

Că Mihai el însuşi nu se aşteptà la mare lucru din solia lui Pezzen, şi că vroia numai să dobândiască banii, pe care credea prea cu mare înlesnire că doctorul îi va aduce, se vede şi pe aceea că el în acelaş timp urmà înnainte tratările sale cu Turcii, trimiţând chiar pe când aşteptà vizita lui Pezzen, o solie la Constantinopole[42].

---

[41] Ungnad şi Zeckel către Rudolf al II-lea, 6 Iulie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 87. Punerea la cale între Pezzen şi Mihai fusese numai orală. Erà să fie întocmită în scris de solii lui Mihail la curtea împăratului, pe care desfăşurarea împrejurărilor nu-i mai duse acolo. De aceea nu se găseşte, în documentele timpului, nici un act scris asupra acestei însemnate daraveri. Din raporturi care amintesc de ea, aflăm numai atâta că a fost arătată în text. Aşà în unul al lui Thoracominus din 13 August 1600, *ibidem*, p. 104, se spune: „Tractationem quae cum ill-mo domino Pezzio per ill-m dominum Vaivodam conclusa erat, fere in omnibus articulis mutatam esse". In o scrisoare a comisarilor către Mihai Vodă din 19 August, *ibidem*, p. 108, găsim: ita in posteriori tractatione eum ill-ma dominiatione vestra conventum esse ut absoluta et per suam Maiestatem confirmata tractione tandem de certa summa pecuniae ill-mae dominiationi vestrae certo et definito tempore praestandae". In sfârşit în o altă scrisoare a lor către Mihai din 30 August, *ibidem*, pag. 118, se adaugă că: „conventionis statum hunc *pottissimum* fuisse, ill-s dominus Pezzius affirmavit, *ut compositis, interventu legatorum* ill-mae dominationes vestrae in aula sacrae Caesareae Majestatis *potioribus de possidenda, administranda et gubernanda Transilvania articulis*, tandem etiam de pecuniae summa, praefixis distinctis terminis, certi aliquid ratique statueretur".

[42] Girolamo Capello către dogele, 12 August 1600, *ibidem*, IV, 2, p. 26: „Ii *giorni passati* gionse qui un uomo del Tartaro, che conduse su una personna mandata da Micali suo padrone per trattazione di pace?. Dacă socotim timpul trebuitor pentru mergerea solului la Constantinopole, vom vedea că trimiterea lui cade tocmai în timpul tratărilor cu Pezzen, în Iulie. Insemnată este şi scrisoarea lui Mustafa Cadiul din Segedin care spune că paşa din Temişoara ar fi fost trimis la Mihai pentru tratări". 27 Maiu 1600. XII, p. 922.

Corespondenţa ce urmează după ieşirea lui Pezzen din Transilvania atât cu el cât şi cu comisarii împărăteşti ce nu se mai întorc în ea, ar păreà, la prima vedere, că întăreşte împăcarea săvârşită, şi că Mihai rămâneà ca şi mai înnainte omul împăratului. Mihai cere mereu bani de la comisari cât şi de la Basta chiar, pe care'l mai roagă în deosebite rânduri să plece asupra Polonilor, spre a'i împiedecà de a ataca Ardealul. In una din aceste scrisori găsim chiar din partea lui Mihai o revărsare prietinoasă către generalul german, spunându'i că nu mai are în contra lui nici o inimă rea şi îi cere ca şi el să uite totul şi să se jertfiască ambii spre binele comun[43], un simţimânt care în acel moment erà desigur sincer din partea lui Mihai Viteazul, căci, dacă Mihai aveà vre-un cusur, erà acel al unei inimi tot deauna prea pe faţă.

Comisarii şi chiar Basta îi răspund într'una că ieau toate măsurile trebuitoare spre a împiedecà atacul Polonilor; că îi vor trimite bani în curând, numai cât să mai aibă puţină răbdare, în cât din această corespondenţă pare a reeşi într'un chip învederat, o reîntoarcere a vechilor bune relaţii ale comisarilor cu Mihai Viteazul, o înlăturare din partea Germanilor a tuturor prepusurilor insuflate lor prin purtarea domnului şi reintrarea lui în bunele graţii ale curţei de Austria.

Toate aceste însă erau numai nişte manopere a adormi pe eroul român, care şi aşà nu veghià cu îndestulă trezire asupra poziţiei periculoase în care se aflà. Sub picioarele lui se adunase tot mai arzânde şi mai încordate lavele unui vulcan ce ameninţau să'l înghită în cumplita lor isbucnire.

Ungurii nu puteau aveà încredere în Mihai şi de aceea Alois Radibrad spune unui arhiduce încă din 29 Noemvrie 1599, o lună numai după cucerirea Transilvaniei, că „dacă Mihai Vodă rămâne în guvernul acestei ţări, să mă creadă Alteţa Voastră că se va naşte o mare buimăceală şi amestecare, şi nu mă îndoiesc, chiar o răscoală, pentru că ţara nu va fi mulţumită şi împăcată de a fi ocârmuită de acest principe".

Se răspândise între Unguri vestea că Valahul îşi propune după ordinul împăratului, a tăià în bucăţi pe nobilii, sperjuri şi răsvrătitori cotra M. S.[44]. Toată această încordare erà să aţâţe o revoluţie întinsă asupra întregei ţări de care trebuià să se sfarme toate planurile voevodului. Elementele cele mai deosebite, atât acele duşmane pe faţă lui Mihai cât şi acele ce făţăriau supunere şi prietenie, erau să se unească într'o singură sforţare care să smulgă Ardealul din mâna Valahului, spre a'l da de o cam dată în acea a Neamţului. Ori cât uriau Ungurii pe Nemţi, tot mai urâţi le erau Românii. Gândul de

[43] Mihai către Basta, 8 August 1600, XII, p. 993.
[44] *Ibidem*, XII, p. 520 şi 779.

a fi stăpâniţi de un membru al poporului pe care se învăţase a'l privi în timp de secoli ca menit numai cât spre o degrădătoare robie, li se părea ceva neauzit, peste putinţă. ,,Cum se puteà suferì ruşinea ca un valah să stăpânească o provincie aşà de nobilă, exclamă Malaspina în unul din rapoartele sale"[45]!

De la o vreme de şi cam târziu, Mihai bănuì că erà înconjurat de trădători, căci într'un rând el scrie comisarilor ,,că ar fi vrut să le trimeată pe lângă boierii săi şi doi Transilvăneni, dar nu o puteà face, căci *ar fi auzit din toate părţile* că îi vor trădà, şi nu se poate încrede în ei"[46]. Când trimite pe banul Mihalcea să întovărăşască pe comisarii ce ieşiau întru întâmpinarea lui Pezzen, le dă şi doi Unguri cu ei, care însă trebuiau să stee necontenit pe lângă Mihalcea, şi nu aveau voie să vorbiască cu comisarii[47]. Şi într'adevăr Ungurii, de şi cei mai mulţi trataţi foarte bine de Mihai Viteazul, se sileau în toate modurile să'l compromită, înnainte de a se răsculà făţiş contra lui. Astfel am văzut cum ei se prefăceau că ar dori ca Mihai nu numai să rămână în Transilvania, dar încă să domniască afară în Ungaria, ,,atâta ar fi ei de sătui de ocîrmiurea germană, neputând rămâneà mai mult timp sub casa austriacă". Comisarii observă asupra acestei veşti, că ,,deşi aşà lucru nu ar fi de necrezut din partea Transilvănenilor şi a câtorva din Ungaria de sus, totuşi s'ar păreà iscodită mai mult în dauna Voevodului, spre a'l înstrăinà de Germani şi a'l pune rău cu ei"[48]. De aceia Ungurii înteţesc pe Mihai a cere numai decât stăpânirea comitatelor mărginaşe din afara Ardealului. Ei ştiau că, împingând pe Mihai la asemenea cerere de la Germani, l'ar compromite în ochii lor[49]. De aici se explică stăruinţa cea lipsită de ori ce măsură a lui Mihai, pentru stăpânirea numitelor comitate. El credeà că prin dobândirea acelor părţi va mulţămi năzuinţele Ungurilor şi'şi va creiea un titlu la recunoştinţa lor. Nici în această privire Mihai Viteazul nu

[45] Raportul lui Malaspina, 14 Noemvrie 1599, *ibidem*, III, p. 514: „quanto gnominiosa cosa sarebbe, se un Valaco dominasse una provincia cosi nobile come questa".

[46] Raportul comisarilor din 31 Martie 1600, IV, 1, p. 31: „Er wölle neben sein zwen gesanten Boyarn auch zwen Sibenbürger schikhen, das sei darumben verbliben die weill er allerlei von irer verratterej gehört hab und kheinem recht trauen dörffen".

[47] Raportul comisarilor, 1 Iulie 1600, IV, 1, p. 83: „die zwen Sibenbürger dirffen von dem Michaltschi nit khumben und mit uns reden".

[48] Raportul comisarilor din 29 Martie 1600, IV, 1, p. 23: ,,Das ist nun von den Sibenbürgern und etlichen mit inen correspondirenden ober Ungarn nicht gar unglaublich, aber auch nicht mit rechten Treuen gegen den Waida, sondern allein von inen dahin angesehen das sy in von Euer Majestät separiren und abalienyrn möchten".

[49] Ungnad şi Zeckel către Rudolf al II-lea, 3 Aprilie 1600, *ibidem*, p. 34.

înţelesese că erà jucat. Mihai deci, de şi nu pătrunsese în totul jocul Ungurilor, simţise că ei îl trădau.

Cum să se explice însă atunci purtarea contrazicătoare a eroului? Pe de o parte neîncredere în Unguri, de alta lăsarea armatei moldovene sub comanda lui Moise Sekeli, şi acea a Transilvaniei sub Gaspar Sibrik[50]; pătrunderea în unele puncte prin uneltirele întinse de duşmanii săi, în altele orbire şi cădere în lanţurile lor? Mihai începuse a pierde cumpătul în acest vălmăşag de îmboldiri opuse. El simţeà prin instinct că Nemţii şi Ungurii vroiau să'l surpe, şi cu toate acestea în Nemţi şi Unguri trebuià să'şi caute sprijinul său; căci Turcii erau buni numai de spărietoare. Ştià el că, după toate cele ce făcuse, o împăcare cu ei nu puteà fi decât închipuită. Mihai s'ar fi putut mai la urmă rezemà pe armata lui, cu ajutorul căreia el deslegase cele mai grele încurcături ale vieţei sale; dar aici se lovià de altă greutate: lipsa banilor, pentru aflarea cărora erà nevoit să recurgă tot la Nemţi. In o asemenea stare încurcată a afacerilor lui, să ne mirăm dacă şovăià, dacă puterea lui nu mai erà limpede şi bine lămurită? Lui Mihai îi lipsià un punct de sprijin pe care să se poată răzămà spre a ridicà lumea ce gravità în jurul lui. Acest punct l'ar fi putut aflà într'un singur element, *poporul român din Ardeal*; dar la *el tocmai nu se gândise nici o dată.*

De mult plănuità revoluţie contra lui Mihai Viteazul aşteptase sosirea doctorului Pezzen la Alba Iulia, spre a se da pe faţă. Cei doi Unguri veniţi întru întîmpinarea lui Pezzen, împreună cu banul Mihalcea şi comisarii, ajungând la Satu-Mare, şi ne mai putând fi păziţi de a vorbi cu reprezentanţii împăratului, după cum fuseseră în timpul călătoriei, spun în ascuns acestora, că în toate părţile ţara ar fi gata a se rasculà contra lui Mihai; că dacă s'ar trimite numai o mică oştire spre Cluj, toată provincia s'ar ridicà, aşà că împăratul ar puteà preà uşor să pună mâna pe ea[51].

Nu poate fi nici o îndoială că doctorul Pezzen, prin uneltirile puse de el în lucrare în Ardeal provocase izbucnirea acestei mişcări, pentru a scăpà prin ea de domnul român.

Aceasta mai întâi se dovedeşte din faptul că comisarii după ieşirea lor la Satu-Mare întru întâmpinarea doctorului

---

[50] Ungnad şi Zeckel către Ştefan Csaki, 23 August 1600, IV, 1, p. 115.

[51] Ungnad, Zeckel şi Pezzen către Rudolf al II-lea din 5 Iulie 1600, *ibidem*, p. 85: „Wie die zween ungrischen Gesandten in gehaimben und aller orten unsz angezeigt würdet, wann nur Eur Khayserliche Majestät ein geringe anzal Volkhs gegen diser granizen beisamten hetten, und auf ein solchen fall nach Clausemburg rucken liessen, wurde es im ganzen landt ein aufstandt und ein beifallen verursachen, und dadurch Eur Khayserlichen Majestät desz Landts sich volkömblich impatrociniren mögen".

Pezzen, nu se mai întorc îndărăpt. Rămânerea lor în Ungaria se înţelegeà încă pentru timpul cât ţinù ambasada lui Pezzen, dacă nu spre alt scop, cel puţin spre a ţinea de urât (?) pe banul Mihalcea, ce rămăsese ca ostatec în mânile Nemţilor, până la întoarcerea lui Pezzen. Dar după ce acesta se întorsese în Austria, înţelegându-se în aparenţă cu Mihai Vodă, pentru ce urmează comisarii a rămâneà afară de hotarele Transilvaniei? Nu putea să fie numai spre a'şi răsbunà de arestarea suferită, căci ei erau reprezentanţii împăratului, şi nu puteau ascultà numai de motive personale. Indepărtarea lor din Transilvania, trebuià deci să fi fost urmarea unui ordin mai înnalt.

Intr'adevăr aflăm că această îndepărtare a comisarilor germani fusese propusă lui Mihai de Pezzen, sub pretextul de a înşela pe duşmani, prin aparenţa unor stricări a relaţiilor între Mihai şi împăratul. Comisarii se prefac a fi mâhniţi de această întocmire făcută de Mihai cu ambasadorul extraordinar, şi scriu lui Mihai că ei nu sunt vinovaţi, dacă nu mai pot veni în Transilvania, şi'l roagă să nu răstălmăcească această a lor lipsă în sensul calomniilor ce li se pun în socoteală"[52].

Nemţii aplicase înnalta şcoală a politicei de machiavelism şi înşelătorie, spre a circonveni pe Mihai. Domnul român, cu toată deşteptăciunea firească a minţei lui, ameţit cum erà el de greutatea poziţiei sale, stăpânit apoi de gânduri şi de temeri mari, nu pătrunse acest joc, care tocmai fiind prea subţire ar fi putut să'l pună în bănuieli; căci ce înţeles aveau scuzele comisarilor, când dr. Pezzen alcătuise cu el rămânerea lor în afară de Ardeal?

Apoi nu trebuià să'l pună în mirare împrejurarea că Nemţii pe care îi ştiuse tot deauna îngrijiţi asupra scopurilor sale, ca nu cumva el să vree *a se împatronà* în Transilvania, pe când el încă nu arătase asemenea gând, acuma când îl desvălise pe faţă, spunând cum am văzut comisarilor, că împăratul ar aveà un imperiu întins şi pentru ce nu i-ar lăsà lui Transilvania[53], nu trebuià zicem să'l lovească prea lesnea aderare a guvernului german la cererile lui? Dovada însă *scrisă* a uneltirilor germane ne-o dă următoarea misivă a lui Francisc Alardi, care raportează către comisarii împărăteşti modul cum se pornise

[52] Scrisoarea comisarilor către Mihai Vodă, 25 Iulie 1600, *ibidem*, p. 88: „mussarium et consultum visum et ita inter lil-m dom-ın V-ram et ill-m d-num Pezzium conclusum fuerit, ut nos ambo *ad deludendos hostes impediendosque nocivos... conatus illorum hoc tempore in Transilvaniam non redeamus*... Quin imo deliberavimus recta iterum in Transilvaniam reditum nostrum parare ...nisi nos ab instituto nostro deliberatio et conclusio ill-mae dois V-rae cum ill-o d-no Pezzio facta revocasset, *de quo solemniter, videlicet quod reditus noster in Transilvaniam per nos non steterit, protestamur... denuoque obnixe orantes ne hanc (invitis nobis) absentiam nostram malignorum calumnys, in synistram partem rapi*, neque honestam nostram famam falsis delationibus proscindi patiatur".

[53] Mai sus, pag. 248.

mişcarea revoluţionară: „Imi aduc aminte, ilustri domni, că pe când eram la Satu-Mare, unde se aflà şi doctorul Pezzen, domniile voastre aţi tratat cu mine cu mare gravitate, îndemnându-ne a fi cu credinţă, întreaga provincie către împăratul, şi a privi pe Maiestatea sa ca pe domnul nostru legiuit şi prea sfânt. Şi noi răspunzând cà am fi dispuşi a o face cu cea mai mare tragere de inimă, dacă nu am fi îngroziţi prin nespusa cruzime a voevodului, care prin militarii săi împrăştieţi pretutindenea, nu numai că ne ameninţă viaţa noastră, dar nu ar fi cruţat nici pe acea a femeilor şi copiilor noştri. Atunci domniile voastre aţi răspuns că *întreaga provincie ar putea tot deauna să se opună şi să strice unui om*. Această îndemnare a domniilor voastre, întipărind'o adânc în sufletul meu, am crezut de cuviinţă a o împărtăşi mai multor căpitenii ale ţărei, şi de atunci nimic n'a fost scăpat din vedere pentru a întări rândul nostru de a ne plecà sub scutul Maiestăţei voastre. Toată nobilimea şi toate cetăţile aleargă în tabere, recunoscând de domn al lor pe Maiestatea sa împăratul, ba chiar şi lefegii voevodului, Ungurii călări şi pedeştri, trecură toţi la noi" [54]. Aşà dar comisarii îmbiau pe nobili la revoltă încă de pe când se aflau în Satu-Mare, şi doctorul Pezzen, când se apropiase de Mihai şi tratase cu el despre recunoaşterea însuşirii lui de guvernator al Transilvaniei, purtà în sinul său gândul trădărei, pe care îl împărtăşise de mai înnainte nobililor Ardealului. In afară de scrisoarea lui Alardi, înţelegerea nobilimei maghiare cu ocârmuirea împărătească mai reiese şi din cererile de mulţămită pe care nobilii Ştefan Ciaki, Mihail Lukarfusii, Georgio Zaluskii, Ştefan Chiriţel, Iohan Biari, Gabriel Ladislau, Christoforu Jaluskii, Matheum Perusy, Petrius Ficior şi Petru Aisyg o cer de la împăratul după răpunerea lui Mihai la Mirăslău [55].

Răscoala *Ungurilor*. — Nu trecuse luna de când Pezzen părăsise Ardealul, şi răscoala isbucnià de odată în toate părţile. Cel întâi care dădù semnul începutului fu generalul însărcinat de Mihai Viteazul cu paza Moldovei, Moise Sekeli. Pentru a pune răscoala în mişcare, el părăseşte postul său fără voia lui Mihai, şi acesta ameninţându'l cu pedeapsă [56], el fuge împreună cu alţi nobili anume: Ştefan Ukutievici, Ioan Petki, Ioan Niacaro, Francisc şi Ştefan Horvat, Ioan Nagi Levai şi Gabriel Török, şi trece pe la Hust în Polonia. Mihai Viteazul văzând această pribegire, procede la început cu asprime şi taie

[54] Scrisoarea lui Francisc Alardi către comisari, 6 Septemvrie 1600, IV, 1, p. 124: „tum ill-mae Dom-es V-strae *provinciam integram uni homini sempre resistere et nocere posse*, responderunt".

[55] Cererile de mulţumire de după Septemvrie 1600, *ibidem*, XII, p. 1050—1053. Pentru Giegy, p. 1091.

[56] Ungnad către Rudolf al II-lea, 21 August 1600, *ibidem*, p. 114.

alţi 5 nobili : pe Farkaş Corniş, Mihai Zemere, Gheorghe Niutodi, Francisc Farcaş şi Benedek Tombatfalvi, ceea ce grăbeşte încă aprinderea răscoalei[57]. Altor nobili Unguri le confiscă averile precum lui Ştefan Kakos (Cucoş) pentru că arătà bănueli asupra scopurilor lui Mihai. Moşiile lui Kakos sunt restituite după ordinul comisarilor şi acel al lui Basta, ceea ce avù pe de o parte drept rezultat scăderea autorităţei voevodului şi deci încurajarea mai departe a Ungurilor la trădare, pe de alta înveninară şi mai rău raporturile lui Mihai cu Basta[58]. Lui Ştefan Bodony Mihai îi luase un castel[59]. In acelaş timp pe când Sekeli treceà în Polonia pe la Hust, Gaspar Sibric, al doilea cap al armatei lui Mihai fugeà către Arad. Comisarii se prefac a deplânge pe Mihai pentru nenorocirile ce l'ar lovi. Ei îi arată cum de mult încă îl sfătuise să nu hrăniască aceşti şerpi la sânul său ; să nu le încredinţeze importantele comande cu care erau însărcinaţi că ; Mihai nu'i ascultase[60]. Cât de perfidă erà această nouă încercare a comisarilor de a adormi pe Mihai asupra împărtăşirei imperialilor la revoluţia pornită în contra lui, se vede din adresa aceloraşi comisari către dieta Transilvaniei *posterioară numai cu câteva zile* acelei în care ei deplângeau pe domnul român, unde de asemenea deplâng „adminisfrarea cea voilentă a Transilvaniei", adăogând că îndreptarea ei este mai ales treaba generalului Basta, dar că se pot rezemà şi pe ajutorul lor tot deauna gata ai sta spre slujbă[61]. Este învederat că sau comisarii ţineau la Mihai în contra Ungurilor, pe care îi numeau *şerpi hrăniţi la sânul lui Mihai*, sau cu Ungurii în contra *violentei ocârmuiri a voevodului*. Amândouă aceste protestări nu puteau fi adevărate în acelaş timp, şi care din două erà acea curată, credem că după cele expuse până aici, nu mai are nevoie de a fi arătată.

In tot acest răstimp, pe când răscoala se urzià în ascuns Mihai ceruse necontenit bani de la comisari, primind la fie care dată răspunsul că împăratul n'ar fi determinat încă timpurile în care urmà să i se facă plăţile şi să mai aibă puţină răbdare. Intr'un rând însă Mihai trimiţând o cerere mai ameninninţătoare, comisarii scriu către împăratul, că, de şi ei trebuie să umble tot amânând pe Mihai Vodă cu ajutorul de bani şi de oameni până la desăvârşita hotărâre a împăratului şi la intervenirea generalului Basta, totuşi în cazul unui pericol ex-

[57] Ştefan Bathori către David Ungnad, 21 August 1600, *ibidem*, p. 113. Doi din ei fusese ucişi de Secuii de rând. Aceştia însă fiind partizanii lui Mihai, tot lui i se puneà moartea lor la socoteală.

[58] Kakas către împăratul pe la 1600, *ibidem*, XII, p. 1055.

[59] Statele Ardealului către împărat, 22 Noemvrie 1660, XII, p. 1089.

[60] Comisarii către Ştefan Csaky, 23 August 1600, IV, 1, p. 115.

[61] Comisarii către dieta Transilvaniei, 5 Septemvrie 1600, IV, 1, p. 121.

trem vor trimite ceva bani lui Mihai [62], aceasta tot spre a'l face să creadă că Nemţii nu erau amestecaţi în mişcare.

Nemţii hotărâseră deci să ajute cu puterea Ungurilor şi să trimită pe Basta în contra lui Mihai. Ei vroiau însă, până la desăvârşirea pregătirilor acestuia, să mai momiască pe Mihai Viteazul cu speranţa unui ajutor german contra revoluţiei ce'l înconjurà. Lui Mihai cu cât sporià primejdia, cu atât i se întunecau vederile şi el credeà — căci erà împins să creadă — că Germanii tot cu el ţin, la care avea de dovadă, poate în contra însuşi bănuielilor sale, scrisorile comisarilor. Trebuie să fi fost cineva în o mare cumpănă, în care poate să piardă tot ce a agonisit prin cea mai straşnică încordare, pentru a şti cu câtă putere se anină mintea de cele mai mici cârlige ale speranţei; cum ea fuge de tot ce poate să o sfărâme şi se ţine numai de acele împrejurări, ori cât ar fi ele de iluzorii, care pot să o întăriască. In aşà poziţie se aflà Mihai Viteazul, şi de aceea nu trebue să'i bănuim că a putut fi aşà de groaznic înşelat. Nu nedibăciei ci nenorocirilor lui este de atribuit asemenea aiurare.

Că Mihai nu mai ştià ce face, se vede de pe hotărîrea luată de el în aceste critice momente de a trimite pe Ştefan Csaki, spre a ocupa cu putere comitatele mărginaşe ale Ungariei, sperând prin aceasta a împăcà pe Unguri, când el ştieà bine că o asemenea măsură trebuià să supere pe curtea imperială, de la care tocmai sperà ajutor contra revoluţiei Ungurilor [63].

Ştefan Csaki, ultimul general ungur ce mai rămăsese pe lângă Mihai, îl părăseşte şi el, şi lucru mai grav încă, fiind în legătură cu Secuii, provoacă şi pe acest popor ce până atunci ţinuse cu Mihai, a se deslipì cel puţin în parte de el. In 5 Septemvrie Csaki aţâţă pe Secui la răscoală, făgăduindu-le menţinerea libertăţilor lor, pentru a scăpa de „mizeria de nelegiuirile ce au căzut pe capul nostru". Este de observat că în toată această proclamaţie, nici odată nu este amintit numele lui Mihai Vodă, de şi erà îndreptată numai în contra lui [64]. Tot atunci părăseşte pe Mihai şi o trupă de 700 de Cazaci, pe care nu'i plătise de mult, şi pe când astfel toate se năruiau în jurul

---

[62] Ungnad către Rudolf al II-lea, 21 August, 1600, *ibidem*, p. 114: „Wir muesse so woll mit der Volkhs als gelts hülff vertröstung gewatsamb un pr - crastinando, bis auf Eur Majestät allergnädigste schlus-resolution, so woll als der herr Vicegeneral Velt obrist furgehen. Besorgend doch inn einer gählingen eiseristen noth, werden wir unerwarth Eur Majestät resolution, vor den wir doch uns auf das allereiserist hietten wollen, mit etwas gelts im beystehen muessen".

[63] Comisarii către Mihai Vodă, 30 August 1600, *ibidem*, p. 119: „Quod vero ill-ma d-tio V-tra dominum Stefanum Csaky certis cum cohortibus versus Zilagy et exteriores partes expediverit, hoc unicum est, ut veremur, quod suam caesarem Majestatem tanquam res, pendente adhuc compositionem, sane intempestiva, maxime offendere, Pragae salutarem tractationem per multum impedire protrahere. sinistras suspitiones movere".

[64] Proclamaţia lui Ştefan Csaky, 5 Septemvrie 1600, *ibidem*, p. 122.

său, el aude despre Poloni că vin asupra Moldovei şi Transilvaniei cu Sigismund Batori şi Ieremia Movilă.

Toate primejdiile năvăliau de odată asupra lui Mihai Vodă şi din lăuntru şi din afară. Natură croită pe împrotivire, el trebuià să lupte, şi luptă pentru a păstrà poziţia câştigată, chiar în contra Germanilor. proteguitorilor săi. Innainte însă de a expune întâmplările acestei epoce hotărâtoare din viaţa eroului român, să căutăm a ne da samă mai lămurit despre pricinele care împinsese la revoltă pe poporaţiile Ardealului.

Cauzele Răscoalei Ardelenilor. — Deosebitele elemente care alcătuiau aceste poporaţii se desbinară de Mihai din motive deosebite. Saşii care ţinuseră cu el cât timp fusese privit de Germani ca omul lor, începuseră a'l părăsi, potrivit cu emanciparea lui de sub epitropia germană, şi acuma văzându'l duşmănit în ascuns de Nemţi, îşi întoarseră gândul de la dânsul. Nobilii cum am văzut urau pe Mihai ca unul ce erà *Valah.* „Deprinşi a uri şi a despreţui naţia română în iobagii lor ţărani, le venià ciudă a'şi plecà sumeţele şi trufaşele lor capete sub o stăpânire românească" [65]. Se mai temeau apoi că, odată ce Mihai ar împlântà în chip trainic domnia lui în Ardeal, să nu'şi aducă aminte că erà Român, şi să ocrotiască pe Românii acelei ţări contra asuprirei Ungurilor. Nu e vorbă că Ungurii urau aproape tot atâta şi dominarea germană; dar ei vroiau să întrebuinţeze cu dibăcie puterea împăratului spre a zdrobi pe Mihai, şi apoi să se scuture de Nemţi, trecând în partea lui Sigismund Batori, care dorià să se întoarcă din nou în tronul pe care'l lepădase, până acum de două ori. Revolta Ungurilor transilvăneni contra lui Mihai Viteazul este foarte înţeleasă: erà protestarea corpului politic al ţărei contra unei stăpâniri urâte de el.

Ar fi fost un singur mijloc de a scăpà din toate aceste greutăţi, din toate aceste primejdii. Liberarea poporului român şi aruncarea lui în capul răscoalei nobiliare. Pe lângă că, precum am văzut şi vom vedeà-o, Mihai nu credeà că trebue întrebuinţat această cumplită armă, apoi acuma chiar chemarea Românilor ar fi fost mai grea; căci pe lângă desîncântarea pe care avusese să o sufere ţăranii Ardealului din purtarea lui Mihai către ei, se mai îndepărtaseră inimile lor de dânsul şi din pricina jafului şi a nelegiuirilor cărora ei mai cu seamă fuseseră expuşi din partea oştirilor sale mercenare, compuse din lefegii din cele mai deosebite naţionalităţi, Raportul lui Malaspina spune că armata lui Mihai Viteazul se compuneà din Albanezi, Sârbi, Unguri, Cazaci şi Valahi [66], încât, cum observă un istoric ungur al acestor timpuri, vedeai luptând Unguri contra

[65] Bălcescu, *l. c.*, p. 451.

[66] Raportul lui Malaspina, 14 Noemvrie 1599, *ibidem*, III, p. 513.

Ungurilor pentru cucerirea Transilvaniei. Pe lângă acestea mai erau tot cu leafă Moldoveni şi Secui. Se vede deci că numai o mică parte a oştirei sale erà compusă din Munteni, şi anume în afară de câteva roate de popor mai de rând, boierimea călare, care trebuià să slujească în armată fără plată. Aceasta erà în număr de 1400 de cavaleri [67], fiind bine înţeles şi ea amestecată cu elemente străine. Lefegiii trebuiau plătiţi şi măsurându-şi curajul şi energia la luptă tot deauna potrivit cu sumele ce li se numărau, Mihai Viteazul erà în necontenită nevoie de bani, ceea ce este uşor de înţeles când aflăm că el trebuià să plătească în timpuri normale 98.000 de taleri pe lună oştiilor, care sumă se adăogià încă în timpul expediţiilor [68]. De aceea corespondenţa lui cu Germanii are drept teamă fundamentală ajutorul bănesc, pe care însă şi Nemţii se găsiau în cea mai mare greutate a'l răspunde din pricina sărăciei vistieriei lor, mai în urmă şi a scopurilor lor de a se mântui de voevod. De aceea îl vedem pe Mihai îndreptându-se cu cereri de bani până şi la regele Spaniei. Vom vedeà cum Mihai ne fiind ajutat cu bani din partea împăratului şi trebuind cu ori ce preţ să'şi plătească oştirea, recurge la dări neauzit de grele asupra ţăranilor din Muntenia, pe care ei neputându-le plăti, îi despoaie de proprietăţile lor, ceea ce se făcù sub domnia lui pe o scară ne mai pomenită [69]. De o cam dată, ceea ce ne interesează sunt urmările neplăţei regulate a lefurilor asupra purtărei oştenilor lui Mihai faţă cu poporaţia ţărei cucerită. Această purtare erà din cele mai crunte şi mai brutale. Chiar în cazul când Mihai ar fi plătit regulat leafa oştirilor sale, încă nişte oameni nedisciplinaţi, care ştiau că viaţa lor este necontenit în cumpănă şi deci doriau să se bucure de ea pe cât se puteà mai mult, erau împinşi de la sine a comite tot felul de neorânduieli; dar apoi când lefile nu li se plăteau adese ori timpuri îndelungate? Cu ce să trăiască ei, căci pe atunci ocârmuirea nu se întereşà de nimic din cele trebuitoare unei oştiri; le plătià leafa şi ei trebuiau să se îngrijească de întreţinerea lor. Pentru a puteà subveni nevoilor lor, nu le rămânea altă cale decât prada şi jaful, pe care le şi exercitau în aceeaşi măsură în ţara duşmană ca şi în cea prietină. Aceste prădăciuni făcute cu oare care teamă şi măsură când lefile erau plătite, trebuiau să devină cu totul desordonate când plata lipsià. Soldaţii atunci aveau *dreptul de a prăda*.

---

[67] *Ibidem*, p. 511 : „Onde io passai al esercito di Michele e fui rincontrato prima da cento lance. poi da esso Michele da 1400 cavalli in circa".

[68] Radibratti către Pezzen, 22 Decemvrie 1599, *ibidem*, p. 399.

[69] Mihai cerea şi din Transilvania bani şi provizii însă pe cale legală prin autorităţi. Aşà dela Bistriţa pe când se află în Moldova cere provizii spunând că ostaşii lui mor de foame. Hurm., *Doc.*, XII, p. 900.

Corespondenţa timpului revine în nenumărate rânduri asupra neorânduelilor şi scandalelor comise de trupele lui Mihai, mai ales din pricina neplătirei lefilor. Un raport al comisarilor din 5 Fevruarie 1600 spune despre 1000 de cavaleri ai lui Mihai că „bieţii oameni din popor sunt foarte îngreuiaţi, căci cavalerii iau toate de geaba, fără plată sau plătind foarte puţin [70]. Un alt document ne arată pe militarii lui Mihai prădând pâinea din piaţă şi tot ce mai aveau de mâncare, chiar şi prăvăliile în care negustorii şi locuitorii depuseseră lucrurile lor cele mai de preţ nu scăpară de această urgie [71]. Un altul adaugă „că haiducii nu ştiu să trăiască fără a prădà"[72]. In un răspuns al lui Pezzen către împăratul trimis din Transilvania, ambasadorul lui Rudolf arată că „locuitorii ţărei merg cerşind; nobilii au ascuns grâul, sărăcie şi mizerie mai mare nu am văzut nici la supuşii Turci din Serbia şi Bulgaria unde lucrurile cu toate aceste stau cel mai reu" [73] Comisarii bagă de seamă că această dărăpănare a ţărei ar fi putut fi înlăturată prin o mai bună rânduială, anume dacă voevodul ar fi luat măsuri ca pretutindeni unde oştirea a fost împrăştiată să fi avut prevederea ca soldaţii să nu despoaie poporul în chip samavolnic, luând de la sine vin, orz, grâu de geaba; dacă ar fi rânduit o taxă pentru întreţinerea oştirei din care să se plătiască cele de nevoie [74].

Ceea ce erà mai hotărîtor, Mihai însuşi mărturiseşte aceste prădăciuni, pentru a scoate din ele, un argument mai mult pentru nevoia ajutorului bănesc din partea împăratului. Comisarii în 31 Martie 1600 reproduc tânguirile lui Mihai că „ar fi aşteptat 6 ani ajutor în Valahia, care nu i'a venit, precum nici banii nici odată la timpul făgăduit; că el s'a menţinut cu toate acestea cât a putut, *stricând şi prădând ţara cu armata lui*"[75]. Aiurea Mihai adaugă că „el ar aveà în mare păcat de care va fi răspunzătoare Maiestatea Voastră, anume că a pustiat ţara cu atâta oaste neplătită, că nu mai ştie unde va ieşi fără bani. In Muntenia iarăşi nu se găseşte nimic; şi acolo totul e stricat" [76].

---

[70] Hurm., Doc., XII, p. 677.

[71] Din 14 Aprilie 1600. *Ibidem*, p. 838.

[72] *Ibidem*, VIII, p. 219: „per che esser Aiduchi che nonsamo viver esuga rubari".

[73] Din 30 Aprilie 1600, p. 874. Alta: „în ţară nu ar fi ce mâncà", p. 851.

[74] *Ibidem*, p. 754. Alt doc. 22 Martie 1600. *Ibidem*, p. 797: „ali suoi soldati ha permesso che faccino a voluntà loro ciò che li piace, e perro si fanno verso le donne et donzelle cose che non sano grate".

[75] *Ibidem*, IV, 1, p. 31. Mihai repetă această tânguire în un raport către comisari din 5 Aprilie 1660. *Ibidem*, p. 38.

[76] *Ibidem*, XII, p. 753. „Das er dies Land mit sovil unbetzalten Khriegsvolkh so gar verderbt und verödet; er wiss nicht wo er darmit ohne Gelt hin solt an der Wallachey find er nihts es sey schon alles verderbt".

Dacă însă Mihai însuşi mărturiseà că nu poate trage nici un ban din Muntenia, tot aşà de greu erà de a se scoate ceva din Ardeal de oarece un document din 10 Aprilie spune că "cele 4000 de taleri pe care le încuviinţează Braşovul lui Mihai nu putuse fi adunaţi, din cauză că poporul de la ţară se apăra de plata lui prin daunele suferite de la armată" [77]. De aceea şi Mihai Vodă se temea aşà de mult de intrarea Moldovenilor, Polonilor şi Tătarilor în Ardeal, căci „dacă Sigismund Batori ar fi intrat în ţară, poporul de jos ar fi trecut la Sigismund şi l'ar fi părăsit pe dânsul [78]. In afară de devastarea ţărei, soldaţii lui Mihai comiteau adevărate răscoale contra domnului, pentru a obţinea plata lefurilor. Intr'un rând se pornesc contra lui, pătrund în palat, şi după ce fac cele mai mari scandaluri, Mihai izbuteşte abià cu mare greu a'i linişti [79] De aceea se pune Mihai într'o furie aşà de cumplită, când după o lungă aşteptare, împlinindu-se terminul banilor făgăduiţi aceştia totuşi nu sosiau. „Maiestatea Voastră, scriu într-un rând comisarii, nu poate crede câtă teamă şi frică încercăm noi în această îndoială ucigătoare, şi mai ales Petru Armanul, care este atât de supărat încât mai că este adus la desnădejduire, aşteptându-se de la domnul său la cea de pe urmă disgraţie şi chiar la o straşnică moarte pentru întârzierea şi lipsa prezentului şi a banilor" [80].

Este învederat că nişte trupe atât de nedisciplinate nu puteau cruţà Transilvania mai mult decât Valachia, şi că purtarea lor brutală, cruzimele şi jafurile lor trebuiau să nemulţămiască pe toată lumea şi *mai ales pe poporul de jos*, expus cu deosebire neorânduelilor lor. Un raport al lui Thoracominus din 13 August 1600, spune asupra acestor împrejurări, că locuitorii au fost atât de înfuriaţi prin tirania militarilor în cât este de temut ca să nu se nască de aici un războiu intern. Aţiţată şi turburată în gradul cel de pe urmă a fost mulţimea mai ales prin dărâmarea frumosului şi marelui oraş Hunyad, întâmplată în zilele acestea cu foc şi cu sabie. Locuitorii ne mai putând suferì siluirile de tot felul cărora erau expuse fetele şi nevestele lor, se răsculară şi uciseră vr'o 50 de pedestri. Cetăţenii apucând înnainte cu jăluirea pentru crimele suferite, fuseseră iertaţi de voevod când de odată la 6 ale curentei luni August, ei fură înconjuraţi de 2000 de militari Cazaci şi Valachi, şi 50 de cetăţeni fură daţi morţei, aşà că nici copiii chiar

[77] Comisarii către împăratul. *Ibidem*, XII, p. 830.

[78] 22 Aprilie 1600, *ibidem*, XV, p. 860: „Da Sigismundus inn das Land einfallen thätt so dörfft das siebenbürgerisch Landvolkh dem Sigismundo alles bei und von ihm abfallen". Alta identică, p. 855.

[79] David Ungnad către Rudolf al II-lea, 3 şi 4 Ianuarie 1600, *ibidem*, IV, 1, pag. 6.

[80] Raportul comisarilor din 3 Ianuarie 1600, *ibidem*, pag. 5.

nu fură iertaţi; punând apoi foc oraşului, din 300 de case nici una nu rămase în picioare" [81]. Asemenea execuţie fără judecată a unui oraş întreg, nu puteà să întăriască simpatiile pentru Mihai Viteazul. De şi fără îndoială că nu el o ordonase, ba nici chiar o încuviinţase, fu nevoit cu toate aceste să privească la ea fără a puteà pedepsi, de oare ce de altfel, dacă Mihai ar fi vrut să pună la orânduială pe trupele sale, el ar fi fost de îndată părăsit de ele. Şi tocmai atunci nu erà momentul ca Mihai să provoace o asemenea slăbire a puterilor lui. Singurul său sprijin real în Transilvania îi erà oştirea. El trebuià deci, cu ori ce preţ să'i ierte toate abaterile şi chiar crimele, căci nu aveà bani cu ce să o plătiască.

Fiindcă Mihai Viteazul căutà în toate modurile să nu nemulţumiască pe nobilii Ardealului, de aceea el înfrânà pe cât puteà prădăciunile miliţiilor sale îndreptate asupra nobililor, lăsându-le deplină voie a le comite asupra poporului de jos [82], pentru care raporturile comisarilor ne aduc destule plângeri ale ţăranilor. Miliţiile nedisciplinate ale lui Mihai făceau deci un îndoit rău domnului: întâi îi înstrăinà şi deslipeà de el poporaţia română a ţărei, singura ce ar fi putut să'i dee un adevărat sprijin, şi făceà pe nobili să se folosească de despoierea la care erà expus poporul — şi care împiedecà sau concurà jafurile lor — spre a ridicà ţipetele lor în contrà lui Mihai, a arătà domnia lui în Transilvania ca o calamitate publică, şi a acoperi interesul lor de clasă contra domnului român, cu masca celui obştesc. De altfel însuşi organizarea de atunci a armatelor, bazată mai ales pe lefegii, aduceà neapărat după sine asemenea neorânduieli. Sunt cunoscute cumplitele prădăciuni comise de bandele lui Wallenstein în timpul războiului de 30 de ani, şi chiar despre oştirile ardelene, am văzut mai sus cum ele pradă Bucureştii, sub pretext că tot trebuià să fie prădaţi de Turci, de şi ele venise în o ţară prietenă, în ajutorul lui Mihai. Apoi chiar oştirea lui Basta, după lupta de la Mirislău, sub pretext că ar prădà averile Românilor, Sârbilor şi a Grecilor din Alba Iulia, comit o prădăciune îngrozitoare în acest oraş [83].

---

[81] Thoracominus către comisari, 13 August 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 104.

[82] O scrisoare din Viena către solul elveţian, 22 Ianuarie 1600, spune: „non credo che esso si potesse sostentare in quella provincia, contro la voluntà dell'imperatore, *havendo tutto il popolo contro*, et a volersi buttar della banda del Turcho, egli sa bene le burle che sogliono fare i Turchi alli homeni che li hanno offesi come ha fatto lui et necessariamente bisogna che egli dipenda da uno di questi doi potentati, poiche con le forze di quelle due provintie, *quando anc havesse i popoli bene affeti verso di lui* non potria resistere", *ibidem*, III, 2, p. 310.

[83] Ungnad către Rudolf al II-lea, 21 Septemvrie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 137. Mai sus, pag. 131.

2. MIRIŞLĂU

Basta şi Mihai. — Statele Transilvaniei ştiau însă că erà greu a luptà contra lui Mihai, numai cu puterile lor, căci oştirile lui, cu toată defecţiunea nobililor, Saşilor şi o parte din Secui, erau încă impunătoare. Prin o adresă din 6 Septemvrie ele cer de la comisarii împărăteşti intervenirea armată a Germaniei în contra voevodului român. „Avem, se spune în acea adresă, Cazaci gatà a apărà interesele noastre (cei 700 care se desbinase de Mihai); nu mai este nici un corp de armată ungurească călare sau pedestră, care să nu fi trecut la noi; o bună parte din Secuime de asemenea e cu noi, astfel că pentru a aduce provincia în partea Maiestăţei sale, nu ne trebue nimic alta decât ajutoarele făgăduite nouă de domniile voastre. Trimiteţi-le deci în cea mai mare grăbire şi noi vom fi gata la toată ascultarea, ca unii ce nu dorim altă ceva de cât a scăpà de jugul prea crudului tiran. Dacă însă, ceea ce Dumnezeu ferească, cererea noastră ar fi respinsă, protestăm înnaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor că nu vom fi noi vinovaţi dacă provincia nu va cădeà în mânile Maiestăţei Sale". Această de pe urmă frază conţineà o ameninţare, a căreia gând îl dă pe faţă istoricul ungur Bethlen, anume că „s'ar vedeà nevoiţi sau a chema pe Sigismund Batori ce este la hotar cu oaste puternică, sau a cere ajutorul sultanului turcesc" [84]. Tot această rugăminte, că Basta să înnainteze cu trupele sale în contra lui Mihai spre a'l scoate din Transilvania, o face şi trimisul nobililor către comisarii împărăteşti[85]. Spre întărirea supunerei lor către împăratul, staturile Ardealului îi jură în formă solemnă credinţă în ziua de 7 Septemvrie 1600 [86].

Basta şi intră îndată cu armata în Transilvania apucând spre Turda, unde curând după aceea îl urmează şi comisarii împărăteşti care stătuseră până atunci în Satu-Mare. Mihai Viteazul pentru a găsi ceva bani de care aveà o nevoie neînlăturabilă, trimisese nişte boi în Ungaria spre vânzare. Aceşti boi sunt sechestraţi de Nemţi în ziua de 8 Septemvrie [87]. Atunci abià Mihai deschise ochii şi văzù că şi Nemţii trebuiau să fie în joc, Nemţii ceilalţi, după părerea lui — nu şi împăratul! Basta ajungând la Turda îşi uneşte puterile sale cu acele ale nobilimei şi scrie arhiducelui Matei în 14 Septemvrie, că „mâine sau cel puţin poimâine vom plecà cu oştirea în contra Valahului care stă dincolo de Alba-Iulia cu puţini oameni. Indată

[84] Staturile Transilvaniei către comisari, 6 Septemvrie 1600, *ibidem*, 1, p. 123. Comp. Bălcescu, p. 471.

[85] Francini Alardi către comisari, 6 Septemvrie 1600, *ibidem*, p. 124 IV, 1.

[86] *Ibidem*, pag. 125.

[87] Comisarii către oficiul comercial, 8 Septemvrie 1600, *ibidem*, p. 127.

ce'l vom goni din ţară vom atacà Temişoara spre a detrage pe Turci de la asediu Canişei. Este sigur cà numitul valac a trimis după ajutor la paşa din Temişoara" [88].

Aceasta va fi de acum înnainte imputarea de căpetenie ce se va face lui Mihai Viteazul, anume că vroià să se spună Turcilor şi deci să le dee ţara cucerită de la Andrei Batori, răpind-o împăratului. Intr'adevăr că Mihai erà pus prin însuşi politica lui ce nu ţineà samă de ordinele împărăteşti, în nevoia de a'şi căutà la vreme de pericol un ajutor în taberile turceşti. Aşà l'am văzut tratând cu Turcii îndată după cucerirea Transilvaniei, în acelaşi timp pe când făceà împăratului cele mai călduroase protestări de supunere şi de sinceritate; de asemenea l'am văzut trimiţând iarăşi soli la Turci în timpul chiar când tratà cu dr. Pezzen [89].

De şi tratările lui Mihai cu Turcii nu isbutiseră la nimic, totuşi el ştiind că în împărăţia mahomedană şi cei mai mici pot mult, căutase cel puţin pentru a'şi câştigà libertatea de acţiune în Transilvania şi mai apoi în Moldova, să se pună bine cu paşii mărginaşi, spre a nu fi stingherit în întreprinderile sale. Astfel el trimite Paşilor din Temişoara şi de pe la Dunăre în mai multe rânduri prezenturi şi eliberează pe mai mulţi pe care îi aveà prinşi din expediţiile anterioare, ceea ce nu lipseşte a'i fi pus în sarcină de rău voitorii săi [90].

Paşii răspund arătărilor sale de prieteşug, trimiţându-i mai multe daruri, pe care Mihai le primeşte, spunând Nemţilor că aceasta ar face-o numai spre a înşelà pe Turci. Asupra acestor daruri şi a ceremoniei primirei lor, ne spune un izvor al timpului, că „Mihai a primit în public şi pe ambasador şi darurile stăpânului său: un iatagan persan strălucitor de aur şi de pietre scumpe pe care trimisul Turc îl înmână el însuşi lui Mihai; doue steaguri roşii, şapte cai, un şoim prea frumos împodobit cu surguciuri de cucori şi mai multe alte lucruri pe care Palatinul îngădui să fie duse înnaintea lui după obiceiul Turcilor, cinste care nu puteà decât să nemulţumească pe împărat" [91]. Chiar dacă nu vor fi fost lucrurile întocmai aşà, astfel le merse vestea şi pentru compromitere şi svonurile ajung. Altă dată Pezzen scria Banului Mihalcea că voevodul a ieşit însuşi călare întru întâmpinarea ceauşului, că l'a întovărăşit alăturea, arătându-i mare cinste şi dând tuturor a înţelege că el recunoaşte pe împăratul turcesc drept stăpânul drept al ţărei şi că nu mai cinsteşte şi respectează pe M. V." [92].

---

[88] Basta către arhiducele Matei, 14 Septemvrie 1600, *ibidem*, p. 132.

[89] Mai sus, pag. 218 şi 253.

[90] Mihai Vodă către arhiducele Matei, Ianuarie 1600, Hurm , *doc.*, IV., p. 17.

[91] Comisarii către Rudolf al II-lea, 3 Aprilie 1600, *ibid.*, p. 31. Cf. *Journal de l'Etat d'Orient*, 1659 în N. Iorga, *Acte şi Frag.*, I, p. 45.

[92] 31 Maiu 1600, *ibidem*, XII, p. 926.

Mai rău însă de cât aceste relaţiuni prietenoase cu duşmanii împăratului, dăunară creditului lui Mihai faţă cu Nemţii laudele sale necontenite repetate despre ofertele cele ademenitoare ce i le făceau Turcii, spre a'l atrage în partea lor. Adese ori când nu primià ajutoarele la care împăratul se îndatorise, el spuneà comisarilor că ambasadorii turci i'ar oferi cea mai strălucită poziţie, stăpânirea pe Valahia, Transilvania, şi Moldova şi pe deasupra şi banii câţi i-ar fi de nevoie, dacă numai ar deveni credincios şi supus lor [93]. De şi Mihai asigură totdeauna pe comisari că el respinge asemenea propuneri care ar fi spre dauna Creştinătăţei, şi cu toate că însuşi comisarii nu le prea dădeau credinţă, totuşi nu e mai puţin adevărat că aceste laude necontenite, întovărăşite de relaţii binevoitoare între Turci şi Mihai, puteau de la o vreme să aducă în bănuială sinceritatea lui către împăratul, şi mai ales puteau să slujească drept o armă cumplită în mâna duşmanilor, spre a'l compromite faţă cu Germanii. Teama că Mihai, după ce se va întări, să nu se plece în contra Nemţilor şi să se dee iarăşi sub Turci, când atunci împărăţia germană ar fi fost pierdută, împinse pe imperiali a da mâna cu Ungurii în contra domnului român. Pe această temă se şi ţese de acuma înnainte motivele pornirei Nemţilor contra lui Mihai. Ungnad caută să întăriască pe împăratul în contra domnului, după intrarea lui Basta în Transilvania, şi raportează că Mihai cere mai mult decât sigur ajutorul Turcilor, mai ales al Paşei din Temişoara care este fratele său de cruce.

Mihai se hotărî întâi se înnăbuşe revoluţia cu puterea, ucise pe nobilii pe care îi putù prinde dintre trădători, pe mai mulţi îndoelnici îi reţinù în închisoare, arse două oraşe săseşti, Gross in Klein Schenk, măcelări poporaţia din Tuiş, o milă departe de Alba Iulia, împreună cu femei şi copii şi altele mai multe.

Acuma ar fi fost momentul sau nici odată ca Mihai să alerge la Românii Ardealului. Dacă ar fi încercat'o, e probabil că cu toate nemulţumirile provocate de Mihai în ţărănime, ea l'ar fi urmat. Ca o nălucă ar fi pierit nobilimea Ardealului, şi Mihai ar fi devenit într'adevăr stăpânul cucerirei sale, stăpân prin sine însuşi şi nu din îngăduirea împăratului german. Aceasta erà cu atât mai uşor cu cât pe atunci Turcii repurtaseră mai multe izbânzi strălucite în contra Nemţilor, luaseră cetăţile Bobocsa, Siklos, Bolondvar şi mai ales marea cetate Canişa a căreia împresurare Nemţii voiau s'o înlăture tocmai printr'un atac asupra cetăţei Temişoarei, după ce ar fi respins pe Mihai din Transilvania [94] Stăpân pe situaţia internă a ţărei cucerite de el, având un sprijin puternic într'un element ce s'ar

[93] Comisarii către Rudolf al II-lea, 5 Aprilie 1600, IV, 1, p. 40.
[94] Zinkeisen, III, p, 609. Mai sus, pag. 265.

fi devotat lui până în măruntae, Mihai nu ar mai fi avut nevoie a şovăi necontenit între vasalitatea turcească şi acea germană spre a'şi găsi cumpăna politică, nu ar mai fi avut nevoie să'şi facă la Turci o vază cu biruinţele sale asupra Ungurilor, şi să arate acestora şi Nemţilor ca sperietoare prietenia turcească, ci rezemat, pe bază largă şi puternică a unui popor de acelaşi neam, ar fi ocupat o poziţie precumpănitoare între ambele împărăţii, şi ar fi putut întemeià într'adevăr o trainică stăpânire.

Dacă nu ar fi zadarnic de a aveà păreri de rău, pentru lucruri ce nu au fost şi deci nici ar fi putut să nu fie, fără îndoială că acest moment din viaţa eroului român, ar trebui să ne inspire cea mai adâncă durere.

Chiar dacă Mihai ar fi căzut şi în urma revoluţiei ţărăneşti, cel puţin şi-ar fi croit în sinul focului atât cuprinzător un mormânt vrednic de glorioasa lui carieră, şi nu ar fi pierit ucis mişeleşte în câmpia de la Turda!

Aşà însă a fost să fie! iată rostirea neîmpăcată a istoriei, şi dovada că aşa a fost să fie, este că aşà a fost!

Mihai care cercase să domolească răscoala prin cruzimi, în loc de a urmà înnainte pe calea violenţei, după ce vede că mişcarea luase proporţii însemnate, recurse iarăşi la blândeţă spre a împăca pe nobilii răsculaţi, iarăşi o greşală, căci blândeţea acuma însemnà slăbiciune, şi erà să încurajeze mai mult încă desfacerea de el. Trimite după Moise Sekeli pe mai mulţi nobili, care să'i făgăduiască graţia şi iertarea, şi o mulţime de favoruri numai să se întoarcă îndărăt [95]. După ce nobilii se constituie în tabere, Mihai trimite mai multe solii la ei, însărcinate între altele a le spune că cu cea mai mare părere de rău a aflat că nobilimea s'a turburat, de oare care larmă răsvrătitoare, care-i ar pune în samă gânduri mincinoase şi nelegiuite; el ia de martur pe Dumnezeu şi pe sfinţi că n'are nimic mai scump ca sângele nobililor; nimic nu are mai la inimă fără numai de a *păstrà legile lor cele vechi* şi ale patriei şi a răsplăti fiecăruia după meritele sale" [96].

Aşà dar şi acuma Mihai făgăduià nobililor păstrarea constituţiei neomenoase a Transilvaniei, care jărtfea imensa majoritate, adică poporul român, unei minorităţi privilegiate. Nici prin gând nu'i trecea măcar că, cel puţin acuma, sosise momentul în care, sfărâmând o nedreptate seculară, să'şi întăriască pe trainica temelie a aceleaşi naţii plăsmuirea datorită îndrăznelei şi geniului său.

Solia lui Mihai neizbutind la nimic, el trimite o a doua cerere de împăcare către nobili prin doi iezuiţi predicatori, care să le spună: „că dacă el sau soldaţii lui au făcut vre o greşeală,

[95] Georgiu Georgfalusy către comisari, 20 August 1600. Hurm., *Doc.*, p. 111.
[96] Bălcescu, pag. 474.

s'o arate pe faţă şi fără sfială; să'i încredinţeze că prin căinţa lor şi milostivirea sa, această răscoală se va puteà ispăşi print'o veşnică uitare". Când aceşti deputaţi sosiră la tabăra nobililor, ei nu fură nici primiţi, nici ascultaţi [97].

In timp ce Mihai făceà aceste încercări zadarnice de a recâştigà inimele nobililor, care nici odată nu bătuseră pentru el, Basta înnainta către tabăra lor şi în 13 ale lunei Septemvrie ajunse la Cluj, cu cât se lăţià vestea sosirei generalului german, cu atât desfacerea ţărei de Mihai Viteazul luà proporţii mai mari; armata lui se micşorà prin trădări necontenite care sporiau numărul armatelor duşmane.

Basta odihni o zi oştile sale la Cluj şi pleacă după aceea într'un singur marş până la tabăra nobililor, departe de oraş ca vre o două mile. Indată ce el ajunse în mijlocul răsculaţilor, izbucni din piepturile tuturor un strigăt lung de bucurie. Căpiteniile ungureşti îi dădură îndată comanda supremă asupra tuturor puterilor lor, ce se urcau la 20.000 de oameni, cu armata lui Basta împreună la vr'o 30—35.000

Lupta între Basta şi Mihai.— Mihai aflând că Basta a venit în lagărul nobililor, mai încearcă încă o ultimă solie, însărcinată a spune generalului că nu ar aveà dreptul să'l atace, nefiind autorizat de împăratul a o face [98]. Se vede că Mihai mai păstrase încă o ultimă speranţă, anume că *împăratul* nu ar fi amestecat în mişcarea îndreptată în contra lui. Şi această încercare fu respinsă însă ca şi celelalte. Mihai se hotărî la luptă. Se zice că în ajunul zilei în care erà să iasă din Alba-Iulia, ar fi visat că o groaznică furtună ridicată depe la Turda s'ar fi spart înfricoşat deasupra Albei, şi că el însuşi fusese isbit de un trăznet. Mihai speriat sărì din pat şi chemă de îndată pe căpitanii săi, între care mai rămăsese şi câţiva Unguri credincioşi, Pancraţie Senyey şi Ştefan Bodoni, spunându-le visul, din care el trase prevestirea nenorocirei ce erà să'l loviască [99]. De a fost vre odată un vis profetic, fără îndoială că fu acela.

„A doua zi Mihai, ridicând tabăra de la Alba-Iulia, dete poruncă armatei sale să se aşeze de la vale de oraşul Aiud, în câmpia numită Tinod. Intr'aceeaşi vreme Basta după ce dete iarăşi o zi de repaos oştilor sale, obosite de iuţimea cu care veniseră la Turda, în 16 Septemvrie, împreună cu oastea nobililor, ridică tabăra de la Kerestes şi merse de o aşeză într'o câmpie udată de râul Mureşului. De aici în dimineaţa viitoare 17 Septemvrie, rânduindu-şi armata de bătaie, pornì împreună cu toate încărcările spre Aiud, cu gând a tăbărì în sus numita

[97] Bălcescu, pag. 487,
[98] *Ibidem*, pag. 489.
[99] Bălcescu, pag. 491.

câmpie Tinod; dar aflând că Mihai l'a întrecut în ocuparea acelui loc, se opri lângă satul *Mirişlău*" [100].

Armata lui Mihai Viteazul, care şi ea cu toate defecţiile numără aproape la vr'o 22.000de oameni [101], fusese aşezată de iscusitul ei conducător într'un loc tare prin aşezarea lui şi care eră aproape peste putinţă de siluit. In frunte eră apărat prin râpa adâncă a unui pârâu; de a dreapta prin o pădure ocolită ea însăşi de cursul Mureşului, de a stânga prin nişte dealuri ale căror poteci Mihai le întări cu tunuri. Tot astfel eră întărit şi malul înnalt al râpei ce mărgineă fruntea oştirei lui Mihai [102]. Domnul român, aflând că Basta s'ar îndreptă asupra satului Mirişlău, trimise înnainte o avan-gardă de vre'o 2000 de oameni care fură însă bătuţi de Basta şi respinşi peste Mureş în tabăra lui Mihai. Cu toată această isbândă începătoare, Basta nu vroi să încerce lupta în acea zi, din pricina poziţiei celei prea tari a armatei lui Mihai. Apoi Basta eră neliniştit, temându-se de rezultatul luptei cu un general aşă de iscusit ca Mihai, mai ales că'l ştià că se luptă cu disperare. De aceea spune generalul austriac în o scrisoare posterioară izbânzei lui că „te rog să crezi că am cu noscut prea bine primejdia pe care am înfruntat'o de a luà armele contra numitului valah şi că Dumnezeu a voit să apere drepturile cele bune ale Maiestăţei sale" [103].

Eroul intră în această luptă cu inima şi cu gândul împărţit între necaz şi datorie; nu se îndemnă la ea cu tot sufletul lui, ca în luptele de mai înnainte. Tocmai acuma când eră să se hotărască soarta existenţei sale, eră chinuit de un gând, care nouă ni se va păreà neînţeles pentru o minte politică. Anume el nu eră încă sigur dacă împăratul însuşi autorizase pe Basta a intrà cu oastea în Ardeal, sau dacă generalul lucrase numai după cererea Ungurilor. Eră ultima gândire care însă acuma, în loc de a'l imboldi, îi paraliză toate puterile. Mihai se temea (!) că bătându-se cu Basta să nu se bată tocmai cu împăratul, şi atunci în ce poziţie se puneà el cu acela în numele căruia jurase de atâtea ori! Numai dispoziţia aceasta de spirit explică marea greşeală comisă de Mihai în conducerea bătăliei care aduse pierderea şi desăvârşi căderea şi ruina lui.

Anume Basta văzând că Mihai nu poate fi scos cu puterea din minunata poziţie ce şi-o luase, se prefăcù a se retrage îndărăpt, şi înşelă pe Mihai a se luà după el, şi a părăsi adăpostul său pentru câmpia liberă, unde sorţii izbânzei se plecau pe partea Germanilor.

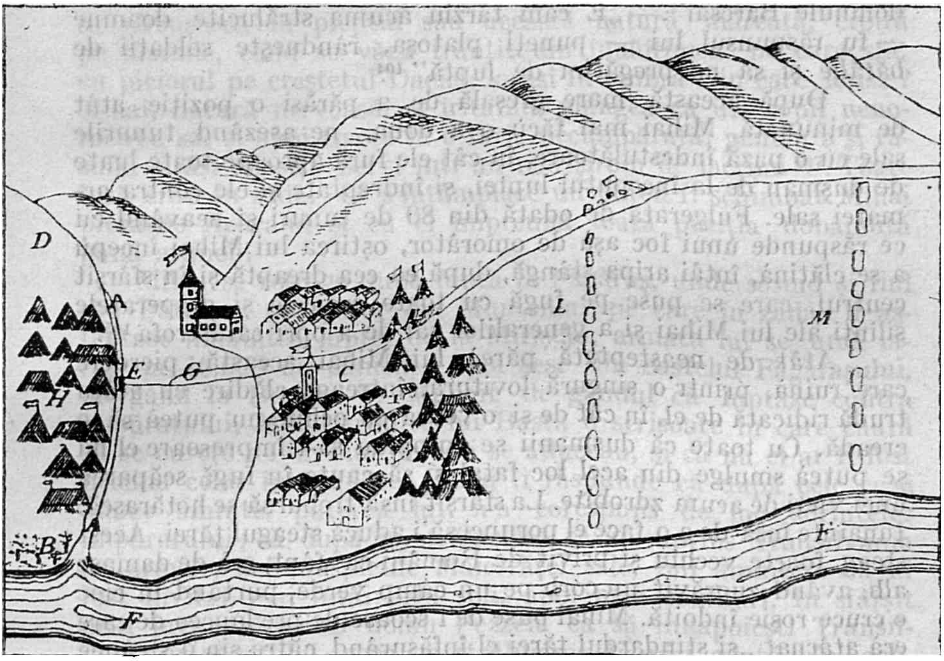
[100] Hurm., *doc.*, IV, p. 491—492.

[101] *Ibidem*, p. 505. Comp. Ungnad către Rudolf al II-lea, Septemv. 1600, IV, 1, p. 146: „der Iesuiter... will... den Waida auch über 20.000 schäczen".

[102] Vezi planul alăturat.

[103] Basta către un necunoscut, 5—8 Oct. 1600, *Ibidem*, XII, p. 1057.

Aceştia ridicând tabăra de la Mirişlău, se retraseră spre Deşiu. Mihai care se aşteptà să fie lovit, vede a doua zi câmpia goală înnaintea lui. „Unde fuge câinele de Italian, zice el; nu ştie el că în tot locul îl voi ajunge?”. Şi îndată, părăsind aşezarea lui cea atât de sigură, se pune la goană după duşmani cu o mare furie şi nu cu mai puţină neorânduială. Basta spre a înşelà şi mai bine pe Mihai, şi a'l face a crede în o grab-

BĂTĂLIA DE LA MIRIŞLĂU
după planul făcut de contimporanu
ACHILLE TARDUCCI
1600

A-A Râpă adâncă în dosul căreia stà Mihai Viteazul.
B Pădure lângă malul Mureşului.
C Satul Mirişlău.
D Dealuri păduroase apărând poziţia lui Mihai din stânga.
E Pod peste râpă.
F Râul Mureşul.
G Calea de la Mirişlău la Alba Iulia.
H Aşezarea lui Mihai Viteazul în ziua de 17 Septemvrie.
I Aşezarea lui Basta în ziua de 17 Sept.
L Strămutarea lui Mihai Viteazul în ziua de 18 Septemvrie.
M Aşezarea lui Basta în ziua de 18 Septemvrie.

nică răzbunare, domolià fără încetare retragerea trupelor sale, pentru a face pe Mihai, să se grăbiască pe cât puteà spre a'l

ajunge. Inima „Italianului" săltă de bucurie, când văzù că după călărime ies din lagăr şi căruţele de artilerie românească. De odată însă, după ce trecuse Basta din satul Mirişlău, pe câmpia ce se întinde spre Deşiu, el se opri pe loc. Mihai văzând această mişcare, bănui abia atunci că fusese înşelat, şi întrebă pe Andrei Barcsai ce erà lângă el : „Ce gândeşti că vor duşmanii? — „Vor să dee bătălie răspunse Ungurul". Atunci cuprinşi iarăşi de nehotărâtul său gând spuse : „Să facem pace cu dânşii domnule Barcsai".— „E cam târziu acuma străluciţe doamne — fu răspunsul lui — puneţi platoşa, rândueşte soldaţii de bătălie şi să ne pregătim de luptă" [104]

După această mare greşală de a părăsì o poziţie atât de minunată, Mihai mai făcù o a doua, ne aşezând tunurile sale cu o pază îndestulătoare, în cât ele fură aproape toate luate de duşman de la începutul luptei, şi îndreptate şi ele contra armatei sale. Fulgerată de odată din 80 de tunuri şi neavând cu ce răspunde unui foc aşà de omorâtor, oştirea lui Mihai începù a se clătinà, întâi aripa stângă, după ea cea dreaptă şi în sfârşit centrul, care se puse pe fugă cu toate eroicele şi desperatele silinţi ale lui Mihai şi a generalilor săi de a oprì catastrofa [105].

Atât de neaşteptată păreà lui Mihai această pierdere care ruinà, printr'o singură lovitură, întreaga clădire cu atâta trudă ridicată de el, în cât de şi o vedeà cu ochii, nu puteà să o creadă. Cu toate că duşmanii se apropiau să-l împresoare el nu se puteà smulge din acel loc fatal şi să caute în fugă scăparea unei vieţi de acum zdrobite. La sfârşit însă trebui să se hotărască. Innainte însă de a o face el porunci să'i aducă steagul ţărei. Acest steag, foarte vechiu şi privit de Români ca sfânt, erà de damasc alb, având zugrăvit un corb pe un câmp verde, purtând în cioc o cruce roşie îndoită. Mihai puse de'l scoase de pre lancea de care erà atârnat „şi stindardul ţărei el înfăşurând, către sin îl strânge înapoi cătând", cum spune Bolintineanu în frumoasa lui baladă [106].

Zilele cele negre, zilele amărăciunei începuseră pentru Mihai Viteazul cu pierderea de la Mirişlău. Până acuma el luptase pentru a ajunge, pentru a triumfà; de acolea innainte silinţa lui va avea de ţintă a'l reţineà pe povârnişul căderei, ce deveniа pe fiecare zi mai prăpăstios. Vulturul falnic ce'şi

---

[104] Bălcescu, pag. 503.

[105] O descriere a acestei bătălii făcută de un martur ocular însoţită de un plan al locului (din care am extras pe al nostru), vezi în *Incusso delle fattioni occorse nell'Ongaria vicino a Vacia nel MDCVII et la Battagia* (sic) *fatta in Transilvania contra il Vallaco* nel 1600, descritta da Achille Tarducci in Venetia MDCI (în Biblioteca Academiei col. Sturza, No. 3032). Reprodusă şi de Hurm., *doc.*, XII, pag. 1037.

[106] *Mihai scăpând stindardul* de Bolintineanu. Bălcescu, p. 511. Un raport al lui Ungnad către Rudolf al II-lea, din 21 Septemvrie 1600, Hurm., *Doc.*, IV, p. 138, spune: „und hat alsbalt selbst bevolhen sein haubtfanen von der stangen herab zureissen welliches eine grossen kleinmuetigkheit (! ?) Gewest ist".

încordase zborul peste înnaltele culmi ale Carpaţilor, lovit de moarte, căzuse la pământ. Se mai svârcolì el încă câtva timp înnainte de a pierì cu totul; luptele lui însă vor fi toate zadarnice sforţări contra unei nemiloase soarte, care ameninţà să'l coboare mai jos chiar de cât cum începuse, dacă moartea nu l'ar fi scăpat de suprema ruşine, de a ajunge, din mândru domnitor, dinnaintea căruia tremurase lumea răsăriteană, unelta ascultătoare a împăratului german. Cât amar a trebuit să năbuşască în pieptul său această natură măreaţă, croită pe domnie, când se văzù trântit din înnălţimea pe care stà, cu piciorul pe creştetul Daciei, iarăşi în umbra din care ieşise? Mihai, natură nervoasă, şi iritabilă plângea ca un copil nenorocirea sa, şi apoi trecea la o furie necumpătată, pentru a'şi răsuflà iarăşi obosiţii nervi într'un nou şiroiu de lacrimi [107]. Toate însă erau în zadar. Ce s'întâmplase nu puteà fi schimbat. Mihai pierduse Ardealul şi cu el împreună toată poziţia dobândită până atunci!

Mihai se retrage după luptă la Făgăraş, unde sosind şi fiul său Pătraşcu cu ajutor din Muntenia, pe care în zadar îl aşteptase înnaintea luptei de la Mirişlău, armata lui se urcă iarăşi la 16.000 de oameni. Apoi iese din castelul Făgăraşului, mergând la Braşov [08]. Muncit de gândul că luptase contra împăratului, Mihai trimite lui Basta o scrisoare în care caută să se cureţe de învinuirile ce i se aduceau, şi că nu el ar fi fost pricina celor întâmplate. Basta îi răspunde că după cele ce'şi aduce aminte, puterea lui n'a corespuns de loc dorinţelor împăratului; că după ce strălucirea ta ai cuprins Transilvania cu armele, sub auspiciile Maiestăţei sale, îmi amintesc că ai fost invitat mai întâi prin soli, apoi prin comisari, în sfârşit prin prea strălucitul domn Pezzen ca să înnapoieşti Transilvania împăratului, ceea ce strălucirea ta nici odată n'ai consimţit a face. Din potrivă ai apăsat libertatea Statului şi a nobilimei, ai ordonat a se duce la osândă pe mai mulţi bărbaţi fruntaşi ai ţărei, ai violat legile şi drepturile ei şi ai turburat cumplit această provincie a Maiestăţei sale prin stoarceri, prădăciunile militarilor, omoruri şi dări de foc". După această straşnică învinuire a purtărei lui Mihai în Ardeal, Basta îi propune pentru a puteà începe tratările de împăcare cerute de

---

[107] Ungnad către Rudolf al II-lea, 14 Septemvrie 1600, *ibidem*, p. 133: „und obfäll nicht wäs wo und wie er daran ist, *ein weill weine er*; *ein weil fulminir er*". Aceasta o spune comisarul despre necazurile suferite de Mihai înnainte de luptă; cu cât mai mult va fi fost altfel după ea?

[108] Ungnad către Rudolf al II-lea, 3—8 Octomvr. 1600, *ibidem*, IV, 1 p. 139. Basta către un necunoscut. 3—8 Oct., 1600, *ibidem*, XII, p. 1057: „le Vallaque après avoir abandonné le chateau de Fogaras et en ayant sauvé le plus beau et le meilleur, s'est retiré vers les montagnes de la Valaquie par de la „Corona".

Mihai prin scrisoarea către dânsul, ca el să trimeată pe soţia, fiul, fiica şi muma lui împreună cu toate averile sale în Săbiu ca ostateci, dându'i cuvântul său cel mai sfânt că nu li se va întâmplà nimic duşmănesc. Condiţia *sine qua non* a încheierei păcei ar fi însă ca Mihai să jure el şi boierii săi cu cea mai mare credinţă împăratului că se va duce înnapoi în Valachia şi că va înnapoià tunurile pe care le luase din Făgăraş [109]. Mihai cerea Făgăraşul, Gherghiul şi Vetsch precum şi să se menţină libertatea Secuilor, vroind măcar astfel să mai păstreze o rămăşiţă de înrâurire în Transilvania [110].

In timpul acestor tratări, Basta înaintà fără încetare asupra lui Mihai spre a'l sili sau la primirea condiţiilor propuse, sau la o luptă neegală. Ungurii însă ce trădaseră pe Mihai, temându-se de o răzbunare a lui, în caz de împăcare între Mihai şi Basta, căutau să pună mâna pe Mihai prin mijlocul favorit a acelui timp, trădarea. Ştefan Csaki scrie lui Baba Novac, generalului celui mai de frunte al lui Mihai Viteazul, rugându-l să părăsească pe domnul său, împreună cu căpitanii săi, făgăduindu-le tuturor mulţumiri însemnate, şi mai ales acelui ce va aduce pe Mihai Viteazul „fie de viu fie ori cum" (nu îndrăzniau să zică *mort*) în mâinile Ardelenilor, îi juruiau un sat bun de 500 de iobagi [111].

Ungurii vroiau anume să scape nu numai de Mihai, ci şi de Nemţi, şi să aducă chiar pe Sigismund Batori în Ardeal; vroiau să întrebuinţeze pe uricioşii Nemţi numai spre a scăpà de mai uriciosul Român. Mihai, cunoscând aceste scopuri ale Transilvănenilor, perfizi şi faţă cu Nemţii, exprimă acestora prin soliile sale tocmai aceleaşi temeri de care erau cuprinşi şi ei. El le spune că „Transilvănenii vor ţineà greu *coloarea*, şi că Germanii singuri vor puteà cu anevoie întâmpinà puterile unite ale Ardealului şi Polonilor. El trăgănà însă necontenit îndeplinirea condiţiei principale ale tratărilor de a'şi trimite familia ca ostatică la Săbiu, ştiind că atunci va încăpeà fără împotrivire în voia Nemţilor [112].

Mihai însă trebuià să fie silit de altă împrejurare a părăsi Transilvania. Anume Polonii aflând de căderea lui la Mirişlău, intraseră în Moldova restituind în scaun pe Ieremia Movilă, cu gândul de a îndeplini de astădată dorinţa lor de atâţia ani, de

---

[109] Condiţiile din 2 Oct. 1600, *ibidem*, XII, p 1056. Aceleaşi condiţii sunt puse lui Mihai de staturile Ardealului în înţelegere cu Basta. Staturile Transilvaniei către Mihai Vodă, 25 Septemvrie 1600. *Ibidem*, IV, p, 141.

[110] Ungnad către Rudolf II-lea, 30 Septemvrie 1600, *ibidem*, p. 147: „So hielt er die Cronstadt und den driten Thaill inn 7 bürgen unter seiner Joch, derwegen die begern durchaus nicht zu willigen".

[111] Ştefan Csaky către Baba Novac şi căpitanii lui Mihai, 1 Octomvrie 1600, ibidem, pag 149.

[112] Ungnad către Rudolf al II-lea, 6 Octomv. 1600, *ibidem*, p. 153—154.

a aduce toate ţările române sub proteguirea lor, şi anume restituind în scaunul Ardealului pe Sigismund Batori şi înlocuind în Muntenia pe Mihai cu Simion Movilă, fratele lui Ieremia. In 2 Octomvrie armatele polone ajunseseră la Trotuş[113], pe unde Sigismund Batori aveà de gând să treacă munţii prin pasul Oituzului.

Mihai totuşi îşi dă aerul a se pune cererilor imperialilor de a părăsi Transilvania, şi nu nevoiei de a'şi apărà propria lui ţară, pentru a puteà dobândi astfel un ajutor cu care să apere măcar ceea ce'i mai rămăsese din întinsa lui domnie. Prin mai multe scrisori el înştiinţează pe Basta şi pe comisari că trece munţii în Valachia, plângându-se în una din ele că se stărueşte atâta, spre a'l ajutà, asupra condiţiei ca să'şi trimeată familia lui ca ostatec, din care s'ar vedeà că reprezentanţii împăratului preţuesc mai mult o asemenea garanţie decât jurământul făcut de el, şi cer asemenea lucru ca şi când ar fi un prins şi ar trebui să se rescumpere". Mihai apoi, prin această scrisoare, reduce cererea lui de ajutor măcar la 1000 de Unguri, căci singur el cu armata lui nu ar fi în stare a se opune Turcilor, Tătarilor şi Polonilor, cu atâta mai mult că lefegii lui nefiind plătiţi l'ar părăsi pe fie ce zi. „Aceasta am câştigat-o, sfârşeşte el, cu devotamentul meu. Nu trebuiau grăbite lucrurile aşà de tare. Să mi se fi arătat numai ordinul Maiestăţei sale, şi m'aş fi supus fără a spune un cuvânt. Insă eu m'am întemeiat numai pe tratarea cu doctorul Pezzen, pe scrisoarea şi vorbele lui, spunând că le face din ordinul Maiestăţei sale şi m'am îndreptat după ele" [114]. Şi într'adevăr că în această privire, Mihai după cum stăteau lucrurile, aveà pe deplin dreptate. Impăratul se înţelesese cu el prin ambasadorul său, spre a trimite delegaţi care să pună la cale modul cum aveà să ocârmuiască, şi în loc de a'l ajutà în contra răscoalei nobililor, vede pe Basta mergând în sprijinul lor! Mihai neputând crede că trădarea să fi pornit de aşà de sus, atribuise numai uneltirilor duşmanului său personal, generalului Basta, pornirea în contra lui a oştirilor împărăteşti. Mihai nu înţelese că împăratul însuşi vroià să se desfacă de el; înconjurat de trădători el nu aflase gândul ascuns cu care Pezzen venise în Ardeal. In această privire pătrunderea domnului dăduse de greş; dar ori cine ar fi putut fi înşelat şi mai ales Mihai Viteazul *care avea nevoie*, pentru *mântuirea lui, să creadă în sinceritatea împăratului*. De aceea

---

[113] In 3 Octomvrie 1600, scrie Sava Teökeölv către Basta: „Cancellarium polonicum una cum Sigismundo principe et Ieremia Moldaviae voivoda universoque exercitu ad oppidum *Tatros* confinia videlicet Transilvaniae *heri* pervenisse"; *ibidem*, p. 149.

[114] Mihai Vodă către Basta, 7 Octomvrie 1600, IV, 1, p. 155—156.

Mihai socotise că în câmpia de la Mirişlău el se lovise nu cu omul împăratului, ci numai cu unelta răscoalei Ardealului.

De şi Mihai spunea că înnaintea unui ordin al împăratului ar fi plecat capul, nu ştim dacă el care nu se supuse nici odată acestor ordine, chiar în chestiuni mai mici, ar fi consimţit a'şi jertfi întreaga lui poziţie pentru hatârul lui Rudolf. Credem că dacă o asemenea cerere i s'ar fi făcut, el s'ar fi aruncat mai curând în braţele Turcilor, către care tot deauna îşi păstrase o portiţă deschisă, prin tratările sale pururea reînoite. Impăratul ştiind prea bine aceasta, nici se bizuise a'i cere părăsirea Ardealului de bună voie, ci întrebuinţase revoluţia şi trădarea spre a'l scoate din el.

Lupta cu Polonii. — Polonii intră curând după aceasta în Muntenia şi iau oraşul Buzău; iar Mihai înnaintând contra lor se aşează cu tabăra lângă pârâul Cricovului, trei sau patru mile mai spre nord de oraş [115]. El cere de aici în mai multe rânduri grabnic ajutor de la Nemţi, care însă, de şi ar fi vrut să i'l dea de teama Polonilor, erau împiedecaţi de Unguri care refuzau cu stăruinţă ori ce legături cu domnul Munteniei. Astfel Ungnad spune într'un raport al său din 12 Octomvrie, că „el e de părere a nu părăsì cu totul pe Mihai, ci de al menţineà ca duşman al Turcilor pe cât se va puteà mai mult în Valachia, cu sfat şi ajutor; căci dacă Turcii ar ocupà Valachia, atunci şi Transilvania ar stà în cel mai mare pericol" [116]De aceeaşi părere erà şi Basta, care împotriva aparenţelor şi rostirilor sale nu pare a fi fost îndemnat în purtarea lui de ura personală, ci mai mult de raţiuni politice. El spune în o scrisoare că "întru cât se aude că Polonii şi cu Sigismund ar voi să ocupe Transilvania, nu ar fi fără cale a se încuviinţà ajutorul cerut de Valac, pentru a luptà contra Polonilor; dar Transilvăneni nu vor cu nici un preţ să aibă de tovarăşi pe voevod şi noi nu putem să'i nemulţumim"[117]. Şi consiliul de războiu în Noemvrie 1600, două luni după lupta dela Mirişlău, opina că „înnainte de toate Mihai Vodă trebuie să fie menţinut în devoţiune după cererea lui, prin toate căile şi mijloacele" [118]. Şi împăratul erà de aceeaşi părere [119]. Din această nevoie a Austriei de a se apărà contra Polonilor se va explicà întoarcerea iarăşi a împăratului către Mihai. După izbânda Polonilor de la Teleajeni, împăratul se arătă foarte nemulţumit că nu se ajutase Mihai, mustrând pe Mihai, mustrând pe comisari pentru această părăsire a voevodului mai

[115] Mihai Vodă către Basta, 12 Octomvrie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 161.

[116] Ungnad către Rudolf al II-lea, 12 Octomvrie 1600. *idibem*, p. 162.

[117] Scrisoarea citată mai sus, nota 103 (p. 288).

[118] Coresp. de războiu, 4 Noemvrie 1600, *ibidem*, XII, p. 1077 : „der Michhael Veyda auf alle Mittl und Weg, in devotion erhalten werden solle.

[119] *Ibidem*, p. 1078.

ales că împăratul erà de părere că el nu trebuie împins la un act disperat"[120].

Transilvănenii însă nu vroiau cu nici un preţ o apropiere între Mihai şi Germani, pentru că doriau să scape şi de aceştia, spunând că „Dumnezeu i-au scăpat de un drac şi le-au trimis zece după gât[121]. In sfârşit Mihai văzându-se în mare pericol din partea Polonilor care erau mai tari decât el, se hotărăşte a trimite pe fiul său ostatec la Basta, spre a dobândi în sfârşit ajutorul cerut. Fiul lui Mihai ajunge în Transilvania însoţit de vistierul Stoica, în ziua de 16 Octomvrie. Ungnad care 'l primeşte, spune despre el că erà un copil ca de vr'o 14 ani, şi că avea ochii plini de lacrămi când apărù dînnaintea lui; că întrebându-l cum îi este, copilul răspunse că nu are nici o teamă, căci nu ar aveà nici un duşman; că dacă tatăl său a comis vre-o vină, să'şi poarte pedeapsa; că el este în totul plecat împăratului. Stoica însă erà preà îngrijit, căci i se spusese că au să fie omorâţi, lucru despre care îi linişteşte comisarul împărătesc. Curând după aceea soseşte şi soţia lui Mihai împreună cu muma lui în trei carete trase de 18 cai de o rară frumuseţe[122]. Cum ajunge înnaintea lui Ungnad, începe a blestemà cu lacrimi pe bărbatul ei, spunând că nu ar fi o mirare să'l fi inghiţit pământul, după o viaţă plină de fără de legi, şi că ea i-a prezis încă de mult peirea.

Până şi familia lui Mihai se lepădà de el! Şi cu toate aceste cu cât greu se deslipise Mihai de soţia şi copilul său! Numai în ultimul moment, când văzù că nu mai este nici o speranţă de scăpare, dacă nu va primi şi această dureroasă condiţie, de şi cu inima împietrită prin nenorociri, decât soţia şi copilul, în care cu toate aceste suferinţele născătorului ar fi trebuit să sporiască simpatia pentru el.

Şi cu toate aceste, chiar ultima jertfă a lui Mihai, se arată a fi zadarnică. Germanii având cu ei puţină armată şi aceea neplătită, iar Ungurii refuzând să meargă, ajutorul cerut de Mihai nu'i poate fi trimes[123], şi el este lăsat să lupte contrà Polonilor cu propriile lui puteri.

---

[120] Ungnad către Rudolt al II-lea, 14—15 Octomvrie 1600. *ibidem*, p. 168: „die Siebenbürger alle sein mit dem höchsten Zuwider, dasz man im Michal hulf schikhen soll. iha in der gemain sein vir inn dem verdacht allsz forderten wir den Mihal herein ins Land damit vir mit seiner hulff sie, die Sibenbürgen, desto besser zu Eur Majestät Gehorsamb zwingen möchten". Comp. Ungnad către Rudolf al II-lea, 12 Oct. 1600, *ibidem*, p. 146: „Gott hab Inen von einem Teufel geholfen und 10 wider auf den hals geschikht".

[121] Impăratul către comisari, 10 Noemvrie 1600. *ibidem*. XII, p. 1080.

[122] Ungnad către Rudolf al II-lea, 17 Oct. 1600, IV, 1, p. 171. Comp. altul din 23 Oct., *ibidem*. p. 182.

[123] Ungnad către Rudolf al II-lea, 14 Octomvrie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 169. Comp. altul din 16 Octomvrie *ibidem*, p. 170.

Silit să primească bătălia în ziua de 20 Octomvrie 1600, el îşi aşează armata lângă râul Teleajenu, între Ploeşti şi Buzău, unde cu tot avantajul unei bune poziţii, este bătut din pricina însemnatei precumpeniri numerice a duşmanului. Infrângerea lui este deplină; armata lui cu totul măcelărită sau împrăştiată; tot lagărul, bagajele şi artileria lui Mihai precum şi 95 de steaguri cad în mâinile Polonilor [124].

Mihai o rupe de fugă spre Craiova, pentru a pune Oltul între el şi acei ce'l urmăriau. Căderile repetate ale domnului treziseră însă iar uneltirile boierilor protivnici. Când ajunge în Craiova descopere aci o conspiraţie care tindea la răsturnarea lui. Cuprins de o furie cumplită, el prinde casele întregi ale boierilor răzvrătitori şi'i ucide cu femei şi copii, răsbunând în sângele lor toate suferinţele şi amărăciunele cu care soarta îl adăpà [125].

Intre aceste Zamoiski ajunge în Târgovişte, unde pune domn pe Simion Movilă, fratele lui Ieremia. Mai mulţi boieri între care şi vestiţii fraţi Radu şi Stroia Buzescu, vin şi i se închină [126].

Mihai însă al cărui mijloace de împotrivire părea că nu vor să mai sleiască, strânge o nouă armată, în care se adună o mulţime de oameni nemulţumiţi cu purtarea şi jafurile Polonilor. După ce bate o trupă de Turci ce venea în ajutorul Leşilor, Mihai atacă pe Simion, este însă iarăşi bătut în ziua de 21 Noemvrie.

Norocul său cel mai statornic, acel al armelor, îl părăsise. Ce puteà face Mihai Viteazul?

Gonit din Transilvania, din Moldova, din Valahia chiar el nu mai aveà nici un loc de adăpost, nici o casă unde să nu se ascundă un trădător, nici un pat unde să'şi poată odihni capul. Trebuià să fugă. Unde însă? El se hotărî atunci la pasul cel mai îndrăzneţ din întreaga sa carieră; să nu pribegească ca fugar prin ţările străine, ci să meargă tot ca domn la însuşi împăratul Rudolf, către care el nu se ştià a fi greşit, de şi fusese pedepsit atât de grav. Erà ultima cracă de care se puteà apucà nenorocitul erou. Cu energia sălbatecă o omului ce nu vroeşte să piară, se prinse de ea.

---

[124] Asupra luptei şi a rezultatului ei vezi Ştefan Csaky către Basta, 21 Octomvrie şi Zamoiski către Basta, 23 Octomvrie 1600, *ibidem*, p. 177 şi 183.

[125] Gheorghe Borbel către St. Csàky, 1600, *ibidem*, p. 209 : „der Wayda sey mit seinem schreiber, einem Halmas, auf Craliowa, zugezogen, und habe viel Boiär sampt Weib unnd Kindt niederhauen lassen".

[126] Căpitanul în *Mag. ist.*, I, p. 237.

3. GURUŞLĂU

Mihai la Praga. — Mihai luând hotărârea de a se înfăţoşà înnaintea împăratului, spre a îndreptăţi purtarea lui şi a se arătà ca jertfă unei neînţelegeri, plecă din Craiova pentru a merge la Praga, unde se aflà împăratul Rudolf al II-lea. El trecù prin pasul Vulcanului în Banat, şi de acolo apucă spre Lugoj unde'şi spori încă întovărăşirea lui, care luă în curând aspectul unei mici armate. Fiind că se temea să nu fie reţinut în Ungaria, el cumpără de la Gaspar Corniş care reşedeà în Alba Iulia, cu un dar de 2000 de galbeni voià de a trece pe graniţa Transilvaniei. Totuşi Mihai este întâmpinat cu duşmănie în mai multe locuri, precum de către locuitorii din Deva, care îndreaptă tunurile asupra lui. Mai multe scrisori trimise de Transilvăneni locuitorilor din Cornoşbania caută să'i răscoale în contra lui. Garnizoanele din Lippa şi Ieno se ieau chiar o bucată de drum după el; dar sunt respinse de trupele lui Mihai. In 6 Decemvrie Mihai scrie lui Paul Niary, rugându'l să spună oamenilor de pe moşiile lui, pe care aveà să treacă să nu'l întâmpine cu duşmănie de oare ce el se duce la împăratul unde 'a fost chemat că el nu a putut rămânea în Valahia nu atât din cauza Turcilor cât din acea a Polonilor; că Niary ştie că Transilvănenii sunt aşà de porniţi contra lui că dacă găsesc pe vr'un om de a lui, îl omoară numai decât. De aceea se roagă de Niary să spună la toţi să nu se sperie de sosirea lui; că el vrea numai binele ţărei şi vrea numai să călătorească la acel căruia este legat prin jurământ" [127]. La 11 Decemvrie el trece prin Oradia Mare [19], şi în Ianuarie1601 ajunge la Viena. Aici el roagă pe Carolus Magnus, pe doctorul Pezzen şi pe Lichtenstein să nu se dee nici un răspuns solilor transilvani, până nu va vorbi el singur cu împăratul [129].

Proectul lui Mihai, arhiducele Matei iea pe domn sub scutul său şi îi dă 4000 de florini bani de întreţinere. Mihai scrie împăratului în 6 Fevruarie 1601 pentru a'i cere o audienţă. Împăratul refuză întâi rugămintea Voevodului, pe urmă însă îl primeşte, anume tocmai la 1 Martie 1601. Intrat la împăratul Mihai îi sărută mâna uitându-se la el, cum spune un martor al scenei, cu ochi răi; apoi fără a vorbi, se retrase după obiceiul turcesc până la mijlocul camerei aşteptând ca împăratul să'i poruncească a vorbi, ceea ce făcù prin mijlocirea unui tâlmaciu. El aveà multe de spus pentru a se desvinovăţi şi a'şi oferi slujbele sale., dar se spune că el vorbi numai puţine cuvinte

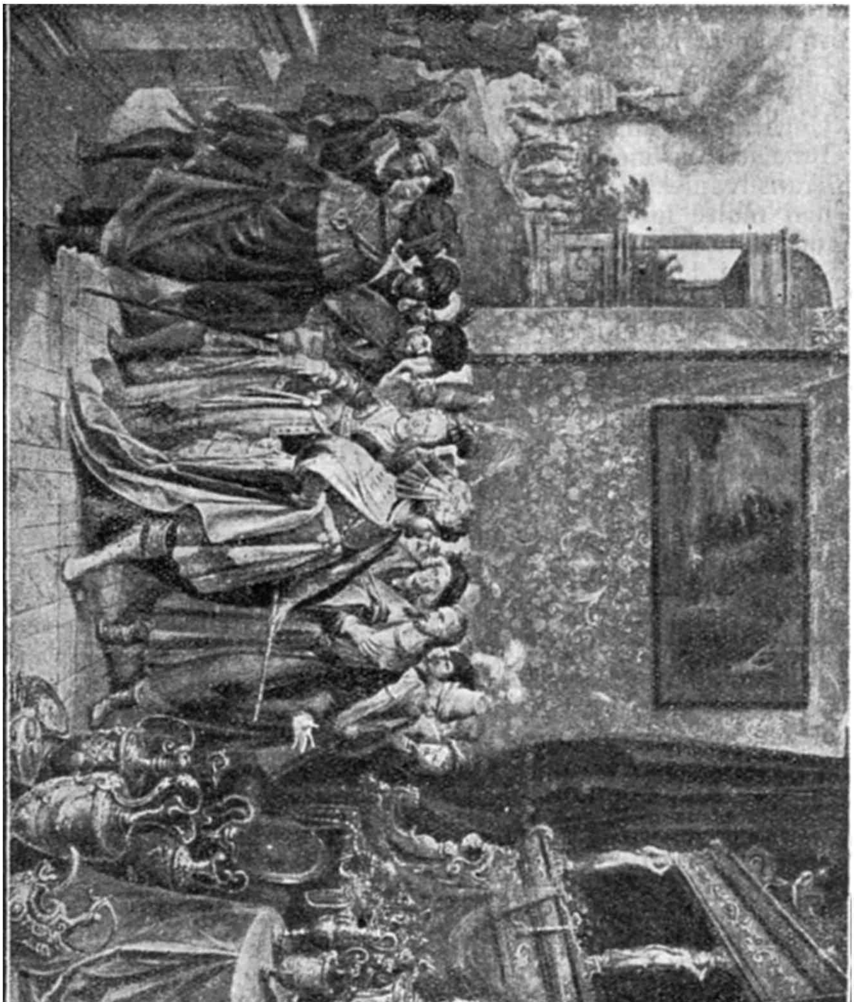
---

[127] Memorialul lui Mihai, 17 Ianuarie 1601, *ibidem*, IV, 1, (p. 230—237), pag. 236. Scrisoare sătre Nyari 6 Dec., 1600. *Ibidem*, XII, p 1105.

[128] Scrisoarea lui Nyari din 12 Decemvrie 1600, IV, 1, p. 204.

[129] Trei scrisori ale lui Mihai către acele persoane din 12 Ianuarie 1601, *ibidem*, IV, 1, p. 225—227.

Intru cât el trimisese împăratului o desvinovăţire scrisă aşà numitul *Memorand* el preferà a nu încurcà lucrurile prin vorbe tălmăcite care ştià din experienţă că pot conduce tocmai la neînţelegere [130].

Tabloul lui Frantz Francken pictor imperial care reprezintă o serbare dela curtea lui Rudolf II și pune între oaspeți și pe Mihai Viteazul

[130] Mihai către Rudolf al II lea, 6 Fevruarie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 241. Amb. venetian din Viena către dogele, 5 Martie 1601, *ibidem*, VIII, p. 209.

Memorandul lui Mihai conţine o apărare cam meşteşugită a întregei sale purtări. El începe prin a arătà că numai după stăruinţa lui se hotărâseră Principii Ardealului şi ai Moldovei, Sigismund Batori şi Aron, să se devoteze cauzei imperiale, combătând după aceea cu cea mai mare râvnă pe duşmanii Creştinătăţei, Turcii. Că ţara lui fiind aproape de Constantinopole capitala Impărăţiei Otomane, ar fi putut duce în ea o viaţă liniştită, dacă iubirea sa pentru Creştinătate nu l'ar fi rupt din acea împărăţie. In luptele în contra lor a repurtat multe triumfuri strălucite, ,,de şi nu au lipsit aceia care să se mândrească cu faptele mele şi să'mi răpească favoarea Maiestăţei voastre'' [131]. Când Sigismund trece de bună voia lui Transilvania către împăratul, Mihai se bucură nu puţin, sperând că arhiducele Maximilian ce erà să domnească în acea ţară, erà să'i stee în ajutor în marea luptă ce o întreprinsese contra necredincioşilor. Sigismund însă întorcându-se îndărăpt, Transilvănenii uitând jurământul ce-l făcuse, trec înnapoi la el, trădând astfel pentru prima oară interesele imperiale. ,,Pentru ce oare nu s'au revoltat nobilii în favoarea Maiestăţei voastre în contra lui Sigismund, după cum a făcut'o, acum în contra mea?'' A doua lor trădare a fost când a introdus în Ardeal pe Andrei Batori în locul frăţâne-său. Nobilii prin consimţământul lor unanim au ales pe cardinal de rege, şi în dauna împăratului se supuseră Polonilor. Mihai însă neţinând seamă de soliile Transilvănenilor, Polonilor şi a Turcilor care cerură în mai multe rânduri de la el lepădarea de împăratul, rămase neclintit în credinţa lui. ,,Această împrejurare mă aduse ca să răzbun ocara suferită de Maiestatea voastră şi cu armata mea să năvălesc din însărcinarea şi bunăvoinţa Maiestăţei voastre în acei duşmani şi să'i răpun cu puterea, de şi n'am fost ajutat de Basta, pe care M. V. îl însărcinase a-mi da sprijinul său în această întreprindere. Am silit pe Transilvăneni să se lege iarăşi prin jurământ către credinţa Maiestăţei voastre, iar provincia am ocârmuit'o în numele Maiestăţei voastre, nu în al meu, neîndepărtându-mă nici cât negru sub unghie de la cele încheiate cu doctorul Pezzen'' [132]. Trecând la explicarea cucerirei Moldovei, Mihai arată că Transilvănenii dorind să facă pace cu Turcii, s'au folosit de tratările sale închipuite cu duşmanul, făcute numai în scopul de a'i înşelà, pentru ca ei să intre cu ei în vorbe serioase. Văzând ei mai la urmă că tratările lui Mihai fuseseră numai de formă, se hotărâră să'l scoată, ca să nu mai aibă înnaintea lor nici o piedică spre a se da în braţele necredincioşilor, şi unindu-se cu Sigismund Batori şi cu

[131] Memorialul lui Mihai Vodă către împăratul Rudolf al II-lea, *ibidem*, IV, 1, pag. 231.

[132] *Ibidem*, IV, 1. p, 232.

Polonii îl ameninţau din Moldova, ceea ce'l împinse a lovi această ţară, şi a o cuprinde, silind'o să se supună tot sub autoritatea împăratului. Transilvănenii totuşi stăruiră în perfidia lor. Moise Sekeli şi alţii pribegiră în Polonia cu scop de a aduce pe Sigismund înnapoi şi a răpi Transilvania din mâinile sale, şi prin aceasta din acele ale împăratului. Nobilimea transilvană se întruni în castre aşteptând pe Sigismund din Polonia; dar el întârzie de a veni. Mihai care în acest răstimp îşi adunase armata spre a lovi pe la spate pe Ibrahim paşa ce înnaintà asupra Ungariei, ceruse ca nobilii ce se adunaseră în lagăr lângă Turda, să porniască în expediţia proectată contra necredincioşilor împreună cu el. Ei însă, dându-şi atunci pe faţă trădătorul lor gând, îi răspunseră că nici odată nu se vor bate cu Turcii. ,,Trecând un răstimp oare care, am cerut de la Basta, ca să'mi dee ajutorul trebuincios, care s'a şi oferit a mi'l aduce; dar pe când el vroià să intre în Transilvania, armata Transilvănenilor îi închise drumul pe unde trebuià să vină la mine şi ei schimbându'şi sfatul şi înţelegerea avută cu Polonii cerură ajutorul lui Basta, nu fiind că erà credincioşi, ci din pricină că nedispunând de ajutorul lui Sigismund, care întârzia prea mult, nu se credeau în stare să lupte cu mine. Aşà dar unindu'şi armatele la Turda, Basta şi Ardelenii plecară în contrà mea. Am aflat despre această unire numai atunci când i-am văzut înnaintea ochilor. De şi m'am silit în toate modurile ca să împedec vărsarea sângelui creştinesc, ei nu mi-au dat alt răspuns decât să ies din Transilvania. Ne putându-mă convinge în al cui nume ocupau ei Transilvania, n'am putut a mă retrage în chip ruşinos, ne văzând mai ales nici un ordin al Maiestăţei voastre, căruia m'aş fi supus fără a zice nici un cuvânt. Văzându-mă silit a luptà contra Creştinilor, lucru la care nu eram obişnuit, nu am luptat în modul acela cum eram deprins a o face cu duşmanii naturali, înflăcărând pe ai mei la luptă prin vorbă şi exemplu; ci mişcat de milă şi ca să nu se verse sânge nevinovat, nu am susţinut prima lovitură după cum îmi erà obiceiul, ci m'am retras, nu fiind că aş fi fost mai slab în putere sau că mi-ar fi lipsit inima, dar fiind că îmi erà groază a mânji cu sânge creştinesc sabia ce băuse mai înnainte atâta sânge de al duşmanilor. Această luptă între mine şi Transilvăneni, ajutaţi de Basta dădù Turcilor prilejul a pune mâna pe Canişa"[133]. Mai departe expune memorialul, cum Mihai, de şi lovit de un general împărătesc, totuşi văzând că Polonii ameninţă a intrà din Moldova, au oferit lui Basta ajutorul său pentru a scăpà ţara împăratului. Fiind însă că însuşi Valahia a fost curând după aceea atacată de Poloni, el ceruse în repeţite rânduri ajutorul lui Basta, fără a'l dobândi, şi astfel a pierdut

[133] Memorialul, p. *ibidem*, IV, 1, 234—236.

lupta şi în contră Polonilor. „In nişte pericule atât de mari, nu mi-au rămas nici un alt mijloc de scăpare, de cât a alergà la Maiestatea voastră căreia i-am fost tot deauna credincios, spre a implorà graţia şi bunăvoinţa ei" [134].

Acest document este conceput aşà ca să'l pună pe Mihai în cea mai favorabilă lumină înnaintea împăratului. Pretutindene domnul este arătat ca jertfa credinţei sale nestrămutate către Imperiul German. Duşmănia lui cea neîmpăcată în contra Turcilor, a fost mai la urmă pricina nenorocirilor sale, ca una ce nu erà împărtăşită de nobilii Ardealului, care *din cauza că ar fi vrut să închee pace cu Turcii, nu puteau suferi pe Mihai*, şi uneltiseră întâi scoaterea lui prin Poloni şi Sigismund, apoi prin generalul Basta. Că apărarea lui Mihai nu se puteà face decât pe acest tărâm a priceput-o în curând autorul acestui document, pe care'l bănuim a fi tradus din româneşte, şi dacă nu scris, de sigur însă inspirat în părţile lui de căpetenie de însuşi Mihai Viteazul. Că apărarea nu pururea erà conformă cu adevărul se va puteà uşor vedeà, asemănând susţinerile lui cu cele expuse de noi mai înnainte. Vroim să adăogim o singură dovadă: Mihai spune că de aceea ar fi pierdut el lupta de la Mirişlău, fiind că n'ar fi vrut să'şi mânjească cu sânge creştinesc sabia lui ce băuse cu atâta îmbelşugare pe acel al duşmanilor, frază fără îndoială frumoasă şi bine răsucită. Este oare însă adevăratul motiv ce l'a împiedecat pe Mihai de a luptà cum erà obişnuit? Dar atunci cum se face că putuse da de tot în armata cardinalului Andrei Batori şi în acea a lui Ieremia Movilă, tot aşà de Creştini ca şi Basta şi nobilii Transilvaniei, ba chiar Ieremia Movilă, creştin ortodox? Am arătat noi adevăratul motiv ce tulburase pe Mihai Viteazul, în acea luptă nenorocită; erà teama ca nu cumva să lupte în contra împăratului, proteguitorului său de până acuma, în care caz ori cum ea ar fi ieşit, tot îl puneà în o poziţie falşă faţă cu Germanii. Temerile lui Mihai erau de natură politică, nu religioasă, nici sentimentală.

Dar chiar dacă memorandul lui Mihai ar fi fost redactat de un cap mai petrecut prin trebile diplomatice decât acel al autorului său, oare de la o asemenea apărare atârnà soarta voevodului român? Fără îndoială că nu. Şi nici domnul nu pusese atâta temei pe dânsa, pe cât pe împrejurările Transilvaniei, care erau să aducă în curând pe Rudolf în poziţia de a recurge iarăşi la braţul eroului. Impăratul simţise aceasta îndată după lupta de la Mirişlău, după care Ungurii, scăpând de Mihai Viteazul, întoarseră îndată silinţele lor spre a scăpà acuma de Nemţi. De aceea împăratul însuşi ceruse de la Mihai acea în-

134 *Ibidem*, IV, 1, p. 235.

dreptăţire a purtărei sale, semnul înainte mergător al reîntoarcerei lui în bunele sale graţii[135].

De altfel afară de împăratul şi la Praga ca şi în Transilvania aceeaşi neîncredere stăpâneà relaţiile dintre Mihai şi Nemţi. Ambasadorul Veneţiei spune într'un raport că „Valacul urmează mai departe tratările sale. La 10 Martie a fost chemat la consiliu unde stătù cât va timp; dar după cât înţelesei din schimele şi cuvintele lui, nu preà ieşise mulţumit, după cum am cunoscut prea bine săptămâna trecută când a venit să mă vadă. De şi în faţa lui Carol Magnul care'l întovărăşià necontenit din ordinul M. S., el însă spunea că de redobândit Muntenia i-ar fi uşor, întru cât l'ar aşteptà o armată la intrarea în ţară; dar că în Transilvania nu ar puteà face nimic fără ajutorul M. S.; după aceea eşind Carol Magnul îmi spuse în taină luând sama să nu fie surprins de Carol Magnul că ar aveà să-mi spună multe lucruri, dar că nu poate din pricina lui" [136].

Ungurii Germanii şi Mihai. — Noblimea ungurească din Transilvania fusese în tot deauna în marea ei majoritate protivnică Nemţilor, de şi partida germană găsise din când în când în acea ţară câţi-va împărtăşitori. Aşà am văzut că chiar atunci când Sigismund Batori vroise să se dee în partea Germanilor, ameţit de visul său de mărire, prin dobândirea mânei Arhiducesei Maria, o mare parte din nobilii Ardealului se opusese voinţei lui, şi numai exemplul cumplit făcut cu capii mişcărei, o împiedică de a nu se întinde şi deveni generală. Motivul pe care tot deauna îl invocau nobilii Ardealului, pentru a îndreptăţi opoziţia lor contra unei uniri cu casa de Austria, erà că sub Turci Transilvania se bucurase de libertatea religioasă ce trebuià să fie periclitată sub stăpânirea germană[137]. Când Sigismund Batori vroì să se lepede de domnia Transilvaniei, mai mulţi nobili se iviră de candidaţi în locul lui şi în potriva Nemţilor, şi trebuì ca Sigismund să pună pe căpiteniile lor la închisoare spre a-i aduce la ascultare[138]. Apoi când Sigismund se întoarce înnapoi în Ardeal Saşii se opun la început noului jurământ de credinţă cerut de la ei, fiind că nu ar fi fost deslegaţi de jurământul făcut către împăratul. Nobilimea însă nu are asemenea mustrări de conştiinţă, ci trece în grabă şi cu grămada la vechiul ei domn. In sfârşit când veni Andrei.

[135] Memorialul, *ibidem*, IV, 1, p. 230: „Intellexi ex litteris Sacrat-mae M-tis V-trae statum mei infortunii et deturbationis non satis constare, *Unde benigne a me requirit ut de omnibus punctis et articulis rerum gestarum et unde hoc tantum malum sumpserit exordium eandem certificem et abunde informem*".

[136] Amb. Veneţiei către Dogele, 11 Martie 1601, *ibidem*, VIII, p. 210.

[137] Mai sus, pag. 128.

[138] Mai sus, pag. 168.

de şi acesta erà catolic şi erà să supună Transilvania politice[i] polone şi religiei împărtăşite de el totuşi nobilii preferă şi aceastǎ poziţie, mult uricioasei domnii austriace. Intr'un cuvânt seria faptelor ne arată că stăpânirea germană erà cu totul respinsă de nobilimea ungurească, şi până unde mergeà urà şi îndepărtarea ei de Germani, se vede de pe aceea că ea preferà a stà sub autoritatea Turcilor, care nici ea nu cruţà fără de legile, decât a trece sub acea a Nemţilor.

Dacă însă Ungurii urau pe Nemţi, ei urgisiau pe Mihai Viteazul, pe *Valacul* care se ridicase oare cum din sânul iobagilor lor, spre a le pune genunchii pe grumaji. Unirea nobililor cu politica germană în contra lui Mihai nu puteà aveà alt scop decât mântuirea Ardealului de domnia acestuia, care erà din pricinele arătate, mai urâtă şi mai temută decât acea a împăratului german. De aci provin toate acele semne de supunere, jurămintele de credinţă către împăratul făcute de nobili, numai spre a dobândi ajutorul lui Basta[139], pe care'l primesc precum şi pe comisari cu pocnituri de bucurie şi felicitări de noroc în Alba-Iulia[140]. Toată această făţarnică plecare a Ardelenilor către Nemţi trebuià să se rezolve în fum, îndată ce se dobândi izbânda dorită, alungarea din ţară a domnului român.

La isbucnirea răscoalei nobililor, mai mulţi din ei, între care şi Moise Sekeli, pribegiseră în Polonia lângă Sigismund Batori. Am văzut cum acesta, din momentul ce auzi de moartea fratelui său, îşi pusese în gând să reintre în ţară cu ajutorul lui Movilă şi al Polonilor uniţi cu Moldovenii, ceea ce motivează expediţia lui Mihai în contra Moldovei. De o cam dată Polonii stau liniştiţi, după detronarea lui Ieremia Movilă prin Mihai Viteazul, spăimântaţi de scopurile de vastă duşmănie urzite de Mihai în contra lor şi nevrând să-l mai zădărască. Cu cât văd însă crescând agitările nobililor contra domnului român, cu atâta începe a se mişca din nou, şi mai ales după ce Moise Sekeli ajunge în Polonia, cancelarul Zamoiski cunoscând el starea cea cu totul nesigură a lui Mihai în Ardeal, se hotărăşte, a pune din nou pe Ieremia în Moldova, şi a cercà restituirea lui Sigismund în Transilvania cu ajutorul nobililor răsculaţi[141].

Dacă nobilii din Ardeal se prefăceau a primi supunerea către Germani, Moise Sekeli erà nevoit a se arătà împreună

---

[139] Adresa din 7 Septemvrie a Staturilor Transilvaniei către comisari, prin care îi încredinţează despre alipirea lor către împăratul. Hurm., *doc.*, IV, 1, p. 125.

[140] Ungnad către Rudolf al II-lea, 21 Sept. 1600, *ibidem*, IV, 1, pag. 137.

[141] In 21 August, Moise Sekeli fuge din Transilvania, *ibidem*, IV, 1, p. 115. şi la 22 Septemvrie înainte de a fi aflat Polonii despre căderea lui Mihai la Mirişlău, ei şi intrase în Moldova, *ibidem*, p. 138. Pe la 30 Septemvrie ajunsese acuma la Trotuş în dreptul pasului Oituzului, *ibidem*, p. 146.

cu Sigismund Batori partizan al politicei polone, şi acest din urmă trimite chiar mai multe scrisori din Ardeal, prin care stăruià ca nobilii să se deie iarăşi în partea lui[142].

De o cam dată lucrurile cu Mihai nefiind încă desăvârşite, şi mai ales temându-se mult nobilii Ardealului ca împăratul, aflând despre scopul lui Batori de a relua Transilvania cu ajutorul Polonilor, să nu se împace cu Mihai spre a luptà în contra aceluia, şi astfel să'l readucă iarăşi pe *Valahul* în Transilvania, se roagă mult de cancelarul Zamoiski să nu intre cu oştire în Ardeal[143]. Mai multe din trupele ce se desfăcuseră de Mihai Viteazul nu vroiau însă să jure credinţă împăratului, şi umblau amânând din zi în zi prestarea jurământului; ba câteva din ele trecuseră chiar peste pasul Oituzului în lagărul lui Zamoiski, şi juraseră credinţă lui Batori[144]. Comisarii se temeau de năvălirea lui Sigismund, contra căreia ar fi vrut să ceară ajutorul lui Mihai; de altă parte însă ei se loviau de opoziţia nobilimei Ardealului contra rechemărei domnului român, şi apoi chiar în el nu prea aveau încredere, din pricină că prin purtarea Germanilor faţă cu el, îl credeau aruncat în braţele Turcilor. Erau aşà de încurcaţi încât nu ştiau ce să mai înceapă căci „de vinea Valachia în mâinile sau ale Turcilor sau ale Polonilor, Transilvania nu mai puteà fi nici odată liniştită"[145].

Pe când nenorocirile se grăbiau a cădeà una după alta pe capul lui Mihai, Transilvania se desfăceà tot mai mult de împăratul. In 13 Octomvrie 1600 Ungnad arată că i s'a raportat că în toate părţile au izbucnit ţipete de mare bucurie şi o mare dorinţă ca Sigismund să se întoarcă la ocârmuirea ţărei[146]. Apoi, pe când Mihai perdeà lupta de la Teleajenul, în Transilvania nobilii, după uneltirile lui Moise Sekeli, umblau să ţină o congregaţie în care să se hotărască soarta acestei ţări[147], proclamând în ea pe Batori iarăşi de principe al Ardealului. In zadar se încearcă comisarii a face ca în acea adunare să fie chemaţi şi ei. După ce ea se întruneşte fără participarea comisarilor, se iveşte chiar o discuţie dacă trebuie să fie primit în ea un delegat împărătesc[148]. Atât de neatârnat de împăratul vroia să hotărască această dietă soarta Transilvaniei. Fiind că nobilii izbutiseră a atrage în partea lor un număr însemnat de Secui, şi parte din oştirele mercenare ger-

[142] Ungnad către Rudolf al II-lea, 27 Septemvrie 1600, *ibidem*, p. 142.
[143] Staturile Transilvaniei către Sigismund Batori, 1 Octomvrie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 152.
[144] Ungnad către Rudolf al II-lea, 12 Octomvrie 1600, *ibidem*, IV, 1. p. 163.
[145] Ungnad către Rudolf al II-lea, 16 Octomvrie, *ibidem*, IV, 1, p. 170
[146] Ungnad către împărat, 13 Octomvrie 1600, *ibidem*, XII, p. 1061.
[147] Ungnad către Rudolf al II-lea, 18 Octomvrie *ibidem*, IV, 1. p. 174.
[148] Ungnad către Rudolf al II-lea, 19 Octomvrie *ibidem*, IV, 1, p. 191.

mane ne fiind plătite vroind să se retragă[149], apoi poziţia comisarilor şi a generalului Basta, în ţara înduşmănită lor, deveniă pe fie ce zi tot mai nesigură. Ei nu mai erau de loc respectaţi în Ardeal ci trataţi cu desconsiderare[150]. Ei observau că s'a lăsat frânele prea lungi şi când vor voi să le scurteze va fi prea târziu[151]. Intr'un cuvânt aproape întreaga nobilime a Ardealului trecuse în partea lui Sigismund Batori, şi se îndepărtase de Nemţi. Aceştia crezuseră că va aflà în Unguri numai un instrument spre a scăpà de stăpânirea lui Mihai Viteazul; ei fusese însă înşelaţi şi întrebuinţaţi de nobilii unguri numai ca o unealtă spre a se mântuì de domnul român. Păcălitorii fuseseră păcăliţi.

Călătoria lui Mihai Viteazul la împăratul Rudolf grăbi încă desfacerea Transilvaniei de supunerea imperială. De pe primirea ce i se făcuse în Viena, presimţiau Ungurii că Mihai va fi iertat de împăratul, şi se temeau ca să nu'l trimită iarăşi ca guvernator al Transilvaniei, pe când pe de altă parte, am văzut că uneltirile tot mai făţişe ale Ungurilor pentru Sigismund Batori, erau să împingă pe împăratul a întinde mâna lui Mihai. Astfel din neîncrederea mutuală a Nemţilor şi Ungurilor, se reîntocmi pentru un moment zdruncinata poziţie a eroului muntean.

Moise Sekeli, partizanul lui Basta, câştigă în curând pe Ştefan Csaki, singurul apărător ce mai rămăsese dintre Unguri pentru politica germană, şi convocând din nou dieta la Cluj, în 21 Ianuarie 1601, arată nobilimei că împăratul a primit cu mari onoruri pe Mihai Viteazul, ceea ce nu erà încă adevărat la acea dată, de oare ce Mihai nu dobândi audienţa la împăratul decât după 1 Martie[152]; că el va fi trimis înapoi în Transilvania, spre a duce la pieire întreaga nobilime a Ardealului. Fiind că Saşii se desfăcuseră şi ei de Mihai Viteazul, şi se temeau de răsbunarea lui, apoi toată dieta se hotărăşte a alege, în 3 Fevruarie 1601 de principe pe Sigismund Batori, care aşteptà în Moldova rezultatul stăruinţelor sale[153].

Se trimiseră aici 300 de oameni care să conducă pe noul ales în scaunul său. Sigismund se aflà în Botoşani, unde stăteà sub apărarea unei garnizoane de Poloni. El veni de aci prin Bistriţa la Cluj, unde fu primit cu mare pompă în ziua de 27 Martie, şi aşezat pentru a treia oară în tronul Ardealului. Batori trimite de îndată cu consimţămîntul dietei o solie la sultan care să ofere pacea. Dieta are însă sumeţia să trimeată un am-

[149] *Ibidem*, p. 192. Comp. în altul din 24 Oct., 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 186.
[150] Raportul aceluiaşi din 30 Octomvrie ,IV, 1, p. 194.
[151] Doc. citat în nota 146: „jetzt im Anfang den zaumb gar zu lang".
[152] Mai sus, pag. 280.
[153] Bartolomeu Somogy către Mihai Vodă, 23 Martie 1606, Hurm., *doc.*, IV, 1, p. 244.

basador şi la împăratul german, pe Ştefan Kakas, însărcinat să'i explice cele petrecute de curând în Transilvania [154].

Basta şi comisarii văzând această trădare făţişă a Ungurilor, se retrag din Ardeal, şi trec iarăşi în postul lor de observaţie în Satu-Mare [155]. Mihai erà răzbunat. Ungurii cărora Nemţii îl jertfiseră, le dădeau acuma cu piciorul. Câtă nesfârşită bucurie se va fi grămădit în pieptul său la această veste! Avuse deci dreptate, când acuzase pe Unguri de trădători către împăratul, şi nici nu sperase el că urmarea împrejurărilor să'i dee aşà de curând dreptate. Mai ales trebue să'l fi mulţumit faptul că acei care'l scăpaseră mai mult, comisarii şi mai ales Basta, fuseseră daţi rămaşi. Ei combătuseră pe un om credincios, cum susţineà Mihai, pentru a da ajutorul lor unor trădători; jertfise pe un adevărat prieten pentru a sprijini nişte duşmani. Mihai erà răzbunat! Impăratul se hotărăşte a zmulge pentru a treia oară Transilvania din mâna Batoreştilor, şi întrebuinţează iarăşi pe Mihai spre acest scop; îl numeşte iarăşi guvernator al ţărei, şi'i dă suma însemnătoare de 100.000 de galbeni, spre a'şi întocmi o nouă armată. Mihai însărcinează îndată pe mai mulţi credincioşi ai lui din Transilvania ca să'i adune oaste, ceea ce ei se grăbesc a face [156]. Asupra grabei oştenilor de a răspunde la chemarea lui Mihai, un raport ne spune că „Mihai trimisese bani la hotar pentru a înrolà cât mai mulţi oameni din Transilvania. Toţi se întreceau a'l sluji cu mare grabă, nu numai pentru credinţa ce aveà în el, dar şi din nesaţul de pradă la care se aşteptau. Şi în Valahia aveà 3000 de soldaţi şi ei tot sporeau îngrămădindu-se" [157]. Totuşi împăratul ne mai având în Mihai deplină încredere, îi asociază pe Basta, spre a îndeplini recucerirea Ardealului, şi îl trimite la Kaschau să se împace cu generalul prin mijlocirea lui Ferdinand de Gonzaga comandantul trupelor din acel loc. Mihai şi cu Basta se întâlnesc la masa lui Gonzaga şi'şi dau mâna în semnul uitărei tuturor duşmăniilor.

Impăcarea lui Mihai cu Basta. — Uşor erà a scoate din gură asemenea cuvinte, greu însă de a şterge din inimi simţimintele la care se referiau. Cum puteà Mihai să uite că lui Basta îi datorià el nevoia în care se găsià, de a'şi reîncepe cariera zdrobită, şi Basta nu puteà ertà lui Mihai, că acesta şi nu el fusese numit guvernator al Ardealului. Duşmănii vechi, uri proaspete fierbeau în inimele lor în momentul când îşi dădeau drep-

---

[154] Scrisoare de acreditare a lui Kakas, din 11 Fevruarie 1601, *ibidem*, IV, pag. 241.

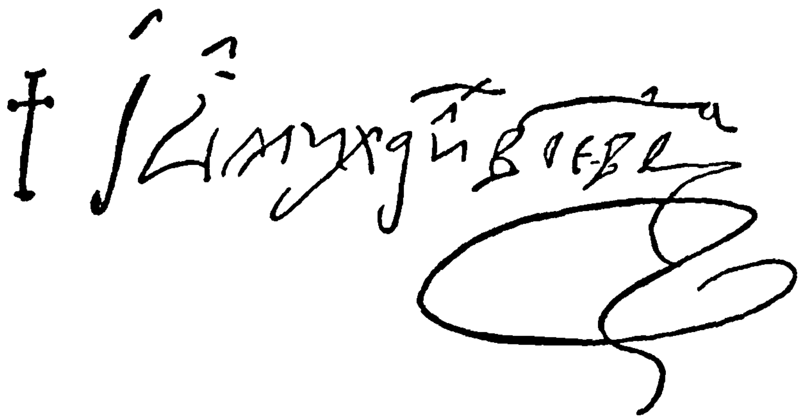
[155] Scrisoarea citată în nota 153 mai sus.

[156] Scrisoarea lui Nicolaus Zolyomi către Mihai Vodă, din 29 Martie 1601. *Ibidem*, IV, 1, p. 249.

[157] Amb. veneţian către dogele, 25 Iunie 1601, *ibidem*, VIII, p. 216.

tele, şi de sigur că relaţiile lor viitoare erau să fie determinate de simţimintele ce se mişcau în adâncul fiinţei lor, şi nu de formulele goale de politeţă schimbate la masa făţarnicei împăcări.

Sigismund Batori, auzind de pregătirile ce se făceau în contra lui, şi temându-se mai ales de Mihai Viteazul, caută să'l compromită înnaintea lui Basta şi a lui Gonzaga, trimiţându-le nişte scrisori ale lui Mihai, pe care acesta l'ar fi îndreptat către diferite persoane, din care s'ar dovedi că el ar aveà scopuri trădătoare, faţă cu imperiul german [158]. De la prima lor cetire se vede însă că ele nu erau decât o grosolană falşificare care ţinea a aruncà discordia între cei doi generali însărcinaţi cu combaterea lui Batori. In una din ele, adresată chiar de Mihai

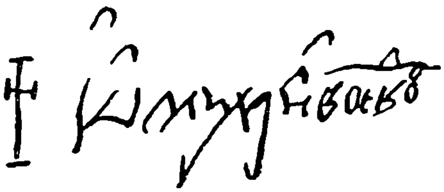

Din iscăliturile lui Mihai Viteazul

Viteazul către boierii săi: Udrea Bipsoi banul, Negrea Şarpe logofătul şi Stoichiţă postelnicul, din Muntenia, după ce începe prin a spune că a încheiat cu sacratisimul împărat o convenţie despre toate cele, şi că a dobândit şi un număr de mi litari ca să reocupe Transilvania, Moldova şi Valahia, schimbă de odată tonul urmând mai departe, ,,că el nu mai poate stà în această împărăţie, în mijlocul oamenilor neştiutori şi nebuni care'l înconjură şi care nu sunt de nici o treabă. Impăpăratul este un om de o ştiinţă de rând şi fără măsură; de asemene şi fraţii lui împreună cu familiile lor. Eu am pătruns toate lucrurile pe aici, am observat toate moravurile şi apucăturile lor; moştenirile şi provinciile lor le-am vizitat. Ei nu ştiu nimic din cele ce ar aveà nevoie, şi astfel deci nu sunt de nici o treabă. Dar eu umblând prin aceste locuri primejdioase, mă rog lui Dumnezeu ca să mă elibereze de aici şi să pun iarăşi

[158] Sigismund Batori către Basta, 15 Iunie 1601. *ibidem*, IV, 1, p. 255.

mâna pe Transilvania cu cele două principate, Moldova şi Valahia, şi să mă pot pune sub aripa şi proteguirea împăratului Turcilor, care străluceşte peste tot pământul" [159]. Mai întâi trebue să ne mire cum de Mihai Viteazul, care cu atâta trudă dobândise iertarea şi favoarea împăratului, aveà îndrăzneala a scrie chiar din ţara nemţească o atare scrisoare către nişte boieri aflători sub stăpânirea duşmanului său, Simion Movilă şi să huliască în ea atât de rău pe împăratul şi pe toată curtea lui; apoi apreţuirile lui Mihai Viteazul asupra ignoranţei şi a ştiinţei de rând a împăratului şi a sfetnicilor săi este de tot nostimă, când vom vedeà că Mihai el însuşi numai prin ştiinţă nu se prea deosebià.

Din iscăliturile lui Mihai Viteazul

O a doua scrisoare închipuită de Sigismund Batori, tot pe socoteala lui Mihai Viteazul, este dată ca îndreptată de el către acel Ibrahim Paşa, despre care Ungnad spuneà altă dată că păreà a fi chiar fratele său de cruce, şi în care domnul îi oferă deadreptul supunerea aceea arătată prin scrisoarea către boieri [160].

Basta răspunde însă foarte rece lui Sigismund Batori, că „hotărîrea asupra acestor scrisori, se cuvine împăratului, în cazul când ele ar proveni într'adevăr de la voevodul român; că Batori însă ar face bine a ieşi din Ardeal, pe care'l deţine contra tuturor legilor dumnezeeşti şi omeneşti" [161]. Basta erà chiar după cât se vede în relaţii destul de bune cu Mihai. In o scrisoare a lui către Donado, el spune că: „Noi suntem ceva mai puţin de 10.000 şi având cele mai bune corespondenţe cu Valacul, suntem după cum cred uniţi. Va urmà de aici un bun efect şi sperez că Dumnezeu va favorizà dreapta cauză a M. S. [162]. Toma Cauriolo spune apoi că „după întrunirea armatelor lui Basta şi Mihai, ei se vizitau şi Valacul arată voinţa lui de a se supune în toate la prudenţa şi experienţa domnului Basta" [163].

Guruslău şi moartea lui Mihai Viteazul. — Neizbutind prin intrigă, Batori se hotărî să cerce soarta armelor. Către

---

[159] Mihai Vodă către boierii citaţi în text, 1 Maiu 1601, *ibidem*, IV, 1, p. 249

[160] Mihai Vodă către Ibrahim paşa, 1601, *ibidem*, IV, 1, p. 278.

[161] Basta către Sigismund Batori, 19 Iunie, 1601, *ibidem*, IV, 1, p. 257 Intr'o altă scrisoare a lui Basta către Arhid. Matei din 20 Iunie 1601, *ibidem*, p. 258, Basta repetă îndoelile sale: „le quali (lettere) se siano cose inventae da Transilvani o no, non lo posso sapere".

[162] Basta către Duodo amb. venețian 9 Iulie 1601, *ibidem*, VIII, p. 217.

[163] T. Caurich către Donado, 9 şi 16 Iulie 1601, *ibidem*, VIII, p. 218 şi 220.

jumătatea lui Iulie, el adunase vr'o 20.000 de oameni şi sta gata de luptă, aşteptând armatele întrunite ale lui Mihai şi Basta, ce ajungeau împreună la acelaş număr[164]. Pentru a înlătură ajutorul turcesc care puteà să întăriască mult armata Transilvănenilor, Mihai recurge şi el iarăşi la meşteşugul scrisorilor falşe, cel mai adese ori întrebuinţat în diplomaţia acelui timp. Inchipuie anume nişte scrisori din partea lui Sigismund Batori, pe care le trimite către paşa din Temişoara, spunându'i ca să lase ajutorul cerut de el pentru timpuri mai târzii, având el acuma îndestule trupe în contra lui Mihai şi Basta, şi trimiţându'i ca mulţumită pentru pregătirea de a'l ajutà, câteva daruri. Pe cât însă de nedibace fusese scrisorile plăsmuite de Batori pentru a ponegri pe Mihai, pe atât de bine închipuite fuseseră acele alcătuite de domnul român care izbuti să împiedice prin ele sosirea ajutorului turcesc, aşteptat de Batori cu cea mai mare nerăbdare. Când Batori aflà despre manopera lui Mihai, erà prea târziu, căci generalii se hotărîseră a'l ataca numai decât, tocmai în prevederea acestei descoperiri.

Bătălia se dădù în ziua de 3 August 1601, şi anume lângă satul *Guruşlău* spre nord-vest de Cluj. Tunurile Transilvănenilor fiind aşezate pe deal, băteau prea sus, încât ghiulelele lor treceau peste capetele soldaţilor lui Mihai şi Basta, pe când artileria acestora băteà în plin în armata lui Batori. Această împrejurare hotărì soarta zilei. Ardelenii sunt cu totul bătuţi şi o rup de fugă, lăsând în mâinile imperialilor 54 de tunuri şi 130 de steaguri. Sigismund Batori fuge peste pasul Rodnei în Moldova, unde se opreşte de o cam dată la mănăstirea Neamţului, silindu-se a chemà de aici pe Poloni şi pe Turci în contra împăratului. Ambii generali ocupă apoi Clujul, pe care'l pedepsesc, impunându'i hrana oştirei pe timp de trei luni. Tot astfel urmează şi cu Bistriţa şi cu alte oraşe. Transilvania este tratată ca ţară cucerită; cu deosebire Mihai Viteazul îşi răzbună cumplit contra Transilvănenilor pentru uciderea generalilor săi, şi mai ales aceia a lui Baba Novac.

Indată după victorie ura dintre Basta şi Mihai care fusese stâmpărată câtva timp prin pericolul comun, începù iarăşi a aprinde discordia între ei, fiecare trăgând în partea sa meritul izbânzei.

De şi bătălia fusese câştigată prin cooperarea ambilor ei capi, Basta şi Mihai[165], totuşi Basta, în însuşirea lui de co-

[164] Bartol. Pezzen către Rudolf al II-lea, 14 Iulie şi o notiţă din Kaschau din 10 Iulie 1601. *ibidem*, IV, 1, p. 260. Alta din 16 Iulie, p. 261.

[165] Arhid. Mathias 12 August 1601, *ibidem*, XII, p. 1215, spune că Basta i-a trimis bucuroase veşti: „das nemblich den dritten diess Monats er und der Michael Waida dem Sig. Bathori ein Schlacht geliefert... solle Feind gar zerstrört (sic). Aşa scrie şi Imp. lui Mihai, 17 Aug., *ibidem*, p. 1217.

mandant suprem[166], cerând lui Mihai steagurile răpite de la duşman, spre a le trimite împreună cu ale sale împăratului, Mihai refuză a le da, şi le trimite el singur lui Rudolf, în număr de 62 (din 130 răpite în totul) împreună cu o scrisoare, în care se recomandă bunei voinţe imperiale[167]. Strămutându-se lagărul lângă Turda, acest oraş se întâmplă de arde. Basta îşi aruncă îndată prepusul asupra lui Mihai care ar fi vrut să răsbune complotul făcut aici în contra lui de nobilimea Transilvaniei, şi'l mustră cu asprime, spunându'i că ţara, fiind cuprinsă de armatele imperiale, nu s'ar cuveni să fie ruinată în acest chip. Se mai întâmplă încă de Gaspar Corniş şi Pancraţiu Senyei, partizanii împăratului, care zăceau în închisoare, scăpând din ea după lupta de la Guruşlău, pe când se duceau spre lagărul lui Basta, să fie surprinşi de o trupă de Români din oastea lui Mihai, unul din ei ucis, celălalt greu rănit. Basta cere îndată de la Mihai ca să i se predee pe comandantul acelei trupe, ceea ce Mihai refuză, fiind duşmanul nobililor în chestie. Toate aceste certe amărau pe fie ce zi mai mult pe cei doi generali unul asupra altuia şi înveninau iarăşi tot mai rău relaţiile dintre ei. Basta însă nu puteà suferì o idee: aceea că cu toată cooperarea lui la recucerirea Transilvaniei din mânile lui Batori, tot Mihai apăreà în ochii lumei ca cel ce repurtase această isbândă[168]. Reputaţia lui Mihai Viteazul întunecà pe aceea, mare şi ea, a generalului împărătesc. Apoi odată acţiunea militară sfârşită, Mihai trebuià să rămână guvernator civil al Transilvaniei şi să capete precumpenirea. Basta se gândì atunci că înlăturând pe Român, puteà face uşor să'i cadă lui în mâini şi ocârmuirea ţărei. Indată ce acest gând străfulgeră prin mintea lui Basta, zilele lui Mihai fură numărate.

Prilejul căutat de Basta spre a se mântuì de Mihai Viteazul, nu întârzie mult timp de a se ivì. Se mai atribuiau lui Mihai şi alte fapte: că el ar urmărì nişte scopuri deosebite de

[166] Că Basta avea comanda supremă se vede de pe ordinul dat lui Mihai cu o zi înainte de bătălie de a ocupà un loc, ceeace Mihai execută. Basta scrie Arhid. Matei, în 30 Iulie 1601, *ibidem*, IV, p. 263 : „ho fatto movero il valaco con le sue genti a una mezza lega discosto da qui". Alt raport spune că Mihai fusese pus sub comanda lui Basta care trebuià să fie generalul conducător în afacerea Transilvaniei. Amb. Ven. către Dogele, 2 Aprilie 1601. *Ibidem*, VIII, p. 212 : „Il Valaco ha scritto una lettera al signor Basta sotto il commando del quale doverà stare se cosi il signor Basta dovendo lui essere il generale di questa impressa di Transilvania et il Valaco assisterlo con le forze che havera".

[167] Mihai către Rudolf al II-lea, 4 August 1601, IV, 1, p. 256.

[168] Intr'o scrisoare a lui Sebastian Lubomirski, castelanul de Biecz către regele Sigismund, din 15 Iunie 1601, în care îi cere ajutor în contra unei năvăliri posibile a lui Mihaiu în Polonia, după bătălia de la Guruşlău, cetim : „Ori cum se va întâmplà. noi ne temem că acest Mihai să nu năvălească în Polonia, căci se bucură de toată puterea şi autoritatea din partea M. S. împăratului, *fiind singur hatman*, de şi Basta şi Gonzaga nu ştiu dacă nu-i sunt cumva oştili". *Traian*, 1869, pag. 152.

ale lui Basta; că s'ar fi apropiat de Secui și de puținii părtași ai lui Sigismund Batori ce mai rămăseseră în țară; că se alipise chiar de Turci; că voește să nimicească oastea lui Basta și să rămână el patronul Transilvaniei. Către aceste învinuiri ascunse aduse lui Mihai se adaugă o ceartă fățișă de la niște tunuri rămase neîmpărțite după isbânda comună de la Gurușlău și de la care ambii generali se împărechează foarte aspru. In fierbințeala desbaterii se vede că Mihai rostise grele cuvinte către oamenii lui Basta care veniseră să'i ceară tunurile; că el va rămânea Principe și cap iar nu numai un tovarăș mai mic al generalului austriac; că el nu ar recunoaște nu numai autoritatea lui Basta dar nici măcar pe aceea a împăratului — cuvinte care, fiind dată firea cea pornită a lui Mihai, s'ar puteà să le fi rostit. Basta auzind toate aceste rapoarte și mai ales vorbele sumețe ale lui Mihai față cu însărcinații săi, trimite pe un căpitan de Valoni, Iacob Beauri, însoțit de 20 de soldați bine înarmați și urmați de vre'o 300 de infanteriști și 100 de călăreți, care se duseră cât mai pe ascuns la cortul lui Mihai. Ajungând, căpitanul stărui (per instanze) pe lângă voevod să meargă la Basta ca să trateze chestia gravă a plecărei lui către Valahia. Voevodul refuză de a'l urmà pe Beauri, sub cuvânt că trebuie să se pregătească de drum. Căpitanul spuse atunci lui Mihai că este arestat din ordinul generalului Basta și al M. S. împăratului. Mihai făcând o mișcare pentru a luà sabia ce erà atârnată în perete, fu apucat înnainte de căpitanul care aveà ordinul de a'l ucide în caz de împotrivire, și lovit cu o suliță în inimă. In același timp un Neamț ce erà pregătit pentru aceasta îi dete o lovitură de sabie peste grumaz așà că'i rostogoli capul la pământ, iar compăniile căpitanului slobozîră mai multe focuri în ceea ce mai erau în cortul lui Mihai, care se umplu în o clipă de morți. Căzuse cum frumos spune cronicarul „ca un copaciu, pentru că nu se împrilegise sabia lui cea iute în viteaza lui mână" [169].

---

[169] Asupra morței lui Mihai Viteazul toate izvoarele consună în ce privește cauzele si trimiterea lui Beauri. Vezi bună oară *Ortelius redivivus et continuatus*, Nürenberg, 1665, p. 290—291. Un document posterior numai cu 15 zile uciderei, descoperit de N. Ionescu în Berna, *An. Acad. rom.*, 1881, p. 85. Germanii și Ungurii susțin că Mihai ar fi rănit pe câțiva ostași. Gaspar Ens, *Rerum hungaricarum historia*, Coloniae Agrippinae, 1604, p. 412 și *Curiöse Beschreibung von der Moldau und Vallachey*, etc. 1669 sub cap. IX „hiebe nach dem deutschen Hauptmann". Tot așà și dintre istoricii vieței lui Mihai. Bisselun *Mihael Vallachien Woywode* în Papiu *Tesaur*, I, p. 168 și Thuanus, *Historiarum sui temporis*, *ibidem*, I, p. 246. Stavrinos în poema asupra lui Mihai Viteazul spune că Mihai nu s'ar fi apărat de loc. Alte două povestiri anonime asupra uciderei lui Mihai, din 18 și 19 August 1601. Hurm., *Doc.*, XII, p. 1218—19. Insemnată istoricește este împrejurarea că Beauri aveà ordin de la Basta ca să ucidă pe Mihai în caz de împotrivire la arestare. Spinelli nunciul papal către Papa 4 Sept. 1601, *ibidem*, VIII, p. 224 și amb, Ven. către Dogele, 3 Sept. 1601. *ibidem*, p. 227: „con ordine

Basta bine înţeles înfăţoşà lucrurile altfel de cum ele se petrecuseră. El reveni la scrisorile acele trimise lui de Sigismund Batori şi despre care atunci arătase îndoială, pretinzând că acuma, după o nouă cercetare şi noi dovezi, se convinsese că erau într'adevăr ale lui Mihai, scrise de banul Mihalcea; că astfel descoperindu-se trădarea voevodului, Basta vroise să se asigure de persoana lui; dar că opunându-se fusese ucis[170].

Astfel pieri eroul român, cu sabia în mână, apărându'şi viaţa contra celor ce vroiau să i'o răpească, precum îşi apărase poziţia în contra celor ce vroiau să i'o surpe — moarte năpraznică şi viforoasă ca întreaga lui carieră.

4. CARACTERUL LUI MIHAI VITEAZUL ŞI POLITICA LUI

Ideea unirei Românilor. — Grabnic şi nerăbdător, fulgerător în mişcările sale, din această pricină însă dese ori pripit şi neprecugetat, iată trăsura de căpitenie a acestui suflet în veşnic neastâmpăr. Intreaga politică a lui Mihai Viteazul se resimte de această plecare spre faptă, înnainte chiar ca ea să fi fost pregătită şi asigurată spre isbândă. Aşà îl vedem revoltându-se în contra Turcilor şi suportând periculoasa expediţie a lui Sinan Paşa, înnainte de a'i fi sosit ajutoarele ardelene şi moldoveneşti. Indată după ce cuprinde Ardealul, el nu se ocupă a'şi aşezà şi întemeià domnia în această ţară, spre a'şi întocmi astfel o trainică temelie pentru viitoarele sale isbânzi, ci pleacă în contrà lui Ieremia Movilă, cu toate că şi împăratul pe al cărui sprijin se întemeia, îl oprise de la acest pas. In lupta de la Mirişlău, el nu se gândeşte că retragerea lui Basta ar puteà ascunde o capcană, şi iesă din neatacabila lui poziţie, spre a se expune în câmp liber unei primejdioase înfrângeri. Ştim bine că la toate aceste grabnice apucături ale domnului român se pot găsi explicări şi îndreptăţiri care tot deauna însoţesc faptele omeneşti, ori cât ar fi ele de greşite şi de nechibzuite. Nu e mai puţin adevărat că dacă Mihai Viteazul ar fi putut aveà mai multă cumpănire în hotărârile sale, şi a nu le pune

ad un capitano vallone che dovesse farlo prigione a nome di sua Maestà, et se volesse far resistenza che louccidesse". Adaogă *Anon. rom.*, în *Mag. ist.*, IXV, pag. 303.

[170] Basta către Arhiducele Matei, 23 August 1601, Hurm., *Doc.*, IV, 1, p. 266 : „e dal'essermi io in Claudiopoli assicurato che le letere intercette mandate gia da Sigismundo siano state veramente sue, scritte dal Ban Mihalce, fui forzato cercar d'assicurarmi de la persona sua ; ma egli volendosi deffendere fu amazzato". Toţi scriitorii Unguri şi Germani susţin această învinuire în contra lui Mihai. Cât de logică însă este ea se vede ce pe formularea ei, de exemplu în Gaspar Ens, p. 412, unde spune într'o singură frază : „Voivoda licet quum antea tum in hoc maximo praelio (la Goroslav) Caesari sortem et *fidelem operam* navârit, *fraudulenta* tamen cum Turcis, Tartaris, et Polonis, consilia agebat !"

în lucrare decât după o mai coaptă cugetare, dacă firea lui cea harnică la faptă nu l'ar fi împins fără de voia lui a lovi înainte de a gândi, lucrurile ar fi putut luà altă întorsătură. Dar aceste cugetări sunt mai mult nişte întorsături stilistice, căci este tot atât de zadarnic de a criticà felul de a fi al unei personalităţi, cum e nepotrivit a o face faţă de desfăşurarea fatală a evenementelor.

Din aceste pricini însă istoria şi viaţa eroului român se desvoltă cu o repezeciune ne mai pomenită; începutul este aşà de aproape de sfârşitul ei, leagănul aşa de aproape de mormânt. Şi cu toate aceste în scurta clipită a celor 8 ani, ce îngrămădire de fapte aruncate unele peste altele, ce material imens pentru istoric, nu mai puţin pentru psiholog! Timpul neavând decât o valoare relativă, măsurată nu prin muta curgere a valului său, ci prin faptele purtate de el, se explică de aici însemnătatea domniei acestui mare suflet al neamului românesc. Cât e de mare se poate judecà din o singură consideraţie. Pe când un lung şir de precedesori ai săi nu sunt decât nişte jucării în mâinile împărăţiilor vecine, ale Turcilor, Ungurilor sau Germanilor, Mihai Viteazul cum apare pe scenă, *determină el şirul împrejurărilor, concentrează asupra lui privirele lumei politice, devine un factor insemnat în evoluţiunea istorică a timpului său*. Din lut poporul român devenise iar om, atins de degetul dătător de viaţă al acestui erou. De aceea Mihai Vodă este numit *vestit* chiar de contimporanii săi [171].

Care a fost gândul în slujba căruia Mihai puse mărimea şi neprecugetarea lui?

La începutul carierei sale el vroià să scape ţara Muntenească de îngrozitoarea îngenunchiere în care căzuse faţă cu Impărăţia Otomană; gând mare şi nobil, căci năzuià în cotro a tins toate sufletele mari, de la robie spre libertate. Aceeaşi revoltă contra asuprirei, care împinsese pe Mircea-cel-Bătrân şi pe Ştefan-cel-Mare, a combate de mai înnainte domnia turcească, pe Vlad Ţepeş şi pe Ioan Vodă cel Cumplit a căută să o scuture după ce căzuse pe grumajii nenorocitelor ţări, îşi făcuse drum şi în marea inimă a lui Mihai Viteazul, şi această idee a lui, sprijinită pe o energie fără samăn, îl pun alăturea cu figurile cele mari care au contribuit la dărăpănarea cumplitei puteri turceşti. Am văzut că ideea răscoalei lui Mihai în contra Turcilor nu'i fusese însuflată de principii vecini; că el se duse să le-o propună, jertfindu'şi onoarea lui chiar, prin un tratat înjositor faţă cu stârpitura de Sigismund Batori, şi primind astfel o altă robie — însă numai închipuită şi pe hârtie — pentru a scăpà de una reală, înfiptă în sângele şi carnea poporului său.

[171] Polo Minio către Dogele, 1620, Hurm., *Doc.*, VIII, p. 391 : „Et hora vive Petrasco figlio de *famoso* Michael Vaivoda".

Dacă ar fi fost dat lui Mihai să rămână pe lângă această idee primordială; dacă şi-ar fi pus puterile toate în combaterea Turcilor, aliindu'şi şi apoi supunându-şi popoarele din peninsula Balcanului, el ar fi ajuns departe, şi undele Bosforului ar fi văzut poate răsfrângându-se în valurile lor sclipirile coifurilor româneşti. Acest vis nu este doar numai o resfrângere a închipuirei vremurilor noastre. El erà visat chiar de pe atunci. Aşà Mitropolitul Mateiu al Mirdei în cronica lui rimată spune că „noi (Grecii) nădăjduiam că Mihai va scoate coroana bizantină cu sabia şi că ne-o va da-o nouă"[172].

Cum am spus'o şi mai sus, menirea lui Mihai, norocul şi viitorul său erau în spre sud şi nu în spre nord, în cotro îl întoarse fatalul său destin. El fu nevoit însă de la un timp a părăsi politica sa anti-turcească, căci schimbările întâmplate în țările vecine, ameninţau tot atâta poziţia lui de domn, pe cât o ameninţaseră până acuma Turcii cei înfuriaţi.

Nevoia de a'şi apărà domnia contra scopurilor răsturnătoare ale lui Andrei Batori şi a cuscrului acestuia, Ieremia Movilă, îl împinsese peste Munţii Ardealului şi de aici peste acei ai Moldovei. Mihai nu aveà conştiinţa că, cucerind aceste ţări, el uneşte într'un singur corp poporul românesc, şi numai noi astăzi, văzând realizat pentru o clipă de Mihai acest vis al timpului nostru, punem în acel lut plăsmuit de Mihai gândirea care'l însufleţeşte; noi credem că Mihai a realizat unirea, fiind că a întocmit cadrul în care ea trebue să se înfăptuiască, fie într'un timp îndepărtat. Că Mihai nu aveà în gând să uniască ţările române, să facă un singur tot din naţia românească, se vede din o sumă de consideraţii. Mai întâi timpurile de atunci nu ştiau ce vrea să zică popoare şi interese poporane. Dinastiile şi regii îşi împărţiau lumea; popoarele se tăiau şi se forfecau fără a fi întrebate, pentru interesele cutărui sau cutărui monarh. Apoi Mihai Viteazul nu tinsese nici odată la unificarea ocârmuirei acelor trei state, ce le pusese sub el; dovadă că el trece în Ardeal împreună cu toată familia şi averile lui, *părăsind Muntenia*, în care vroià să pună domn *pe fiul său Pătraşcu*. De asemenea după ce cucereşte Moldova, el se gândeşte în curând a înlocui ocârmuirea provizorie ce o întocmise aici în numele său, prin *domnia unui Ştefan fiul lui Petru* (Schiopu, cel mort în Innsbruck)[173], şi de aceea stăruià

---

[172] Papiu, *Tezaur*, I, p. 373.

[173] Postelnicul Stoica către Mihail Sekely, 7 Maiu 1600, Hurm., *Doc.*, IV, 1, p. 48. Că erà vorba de acest fiu al lui Petru Schiopul vezi Mihai Vodă către împăratul, 9 Aprilie 1600, *ibidem*, XII, p. 824 şi Comisarii către împăratul, p. 826: „Des altten Petter Waida aus der Moldau Sohn sonoch zu Isprukh ist mit Namen Istwan". (Mai sus, pag. 107).

Mihai atât de energic pe lângă împăratul ca să'i lase lui domnia Ardealului. Așà dar atât de puțin se gândià Mihai la unirea Românilor, încât nici nu concepeà, după vremile de atunci, unificarea administrativă a țărilor române, ci numai întocmirea lor sub niște domni supuși și ascultători de el, după sistemul feodal ce încă tot nu se desrădăcinase din mintea oamenilor. Același sistem fusese urmat și de Mircea-cel-Bătrân, care când detronase pe Iuga II-lea, nu anexase Moldova, ci pusese în ea pe partizanul său, Alexandru-cel-Bun; tot așa și de Ștefan-cel-Mare care înlocuise pe Radu cel Frumos, nu prin o ocârmuire moldovenească ci prin un domn muntean devotat lui, Laiot Basarab; apoi pe acesta când îi deveni necredincios prin Țepeluș și la o nouă trădare pe acest din urmă prin Vlad Călugărul.

In sfârșit dovada cea mai înviderată că lui Mihai nici i-a trecut prin minte ideea unirei, este împrejurarea că el nu eliberează, când pune mâna pe Ardeal, pe poporul românesc din robia în care'l țineau nobilii acelei țări, ci din contră iea măsuri ca el să rămână în aceeași stare, garantând nobililor păstrarea neomenoasei ei constituții. Apoi ce fel de unire între Români vroià să realizeze Mihai Viteazul, dacă el lăsà în țara cea de căpetenie, *în care doria să domnească el însuși* poporația românească fără drepturi, supusă în robia cea mai degrădătoare către niște popoare de alt neam și de alt sânge cu el?

Mihai Viteazul trebuià să sfărâme de la nord pericolul care'l amenințase de la sud, puterea turcească, în prietenii Otomanilor, Andrei Batori, Ieremia Movilă și Polonii. De aceea am văzut că Mihai nu se mulțumià numai cu cucerirea Moldovei și că tindea chiar de a întreprinde pe acea a Poloniei pentru care și intrase în legături cu țarul Rusiei, Boris Godunov. Apoi cucerirea Poloniei tot în gândurile de unire a țărilor române poate fi subsumată?

Este fără îndoială o tendință foarte firească de a căutà departe în timpuri rădăcinile unor idei mari, întru cât ne vine greu a crede că un arbore atât de uriaș să-și găsească sprijinul său numai în păturile superioare ale pământului.

Ideia unirei este într'adevăr un product al desvoltărei noastre, însă nu a celei politice ci a celei culturale care tocmai în timpurile noastre coborându-se în viața poporului, dădù din ea roade politice. Trebui mai întâi ca poporul român să dobândească *conștiința unităței neamului său*, spre a se gândi la întruparea lui în un singur corp, și această conștiință este un product al mișcărei culturale, începută cu introducerea limbei române în biserică și Stat și care își găsește rostirea ei lămurită în însemnații scriitori ai veacului al XVII-lea. Ea nu poate fi căutată în timpurile de *viață neconștiută* ale popo-

rului român, nici pe vremea lui Mircea, nici pe acele ale lui Ştefan, nici chiar pe acele ale lui Mihai[174].

Cu toate acestea conştiinţa că Muntenii şi Moldovenii erau acelaş neam răsărit din identitatea limbei şi a religiei, nu erà cu totul străină timpului de atunci. Ba ea era chiar pusă ca temelie unor cereri politice. Aşà când boierii Dan vistiernicul şi Vintilă Clucerul care se dau drept reprezentanţii boierimei muntene, cer de la regele Poloniei Sigismund al II-lea ca să'i mântuie de voevodul Mihai şi să iee ţara lor sub protecţia Poloniei, cum este şi acea a Moldovei, punându-le domn pe fratele lui Ieremia Movilă, Simion, între motivele pe care boierii îşi sprijină rugămintea este şi acela că „toţi suntem de aceeaşi limbă şi de aceeaşi credinţă şi de aceea în vremile vechi gospodarul moldovan devenià gospodar muntean şi gospodarul muntean gospodar moldovan"[175].

Mihai căutà deci în cucerirea Ardealului şi apoi a Moldovei, singurele pe care din mult mai vastul său plan putù să le aducă la îndeplinire, apărarea şi întărirea poziţiei sale, nu unirea Românilor; şi tocmai faptul că el în această mare întreprindere nu putù să se gândească la poporul român explică lipsa izbândirei lui.

Intoarcerea de la Turci asupra Creştinilor. — Cât timp Mihai luptà în contra Turcilor aveà în partea lui simţimântul întregului său popor, care pe atunci alcătuia chiar grosul armatei lui, şi erà cu inima toată spre isbânda întreprinderei sale. Apoi ajutorul ce'i venià fie din partea Moldovei, fie chiar din parte Ardealului sau a Germanilor erà sincer şi fără gând ascuns, întru cât luptà pe care o întreprinse erà o nevoie simţită de toate puterile ce luau parte la ea. Ea aveà răsunet în toate inimele, dela acele răsfăţate în palate până la acele ascunse în colibe. Mihai Viteazul puteà să se arate poporului muntean şi moldovenesc ca apărătorul drepturilor sale impilate, Creştinilor în deobşte ca acel al intereselor lor celor mai sfinte. De aceea Mihai Viteazul, susţinut de puternicul simţimânt al popoarelor, făcù minuni în lupta dusă împrotiva Mahomedanilor, şi sub conducerea şi îmbărbătarea lui, oştirile aliate putură zdrobi acele urdii nenumărate, care păreau că vor nimicì şi înghiţi Muntenia întâi, Creştinătatea în urmă.

Când însă primejdia se mai îndepărtase din spre sud, ea se întoarse din spre nord, în persoana lui Andrei Batori şi

[174] Vom expune în vol. VII rădăcinele şi geneza ideei unirei Românilor în un singur corp politic şi în vol. XIII seria întreagă a genezei acestei idei.

[175] 1598 data cea mai probabilă a acelui act nedatat. Hurm., *Doc.* I, *Supl.*, 2, pag. 487.

Ieremia Movilă, susţinuţi de Poloni, şi sili pe Mihai Viteazul să intre în luptă cu Ungurii Ardealului, starea lucrurilor se schimbă de a totului tot. El nu mai luptà acuma în unire cu creştinii contra unor necredincioşi, ci contra acestor Creştini însuşi, care'i stătuseră până acuma de sprijin. Ajutorul de mai înnainte i se tăià de odată, şi el trebuià să se razime numai pe propriile lui puteri.

Este învederat că spre a izbuti şi în această parte a întreprinderilor sale, erà nevoit sà'şi sporească mijloacele sale de luptă, să'şi înmulţiască numărul armatei sale, de oare ce prin ajutoare din afară ea nu puteà să mai fie adăugită. Mihai şi îndeplini această cerinţă neapărată a nouelor sale planuri; dar pentru a imità armatele pe care trebuià să le combată, el adause în chip însemnător numărul lefegiilor săi, reducând sau lăsând în părăsire elementul băştinaş al oştirilor sale. Pe când izbânda de la Călugăreni fusese repurtată cu o armată alcătuită în mare parte din oameni de ţară, în acele cu care el trecù peste munţi elementul de căpetenie îl alcătuià trupele năimite[176]. Asemene ostaşi însă nu mai slujiau precum călăraşii, oştirea cea mai de seamă a ţărilor române, cu pâinea şi burduful de brânză aduse de acasă[177]., ci pentru lefi grase care nu erau prea scumpe, când ne gândim la ceea ce ostaşii vindeau pentru ele; sângele şi viaţa lor.

Pentru a întrebuinţà asemenea puteri militare, Mihai aveà nevoie de bani, căci dacă nu le plătià ele refuzau să se bată, în cât astfel rezultatul unei încăerări atârnà de la bunul lor plac. Apoi îndată ce intrau în foc, luna lor erà considerată ca

---

[176] Asupra compunerei armatei lui Mihai în decursul anului 1594, vezi documentul citat mai jos nota 8. In toate luptele sale de peste munţi, oştirea românească este numai o mică minoritate. Vezi bună oară, scrisoarea unui anonim către hanul Tătarilor, Aug. 1598, care spune că armata împăratului, a regelui Transilvaniei şi a lui Mihai domnul Munteniei se compuneà „ex Hungaris, Germanis, Croatis, Italis, Gallis, Hispanis, Vallonibus alysque nationibus". Hurm., *Doc.*, III, p. 297). Ioan Darahi care văzuse cu ochii săi armata lui Mihai Vodă înaintea luptei lui cu Batori, o descrie astfel în relaţia lui din 1599 (*ibidem*, p. 431): „Equites Hungaros 1100 habebat, pedites 1000, Rascianorum (Sârbi) ego militum, Cozacorum, Moldaviensium, non scio, sed certum est *quod solos stipendiarios equites et pedites viginti ter mille.* Praeter istos liberos *Haydones* 8000 habebat, pulcherrimum item *Rosonum* (Roşii sau curtenii români) ut ipsi vocant, exercitum, universitas Boeronum, Machokas (?) etiam aliquot mille... In Transylvania rursum agiles Siculos". Tot aşa şi raportul lui Malaspina din 14 Noemvrie 1599 (*ibidem*, p. 513) spune că armata lui Mihai Viteazul „ascendeva a 48 in 50 m. combattenti tra quali 27 m. in circa erano *gente scelta d'Albanesi, Rasciani, Ungari, Cosachi, e Valachi,*" Că Haiducii erau şi ei plătiţi, vezi David Ungnad către Rudolf al II-lea, 3 şi 4 Ianuarie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 6: „So werde uns der Michal allspald die Khossakhen und *Hayduggen* auf den halsz schikhen; wir werden darnach woll erfahren was er Michal für ungestiembe insolenz mit dem Kriegsvolkh aussten müss, wann im das gelt von Eur Mayestät so lange zeit ausbleibt".

[177] Vol. IV, p. 316 şi urm.

isprăvită, ceea ce îndoia cheltuiala[178]. De aceea am văzut că în tot decursul vieţei sale, Mihai avù de luptat mai ales cu nevoia neînduplecată a banilor, ce nu'i mai lăsà răgaz nici odihnă. Subţirele ajutoare pe care le primeà de la împăratul se risipeau ca fumul la vânt, când le răspândeà în desele rânduri ale lefegiilor săi, şi el trebuia, abia o sumă primită şi cheltuită să se gândească la alta nouă care să o înlocuiască. Fie care călăreţ se plătià cu 5 lei pe lună, fiecare pedestraş cu 3—4 lei, şi când ne gândim că mercenarii lui Mihai întreceau adese ori cifra de 20.000 ne înspăimântăm de sumele uriaşe ce trebuiau să'l coste întreţinerea lor. Un document ne spune că mercenarii costau pe Mihai 98.000 de lei pe lună[179]. Leul pe atunci aveà o valoare mult mai mare decât astăzi. Cu el se puteà cumpărà o chilă de grâu. Lefile pe care Mihai trebuià să le dee ostaşilor săi reprezentau deci valoare a 98.000 de chile de grâu pe lună cel puţin, şi cu toate că absolut vorbind valoarea unei chile de grâu va fi fost mai mică decât astăzi, totuşi asemenea evaluare ne lasă să întrevedem enormitatea sumelor cheltuite, potrivit cu puterile de producere ale Munteniei de atunci[180]. Nu e vorba imensele sumi mai înainte înghiţite de Turci, încetaseră odată cu revolta lui Mihai; dar economia făcută erà risipită pe întreitele cu întreţinerea armatei.

Despoierea ţăranilor. — De la cine puteà să'şi tragă Mihai Viteazul asemenea însemnătoare câtimi de bani?

---

[178] *Kurzer Bericht wie alle Sachen in Siebenbürgen zwischen dem Fürsten Sigismund Batori und etlichen Verräthern anno* 1594 *fürgelaufen.* (Ultima din mai multe broşuri legate împreună sub No. 3410 g colecţiei Sturza din Bibl. *Acad. Broşură nepaginată*); la pag. a 8-a găsim următorul loc: „Der Fürst der Wallachey, Mihael gennant hat bey ihm 10.000 Wallachen, 2000 siebenbürgische Trabanten; item 700 Pferde welche er richtig bezahlt, und giebt auf eines 5 Thaler, auf einem Trabanten 3 Thaler, und auf 100 Personen alle Tage einen ochsen, So oft sie aber mit dem Feinde zu thun haben so ist das Monat aus, und die richtige Bezahlung vorhanden. Allein was die Beut antrifft, müssen sie alles dem Fürsten geben, welcher pro arbitrio, einem jeden nachdem er sich dapffer verhalten, damit verehrt". Arătarea compunerei armatei, mai mult din Români, se referă la luptele cu Turcii din 1594. Un raport din 4 Ianuarie 1597 spune de asemene: „i cavalli a cinque talari il mese, et i fanti a qoattro, computate in essi le provisioni de Capitani et officiali". Hurm.. *Doc.*, III, p. 508.

[179] Aloisius Radibrati către Dr. Pezzen, 22 Decemvrie 1599, *ibidem*, III, pag. 399: „Se V. S. Ill-ma vol sapere quanti denari spende questo V-da per pagar li soi soldati sina hora li andava ogni mese taleri 98 m."

[180] Pentru timpul lui Mihai Viteazul nu am putut descoperi nicăiri preţul chilei de grâu. Vom vedeà.însă că pe cel al lui Brâncoveanu, (vol. VII) 100 de ani mai târziu, acest preţ erà de 1 ½ lei sau un galben. Ţinând seamă de împrejurarea că cu cât ne apropiem, cu atât grâul creşte în preţ putem admite pentru vremile lui Mihai preţul unei chile de grâu un leu. Admiţând pentru valoarea absolută a chilei de grâu ½ din valoarea ei de astăzi, adecă 25 de lei, încă avem cheltuială lunară de 2.400.000 de lei noi, în bani de ai noştri, un budget anume pentru cheltueli.

Elementul boieresc trebuià cruțat, cu atâta mai mult cu cât Mihai, lipsind din Muntenia, o răscoală în contra lui erà mult mai ușoară și puteà să'i răstoarne baza pe care se întemeià toată puterea lui, domnia acelei țări. Am văzut doar încă din 1594 cum doi boieri munteni Dan Vistiernicul și Vintilă Clucerul cereau în numele întregei boerimi de la regele polon, înlocuirea lui Mihai prin fratele lui Ieremia Movilă[181].

Asupra Ardealului iarăși nu puteà aruncà, chiar de la intrarea lui, dări îngreuitoare, spre a nu'și înstrăinà simpatiile locuitorilor, de oare ce chiar contribuția ce fu nevoit să o pună de 2 florini pe casă, trezi protestări și nemulțumiri. Mihai cere de mai multe ori bani de la orașele transilvane. Așà bună oară de la Săbieni în 28 Aprilie 1600, 7000 de aspri „căci are mare nevoie de bani"[182]. Pe cine deci trebuià să arunce Mihai Viteazul, toată povara nevoilor sale bănești? Nu rămânea alt element bun de supus contribuției decât țăranii ce mai rămăsese liberi din Muntenia, care având încă moșiile lor, puteau fi supuși la dări mai însemnătoare, fără a se teme din partea lor la vre-o mișcare de neascultare. Acest mijloc îl și aplică Mihai Viteazul pe o scară foarte întinsă, mai ales dacă judecăm după faptul întristător dar netăgăduit, că mai toate documentele cunoscute asupra domniei lui Mihai se referă la desbrăcarea moșnenilor de proprietățile lor. Mai toate constată faptul că domnul, pentru a'și împlini golul, tot deauna deschis al vistieriei lui, impuneà moșnenilor niște dări așa de mari, în cât aceștia, pentru a le plăti, își vindeau moșiile către boieri, sau ele erau luate domnești împreună cu locuitorii lor.

Nici nu se împlinise un an de la suirea lui în scaun și vedem pe Mihai Viteazul, în 12 Ianuarie 1594 încasând de la un boier, camăritul oilor și al boilor pentru niște săteni knezi (moșneni sau liberi) pe care îi da ca proprietatea boierului ce plătise dările pentru ei; iar în 28 Maiu același an repetă operația cu knezii din Ortești pe care îi dă banului Mihalcea fost ca despăgubire pentru plata unui bir greu care neputând fi plătit de țărani fusese răspuns de ban pentru ei. In 1595 satul Țințava este de asemenea despoiat de proprietatea moșnenilor săi și dăruit boierului Sârbu fost stolnic mare, pentru a'l despăgubi de plata a 15.000 de fiorini răspunși domnului pentru o dare țărănească[183].

In hrisovul cel mare al Buzeștilor care conține întărirea stăpânirei a sute de sate găsim mai multe din ele că se vânduseră vecine pe timpul lui Mihai Voevod (Viteazul). Așà moș-

---

[181] Citat mai sus, p. 296. Compară Hurm., *Doc.*, I, *supl.*, II, p. 551, 554.

[182] *Ibidem*, XII, pag. 872.

[183] 1594 Ian. și Marție reproduse în extracte de N. Iorga *Istoria lui Mihai Viteazul* în *Conv. Literare*, XXXI, 1902, p. 986 și 988; 1595 reprodus de Iorga, *ibidem*, XXXV, 1901, p. 810.

nenii din satul Curăţeştii Bratului de pe Moştiştea din jud. Ilfovul „pentru că aceşti săteni au fost toţi liberi proprietari moşneni cu moşiile lor încă de mai înnainte vreme, de prin zilele altor bătrâni domni; apoi după aceia, când au fost în zilele răposatului Mihail Voevod la anul 7104 (1596), iar aceşti de mai sus zişi oameni dânşii de a lor bună voie şi fără nici o silă au venit la jupân Radu Clucerul Buzescu şi s'au vândut a fi vecini dânşii şi cu toţi fii lor şi cu toate părţile lor de moşie drept aspri gali bani de argint însă: (urmează numele a 108 săteni cu deosebite întinderi de pământ şi preţuri corespunzătoare).

Florica fiica lui Mihai Viteazul
Inainte de măritiş

Tot aşà pat şi sătenii din Făureii Popei pe Moştiştea jud. Ilfov care „când au fost în zilele răposatului Mihail Voevod la anul 7102 (1594) dânşii văzând atâtea nevoi şi greutăţi pentru biruri, pentru că nu au avut cu ce se plătì de greutăţile lor au venit la banul Radul clucerul Buzescu fost pe atunci mare spătar de a lor bună voie de s'au vândut a'i fi vecini dânşii cu toţi fii lor şi cu toate părţile lor de moşie din Făurei drept aspri gali bani de argint, însă (urmează enumerarea a vr'o 200 de moşneni cu deosebite întinderi şi deosebite preţuri).

Tot aşà se petrecuseră lucrurile, vânzându-se vecini pe timpul lui Mihail Vodă pentru a se plătì de biruri şi greutăţi

moşnenii din satul *Dărăpnaţi, Vianul* pentru care Buzescu plătise birul (70.000 de aspri), Urluianii din Teleorman şi altele [184].

Alte hrisoave ne arată cum domnul luà el singur moşiile ca domneşti, întrebuinţându-le apoi în folosul său. Astfel un hrisov de la Radu Mihnea din 1613 conţine expunerea judecăţei pornite de moşnenii Bălaur, Moraicu, popa Pleşu, Stănilă, Lupu stolnicul, Bălan şi alţii contra lui Preda postelnicul, ginerele lui Mihai Viteazul şi contra soţiei lui Florica, fiica domnului, pentru satul Apele Vii. Obiectul acestui proces erà că Mihai Viteazul „le-a făcut siluire acestor kneji mai sus zişi, de le-a aruncat lor aspri 50.000, de le-a luat lor moşiile şi i-a făcut vecini, pe vremea când a fost Mihail Voevod aproape de ieşirea lui din ţară, înnaintea lui Simion Vodă (Movilă)". Moşnenii vin la Simion Movilă în timpul scurtei sale domnii din Muntenia, şi'şi răscumpără satul cu 70.000 de aspri, reintrând în a lui stăpânire, când de odată Preda Postelnicul ginerele lui Mihai Viteazul, „scoate o carte a socrului său Mihail Voevod şi zice că i'au dat socrul său lui acel sat Apele vii ca zestre", şi tulbură pe răzăşi în stăpânirea încuviinţată lor asupra vechei lor moşii, de Simion Vodă. Răzăşii pornind atunci pâră în contra lui Preda, Radu Mihnea hotărăşte pricina în 1613, în sensul „că nu ar fi nici cu o dreptate şi încă mult păcat să fie aceşti knezi şi cu aspri daţi şi ei să fie robi" dând ascultare astfel cererei lor, lucru îndestul de extraordinar în acele vremuri, şi care se explică numai prin relele relaţii în care se află familia lui Mihai Viteazul cu Radu Mihnea [185].

Alt document tot de la Radu Mihnea din Iulie 1614 dă o poruncă megieşilor Mierlei, Hamza, Mănăilă şi Balea şi tuturor

[184] Vezi hrisovul cel mare al Buzeştilor în rev. *Tinerimea română*, I, 1898, pag. 110—126.

[185] *Magazinul istoric*, II, p. 265. Şi cu toate aceste, in alt document din 1608, Aprilie 20, dela Radu Şerban, prin care spune că dărueşte acest sat Apele Vii Simei soţiei stolnicului Stroia, spre a mulţumi pe văduvă pentru moartea soţului ei în o luptă contra Tătarilor arată că locuitorii acelui sat fusese kneji dar s'au vândut *ei înşii de bună voia lor lui Mihai Vodă*. In documentul lui Radu Mihnea, se spune însa clar că „Mihai Vodă făcuse siluire acestor kneji şi le-au aruncat aspri 50.000 şi *le-au luat moşiile de i-au făcut vecini*". Iată deci ce credinţă se poate pune pe cuvintele stereotipe ce le întâlnim în documentele de vânzări de moşii: că s'a făcut vânzarea de *bună voie*. Mai aflăm din documentul lui Radu Şerban că: „veni la domnia mea doamna Florica, fata lui Mihai Vodă, vrând să'şi ice înapoi satul, şi s'a dus acolo la sus zisul sat, fără ştirea domniei mele de a făcut multă pagubă oamenilor şi a ucis toate oile jupăniţei Simei stolnicesei. Dar domnia mea nu vrù să dee doamnei Floricăi satul Apele Vii". *Traian*, 1869, p. 332. Alt sat al Floricăi dat în aceleaşi condiţii ca şi Apele Vii este Rucărul care se rescumpără de rumâni pe bani gata dela jupâneasa Buica şi jupâneasa Ninca fetele doamnei Floricăi, cum scrie hrisovul de răscumpărătură dela Matei Basarab din 18 Fevruarie 16. Aricescu, *Istoria Câmpulungului*, II, p. 87.

fraţilor lor de moşie ca tot satul Găojanii lui Oancea să fie al lor, de oare ce ei au fost toţi oameni knezi ca vecini încă de mai înnainte vreme. In zilele lui Mihai Vodă moşnenii cei patru împreună cu neamurile lor se vând domnului ca să'i fie vecini. Aceşti vecini sunt dăruiţi de Radu Mihnea boierului Tănase mare Portar. Dar ei voesc să se rescumpere de vecinătate, dovadă că fusese reduşi în această stare peste voinţa lor şi ei se şi rescumpără cu învoirea domnului, ca să fie iar knezi pe oci-

Florica fiica lui Mihai Viteazul
Dupä măritiş

nele lor şi să nu aibă supărare de la nimene. Alt document din 18 Iulie 1623 de la Radu Mihnea întăreşte fraţilor Vlăduţ şi Staicu fiii lui Tudosie mare logofăt, cinci sate întregi: Slătioara, Foteştii, Popeştii, Fumoteşti şi Negreanii, care fuseseră toate megieşeşti şi se vânduseră vecini, *de bună voia lor* lui Tudosie pe vremea lui Mihai Viteazul. „Ei au fost knezi de moştenire dar s'au micşorat şi au sărăcit şi n'au mai fost în stare să poarte nevoile lor". Alt document din 22 Maiu de la Alexandru Coconul arată cum 14 megieşi din Glupani care fuseseră mai înnainte knezi cu ocinele lor, se vând vecini lui Mihai Vodă

ei şi ocinele lor. Şerban Vodă îi dărueşte lui Costin Slugerul. Sătenii oferă lui Costea 330 de galbeni ca „să scape de vecinie". Costea neprimind oferta, Alexandru Coconul ieà el banii şi eliberează vecinii; dar după multe alte peripeţii, fug peste Dunăre şi prin dare de alţi bani ajung cu mare greutăţi să'şi capete slobozenia [186].

Alt document din acelaş an, conţine întărirea făcută de Alexandru Coconul a cumpărăturei satului Voevoda din partea lui Apostol vel paharnic al părţilor de moşie a lui Bejan cu feciorii lui cu partea lor de ocină drept 3000 de aspri „pentru că aceşti oameni au fost boieri cu ocinele lor, iar când a fost în zilele răposatului Mihai Voevod s'au fost vândut vecini domneşti lui Mihail Voeved" [187].

Un hrisov al lui Alexandru fiul lui Iliaşi domnul Ţărei-Româneşti, dă satul Scărişoara unor moşneni spunând că „atunci când a fost în zilele lui Mihail Voevod, acest sat a căzut în multe năpăşti de biruri şi n'a putut să le plătească apoi după aceea Mihail Voevod singur a luat acest sat Scărişoara pe sama domniei". Moşnenii se plâng lui Simion Movilă care judecându'i „a slobozit iar pe acei moşneni ca să fie knezi cu ocinele lor precum au fost şi mai înnainte vreme. Dar numai scurţi ani se bucură aceşti Moşneni de redobândita lor libertate. Slăbiţi şi istoviţi tocmai prin cheltuelile prea mari făcute pentru recăpătarea moşiei ei sunt nevoiţi în 1629 să se vândă rumâni pentru tot deauna lui Nicolae Vistierul [188].

Aceeaşi împrejurare răsare dintr'un alt document mai curios, care mai este însemnat şi prin aceea că conţine o însemnare autografă a lui Mihai Viteazul. Prin acest document, din 1 Fevruarie 1596, Mihai Viteazul îşi întăreşte lui însuşi proprietatea Statului *Surlanul* pe care l'ar fi *cumpărat* „de la toţi sătenii, anume: de la Stancu şi de la Manea şi de la Dan şi de la Dupcea şi de la toată ceata lor, şi de la Staicul şi de la Ioan şi de la Stoica şi de la Prodan şi de la toate cetele lor, şi de la Dumitru şi de la Neacşul şi de la Ştefan şi de la Albotă şi de la Dan şi de la toate cetele lor, toate părţile lor, drept 40.000 de aspri, de bună voia lor". In josul documentului se vede scris de mâna însuşi a lui Mihai Vodă următoarea însemnare: „Ioan Mihail Voevod dat'am cu cărţile lor de moşie şi ale mele de s'au

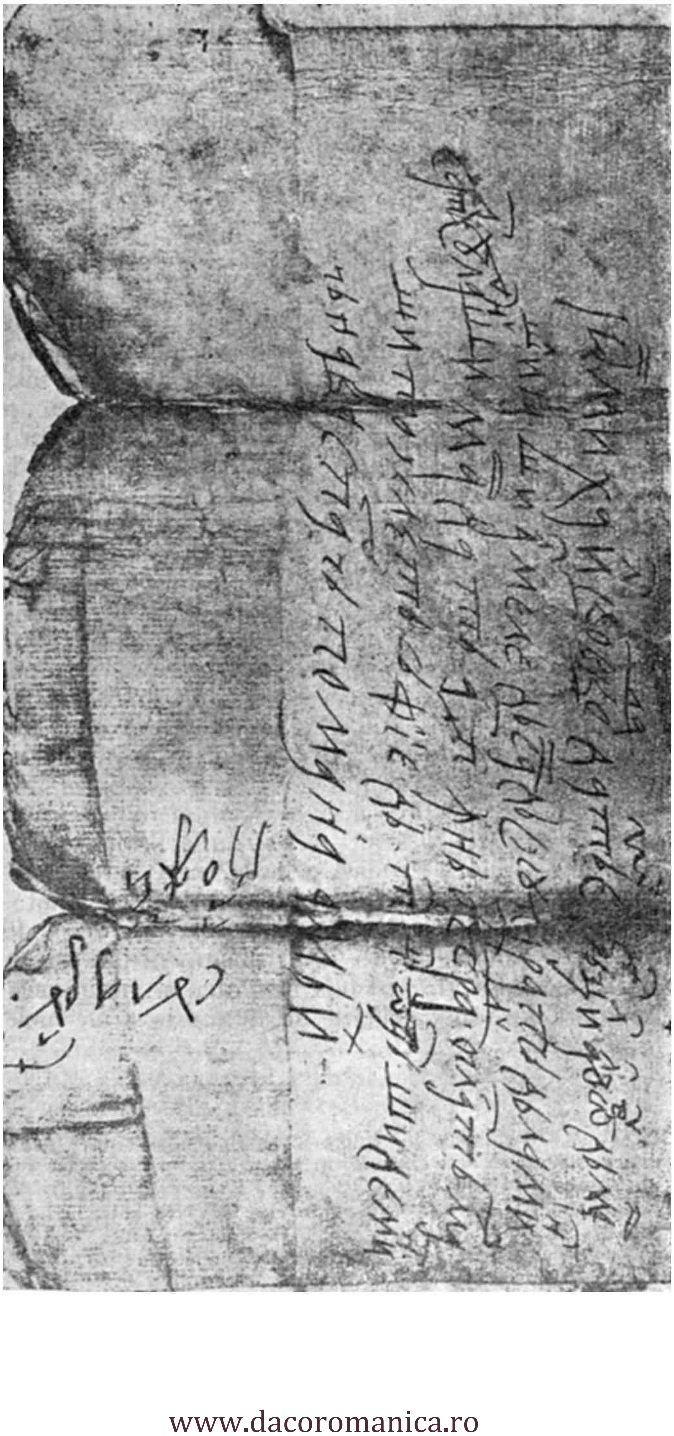
---

[186] Aceste 3 documente în Arhiva Statului, analizate de I. Bogdan în comunicarea lui *Despre Cnezii români* în *Analele Acad. rom.*, II, tom. XXVI, 1903.

[187] Documentele din *Acad. rom.*, pachet XVIII, 111.

[188] Iorga, *Studii şi doc.*, V, p. 437, 1616, *ibidem*, p. 438. Vezi la p. 438-441 mai multe documente prin care alte piedici (moşneni, knejí) cu moşiile lor din Scărişoara se vând rumâni aceluiaş Necula Vistierul.

descumpărat (rescumpărat) satul Surlanul *şi m'a* (mi-a) dat 80.000 de aspri în Belgrad (Alba-Iulia). Blăstămat şi proclet

Un autograf al lui Mihai Vodă cel Viteaz pe un document din anul 1596

să fie de 318 oteţi şi de mine cine va sparge pomana mea (sau pomana, amin?)[189].

Care să fie înţelesul acestui hrisov? Este învederat că domnul restitue actul său de cumpărătură moşnenilor ce'i vânduseră moşia, şi pentru a da o mai mare garanţie acestei restituiri, însamnă însuşi cu mâna sa reîntoarcerea satului către vechii săi stăpânitori. Insemnarea se vede că a fost făcută în Belgrad sau Alba-Iulia, prin urmare cel mai timpuriu în 1599 Noemvrie 1, când Mihai calcă pentru întâia oară în însuşire de cuceritor în capitala Ardealului[190], adecă aproape patru ani după cumpărătura săvârşită de Mihai. Dar oare în adevăr să fi cumpărat domnul moşia Surlanul de la moşneni? Pe la 1 Fevruarie 1596, data actului de cumpărătură, Mihai săvârşise tocmai marea sa luptă cu Turcii, gonindu-i peste Dunăre cu ajutorul Ardelenilor şi al Moldovenilor, luase Giurgiul, Nicopoli, Vidinul, şi se apucă la data documentului, să răspingă o năvălire a Tătarilor şi să atace pe Ieremia Movilă[191]. In asemenea împrejurări, când Mihai cheltuise atâta de mult cu respingerea năvălirei turceşti, şi se pregătia a întâmpină pericolele ce'l ameninţau de la nord, fiind dată şi lipsa lui veşnică de bani, ne vine greu a crede că Mihai să fi dispus de suma de 40.000 de aspri spre a cumpără o moşie, mai ales că nici sbuciumările în care se află cu respingerea duşmanilor nu'i vor fi învoit a se îndeletnici cu daraverile sale private. Noi credem că sub această pretinsă cumpărătură se ascundeà o răpire a satului răzăşilor, asemenea acelei petrecute cu moşia Apele Vii. Mihai aruncase acest bir asupra Surlanului de 40.000 de aspri. Neputându-l plăti, moşnenii îşi vânduseră moşia pentru acea sumă lui Mihai, şi domnul închipui un contract de cumpărătură, în care preţul plătit erà datoria moşnenilor către domn, izvorâtă din neplata birului. Moşnenii văzându-se săraciţi de averea lor şi căzuţi în starea de vecini, pun mână de la mână adună para către para timp de patru ani, şi când ajung a îndeplini suma îndoită acelei datorite de 40.000 adică 80.000 de aspri, se duc după Mihai în Alba Iulia, cad înnaintea lui şi'l roagă *să'şi facă cu ei pomană*, să le înapoiască moşia, dându'i pentru ea 80.000 de aspri în locul celor datoriţi de 40.000. Mihai care tocmai pe când erà în Ardeal se află în cea mai mare nevoie de bani, primeşte cu bucurie acest plocon neaşteptat, şi le îna-

---

[189] *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie* a lui Gr, Tocilescu, IV, p. 512: Pe când Tocilescu ceteşte ma = *mai*, iar eu *mi-a*, un anonim criticând ambele noastre păreri în *Contimporanul* d-lui Ioan Nădejde. V. p. 119, observă cu dreptul că semnul deasupra lui ma este mai curând o aruncătură de condeiu decât litera i, In fond deci interpretarea anonimului din *Contimporanul* concordă cu a mea.

[190] Mai sus, pag. 198.

[191] Mai sus, pag. 160—161.

poieşte moşia, însemnând pe documentul de cumpărătură, că moşnenii îşi „descumpăraseră" adică îşi recumpăraseră [192] dela el satul Surlanului.

Imprejurarea că Mihai Viteazul zice că şi-a făcut pomană cu răzeşii, restinduindu-le moşia, nu este decât prea firească. Intr'adevăr că răzăşii trebuiră să roage pe Mihai cu banii în mână ca să'şi facă pomană să le dee înnapoi ocina părintească. Cât despre aceea că documentul de cumpărătură arată că moşnenii ar fi vândut satul lor de bună voie, aceasta erà o simplă formulă, care puteà ascunde foarte uşor o sâlnicie. Unde s'a mai văzut vre odată răzăşi români care să'şi vândă de bună voia lor moşiile străbune, pentru a le preface în bani. Apoi dacă le-ar fi vândut de bună voie, pentru ce dădeau acuma pe ele îndoitul preţ, spre a le cumpărà îndărăpt? Şi cu toate aceste temeiuri pline de greutate, s'a găsit interpretatori care să susţină că nu ţăranii ar fi dat lui Mihai Viteazul 80.000 aspri, pentru *descumpărarea* moşiei, ci că Mihai Viteazu le-ar *mai fi dat pe lângă moşie încă şi suma arătată*. Se pretinde că „aceşti moşneni urmaseră pe domnul ţărei şi pe stăpânul lor feodal în expediţia din Ardeal, se deosebiseră poate prin vitejia lor pe câmpul de luptă şi primiseră de la generosul şi viteazul domn, drept răsplată a serviciilor lor, nu numai moşia ce i-o vânduseră mai înnainte, dar încă 80.000 de aspri pe deasupra (!!). „Dacă cele cinci rânduri scrise de Mihai Viteazul ne dăstăinue puţina deprindere ce aveà de a scrie româneasca cu mâna sa cea aspră şi vârtoasă, mai uşor fiindu-i a învârtî sabia decât de a ţineà condeiul, ele ne dau în acelaş timp o dovadă strălucită de simţimintele generoase şi *democratice* ale principelui, pe care istoricii moderni, începând cu Bălcescu, s'au obişnuit a ni'l prezenta ca apăsător al ţăranului, ca destrugător al instituţiilor democratice ale ţărei, ca pe acela care a introdus şi a consfinţit iobăgia sau şărbirea ţăranului român" [193].

O asemenea interpretare este tot ce poate fi mai silit şi mai îndepărtat de adevăr. Mihai Viteazul să fi dat la vr'o 16 inşi o recompensă atât de strălucită, moşia lor pe care ei i-o vânduseră şi pentru care primiseră odată 40.000 de aspri, şi peste acesta încă 80.000! Dar de unde această dărnicie a lui Mihai, când tot pe atunci îl vedem ameninţând pe comisarii împărăteşti că la caz când nu i se vor răspunde îndată cei 30.000

---

[192] Cuvântul descupărat este format după analogia lui desfăcut, desbătut, desvăţat, etc., Cf. o scrisoare din 1635 a biråului din Bistriţa, Iorga, *Doc., Bistriţei* II, p. 5, spune: „Petru furând multe unelte în sat ierà să fie spânzurat. Stăpânul său îl *descumpără* scoţându-l de la ştreang". Vezi mai jos, vol. IV, cap. *Obiceiul pământului, fondul dreptului*, nota 8; alt doc. din 1601, Aug. 4 (Hurm., *Doc.*, XV, 2, pag. 784: „au fost să-l spânzure care stăpânul său s'au milostivit pre feciorul şi l'au descumpărat de la domnie cu plată mare".

[193] In Gr. Tocilescu în *Revista*, *l. c.*

de taleri datoriţi, le va trimite după gât pe Cazaci şi pe Haiduci, şi atunci numai vor vedeà ei câtă obrăznicie trebue să sufere de la ei [194]. Mihai dar care erà atât de strâmtorat de bani şi la acea dată ca în tot deauna, să fi împins generozitatea până a da la câţiva din ostaşii săi 80.000 de aspri ca recompensă pentru vitejia lor, peste o moşie întreagă ce le-o dăruià? Dar atunci ce ar fi zis miile celelalte de lefegii, care ar fi avut dreptul a pretinde o răsplată analoagă? De unde ar fi luat Mihai milioanele trebuitoare pentru a împăcà gelozia şi nemulţumirile armatei sale? Prin o asemenea dărnicie încuviinţată numai la o mică ceată din soldaţii săi, fiind dată lipsa de disciplină a timpului, Mihai se puneà în cumpănă de a fi sdrobit de o revoluţie a propriei sale armate, împreună cu toţi acei pe care el îi favorase [195].

Tot aşà trebue înţeles şi documentul lui Ioan Constantin Şerban Voevod, fără dată, cuprinzând o judecată dintre mai multe feţe, pentru satul Micşuneştii din judeţul Ilfovului, în care se spune între altele că „acest sat Micşuneştii, a fost megieş de moşia lor încă de mai înnainte vreme. Iar când a fost în zilele răposatului Mihail Voevod, ei s'au fost vândut rumâni domneşti lui Mihai Vodă şi tot au fost rumâni pe sama domnească". Că nici aici nu poate fi vorba de o vânzare de bună voie, care în acest document nici măcar se invoacă, se vede din istoria lui posterioară şi a încercărilor repeţite făcute de acei rumâni spre a'şi redobândi proprietatea şi libertatea pierdută. Aşà ne spune documentul că „reposatul Mihai Voevod, a dăruit acest sat Micşuneştii lui Vasile Leca comisul pentru dreapta lui slujbă, iar *Leca şi'a făcut pomană cu dânşii de le-au învoit să se rescumpere pre bani gata* şi a rămas Micşeneştii iar megiaşi". Apoi când a fost în zilele răposatului Simion Vodă, acest domn probabil nevroind să ţină samă de dania făcută de fostul său duşman unui om al său şi deci nici de rescumpărarea făcută de moşneni de la Leca comisul, privind însă de bună luarea satului pe sama domniei de Mihai Vodă. dărueşte el satul Micşeneştii lui Ghiula căpitanul. Moşnenii însă, de şi pierduseră odată banii daţi lui Leca, se rescumpără a doua oară de la Ghiula pe timpul lui Radu Mihnea. Şi când îl vedem luptând cu atâta statornicie în contra despoierei de proprietatea lor, să mai stăm un moment măcar la îndoială, că numai de *bună voie* nu fusese vânzarea satului către Mihai Viteazul? Aceste două răscumpărări însă îndatoriseră pe moşneni până în grumazi. Ei

[194] Vezi mai sus, p. 297 nota în fine, reprodus documentul din 3 Ian. 1600.

[195] G. Popovici primeşte o tâlcuire mijlocie anume că sătenii din Surlanul şi-ar fi vândut de nevoe moşia lui Mihai Viteazul, pe care o răscumpără apoi cu preţ îndoit. Subţie însă puţin vina domnitorului, înlăturând siluirea, dar nu mult. Vezi *Conv. lit.*, XV, 1886, p. 1065.

nu mai putură să se mai desbată din datoriile contractate[196] şi fură nevoiţi mai la urmă să'şi vândă moşia definitiv, şi de astă dată într'adevăr de bună voie, adică cel puţin constrânşi numai de nevoile lor şi nu de o siluire exterioară, lui Necula vistierul drept 400 de galbeni, de la care apoi înainte Micşeneştii rămâne în stare de rumănie[197].

Innaintea bătăliei de la Teleajenu, în 2 Sept. 1600 găsim pe Mihai Viteazul recunoscând în un document din locul unde s'a dat lupta, că a greşit când a pedepsit pe unul Antonie Grama nu ştim pentru ce prepus al domnului, luându-i toată averea. In momentul când erà să intre în focul ce puteà să'i surpe şi ultima scândură de scăpare, domnul muntean revine asupra nedreptăţei înfăptuite faţă cu un om pe care-l recunoscuse de nevinovat şi spune că „m'am temut, domnia mea, de blestemul lui şi al fiilor lui pentru marea sărăcie ce i-am făcut şi m'am gândit să'i întorc paguba şi prada ce i-am luat în bani şi lucruri scumpe, şi neavând de unde să i le întorc căci le-am împărţit şi le-am risipit, deci aflându-mă acum domnia mea, în gura Teleajenului ca să duc războiu cu Leşii şi cu Moldovenii şi cu Tătarii, mituit-am pe Antonie Grama cu aceste sate Floceştii din Sabar şi Budeanca din Clineşti şi Hărăşti, Şcroviştea din judeţul Vlaşca, ca să'i plătesc domnia mea paguba lui şi să nu sufăr blestemul lui, nici fiul domniei mele Nicula Voevod. Şi de va da bunul Dumnezeu să zdrobesc pe vrăjmaşii mei îi voi face atunci şi hrisov".

Satele amintite spuneà Mihai Vodă că „le-am fost cumpărat domnia mea de la megieşii ce au fost moşneni cu moşiile lor şi anume cu bani gata din vistieria domniei mele fără nici o silă, căci s'au vândut de bună voia lor"[198].

Mihai Viteazul pentru a despăgubì pe Anton Grama de despoierea pe care i-o făcuse şi despre care nedreptate se căià acuma în faţa cumpenei celei mari a vieţei lui, nu priveşte ca nedreaptă despăgubirea lui Grama cu averea luată de el chip prin cumpărătură de la moşneni; căci cumpărarea unor sate din vistieria ţărei nu puteà aveà alt înţeles decât luarea lor ca domneşti, din pricina neplăţei dărilor. Datoriile către vistierie erau privite ca bani buni ai ei luarea unui sat în plata acestor datorii ca preţ al pretinsei cumpărături. Cu alte cuvinte Mihai Viteazul acoperise o nedreptate noue prin una mai veche care nici nu puteà fi privită ca nelegiuită întru'cât erà săvârşită contra unor moşneni ce nu putuseră plăti dările.

Altă vânzare de moşneni către Mihai Vodă întâlnim la satul Băicoiu. Prin acest document din 1610 Ianuarie în 7, Radu

---

196 Comp. N. Iorga, în *Conv. literare*, XXXVII, 1903, p. 706.
197 Documentul publicat de Papiu Ilarian în *Tesaur*, I, p. 387.
198 Vezi documentul publicat de Il. Bogdan, în *Priscovul Sturza*, p. 167.

Şerban dă o poruncă ca să fie satul Băicoiu a boierilor Pătraşcu şi a fiului său Vintilă „partea ce au avut desbatese câtă se va alege, pentru ca *satul Băicoiu au fost oameni slobozi apoi megieşii din sat câţi au fost s'au vândut răposatului* Mihail *Voevod.* După aceea Manole logofătul şi Neculcea logofătul şi-au avut moşii la Ploeşti. Aşà dar a cumpărat Mihai Voevod satul Ploeştii, şi a vrut să facă oraş în satul Ploieşti; iar Manole logofătul şi Nicolae logofătul, fraţi ai lui Pătraşcu, n'au vrut să-şi vânză părţile lor de moşie răposatului Mihail Voevod pe bani, şi au făcut tocmeală cu răposatul Mihail Voevod, de au schimbat Băicoiul cu satul Ploeşti[199], şi aşa dar Mihai Viteazul vroind să facă oraş din satul Ploieşti şi să cumpere moşia de la acei ce o stăpâniau, logofeţii Manole şi Necula, şi ei nevroind să'şi vândă moşia pe bani, Mihai le dă în schimb satul Băicoiu pe care'l *cumpărase* de la moşneni. Să se observe că din acest document reiese deosebirea în purtarea lui Mihai Vodă cu boierii, de aceea ce o aveà faţă cu ţăranii. Acestora din urmă le ieà moşiile fără să'i întrebe. De boieri nu se atinge şi respectă cererile lor, dându-le moşii în schimb, pentru moşia pe care nu vroise să i-o vândă pe bani[200].

Alt document de la Constantin Brâncoveanu din 1695, „întăreşte lui Neculai banul stăpânirea lui pe satul Căpoteasca şi Burciuleasa, de lângă Balta Albă în judeţul Râmnicului Sărat, pentru că aceste moşii sunt ale lor bătrâne şi drepte ocine de moştenire de la moşii şi strămoşii lor de mai înnainte vreme, şi tot le-a ţinut moşii şi părinţii lor cu bună pace până în zilele răposatului Mihail Voevod. *De atunci Mihail Voevod au împresurat aceste moşii şi s'au ţinut pre sama domnească* până în zilele *răposatului Radu Vodă cel Bătrân*; iar după aceea când a fost atunci Damian căpitanul tatul lui Neculai banul, şi a fost *răscumpărat* aceste moşii de la Radu Vodă, cu bani gata 16.000 de aspri"[201].

Aceste sate stăpânite cu bună pace până la Mihai Vodă, *împresurate apoi de acesta* şi *ţinute pe sama domniei până ce le*

---

199 Documentul se află în păstrarea d-lui V. A. Ureche nepublicat, care a bine voit să mi-l comunice. Un altul din 1618 de la Radu Vodă fiul lui Mihnea şi nepotul lui Alexandru tot din bogata colecţie a lui Ureche, pomeneşte şi el de schimbul facut de Mihai Vodă a satului Băicoi pe Ploeşti, când l'a făcut Mihai Vodă târg. Ploeşti datoresc deci constituirea lor ca oraş lui Mihai Viteazul.

200 Aceasta nu înseamnă însă că pe unii boieri duşmani lui să nu-i fi tratat ca şi pe răzeşi. Am văzut ce face cu Anton Grama. Altă despoiere a unor boieri de moşia lor este adeverită prin doc. din 1662 dela Radul Vodă în care se spune despre satul Vlădaia că a fost cumpărat de Radu Banul Vercescul de la megieşii satului, anume Ion Iaroslav şi Niçoară şi dela toţi fraţii lor mici de mai înnainte vreme în zilele răposatului Alexandru W. cu 30.000 de aspre; iar după aceea Mihail W. *s'a pus in spinarea acestor mai sus pomeniţi boieri de a hrăpit satul Vlădaia fără nici un ban* şi de atunci tot a fost pe sama domnească". *Acad. rom.*, III, pag. 131.

201 *Condica logofetiei lui Brâncoveanu*, needitată în *Arhiva Statului*, p. 145.

rescumpără moştenitorii vechilor proprietari, nu pot fi decât nişte moşii confiscate de Mihai Viteazul pentru neplata unor biruri, după analogia celorlalte sate luate de el domneşti pentru acelaş motiv.

Alt document de la Brâncoveanu din 1710, este încă şi mai lămurit. Domnul ne spune în el că moşia Moceştii fusese din vremuri vechi a lui Udrea biv vel armaş şi că a fost cumpărată de la moşnenii urmaşii lui de către Mihai Vodă cu *bani din vistieria ţărei*. Moşnenii vin însă înnaintea lui Gavril Moghilă (1618 — 1620), *cu multă rugăciune ca să le deie voie să-şi răscumpere moşia, şi a făcut tocmeală de au dat* 60.000 *de aspri bani gata şi şi-au răscumpărat moşia*, şi banii ce au luat de la dânşii răposatul Gavril Moghilă, el i-a băgat în visteria ţărei" fiind daţi iar din visteria ţărei. Ilina fica lui Pătraşcu Vodă şi nepoata lui Mihai Viteazul, socotind moşia ca în familia ei, rămasă de la bunul ei o dă prin un hrisov mănăstirei Comana, şi egumenul acelei mănăstiri trage la judecată pe Mihalcea stolnicul, şi Pârvul vistierul, i Dragomir căpitanul, i Iordache cămăraşul, i Radu ciauşul, za slujitori, i Pătru pârcălabul, i Nicula Burduca moştean din Moceşti, zicând că moşia este danie mânăstirei. Constantin Brâncoveanu hotărăşte că „doamna Ilina n'a avut nici o treabă ca să închine acea moşie mănăstirei Comanei, fiind cumpărată cu bani din visteria ţărei şi răscumpărată de moşneni de la Gavril Moghilă Voevod, şi a rămas Daniil egumenul de la mănăstirea Comanei de judecată dinnaintea domniei mele în divan" [202].

Şi deci repetăm observarea că dacă ar fi fost o vânzare de bună voie din partea moşnenilor, ce nevoie ar fi avut aceştia a venì după câţiva ani, să'şi răscumpere moşia cu multe rugăciuni de la un urmaş al lui Mihai Viteazul, Gavrilă Movilă? Apoi mai curioază este împrejurarea că Mihai Viteazul, arată că ar fi cumpărat Moceştii cu bani din visteria ţărei. Ce înţeles va fi avut aceasta pe atunci sacă formulă, nu putem determinà din lipsa de alte isvoare de comparaţie. Poate păreà cu atât mai straniu această arătare, că Statul şi nu domnul ar fi cumpărat această moşie, cu cât pe atunci deosebirea între averea domnească şi acea a Statului erà necunoscută, nu numai la noi, ci chiar în apusul Europei. Pentru chestiunea însă de care ne ocupăm, arătarea aceasta dovedeşte într'un chip inviderat, că moşia *fusese confiscată pentru neplata dărilor către vistieria ţărei*.

In sfârşit mai aducem un document, cel mai greu de interpretat şi de înţeles din toate cele raportate până aici, dar care de cele de mai înainte, nu credem că poate fi altfel tâlcuit de-

---

202 Document din condica episcopiei Buzăului, p. 157 extras de D-l B. Iorgulescu, şi publicat în *Arhiva societăţei ştiinţifice din Iaşi*, Anul I, 1889, p. 116.

cât tot ca mascarea unei descoperiri a averei unor moşneni. Prin acest document din 1604 Aprilie 12, Radu Vodă dă „satul Costeşti mănăstirei Bistriţa pentru că a cumpărat acest mai sus zis sat răposatul Mihail voevod de la toţi megieşii din sat, anume de la Miclea cu ceata lui, şi de la Voicu cu ceata lui de la Barbu cu ceata lui şi de la Popa cu ceata lui şi de la Oprea al Moşoaei cu ceata lui, drept 42.000 aspri gata, şi s'au vândut ei înşii de a lor bună voie răposatului Mihail Voevod şi fără nici o silă de către domnia sa, şi s'au închinat ei a fi vecini în veci (în textul slavon vecinic v veaki)[203]. Iar după aceea reposatul Mihail Voevod au adăugat la sânta mănăstire mai sus zisă sat Costeştii, spre a fi sântei Mănăstiri de întărire. Insă când a cumpărat răposatul Mihail Voevod acest mai sus zis sat a fost atunci la ieşirea lui dintru această ţară, şi a fost întru multă strâmptorare şi scârbă din toate părţile *şi întru împuţinarea avuţiei de monedă*, şi după aceea cugetând a întări mai sus zisa mănăstire şi dintre acea puţină avere ce o aveà domnia sa în monedă, şi pentru lefile a' unor ostaşi ce au fost atunci lângă domnia sa, a întrebat domnia lui pre toţi ostaşii aceia, care vor ca să lase părţile lor de leafă să cumpere acel sat ce s'a zis mai sus, ca să fie pentru Dumnezeu la sânta mănăstire şi pentru pomenirea domniei sale. Iar acei ostaşi toţi atuncea cu glas mare au zis să fie după găsirea lui cu cale şi voia domniei sale. Şi pentru neputinţa domniei sale, şi de atâta nevoie ce a avut a fost şezut câtva timp cu acei ostaşi în sânta mănăstire, atunci când a cumpărat mai sus zisul sat, iar acei vecini care a fost proprietari, ei au zis ca să'i scoată răposatul Mihai Voevod din bir şi din toate mâncătoriile şi pre aceea le-au fost aşezământul lor. Apoi atunci au luat aceşti megiaşi banii ce sunt mai sus zişi, şi s'au închinat a fi vecini". Drept aceea şi Radu Voevod lasă satul Costeştii liber de bir şi de toate dajdiile spre a fi de folos mânăstirei Bistriţa[204].

Mai întâi un lucru ne loveşte când cetim acest enigmatic document. Cum se poate că Mihai Viteazul, în momentul când după lupta de la Teleajenul erà nevoit să părăsească ţara, pe când erà în cea mai mare strâmptoare de bani, ceea ce reiese din însuşi documentul, care reproducând fără îndoială cuvin-

---

[203] Că şi în Muntenia se întâlneşte terminul de *vecin* pe lângă acel de *rumân*, vezi vol. II, p. 61. Papiu traduce rău cuvântul slav *vecinu, vecini*, prin *vecinici*, este redarea noţinuei româneşti netraductibilă *vecin* prin însuş acest cuvânt în textul slav.

[204] Publicat de Papiu Ilarian, în *Tezaur*, I, p. 391. Un doc. din 1600 datat din Alba Iulia, arată cum veniseră în Ardeal doi oameni din Muntenia de Cordun şi Undrias de Carcova să se jeluiască că vistiernicul Nicola le aruncase un bir „ca să le iee ocina şi a luat'o". Mihai porunceşte marelui Vornic să cerceteze pricina. N. Iorga, *Câteva documente*, în *An. Acad. rom.* II, tom. XXVIII, 1906, pag. 113 (13).

tele lui Mihai însuşi, spune că domnul erà întru împuţinarea avuţiei de monedă, să s'apuce de cumpărat moşii *pe bani gata* pentru o sumă îndestul de însemnătoare de 42.000 de aspri, şi să le dăruiască la mănăstiri? Mai stranie se arată însă învoirea cerută de Mihai Vodă de la ostaşii săi, de *a le reţineà o parte din lefile lor* spre a'i face şi pe ei să se împărtăşească din pomana domnului. Apoi dacă Mihai recurgea la un asemenea mijloc neobişnuit de a milui mânăstirea, fără îndoială că o făceà *fiind că nu aveà cu ce să plătească leafa întreagă ostaşilor săi*, şi neavând el cu ce le plăti leafa, cu atât mai puţin puteau să-i rămână bani pentru a cumpăra moşii. In ori ce caz chiar dacă am presupune că Mihai să fi plătit moşnenilor partea lui din preţ, el nu le putù răspunde aceea cu care se împărtăşau lefegii lui, şi din această nedeplină răspundere a preţului din partea unui domn bătut şi care erà nevoit să părăsească ţara, încă se vede că numai de bună voie n'a putut fi vânzarea făcută de răzăşi a moşiei lor către Mihai Viteazul.

Apoi dacă Mihai şi cu ostaşii săi aveau un motiv de a cumpărà moşii spre a face o danie mânăstirei, moşnenii nu aveau nici unul de a o vinde şi a'şi pierde libertatea. Din toate punctele de vedere vânzarea trebuie să fi fost şi aici silită.

Aceasta odată admis, explicarea raţională a straniului document nu poate fi decât următoarea : Mihai Viteazul erà dator lefegiilor săi cu o sumă pe care el nu o puteà răspunde, *fiind întru o mare împuţinare a avuţiei de monedă*. Pentru a determinà pe oştenii săi să renunţe la o parte din plată, el face un apel la simţimântul lor, religios, şi le propune ca să'i lese ceea ce le datorià, spre a cumpăra împreună un sat mânăstirei Bistriţa, întru pomenirea şi a sufletelor lor. Trupa consimte. Mihai atunci aruncă asupra satului un bir corespunzător sumei cu care se alcătuise cu ostaşii săi a cumpărà satul, şi acesta neputându'l răspunde, este luat domnesc şi apoi dăruit mânăstirei. Prin asemenea, în ori ce caz, dibace operaţie, domnul isbuteşte a se plăti de armata lui, economisind o bună parte din datorie. Că moşnenii trebuiră să plătească iscusinţa lui Mihai Viteazul, nu ne mai poate pune în mirare, după numeroasele dovezi îngrămădite asupra acestui punct.

Din aceste deosebite documente se constată deci că Mihai Viteazul, în nevoia lui nespusă de bani, alergà adesea ori la desbrăcarea ţăranului. Şi în împrejurările în care se aflà el, trebuià să o facă. De îndată ce îşi alcătuià greul oştirilor sale din trupe numeroase, care trebuiau plătite cu ori ce preţ, el nu mai puteà fi stăpânit de nici o altă consideraţie, şi pentru a căpătà bani, erà în stare să se apuce de ori ce mijloc. Neîndrăznind să lovească în obştimea boierilor, care ar fi protestat, ba chiar s'ar fi ridicat în contra lui, el se lasă asupra ţăranilor, acel

lut inform, fără glas şi fără drepturi, care suferea în tăcere tot felul de nedreptăţi. Am văzut mai sus, cum Mihai Viteazul mărturiseşte singur că Valachia fusese aşà de despoiată că nu erà cu putinţă a mai scoate nimic din ea [205].

Dar Mihai Viteazul merge mai departe în această privire. Nevoia lui de a stà bine cu boierii îl sileà să le învoiască a pune în lucrare, alăturea cu el, cea mai cumplită desbrăcătorie a ţăranilor. Am văzut mai sus familia Buzeştilor stăpânind 128 de moşii, şi câţi alţii vor fi avut tot pe atâtea, despre care istoria nu ne spune nimic ! [206]. Vitrigele timpuri prin care trecuse poporul român coborâseră o sumă foarte mare de oameni în rândul ţăranilor supuşi. Cu trecerea timpului raportul lor de supunere se îngreuie din ce în ce, şi proprietarii pe moşiile cărora ei stăteau, răstrângeau, tot mereu lanţurile atârnărei lor. Exploatarea muncei lor în folosul stăpânului mergea sporind. Ţăranii pentru a scăpà din ghiarele asupritorilor, fugeau de pe moşiile lor pe acele ale unor stăpâni mai îndurători mai ales de pe moşiile boiereşti pe acele mănăstireşti. Această fugă păgubeà atât pe stat prin îngreuierea încasărei dărilor cât şi pe ţărani prin sporirea părţei lor contributive la cislă ; dar mai ales pe boieri ale căror pământuri se desgoliau. De aceea boierii luară de la un timp obiceiul de a readuce cu puterea pe omul fugit la moşia de pe care erà. Cu timpul acest abuz căpătă caracterul unui drept, care deveni o parte întregitoare din obiceiul pământului [207]. Totuşi se iveau multe protestări din toate părţile în contra unei asemenea fără-de-lege ce tindeà să se veşnicească. Boierii care aveau interes de a o întări pe cât puteau mai mult zmulseseră de la Mihai Viteazul care cum am văzut nu puteà să li se opună, recunoaşterea ei, prin un aşezământ ce aveà în contra obiceiului timpului, deprins numai cu aşezări individuale, caracterul unei dispoziţii obşteşti. Prin un hrisov al său, din care s'a păstrat o amintire în altul posterior de la Radu Mihnea, Mihai Viteazul dispuneà : *care pe unde va fi. acela să fie rumân veşnic, unde se va aflà*" [208], consfinţind astfel

---

[205] Mai sus, pag. 252.

[206] Această cădere a moşnenilor în şărbie din pricina greutăţei dăjdiilor, prin vânzarea lor către boieri, se înţelege că nu este un fapt ce se întâlneşte numai sub Mihai Viteazul. Sub el însă apăsarea e mai vajnică şi prăbuşirea răzeşilor este mai repede. Vezi mai multe doc. O vânzare de răzeşi în I. Bogdan, *Priscovul Sturza*, p. 159 şi urm.

[207] Mai multe mai jos, la capitolul *Starea ţăranilor*.

[208] Hrisovul lui Radu Mihnea, din 1617, în *Mag. ist.*, II, p. 277. Raportând aceste cuvinte. Radu Mihnea adaugă, că : „n'am vrut domnia mea sa stric aşezământul lui Mihai Vodă". Acest aşezământ este cunoscut în timpurile următoare sub numele de *legătura lui Mihai Vodă*, şi pomenit sub acest nume în mai multe documente. Aşa de exemplu în unul din 1699 a lui Const. Brâncoveanu (*Condica logofeţiei*), p. 438 : „că i-au apucat legătura lui Mihai Voda, acolo în sat". Altul din 1894, *ibidem*, p. 37, arată că „egumenul Tismanei păreà pe nişte

printr'un aşezământ formal robia ţăranului. Mihai întăreşte această măsură în tratatul lui cu Sigismund Batori din 1595 în care se spune că „colonii şi rumânii (iobagiones) care vor fugi de pe moşiile domnilor lor, să se restituie îndată" adică şărbii fugiţi din ambele ţări, Muntenia şi Ardealul, să fie înapoiaţi stăpânilor lor. Această dispoziţie este repetată în tratatul lui Sigismund cu Moldova[209]. Mihai Viteazul prin politica lui, era deci nevoit a împinge mulţi ţărani în rândurile şărbilor, şi pe aceştia îi lega de lanţul lor pentru vecie. Iar noi care trăim în timpuri de libertate, ne vine să mustrăm cu asprime pe marele erou pentru atare parte a lucrărei sale istorice, și să'l arătăm că pe cât era de mare general şi viteaz oștean, pe atâta era de rău ocârmuitor şi nedrept stăpân.

Acela însă ce este deprins cu fatalitatea evenimentelor istorice, nu va vedea în purtarea lui Mihai Viteazul către ţărani decât veriga neapărată, de care se legau ca un lanţ, neîntrerupt toate celelalte fapte ale sale. Mihai Viteazul fu împins de împrejurări, chiar de la început fără de voia lui, la cucerirea Ardealului. Pentru a o îndeplini avea nevoie întâi de prietenia boierilor Munteni, apoi de o armată de mercenari, ambele cereri ce nu puteau fi îndeplinite decât cu jertfirea ţăranului muntean. Şi el îl jertfi. Aşa cerea în chip neînduplecat complexul împrejurărilor acelor timpuri de urgie, și de sigur că în apăsarea ţăranului român, ele sunt mult mai de vină decât domnul ce o execută, instrument neconştiut al unei evoluţiuni istorice.

Politica protivnică poporului de jos cauza căderii lui Mihai. — Purtarea lui Mihai Viteazul faţă cu ţăranii munteni, îl sili să urmeze aceeaşi îndepărtare şi faţă cu cei din Ardeal; căci este uşor de înţeles că, dacă el restrânsese lanţurile rumâniei muntene, nu putea să stabilească pe acele ale iobagilor din Ardeal. Nu putea să o facă, mai întâiu fiind că boieri înșii din Muntenia, pentru care tocmai Mihai jertfise pe ţărani de acolo, nu ar fi asistat în linişte la o răscoală a ţărănimei ardelene, în contra nobililor Unguri, care ar fi aprins în curând o mişcare

vecini de rumâni. spunând că sunt rumâni din legătura lui Mihai Vodă". Un al treilea din 1710, *ibidem*, p. 915, vorbeşte de „nişte Rumâni, pe care i-ar fi apucat legătura lui Mihai în sat în Filiaşi". Un al 4 lea din 1608, spune „că Socol clucerul ot Cornăţeni pretindea nişte rumâni că ai lui încă din legătura lui Mihai Viteazul". Partea de stare a lui Constantin Cantacuzino în *Buciumul* lui Cesar Boliac, 1863, p. 128. Dacă Mihai Viteazul a întărit robia ţăranului, fără drept i se atribue lui *introducerea ei*. Şărbirea ţăranului era mai veche, după cum vom vedea-o mai jos în capitolul *Starea ţăranilor*. Un doc. mold. care şi el întăreşte într'un chip obştesc şărbirea ţaranului este acel al lui Gh. Ghica din 1658 care dispune asupra vecinilor unor sate ca „nime nicăiuri să nu răşchire". Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, IX, p. 153.

209 Hurm., *Doc.*, III, 1, p. 475.

de acelaş fel în toţi fraţii lor de robie[210]; apoi Mihai Viteazul care se sprijineà în Muntenia pe elementul boieresc, cum ar fi putut el căutà razimul său peste munţi în elementul poporului de jos? Şi în Transilvania el trebuià să'şi caute proptelele în clasa politică a ţărei, în nobilii ei, care nu'i dădură niciodată o ascultare pornită din inimă. El fu deci nevoit şi aci să lase în părăsire tocmai pe acel element în care singur, ar fi putut găsi sprijinul potrivit pentru îndeplinirea uriaşelor sale planuri; să răspingă pe ţărani care se ofereau a'i aduce, într'o mare de sânge, Ardealul la picioarele lui, şi oprindu'i de la ori ce abatere contra nobililor, să înăbuşe iar în sufletele lor speranţa ce încolţise; să'i arunce iar în desnădăjduire, înstrăinându'şi inimele lor.

Nedrept este deci Bălcescu când exclamă cu privire la aceste fapte ale eroului muntean: „Noi care robiserăm pe fraţii noştri, ţăranii din ţara românească şi păstrasem în robia Ungurilor pe acei din Ardeal, mai meritam noi oare atunci mărimea şi fericirea?" El adaugă că „Mihai nu pricepù nici odată pe popor, şi că numai în popor erà adevărata lui putere, adevăratul său sprijin, ci îl căutà când în nobilime, când în oştirile mercenare, când în ocrotirea Austriei!"[211]. Este uşor de a spune astăzi, când poporul în universalitatea lui a dobândit o uriaşă precumpănire, că trebuie să'ţi cauţi razimul în popor. Dar pe atunci ce erà poporul şi unde erà el? Nici nu existà; de oare ce nu avea mai mare valoare decât urmele de vite ce se duc la tăietoare, de oare ce erà privit numai ca o massă bună de despoiat şi de aruncat în măcelăriile războaielor, fără a'l întrebà nici dacă nici când vroieşte să dee din tributul banilor sau din acel al sângelui. Mihai Viteazul trebuià să se razime pe ţărani şi să respingă pe nobili? Avusese el doar exemplul cald încă, acel al lui Ioan Vodă cel Cumplit, care încercase această nebunie, şi plătise cu corpul lui rupt în patru părţi, înstrăinarea nobilimei şi alipirea lui prea strânsă de poporul de jos. Planul lui Mihai Viteazul nu s'ar fi putut realizà decât cu o condiţie, *aceea de a jertfi pretutindeni elementul boieresc, a deslănţuì pe ţăran, a'şi adunà oştirile din poporul său şi a proclamà unirea tuturor Românilor*. Veacul lui erà încă necopt pentru asemenea idei. Mihai deci concepuse o lucrare pentru care vremile în care trăià nu erau făcute.

S'a obişnuit în tot deauna a se considerà pe Mihai Viteazul ca pe atât de slab politic, pe cât erà de mare general, şi căderea lui se atribuie mai mult nedestoiniciei cu care el învârtià firele diplomaţiei.

---

[210] Am văzut mai jos, p. 237, cum ambasadorul polon se temea de lăţirea mişcărei ţăranilor Ardealului peste hotarele ţărei.

[211] Bălcescu, *l. c.*, p. 168 şi 513.

Atâta se poate spune că lipsa lui de cultură îngreuià ba mai mult, încă, falşificà adese ori relaţiile lui diplomatice. Domnul Munteniei ştià din limbile străine numai puţină turcească pe care o învăţase din practică în timpul cât fusese ostatic la Turci dat de fratele său mai mare Petru Cercel[212]. De aceea Mihai se roagă într'un rând să'i trimită comisarii cât mai curând îndărăpt pe secretarul turc, căci fără el nu ar puteà scrie nimic[213]. Malaspina spune despre Voevod că „Palatinul este om fără carte; abià ştie să scrie în limba lui şi nu cunoaşte alte graiuri decât româneşte şi turceşte"[214]. Mihai trebuià deci să se slujească de tâlmaci şi fiind că nu aveà tot deauna la îndemână de acei care să traducă din nemţeşte în româneşte, întrebuinţà adeseaori câte doi din care unul traduceà din nemţeşte în altă limbă, ungurească sau sârbească, şi al doilea tălmăceà încă odată spusele din această limbă în româneşte sau nemţeşte. Ce putea să iasă din asemene strecurare a gândurilor din graiu în graiu, se poate uşor înţelege. De mai multe ori găsim prin documentele observaţii asupra relei sau greşitei tălmăciri care învenină raporturile şi acolo unde nu ar fi fost loc de supărări[215]. Cu toate greutăţile ce trebuià să isvorască pentru el din aceste împrejurări, Mihai conduse politica pe cât se puteà de bine şi dacă el nu ieşi la un capăt cauza este mai mult în lucruri decât în omul încurcat în ele.

Intr'adevăr, de îndată ce Mihai îşi puse în gând să cucerească Ardealul şi apoi Moldova şi să întemeieze astfel o mare

---

212 Fr. Morosini către dogele 29 Iunie 1583. Hurm., *Doc.*, IV, 2, p. 116: „un altro Chiaus ha expedito in Cipro per condur qui il fratello di questo che dovera haver il stato (Petru Cercel, mai sus, p.....) per tenerlo in questa città comme ostagio". Comisarii către împăratul 9 Aprilie 1600, *ibidem*, XII, p. 829: „der Her Waida hab mit Schweinpekhen turkisch geredt".

213 Mihai Vodă către Basta, 14 Octomvrie 1600. *Ibidem*, IV, 1, p. 167.

214 Raportul lui Malaspina, 14 Noemvrie 1599, *ibidem*, III, p. 515: „huomo senza lettere di modo che a pena sa scrivere il suo nome". Malaspina exagerează. Mihai scrià româneşte, vezi mai sus, p..... Vezi şi adunare de îmbunătăţiri ale lui Mihai Viteazul în Iorga *Studii şi doc.*, IV, p. 14. Un anonim către Napragi, 8 Maiu 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 49: „Ego cum vaivoda si *valachicum idioma sciren optime convenirem*".

215 Comisarii către Rudolf, 31 Martie 1600, *ibidem*, IV, 1, p. 29 se jăluesc de modul greşit cum s'a redat spusele lor Voevodului. Scrisoarea lui Pezzen către Mihalcea rău tradusa Voevodului (mai sus p. 339). Zeckel, *ibidem*, XV, p. 1701: „Diese Punkht hat uns der Stoica Vist, razisch (sârbeşte) dis ich Zäggel verstehe aus dem Walachischen vertulmatsch. Das khumbt uns nun so depravato und corrupto sensu fur das wir aus etlichen Punckhten den rechten verstand gar nicht gewunen khinnen". In unele cazuri cred nevoia a se traduce prin patru linbi. Comisarii către Pezzen. 24 Iunie 1600, *ibiden*, XII, 9, p. 949: „und des Herrn Waida Schreiben inn originali in Wallachischer Sprach mit sich gebracht und dasselbige wellisch (italieneşte) mundlich vertulmatsch und hernach ungrisch schriftlich vertulmatschten lassen, welches wir in das Latein". Ce mai rămâneà din înţelesul primitiv din această strecurare prin patru graiuri? De sigur un înţeles exagerat.

şi puternică domnie, el eră ţinut să'şi facă din Turci şi din Germani două contraponderi care să se neutralizeze mutual.

El luă deci asupră-şi rolul de a apără interesele împăratului contra dominaţiei polone şi turceşti în Ardeal, se arătă drept credincios luptător şi, prin slujbele lor eminente, smulse la început chiar încrederea acelui monarc. Scopul său însă nefiind de a cuceri Ardealul pentru Nemţi, ci pentru dânsul, el trebuiă să caute a se menţineà aici la vreme de nevoie, chiar şi în contra împăratului. Unde puteà el găsi un sprijin eventual contra Germanilor, aiurea de cât în Turci? El caută deci a reînnoi legăturile cu Turcii; însă să se observe că toate tratările vroeşte să le facă pe baza foloaselor dobândite prin victoriile sale, arătându-se în această privire *adevărat cap politic, întru cât nu vroià să piardă poziţia câştigată.* De şi pe această bază eră puţină speranţă de a se împăca cu Turcii, negocierile cu ei aduceau alt efect, care avù, în bine pe cât şi în reu, o înrâurire atât de hotărâtoare asupra soartei domnului român; eră un minunat mijloc de apăsare asupra Nemţilor.

Mihai Viteazul căutà deci faţă cu împăratul, după ce îi arătase cât puteà braţul său în slujba intereselor germane, să'l silească, prin teama unei evoluţii spre partea păgânilor a'i concede cererile sale. Asupra Turcilor, cunoscând el cât îi sporise vaza în ochii lor, prin eroicele sale isbânzi, se sileà să lucreze astfel încât putinţa unei împăcări cu ei să rămână pururea deschisă, bine înţeles cu condiţia neapărată a păstrărei poziţiei dobândite.

Ne întrebăm în ce eră greşită politica lui Mihai Viteazul şi care minte ar fi putut iscodi una mai bună, fiind date împrejurările în care făptuià? Dar se va întimpinà, cum a putut el oare să fie înşelat într'un chip atât de vădit de Unguri şi de Nemţi, fără să o priceapă, şi deci chiar dacă lui Mihai Viteazul nu'i lipsea dibăcia, îl da de greş pătrunderea politică. Am văzut însă cum Mihai Viteazul bănuià credinţa Ungurilor săi, şi chiar pe Nemţi îi presupuneà că nu umblau cu o aşà de mare sfinţenie, pricină pentru care el făceà tot deauna mare paradă înaintea lor de propunerile Turcilor.

Dar ce puteà face Mihai decât să lucreze cu aceste elemente, ori cât de nesigure, ori cât de şugubeţe se arătau? El nu se putea menţineà în Transilvania decât cu învoirea Ungurilor, şi de împăratul aveà nevoie ca să impună mai mult duşmanilor săi, arătându-le că în dosul lor stăteau Imperiul German, şi să poată purtà cu vorba oştirea lui, când îi lipseau mijloacele de a'i răspunde plata la timp. Şi aici deci tot nevoia, împrejurările neînduplecate explică lucrarea lui Mihai, nu nepătrunderea şi neprevederea lui. Cu cât apoi sporiau greutăţile, prin o procedare psihologică firească, el se acăţà de ceea ce'i puteà da măcar o umbră de speranţă, şi se sileà a crede ceea

ce mintea lui mai rece îi arătà a fi o zadarnică înşelare. Aşà în ultimul moment ideea aceea că Basta nu procedà în contra lui din ordin împărătesc.

Mihai Viteazul întreprinsese tocmai un lucru peste putinţă de realizat; *întemeierea unei puteri, nu pe o bază reală, ci pe combinaţii politice.* Ori cât ar fi fost aceste de dibace, nu pe ele se pot înnălţà clădirile istorice, şi Statele nu se creiază şi nu se menţin dacă nu sunt aşezate pe temelia de granit a puterei fizice. Dacă ar fi dispus de ea, jocul politic ar fi căzut de îndată în al doilea rând, şi ar fi putut cel mult ajutà sau stânjenì mersul lucrurilor, iar nu să'l determine. Larga bază a unui popor pe care să se poată răzimà puterea lui, lipsià lui Mihai. Acela pe care el ar fi putut să'şi clădească marea lui concepţie, poporul român, în masele sale cele adânci şi puternice, trebuià să fie lăsat la o parte de Mihai din combinaţiile sale; din protrivă, apăsat şi jertfit unor minorităţi privelegiate în Muntenia boierilor, în Transilvania magnaţilor Unguri. Şi acest popor răspins de la sufletul lui, răspundeà lui Mihai prin răscoală şi nepăsare. Intre popor şi Mihai erà o prăpastie, şi pe această prăpastie, acoperită numai prin un miraj înşelător, Mihai întreprinsese să'şi înnalţe clădirea. De îndată ce ea devenise preà greà, trebuià să se prăbuşească!

Că Mihai a făcut greşeli provenite mai ales din pornita lui fire, şi că aceste sporiau cu cât poziţia lui devenià mai nesigură, cine ar putea-o tăgăduì? Dar care om politic a fost ferit de ele? Aceste însă au putut să grăbiască numai sosirea catastrofei, nu să o determine; căci când temelia e sănătoasă se pot uşor îndreptà greşelile în clădire; când însă tărâmul însuşi ce o susţine e şovăitor, atunci nici o propteà nu o mai poate întărì. *Mihai Viteazul ar fi trebuit să înnalte Statul românesc, realizat de el în întreaga'i rotogolire, pe temelia unirei neamului românesc.* Aceasta însă erà cu neputinţă pentru timpurile în care trăià, necoapte pentru asemenea concepţii; întreprinsese o lucrare mai mare decât puterile de care dispuneà, şi de aceea a căzut. Cum spune frumos Miron Costin: „Neştiutoare firea omenească de cele ce vor să fie pe urmă; că pentru un lucru sau două ce i se prilejise pe voie, bietul om purcede dăpănat şi *începe lucruri peste puterile sale şi acolo îşi găseşte pieirea*" [216].

---

[216] *Miron Costin, opere complecte,* de V. A. Ureche, I, p. 412.

TABLA DE MATERIE